V - 30274

ÜLEVAADE EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI AJALOOST

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

V - 30871

EESTIMAA KP KESKKOMITEE PARTEI AJALOO INSTITUUT
NLKP KESKKOMITEE MARKSISMI-LENINISMI INSTITUUDI FILIAAL

ÜLEVAADE EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI AJALOOST

I OSA

(XIX SAJANDI 90. AASTAD — 1920)

TOIMETANUD
A. Panksejev, A. Liebman

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

3KP(E)
U60

Kaane kujundanud L. Kruusmaa

EESSÕNA

Eestimaa Kommunistlik Partei on suure leninliku partei — Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei üheks võitlussalgaks. Kogu oma praktilise tegevusega on EKP järjekindlalt ellu viinud marksismi-leninismi kõikevõitvaid ideid.

Esimesed VSDTP organisatsioonid Eestis loodi XX sajandi algul V. I. Lenini ustava õpilase ja võitluskaaslase M. I. Kalinini juhtimisel. Ühtse leninliku partei ridades, mitmesuguste leninismi ideeliste vaenlaste vastu võideldes tegid Eesti bolševistlikud organisatsioonid läbi kolme revolutsiooni lahingute kooli. Bolševike partei ja Vladimir Iljitš Lenini juhtimisel, õlg õla kõrval kogu Venemaa proletariaadiga saavutasid Eesti töörahva hulgad võidu Oktoobripäevil ja kaitsesid ennastsalgavalt nõukogude võimu kodusõja aastail.

1920. aasta novembris toimus EKP I kongress. See kongress viis lõpule Eesti kommunistliku organisatsiooni konstitueerumise Eestimaa Kommunistlikuks Parteiks.

Rasketel ja süngetel kodanluse diktatuuri aastatel jäi Eestimaa Kommunistlik Partei ustavaks marksismi-leninismi õpetusele ja proletaarse internatsionalismi lipule. Väsimatult laiendas ja kõvendas ta oma sidemeid rahvahulkadega. EKP juhtimisel võitis Eesti töörahvas 1940. aasta sotsialistlikus revolutsioonis ja taastas nõukogude võimu. EKP võeti uuesti NLKP koosseisu.

NLKP Keskkomitee juhtimisel organiseeris EKP aastail 1940—1941 esimesi sotsialistlikke ümberkujundusi Eesti NSV-s. Suure Isamaasõja ajal viis ta Eesti töörahva võitlusse fašistlike röövvallutajate vastu, sõjajärgsel ajal aga mobiliseeris vabariigi töötajaid sotsialismi ülesehitamisele Eesti NSV-s.

Käesoleval ajal, kommunismi laiahaardelise ehitamise ajajärgul, viib Eestimaa Kommunistlik Partei ellu NLKP XX ja XXI kongressi ning Keskkomitee pleenumite otsuseid, juhtides edukalt Nõukogude Eesti töörahva võitlust kommunismi eest.

Ennenägematu hoo on Eesti tööliste, kolhoosnikute ja intelligentsi loominguline aktiivsus saanud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloolise XXII kongressi eel. Nõukogude Eesti kommunistid ja kõik töötajad annavad väärilise panuse kommunismi ehitamisel.

*

„Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost" antakse välja kolmes osas. I osa hõlmab ajavahemikku XIX sajandi 90. aastatest kuni 1920. aastani, II osa — aastaid 1920—1940 ja III osa — aastat 1941 kuni käesoleva ajani.

„Ülevaate Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost" valmistas ette EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut — NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi filiaal. „Ülevaate" esimese osa käsikirja esialgset varianti arutati 1958. aastal Marksismi-leninismi Instituudi Baltimaade, Leningradi, Valgevene ja Karjala filiaalide nõupidamisel, millest võtsid osa NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudi esindajad. Põhjalik kriitiline analüüs, mille Marksismi-leninismi Instituut käsikirja kohta tegi, nõupidamisest osavõtjate märkused ja ettepanekud aitasid autorite kollektiivil märgitud puudused käsikirja viimistluse käigus kõrvaldada ja selle kvaliteeti parandada.

1961. aasta maikuus ilmus „Ülevaate" esimese osa makett, mis retsenseeriti NLKP Keskkomitee Marksismi-leninismi Instituudis. Palju väärtuslikke märkusi maketi kohta tegid ka vabariigi teadusliku uurimise asutuste töötajad, kõrgemate õppeasutuste õppejõud, Eesti kommunistliku liikumise veteranid. Kõiki neid märkusi on autorite kollektiiv teose trükiks ettevalmistamisel hoolikalt uurinud ja arvesse võtnud.

Ülevaate esimese osa I peatüki kirjutas H. Moosberg (E. Kauba osavõtul), II peatüki — H. Moosberg ja E. Kaup, III peatüki — A. Sisask, IV peatüki — S. Zabrodskaja, V peatüki — G. Volkova, VI peatüki — K. Siilivask (§§ 1 ja 2) ja J. Saat (§§ 3 ja 4), VII peatüki — J. Saat ja VIII peatüki — E. Mattiesen.

„Ülevaate" I osa trükiks ettevalmistamisest võtsid aktiivselt osa H. Villemson ja R. Majak; tehnilisest ettevalmistamisest võtsid osa ka E. Blodo, H. Hartmann, M. Lumi, E. Orgmäe, F. Sepp, F. Teder, V. Vares.

Käesolev raamat kujutab endast Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo esimest teadusliku süstematiseerimise katset. Instituut jätkab tööd EKP ajaloo selle perioodi edasiseks uurimiseks. Palume lugejaid saata oma märkused ja soovid aadressil: Tallinn, Tõnismägi 16, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut.

MARKSISMI LEVIKU ALGUS JA VÕITLUS VSDTP ORGANISATSIOONIDE LOOMISE EEST EESTIS

(XIX sajandi 90. aastad — 1904)

1. Kapitalismi arenemine ja töölisklassi tekkimine

XIX sajandi keskpaigast peale hakkas kapitalism nii Eesti tööstuses kui ka põllumajanduses võrdlemisi kiiresti arenema. See protsess oli tihedalt seotud kapitalismi arenemisega kogu Venemaal.

XVIII sajandi algul ühendati Eesti ala Venemaaga. Selle tulemusena muutus Eesti majandus üheks Venemaa majanduse koostisosaks. Soodsa geograafilise asendi ning heade turustamisvõimaluste tõttu arenesid kaubalis-rahalised suhted Balti kubermangudes hoogsalt ja XIX sajandi kestel said Baltimaad Vene impeeriumi üheks enamarenenud piirkonnaks. Pärisorjusliku majanduse kaubatoodangu suurenemine saavutati talurahva järjest kasvava ekspluateerimisega. Suurenevale mõisasurvele avaldasid talupojad visa vastupanu. Talurahvarahutused sagenesid. Venemaal alanud feodaalpärisorjusliku korra kriis kulges Baltimaadel niivõrd intensiivselt, et sundis mõisnikke ja tsaarivalitsust aastail 1816 ja 1819 Eesti- ning Liivimaal läbi viima talurahvareformid, millega pärisorjus kaotati. Kuid eesti ja läti talupojad, kes nende seadustega vabanesid mõisnike isiklikust sõltuvusest, „vabanesid" tegelikult ka maast. Varem talupoegade kasutuses olnud maatükid arvati mõisnike täielikuks eraomandiks. Sellega avardusid mõisate majandusliku tegevuse ja mõisamajanduse kapitalistlikku teed mööda arenemise võimalused. Mõisamajanditele vajalike töökäte tagamiseks sunniti talurahvast mõisale tegu tegema, piirati rangelt talupoegade liikumisvabadust, keelati neil teistel aladel töötada ja säilitati mõisnike kohtu- ning politseivõim. Kogu muutus, mille talurahva „vabastamine" kaasa tõi, seisis selles, et kui varem talupoja koormised mõisale olid kindlaks määratud feodaalriigi seadusega, siis nüüd kujunes nende aluseks „vabal kokkuleppel" sõlmitud rendileping, mida tegelikult dikteeris mõisnik. Säilis teoorjuslik ekpluateerimissüsteem kui pärisorjuse igand, mis pidurdas kapitalistlike suhete arenemist. Maal valitsesid naturaalmajanduslikud suhted. Talu-

rahva maata „vabastamine" osutus kapitalismi arenemisele siiski ainult kitsaks õhuaknaks.

Kogu „vabastamisele" järgneval perioodil pidasid talupojad visa võitlust pärisorjuse igandite ja balti parunite eesõiguste vastu. Talupoegade peamiseks võitlusvormiks oli stiihiline protest, mis väljendus teotegemisest keeldumises, massilises väljarändamises ning vene õigeusku siirdumises, sest niimoodi lootsid nad maad saada. Väga ulatuslikuks muutusid talurahvarahutused Eestis XIX sajandi 40. aastail. Talupoegade avalikud mõisnikevastased väljaastumised toimusid Pühajärve mõisas, Pärnu- ja Saaremaal, Hiiumaal ning reas teistes kohtades.

Otsides teid talurahvaliikumise mahasurumiseks ning kapitalismi arenguga esilekerkivate küsimuste lahendamiseks, asusid tsaarivalitsus ja balti mõisnikud uusi reforme välja töötama. Liivimaal kehtestati uus talurahvaseadus 1849. aastal, Eestimaal 1856. aastal ja Saaremaal 1865. aastal. Nende seaduste järgi jäi mõisnik endiselt kogu maa omanikuks. Kuid tal ei olnud õigust talumaid mõisastada. Neid võis ta talupoegadele ainult rentida või müüa.

Uued talurahvaseadused avasid soodsamad võimalused kapitalistlike suhete arenemiseks põllumajanduses. Teorendilt hakati üle minema raharendile ning asuti talusid müüma. Sellega lootsid mõisnikud ühtlasi saada kapitali, mis oli vajalik palgatööjõu kasutamiseks ning uuema põllumajandusliku tehnika soetamiseks, sest mõisnike üha suurenev sõltuvus turust tegi tööviljakuse tõstmise paratamatuks.

Selleks et mõisnikele ja kujunemisprotsessis olevale maakodanlusele odavat tööjõudu kindlustada, kehtestati maata talupoegade suhtes töösundus. Kõik, kes polnud tööd leidnud, kuulutati hulgusteks ja saadeti sunniviisil tööle valda, mõisa või vabrikusse. Mõisates maksti töölistele palka enamasti natuuras ehk moona näol. Seoses sellega hakati mõisatöölisi moonakateks nimetama. Paljusid sunniti mõisale tööd tegema väikese maatüki kasutamise eest.

Kuid XIX sajandi talurahvaseadused ei lahendanud peamist küsimust — maaküsimust. Need seadused anti välja paratamatult kapitalismi teele asuva mõisamajanduse huvides. Sellepärast teravnes 50. aastate lõpul ja 60. aastate algul talurahva võitlus mõisnike vastu. Talurahva ülestõusud haarasid mitu maakonda. Võitluse kõrgpunktiks oli Lõuna-Harjumaa talupoegade ülestõus (1858. aastal), mis on tuntud Mahtra sõja nime all. 1860. aastal toimunud massiline väljarändamine oli ka sisuliselt feodalismivastane liikumine.

Mõisnikud püüdsid kramplikult säilitada nn. Balti erikorda, s. o. balti-saksa aadli korporatiivsete organisatsioonide suuri eesõigusi maa valitsemisel ja nende piiramatut võimu eesti ja läti talurahva üle, ning takistasid pärast Vene 1861. aasta talurahvaseadust kodanlike reformide laiendamist Baltimaadele. Kuid see oli vastu-

olus kapitalismi arenemise nõuetega ja ka tsaarivalitsuse poliitiliste eesmärkidega. See asjaolu ja samuti massiline talurahvaliikumine sundisid mõisnikke ja tsaarivalitsust ka Baltimaadel mõningaid kodanlikke reforme teostama. Samal ajal pidas tsaarivalitsus reformide läbiviimisel silmas kindlaid poliitilisi eesmärke.

Kuigi Baltimail teostati kodanlikke reforme veelgi väiksemas ulatuses kui mujal Venemaal, aitasid need siiski kaasa kapitalismi kiiremale arenemisele.

Oma geniaalses töös „Kapitalismi arenemine Venemaal" nimetab V. I. Lenin reformide kaudu arenemise teed „preisi teeks". Talupoegadele oli selline kapitalismi areng väga piinarikas, sest see toimus nende ränga ekspluateerimise arvel. Samal ajal oli see protsess väga pikaldane, säilis hulgaliselt pärisorjusliku korra jäänuseid. V. I. Lenin iseloomustab reformijärgseid aastaid kui „üleminekusüsteemi", mis väga mitmesugustes kombinatsioonides „... ühendas endas nii teoorjusliku kui ka kapitalistliku süsteemi jooni"[1].

Pärisorjusliku korra peamisteks jäänusteks reformijärgsel Venemaal olid tsarism ning mõisnike maavalduse-monopol. Balti kubermangudes oli viimane eriti ulatuslik. Mõisnikud, kes moodustasid umbes 0,4 protsenti Eesti maaelanikkonnast, olid haaranud suurema osa kasutatavast maast enda kätte. Kui Euroopa-Venemaa üldisest maafondist kuulus 1905. aastal mõisnikele 25,8 protsenti, siis Liivimaa kubermangus moodustasid mõisnike maavaldused peaaegu 55 protsenti. Eestimaa kubermangus kuulus mõisnikele koguni kuni 74 protsenti maast.[2]

Majandusliku võimu kõrval kuulus mõisnikele Eestis tegelikult ka poliitiline võim. Ühtlasi olid nad vabastatud kõikidest kohalikest maksudest, neile kuulus kalastamise ning jahipidamise ainuõigus ja üksnes nemad võisid õllevabrikuid ja kõrtse asutada. Talupoegade õlgadele aga langes peale otsese majandusliku koorma ka koolide ülalpidamine, teede korrashoidmine, sildade ehitamine jne.

Vaatamata pärisorjuse rohkearvuliste jäänuste säilimisele arenes kapitalism Eesti põllumajanduses möödunud sajandi teisel poolel suhteliselt kiiresti. V. I. Lenin asetas Balti kubermangud sellesse rühma, kus kapitalistlik süsteem põllumajanduses domineeris juba 80. aastail.[3]

Kapitalismi kiire arenemisega käis kaasas talurahva järjest suurem ekspluateerimine. Kapitalismi teele asunud mõisamajandus vajas suurtootmise arendamiseks ikka rohkem raha. Mõisnike tähtsaks rahasaamise allikaks kujunes talukohtade raharendile

[1] V. I. Lenin. Teosed, 3. kd., lk. 154.

[2] Статистика землевладения 1905 г., Свод данных по 50 губерниям Европейской России, С-Петербург, 1907, Lisa, tabel 3, lk. 4.

[3] Vt. V. I. Lenin. Teosed, 3. kd., lk. 155—156.

üleviimine. 60. aastate lõpuks oli raharent ülekaalus. Suurele osale renditaludest mõjus raharendile üleminek laostavalt, sest et mõisnikud renti pidevalt suurendasid. See tõusis mõnekümne aasta jooksul kahe- kuni kolmekordseks. Mida väiksem talu, seda kõrgem oli suhteliselt rent. Samal ajal aga langesid kapitalistlikul maailmaturul viljahinnad. Seoses sellega ei suutnud paljud rentnikud nõutavat renti tasuda ning mõisnikud ajasid neid massiliselt kohtadelt minema. Enamasti lasksid mõisnikud need talud müügile. Suure osa talumaadest, kust rentnikud olid välja kihutatud, liitsid mõisnikud aga ebaseaduslikult mõisatega.

Alates 60. aastaist hakkasid mõisnikud järjest rohkem talusid päriseks müüma. 80. aastate alguseks oli Lõuna-Eestis taludest müüdud umbes 60 protsenti, Põhja-Eestis 16 protsenti.[4] Põhja-Eestis hoogustus talude ostmine alles sajandi viimastel aastakümnetel.

Maa müügihinna kõrgekskruvimisega nöörisid balti parunid talupoegadelt miljoneid rublasid. Talude eest nõuti Eestis palju kõrgemat hinda kui Venemaa sisekubermangudes.

Talusid suutsid osta eeskätt suuremate rendikohtade pidajad, kes kasutasid palgalist tööjõudu ja tootsid turu jaoks. Ainult neil sai tekkida raha ülejääke. Pealegi olid suuremad kohad suhteliselt odavamad. Tavaliselt pidid talupojad ostuhinna tasumiseks laenu tegema, mille tingimused olid üsna rasked.

Vähemjõukad talupojad, kellel laenu ja selle protsentide tasumine üle jõu käis, laostusid tihti ja nende kohad läksid haamri alla. 90. aastate keskel müüdi Liivimaal võlgade katteks oksjonil maha peaaegu iga kuues ostutalu.[5]

Üleminekuga kapitalistlikule raharendile ning talude päriseksostmisele kiirenes järsult seni võrdlemisi ühtse talurahvamassi kihinemine. Talupoegade kapitalistlik diferentseerumine oli tol ajal paratamatu nähtus, mis ei tähendanud mitte ainult varandusliku ebavõrdsuse kasvu. „Vana talurahvas," kirjutas V. I. Lenin, „mitte ainult ei „diferentseeru", vaid hävib täiesti, lakkab olemast, sest ta tõrjutakse välja maaelanikkonna täiesti uute tüüpide poolt, kes on aluseks ühiskonnale, milles valitseb kaubamajandus ja kapitalistlik tootmine. Need tüübid on maakodanlus (eeskätt väikekodanlus) ja maaproletariaat, kaubatootjate klass põllumajanduses ja palgaliste põllutööliste klass."[6] Sedasama võib ütelda eriti eesti talurahva kohta.

Maakodanluse — kulakute ehk „hallparunite" näol tekkis külas uus ekspluateerijate klass. Kapitalismi arenemisega laostusid tuhanded kehvikute ja keskmike talud ning nende pidajad muutusid proletaarlasteks. Talurahva kapitalistliku kihinemise

[4] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 222.
[5] Ю. Криш. Аграрная революция в Прибалтике, Москва, 1931, lk. 24; „Uudised" nr. 81, 14. septembril 1904.
[6] V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 137.

tulemusena muutus Balti kubermangude maaelanikkonna rõhuv enamus maaproletaarlasteks. 1881. aasta rahvaloenduse andmeil oli Eesti alal 17 387 vabadikku-popsi, 185 984 taluteenijat, mõisamoonakat ja -teenijat. Rohkem kui 203 000 inimesel — peale selle nende perekonnaliikmed — puudusid seega tootmisvahendid ja nad pidid oma tööjõudu müüma.[7] XIX sajandi lõpul oli Eestis üle 60 protsendi maaelanikest maatamehi.[8] Seoses talurahva kapitalistliku diferentseerumisega kerkis uue nähtusena esile klassivõitlus maaproletariaadi ja maakodanluse vahel.

XIX sajandi teisel poolel oli Eestis eriti tähtsaks sotsiaalseks nähtuseks mõisatööliste kihi tekkimine kapitalistlikule majandamisele asunud mõisates. Venemaa teiste osadega võrreldes oli see kiht siin suhteliselt palju rohkearvulisem. See asjaolu tingis hiljem rea Eesti töörahva revolutsioonilise võitluse iseärasusi.

Maal kiiresti arenev proletariseerumisprotsess põhjustas tööjõu tunduva ülejäägi. Tekkis tööpuudus kui kapitalistliku ühiskonna paratamatu kaasnähtus. Odava tööjõu küllus võimaldas kulakuil ja mõisnikel sulaseid ning moonakaid piiritult ekspluateerida.

Rööbiti kapitalistlike suhete arenemisega põllumajanduses toimus XIX sajandi teisel poolel Eestis ka suhteliselt kiire kapitalistliku tööstuse areng. Eesti tööstuse hoogsamat arengut XIX sajandi teisel poolel soodustasid mitmed olulised tegurid, nagu Eesti asend Balti mere ääres, mille kaudu veeti välismaalt sisse mitmesuguseid tooraineid ning poolfabrikaate, Eesti lähedus Peterburile ja teistele suurematele tööstuskeskustele, järjest laienev Venemaa siseturg, Narva kose tööstuslikul otstarbel rakendamine ja lõpuks talurahva diferentseerumise tagajärjel tekkinud odava tööjõu küllus. Olulist osa tööstuse arendamisel etendas samuti raudteede ehitamine, mis algas Eestis 1860. aastate lõpul. Eesti tööstuse areng oli lahutamatult seotud Venemaa turu laienemisega. Suurem osa Eestis töötavate vabrikute ja tehaste toodangust läks ülevenemaalise turu nõuete rahuldamiseks. Tähtsat osa Venemaa väliskaubanduses hakkas mööndunud sajandi lõpul etendama Tallinna sadam.

Üksikud väikesed kapitalistlikud tööstusettevõtted rajati Eestis juba XIX sajandi esimesel poolel. Kiiresti hakkas neid tekkima aga sajandi teisel poolel, mil lasti käiku rida moodsa sisseseadega ja suure põhikapitaliga ettevõtteid. Kõige suurem nendest oli 1857. aastal asutatud Narva Kreenholmi Manufaktuur, milles sajandivahetusel töötas üle viie ja poole tuhande töölise.

Sajandi lõpul asutati Tallinnas Balti Puuvilla Manufaktuur, kus 1905.—1907. a. revolutsiooni eel töötas üle tuhande töölise. Peale nende töötasid Eestis veel Sindi, Kärdla ning mitmed väiksemad

[7] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 225.
[8] Sealsamas, lk. 271.

tekstiilitööstuse ettevõtted. XX sajandi algul töötas Eesti tekstiilitööstuses üle 11 000 töölise, mis moodustas rohkem kui 40 protsenti tööstustööliste üldarvust.[9]

Möödunud sajandi viimasel veerandil hakkas Eestis kiiresti arenema ka metallitööstus, mis algul tootis peamiselt põllutööriistu, viinavabrikute ja tekstiilitööstuse seadmeid, hiljem aga ka aurumasinaid, vaguneid, elektrimootoreid ning teisi masinaid. Käesoleva sajandi alguseks töötas neis ettevõtteis juba üle 4500 töölise, mis moodustas umbes 20 protsenti Eesti suurtööstustööliste üldarvust.

Metallitööstuse peamiseks keskuseks kujunes XX sajandi algul Tallinn. Venemaa tööstusliku tõusu viimasel perioodil enne 1905.—1907. aasta revolutsiooni ehitati Tallinna rida uusi ja ajakohaseid tööstusettevõtteid, sealhulgas elektrimasinatehas „Volta" ja vagunitehas „Dvigatel". Samal ajal rekonstrueeriti vanad masinatehased „Wiegand" (asut. 1859. a.) ja „Franz Krull" (asut. 1865. a.), samuti Lutheri vineerivabrik (asut. 1887. a.) ja mõned teised tööstusettevõtted. Rekonstrueerimise tulemusena kasvas järsult nii nende vabrikute tööliste arv kui ka toodang. Näiteks töötas Lutheri vineerivabrikus asutamisaastal 134 töölist. Sajandi lõpul teostatud suurte ümberehituste tulemusena kasvas tema tööliste arv ligi kümnekordseks, ulatudes 1905. aastal 1316-ni.[10] Toodangu hulgalt aga tõusis ta üheks suurimaks selle ala ettevõtteks maailmas.

Teistest Eesti tööstusettevõtetest olid tähtsamad Aseri ja Kunda tsementitehas ning tollal üks maailma suurimaid tselluloosivabrikuid „Waldhof", mille saksa kapitalistid 1898. aastal Pärnu lähedale asutasid.

Möödunud sajandi viimasel veerandil toimunud Eesti tööstuse kiiret arengut iseloomustavad järgmised arvud: kui 1879. aastal oli Eestis 33 tööstusettevõtet 16 ja rohkem töölisega, siis 1901. aastaks oli nende arv tõusnud 90-le. Samal ajal kasvas tööliste arv 10 000-lt 26 000-le, kusjuures üle poole sellest juurdekasvust langes Tallinna suurtööstuse arvele.

Eesti tööstusproletariaat kujunes peamiselt maa proletaarsetest kihtidest, kes juba ammu olid tootmisvahenditest ilma jäänud. Eesti tööliste kõrval asus paljudesse vabrikutesse tööle vene, läti ja teistest rahvustest töölisi. Eriti palju vene töölisi töötas Narva suurettevõtetes. Osa nendest oli juba varem töölisliikumisest osa võtnud, mistõttu nad siin kapitalistide- ja tsarismivastases võitluses juhtivat osa etendasid. Tagasi tuli ka rohkesti eesti töölisi, kes vahepeal olid töötanud Peterburis ja teistes Venemaa

[9] Список фабрик и заводов Европейской России, С-Петербург, 1903, lk. 38, 53, 73, 77, 99, 106, 111.

[10] Сборник сведений по географии и статистике Эстляндской губернии, Ревель, 1889, lk. 51; ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (ENSV RAKA), f. 206, nim. A-1, 1905. a., s.-ü. 148, leht 74.

linnades, kus nad olid juba läbi teinud teatava töölisliikumise kooli. Need asjaolud aitasid olulisel määral kaasa eesti tööliste poliitilise teadlikkuse kiirele kasvule.

Eesti töölisklassi ridadesse kuulus peale suurtööstusproletariaadi veel suur hulk metsatöölisi, raudteelasi, ehitus- ja sadamatöölisi.

1890. aastate tööstusliku tõusu tagajärjel hakkas kapitalism Eestis nagu kogu Venemaalgi juba monopolistliku kapitalismi jooni omandama. Kiiresti kasvas tootmise kontsentratsioon. Nii töötas 1900. aastal 64,8 protsenti tööliste üldarvust üle 500 töölisega ettevõtetes, kuues suurettevõttes töötas aga üle 55 protsendi kõigist Eesti tööstustöölistest.[11]

Kuid hoolimata sellest, et siinne tööstus XIX sajandi lõpul suhteliselt kiiresti arenes, jäi Eesti siiski agraarmaaks. Seda tõendavad andmed Eesti elanikkonna jagunemisest tegevusalade järgi 1897. aastal: põllumajanduses 64,2%, tööstuse, kaubanduse ning transpordi alal kokku ligemale 20%, sellest 14,6% tööstuses. Rohked pärisorjusliku korra jäänused pidurdasid kapitalistliku tööstuse arenemist. Kuid samal ajal võimaldasid nad vabrikantidel töölisi halastamatult ekspluateerida.

Kapitalistid maksid töölistele äärmiselt pika tööpäeva eest näljapalka, kasutasid laialdaselt odavat naiste ja laste tööjõudu, määrasid töölistele pisimategi eksimuste eest kõrgeid trahve. See tegi tööliste elu väga raskeks. Eestimaa kubermangu tööstusettevõtetes sajandi lõpul kehtinud tööpäeva pikkust näitavad ilmekalt vanema vabrikuinspektori andmed, mille järgi 20,46 protsenti töölistest töötas kuni 12 tundi, 21,56 protsenti 12—12,5 tundi ja üle poole kõigist kubermangu tööstustöölistest, nimelt 57,03 protsenti, töötas 13—14 tundi ööpäevas. Tööpäeva pikendati sundusliku ületunnitööga ja lõunavaheaja arvel.

Palgad olid väga väikesed. Kreenholmi Manufaktuuris said alaealised ainult 3,5—4 rubla kuus, enamik naistöölisi 6,5—7,5 ja meestöölised 7,5—9 rubla kuus. Kuid sedagi palka ei saanud töölised alati tegelikult kätte. Eriti rõhus töölisi röövtrahvide süsteem. Vabrikandid viivitasid meelega palkade väljamaksmisega või maksid eriliste omatehtud „rahatähtedega". Nii sunniti töölisi võlgu tegema ja vabrikupoest hingehinnaga halbu kaupu ostma.

Eriti raske oli tööliste olukord 1880. aastate tööstuskriisi ajal, mil vabrikandid töölisi hulgaliselt vallandasid ning palgad veelgi madalamale surusid.

Ränk ekspluateerimine, poliitiline õigusetus ja alaline viletsus sundisid töölisi juba varakult otsima väljapääsu streigivõitluses. Venemaa suuremate tööstuskeskuste tööliste streigivõitlus, eriti Neeva puuvillavabriku tööliste streik Peterburis 1870. aastal,

---

[11] Список фабрик и заводов Европейской России, С-Петербург, 1903, lk. 38, 53, 73, 77, 106, 148, 237, 335, 405.

äratas kapitalistidevastasele võitlusele ka Eesti tööstustöölised. 1872. aastal puhkes suur streik Kreenholmi Manufaktuuris.

14. augustil 1872 jätsid 500 Kreenholmi kangrut töö seisma ja esitasid administratsioonile oma nõudmised. Nädal hiljem ühinesid nendega ketrajad. Töölised nõudsid palga tõstmist, tööpäeva lühendamist, trahvimäärade alandamist, töötingimuste parandamist jne. Kreenholmi tööliste organiseeritud väljaastumises etendasid tähtsat osa vene töölised, kes olid tulnud siia Venemaa teistest tööstusrajoonidest ning kel oli juba teatavaid streigivõitluse kogemusi. Tööliste üksmeelse väljaastumise tulemusena oli administratsioon sunnitud mõningaid järeleandmisi tegema, kuigi need olid võrdlemisi tühised. Mõne aja möödudes aga loobus vabriku valitsus oma esialgsetest lubadustest ja otsustas tööliste väljaastumised jõuga maha suruda. Seetõttu puhkes streik 11. septembril uuesti. Nüüd võtsid sellest osa juba peaaegu kõik töölised, umbes 5000 inimest. Streik suruti kohalejõudnud sõjaväeosade poolt maha. 27 töölist mõisteti vangi, sunnitööle ja väljasaatmisele. Vabriku valitsus vallandas töölt üle 400 inimese. Kreenholmi streigist osavõtjad V. Gerassimov, V. Preisman jt. jätkasid hiljem revolutsioonilist tööd Peterburis.

Kreenholmi tööliste streik oli Venemaa töölisliikumise algusaastate kõige suurem väljaastumine. See oli eesti ja vene tööliste esimene ühine ja massiline väljaastumine, mille käigus karastus eri rahvustest tööliste solidaarsus. 1872. aasta Kreenholmi streik tähistas töölisliikumise algust Eestis ning avaldas mõju ka Peterburi tööliste võitlusele. „Teated Narva rahutustest ja sõjavägede jõuetusest," öeldi ühes tsaarivalitsusele esitatud ettekandes, „levivad pealinnas ning avaldavad vabrikutöölistele väga kahjulikku mõju."[12]

Streigid ergutasid eesrindlikumaid töölisi otsima oma raske olukorra põhjusi ja leidma sellest väljapääsemise teid. Hakati looma töölisringe. Üks niisuguseid kujunes Kreenholmi töölise Pavel Fjodorovi ümber, millesse kuulus nii vene kui ka eesti rahvusest töölisi. Ringis loeti „keelatud" kirjandust — peamiselt narodnikute väljaandeid, milles räägiti rahva raskest olukorrast ja võitlusest (näit. brošüür „Stenka Razin"). Sandarmid said peagi tööliste salajase tegevuse jälile ning likvideerisid 1875. aasta aprilli algul nimetatud ringi. Areteerimisel saadi kätte 18 „keelatud" raamatut.[13]

Narva töölistega püüdis sidemeid luua 1878. aastal Peterburis loodud Põhja-Venemaa Töölisühing. 1879. aasta jaanuaris saabus Narva tööline I. Jemeljanov, kes revolutsioonilise tegevuse pärast oli sunnitud Peterburist lahkuma. Ta asus tööle Kreenholmi Manufaktuuri, kus lõi sidemed aktiivsemate töölistega ja hakkas

[12] Рабочее движение в XIX веке, том II, ч. I, Москва, 1950, lk. 329.
[13] ENSV RAKA, f. 29, nim. 2, 1875. a., s.-ü. 5330, lehed 3—30.

streikivate Peterburi tööliste toetamiseks Narva tööliste väljaastumist organiseerima.

Aastail 1880—1884 toimus Venemaal juba 145 tööliste streiki ja rahutust. Samal ajal oli töölisliikumise tõusu märgata ka Eestis. Eesti tööliste suuremaks väljaastumiseks sel perioodil kujunes Narva tööliste 1882. aasta streik. Alguse sai streik Kreenholmi Manufaktuurist ning kandus seejärel kalevivabrikusse ja Zinovjevi valutehasesse. Üldse streikis umbes 5700 töölist. Pärast seda kui kalevivabriku ja Zinovjevi tehase töölised olid tööle asunud, pidid ka Kreenholmi töölised sõjaväeosade ja politsei julma terrori survel streigi lõpetama. Nagu eelmises nii ka selles streigis kuulus juhtiv osa vene rahvusest töölistele. 245 areteeritud ja väljasaadetud töölise hulgas oli 212 vene töölist.[14]

Narva tööliste 1882. aasta streik äratas võitlusele Kunda tsementitehase töölised. Siin rakendati pärisorjusaegseid sunnivahendeid. Töölised olid tegelikult aastaiks tehase külge kinnistatud. Vähimagi eksimuse eest saadeti neid Rakvere haagikohtuniku juurde, kus „eksinuile" ihunuhtlust anti. Tööpäeva pikkus polnud kindlaks määratud, töölisi sunniti sageli töötama ka puhkepäevadel. Laialt rakendati trahvisüsteemi. 1883. aasta suvel, kui kaht töölist jälle taheti haagikohtuniku juurde saata, alustasid Kunda tsementitehase töölised protestiks tehaseomanike omavoli vastu streiki. Politsei surus streigi julmalt maha.

Sajandi 80. aastate algul tugevnesid Kreenholmi tööliste sidemed Venemaa mitme suurema tööstusettevõtte, sealhulgas ka Morozovi vabriku revolutsiooniliste töölistega. 1884. aasta lõpul levitati Kreenholmis Morozovi vabriku tööliste salajast kirja, mis oli tõlgitud eesti keelde. Selles valgustati Morozovi tööliste rasket elu. Kirjas teatati, et Morozovi töölised nõuavad palga tõstmist. Kui nende nõudmisi ei rahuldata, hakkavad nad streikima ning kutsuvad ka Narva töölisi võitlust alustama. Üleskutse lõppes sõnadega: „Palka juurde! Maha inglismannid."[15]

1885. aasta jaanuaris puhkenud Morozovi vabriku tööliste streik avaldas suurt mõju ka eesti tööliste võitlusele.

Tööliste olukorda ja nende võitlust oma töö- ning elutingimuste parandamise eest hakkas Eestis esimesena valgustama ajaleht „Virulane", mis ilmus Tallinnas 1882. aastast alates. Selles ajalehes avaldati ka üksikuid artikleid marksismi kohta. Nendest oli märkimisväärsem K. Marxi surmapäevale pühendatud artikkel, milles anti ülevaade marksismi rajaja elust ning tööst. Töölised uskusid, et „Virulane" tõesti tahab nende huve kaitsta, ja hakkasid talle oma olukorra kohta rohkesti kirju saatma. Kuid toimetus jättis need avaldamata. „Virulane" jäi väikekodanlike reforminõudmiste pinnale.

[14] ENSV RAKA, f. 29, nim. 2, 1882. a., s.-ü. 5371, lehed 7, 26—32, 219—222, 228—231.

[15] ENSV RAKA, f. 29, nim. 2, 1885. a., s.-ü. 5451, lehed 2—4.

Kuigi tööliste streigivõitlus tollal, töölisliikumise algusperioodil, kandis stiihilist iseloomu ja töölised ei osanud veel oma majanduslikke nõudmisi siduda poliitilise võitluse küsimustega, kasvatas ta siiski tööliste solidaarsustunnet ja üksmeelt, pani aluse revolutsiooniliste ideede laiemale levikule ning lõi soodsad tingimused marksismi propageerimiseks rõhutute hulkades.

Tööstuse ja põllumajanduse, kaubanduse ja transpordi arenemine tõid eesti rahva ellu suuri muudatusi. Lagunesid varem külas valitsenud kitsad naturaalmajanduslikud suhted, tekkis ühtne majanduselu. Kasvavad linnad muutusid rahvuslikeks majanduslikeks ja kultuurilisteks keskusteks. Koos kodanluse arenguga hakkas välja kujunema ka proletariaat, tekkis rahvuslik intelligents. Kujunes välja ühtne eesti kirjakeel. Hakkas virguma rahvuslik teadvus ja arenema rahvuslik kultuur. Seega kujunes XIX sajandi teisel poolel välja eesti kodanlik rahvus.

Ent kujunev eesti rahvus ägas saksa mõisnike ja kodanluse ränga poolpärisorjusliku ja rahvusliku ikke all. Saksa mõisnikud ja kodanlus, kelle seljataga seisis tsaarivalitsus, alavääristasid ning mõnitasid eesti rahvast, eitasid eesti kultuuri olemasolu ja eesti rahva tulevikku. Pärisorjuse jäänuste vastu suunatud ühiskondlik-poliitiline liikumine, mille tuumaks oli agraarküsimus, võttis seetõttu rahvusliku, saksavastase iseloomu. Selle liikumise juhiks tõusis rahvuslik intelligents, kes koosnes peamiselt kooliõpetajatest, vallakirjutajatest jt. Taotleti mõisnike eesõiguste kaotamist, talurahvale maa andmist, kodanlike vabaduste kehtestamist, rahvuslikust rõhumisest vabanemist, rahvusliku kultuuri ülesehitamist ja kirjakeele arendamist.

Laiad rahvahulgad olid sellest kõigest eluliselt huvitatud. Talurahva klassivõitlus ja rahvuslik liikumine olid omavahel lahutamatult seotud. Venemaa vabadusliikumise ideed, mida kujukalt väljendasid revolutsioonilised demokraadid, Baltimaade rahvaste viletsa olukorra paljastamine, balti parunite toore omavoli ja jõhkruse piitsutamine demokraatlikus trükisõnas — kõik see leidis eesti rahva hulgas soodsa pinna ning äratas eesrindlikumaid inimesi, kuigi siinsed demokraadid ei läinud kaugemale reformide nõudmisest. Rahvuslikus liikumises aga hakkas järjest selgemini avalduma talurahva sisemine klassivõitlus. Reformijärgne talurahvas ei olnud enam ühtne — ta oli lõhenenud antagonistlikeks klassideks. Ühtseks ei jäänud ka rahvuslik liikumine. See lõhenes peagi kodanlik-demokraatlikuks ja kodanlik-kleerikaalseks tiivaks.

Demokraatlikus tiivas etendas tähtsat osa nn. „Peterburi patriootide" rühm, millesse kuulusid pealinna eesti intelligentsi esindajad. Toetudes tolle aja vene eesrindlikule mõttele, astus see rühm teravalt välja balti parunite reaktsioonilise režiimi vastu. „Peterburi patriootide" rühma mõjul kujunesid välja C. R. Jakobsoni vaated, kellest hiljem sai demokraatliku tiiva silmapaistev

juht. Demokraatide püüdeks oli vaba talupoegade maaomandi väljakujundamine ning pärisorjusliku korra jäänuste kaotamine. Oma eesmärkide saavutamist taotles see tiib reformide teel. Tema häälekandjaks oli ajaleht „Sakala", mida andis välja ja toimetas (1878—1882) C. R. Jakobson.

Rahvusliku liikumise kodanlik-klerikaalne tiib kajastas eesti kodanluse selle osa huve, kes revolutsioonilise võitluse kartusel kaldus saksa mõisnikega kokkuleppimisele. Tundes hirmu proletariaadi liikumise ees, mis 80. aastaist peale muutus järjest hoogsamaks, manitsesid klerikaalid rahvast elama rahus ning lootma keisrile ja jumalale.

„Isamaa" ja „rahva ühtsuse" loosungite väljakuulutamisega püüdsid klerikaalid ja demokraadid esineda kogu rahva nimel, püüdsid töörahva hulki enda poole tõmmata. Nad ignoreerisid nii linnas kui maal järjest teravnevaid klassivastuolusid. Õppides kujuneva kodanluse palet lähemalt tundma, eemaldusid talurahvahulgad ja esijoones maaproletariaat kodanlikust rahvuslikust liikumisest.

Klassivastuolude teravnemine tõi 1882.—1883. aastal kaasa rahvusliku liikumise kriisi. Isoleerudes hulkadest ja astudes avalikult välja masside tõeliste huvide vastu, hakkas eesti kodanlus üha rohkem otsima liitu saksa mõisnike ja vene kodanlusega.

Eesti kodanluse väljakujunemine toimus ajaliselt hilja ja sealjuures reaktsioonilise Balti erikorra tingimustes. Tema põhijõuks olid suurtalude omanikud, kõrtsmikud, möldrid jt. Maakodanluse ridadest tuli ka linnakaupmehi, liigkasuvõtjaid, väiketööstuse ettevõtete omanikke, kellele lisandus linnakäsitööliste, vürtspoodnike, majaomanike ja kaubitsejate hulgast esilekerkinud tõusikuid. Veel sajandivahetusel oli eesti kodanlus nii majanduslikult kui ka poliitiliselt tagaplaanile surutud. Majanduslikult nõrgana, poliitiliste kogemusteta ja arglikuna ei mõelnudki ta poliitilisele võitlusele balti parunite vastu, rääkimata tsarismist, mida ta truult toetas. Seetõttu ei ole eesti kodanlus kunagi olnud revolutsiooniline jõud. Kuivõrd ta aga oma klassi huvides astus välja pärisorjuse jäänuste vastu ning kapitalismi kiirema arenemise eest, niivõrd oli tema tegevus progressiivse iseloomuga. Klassivastuolude süvenedes aga nägi eesti kodanlus, et need tõkked ja takistused, mida parunid ning tsarism tema tegevusele ette seadsid, on vähem ohtlikud kui kehvtalurahva, poolproletaarsete ja proletaarsete hulkade liikumine. Tsarismis nägi ta „korra" tuge ja kindlat kaitset proletariaadi nõudmiste vastu.

Eesti töölistel, kes kogu Venemaa proletariaadi osana olid alustanud võitlust oma rõhujate vastu, seisis ees ka pärisorjuse jäänuste likvideerimise ülesanne. Agraarküsimus oli Eestiski tähtsaimaks lahendamist ootavaks küsimuseks. Kõik teised küsimused, sealhulgas rahvusküsimus, olid tihedalt seotud agraarküsimusega ja ühiskonna demokraatliku ümberkujundamisega.

2. Marksismi leviku algus Eestis

Esialgu olid sotsialismi õpetus ja töölisliikumine Venemaal teineteisest lahus. Eduka võitluse pidamiseks enda ja kogu töörahva kurnajate vastu pidi töölisklass jõudma ideelise ning poliitilise enesemääramiseni. Töölisliikumine pidi vabanema igasugusest väikekodanlikust mõjust ja omaks võtma marksismi, teadusliku sotsialismi, mis on tõeline proletariaadi ideoloogia.

Marxi ja Engelsi üksikute töödega hakkasid eesrindlikud vene inimesed tutvuma küll juba aastail 1840—1850, aga nende teoste levimine Venemaa revolutsioonilistes ringkondades algas mõnevõrra hiljem. Vene keeles avaldati K. Marxi „Kapitali" esimene köide 1872. aastal.

Esmakordselt ilmusid marksistlikud teosed Eestisse 1880. aastate alguses. Osa nendest oli siia sattunud välismaalt, eeskätt Saksamaalt — peamiselt Tallinna ja Riia sadama kaudu. Riiast toodi marksistlikku kirjandust Tartu. Tartu kaudu sai marksistlikke teoseid isegi Samaara N. Fedossejevi ring.[16] Peagi aga hakkasid tsaarivõimud marksistlikke teoseid „keelatud kirjanduseks" pidama ja nende sissetoomine läks järjest raskemaks. Eriti hoolega pidas politsei silmas meremehi. Nii pandi 1882. aasta maikuus Tallinnas meremeeste seas läbiotsimine toime ja võeti neilt ära „keelatud kirjandust".

Sotsialistlikku, sealhulgas marksistlikku kirjandust liikus ka mõne tollal Saksamaalt Eestisse tulnud töölise käes. Mitmed neist olid omal ajal Saksamaa Sotsiaaldemokraatlikku Parteisse astunud ja pidasid end ka siin partei liikmeiks, saates Saksamaale liikmemakse. Nende hulka kuulusid Tallinna Raudteetehaste tööline A. Burland ja Tartu ülikooli tehnik A. Müller. Kuid marksistliku kirjanduse laiemaks tutvustamiseks nad midagi tõsisemat ära ei teinud. Tegelikult olid nad Läänes juba levima hakanud reformismist nakatatud väikekodanlikud antvärgid-sotsialistid ja seisid eemal kohalike tööliste võitlusest, eriti poliitilisest võitlusest, millesse nad eitavalt suhtusid.

Et marksistlikku kirjandust saadi välismaalt juhuslikult, harva ja vähesel hulgal, kujunesid varsti selle sissetoomise peamisteks kohtadeks Venemaa revolutsioonilise liikumise tähtsamad keskused. Marxi ja Engelsi teoste kõrval hakkasid revolutsioonilised vene töölised ja üliõpilased Eestisse toimetama ka vene marksistide töid ning revolutsiooniliste organisatsioonide lendlehti, milles võitlusülesandeid püstitati vastavalt konkreetsetele Venemaa oludele.

---

[16] О. Калекина. Издание марксистской литературы в России конца XIX в., Москва, 1957, lk. 79.

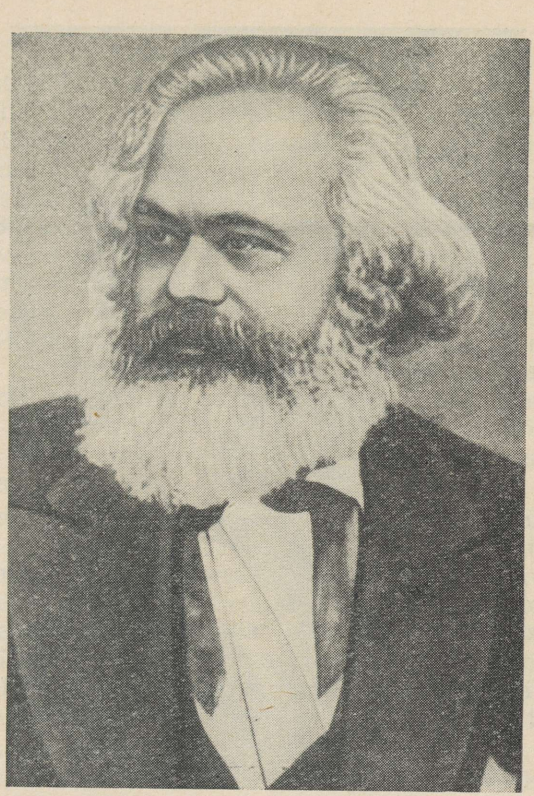

K. Marx.

Esialgu tõid revolutsioonilist ja sealhulgas mõnikord ka marksistlikku kirjandust Eestisse narodnikud, kellest paljud tulid Tartu ja Narva 1880. aastate algul, pärast nende organisatsioonide rüüstamisi Venemaa suuremates keskustes. Tartus asutasid narodnikud oma trükikoja, kus nad kohalikke üliõpilasi kaasa tõmmates ajakirja „Narodnaja Volja" 10. numbri välja andsid. Trükikoda asus üliõpilase V. Pereljajevi korteris. Pärast viimase äkilist surma 1885. aastal leiti sealt muu kirjanduse hulgas K. Marxi teos „Kodusõda Prantsusmaal" ning F. Engelsi tööd „Töölisklassi olukord Inglismaal" ja „Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks".

Kuid narodnikud olid marksismi revolutsioonilise õpetuse vastased. Nad ei saanud aru, et revolutsiooni peajõuks on töölisklass, vaid arvasid ekslikult, et talurahvas oma „mässudega" võib tsarismi kukutada. Oma eesmärki püüdsid nad saavutada indivi-

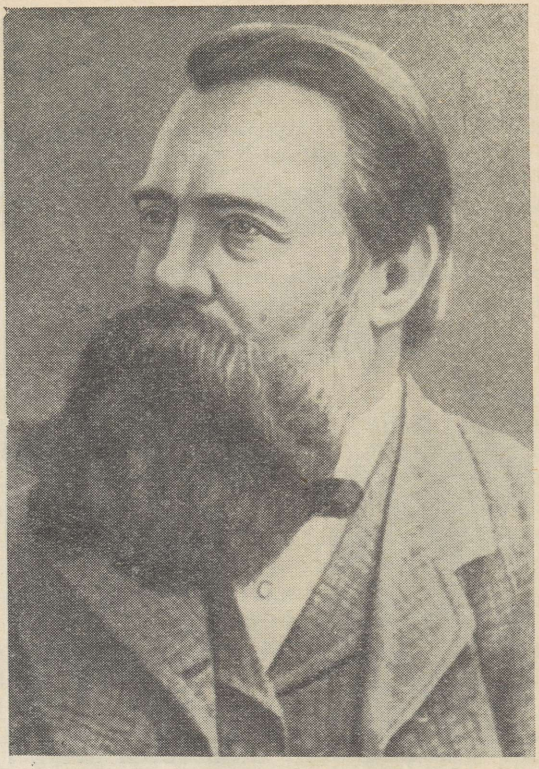

F. Engels.

duaalse terrori abil, lähtudes väärast „pimeda massi ja aktiivsete kangelaste" teooriast. Narodnikute väikekodanlikust ideoloogiast oli tarvis jagu saada.

Tugeva ideelise löögi andsid narodnikutele G. V. Plehhanov ja tema poolt 1883. aastal välismaal organiseeritud „Töö Vabastuse" rühm, mis kujutas enesest esimest vene marksistlikku organisatsiooni. Oma võitlusega narodnikute kahjulike vaadete vastu puhastas „Töö Vabastuse" rühm teed marksismi võidukäigule Venemaal. See rühm tõlkis vene keelde terve rea K. Marxi ja F. Engelsi töid ning tegi ära suure töö marksismi propageerimiseks Venemaa revolutsioonilistes ringkondades. Plehhanov kirjutas palju raamatuid ning artikleid, milles ta meisterlikult marksismi propageeris ja kaitses. „Töö Vabastuse" rühm etendas Venemaa ajaloos väljapaistvat osa. „Kuid vene ühiskondliku mõtte vooluks ja töölisliikumise koostisosaks," kirjutas

V. I. Lenin, „sai marksism Venemaal alles möödunud sajandi 90-ndate aastate keskel."[17]

„Töö Vabastuse" rühma tegevuse ja areneva töölisliikumise mõjul hakati ka Venemaal, eeskätt Peterburis, marksistlikke ringe asutama.

Eestis tekkisid esimesed teadaolevad marksistlikud rühmad ja ringid 1880. aastate lõpul Tartus ja neid organiseerisid peamiselt mujalt Venemaalt tulnud revolutsioonilised üliõpilased. Enamasti olid need üliõpilased revolutsioonilise tegevuse pärast Venemaa teistest kõrgematest õppeasutustest välja heidetud. Tartu ülikoolis valitsevate eritingimuste tõttu said nad siin õpinguid jätkata. Tartusse tulnud vene ja muudest rahvustest üliõpilaste seas oli juba mitu haritud marksisti, kes tundsid hästi K. Marxi, F. Engelsi ja G. V. Plehhanovi töid. See võimaldas neil narodnikute väärteooriaid kritiseerida ning marksistlikke ideid propageerida.

Üks esimesi marksistliku kirjanduse lugemise rühmi tekkis Tartus 1888. aastal üliõpilase M. Lesniku ümber, kes tuli siia Berni ülikoolist, kus ta õppis pärast seda, kui oli Varssavi ülikoolist üliõpilasrahutustest osavõtmise pärast välja heidetud. Tartu ülikooli astudes tundis M. Lesnik juba hästi K. Marxi töid, eriti „Kapitali". Sellesse rühma kuulusid ka mõned ukraina ja poola üliõpilased. Rühmas õpiti tundma „Kapitali", tutvuti muu marksistliku kirjandusega ja telliti ajakirja „Die Neue Zeit".

1890. aastate algul tulid Tartu Moskvas, Kiievis ja Harkovis üliõpilasrahutustest osavõtnud üliõpilased F. Kistjakovski, N. Adamovitš jt. 1891. aastal kujunes siin välja juba organiseeritud ring. Selle ringi liige J. Adamovitš kirjutas, et peale marksistliku kirjanduse lugemise tõlgiti ringis vene keelde F. Engelsi teos „Perekonna, riigi ja eraomanduse tekkimine" ning tehti ka katset „Erfurdi programmi" vene keelde tõlkida.[18]

1892. aastast peale hakkasid endised Moskva üliõpilased J. Davõdov, K. Levitski jt. ringis juhtivat osa etendama. Narodnikute vastu võitlemise kogemusi oli neil juba varasemast ajast — Moskvas õppimise perioodist. J. Davõdov tundis võrdlemisi hästi marksismi klassikute töid ning refereeris marksistliku teooria seisukohti ka oma üliõpilastöödes. Ta kirjutas 1894. aastal töö „Kasuminormi küsimusest", milles ta Marxi õpetust populariseeris.

Õppetöö vaheajal 1894. aasta jaanuaris käis J. Davõdov Moskvas ja võttis konspiratiivkorteris koos V. I. Leniniga osa marksistide diskussioonist liberaalsete narodnikutega. Ohranka mater-

---

[17] V. I. Lenin. Teosed, 15. kd., lk. 361.

[18] NLKP KK Marksismi-leninismi Instituudi Partei Keskarhiiv (NLKP Keskkomitee MLI PKA), f. 124, nim. 1, s.-ü. 15, leht 13.

V. I. Lenin.

jalid teatavad, et Tartu üliõpilane Davõdov „innukalt vaidles" narodnikluse tuntud ideoloogi Vorontsoviga. Kuid Vorontsov „sundis Davõdovi oma argumentatsiooniga vaikima," kirjutas ohranka, ja „viimase seisukohtade kaitsmise võttis enda peale keegi Uljanov (olevat vist poodu vend), kes tegigi seda täie asjatundlikkusega."[19]

Lenini väljaastumine Vorontsovi vastu jättis kõigile kohalolijaile sügava mulje, sellest räägiti tol ajal üliõpilaste ringkondades palju. Tartusse tagasisaabumisel jutustas J. Davõdov diskussioonist siinsetele revolutsiooniliselt meelestatud üliõpilastele. Ka Tartu üliõpilaste hulgas käisid sel ajal marksistide ägedad vaidlused liberaalsete narodnikutega.

Kuid J. Davõdov nagu rida teisigi aktiivseid marksiste ei

[19] Mälestusi V. I. Leninist, 1. osa, Tallinn, 1961, lk. 130, 131.

saanud Tartus kaua tegutseda. 1895. aastal ta areteeriti ning saadeti asumisele.

1895. aasta kevadel tuli Tartu ülikooli revolutsiooniline üliõpilane-marksist V. Šantser (varjunimi „Marat"), kes oli Lõuna-Venemaal revolutsioonilisest tööst osa võtnud, seetõttu areteeritud ja mitu aastat politsei valve all olnud. V. Šantser lõi kiiresti sidemed Tartu revolutsiooniliste üliõpilastega ja temast sai juba 1895. aastal ühe marksistliku ringi juht. Sellesse ringi kuulus muide ka varem J. Davõdoviga koos tegutsenud K. Levitski. V. Šantseri juhtimisel muutus ringi tegevus üsnagi aktiivseks.

Ringi raamid jäid V. Šantserile ja tema kaaslastele peagi kitsaks. Nad asusid marksismi propaganda laiendamise võimalusi otsima. Need võimalused leitigi. Ring hakkas referaatõhtuid ja koosolekuid korraldama, mis toimusid tavaliselt Veterinaaria Instituudi üliõpilasseltsi „Concordia" söökla ruumides. Selleks kasutati ka Vene Üliõpilaste Seltsi ja Veterinaaria Instituudi üliõpilasseltsi „Societas" ruume. Referaatõhtud ja koosolekud toimusid harilikult kindlatel nädalapäevadel. Referaatide teemad valiti nii, et need ei äratanks kahtlust politseis, kust nende pidamiseks tuli luba nõutada. Kuid referaatide sisu oli marksistlik. Ühel sellisel 1896. aastal toimunud koosolekul esines V. Šantser moraaliküsimusi käsitleva referaadiga, milles ta valgustas mitmeid marksismi seisukohti. V. Šantseri ringi liikmed propageerisid marksismi võitluses liberaalse narodnikluse vastu.

Oma tegutsemisaja jooksul (1895—1896) astus V. Šantseri marksistlik ring tõsise sammu poliitilise võitluse suunas ning tõmbas järjest uusi üliõpilasi kaasa revolutsioonilise marksismi tundmaõppimisele. V. Šantseri ring lõi sidemed ka eesti ja läti revolutsiooniliselt meelestatud üliõpilastega ning levitas nende seas marksistlikke ideid.[20]

Möödunud sajandi kahel viimasel aastakümnel suurenes Tartus eesti ja läti üliõpilaste arv. Sajandivahetusel õppis siin juba ligi 150 eesti üliõpilast. Kuigi eesti ja läti üliõpilaste enamik oli pärit maa- ja linnakodanluse hulgast, leidus nende seas küllalt palju neid, kes kehtiva korraga rahul polnud ja otsisid teid oma rahva olukorra parandamiseks.

1888. aastal rajasid Riia, Tartu, Moskva ja Peterburi kõrgemates koolides õppivad läti progressiivsed üliõpilased teaduslik-kirjandusliku ühingu. Ühingu liikmed võitlesid aktiivselt läti kodanlike üliõpilaste vastu, kes Tartus olid koondunud korporatsiooni „Letonia".[21]

Läbikäimine vene, poola ja teistest rahvustest üliõpilastemarksistidega innustas eesrindlikumaid läti ja eesti üliõpilasi

---

[20] «Пролетарская революция» nr. 14, 1923, lk. 598—599.
[21] «Большевик Советской Латвии» nr. 11/12, 1946, lk. 63—76.

V. L. Šantser.

marksismi omandama. Mitmed nendest tegutsesid üliõpilaste teaduslik-kirjanduslikus ühingus. Läti revolutsiooniliste üliõpilaste hulgas etendasid juhtivat osa F. Rozin, luuletaja E. Veidenbaum, P. Dauge, J. Kovalevski jt. 90. aastate algul hakkas ühing välja andma kogumikku „Puhrs", kus esimest korda trükiti lätikeelseid artikleid marksismi kohta.

Eestlaste hulgas, kes 90. aastate keskpaiku hakkasid marksistlike ringide tööst osa võtma, oli ka kirjanik E. Vilde. Ühes oma erakirjas märkis ta: „Selts on mitte-rahvusline. Umbes 6—7 eesti üliõpilast, siis ka mõned venelased, kellel samasugused püüded, hoiavad nendega kokku ja käivad läbi. Ka mina olen selle ringkonna õpilane. Ma olen viimasel ajal teaduslist kirjandust lugenud, mis inimest tõesti alles mõtlevaks inimeseks teeb. Ajalugu, rahva-ökonoomia, sotsiaal-poliitika, mõttetarkus — kõik seisab hoopis uues valguses mu ees."[22] Kuigi E. Vildest järjekindlat marksisti ei saanud, aitas marksismiga tutvumine suuresti kaasa

[22] E. Vilde. Artikleid ja kirju, Tallinn, 1957, lk. 321—322.

tema kui eesti demokraatliku kirjanduse ja kriitilise realismi ühe suurema esindaja väljakujunemisele. Olles aastail 1897—1898 Narva ajalehe „Virmaline" toimetaja, kirjutas E. Vilde rea artikleid tööliste elust.

Sajandivahetusel kujunesid mitmed Tartu eesti progressiivsed üliõpilased marksismi kindlateks pooldajateks ning võtsid hiljem osa revolutsioonilisest liikumisest. Silmapaistvaim neist oli eesti revolutsionäär, tuntud viiulikunstnik E. Sõrmus. Ta võttis aktiivselt osa marksistlike ringide tööst, revolutsiooniliste lendlehtede koostamisest ja nende levitamisest üliõpilaskonnas. 1902. aastal heideti E. Sõrmus revolutsioonilise tegevuse pärast ülikoolist välja. Hiljem jätkas ta poliitilist võitlust Peterburis, ühinedes seal kindlalt bolševikega.

Marksismi populaarsus kasvas kiiresti. Seda hakkasid harrastama ka mõned opositsiooniliselt meelestatud kodanlikud haritlased. Nii kujuneski Tartus XIX sajandi lõpul haritlaste-valgustajate rühm, kes arutas majandus- ning loodusteaduse ja sotsioloogia küsimusi. Juhtivat osa selles rühmas etendas R. Aavakivi. Rühma liikmed tegid kaastööd populaarteaduslikule kuukirjale „Rahva Lõbuleht", mis hiljem rühma kätte üle läks. Kuukirjas avaldati kirjutusi majandusteaduse ja loodusteaduse alalt, eesti kirjandusteoste arvustusi jm. Anti välja ka populaarteaduslikku almanahhi „Lõbu ja teadus" (ilmus 2 numbrit — 1898 ja 1899) ning mõned raamatud ja brošüürid. Rühma liikmed olid materialistid, kaitsesid ja levitasid materialistlikke vaateid ning võitlesid kodanlik-klerikaalse idealismi vastu. Siin õpiti tundma ka mõningaid Marxi ja Engelsi töid ning muid saksakeelseid sotsiaaldemokraatlikke väljaandeid, jälgiti vene „legaalsete marksistide" kirjutusi ja väljaastumisi. „Vanemuise" ja „Taara" seltsi saalides korraldati kõneõhtuid mitmesugustel teaduslikel, poliitilistel ja majanduslikel teemadel, organiseeriti avalikke vaidluskoosolekuid ja referaate, niipalju kui politseiolud lubasid. Rühma tegevus jäi kogu ta kestuse ajal legaalsele alusele.[23] Selle liikmete artiklites käsitleti ka tööliste olukorda ja marksismi küsimusi, aga revolutsioonilist järjekindlust nende vaadetes ei olnud.

Peagi hakkas rühm lagunema. Üks selle rühma juhtivaid liikmeid — M. Martna — hakkas sajandi algul propageerima peamiselt ökonomistide vaateid, kutsus töölisi iseseisvatest poliitilistest nõudmistest loobuma ja piirduma võitlusega oma majandusliku olukorra parandamise eest. Tööliste viletsa majandusliku olukorra parandamiseks ei suutnud ta aga muud soovitada, kui et töölised peavad oma kvalifikatsiooni tõstma. Suurest osast kodanlikest haritlastest ja nendega ühenduses olnud keskkooliõpilas-

[23] H. Pöögelmann. Enamlus ja vähemlus Eestis 1905. a., Leningrad, 1933, lk. 53.

E. Sõrmus.

test kujunesid hiljem menševikud. Teine osa selle rühma liikmetest läks avalikult üle liberaalse kodanluse leeri.

Marksismi ideede levimises ja arenevas töölisliikumises nägi eesti kodanlus endale suurt ohtu. Juba möödunud sajandi 80. aastail, kui marksistlikud ideed Eestis alles hakkasid levima, asusid kodanlikud ajalehed eesotsas „Sakala" ja „Olevikuga" marksismi maha materdama. Nad kuulutasid sotsiaaldemokraatia ja revolutsionäärid eesti rahva kardetavateks vaenlasteks, sest need tahtvat eesti rahva „ühtsust" lõhestada; revolutsiooniline liikumine olevat eesti rahvale võõras ja väljastpoolt sisse toodud.

Töörahva hulkade petmiseks ja revolutsioonilise võitluse teelt kõrvalejuhtimiseks püüdis kodanlus spekuleerida Eestis valitseva rahvusliku survega, mille all kõik rahvakihid kannatasid. Oma poliitika varjamiseks kasutas eesti kodanlus „rahvustervikluse" loosungit ning jutlustas, et tema olukord pole sugugi kergem töötava rahva olukorrast.

Perioodilistes väljaannetes — „Eesti Postimees", „Olevik", „Valgus" jt. — kirjutasid eesti kodanluse ideoloogid töö ning

kapitali huvide harmooniast, kogu eesti rahva huvide ühtsusest ja laimasid marksismi ning töölisklassi revolutsioonilist liikumist. Nagu üks Eestimaa Kommunistliku Partei väljapaistvamaid tegelasi — H. Pöögelmann — hiljem kirjutas, katsus eesti natsionalistlik kodanlus tõestada, et „„meil" sotsiaaldemokraatia juurt võtma ei saavat hakata, sest et „meie" olud selleks mulda ei andvat"[24].

Sääraste targutustega lootis kodanlus takistada marksismi ideede levimist eesti proletariaadi ja demokraatlike kihtide seas, isoleerida eesti töörahvast vene proletariaadi revolutsioonilisest liikumisest.

Sajandivahetusel, kui Eestis uus töölisliikumise tõus algas ning marksistlikud ideed laiemalt levisid, muutusid kodanluse kallaletungid marksismile veelgi raevukamaks. Eriti paistis selle poolest silma reaktsiooniline ajaleht „Postimees", kes eesti rahva „allesolemise" ja „edenemise" nimel propageeris idealistlikku maailmavaadet ning laimas revolutsionääre.

Kuid kodanluse propaganda ei suutnud varjata klassivastuolude teravnemist eesti kodanluse ja proletariaadi vahel. Sedamööda kuidas arenes kapitalism ja teravnesid klassivastuolud, tungisid revolutsioonilise marksismi ideed üha rohkem Eesti proletariaadi teadvusse.

3. Esimesed VSDTP organisatsioonid Eestis. M. I. Kalinini revolutsiooniline tegevus Tallinnas

XIX sajandi 90. aastate teisel poolel algas Venemaal vabadusvõitluse proletaarne periood. Rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise keskus kandus Venemaale. Neil aastail oli Venemaal, sealhulgas ka Eestis, uus töölisliikumise tõus. Tööliste streigid muutusid järjest sagedamaks. „Pole enam ühtki tööstuskubermangu," kirjutas V. I. Lenin 1899. aastal, „kus poleks olnud mitut streiki. Suurtes linnades aga ei lakka streigid üldse."[25] Streigid õpetasid töölisi ühinema ja kapitalistide vastu võitlema. Kuid oma teoses „Mis teha?" näitas V. I. Lenin, et see streigivõitlus omaette võetuna oli treidjunionistlik, mitte veel sotsiaaldemokraatlik võitlus. Töölisliikumisele oli tarvis anda teadlik iseloom, ühendada see teadusliku sotsialismiga.

1895. aastal organiseeris V. I. Lenin Peterburis kõigi marksistlike töölisringide ühendamise teel „Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu", mis oli revolutsioonilise marksistliku töölispartei algidu. „Võitlusliit" ühendas tööliste võitluse majanduslike nõudmiste eest poliitilise võitlusega tsarismi ja kapitalistliku ekspluа-

[24] Sotsiaaldemokraatia põhjusmõtted ja ligemad nõudmised, H. Pöögelmanni toimetusel, Peterburi, 1907, lk. VI.

[25] V. I. Lenin. Teosed, 4. kd., lk. 272.

teerimise vastu, ühendas seega esimesena Venemaal sotsialismi töölisliikumisega.

Peterburi „Võitlusliit" lõi sidemed Venemaa teiste linnade ja piirkondade marksistlike töölisringidega ning andis neile tõhusat abi. „Võitlusliidul" olid sidemed ka 1895. aastal Narvas organiseeritud tööliste marksistliku ringiga. Sellesse ringi kuulus Kreenholmi, kalevivabriku ja teiste vabrikute töölisi, kokku 15 inimest. Mitmed neist, näiteks G. Blaassen, S. Seldjajev ja F. Vassiljev, olid juba varem töölisliikumisest aktiivselt osa võtnud. Ringi liikmed korraldasid tööliste salajasi koosolekuid, kus loeti marksistlikku kirjandust.[26] Narva marksistliku ringi liikmed omandasid Peterburi tööliste „Võitlusliidult" võitluse organiseerimise kogemusi ning said sealt ka revolutsioonilist kirjandust. 1897. aastal, kui politseivõimud rea Peterburi „Võitlusliidu" liikmeid areteerisid, selgus, et üks selle liikmeid oli sageli Narvas ja selle lähedal maal viibinud. Läbiotsimisel leiti tema juurest „Võitlusliidu" poolt väljaantud lendlehti ja käsikiri „Narva Kreenholmi Manufaktuur", milles kirjeldati Kreenholmi tööliste rasket elu ning nende streigivõitlust.[27]

Nagu teada, aitasid Narva tööliste marksistliku ringi liikmed 1897. aasta kevadel organiseerida Kreenholmi tööliste streiki, mis oli suunatud tööpäeva omavolilise pikendamise ning palga allasurumise vastu. See oli Eestis esimene streik, mille organiseerimisest sotsiaaldemokraadid osa võtsid. Kuid peagi sattus politsei ringi jälile ning veel sama aasta suvel katkes selle tegevus.[28] Üksikud töölised-sotsiaaldemokraadid jätkasid Narvas revolutsioonilist tööd ka hiljem.

90. aastate lõpul elavnes töölisliikumine ka mujal Eestis. Aasta pärast Kreenholmi kangrute streiki, s. o. 1898. aastal, astusid esimest korda võitlusse Sindi kalevivabriku töölised. Streigi põhjuseks oli tööhinnete järsk alandamine. Töölistel ei läinud korda oma nõudmisi läbi viia. Streik suruti politsei ja sõjaväeosa abil maha, kusjuures 10 töölist areteeriti ning 145 vallandati. 1899. aastal streikisid Sindi kalevivabriku ja „Waldhofi" tehase ehitustöölised. Samal aastal tekkis Pärnus marksistlik ring.[29] Sellesse kuulusid ka mitmed „Waldhofi" tehase ehitustöölised. Ringi üheks asutajaks oli raudtee ehituskontori töötaja V. Lüdig, kes varem meremehena oli tutvunud marksistliku kirjandusega. Ringi liikmed lugesid „Kommunistliku partei manifesti" ning katkendeid G. V. Plehhanovi narodniklusevastastest töödest.

Sajandivahetusel kujuneb Eestis peamiseks streigiliikumise keskuseks Tallinn. 1899. aasta mais alustasid streiki umbes 400

[26] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 1, 1926, lk. 22.

[27] Moskva Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (Moskva RAKA), f. PD, 1898. a., s.-ü. 5 osa 6 l. A, lehed 128, 201—202.

[28] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 1, 1926, lk. 4, 27.

[29] Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv (EKPA), f. 395, s.-ü. 3, leht 41.

„Dvigateli" vabriku ehitustöölist, nõudes päevapalga tõstmist 75 kopikalt 125 kopikale. Vabrikandid keeldusid seda nõudmist täitmast, mispeale 40 töölist võtsid lõpparve, ülejäänud aga asusid tööle endistel tingimustel. Sama aasta novembris toimus „Dvigatelis" uus streik, millest võttis osa 2300 töölist. Vabrikandid olid sunnitud tööliste nõudmised palga suhtes osaliselt rahuldama. 1899. aastal streikisid Balti Puuvilla Manufaktuuri ehitustöölised, järgmisel aastal aga selle ettevõtte kangrud.

1898. aastal asutati Tallinna Eesti Käsitööliste Selts. Selles tegutses rida marksismi pooldajaid, nende hulgas M. Laius, J. Umbleja ning mõned Peterburist tulnud ja seal töölisliikumisest osavõtnud eesti töölised.

Tallinna tööstusettevõtetes töötas eesti tööliste kõrval ka rohkesti vene, läti ja teistest rahvustest töölisi. Osa neist omas juba teatavaid revolutsioonilise võitluse kogemusi. Paljud olid siia politsei valvealustena välja saadetud. Sel viisil sattus Tallinna rohkesti Peterburi revolutsioonilisi töölisi, näiteks suurtest Obuhhovi ja Balti tehastest. Eriti palju saadeti Peterburist töölisi välja pärast 1901. aasta mais toimunud kangelaslikku Obuhhovi kaitset.[30]

Väljastpoolt tulnud töölised andsid oma võitluskogemusi edasi siinsetele töölistele, mida kasutati streikide läbiviimisel. Eestimaa kubermangu sandarmivalitsuse ülem oli sunnitud 1900. aasta aruandes tunnistama, et „vabriku administratsioonile ebaseaduslike nõudmiste esitajateks ja streikide algatajateks on enamasti sissesõitnud töölised". Teistest Venemaa osadest saabunud töölised säilitasid sidemed endiste töökohtadega ja muretsesid sealt ka revolutsioonilist kirjandust, mida siis tööliste salajastel koosolekutel loeti. 1899. aastal levitati „Dvigateli" tööliste hulgas väljast sissetoodud eestikeelset lendlehte, milles tehase töölisi kutsuti üles streiki alustama. Lendleht kujutab enesest ühe „teise linna" tööliste üleskutset. Võib arvata, et see on pärit Riiast, kus sel ajal juba sotsiaaldemokraatlik organisatsioon tegutses.[31] Sama aasta 1. mai puhul anti Riias tegutsevate sotsiaaldemokraatide poolt välja lendleht neljas keeles — läti, vene, eesti ja saksa keeles. Sajandivahetusel tegutsesid Peterburis väikesed eesti sotsiaaldemokraatide grupid, kes olid ühenduses Tallinna ja mujale Eestisse siirdunud endiste Peterburi töölistega.

Streigivõitluse hoogustumine lõi soodsad tingimused töölishulkades revolutsioonilise selgitustöö tegemiseks ning avaldas suurt mõju ka üliõpilasliikumisele.

Möödunud sajandi lõpul loodi Tartus Moskva üliõpilaste üleskutsel illegaalne üliõpilasorganisatsioonide liit eesotsas nõuko-

[30] М. И. Калинин. Пребывание в Ревеле, „Пролетарская революция" № 3, 1921, lk. 242.

[31] Moskva RAKA, f. PD, 1899. a., s.-ü. 5 osa 37, leht 1.

D. I. Uljanov.

guga. Selle juhtimisel toimus sajandivahetusel Tartus rida üliõpilaste väljaastumisi. Liidu liikmed levitasid pidevalt revolutsioonilise sisuga lendlehti ja bülletääne. Osa neist oli koostatud kohapeal, osa saadud mujalt, kusjuures mitmed neist kandsid VSDTP Peterburi, Tiflisi jt. komiteede allkirju. Nõukogusse kuulusid tol ajal juba veendunud marksistid, näiteks P. I. Lebedev-Poljanski, V. I. Lenini noorem vend D. I. Uljanov ja mitmed teised, kes võitlesid sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni loomise eest.

Pärast Moskva ülikoolist väljaheitmist astus D. I. Uljanov 1901. aastal Tartu ülikooli arstiteaduskonda. Tartus õppimise ajal oli ta ühenduses V. I. Leniniga, kes sel ajal välismaal viibis. D. I. Uljanov oli kindel „iskralane" ning levitas üliõpilaste seas „Iskrat". Ta oli üks nendest üliõpilastest, kes „legaalsete marksistide" vastu teravalt välja astusid.

Sajandi algul levisid Tartus mitmed V. I. Lenini teosed, näiteks „Kapitalismi arenemine Venemaal", „Mis teha?" ja „Kehv-

talurahvale", mida loeti eeskätt üliõpilaste revolutsioonilistes ringides.

1902. aastal neljakümne Tartu üliõpilase korteris toimepandud läbiotsimisel leidis politsei palju revolutsioonilist kirjandust, sealhulgas F. Engelsi teose „Revolutsioon ja kontrrevolutsioon Saksamaal", Peterburi „Võitlusliidu" brošüüri „Maxwelli vabrik", „Iskra" 3. ja 4. numbri. Mitmete juurest saadi kätte hektografeeritud „Kommunistliku partei manifest".[32]

Revolutsioonilise situatsiooni kujunemisega Venemaal käesoleva sajandi algul hakkasid üliõpilased otsima teid ühinemiseks liikumise peajõuga — proletariaadiga. See kajastus 1902. ja 1903. aastal sotsiaaldemokraatide juhtimisel toimunud ülevenemaalistel üliõpilaskongressidel, millest ka Tartu esindajad osa võtsid.

Tartu üliõpilaste revolutsiooniline tegevus rajanes järjest kindlamale alusele. Kuid see oli endiselt töölishulkade võitlusest isoleeritud. Üliõpilaste sidemed Eesti tööstuskeskustega olid veel nõrgad, nad tegid alles esimesi samme töölistele lähenemiseks.

Sotsiaaldemokraatliku liikumise väljapaistvaks organiseerijaks Eestis sai M. I. Kalinin, V. I. Lenini poolt loodud „Tööliskassi Vabastusvõitluse Liidu" kasvandik, kes Tiflisist väljasaadetuna 1901. aasta aprillis Tallinna jõudis. Oma väljasaatmiskohaks ei valinud M. I. Kalinin Tallinna juhuslikult. Siit sai ta kõige tihedamad sidemed luua Peterburi sotsiaaldemokraatidega. Tallinnas aitas M. I. Kalininil treialina „Voltasse" tööle asuda revolutsioonilise tegevuse pärast Peterburist väljasaadetud eesti tööline K. Säkk.[33] M. I. Kalinin organiseeris „Voltas" ja seejärel Raudteetehastes, kuhu ta hiljem üle läks, tööliste marksistlikke rühmi. Ta suutis kiiresti eesti tööliste usalduse ja sümpaatia võita. „Volta" tööline P. Karilaid räägib oma mälestustes: „M. I. Kalinin sai peagi hea töölisena teiste lugupidamise osaliseks. Kiiresti muutus ta ka töökojas oma inimeseks ja oli kõigi vastu sõbralik, vaatamata sellele et ta ei osanud eesti keelt ja et meie omakorda tundsime väga puudulikult vene keelt."[34] Edasi märgib P. Karilaid, et M. I. Kalinin õpetas teda seniste põnevus- ja seiklusjuttude asemel tõsisemaid raamatuid lugema. M. I. Kalinin õppis Tallinna väljasaadetud töölisi põhjalikult tundma ja tõmbas neid kaasa revolutsioonilisele tööle. Tema lähemateks abilisteks said endised Peterburi eesti töölised F. Leberecht ja V. Sauemägi, gümnaasiumiõpilane M. Blumberg, tehnik A. Tiirvelt ja teised seltsimehed, kelle kaudu ta lõi sidemed tööliste marksistlike rühmadega. Oma mälestustes märgib ta, et „peaaegu iga vabrikuga

---

[32] ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1902. a., s.-ü. 18 osa I, lehed 334—336.
[33] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 2 (3), 1927, lk. 1.
[34] „Советская Эстония" № 131, 6. juunil 1946.

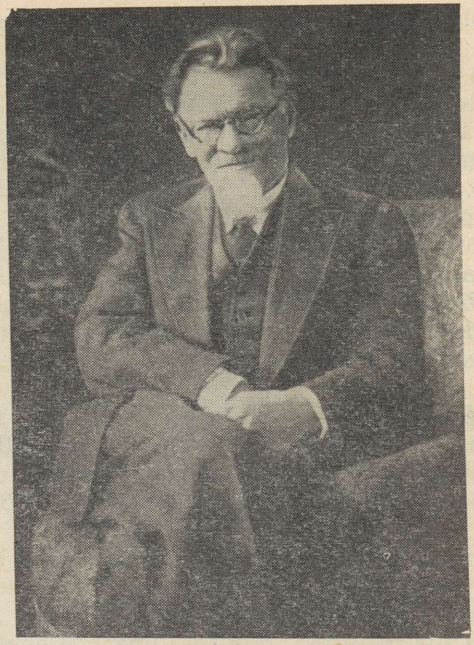

M. I. Kalinin.

olid meil sidemed loodud, vagunitehases aga töötas koguni terve ring".[35]

1902. aastal ühendas M. I. Kalinin kõik Tallinna marksistlikud töölisrühmad sotsiaaldemokraatlikuks organisatsiooniks eesotsas „Tööliste Keskringiga", millesse kuulus umbes 10 inimest. Sellega pandi alus VSDTP Tallinna organisatsioonile ning ühtlasi algas järjekindel sotsialismi ühendamine töölisliikumisega.

See oli ajajärk, mil vene revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid Lenini juhtimisel visalt võitlesid proletariaadi partei loomise eest. Leninlik „Iskra" tegi ära suure töö uut tüüpi proletaarse partei loomiseks, sellise partei loomiseks, kes oleks võimeline juhtima rahvahulkade võitlust isevalitsuse ja kapitalismi kukutamise eest, sotsialismi võidu eest. Leninlased võitlesid järjekindlalt mitte ainult „legaalse marksismi" ja „ökonomismi", vaid ka rahvusvahelise oportunismi vastu.

Ka M. I. Kalinin lõi sidemed „Iskraga", ja nimelt Peterburi

---

[35] М. И. Калинин. Пребывание в Ревеле, „Пролетарская революция" № 3, 1921, lk. 241.

sotsiaaldemokraatide kaudu, kes „Iskra" toimetusele teatasid: „Juhatame teiega kontakti töölise Mihhail Ivanovitš Kalinini (August Tallinnast), kes on kirjutanud „Iskras" „Võõramaalase" varjunime all, samuti „Rabotšaja Mõslis", kui ta oli Peterburi Liidus. Ta on väga energiline inimene ja peab provintsidega tihedat sidet, millest ka ise teile teatab. Kavatseb pidevalt kaastööd teha ja teiega kirjavahetust pidada."[36]

M. I. Kalininist sai „Iskra" Tallinna agent. „Iskra" kõrval levitas ta ka teisi illegaalseid väljaandeid, millest osa tõlgiti eesti keelde. Marksistlikku kirjandust sai M. I. Kalinin eelkõige Peterburist, kust ta ka ise seda salaja toomas käis. Lendlehtede ja proklamatsioonide paljundamiseks organiseeris ta põrandaaluse trükikoja. M. I. Kalinin jutustas trükikoja loomise ajast järgmise episoodi: „Tehases valmistati trükkimiseks vajalikud seadmed. Minu korteris hakati trükivormi valmistama, mastiks sulatati üles. Mu kaks keldrituba, mille eest viis rubla kuus üüri maksin, valgusid suitsu täis. Kõige kriitilisemal hetkel, kui mastiks vormi valati, ilmus sandarm. Uks oli muidugi suletud; silmapilk seati kõik korda. Igaks juhuks oli ahi küdema pandud, kogu värk tõugati voodi alla. Selgus, et sandarm tõi mulle mingisuguse teate või korralduse. Tuli temaga vestelda, kurta halbade keldrikorterite üle, alalise haisu ja suitsu üle, mis teadmata millest tekivad. Samal ajal aga ootasid vaheseina taga, mis ei ulatunud laenigi, meistrimehed oma saatuse kujunemist. Pärast sandarmi lahkumist rõõmustas vapper noorus, et õnnestus kerberose kahtlust ära hoida. Trükkimine õnnestus hästi ning mõne päeva pärast ilmusid eestikeelsed proklamatsioonid. Neid levitati esialgu ettevaatlikult neis tehaseis, kus meie liikmed ei töötanud."[37] M. I. Kalinini ja tema lähemate abiliste poolt koostatud lendlehti levitati 1903. a. lõpul ka Tallinna gümnaasiumiõpilaste seas.

M. I. Kalinini kui „Iskra" agendi ümber koondus eesrindlikke töölisi ja haritlasi, kes aitasid ajalehe artikleid levitada ja tõlkida. Tehnik A. Tiirvelt näiteks tõlkis „Iskra" artikleid eesti keelde. Töölised G. Kallas, K. Rohtma, E. Pärdi jt. aitasid „Iskra" numbreid ja muud illegaalset kirjandust vabrikutes ning tehastes levitada ja sandarmite eest ära peita. Kirjavahetust „Iskraga" pidas Kalinin M. Blumbergi kaudu.

Peale eesti ja vene tööliste elas Tallinnas veel teistest rahvustest töölisi. M. I. Kalinin hankis ka nende jaoks illegaalset kirjandust. „Lõime sideme poolakatega," meenutab ta, „ja varustasime neid revolutsioonilise kirjandusega."[38] Seati jalule ühendus läti töölistega ja lasti nende jaoks lendlehti välja. Suurem osa läti töölisi töötas sel ajal „Dvigateli" vagunitehases.

[36] M. I. Kalinini Riiklik Muuseum, teaduslik abifond, inv. nr. 6988.

[37] М. И. Калинин. Пребывание в Ревеле, „Пролетарская революция" nr. 3, 1921, lk. 243.

[38] Sm. Kalinini Tallinna mälestustest, „Klassivõitlus" nr. 12, 1919, lk. 14.

Третій годъ изданія.

ИСКРА

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЬ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

№ 34. 15-го февраля 1903 года. № 34.

Leninlik „Iskra". Ajalehe taustal olev foto kujutab kohta Tallinna Raudteetehastes, kus varjati „Iskrat".

Enne M. I. Kalinini Tallinna tulekut pidasid nad ühendust peamiselt Riia läti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonidega ja said sealt revolutsioonilist kirjandust „Dvigateli" tööliste hulgas levitamiseks. Nii käis 1900. aastal „Dvigateli" tööline E. Gaigal kahel korral Riiast revolutsioonilist kirjandust toomas.[39]

Koos oma aktiivsete abiliste V. Aleksejevi ja V. Privolnõiga lõi M. I. Kalinin peagi ühenduse ka sõjaväeosadega ning hakkas seal revolutsioonilist selgitustööd tegema.

M. I. Kalinin aitas sotsiaaldemokraatlikku liikumisse tulnud töölistel oportunismi ja kodanliku natsionalismi mõju alt vabaneda ja kasvatas leninlikku tüüpi revolutsionääre. Teravalt kritiseeris ta Raudteetehaste „antvärgist" töölise A. Burlandi taolisi „sotsiaaldemokraate", kes ei teinud midagi selleks, et laiades töölishulkades revolutsioonilisi ideid levitada. M. I. Kalinin kirjutas: „Raudteevabrikus olid mõned Saksa laadi sotsiaaldemokraadid, need lugesid Marxi, said kuidagi „Vorwärtsi", ühel neist oli iseäranis suur raamatukogu, mida ta aga ainult ise tarvitas. Nad tundsid töölisliikumisele kaasa, aga selle liikumise arendamine ja revolutsiooniline töö oli neile võõras."[40]

Vene revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid hindasid õigesti sotsiaalmajanduslikku olukorda Venemaal. Nad said aru, et selleks jõuks, mis suudab tsaari-isevalitsuse kukutada ja kodanlik-

[39] R. Endrups un A. Feldmanis. „Revoluçionārās cinās kritušo pieminas grāmata", 2. osa, Moskva 1936, lk. 436—437.

[40] Sm. Kalinini Tallinna mälestustest, „Klassivõitlus" nr. 12, 1919, lk. 14.

demokraatliku ning seejärel ka sotsialistliku revolutsiooni võidu kindlustada, saab olla ainult töölisklassi ja talurahva liit. Juba oma geniaalses teoses „Mis on „rahvasõbrad" ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?" esitas V. I. Lenin töölisklassi ja talurahva liidu loomise idee. M. I. Kalinin kui järjekindel leninlane pööras suurt tähelepanu talurahva küsimusele. Tema juhtimisel koostati ka Tallinnas proklamatsioone, milles räägiti talurahva raskest olukorrast ning töölisklassi ja talurahva ühise võitluse vajadusest. Treial E. Pärdi, kes töötas koos M. I. Kalininiga, jutustab nendest järgmist:

„Lendlehed kirjutasid sellest, mis töölisi kõige sügavamalt erutas. Mihhail Ivanovitš tundis meie inimeste sotsiaalset päritolu. Meie hulgas ei olnud sääraseid, kes polnud vähemal või suuremal määral külaga seotud. Ühed olid alles sealt tulnud, jättes naised väikeste lastega sinna maha. Teised kurtsid külas elavate sugulaste võimatute elutingimuste üle. Kolmandad, äsja külast saabunuina, käisid ringi tujutult, nähes endi ümber viletsust ja õiglusetust. Nõnda siis ei leidunudki tehastes töölist, kellele talupoja vilets seisukord poleks südamelähedane olnud. Me ei osanud aga muud selle vastu ette võtta kui üksteisega sosistada ja kaastundlikult pead raputada. Ning seal ilmus Tallinna äkki lendleht. Lehes räägiti sellest, et maa ei pea kuuluma söödikulemõisnikule, saksa parunile, vaid seaduslikule peremehele — talupojale. Lendleht pajatas: töötavad talupojad virelevad kerjuslikes tingimustes, mõisnikud aga samal ajal priiskavad, elavad külluses, imevad maamehe verd. Lendleht julgustas, et tulevad paremad ajad, kus maa saab talurahva omaks ... Kui palju pärast selle lendlehe ilmumist tehase tööliste hulgas kõnelusi oli!"[41]

Provokaatori abiga areteeriti 1903. aasta algul M. I. Kalinin koos kuue seltsimehega ja saadeti Peterburi. Sel puhul kirjutas ajaleht „Iskra": „T a l l i n n, 15. jaanuaril areteeriti kolmandat korda tööline Mihhail Kalinin."[42]

Hoolimata sellest, et M. I. Kalinin sai Tallinnas olla lühikest aega, suutis ta Eesti sotsiaaldemokraatliku liikumise kindlustamiseks määratu suure töö ära teha. Seetõttu ei läinud tsaarivõimudel korda seda liikumist M. I. Kalinini ja teiste aktiivsete sotsiaaldemokraatide areteerimisega peatada. Tallinna sotsiaaldemokraatlike ringide keskring, mille oli organiseerinud M. I. Kalinin, jätkas edukalt oma tööd. Siin töötasid koos tööliste V. Sauemäe, F. Leberechti ja E. Pressiga ka revolutsiooniliselt meelestatud haritlased A. Lurje, J. Lilienbach, A. Dubois jt., kes aitasid lendlehti koostada ning propagandatööd suunata. Keskring laskis 1903. aasta 1. maiks välja revolutsioonilise lendlehe. Selles kirju-

[41] M. I. Kalinini Riiklik Muuseum, teaduslik abifond, inv. nr. 6988, lk. 7
[42] „Искра" nr. 34, 1903.

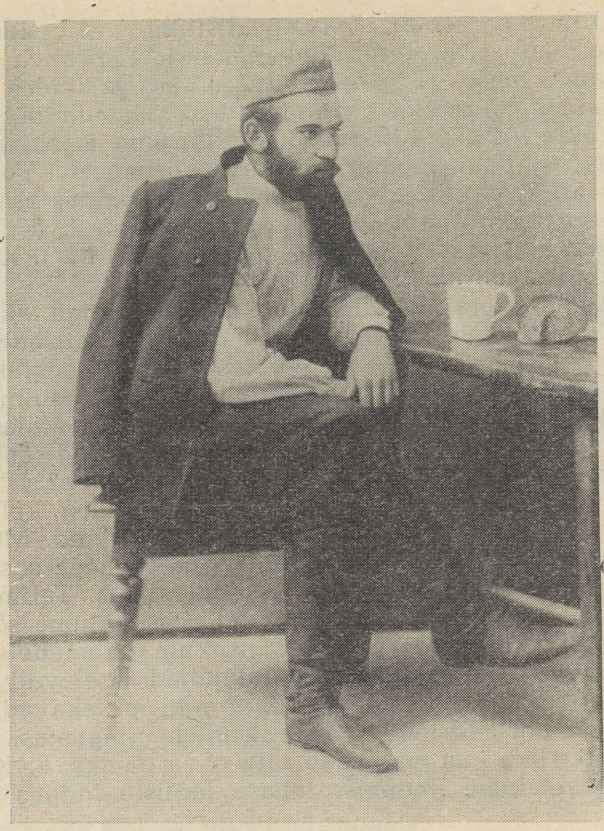

N. Tšudovski.

tati, et 1. mai võitluspühal tulevad Peterburi, Moskva, Kiievi ja teiste tööstuskeskuste teadlikud töölised tänavaile. Edasi kirjeldati Tallinna tööliste rasket olukorda ja linnades valitsevat tööpuudust. Siin nõuti kaheksatunnilist tööpäeva, koosolekute, ühinemis- ja streigivabadust. Lendlehes kutsuti töölisi üles oma ridu koondama. Neil kuudel loodi Tallinnas mitu uut põrandaalust ringi. M. I. Kalinini aktiivsed abilised — N. Dežkin (Pokrovski), kes töötas kontoriametnikuna sadamas, ja K. Reindorf — organiseerisid sadamatööliste põrandaaluse ringi. Viimase juhtimisel toimus 1903. aasta aprillis sadamatööliste streik. See kestis 3 päeva ning lõppes tööliste osalise võiduga. 1903. aastal loodi keskringi liikmete juhtimisel ka Tallinna gümnaasiumiõpilaste põrandaalune ring. Sama aasta sügisel avaldas see ring lendlehe, milles olid esitatud õpilaste nõudmised.

Wenemaa Sotsial-Demokratlin Tööliste Partei.

Kõigi maade tööliſed ühinege!

Seltſimehed!

Pühitſege 1-meſt maid üleüldiſe ſtreigiga!

Wenemaa Sotſ.-Dem. Tööl Partei Riia Komitee.

VSDTP Riia Komitee üleskutseid, mida 1904. aastal Eestis levitati.

Sotsiaaldemokraatlik liikumine muutus Eestis järjest ulatuslikumaks. Peale üliõpilasorganisatsioonide liidu nõukogu moodustati Tartus 1903. aastal VSDTP grupp, kuhu kuulusid revolutsioonilised üliõpilased N. Tšudovski, J. Aboltin, P. I. Lebedev-Poljanski ja teised. Nad lõid sidemed ka töölistega ning toetusid oma tegevuses leninlikule „Iskrale". 1903. aastal laskis VSDTP Tartu grupp välja mitu lendlehte. Ühes lendlehes selgitatakse Tartu tööliste rasket olukorda ja kutsutakse neid üles kurnajate vastu võitlema. 1. maiks lasti välja lendleht, mille kohta „Iskra" tõi oma veergudel ära järgmise teate: „T a r t u — 1. mai eel levitati eestikeelseid lendlehti. Sellele järgnesid läbiotsimised ja areteerimised."[43] Ka mujal, näiteks Iisaku ümbruses, Võrumaal jne., levitati sel ajal üksikuid revolutsioonilisi lendlehti, peamiselt üliõpilaste poolt.

1903. aasta juulis vabanes M. I. Kalinin vanglast, sest tsaariohrankal ei olnud tema kinnipidamiseks küllaldaselt süütõendeid. M. I. Kalinin pöördus tagasi Tallinna. Siin asus ta uuesti „Vol-

[43] „Искра" nr. 41, 1903.

tasse" tööle ning jätkas endise aktiivsusega põrandaaluse revolutsioonilise töö juhtimist.

„Iskra" võitlus Lenini organisatsioonilise plaani elluviimise eest ja Lenini töö „Mis teha?" valmistasid ette kõik vajalikud tingimused marksistliku partei loomiseks. 1903. aasta juulis-augustis toimus VSDTP II kongress, kus loodi proletariaadi revolutsioonine partei. Kongressil ilmnesid tõsised printsipiaalsed lahkhelid, mis põhjustasid partei lõhenemise kahte tiiba — bolševikeks ja menševikeks —, kellest esimesed kaitsesid revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia organisatsioonilisi põhimõtteid ja teised oportunistlikke seisukohti.

Pärast partei II kongressi teravnes siseparteiline võitlus veelgi. Menševikel õnnestus „Iskra" enda kätte saada ja seda oportunistlike seisukohtade propageerimiseks kasutada. Oma raamatus „Üks samm edasi, kaks sammu tagasi" ning teistes töödes näitas Lenin parteile ja töölisklassile menševike poliitika kahjulikkust ning töötas välja bolševike partei organisatsioonilised alused.

Teada saades II kongressi töö tulemustest ja seal vastuvõetud resolutsioonidest, asus M. I. Kalinin võitlusse, et bolševike seisukohti partei ideoloogilistes ja organisatsioonilistes küsimustes ellu viia. Ägedalt paljastas ta menševike oportunismi. „Need on läbikäiguväravad, aga mitte partei!" ütles Kalinin säärase partei kohta, mille loomist menševikud taotlesid. „Ei, kui juba on hakatud oma organisatsiooni töölisparteiks nimetama, siis tuleks ka töölisklassi huvide eest võidelda nii nagu vaja. Tuleb pidada distsipliini, töötada millestki hoolimata. Ei tule karta vanglat ega Siberit. Kui juba parteisse astud, siis pead ka teadma, kuhu astusid, ja jääma sinna nii headel kui halbadel aegadel."[44]

Varsti pärast kongressi said seal vastuvõetud resolutsioonid teatavaks ka Tartu sotsiaaldemokraatidele, kelle hulgas kongressi töö ülevaadet levitati.[45] 1903. aasta lõpul esines ühel üliõpilaste salajasel koosolekul Tartus ettekandega VSDTP II kongressi tööst keegi väljastpoolt sissesõitnud seltsimees. Kongressil vastuvõetud otsuste põhjal tekkisid üliõpilaste-sotsiaaldemokraatide seas ägedad vaidlused ning lahkarvamused. Üliõpilased N. Tšudovski, J. Aboltin ja mõned teised sotsiaaldemokraadid, kes olid V. I. Lenini tööde ning „Iskra" revolutsiooniliste põhimõtetega tutvunud, asusid bolševike seisukohale.[46]

VSDTP II kongressi otsused võimaldasid eesti sotsiaaldemokraatidel revolutsioonilist tööd süvendada ning seda bolševistli-

---

[44] M. I. Kalinini Riiklik Muuseum, teaduslik abifond, inv. nr. 6988, lk. 4.

[45] Läti NSV Riiklik Keskarhiiv (Läti NSV RKA), f. 117, nim. 1, 1904. a., s.-ü. 303, leht 7.

[46] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 124, nim. 1, s.-ü. 3, leht 3; N. Tšudovski mälestused, EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

kule alusele rajada. Pärast kongressi hakati M. I. Kalinini juhtimisel ettevalmistusi tegema VSDTP Tallinna Komitee loomiseks. Kuid tsaarisandarmid ei lasknud M. I. Kalininil Tallinnas tööd jätkata. 1904. aasta veebruaris areteeriti ta uuesti ja saadeti Olonetsi kubermangu asumisele.

Oma tööga rajas M. I. Kalinin Tallinna sotsiaaldemokraatlikule organisatsioonile kindla aluse. Tema kasvandikud, sotsiaaldemokraadid-bolševikud, moodustasid 1904. aasta lõpul VSDTP Tallinna Komitee, mis algul koosnes peamiselt revolutsiooniliselt meelestatud haritlastest (M. Blumberg, A. Dubois, A. Lurje, J. Lilienbach jt.), kellest hiljem osa (A. Dubois ja A. Lurje) muutus kokkuleplasteks-oportunistideks. Komitee laskis välja lendlehti ning tegi bolševistlikus vaimus revolutsioonilist propagandat tööliste ja kohaliku garnisoni soldatite seas. Ta sai pidevalt venekeelset marksistlikku kirjandust, eelkõige Peterburist. Komiteel olid oma agendid ka välismaal, kes sealt illegaalset kirjandust saatsid. 1904. aastal sai Tallinna komitee marksistlikku kirjandust ka H. Pöögelmanni kaudu, kes tollal Leipzigis õppis ja seal Saksa sotsialistliku töölisliikumisega kokku puutus.

1904. aasta jaanuaris algas Vene-Jaapani sõda, mis juba algusest peale tõi tsaariarmeele rea raskeid lüüasaamisi, paljastas tsarismi roiskumise ning kiirendas revolutsioonilise liikumise tõusu. Bolševikud selgitasid rahvahulkadele, et see sõda on röövsõda, mis on kasulik suurkodanlusele ja mõisnikele, kuid toob ääretut viletsust rahvale. 1904. aastal levitas Tallinna komitee lendlehte „Sõjast", milles paljastati Vene-Jaapani sõja rahvavastast iseloomu. Tartu rühm laskis samuti välja lendlehed: „Mille eest peab surema vene soldat?", „Miks algas sõda?", „Sõda sõjale" jne.

Hulgaliselt levitati lendlehti 1. mai puhul Tallinnas, Tartus ja ka mujal. Tallinnas ilmusid lendlehed eesti ja vene keeles loosungiga „Maha isevalitsus! Elagu VSDTP!". 30. aprillil „Dvigateli" vabrikus levitatud lendlehtedes selgitati töölistele VSDTP võitluseesmärke ja räägiti, miks kodanlus sotsiaaldemokraatiat kardab ja selle vastu võitleb. Sealjuures räägiti M. I. Kalinini venna, sotsiaaldemokraat S. I. Kalinini „Voltast" vallandamisest. Osa „Dvigateli" töölisi ei ilmunud sel päeval tööle. Õhtupoolikul toimus Russalka mälestussamba juures tööliste miiting.

Kui 1904. aasta novembris „Volta" vabriku töölisi massiliselt trahvima hakati, hoiatas VSDTP Tallinna Komitee vabriku omanikke, et kui trahve ei tühistata, siis alustavad võitlust mitte ainult „Volta", vaid kogu linna tööstusettevõtete töölised.[47]

Tallinna sotsiaaldemokraatlikud töölised ja revolutsiooniliselt meelestatud haritlased arendasid edasi ka M. I. Kalinini poolt

[47] ENSV RAKA, f. 206, nim. A-1, 1900.—1914. a., s.-ü. 58, lehed 108—109.

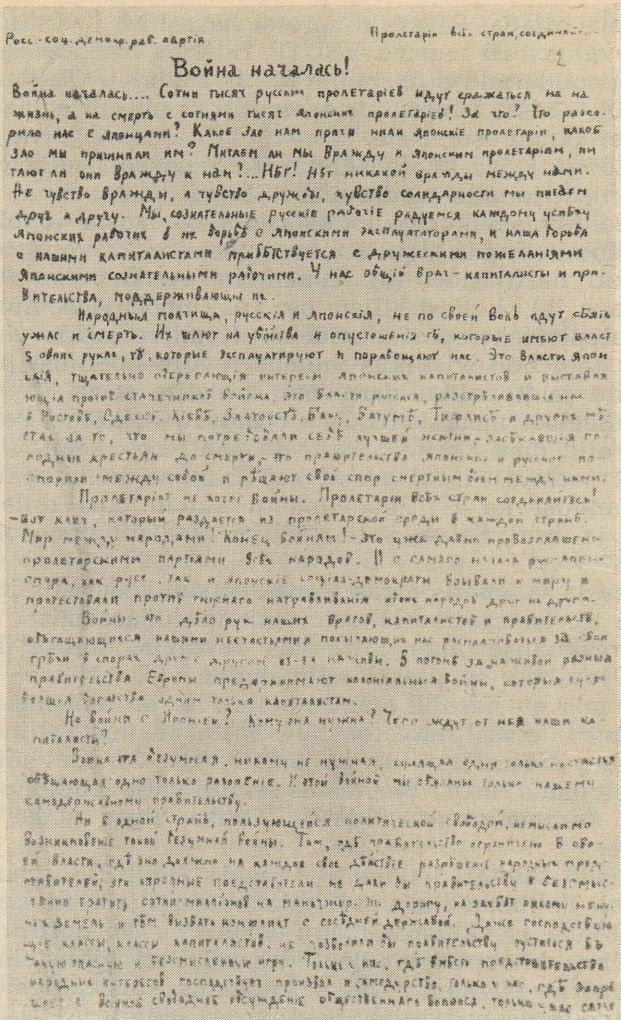

Росс.-соц.-демокр. раб. партія Пролетаріи всѣх стран, соединяйтесь!

Война началась!

Война началась.... Сотни тысяч русских пролетаріев идут сражаться не на жизнь, а на смерть с сотнями тысяч японских пролетаріев! За что? Что разорило нас с японцами? Какое зло нам причинили японские пролетаріи, какое зло мы причинили им? Питаем ли мы вражду к японским пролетаріям, питают ли они вражду к нам?... Нет! Нет никакой вражды между нами. Не чувство вражды, а чувство дружбы, чувство солидарности мы питаем друг к другу. Мы, сознательные русские работіе радуемся каждому успѣху японских работих в их борьбѣ с японскими эксплуататорами, и наша борьба с нашими капиталистами проникается с дружескими пожеланіями японскими сознательными работими. У нас общій врагъ - капиталисты и правительства, поддерживающие их.

Народныя полчища, русскія и японскія, не по своей волѣ идут сѣять ужас и смерть. Их шлют на убійства и опустошенія тѣ, которые имѣют власть в своих рукахъ, тѣ, которые эксплуатируют и порабощают нас. Это власти японскія, тщательно оберегающія интересы японских капиталистов и бывшія вчера провокаторами кровавой войны. Это власти русскія, разстрѣливавшія нас в Ростовѣ, Одессѣ, Кіевѣ, Златоустѣ, Ревелѣ, Батумѣ, Тифлисѣ и других мѣстах за то, что мы потребовали себѣ лучшей жизни, заблаговременно подлых крестьян до смерти, - то правительства японскія и русскія поспорили между собой и рѣшают свой спор смертным боем между нами.

Пролетаріат не хочет войны. Пролетаріи всѣх стран соединяйтесь! - вот клич, который раздастся из пролетарской среды в каждой странѣ. Мир между народами! Конец войнам! - это цѣль давно провозглашенная пролетарскими партіями всѣх народов. И в самом началѣ русско-японскаго спора, как русскіе, так и японскіе социал-демократы боролись к миру и протестовали против гнуснаго натравливанія одних народов друг на других.

Война - не дѣло рук наших братов, капиталистов и правительств, въѣзжающихся нашими костьми и посылающих нас рисковать за их прибыли в спорах друг с другом из-за наживы. В потоке за нажитой разными правительствами Европы преступной колониальной войны, которая грозит вовлечь Европу в общую кровавую бойню.

Но войны с Японіей? Кому она нужна? Чего ждут от нея наши капиталисты?

Война эта безумная, никому не нужная, сыплющая одни только несчастія обѣщающая одно только разореніе. И этой войной мы обязаны только нашему самодержавному правительству.

Ни в одной странѣ, пользующейся политической свободой, немыслимо возникновеніе такой безумной войны. Там, гдѣ правительство отвѣтственно в своей власти, гдѣ это должно на каждом его дѣйствіи разбиваться народных представителей, эти хищные посредители не дали бы правительству в сознательно играть сотнями тысяч на макіавели. Их дорого, на захват рынков и новых земель и тѣм вызвать изнеможет с сосѣдней державой. Далеко господствующе класти, класси капиталистов, не позволили бы правительству пуститься въ такую рискованную и безнравственную игру. Только у нас, гдѣ вовсѣ представительства народных интересов господствует произволъ и самодержавіе, только у нас, гдѣ вопрос о войнѣ рѣшается безотвѣтственными людьми, только у нас стало

VSDTP Tartu rühma lendleht „Sõda algas".

VSDTP juhtivate keskasutustega loodud sidemeid. M. M. Litvinovi (elukutseline revolutsionäär, hiljem silmapaistev diplomaat) kaudu lõi VSDTP Tallinna komitee 1904. aastal sidemed VSDTP Välismaabürooga. Nii soovitas M. M. Litvinov ühes oma 1904. aasta detsembris välismaalt saadetud kirjas, et Peterburi seltsimehed talle kindluse mõttes kirjutaksid aadressil, mida ta kasu-

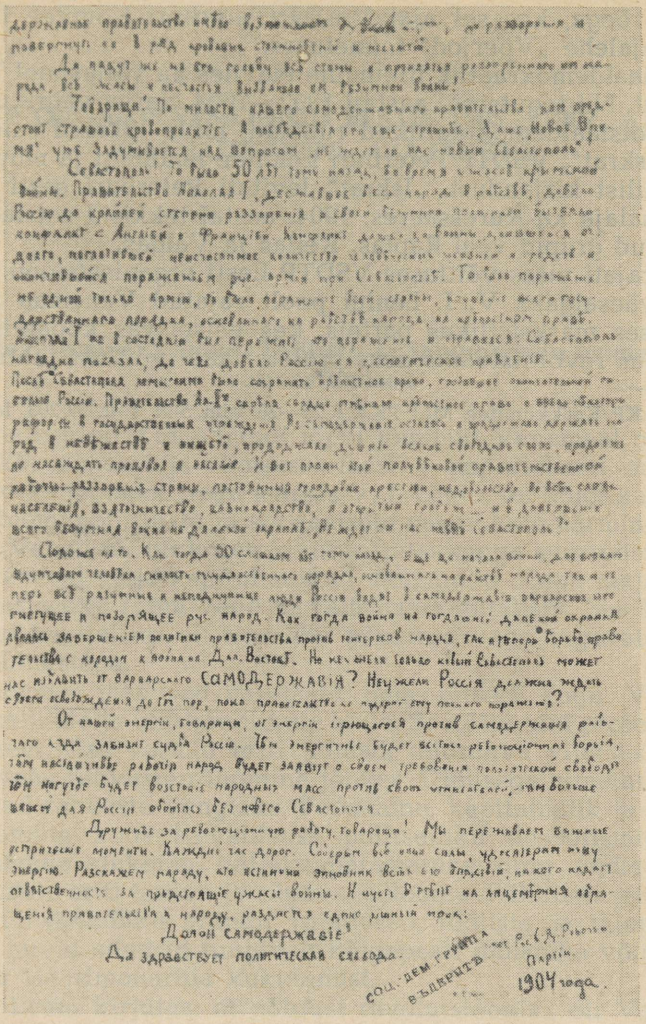

tas kirjavahetuses „VSDTP Tallinna grupiga".[48] Litvinoviga sidepidajana töötas Tallinnas Trelina („Kera").[49] Tallinna seltsimeestel olid ka sidemed A. I. Jelizarova-Uljanovaga, V. I. Lenini

[48] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 25—26, nim. 10-N, s.-ü. 19 600, lehed 1—2.
[49] Переписка В. И. Ленина и Н. К. Крупской с М. М. Литвиновым, „Пролетарская революция" nr. 2, 1925, lk. 75—88.

vanema õega, kes sel ajal VSDTP Peterburi Komitee liikmena töötas ajalehe „Vperjod" toimetuses.[50]

Sotsiaaldemokraatlik liikumine elavnes ka väljaspool Tallinna ja Tartut. Nii tegutsesid aastail 1902—1904 Narva vabrikutes väikesed sotsiaaldemokraatlikud rühmad, mille liikmed said leninlikku „Iskrat", VSDTP Peterburi komitee lendlehti ja muud revolutsioonilist kirjandust. „Iskrat" levitati Peterburi eesti tööliste kaudu salaja ka Kuressaares. 1904. aastal tekkisid sotsiaaldemokraatlikud grupid veel Raplas, Keilas ja Valgas.

Nii rajati visas võitluses VSDTP Eesti organisatsioon. See sai üheks väesalgaks V. I. Lenini poolt rajatud Venemaa revolutsioonilises marksistlikus parteis, kes eelseisvas kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis asus proletariaadi võitlust juhtima.

---

[50] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 25—26, nim. 5-N, s.-ü. 37 203, lehed 1—2.

VSDTP ORGANISATSIOONID EESTIS 1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOONI AJAJÄRGUL

1. Revolutsiooni algus. Tööliste ja talupoegade esimesed väljaastumised

Kapitalism oli XIX sajandi lõpul jõudnud Venemaal oma arenemise kõrgeimasse ja viimsesse faasi — imperialismi, mille iseloomulikuks jooneks, nagu märkis V. I. Lenin, on kõigi kapitalistliku süsteemi poliitiliste ja sotsiaalsete vastuolude äärmine teravnemine. Venemaal oli kõrge kontsentratsiooniga suurtööstus, üha enam arenesid välja kapitalistlikud monopolid. Kogu majanduses võimutses väike rühm vene ja välismaa kapitaliste. See kõrgesti arenenud kapitalism oli aga läbi põimitud väga tugevate pärisorjuse jäänustega.

Pärisorjuse jäänused vajutasid oma pitseri kogu Venemaa majanduslikule ja ühiskondlikule elule. Seetõttu olid proletariaadi ekspluateerimise vormid eriti julmad, talurahva viletsus karjuv ja mittevene rahvuste rõhumine jõhker. Õigusega nimetati tsaari-Venemaad rahvaste vanglaks. Feodaalne, kapitalistlik ja rahvuslik rõhumine koos isevalitsuse politseiliku despotismiga tegi rahvahulkade olukorra väljakannatamatuks ning andis klassivastuoludele eriti terava ja sügava iseloomu. Põhilised majanduslikku ja ühiskondlikku arengu vajadused, tööliste ja talupoegade elulised huvid nõudsid tungivalt kõigepealt mõisnike võimu kaotamist ja tsaarimonarhia kukutamist.

V. I. Lenin kirjutas, et põhjusi revolutsiooniks oli Venemaal rohkem kui küllalt. See käib täielikult ka Eesti ala kohta, kus poliitilised ja sotsiaalsed vastuolud olid samuti haripunktile jõudnud.

Sajandi algul puhkenud majanduskriisi tagajärjel kannatas tõsiselt Eesti tööstus. See tegi tööliste niigi raske olukorra täiesti talumatuks. Tuhandeid töölisi vallandati, kärbiti tugevasti nende palka. Kapitalistid kasutasid massilist tööpuudust oma huvides: nad pikendasid tööpäeva, rakendasid ulatuslikult trahve, laiendasid naiste ja laste tööjõu ekspluateerimist.

Mõisnike maaomandimonopol oli Balti kubermangudes tugevam kui kusagil Venemaal. Enamik talurahvast kannatas maa-

puuduse all. See võimaldas mõisnikel poolfeodaalseid ekspluateerimisvorme säilitada.

Eesti põllumajandus elas revolutsioonieelseil aastail üle raske kriisi, mis kiirendas talurahva kihinemise protsessi. 1903. aasta viljaikalduse tagajärjel puhkes mitmes Lõuna-Eesti maakonnas nälg, mis kõige raskemini tabas kehvikuid, eriti väikerentnikke. Paljud neist ei suutnud ikalduse tõttu makse tasuda ning aeti oma kohtadelt minema. Raske oli ka nende talude olukord, mille ostjad polnud suutnud veel oma võlga kustutada. Igal aastal langes hulk selliseid talusid haamri alla ja läks müügile või liideti mõisate külge. Samal ajal kasvas majanduslikult järjest tugevnev külakodanlus. Kuigi kulakud moodustasid tühise vähemuse talupidajate üldarvust, oli suurem osa talumaadest nende kätte koondunud.

Talumajandite massiline laostumine tekitas tööjõu tunduva ülejäägi ja võimaldas mõisnikel ning kulakutel maaproletariaadi ekspluateerimist veelgi suurendada. Nii taluteenijate kui ka mõisatööliste tööpäev kestis päikese tõusust loojumiseni. Sageli pidid nad ka pühapäeviti töötama. Jõhkralt kurnasid mõisnikud ühtlasi mõisatööliste perekonnaliikmeid. Taluteenijate ja mõisatööliste palgad olid äärmiselt madalad.

Olukorda Eestis nagu Venemaa teisteski rahvuslikes ääremaades teravdas revolutsiooni eel ka rahvuslik rõhumine. Eesti rahvas kannatas kahekordse rahvusliku surve all. Tsaarivalitsus ajas siin vägivaldset venestamispoliitikat. Õppetöö koolides toimus peamiselt vene keeles, samuti asjaajamine kõigis ametiasutustes. Veelgi tugevamini andis end tunda balti-saksa mõisnike ja suurkodanluse alandav ning solvav suhtumine eestlastesse, eriti aga talurahvasse.

Mõisnike ja kapitalistide rõhumisele lisandus kõike elavat ning progressiivset mahasuruva tsaari-isevalitsuse omavoli. Ekspluataatorite huvisid kaitsesid sõjavägi, politsei ja kohus, kogu isevalitsuslik riigisüsteem.

Niisugusele väljakannatamatule olukorrale võis lõpu teha ainult revolutsioon.

Töölisklass oli ainus jõud, kes tsarismi, klassirõhumise, feodaalse ja rahvusliku rõhumise vastu järjekindlalt võitles. Kõige teadlikuma ja organiseerumisvõimelisema osa eesti proletariaadist moodustasid tööstustöölised. Kuid vaatamata oma killustatusele oli suur jõud ka maaproletariaat — taluteenijad ja mõisatöölised, keda Eestis oli üle kahesaja tuhande. Nii linna- kui maatöölised olid revolutsiooni võidust kõige rohkem huvitatud.

Võitluses kodanlik-demokraatliku revolutsiooni eest oli töölisklassi liitlaseks ainult talurahvas, kes tahtis pärisorjuse jäänuseid külas likvideerida, mõisnike maad enda kätte saada ning tsaari ja mõisnike orjamisest vabaneda. Seda võis talurahvas saavutada üksnes revolutsiooni täieliku võidu korral.

Tsaarivalitsuse toeks Eestis olid saksa parunid, samuti balti sakslastest koosnev suurkodanlus, kellele kuulusid valitsevad positsioonid kaubanduses, tööstuses ja rahanduses ning kes oli väga tihedalt seotud mõisnikega ning tsaaribürokraatiaga. Paljud saksa parunid teenisid tsaarivalitsuse aparaadis kõrgetel ametikohtadel.

Eesti kodanlus ei kujutanud endast revolutsioonilist jõudu. Tema lähimaks taotluseks oli balti sakslaste majanduslike ja poliitiliste positsioonide nõrgendamine, et sel teel nendega „võrdseks" saada. Suuremad eesti kodanlike tegelaste rühmitused koondusid tollal Tallinnas ajalehe „Teataja" ja Tartus ajalehe „Postimees" ümber. Esimene rühmitus lootis töörahva võitluse abil endale valitsuselt mõningaid õigusi välja pressida ega astunud seetõttu esialgu avalikult tööliste vastu välja. „Postimees" esindas palju konservatiivsemat suunda. Kuid mõlemad rühmitused püüdsid revolutsioonilist võitlust nõrgendada ja töörahvast reformide teele suunata. Selleks soovitasid nad valitsusvõimudele esitada palvekirju.

Revolutsioonilise situatsiooni küpsemist Venemaal kiirendas alanud Vene-Jaapani sõda. Sõja põhjuseks oli Venemaa ja Jaapani imperialistlike vastuolude teravnemine ning nende huvide kokkupõrge Vaikse ookeani basseinis. Kõik sõjaraskused langesid töörahva õlgadele ja muutsid tema olukorra veelgi rängemaks. Massiliselt saadeti soldatisinelitesse pandud töölisi ja talupoegi kahurilihaks Kaug-Ida sõjatandrile. Eestist võeti juba sõja esimestel kuudel armeesse üle 10 000 mehe[1].

Sõja esimestest päevadest peale hakkasid Eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid tööliste ja talupoegade hulgas sõjavastast selgitustööd tegema. Kohalikud VSDTP organisatsioonid andsid välja mitu lendlehte, milles paljastati sõja kiskjalikku, imperialistlikku iseloomu ning kutsuti töölisi ja talupoegi mobilisatsioone boikoteerima. Teravalt paljastati lendlehtedes eesti kodanlust, kes sõja puhkedes astus välja üleskutsetega isamaa ja tsaari kaitseks. „Ainult rahvavaenlased võivad kõnelda ja tegutseda „isamaa on hädaohus" loosungi all," kirjutasid Tartu sotsiaaldemokraadid sõja algul ilmunud lendlehes, „ainult nemad võivad korraldada patriootlikke manifestatsioone ja koostada truualamlikke aadresse."[2]

Esimene Vene revolutsioon algas 1905. aasta 9. jaanuari sündmustega Peterburis. Tsaar võttis tööliste rahuliku demonstratsiooni püssitulega vastu. Tuhanded inimesed said surma ja haavata, nende hulgas ka mitmed Peterburi eesti töölised, kes demonstratsioonist osa võtsid.

Teade pealinnas toimunud sündmustest levis kiiresti üle kogu

[1] ENSV RAKA, f. 3742, nim. 1, s.-ü. 1, leht 16.
[2] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1898. a., s.-ü. 3, osa 280, kd. 3, leht 29.

maa. Peterburi proletariaadi loosung „surm või vabadus" sai kogu Venemaa proletariaadi võitlusloosungiks. Proletariaat vastas 9. jaanuari veretööle massiliste väljaastumistega. Sündmused arenesid enneolematu kiirusega. Esimeste hulgas hakkasid Peterburi seltsimeeste võitlust toetama Eesti tööstuskeskuste töölised.

V. I. Lenin, kes sel ajal viibis välismaal, jälgis tähelepanelikult revolutsiooniliste sündmuste arenemist. Artiklis „Revolutsiooni algus Venemaal" kirjutas ta 9. jaanuari sündmuste puhul, et „proletariaadi revolutsiooniline kasvatus astus ühe päevaga edasi nõnda, nagu ta poleks suutnud astuda halli, argipäevase, mahasurutud elu kuude ja aastate kestel"[3]. Lenin nimetas selles artiklis mitmeid linnu, kus 9. jaanuari sündmuste puhul toimusid demonstratsioonid, üldstreigid ja väljaastumised. Nende hulgas oli ka Tallinn.

Tallinna tööliste keskel algas käärimine juba seoses jaanuari esimestel päevadel Peterburis puhkenud streikidega. VSDTP Tallinna Komitee asus ette valmistama tööliste väljaastumist pealinna proletariaadi võitluse toetamiseks. Tolleaegsetest sündmustest aktiivse osavõtja A. Slovatinskaja mälestuste järgi sõitsid komitee liige A. Lurje ja mõned teised seltsimehed 8. jaanuaril Peterburi, et seal lähemalt tutvuda streigivõitluse korraldamise ning käiguga. Need seltsimehed olid Peterburi veriste sündmuste pealtnägijaiks.

Niipea kui teated Peterburi veristest sündmustest Tallinna jõudsid, laskis VSDTP Tallinna Komitee välja käsitsi kirjutatud eesti- ja venekeelse lendlehe, mida levitati vabrikutes juba 11. jaanuaril. Lendlehes kirjutati: „Vennad! Nõudkem 8 (kaheksa) tunnilist tööaega nagu meie vennad Piiteris! Nüüd on aeg, kus me seda võime nõuda ... Jõudu ja julgust ühisusele!"[4]

Teated Peterburi sündmustest levisid kiiresti ka mujal Eestis. Juba 10. jaanuaril ilmus VSDTP Tartu grupi lendleht, milles teatati revolutsiooni algusest Venemaal. „Kõlasivad esimesed müринad kättejõudvast revolutsioonist (riigimässust)," kirjutati lendlehes. „Võitlus on alanud, tõuske üles kõik, võtke kätte sõjariistad ja minge välja vabaduse eest võitlema. Minge välja ja kuulutage kartmata uulitsanurkadel ja teelahkmetel: „Me nõuame keisri isevalitsuse ärakaotamist! Me nõuame rahva vabariiki! Me nõuame verise sõja lõpetamist!""[5]

Järgmistel päevadel võtsid revolutsioonilised väljaastumised Eestis suure ulatuse. 12. jaanuari hommikul algas Tallinna tööliste üldstreik. Sotsiaaldemokraatide juhtimisel jätsid kõigi suuremate tööstusettevõtete töölised töö seisma. Nende eeskujul katkestasid töö hoburaudtee töötajad, telegraafiametnikud ja

[3] V. I. Lenin. Teosed, 8. kd., lk. 76—77.

[4] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин. 1955, lk. 22.

[5] Sealsamas, lk. 60—61.

sadamatöölised. Ka õpilased lahkusid koolist. Keskpäevaks võttis üldstreigist osa juba 12 000 inimest.[6]

Samal päeval toimus Lausmanni vabriku lähedal heinamaal suur tööliste miiting, kus äsja pealinnast tagasi jõudnud VSDTP Tallinna Komitee liige A. Lurje ja mõned teised sotsiaaldemokraadid esinesid selgitavate kõnedega Peterburis arenevate sündmuste kohta.[7] Miitingu lõpul asuti koostama vabrikantidele esitatavaid nõudmisi. Nõuti kaheksatunnilist tööpäeva, kahekordse tasu maksmist ületundide eest, trahvide kaotamist jm. Nõudmiste esitamiseks kubernerile valisid töölised oma saadikud, kes tegelikult täitsid streigikomitee ülesandeid.

Kohalikud võimud ei julgenud streikivate tööliste nõudmisi otseselt tagasi lükata. Kuid nad teatasid saadikutele, et nõudmised vaadatakse läbi ainult siis, kui töölised streigi lõpetavad ja uuesti tööle asuvad.

Õhtul kutsus VSDTP Tallinna Komitee kokku laiendatud koosoleku, millest võtsid osa sotsiaaldemokraadid vabrikugruppidest. Koosolek otsustas streiki jätkata ning välja lasta lendlehe, mis töölistele poliitilise võitluse vajalikkust selgitaks. 13. jaanuari hommikul jagati seda lendlehte Lausmanni heinamaale kogunenud töölistele. Lendlehes räägiti eelmisel päeval vastuvõetud majanduslikest nõudmistest ja rõhutati, et need ei ole lõplikud ning et vabrikandid võivad ainult ajutisi järeleandmisi teha. „Kui me tahame oma tulevikku kindlustada," kirjutas VSDTP Tallinna Komitee tööliste poole pöördudes, „siis peame vabrikantide vastu välja astudes samal ajal välja astuma ka isevalitsuse vastu.[8] Lendlehes nõuti sõna-, koosoleku- ja trükivabadust, 8-tunnilist tööpäeva ning streigivabadust.

Streigi ajal tekkis tööliste ja sõjaväeosade vahel rida kokkupõrkeid. 14. jaanuari õhtul läks suur hulk töölisi sadamasse elevaatori juurde, et seal töö alustamist takistada. Kasakad tungisid neile kallale. Kokkupõrkes sai surma noor „Dvigateli" tööline A. Kasmann. Järgmisel päeval said Lausmanni heinamaale koosolekule tulnud töölised teada, et Mayeri keemiavabrikus on mõned ebakindlad töölised tööle asunud, hoolimata üldkoosoleku otsusest streiki jätkata. Suures kolonnis mindi heinamaalt vabriku juurde, et seal kateldest „aur välja lasta". Vabrikandid aga olid väravate ette paigutanud sõjaväeosa, kes avas tööliste pihta püssitule. Neli töölist lasti maha, mitmed surid hiljem haavadesse. See verine arveõiendamine kutsus tööliste seas esile ääretu meelepaha. Tallinna streik, mida ka Peterburi bolševikud oma

---

[6] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 28, 587.

[7] T. A. Slovatinskaja mälestused, EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

[8] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 25, nim. 40, s.-ü. 37 582, lehed 3—4.

lendlehtedes valgustasid[9], kestis veel terve nädala ja lõppes alles 24. jaanuaril.

Tallinna tööliste massiline streigivõitlus avaldas suurt mõju revolutsiooniliste sündmuste arengule ka mujal Eestis.

Jaanuari keskel korraldasid Tartu üliõpilased, käsitöölised ja gümnasistid VSDTP grupi juhtimisel mitu poliitilist tänavademonstratsiooni loosungiga „Maha isevalitsus!".

22. jaanuaril algas Pärnus streik, millest võttis osa ligi 800 „Waldhofi" töölist ja linna teiste tööstusettevõtete töölised. Järgmisel päeval korraldasid töölised koosoleku, kus töötati välja 8-tunnilise tööpäeva, palga kõrgendamise ja trahvide kaotamise nõudmised. Valiti ka saadikud, kes pidid need nõudmised vabrikantidele esitama.

Kuu teisel poolel streikisid osaliselt ka Narva ja Viljandi töölised. Üldse võttis jaanuarikuu streikidest osa üle 15 000 tööstustöölise,[10] s. o. umbes 60 protsenti kõigist Eesti tööstustöölistest. Peale nende streikisid veel raudteetöölised, käsitööettevõtete töölised ja asutuste ametnikud.

Jaanuarikuu sündmused andsid suure tõuke revolutsioonilise liikumise laienemisele. Nende käigus tugevnes ja karastus eesti tööliste solidaarsus vene ja eeskätt Peterburi töölistega, kasvasid võitluskogemused. Märgatavalt elavnes ka VSDTP organisatsioonide ja rühmade tegevus.

Veebruari algul puhkesid Eestis uued tööliste streigid. Need olid juba paremini organiseeritud ja kandsid visama võitluse iseloomu. 7. veebruaril algas tööliste üldstreik Tartus. Streigi ajal levitasid VSDTP grupi liikmed linnas lendlehti, milles posti- ja telegraafiametnikke ning õppivat noorsugu kutsuti üles tööliste võitlust toetama. Streik lõppes 13. veebruaril tööliste osalise võiduga. Ettevõtjad olid sunnitud palka tõstma ja tööpäeva lühendama. Mõni päev hiljem astusid välja Valga raudteetöölised.

17. veebruaril algas Tallinnas uus üldstreik. Streigi eel tegid VSDTP Tallinna Komitee liikmed vabrikutes selgitustööd ning lasksid välja spetsiaalse lendlehe, milles olid esitatud tööliste peamised nõudmised: 1) kukutada isevalitsus ja kokku kutsuda rahvaesindajate kogu, 2) lõpetada sõda, 3) tööliste ja vabrikantide esindajaist luua komisjonid, kes peavad lahendama töölisi ja vabrikuomanikke puudutavaid küsimusi, ja 4) seada sisse 8-tunniline tööpäev.[11] Peaaegu kõikjal olid vabrikandid sunnitud järeleandmisi tegema. Nii lühendati mehhaanikatehastes tööliste tööpäev seniselt 11 tunnilt 10 tunnile, „Dvigatelis" koguni 9 tun-

---

[9] Листовки петербургских большевиков, т. 1., 1902—1907 гг., ОГИЗ, 1939, lk. 175, 186, 199.

[10] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 28, 58, 77, 81, 587.

[11] Sealsamas, lk. 49—51.

nile. Reas tööstusettevõtetes tõsteti tööliste palka kuni 10% võrra ja vähendati trahve.

Streigivõitluse käigus hakati Tallinna tööstusettevõtetes valima töölisvanemaid, kellest hiljem moodustati Tallinna Töölisvanemate Nõukogu. Töölisvanemate valimise koosolekuid kasutasid sotsiaaldemokraadid revolutsioonilise selgitustöö tegemiseks. Nad suunasid ka töölisvanemate tegevust.

Tallinna ja teiste linnade tööliste jaanuari- ja veebruaristreigid leidsid vastukaja ka maal, eriti mõisatööliste hulgas. Üksikud mõisatööliste streigid puhkesid juba 1905. aasta jaanuaris. Ulatuslikum streigiliikumine hakkas maal arenema veebruaris ja märtsis. Sel ajal toimusid streigid ligi 60 mõisas, kus töölised esitasid mõisnikele nõudmisi töö- ja elutingimuste parandamise kohta. Oma nõudmistega astusid välja ka rentnikud. Mitmes kohas Lõuna-Eestis purustati streikide ajal telefoniühendust ning rüüstati kõrtse, kusjuures toimusid verised kokkupõrked politsei ja sõjaväeosadega. Üks suuremaid kokkupõrkeid oli Alatskivi mõisas Tartumaal, kus streikivate mõisatöölistega ühinesid Peipsi-äärsete vene külade kehvikud. Streigi ajal levitati lendlehti, milles kutsuti ümbruskonna töörahvast rõhujate vastu välja astuma.

Lendlehti levitati põllutööliste kevadiste streikide ajal mitmel pool mujalgi. Oma lendlehtedes tutvustasid sotsiaaldemokraadid streikivatele maatöölistele revolutsiooniliste sündmuste arengut Venemaal, paljastasid imperialistide huvides peetava sõja tõelist iseloomu, mõisnike ja tsarismi vägivalda, kutsusid maatöölisi valmistuma relvastatud võitluseks.

Kuid revolutsiooni algul oli VSDTP organisatsioonide side maatöölistega veel üsna nõrk. Sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone maal peaaegu ei olnud. Revolutsioonilist selgitustööd talurahva hulgas tegid sel ajal ainult üksikud VSDTP Tallinna, Tartu ja Võru organisatsioonide agitaatorid ning kriisiaastail massiliste vallandamiste tõttu maale asunud teadlikumad töölised.

Revolutsiooni esimesed õppetunnid näitasid sotsiaaldemokraatidele kätte nende tegevuse nõrgad küljed. „1905. aasta üheksas jaanuar," kirjutas V. I. Lenin, „tõi esile proletariaadi revolutsioonilise energia kogu hiiglasuure tagavara ja sotsiaaldemokraatide organisatsiooni kogu puudulikkuse."[12] Massiline revolutsiooniline liikumine äratas kümneid tuhandeid inimesi võitlusele oma rõhujate vastu. See esitas sotsiaaldemokraatlikele organisatsioonidele uusi suuri nõudeid. Revolutsioon, õpetas V. I. Lenin, tähendas parteile sõda, kus tuli kõrvale heita senine nokitsev tegevus ja asuda kiiresti mobiliseerima kõiki jõude otsustavaks võitluseks tsarismi, mõisnike ja kapitalistide vastu. Revolutsioon katkestas

[12] V. I. Lenin. Teosed, 8. kd., lk. 143.

rahuliku arenemise ajajärgu ja sünnitas uue olukorra, kus parteiorganisatsioonide ette kerkis terav vajadus kindlustada oma ridu, tõmmata parteitööle kaasa noori jõude, kes hakkasid revolutsioonilahingute ajal esile tõusma.

Artiklis „Uued ülesanded ja uued jõud" kirjutas V. I. Lenin 1905. aasta veebruaris, et uutes, revolutsiooniaja tingimustes on vaja agitatsiooni laiendada linna- ja maakehvikute uutele kihtidele, luua laiem, painduvam ja tugevam organisatsioon ning asuda ülestõusu ette valmistama ja rahvast relvastama.[13]

Need olid pakilised ülesanded, mis kogu suuruses kerkisid parteiorganisatsioonide ette ka Eestis.

2. VSDTP organisatsioonid Eestis revolutsiooni edasiarenemise perioodil

Otsustavat osa revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimises Venemaal etendas VSDTP III kongress.

Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei elas pärast VSDTP II kongressi üle sügavat kriisi, mille põhjustas menševike lõhestav tegevus. Eestis, kus parteiorganisatsioonid olid võrdlemisi noored ja osalt alles kujunemas, ei esinenud sel ajal veel teravat jagunemist bolševikeks ja menševikeks. Kuid ka siin, eeskätt VSDTP Tartu grupis, mis koosnes peamiselt haritlastest, kaldus osa sotsiaaldemokraate üha enam oportunistlikele, menševistlikele seisukohtadele.

Menševike oportunism tekitas parteitööle tõsist kahju, mis end alanud revolutsioonis eriti tunda andis. Lisaks bolševike ja menševike senistele lahkuminekutele partei ideoloogilistes ja organisatsioonilistes küsimustes tekkisid veel lahkhelid taktikalistes (poliitilistes) küsimustes.

Väljapääsu sellest olukorrast nägi V. I. Lenin partei järjekordse kongressi kokkukutsumises. Kongress pidi likvideerima kriisi ja töötama välja partei taktika areneva revolutsiooni tingimustes.

Kongressi kokkukutsumise küsimust arutati ka üksikutes Tallinna vabrikutes sotsiaaldemokraatide-tööliste koosolekutel. Kuid delegaatide valimisi siin ei toimunud. Baltimaade bolševike esindajana võttis kongressi tööst osa VSDTP Riia Komitee delegaat M. M. Litvinov.[14]

VSDTP III kongress tuli V. I. Lenini juhtimisel kokku Londonis 12. aprillil 1905. Kongress määras kindlaks partei strateegilise plaani ja töötas selle alusel välja taktikalise joone. Ta tunnistas partei ja töölisklassi üheks kõige tähtsamaks ning pakilisemaks ülesandeks käesoleval revolutsiooni momendil relvas-

[13] V. I. Lenin. Teosed, 8. kd., lk. 186—187.
[14] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 124, nim. 1, s.-ü. 1132, leht 4.

M. M. Litvinov.

tatud ülestõusu organiseerimise. Kongress rõhutas, et revolutsiooni ainsaks juhiks on töölisklass kui ühiskonna kõige revolutsioonilisem jõud.

III kongressi otsused, partei strateegiline plaan ja taktikaline joon leidsid igakülgse teoreetilise põhjenduse V. I. Lenini teoses „Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis", mis on kirjutatud 1905. aasta suvel.

Esmakordselt marksismi ajaloos töötas V. I. Lenin läbi imperialismiajastu kodanlik-demokraatliku revolutsiooni iseärasuste, selle revolutsiooni liikumapanevate jõudude ja perspektiivide küsimuse.

Oma iseloomult ja ülesannetelt oli Venemaal alanud revolutsioon kodanlik, s. o. tema eesmärgiks oli likvideerida tsaari-isevalitsus ja kaotada feodaalkorra jäänused. Revolutsiooni peamiseks liikumapanevaks jõuks ja juhiks oli proletariaat. Proletariaadi juhtiva osa poolest, isevalitsuse vastu võitlemise viiside (streigid ja relvastatud ülestõus) poolest oli ta proletaarne revolutsioon. Ühtlasi oli Vene revolutsioon talurahvarevolutsioon, sest tema põhiülesandeks oli mõisnike maavalduse likvideerimine ja talurahvas oli üheks selle revolutsiooni liikumapanevaks jõuks. Kodanlus oli proletariaadi revolutsioonilisusest heiduta-

tud; tema huvid olid tsarismi huvidega tihedalt seotud ja sellepärast ei olnud ta revolutsiooni liikumapanevaks jõuks ega saanudki seda olla.

Teoses „Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis" töötas V. I. Lenin loovalt läbi järgmised küsimused: proletariaadi hegemoonia kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, töölisklassi ja talurahva liit kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, proletariaadi liit kehvtalurahvaga ja kõigi linna ning maa poolproletaarsete hulkadega sotsialistlikus revolutsioonis, relvastatud ülestõus kui peamine tsaari-isevalitsuse kukutamise ja revolutsiooni võiduleviimise vahend, töölisklassi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur ja ajutine revolutsiooniline valitsus kui selle diktatuuri poliitiline organ, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks, proletariaadi poliitiline partei kui otsustav tingimus, et proletariaat saaks täita rahvarevolutsiooni juhi osa. V. I. Lenini teos „Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis" on suureks panuseks teadusliku sotsialismi varasalve.

1905. aasta sügiskuudel levitati seda V. I. Lenini geniaalset teost ka Tallinna tööliste hulgas. On teada, et 1906. aasta algul, massiliste areteerimiste ajal, leiti tööliste käest üks selle raamatu eksemplar.

Kogu revolutsioonilise võitluse edaspidine käik kinnitas praktikas VSDTP III kongressi otsuste ja V. I. Lenini teoses „Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis" esitatud seisukohtade õigsust.

Pärast kongressi elavnes märksa VSDTP Eesti organisatsioonide tegevus. Kongressi delegaat M. M. Litvinov käis Tallinnas, kus ta tegi kohalikele sotsiaaldemokraatidele ettekande kongressi tööst. Bolševistliku kirjanduse kaudu ning Tallinnast ja mujalt saabunud agitaatorite töö tulemusena tutvusid kongressil väljatöötatud seisukohtadega ka Narva, Tartu ja Pärnu sotsiaaldemokraadid.

Revolutsiooni alguses kuulus VSDTP Eesti organisatsioonidesse ligikaudu 250 liiget. Enamik sotsiaaldemokraate oli suuremates keskustes — Tallinnas, Tartus, Narvas ja Pärnus. Lenini seisukohtadele toetudes hakkasid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid 1905. aasta kevadel ja suvel laialdast organiseerimis- ning selgitustööd tegema.

Teistest kiiremini ja edukamalt suutis parteitöö ümberkorraldamisele asuda VSDTP Tallinna organisatsioon, mille põhikaadri moodustasid suurtööstuse töölised. Tallinna parteiorganisatsioon oli sel ajal Eestis kõige arvukam ja teguvõimsam. Sellesse kuulusid mitmed sotsiaaldemokraadid, kes varem olid Peterburis töötanud ja sealt revolutsioonilise tegevuse pärast välja saadetud. Osa Tallinna organisatsiooni liikmeid, näiteks töölised K. Rein-

dorf ja F. Leberecht, haritlased A. Lurje, M. Blumberg jt., oli juba enne revolutsiooni, kui M. I. Kalinin siin parteitööd tegi, bolševike võitluseesmärkidega tutvunud. Laiemalt hakkasid bolševistlikud ideed Tallinna tööliste hulgas levima alles revolutsiooni käigus ning leidsid siin järjest kasvavat poolehoidu. Kuid kindlate teoreetiliste teadmiste ning vilumustega bolševistlikke jõude oli revolutsiooni algul Eestis siiski väga vähe. Seda lünka aitasid täita VSDTP Peterburi ja Riia organisatsioonid, kes 1905. aasta kevadest peale, eriti pärast III kongressi, hakkasid sagedamini oma töötajaid Eestisse saatma. Samuti aitasid nad Eesti organisatsioone bolševistliku kirjandusega varustada. Sidemed suuremate bolševistlike organisatsioonidega ning nende suunav abi võimaldasid Tallinna ja hiljem ka teistel VSDTP Eesti organisatsioonidel asuda kindlamini VSDTP III kongressi seisukohtadele. Hinnates VSDTP Tallinna organisatsiooni selle perioodi tööd, kirjutas H. Pöögelmann, et ühes oma juhtiva komiteega sai ta otsustaval silmapilgul õigesti aru oma revolutsioonilisest ülesandest ning asus bolševistlikult selle täitmisele.[15]

Asunud parteitöö ümberkorraldamisele revolutsiooni tingimustes, pidasid Tallinna sotsiaaldemokraadid üheks tähtsamaks ülesandeks parteiorganisatsiooni juhtiva keskuse tugevdamist. Komitee tugevdamise küsimuse olid M. I. Kalinini poolt loodud „Tööliste Keskringi" liikmed juba jaanuari- ja veebruaristreikide ajal üles tõstnud. VSDTP Tallinna Komitee senisesse koosseisu, mis 1904. aasta lõpul intelligentide rühmast välja kujunes, kuulusid endiselt insener A. Lurje, A. Dubois, proletaarne publitsist J. Lilienbach, M. Blumberg ja mõned teised haritlased. Selle tööst võtsid osa ka „Tööliste Keskringi" juhtivad tegelased F. Leberecht, K. Reindorf ja V. Sauemägi, aga komitee koosseisu nad ei kuulunud.

Komitee koosseisu oli tarvis täiendada eeskätt töölistega. Rõhutades vajadust tõmmata parteitööle kaasa rohkem töölisi, kirjutas V. I. Lenin, et „tööliste võtmine komiteedesse on mitte ainult pedagoogiline, vaid ka poliitiline ülesanne. Töölistel on klassiinstinkt ja vähesegi poliitilise vilumuse korral muutuvad töölised üsna kiiresti järjekindlateks sotsiaaldemokraatideks"[16].

Tallinna komitee täiendamisele asuti 1905. aasta kevadel üheaegselt vabrikukomiteede valimistega. Reas Tallinna tööstusettevõtetes, kus VSDTP grupid peale esimesi suuremaid väljaastumisi kiiresti kasvama hakkasid, korraldasid töölised-sotsiaaldemokraadid salajasi koosolekuid vabrikukomiteede valimiseks. Nendel koosolekutel valiti ka esindajad linnakomiteesse. Nii valiti täiendavalt VSDTP Tallinna Komitee koosseisu tööline J. Kirik „Dvigatelist", H. Grossmann linna väikeettevõtete sotsiaaldemokraa-

[15] H. Pöögelmann. Enamlus ja vähemlus Eestis 1905. a., Leningrad, 1933, lk. 25.

[16] V. I. Lenin. Teosed, 8. kd., lk. 374.

N. Janson.

tide poolt, F. Leberecht „Wiegandi" masinaehitustehasest ja rida teisi aktiivseid sotsiaaldemokraate. Üldse valiti VSDTP Tallinna Komitee uude koosseisu nelja-viie haritlase kõrval ligi kümme töölist. Varsti tulid VSDTP Tallinna organisatsiooni tööle Tartu üliõpilane M. Polevoi ja tööline N. Janson (hiljem silmapaistev partei- ja nõukogudetegelane). Janson oli seni aktiivselt tegutsenud Peterburi Neeva laevatehase parteiorganisatsioonis ja asus nüüd tööle „Volta" vabrikusse ning lülitus aktiivselt VSDTP organisatsiooni töösse.

Nende ümberkorraldüste tulemusena suutis VSDTP Tallinna Komitee energilisemalt asuda parteitöö laiendamisele ning tööliste, talupoegade ja sõjaväelaste hulgas tehtava poliitilise selgitustöö tugevdamisele.

VSDTP Tallinna Komitee juurde loodi propagandistide grupp, mille tööd hakkas juhtima M. Blumberg. Ühtlasi moodustati komitee juurde veel niinimetatud tehniline grupp parteikirjanduse muretsemiseks ning levitamiseks. Osale neist seltsimeestest — näiteks töölistele J. Mäele ja J. Eenokile — anti ülesandeks talurahva hulgas revolutsioonilist propagandat teha ja kirjandust levitada.

Tartus arenes parteitöö revolutsiooni esimestel kuudel võrdlemisi hoogsalt. VSDTP Tartu grupi tegevuses etendasid juhtivat osa üliõpilane N. Tšudovski ja töölised K. Sõkutaja ning A. Blaufeldt, kes kaitsesid revolutsioonilist taktikat võitluses grupi oportunistlikult meelestatud liikmete vastu. Et Tartus oli vähe töölisi, siis oli neid ka grupis ainult mõned üksikud.

VSDTP Tartu organisatsiooni niisugusest koosseisust tulenes ka tema oportunistlik taktika revolutsiooni põhiküsimustes. Tartu grupi oportunistlikult meelestatud liikmed olid ühenduses menševistliku „Iskraga"[17] ja omaks võtnud selle programmilised ning taktikalised seisukohad. Eriti tugevnes oportunismi mõju VSDTP Tartu grupis 1905. aasta suvel.

Pärnus tegutses 1905. aasta algul väikesearvuline VSDTP grupp, millesse kuulusid peamiselt „Wäldhofi" vabriku töölised. Grupi juhtivad liikmed V. Lüdig, kooliõpetaja A. Sepp jt. pidasid ühendust VSDTP Riia Komiteega. 1905. aasta juunikuust alates hakkas Pärnu grupi tööst aktiivselt osa võtma eesti bolševik, hiljem juhtiv parteitöötaja H. Klaas, kes enne seda oli tegutsenud VSDTP Peterburi organisatsioonis. Tema kaudu lõid Pärnu sotsiaaldemokraadid sidemed Peterburi bolševikega ning said sealt revolutsioonilist kirjandust.[18]

Narvas tegutsesid revolutsiooni algul üksikud sotsiaaldemokraatlikud grupid Kreenholmi Manufaktuuris, kalevivabrikus, linavabrikus ja raudteel. Kuid siin polnud ühtset, juhtivat keskust linnakomitee näol, kes oleks neid ühendanud. Grupid tegutsesid omaette, killustatult, ja revolutsiooni algul ei läinud neil korda tööliste ülelinnalisi massilisi väljaastumisi organiseerida. Sotsiaaldemokraatlik tegevus elavnes 1905. aasta kevadel ja suvel ka Valgas, kus seda VSDTP Riia Komitee agitaatorid korraldada aitasid.

Tähtsaks vahendiks rahvahulkade revolutsioonilisse võitlusse mobiliseerimisel ja nende juhtimisel oli parteikirjandus. Selle muretsemiseks tegid Tallinna ning mitme teise organisatsiooni liikmed olemasoleva baasi ja jõududega ära märkimisväärse töö. Et VSDTP organisatsioonidel Eestis kohalik häälekandja puudus, siis kujunesid just lendlehed ja üleskutsed üheks peamiseks poliitilise agitatsiooni vahendiks. 1905. aasta kevadel ja suvel anti Eestis välja üle 50 hektografeeritud lendlehe, revolutsioonilise lauliku ja brošüüri. VSDTP Tartu grupp laskis 1905. aasta esimesel poolel välja 16 lendlehte. Kõige rohkem lendlehti andis sel ajal välja VSDTP Tallinna Komitee — märtsist augustini umbes 25 lendlehte. Üldse trükiti ja levitati Eestis aastail 1905—

---

[17] Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, Käsikirjade osakond, (KMKO), f. 172, M 3; 4.

[18] Г. К. Клаас. Мои первые шаги на революционном пути, Ленинград, 1926, lk. 27, 32.

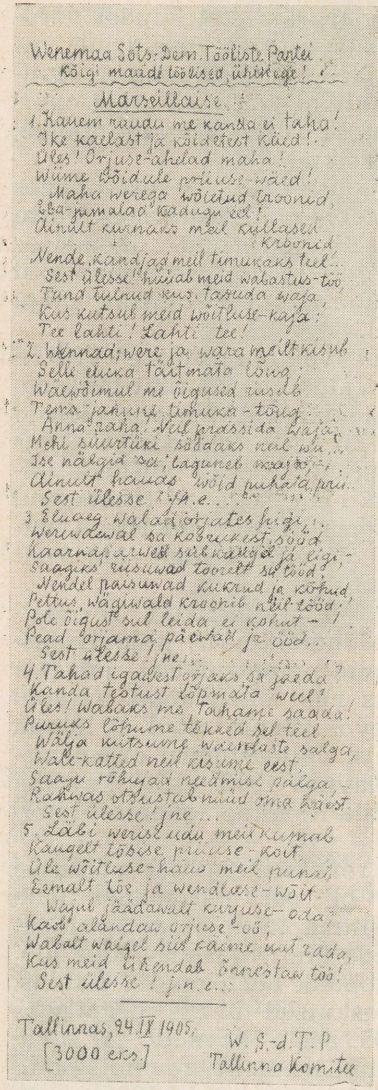

Wenemaa Sots-Dem. Tööliste Partei.
Kõigi maade töölised ühinege!
Marseillaise.
1. Rauem raudu me kanda ei taha!
Ike kaalast ja käideist käed!
Üles! Orjuse-ahelad maha!
Wüng Õõdade põlguse-wäed!
Maha werega wõlgtud troonid,
Eba-jumalad kaaugu ees!
Ainult kuuaus mõel kullased
Kroonid
Nende kandjad meil timukaks teel.
Sest ülesse hüüab meid wabastus-töö
Tund tulnud kus tasuda waja,
Kus kutsub meid wõitluse-kaja:
Tee lahti! Lahti tee!
2. Wennad; were ja wara meil tasub
Selle elutu taltmata löug;
Waewõimul me õigused tuuleb
Tõmu jaguug tühiku-töug.
Anna' aga! Neil prassida kaja,
Meil suurtüki soldaan neil wa...
Ise näägid sa; laguneb maailm,
Ainult hauas wõid puhata pea.
Sest ülesse! ja.e...
3. Elumeg wabadõrjates hiigi,
Werewalgal sa kõrwesest, sõda
Kaarnad ärwest surkuvad ja ligi,
Saagiks' ruisuvad tooreit sõtkud?
Nendel paisuvad kukrud ja kõhud,
Petus, wägivald kroonib nüüd-töid,
Pole õigust sul leida ei kohut -!
Pead õrjama päevadi ja öid..
Sest ülesse! ne...
4. Tahad igabest õrjaks sa jääda
Kanda tõstust lõpmata wee!
Üles! Wabaks ma tahame saada!
Purugu lõtume tõkked sel teel
Wälja kutsuug wabaduse salga,
Walgekatted neil käsuug eest.
Saagu rõhujail nõudmise palga -
Rahwas otsustab nüüd oma käest
Sest ülesse! ne...
5. Läbi werise nõu meil kumab
Kangelt tõusse pidune-koit.
Ole wõitluse-hauss meil punab,
Lemalt löe ja wendluse-wõit.
Wagu jäädawalt kuguse-oda,
Kaos' alländau õrjuse-öö;
Wabalt waigel hiis käime uut rada,
Kus meid ühendab õnnestaw töö!
Sest ülesse! j.n.e...

Tallinnas, 24 IV 1905.
[3000 exs.]
W. S.-d. T. P.
Tallinna Komitee

VSDTP Tallinna Komitee poolt väljaantud revolutsioonilise laulutekstiga lendlehti.

1907 umbes 250 lendlehte ja brošüüri (nende suurimaks tiraažiks oli 25 000 eksemplari).[19]

Peale kohalike lendlehtede levitati Eestis ka VSDTP Peterburi, Riia ning teiste komiteede lendlehti. Nende kaudu tutvustasid sotsiaaldemokraadid eesti töölistele ja talupoegadele revolutsioonilise võitluse ülesandeid, kasvatasid nende poliitilist teadlikkust ja solidaarsustunnet.

VSDTP Tallinna Komitee andis eesti keeles 10 000-eksemplarilise tiraažiga välja VSDTP II kongressil vastuvõetud partei programmi. Nüüd avanes eesti töörahval võimalus emakeeles tutvuda V. I. Lenini vahetul osavõtul koostatud võitlusprogrammiga, kus olid kindlaks määratud partei lähemad ülesanded ja lõppeesmärgid. Seda punasekaanelist raamatukest levitati Eestis 1905. aastal paljudes kohtades. Mitmel pool korraldasid sotsiaaldemokraadid programmi seisukohtade selgitamiseks koosolekuid.

Partei organisatsioonide tugevnemine, organiseerimistöö ja poliitilise agitatsiooni ümberkorraldamine vastavalt revolutsiooni tingimustele võimaldas VSDTP organisatsioonidel kindlamini asuda rahvahulkade revolutsioonilist võitlust juhtima.

1905. aasta kevadel ja suvel kasvas revolutsiooniline meeleolu kõikjal, eriti aga Tallinnas. Tööliste streigivõitlus omandas visama, ründavama ja ühtlasi paremini organiseeritud iseloomu. Ikka sagedamaks muutusid poliitilised streigid. Majanduslik

[19] Revolutsiooniliste lendlehtede kartoteek, aastad 1905—1907, EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

Wenemaa
Sotsialdemokratline Tööliste Partei.

„Kõigi maade proletarlased, ühinege!“

Wenemaa Sotsialdemokratlise Tööliste Partei Programm.

Wastu wõetud Partei teisel kongressil, a. 1903.

W. S.-d. T. P. Tallinna Komitee väljaanne.

streigivõitlus põimus läbi poliitilisega. Poliitilise ja majandusliku streigivõitluse ühendamises, nagu V. I. Lenin hiljem märkis, „ei seisnud liikumise nõrkus, vaid jõud“[20].

Tõhusaks vahendiks Tallinna tööliste võitlusse mobiliseerimisel ja nende poliitilise teadlikkuse tõstmisel kujunesid osavõturohked poliitilised miitingud ja koosolekud, mida enamasti linna ümbruses peeti. Tagasitulek linna kujunes tavaliselt rongkäiguks, millega sageli käisid kaasas kokkupõrked politsei ja sõjaväega.

Esimene selline koosolek toimus 24. aprillil Rahumäel ja sellest võttis osa üle 1000 töölise. Koosolekut juhatas „Dvigateli“ töölisvanem K. Mõtus. Poliitiliste kõnedega esinesid VSDTP Tallinna Komitee liikmed M. Polevoi, A. Lurje ja teised ning ühtlasi ka Peterburist tulnud seltsimehed. Koosolekul otsustati 1. maid poliitilise streigiga tähistada.

29. aprilli õhtul arutati VSDTP Tallinna Komitee koosolekul 1. mai poliitilise demonstratsiooni läbiviimist. Siin esines pikema kõnega N. Janson, kes rõhutas, et on vajalik solidaarne koostöö Peterburi proletariaadiga. Ta soovitas Tallinna tööliste võitlust nii organiseerida, et sõjaväel linnas alati häireolukorras oleks ja seda ei saaks saata Peterburi, kus on oodata suuri sündmusi. Streiki otsustati alustada 30. aprillil, millest töölistele lendlehtedes teatati.

30. aprilli keskpäeval katkestasidki vabrikute ja suuremate töökodade töölised töö. Streigiga ühinesid ka hoburaudtee töötajad. Õhtul toimus Kadriorus tööliste poliitiline meeleavaldus. Tagasiteel linna tungisid politsei ja piirivalveüksus meeleavaldajatele kallale ning hakkasid neid halastamatult peksma. Selle kuriteo paljastas VSDTP Tallinna Komitee oma lendlehes ja Tallinna töölised saatsid linnavolikogule enam kui tuhande allkirjaga protesti, milles nõuti, et volikogu võtaks tarvitusele sellised abinõud, mis kaitseksid linna elanikke politsei ja sõjaväe kallaletungide eest.[21]

Streik Tallinnas jätkus ka 1. mail, kusjuures töölised korraldasid mitmel pool linna ümbruses poliitilisi miitinguid. Ka Valgas ja Tartus korraldati 1. mail poliitilisi meeleavaldusi.

22. mail organiseeris Tallinna Tööliste Vanemate Nõukogu Nõmmel koosoleku, kus VSDTP Tallinna Komitee liikmed selgitasid töölistele üksikasjaliselt Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei programmi võitlusülesandeid. „Programm,“ märgiti selle kohta ilmunud ajalehesõnumis, „leidis koosolejate poolt tema kaugele minevate nõudmiste pärast iseäralist elavat heakskiitmist.“[22] Poliitiliste nõudmiste selgitamiseks levitati koosolekul VSDTP Tallinna Komitee lendlehte „Kõigile Tallinna töölistele“, kus näidati ära poliitilise võitluse peamised ülesanded ning

[20] V. I. Lenin. Teosed, 16. kd., lk. 357.

[21] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 153—156.

[22] „Uudised“ nr. 40, 24. mail (6. juunil) 1905.

anti ülevaade revolutsioonilisest liikumisest Venemaa suurematés keskustes. Et saavutada poliitilisi vabadusi, kirjutati lendlehes, selleks on tarvis kõigepealt isevalitsus kukutada.

Eesti tööliste võitlusele andsid uut hoogu revolutsioonilise liikumise suursündmused 1905. aasta suvel — Ivanovo-Voznessenski tööliste streik, Lodzi tööliste barrikaadivõitlus, ülestõus soomuslaeval „Potjomkin" jt., mis näitasid eeskuju kogu Venemaa töörahvale.

24. juunil toimus Nõmmel suur Tallinna tööliste miiting, millest võttis osa ligi 10 000 inimest. Miitingul pidasid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid eesti ja vene keeles kõnesid, milles kutsuti töölisi üles isevalitsust kukutama. Kõnelejad jutustasid revolutsiooniliste madruste ülestõusust soomuslaeval „Potjomkin", Odessa ja Lodzi sündmustest. Kuulajatel soovitati tegutseda nimetatud linnade tööliste eeskujul: tulla tänavale punaste lippudega ning asuda, relv käes, võitlema isevalitsuse vastu. Kõned võeti vastu müriseva kiidúavaldustega. Tagasiteel Tallinna oli sellest miitingust osavõtjatel kokkupõrge politseiga.

Eesti tööliste solidaarsustunne kasvas. Lendlehtedes ja koosolekutel seostasid sotsiaaldemokraadid kohalikke sündmusi revolutsioonilise liikumisega kogu Venemaal, tõid konkreetseid fakte vene, läti, poola, gruusia ning teistest rahvustest tööliste võitlusest. Tööliste poliitilistel koosolekutel Tallinnas ja ka mujal esinesid sageli sissesõitnud seltsimehed, kellelt eesti töölised said revolutsiooniliseks võitluseks vajalikke kogemusi ja innustust.

1905. aasta juuli algul hakkasid töölised Tallinnas ja reas teistes kohtades VSDTP organisatsioonide juhtimisel poliitilist streiki ette valmistama, et tähistada „verisest pühapäevast" poole aasta möödumist.

Saanud teada, et töölised valmistavad ette poliitilist streiki, areteerisid politseivõimud 9. juulil Tallinnas ligi 20 VSDTP vabrikuorganisatsioonide ja linnakomitee liiget, sealhulgas V. Sauemäe, F. Leberechti, M. Polevoi, A. Lurje ja rea teisi aktiivseid sotsiaaldemokraate. 15. juulil areteeriti ühel salajasel koosolekul mitu „Dvigateli" vabrikukomitee liiget. Streikide vältimiseks paigutati paljudesse ettevõtetesse soldatite salgad.

Tallinna töölised vastasid areteerimistele poliitilise streigiga. 24. juulil toimus Nõmmel miiting, millest jälle võttis osa umbes 10 000 töölist. Meeleolu oli väga ärev. Asja oli saanud teatavaks, et poliitilised vangid on alustanud näljastreiki. Töölised nõudsid areteeritute vabastamist. Pärast miitingut asuti linna poole teele, et vabastada Toompea vanglast 9. ja 15. juulil areteeritud sotsiaaldemokraadid. Kui töölised jõudsid Pärnu maanteele, tormasid neile kallale politsei ja soldatid. Verises kokkupõrkes said paljud töölised haavata.

1905. aasta suvel esines tööliste streike ka mujal Eestis, näiteks Haapsalus ja Kundas.

Nii poliitilise kui ka majandusliku streigivõitluse esirinnas sammusid Tallinna töölised. Kõige selgemini näitab Tallinna tööliste poliitilise aktiivsuse kasvu 1905. aasta kevadel ja suvel see fakt, et lühikese aja jooksul — 24. aprillist 24. juulini — korraldasid nad mitu suuremat poliitilist demonstratsiooni, streiki ja koosolekut, millest võttis osa ligi 35 000 inimest.[23] Eriti suurt aktiivsust näitasid streigivõitluses üles metallitöölised. Nii streikisid Tallinna ühe suurema tehase „Dvigatel" töölised 1905. aastal 12 korda. Isegi väikeses „Franz Krulli" masinatehases toimus aasta jooksul 10 streiki, mis kokku kestsid ligi kaks ja pool kuud.

Tööliste revolutsiooniline hoog jätkus vaatamata menševike lõhestavale tegevusele. VSDTP Tartu grupi mitme juhtiva tegelase vangistamise tõttu said oportunistid selles ülekaalu, sest areteeritute asemele tulid seni õpilasringides tegutsenud sotsiaaldemokraadid-menševikud. Kindlustanud enesele Tartu grupis ülekaalu, püüdsid menševikud oma lõhestustegevust ka Tallinna parteiorganisatsioonile laiendada. Juuli lõpul toimus Tartus menševike koosolek, millest võttis osa ka üks väljastpoolt kohalesõitnud juhtivaid tegelasi. Koosolekul tehti otsus VSDTP Tallinna Komitee juhtimine enda kätte haarata, kasutades selleks juhust, et komitee oli aktiivsemate liikmete areteerimise tõttu nõrgenenud. Varsti pärast koosolekut sõitsidki A. Rei ja A. Ostra Tallinna, kus neil õnnestus komitee koosseisu pääseda. Kuid komitee juhtimist ei suutnud menševikud siiski tervenisti enda kätte haarata. Pärast areteerimist etendasid Tallinna komitees juhtivat osa H. Grossmann, J. Kirik, N. Janson. Viimane küll otseselt VSDTP Tallinna Komitee koosseisu ei kuulunud, kuid võttis aktiivselt osa linna parteiorganisatsiooni töö juhtimisest. Tugevnesid ka vabrikute bolševistlikud organisatsioonid.

Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide areteerimistest ja menševike oportunistlikust tegevusest hoolimata arenes töölisliikumine Tallinnas pidevalt tõusuteed. Massilised tööliste streigid toimusid 1905. aasta juulis-septembris kahes Tallinna suuremas tööstusettevõttes — „Balti Manufaktuuris" ja „Dvigatelis". Kui „Balti Manufaktuuri" omanikud kuulutasid augustis välja lokaudi, siis vastasid mitme Tallinna ettevõtte töölised protestistreigiga. Streikide ajal väljalastud lendlehtedes pöörasid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid suurt tähelepanu töölistes klassisolidaarsuse kasvatamisele. Ühes niisuguses lendlehes kirjutasid Tallinna bolševikud, et töölised peavad ühiselt välja astuma, sest et „... nende vastu mitte üks vabrikant ei seisa, vaid terve Venemaa, isegi terve maailma kapitalistide klass. See tähendab, et terve Venemaa kapitalistide ühenduse vastu ka ainult üle terve Venemaa ühte tugevasse Vene-

[23] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1905. a., s.-ü. 4, osa 31, lehed 86, 87, 89, 143, 144, 151, 152; nim. 43, s.-ü. 315, leht 5.

maa Sotsiaaldemokraatlisse Tööliste Parteisse ühendatud organiseeritud töölised peavad võitlema."[24]

Tööstustööliste poliitiliste väljaastumiste ja visa streigivõitluse mõjul tugevnes käärimine ka maal. Mõisatöölised, taluteenijad, kehvikud ja osa keskmikke ühinesid revolutsioonilise võitlusega, kuigi esialgu ebakindlalt. 1905. aasta suvekuudel muutus võitlus maal üsna ägedaks. Puhkesid uued mõisatööliste streigid. Kohati esitasid mõisnikele ühiseid nõudmisi nii moonakad kui ka talupojad. Stiihilise protestina kurnajate vastu esines mõisate kõrvalhoonete, põldudel kasvava vilja, metsade ja heinaküünide põletamisi, kõrtside rüüstamisi ning purustamisi. Eriti aktiivne oli suvekuudel võitlus Põhja-Eestis. Tuues andmeid Venemaa talurahvarahutuste kohta, teatas ajaleht „Proletari" 1905. aasta juuli lõpul, et need on haaranud 44 kubermangu ja hulga maakondi, kusjuures Eestimaa kubermangus on kõik maakonnad talurahvaliikumisest haaratud. „Proletari" kirjutas, et sotsiaaldemokraatlik partei, kes on välja astunud kindla agraarprogrammiga, peab nüüd talurahvaliikumist kui reaalset poliitilist jõudu arvestama.[25]

Seda jõudu, mis kogu aeg kasvas, oli tarvis teadliku võitluse teele suunata. V. I. Lenin rõhutas korduvalt, et bolševikud peavad talurahvaliikumist juhtima ning selle revolutsioonilis-demokraatlikke nõudmisi toetama. „Peaülesanne on tuua talurahvaliikumisse poliitilist teadlikkust," selgitas V. I. Lenin. „Talupojad saavad ähmaselt aru, mida nad vajavad, kuid ei oska oma soove ja nõudmisi siduda üldise poliitilise korraga."[26]

Sotsiaaldemokraadid hakkasid 1905. aasta kevadel ja suvel maal laialdasemalt poliitilist selgitustööd tegema. „Linnadest tulnud töölised-agitaatorid teevad maakondades kihutustööd ja ässitavad maatöölisi streikidele," teatasid selle kohta politseivõimud, „kusjuures revolutsiooniline propaganda maal areneb suure eduga."[27] Talurahvaliikumise tähtsamaks suunavaks keskuseks Eestis kujunes VSDTP Tallinna organisatsioon. 1905. aasta suvel hõlmas Tallinna sotsiaaldemokraatide selgitustöö juba suuremat osa Põhja-Eestist ning ulatus osalt ka Lõuna-Eesti maakondadesse; viimastes tegid revolutsioonilist agitatsiooni ka VSDTP Riia organisatsiooni liikmed ja Tartu revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid. Maal kerkisid arenenumate kehvikute, mõisatööliste ja revolutsiooniliselt meelestatud kooliõpetajate hulgast esile talurahvaliikumise aktiivsed organiseerijad, kes linnade parteiorganisatsioonide agitaatorite abil hakkasid 1905. aasta kevadel looma üksikuid parteigruppe. Tähtsamaks neist kujunes

[24] Moskva RAKA, f. 1741, nr. 12238.
[25] „Пролетарий" nr. 11, 9. augustil 1905.
[26] V. I. Lenin. Teosed, 8. kd., lk. 369.
[27] ENSV RAKA, f. 296, 1905. a., s.-ü. 7—II, leht 298; s.-ü. 7, leht 169.

märtsikuus organiseeritud nn. „Ida-Liivimaa grupp" asukohaga Võrus. Oma tegevuse esimese kuu jooksul avaldasid grupi liikmed kaks talurahvale määratud lendlehte. Põhja-Eestis tegutses aktiivsemalt VSDTP Rapla grupp, kellel olid juba 1904. aastast alates sidemed VSDTP Tallinna organisatsiooniga.[28]

VSDTP Eesti organisatsioonid levitasid maal mitmesugust revolutsioonilise sisuga kirjandust ja lasksid üha sagedamini välja talurahvale määratud lendlehti. Nii andis VSDTP Tallinna Komitee põllutööliste kevadiste ja suviste streikide ajal välja rea lendlehti, näiteks „Eesti talupojad ja maatöölised", „Mõisatöölistele" ja mitmed teised, milles valgustati tähtsamaid poliitilise võitluse küsimusi ning toodi andmeid talupoegade võitlusest mujal Venemaal. Sotsiaaldemokraadid selgitasid streikivatele mõisatöölistele ning ka kehvikutele, et tsaarivalitsus on samasugune vaenlane nagu mõisnikudki, ja et maad saada ning oma elu parandada, selleks peavad talupojad koos töölistega astuma revolutsioonilisse võitlusse isevalitsuse ja mõisnike võimu kukutamiseks.

Eesti kodanlus ja eeskätt kulakud püüdsid kasvavat talurahvaliikumist oma mõju alla saada ning reformide teele suunata. Kodanlikud tegelased seletasid talurahvale, et mitte revolutsioonilise võitlusega, vaid palvekirjade esitamisega on tal võimalik oma olukorra paranemist saavutada. Toetudes tsaarivalitsuse 18. veebruari manifestile, millega lubati „riigikorra parandamise kohta" ettepanekuid esitada, organiseeris eesti kodanlus 1905. aasta kevadel ja suvel ulatusliku petitsioonikampaania. „Postimees" avaldas reformide projekti, mida pidi valdade koosolekutel arutatama.

Revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid kasutasid neid koosolekuid revolutsioonilise agitatsiooni tegemiseks ja kodanluse poliitika paljastamiseks. Nad kutsusid kehvikuid ja maatöölisi koondama oma ridu otsustavateks revolutsioonilahinguteks.

Petitsiooniprojektide arutamise käigus ilmnesid peagi talurahva hulgas olemasolevad sügavad vastuolud. Kehvikuid ning mõisatöölisi ei rahuldanud reformid, mida kodanlus taotles. Rapla, Peri, Kioma, Toolamaa ja Kavastu valla maata ning vähese maaga talupojad nõudsid koosolekutel kvoodi- ja kirikumaade viivitamatut väljajagamist nälgivatele talupoegadele. Sotsiaaldemokraatide selgitustöö tulemusena nõudsid kehvikud mitmes vallas ka mõisamaade jaotamist. Sellised otsused võeti vastu Nursi ja Uulu valla kehvtalurahva koosolekutel.[29] Üks rahvarohkemaid koosolekuid toimus 7. augustil Vana-Kariste vallas Viljandimaal. Sellest võttis osa üle 800 inimese. Koosolek otsustas Viljandis kokku kutsuda maata talupoegade ja maatöö-

[28] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 2 (3), 1927, lk. 3.

[29] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 242—243, 247.

liste kongressi. Kuid kulakuil õnnestus kavatsetud üritus nurja ajada.

Kodanluse petitsioonikampaania eesmärke paljastades astusid eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid ühtlasi välja ka föderalistide vastu, kes koos kodanlusega sellest kampaaniast osa võtsid.

Föderalistide liidriteks olid väikekodanlikud haritlased P. Speek, G. Ast, K. Ruga ja mõned teised. P. Speek propageeris äärmiselt segast „rahvusliku sotsialismi teooriat", millel polnud midagi ühist marksismiga. Föderalistid taotlesid partei ja töölisklassi organiseerimist rahvuste järgi, föderatiivsel printsiibil. Mõned föderalistid olid kuni 1905. aasta maikuuni tegutsenud VSDTP Tartu organisatsioonis ja asunud oportunistlikel seisukohtadel. Augustis lõid nad VSDT Parteist lõplikult lahku ja hakkasid ette valmistama oma partei asutamist, mis pidi kandma kõlavat nimetust — „Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Ühisus". Revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimise olukorras, kus oli tarvis sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone koondada ning kindlustada, tekitas föderalistide lõhestav tegevus suurt kahju, sest see tähendas tegelikult Eesti töölisliikumise ühtsuse lõhkumist ja tema eraldamist ülevenemaalisest revolutsioonilisest liikumisest.

Petitsioonikampaania käigus saatsid föderalistid tsaarivõimudele märgukirja rea nõudmistega. Samal ajal kui revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid viisid töötavaid hulki võitlusse tsarismi kukutamise eest, püüdsid föderalistid oma eesmärke reformide teel saavutada. Föderalistid olid seisukohal, et töörahva olukorra parandamiseks piisab surve avaldamisest valitsevale klassile, kelle käes on kõrgem juhtimine.

Tööliste väljaastumiste ja sotsiaaldemokraatide selgitustöö mõjul algas 1905. aasta suvel käärimine Tallinna sõjaväeosades. VSDTP Tallinna Komitee laskis välja mitu lendlehte, milles sõdureid ja madruseid kutsuti revolutsioonilise rahvaga ühinema ning käsikäes töölistega isevalitsuse kukutamise eest võitlema. Sotsiaaldemokraatide juhtimisel toimusid 1905. aasta juunis ja juulis Stroomi rannas ja Russalka läheduses revolutsiooniliste madruste salajased koosolekud ning miitingud, kus muude poliitilise võitluse küsimuste hulgas valgustati revolutsioonilist võitlust Venemaa teiste linnade garnisonides. Kangelaslik ülestõus soomuslaeval „Potjomkin" tõstis ka Balti laevastiku madruste revolutsioonilist meeleolu. 29. juunil astus Tallinna reidil olevatel sõjalaevadel halva toidu pärast välja üle 700 madruse.[30]

Revolutsioonilise liikumise tõusu olukorras hakkasid bolševikud VSDTP III kongressi otsuste alusel otseselt ette valmistama relvastatud ülestõusu. Oma resolutsioonis „Relvastatud ülestõusust" kohustas kongress kohalikke parteiorganisatsioone võtma

[30] 1905. aasta Eestis, Leningrad, 1926, lk. 172.

tarvitusele „kõige energilisemad abinõud proletariaadi relvastamiseks ning samuti relvastatud ülestõusu ning selle otsese juhtimise plaani väljatöötamiseks, luues selleks vajadust mööda erilised rühmad parteitöötajaist".[31]

VSDTP Peterburi Komitee juures tegutsev sõjalis-tehniline grupp allutati otseselt Keskkomiteele ning ta laiendas oma sidemeid ka väljapoole Peterburit (Kaukaasia, Uraal, Läti ja Eesti).[32]

Eesti bolševikud hakkasid relvastatud ülestõusu ette valmistama 1905. aasta suvekuudel. Vastavat selgitustööd tehti nii tööliste salajastel koosolekutel kui ka lendlehtedes, milles räägiti relvastatud võitlusest Odessas, Lodzis ja teistes kohtades.

Tallinna vabrikutes hakati suvekuudel tööliste võitlussalku looma ning relvi muretsema. VSDTP Tallinna Komitee ülesandel käis üks „Dvigateli" võitlussalga organiseerijaid J. Leis 1905. aasta septembris Soomest relvi toomas. Relvad jagati välja võitlussalkade liikmetele. Kuid neid oli siiski vähe; seoses sellega hakkasid paljud Tallinna ja Narva töölised ise mõõku, piike ning muid külmrelvi valmistama.

VSDTP Keskkomitee ülesandel valmistas M. M. Litvinov 1905. a. suvel välismaalt toodavate relvade jaoks peidukoha Naissaarel.[33] Oma mälestustes kirjutab M. M. Litvinov selle kohta järgmist: „Tellinud Peterburist ja Tallinnast kohale usaldusväärse rühma üliõpilasi ning töölisi, asusime aegaviitmata tööle. Elama jäime saarel rootsi kalurite juurde, kes muidugi tuli meie konspiratsiooni kaasa tõmmata. Päeval istusime majas, et mitte piirivalvurite silme alla sattuda, öösiti aga võtsime raudlabidad, läksime randa ning kaevasime auku. Pealt katsime selle okste ja mullaga."[34] Nii kestis see nädal aega. M. M. Litvinov märgib, et kõik töötasid üksmeelselt ja suurima entusiasmiga. Kuid relvad jäid saamata. Väike aurik „John Grafton", mis relvadega Inglismaalt tuli, jooksis Soome ranniku lähedal madalikule. Osa relvi veeti kaldale, pärast seda laskis meeskond laeva õhku.

Saades sellest faktist teada, kutsus V. I. Lenin bolševikke üles valvsust tugevdama. „Pärast juhtumit „John Graftoniga"," kirjutas ta, „on kogu tähelepanu spetsiaalselt pööratud rannikule lähenevatele laevadele. Paljudes kohtades on leitud relvi, ja nüüd otsitakse neid eriti hoolsasti. Peetakse täiesti võimalikuks, et provotseeritakse meelega kokkupõrkeid, et segada vahele relvajõuga."[35]

Septembrikuus, mil Tartu tulid mitmed üliõpilased-bolševikud,

[31] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 79.

[32] 1905 год. Материалы и документы. Боевая группа при ЦК РСДРП(б), Москва-Ленинград, 1927, lk. 5.

[33] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 124, nim. 1, s.-ü. 1132, leht 4.

[34] 1905 год. Материалы и документы. Боевая группа при ЦК РСДРП(б), Москва-Ленинград, 1927, lk. 78.

[35] V. I. Lenin. Teosed, 34. kd., lk. 310.

elavnes siinse parteiorganisatsiooni töö uuesti. Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide N. Tšudovski ja J. Aboltini juhtimisel loodi VSDTP Tartu grupi juurde umbes 35 inimesest koosnev võitlussalk,[36] kelle ülesandeks oli üliõpilaste ja tööliste koosolekuid politsei ning sõjaväeosade kallaletungide eest kaitsta.

Revolutsiooniline liikumine hõlmas järjest uusi Venemaa keskusi ja viis võitlusse uusi töörahva hulki. Kõik see tekitas valitsevates ringkondades suurt ärevust. Tsaarivalitsus ruttas lõpetama sõda Jaapaniga, et koguda jõude revolutsioonile pealetungimiseks. Ühtlasi avaldas ta augustikuus manifesti riigiduuma kokkukutsumise kohta (duuma asutamise projekti autoriks oli tsaariminister Bulõgin; sellest nimetus „Bulõgini duuma"). Selle manöövriga püüdis tsarism töötavat rahvast revolutsioonilisest võitlusest kõrvale juhtida. Menševikud nagu liberaalne kodanluski nägid duumas „vabadusliikumise uue etapi" saabumist ja otsustasid selle valimistest osa võtta. Ainult bolševikud asusid energiliselt seda tsaarivalitsuse uut tehingut paljastama. Nad kutsusid töölisi ja talupoegi üles duumat boikoteerima ning relvastatud ülestõusu ette valmistama.

Aktiivset selgitustööd Bulõgini duuma boikoteerimiseks tegid bolševikud ka Eestis. Lendlehtedes paljastasid nad duuma kokkukutsumise tegelikke eesmärke ning agiteerisid töölisi ja talupoegi tsaarivalitsuse järeleandmistesse mitte uskuma. On teada, et M. M. Litvinov, kes sel ajal Naissaarel oli, selgitas manifesti avaldamise puhul oma abilistele — üliõpilastele ja töölistele — manifesti tõelist olemust. Bolševikud selgitasid töötavale rahvale, et tõeline vabadus võidetakse kätte revolutsioonilahingutes, ja selleks on vaja tihedamini koondada oma ridu, võidelda käsikäes kogu Venemaa proletariaadiga.

3. Eesti töörahva osavõtt ülevenemaalisest poliitilisest streigist. Relvastatud detsembriülestõus

1905. aasta sügiskuudel arenes Venemaa revolutsiooniline liikumine kiiret tõusuteed. Oli lähenemas otsustav lahing revolutsioonilise rahva ja tsaari-isevalitsuse vahel. 6. oktoobril võttis VSDTP Moskva Komitee vastu otsuse Moskvas poliitilise üldstreigi korraldamiseks. Streik haaras kiiresti kõik tööstuskeskused ja muutus ülevenemaaliseks.

Eesti bolševikud kutsusid töölisi astuma streikijate ridadesse. 14. oktoobril kell 8 hommikul ühinesid ülevenemaalise streigiga Tallinna raudteelased. Sama päeva õhtul toimus Tallinnas „Estonia" seltsi saalis Väike-Tartu maanteel raudteelaste ja raudteetöökodade tööliste koosolek, mille loosungiteks olid „Maha ise-

[36] 1905. aasta Eestis, Leningrad, 1926, lk. 135.

valitsus!", „Elagu demokraatlik vabariik!". Koosolekul esinesid selgitavate kõnedega Venemaa raudteelaste kongressil käinud seltsimehed. Ühiselt kiideti heaks sellel kongressil vastuvõetud nõudmised Asutava Kogu kokkukutsumise, 8-tunnilise tööpäeva sisseseadmise ja demokraatlike vabaduste kehtestamise kohta.

14. oktoobri lõuna paiku ühinesid streigiga Tallinna vabrikutöölised. Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide juhtimisel kasvas streik ka Eestis poliitiliseks üldstreigiks, millest tööstustööliste ja raudteelaste kõrval võtsid osa sadamatöölised, posti- ja telegraafiametnikud, hoburaudtee töötajad, õpilased.[37]

15. oktoobril alustasid poliitilist streiki Tartu Õpetajate Seminari õpilased ja Veterinaaria Instituudi üliõpilased. Ülikoolis, kus — vastavalt üliõpilaste üldkoosoleku otsusele — õppetöö oli katkestatud, korraldati sotsiaaldemokraatide juhtimisel sügisest peale rahvarikkaid koosolekuid. 16. oktoobril toimus ülikoolis järjekordne koosolek, kus sotsiaaldemokraatide ettepanekul võeti vastu otsus alustada üldstreiki. Üldstreik Tartus algas 17. oktoobril.

Streigiliikumine laienes kiiresti ka mujal Eestis, hõlmates järjest uusi keskusi. Tallinna ning Tartu järel astusid välja Pärnu, Valga ja Mõisaküla raudteetöölised. Kuu lõpu poole kandus võimas streigivõitluse laine Narva, kus ta äratas avalikule võitlusele tsaari-isevalitsuse vastu tuhanded tööstustöölised ja raudteelased.

Eesti kodanlus, föderalistid ja menševikud püüdsid kiiresti kasvavat revolutsioonilist liikumist oma mõju alla saada. Poliitilise üldstreigi ajal esinesid menševike peamehed ja nende mõttekaaslased tööliste koosolekuil, soovitades piirduda streigivõitluse „rahuliku arenemisega".

Bolševikud, keda toetasid laiad tööliste hulgad, andsid menševikele vastulöögi, paljastasid nende oportunismi. 15. oktoobril kutsusid VSDTP Tallinna Komitee ja Tööliste Vanemate Nõukogu „Estonias" kokku suure koosoleku, millest võtsid osa töölisvanemad, raudteelaste esindajad ja mõned linnavolikogu liikmed. Bolševikud astusid otsustavalt välja nii liberaalse kodanluse kui ka kodanlusega kokkulepet otsiva menševistliku taktika vastu. Bolševike ettepanekuid revolutsioonilise võitluse organiseerimise kohta toetas koosolekul suurem osa tööliste esindajaid. Tallinna töölised nõudsid Asutava Kogu kokkukutsumist, poliitiliste vabaduste kehtestamist, kõigi poliitiliste vangide vabastamist ja tänavatelt sõjaväepatrullide ärakutsumist.

Tööliste üksmeelsel survel olid kohalikud võimud sunnitud veel samal õhtul osa poliitvange vabastama. Vabastati kümme seltsimeest, nende hulgas suvel areteeritud VSDTP Tallinna Komitee liikmed F. Leberecht ja M. Polevoi. See oli tööliste suur

[37] „Новая жизнь" nr. 5, 1. novembril 1905.

poliitiline võit. Samal ajal aga ei kutsunud kohalikud võimud sõjaväepatrulle tänavatelt ära. Mitmel pool linnas tungisid sõjaväepatrullid kallale töölistest korrapidajatele, kusjuures üks „Dvigateli" tööline tapeti.

16. oktoobri hommikul arutati tekkinud olukorda VSDTP Tallinna Komitee koosolekul, kus otsustati jätkata võitlust tööliste kõigi nõudmiste täitmise eest. Päeval toimus Lausmanni heinamaal suur miiting, kus selgitavate kõnedega esinesid ka mitmed äsja vabastatud seltsimehed. Miitingul nõuti kõigi poliitiliste vangide vabastamist ning sõjaväepatrullide tänavatelt ärakutsumist. Kohalikelt võimudelt nõuti tööliste relvastamist, et nad saaksid linnas korda pidada. Nende nõudmiste esitamiseks kohalikele võimudele valisid töölised endi keskelt saadikud.

Lausmanni heinamaalt mindi ühiselt südalinna, Uuele turule, kus miiting jätkus. Töölised otsustasid enne mitte laiali minna, kui nende nõudmised rahuldatakse. Miitingu ajal saatis kuberner Uuele turule kaks roodu soldateid, kes ohvitseri käsul rahva pihta tule avasid. 90 inimest sai surma ja üle 200 haavata.[38] Seda veresauna korraldades lootsid tsaarivõimud rahvast hirmutada. Kuid nad eksisid.

Uue turu veretöö kutsus esile Eesti töörahva viha ja raevu. Bolševikud selgitasid töölistele, et nii selle veretöö kui ka paljude teiste verevalamiste peasüüdlaseks on tsaarivalitsus. Eesti proletariaat vastas sellele kuriteole oma ridade koondamisega. Paljastades veretöö süüdlasi, kutsusid bolševikud oma lendlehtedes soldateid koos töölistega tsarismi kukutama. „Soldatid! On tulnud aeg, kus kogu vene rahvas — töölisest ja harimata talupojast kuni haritlaseni — on üles tõusnud verejanulise tsaari vastu..." kirjutasid 18. oktoobril lendlehes „Soldatitele" Tallinna bolševikud. „Nad astusid välja selleks, et kaitsta laostunud ja nälgivaid talupoegi, keda tsarism on paljaks röövinud. Nad haarasid sõjariistad kapitalistliku rõhumise vastu. Nad on üles tõusnud rahva õnne nimel... Tulge meie poole üle! Andke töölistele sõjariistad!... Siis hingab kogu Venemaa vabalt, täie rinnaga!"[39]

Ülevenemaaline poliitiline streik halvas tsaari-isevalitsuse jõu. „Ülestõus lõi lõkkele," kirjutas V. I. Lenin. „Veri voolas juba kõigis Venemaa nurkades. Rahvas võitles barrikaadidel Tallinnast Odessani, Poolast Siberini."[40] Revolutsioonilise võitluse enneolematu jõu ja ulatuse ees hirmu tundes ruttas tsaarivalitsus mõningaid järeleandmisi tegema. 17. oktoobril ilmus tsaari manifest, milles silmakirjalikult lubati rahvale anda sõna-, koosoleku- ja ühinemisvabadus, tõotati kokku kutsuda seadusandlik kogu

[38] ENSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 284.

[39] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 255—256.

[40] V. I. Lenin. Teosed, 9. kd., lk. 391.

jne. Manifesti abil püüdis tsaar revolutsioonijõudusid lõhestada ning võita aega reaktsioonijõudude koondamiseks.

Kodanlus võttis manifesti juubeldades vastu; ta läks nüüd lõplikult kontrrevolutsiooni poole üle. Tallinnas korraldasid linnavolikogu tegelased sel puhul erakorralise istungi, kus võeti vastu üleskutse tsaarimanifesti toetamiseks. Pöördudes revolutsioonilise rahva poole, kutsusid nad üles „mässu" lõpetama ning asuma „uuendatud riigis endise püsivusega oma kohuseid täitma".

Pärast manifesti ilmumist hakkas eesti kodanlus oma poliitilisi parteisid looma. Tartus asutati „Postimehe" toimetaja J. Tõnissoni eestvõttel eesti kodanluse reaktsiooniline partei, niinimetatud „Eesti Rahvameelne Eduerakond", mis oma tegevuses lähtus vene kadettide programmist. Eduerakondlased hakkasid kohe vahendeid otsima revolutsioonilise liikumise lämmatamiseks ning astusid selleks ühendusse balti parunitega, kellega koos organiseeriti niinimetatud „relvastatud mustsajalist omakaitset" (Bürgerwehr).

Bolševikud paljastasid manifesti demagoogilise olemuse. Lendlehtedes ja koosolekutel selgitasid nad revolutsioonilisele rahvale, et tsaari lubadused on petlikud, et ta teeb ainult ajutisi järeleandmisi, ja kutsusid rahvast üles võitlust jätkama kuni tsarismi kukutamiseni.

18. oktoobril toimus VSDTP Tallinna Komitee koosolek, kus otsustati linnas ülespandud manifesti eksemplarid maha rebida ning kutsuti töölisi üles kättevõidetud järeleandmisi kasutama otsustava väljaastumise ettevalmistamiseks.

20. oktoobril toimusid Tallinnas Uuel turul langenud võitluskaaslaste matused, mille korraldamist juhtisid VSDTP Tallinna Komitee ja Tööliste Vanemate Nõukogu. Need matused kujunesid võimsaks poliitiliseks meeleavalduseks. Leinarongkäigust võttis osa umbes 40 000 inimest. Korda pidasid eranditult tööliste patrullid. Tänavatelt, väljakutelt ja muudest avalikest kohtadest olid politsei ja sõjaväeosad kadunud. Langenuid mulda sängitades kutsusid VSDTP Tallinna Komitee liikmed ja Läti Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei esindaja töörahvast üles langenud seltsimeeste poolelijäänud võitlust jätkama.

Bolševistlik ajaleht „Novaja Žizn" kirjutas oma pikemas ülevaates Tallinna sündmuste kohta, et pärast matuseid „astusid agitaatorid-sotsiaaldemokraadid välja esimesel „vabal" rahvamiitingul („Estonia" saalis. — *Toim.*), kus neid toetas kogu auditoorium. Nad võtsid linnavolikogu kahepaikse tegevuse terava kriitika alla ja mõistsid selle hukka".[41] Eriti karmilt taunisid töölised linnavolikogu selle eest, et ta ei astunud samme Uue turu veretöö süüdlaste vastutuselevõtmiseks. Kohalikud kodanlikud

[41] „Новая жизнь" nr. 5, 1. (14.) novembril 1905.

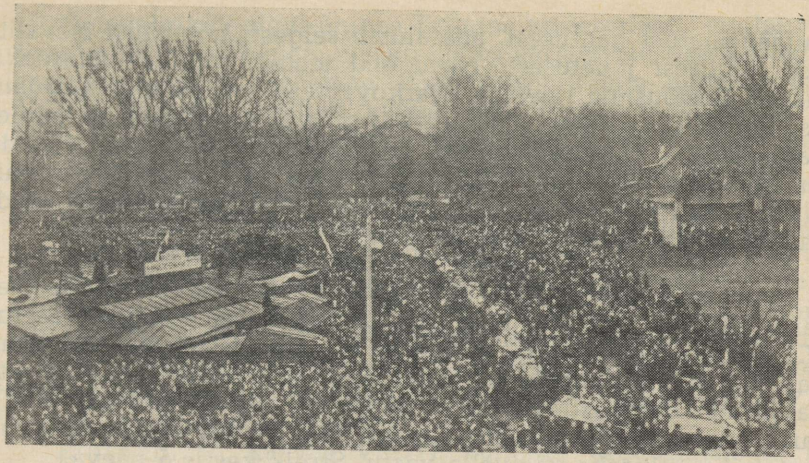

16. oktoobri veretöö ohvrite matused Tallinnas.

tegelased, kes sellel koosolekul manifesti toetasid, mõisteti tööliste poolt üksmeelselt hukka. Suure häälteenamusega vastuvõetud resolutsioonis nõudsid revolutsioonilised töölised kodanliku linnavolikogu laialisaatmist, uue linnavolikogu valimist üldisel, võrdsel, otsesel ja salajasel hääletamisel ja Uue turu veretöö süüdlaste karmi karistamist. Märgiti ka, et kohtunikud, kes süüdlasi karistama hakkavad, peavad olema rahva poolt valitud. VSDTP Tallinna Komitee otsusega paigutati mahalaskmise kohale leinamärk, millele oli ühtlasi üles pandud timukate nimekiri, keda oli otsustatud surmanuhtlusega karistada. Resolutsioonis nõuti töölisklassile tema majanduslikus ja poliitilises võitluses igakülgset abi, kiideti heaks demokraatliku vabariigi, 8-tunnilise tööpäeva ja rahvamiilitsa loomise nõue.[42]

26. oktoobril VSDTP Tallinna Komitee algatusel korraldatud töölisvanemate koosolekul nõuti asutatavale töölismiilitsale linnavõimudelt relvi ja ülalpidamist. Vastuvõetud resolutsioonis märgiti, et kuna sõjavägi ei ole „mustsaja" tegevust takistanud, vaid, vastupidi, on tihti teda abistanud, siis nõuavad Tallinna töölised linnavolikogult, et viimane astuks samme sõjaväe linnast eemaldamiseks, sest sõjaväe kohalolek tähendaks linnaelanikele alalist ohtu. Oma lendlehes „Tallinna töölistele!" kutsus VSDTP Tallinna Komitee üles kogu jõuga võitlema „mustsaja" vastu.

Tallinna tööliste võitluse sõjaväe linnast eemaldamiseks märkis ära V. I. Lenin. Artiklis „Revolutsiooni esimene võit" kirjutas ta, et poliitilise streigi käigus „. . . hakkasid saabuma teated uuest,

[42] „Новая жизнь" nr. 5, 1. novembril 1905.

seninägematust nähtusest, mis annab selgesti tunnistust isevalitsuse *sõjalisest* jõuetusest. Need olid teated tsaariväe *läbirääkimistest* ülestõusnud rahvaga (Harkov), teated vägede *eemaldamisest* linnadest (Harkov, Tallinn) kui *ainsast* abinõust rahu jalule seadmiseks". „Läbirääkimised ülestõusnud rahvaga, vägede eemaldamine," kirjutas V. I. Lenin, „— see on lõpu algus. See näitab paremini kui igasugused targutused, et sõjaväevõimud tundsid end viimse määrani ebakindlana."[43]

Üldstreik Tallinnas lõppes 26. oktoobril.

Suurt aktiivsust näitasid oktoobrikuu poliitilise streigi ajal üles Tartu töölised ja õppiv noorsugu. 20. oktoobril toimusid Tartus 17. oktoobri miitingu ajal mõrvatud Reaalkooli teenija Adamsoni matused, mis kujunesid revolutsiooniliste tööliste ja üliõpilaste massiliseks demonstratsiooniks. Järgmisel päeval avaldas VSDTP Tartu grupp lendlehe, milles kutsuti töölisi üles valmistuma relvastatud võitluseks vägivalla vastu. Streik kestis 5 päeva.

Narvas algasid tööliste demonstratsioonid 23. ja üldstreik 25. oktoobril. Need olid Narva tööliste esimesed massilised väljaastumised 1905. aastal. Streik langes ühte Peterburis novembri esimestel päevadel alanud uue poliitilise streigiga ning etendas tähtsat osa tööliste mobiliseerimisel võitluseks isevalitsuse vastu. Narva proletariaadi streigivõitluse aktiivsemateks organiseerijateks olid kangur A. Mõtus, Kreenholmi töölisvanem A. Kreisberg ja teised töölised-sotsiaaldemokraadid.[44] Ka Narvas kutsusid kohalikud võimud välja sõjaväeosa, kes 1. novembril töölisi tulistas. Üks tööline sai surma, mitu haavata.

Oktoobrikuu ülevenemaalise poliitilise streigiga näitasid töölised, et nad on kõige eesrindlikumad ja kõige järjekindlamad rõhutud masside huvide eest võitlejad. Poliitiline streik kinnitas veel kord V. I. Lenini seisukohta, et töölisklass peab olema ja suudab olla revolutsiooni juhtivaks jõuks, hegemooniks. „Poliitilise streigi puhul astub töölisklass välja kui kogu rahva eesrindlik klass," kirjutas V. I. Lenin. „Sellistel juhtudel etendab proletariaat mitte lihtsalt kodanliku ühiskonna ühe klassi osa, vaid hegemooni, s. o. juhtija, eesrindlase, juhi osa."[45]

Eestis võttis oktoobrikuu poliitilisest streigist osa üle 20 000 tööstustöölise ja raudteelase, s. o. rohkem kui $^3/_4$ nende üldarvust. Streik haaras kõik tähtsamad keskused. Ainult üksikutes suurtest keskustest kaugel asuvates kohtades ei toimunud oktoobrikuus väljaastumisi. Seal algas võitlus 1905. aasta lõpul, osalt isegi alles 1906. aastal.

Oktoobrikuu poliitiline streik etendas tähtsat osa revolutsiooniliste jõudude edasisel mobiliseerimisel otsustavaks väljaastumiseks isevalitsuse vastu.

---

[43] V. I. Lenin. Teosed, 9. kd., lk. 391.
[44] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 9, lehed 1—27.
[45] V. I. Lenin. Teosed, 18. kd., lk. 66.

Novembrikuu algul ühines Tallinna proletariaat Peterburi tööliste poliitilise streigiga, mis kuulutati välja protestiks Kroonlinna revolutsiooniliste madruste sõjaväljakohtu alla andmise vastu. VSDTP Tallinna Komitee kutsus oma lendlehes soldateid üles töölistega ühinema. Revolutsiooniline liikumine muutus järjest massilisemaks. Novembri keskel algas Venemaal posti- ja telegraafiametnike streik.

Oktoobrikuu poliitilise streigi käigus ja sellele järgnenud „vabaduspäevadel" (s. o. ajavahemikul 17. oktoobri manifesti ilmumisest kuni sõjaseisukorra kehtestamiseni) hakkasid VSDTP kohalikud organisatsioonid kiiresti kasvama. 1905. aasta lõpuks oli VSDTP Eesti organisatsioonide liikmete arv suurenenud ligi neljakordseks, nad ühendasid detsembrikuu keskpaiku ligikaudu 1000 organiseeritud parteiliiget, parteile kaasatundjate arv aga ületas organiseeritud liikmete arvu mitmekordselt.

Eriti kiiresti kasvas VSDTP Tallinna organisatsioon. 1905. aasta novembris toimus siin linna parteiorganisatsiooni ulatuslik reorganiseerimine. Parteitöö paremaks korraldamiseks jaotati linnaorganisatsioon neljaks rajooniks: „Lutheri", „Dvigateli", Kopli ja linnarajoon. Nende juhtimiseks valiti vabrikuorganisatsioonide esindajaist viieliikmelised rajoonikomiteed, kes omakorda saatsid esindajad linnakomiteesse.[46] „Dvigateli" rajoonist valiti VSDTP Tallinna Komiteesse tööline J. Tippo, „Lutheri" rajoonist J. Siimon, linnarajooni esindajaks sai senine VSDTP Tallinna Komitee liige H. Grossmann.

Märksa elavnes ka VSDTP Narva organisatsiooni tegevus. 1905. aasta novembri lõpul loodi VSDTP Narva Komitee. Linnakomiteesse kuulusid A. Mõtus, A. Kreisberg, I. Fjodorov ja H. Korsunskaja.[47] Peale kohalike sotsiaaldemokraatide valiti linnakomiteesse Narva parteitööle saadetud M. Reisner ja mõned teised seltsimehed, kes seni kuulusid VSDTP Peterburi organisatsiooni. Peterburi organisatsioon andis Narva sotsiaaldemokraatidele algusest peale suurt abi. VSDTP Peterburi organisatsiooni kaudu läks Narva seltsimeestel korda luua otseselt ühendus VSDTP Keskkomiteega, kellelt saadi rahalist toetust ning parteilist kirjandust. VSDTP Narva Komitee liikmete areteerimisel 1906. aasta jaanuaris leidsid politseivõimud üle 60 mitmesuguse sotsiaaldemokraatliku väljaande, sealhulgas üleskutse Moskva relvastatud ülestõusu toetamiseks, VSDTP Tampere konverentsi resolutsioonid ja ajalehe „Proletari" numbreid.

Narva komitee suutis oma tegevuses hoida bolševistlikku suunda, kuigi revolutsiooni tõusu olukorras sattus Narva organisatsiooni ka üksikuid kõikuvaid elemente. Viimased aga tõmbusid pärast sõjaseisukorra kehtestamist parteitööst eemale.

[46] 1905. aasta Eestis, Leningrad, 1926, lk. 112.

[47] Moskva RAKA, f. PD, 7. asjaajam., s.-ü. 698, lehed 5—7; EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 9, lehed 1—27.

1905. aasta lõpukuudel hoogustus parteiorganisatsioonide tegevus ka mujal Eestis. Nii tekkisid VSDTP grupid Kuressaares, Türil ja Rakveres. Mõisakülas organiseeris VSDTP grupi kohalik kooliõpetaja, bolševik J. Sihver, Põlvas proletaarne kirjanik V. Buk. Pärnus valiti novembri lõpul revolutsioonilise võitluse paremaks juhtimiseks Rahvakomitee, milles enamuse moodustasid VSDTP liikmed, nende hulgas H. Klaas, V. Lüdig, A. Sepp ja teised. VSDTP Pärnu grupi ja Rahvakomitee liikmed tegid novembris ja detsembris kohalike tööliste hulgas ulatuslikku organisatsioonilist ning poliitilist tööd.

Revolutsiooni tõusu olukorras, mil relvastatud ülestõusu küsimus teravalt päevakorrale kerkis, andis end eriti tunda asjaolu, et VSDTP Eesti organisatsioonidel puudus oma häälekandja. V. I. Lenini juhenditega revolutsioonijõudude mobiliseerimise ja relvastatud ülestõusu ettevalmistamise kohta tutvusid Eesti bolševikud peamiselt bolševike legaalse ajalehe „Novaja Žizn" kaudu, mis ilmus Peterburis. „Novaja Žizn" avaldas ka sõnumeid revolutsioonilise võitluse kohta Tallinnas, Tartus ja mujal Eestis (üldse ilmus novembri-detsembrikuu jooksul ajalehes 15 sellist sõnumit). Ent kuigi „Novaja Žizn" siin võrdlemisi laialdaselt levis, vajasid Eesti bolševikud oma häälekandjat.

Astuti samme VSDTP Eesti organisatsioonide häälekandja asutamiseks. Aktiivselt lülitus sellesse töösse oktoobri lõpul Saksamaalt õpingutelt tagasijõudnud proletaarne publitsist, bolševik H. Pöögelmann.

Parteihäälekandja asutamise asjus astusid VSDTP Tallinna Komitee liikmed kontakti ka VSDTP Peterburi Eesti rajoonikomiteega. Otsustati ühiselt asutada VSDTP eestikeelne legaalne häälekandja „Edasi". Tööga tutvumiseks ning juhendite saamiseks saadeti esindaja „Novaja Žizni" toimetusse.[48] Ajalehe toimetajaks sai bolševik E. Sõrmus. „Novaja Žizni" toimetuse abiga omandas „Edasi" kindla bolševistliku suuna. „Edasi" põhiülesandeks oli mobiliseerida revolutsioonijõudusid Eestis ja valgustada revolutsioonilisi sündmusi mujal Venemaal. Oma esimeses numbris, mis ilmus 3. detsembril 1905, avaldas „Edasi" VSDTP Moskva Komitee ja Moskva Tööliste Saadikute Nõukogu resolutsiooni revolutsioonilise liikumise kohta sõjaväes. Järgmistes numbrites avaldas ajaleht energilist protesti seoses Peterburi Tööliste Saadikute Nõukogu areteerimisega, kirjutas Moskva proletariaadi kangelaslikust ülestõusust ning kutsus Eesti töölisi ja talupoegi üles Moskva seltsimeeste eeskujul võtma relvad ning asuma verejanulise tsarismi kukutamisele. Oma tähtsamaks kaastööliseks nimetas ajaleht revolutsiooni suurt juhti V. I. Leninit. Ajalehte levitati paljudes kohtades Eestis. Pärast 4. numbrit ajaleht suleti. Kuigi „Edasi" ilmus lühikest aega, etendas ta tähtsat

[48] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 673, leht 7.

EDASI

ILMUB IGA PÄEV.

№ 1. Laupäev, 3 dets. 1905 a. I. aastakäik.

Kõige maade proletarlased, ühinegel

VENEMAA SOTSIALDEMOKRATLINE TÖÖLISTE PARTEI.

Sotsialdemokratline päevaleht

EDASI.

Manifest.

Kolmandamat Jõulu pühal

St. Peterburi Eesti käsitööliste vastastiku abiandmise seltsis

Suur Eesti pidu-õhtu

I Kontsert

II Näitemängud

III Tants

Julius Lenovi

Suur Väljavalik

Edasi!

VSDTP legaalne häälekandja „Edasi".

osa kohalike VSDTP organisatsioonide tegevuse suunamisel relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks.

Revolutsioonijõudude mobiliseerimisele tekitasid suurt kahju 17. oktoobri manifesti järel oma tegevust aktiviseerinud föderalistid. Novembri algul avaldasid nad oma programmi projekti. Nähes, et revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia mõju kõikjal töörahva hulgas kiiresti kasvas, võtsid föderalistid oma partei eelprogrammi üle selle osa VSDTP programmist, kus iseloomustati kapitalistliku ühiskonna olemust. Avalikult teatasid föderalistide liidrid, et nad lähevad VSDT Parteist lahku ainult parteiehituse organisatsioonilistes põhimõtetes. Tegelikult aga asusid nad kõigis peamistes partei programmi ja samuti ka revolutsiooni küsimustes rahvusliku väikekodanluse positsioonidel ning võitlesid leninlike seisukohtade vastu. Samuti osutusid tühisteks fraasideks nende väited, nagu kuuluksid nad föderalistlikel alustel VSDT Parteisse, sest nad ei tunnistanud üldse VSDTP olemasolu. Oma eelprogrammi koostamisel seletasid föderalistide peamehed, et praegu ei olevat „meil võimalik ühineda Venemaa parteiga, kuna tegelikult ei ole olemas sellist „Venemaa" parteid. On olemas ainult fiktsioon või vähemalt Venemaa SDTP printsiip paberil ja mõnede seltsimeeste eestvedajate peades".

Oma parteiorganisatsioonide rajamist alustasid föderalistid legaalse kampaania korras nagu väikekodanlike ühingute ja seltside asutamisel kunagi. Kui VSDTP organisatsioonidesse vastuvõtmisel loeti partei liikmeks isik, kes „võtab omaks tema programmi, toetab parteid aineliste vahenditega ja võtab isikliku tööga osa ühest tema organisatsioonist", siis föderalistid tegid oma partei uksed kõigile pärani lahti ega nõudnud mingisugust organisatsioonilist tööd või parteidistsipliini. Novembri algul ilmunud toimetuse artiklis „Sotsiaaldemokraatliku tööliste erakonna organiseerimisest" andis ajaleht „Uudised" juhendeid, kuidas korraldada koosolekuid föderalistide nõudmiste selgitamiseks ja partei liikmete värbamiseks. „Igaüks koosolejaist," kirjutas ajaleht „Uudised" selles artiklis, „kes sotsiaaldemokraatliku programmi ja taktika vastu võtab ja selleks oma allkirja annab, loetakse partei liikmeks. Pärast esialgset koosolekut võib allkirjade vastuvõtmist rahvarikastes kohtades, näiteks seltsimajades, valla- ja koolimajades ja mujal edasi jätkata."

On selge, et niiviisi liikmete arvu taga ajades lasksid föderalistid oma organisatsioonidesse ka töörahva kurnajaid. Selles suhtes oli iseloomulik Sangaste organisatsiooni moodustamine, milles kohalikud hallparunid hakkasid juhtivat osa etendama. Ka mitmel pool mujal kuulus kulakutele föderalistide organisatsioonides tähtis koht.

Bolševikud andsid föderalistide lõhestavale tegevusele tugeva vastulöögi, eriti Tallinnas. Föderalistide katsed Tallinna töölisi oma parteisse tõmmata ei andnud soovitud tagajärgi. 13. novemb-

ril nende poolt sel eesmärgil kokkukutsutud koosolek nurjus, sest töölised otsustasid kindlalt võidelda Venemaa revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia lipu all. 23. novembril ilmus Tallinnas föderalistide ajaleht „Vabadus", milles olukorda valgustati kitsalt rahvuslikest seisukohtadest. „Edasi" andis sellele kindla vastulöögi ja rõhutas, et on tarvis tõsta tööliste klassiteadvust ning ühendada kõigist rahvustest tööliste võitlus ühise vaenlase vastu.[49] Föderalistide lõhestavat tegevust paljastades kirjutasid Tallinna töölised-bolševikud: „Igaüks, kellel oma rahva käekäik vähegi südame peal seisab ja kes sellest suurest inimliku vabastuse tööst kapitalistide võimu alt osa tahab võtta, see andku kätt vennalikult Venemaa S.-d. T. P. ja sammugu temaga ühes edasi, kes mitte ainult vene rahva, vaid terve ilma proletariaadi kasude eest töötab."[50]

Ka taktikalistes küsimustes asusid föderalistid oportunistlikel seisukohtadel ja tahtsid kodanlusega kokku leppida. Föderalistide taktikat iseloomustades kirjutasid eesti kommunistid hiljem, et „see ei tähenda muud kui kokkuleppepoliitikat kodanlusega, kodanliku intelligentsiga ja külakurnajatega. See ei tähenda muud kui lahtiütlemist proletariaadi hegemooniast kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis"[51].

Revolutsiooni kasv linnas tõi kaasa revolutsioonilise liikumise tõusu ka maal. Toimusid maatööliste ja talupoegade rahvarikkad koosolekud. Kohati tagandati vanad vallavalitsused ja üldisel ning ühetaolisel hääletusel valiti uued vallavolikogud.

Eesti kodanlus kartis linna- ja maatööliste ning talurahva revolutsioonilist võitlust ja tegi uue katse liikumist oma mõju alla saada. „Eduerakonna" algatusel kutsuti 27. novembriks Tartus kokku üle-eestimaaline rahvaasemike koosolek. Iga linn pidi koosolekule saatma kaks esindajat majaomanike ning kaupmeeste ja kaks tööliste poolt, iga vald — ühe maatamehe ja ühe taluperemehe, iga selts — ühe esindaja.

Kodanluse paljastamise eesmärgil otsustasid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid rahvaasemike valimistest ja kokkukutsutavast koosolekust osa võtta. Tallinna Tööliste Vanemate Nõukogu laskis välja lendlehe 20 000 eksemplaris. Selles nõuti, et saadikud avalikult teataksid, et kokkukutsutav rahvaasemike koosolek ei võta otsuseid vastu terve rahva nimel, sest seda võiks teha ainult niisugune kogu, kuhu saadikud on valitud üldisel, võrdsel, otsesel, salajasel ja proportsionaalsel hääletamisel.[52]

Oktoobri lõpul ja novembris toimusid rohkearvulised koos-

---

[49] „Edasi" nr. 1, 3. detsembril 1905.

[50] „Teataja" nr. 259, 30. novembril 1905.

[51] Enamluse ajaloo võltsimise vastu, Leningrad, 1934, lk. 36.

[52] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 299—302.

olekud, kus bolševikud tegid suurt tööd kodanluse järjekordse manöövri paljastamiseks ja ühtlasi taotlesid, et rahvaasemike koosolekule saadetaks töörahva tõelised esindajad. Neid koosolekuid kasutati ka föderalistide lõhestava tegevuse paljastamiseks, sest mitmes kohas, eriti Lõuna-Eesti maakondades, oli viimastel õnnestunud väheteadlikke talupoegi ja ka mõisatöölisi oma organisatsioonidesse värvata. Laiaulatusliku selgitustöö tulemusena hakkasid maatöölised ja kehvikud järjest rohkem aru saama, et oma huvide kaitset ei ole neil loota ei eesti kodanluselt ega ka föderalistidelt. Kodanlus sai rahvaasemike valimiste koosolekutel enamasti lüüa.

27. novembril kogunesid koosoleku delegaadid Tartusse niinimetatud „Bürgermusse" saali. Siin tekkisid kohe ägedad kokkupõrked. Revolutsiooniline demokraatlik enamik (500 saadikut 800-st) lõi kodanluse pooldajatest lahku ja pidas 27.—29. novembril oma koosolekud ülikooli aulas. Siit sai ka koosolek oma nimetuse. Et enamik saadikuid oli valdadest, siis kandis koosolek talurahva kongressi iseloomu. Mitte kõik aula koosolekust osavõtjad ei olnud ühteviisi revolutsioonilised, mistõttu tekkisid mitmete tähtsamate küsimuste arutamisel lahkhelid. Kuid resolutsioonide väljatöötamisel võeti siiski aluseks VSDTP programmilised ja taktikalised nõudmised. Koosolek lähtus sellest, et „Venemaa talumatut ja väljapääsmatut olukorda võib parandada ainult sellega, et revolutsiooniline rahvas kukutab praeguse valitsuse omavoli". Vastuvõetud resolutsioonides nõuti sõjaväe laialisaatmist, rahva relvastamist, revolutsiooniliste omavalitsuste, s. o. tegelikult revolutsiooniliste talurahvakomiteede valimiste läbiviimist, mõisnike eesõiguste kaotamist, kõigi kiriku-, kloostri-, rüütelkonna- ja kroonumaade konfiskeerimist.[53] Kuid eramõisate konfiskeerimist aula koosolek ei nõudnud. Selles avaldus talurahvademokraatia ebajärjekindlus.

Reaktsioonilise kodanluse esindajad, kes oma pooldajatega jäid „Bürgermusse" saali, võtsid otsuseid vastu 17. oktoobri manifesti vaimus, tsarismi ees lõplikult kapituleerudes.

Bolševike energilise võitluse tulemusena kukkus eesti kodanluse manööver läbi. Tal ei õnnestunud kontrrevolutsioonilisi seisukohti „kogu rahva" nimel läbi suruda, nagu ta oli lootnud. Kodanluse algatus pöördus tema enda vastu.

Pärast seda lüüasaamist jätkas eesti kodanlus koos saksa parunitega veelgi palavikulisemalt ettevalmistusi revolutsiooni veriseks mahasurumiseks. Tallinnas ja Tartus loodi mustasajaliste jõuke. Maal, eriti Läti alal ja Lõuna-Eesti maakondades, kus klassivõitlus muutus 1905. aasta lõpukuudel eriti teravaks, olid mustasajaliste jõukude moodustamisel saksa mõisnikele abiks hallparunid, mõisnikumeelsed teenijad ja ametnikud. „. . . Liivimaal

[53] 1905. aasta Eestis, Leningrad, 1926, lk. 211—215.

on härradel mõisnikel läinud nii täbaraks," kirjutas V. I. Lenin 1905. aasta oktoobri lõpul, „et nad on otsustavalt asunud oma mõisate relvastatud kaitse organiseerimisele, lootmata valitsusele, kes ei suuda midagi teha ei talupoegade, ei tööliste ega üliõpilastega. Balti parunid organiseerivad kodusõda tõsiselt: nad otseselt palkavad terveid salku, relvastavad neid heade magasinpüssidega ja paigutavad neid oma suurtesse mõisatesse."[54]

Eesti töölised ja talupojad asusid bolševike üleskutsel tegema otseseid ettevalmistusi relvastatud ülestõusuks. Tööliste poole pöördudes kirjutasid Tartu bolševikud: „... Sõjariistad kätte! Võitlusrinda! Tungige sõjariistade ladudesse ja poodidesse, muretsege endale väevõimuga sõjariistu, kui teile neid heaga ei anta... Elagu sõjariistus ülestõus!"[55] Tallinnas olid töölised endile oktoobrikuu poliitilise streigi ajal linna relvakauplustest sõjariistu hankinud.

Teiste Venemaa tööstuskeskuste eeskujul loodi novembri lõpul Tallinnas tööliste saadikute nõukogu. Nõukogu organiseerimisel tegutsesid Tallinna bolševikud Peterburi bolševike eeskujul, kasutades viimaste kogemusi. N. Janson käis 16. novembril Peterburi Nõukogu struktuuri ning tegevusega tutvumas ja esines seal kõnega. Peterburist saadud kogemustest rääkis ta 23. novembril toimunud Tööliste Vanemate Nõukogu koosolekul. Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogusse kuulusid mitmed sotsiaaldemokraadid-bolševikud: N. Janson, üks nõukogu organiseerijaid, T. Tõldsepp, A. Annus, J. Saks, J. Leis, E. Limbervek ja rida teisi seltsimehi. Detsembri algul valisid oma esindajad Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogusse ka Türi, Kohila ja Rakvere töölised.

Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine Tallinnas arenes VSDTP Tallinna Komitee liikmete — bolševike juhtimisel. Kuid otseseid ettevalmistusi ülestõusuks hakkasid nad tegema liiga hilja. Alles novembri lõpul ja detsembri algul asusid VSDTP Tallinna Komitee liikmed ja vabrikuorganisatsioonidesse kuuluvad bolševikud töölisi intensiivselt relvastama. Relvadest oli aga suur puudus. Nende hankimiseks organiseeriti novembri lõpul kõikjal linnas korjandusi, milleks VSDTP Tallinna Komitee laskis trükkida vastavad kviitungiraamatud. Raha hakkasid korjama vabrikute esindajad, kes käisid majast majja. Relvade muretsemiseks andsid raha peamiselt vabrikutöölised.

Ülestõusu ettevalmistamise käigus asutasid bolševikud detsembri algul Tallinna garnisoni väeosades revolutsioonilise sõjaväeorganisatsiooni. 6. detsembril ilmunud lendlehes „Kõigile

---

[54] V. I. Lenin. Teosed, 9. kd., lk. 370.

[55] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 273—274.

Tallinna soldatitele!" kutsus see organisatsioon soldateid üles koos töölistega tsarismi kukutamiseks välja astuma.[56]

Revolutsioonilist selgitustööd tegid sotsiaaldemokraadid ka Lõuna-Eestis paiknevates sõjaväeosades. Eriti intensiivselt arenes selgitustöö nekrutite hulgas. Selle tulemusena keeldusid viimased Võrus, Valgas, Mõisakülas, Pärnus ja mujal sõjaväkke minemast ning korraldasid kogunemispunktides suuri poliitilisi meeleavaldusi.

1905. aasta novembri lõpul ja detsembris hakati ka maal relvastatud võitlust hoogsamalt ette valmistama. Paiguti muutusid talupoegade väljaastumised veristeks kokkupõrgeteks kohalike mustasajaliste jõukudega. „Aula" saadikud tutvustasid maatöölisi ja kehvikuid seal vastuvõetud otsustega. Mitmes Lõuna- ja Põhja-Eesti vallas ning Saaremaal nõudsid ülestõusnud talupojad mõisamaade jaotamist ning asusidki seda läbi viima.

„Novaja Žizn" kirjutas, et „liikumine Baltimaadel kasvab järjest ja haarab kõige alamaid rahvakihte. Iga päev korraldatakse kogu maal kümneid rahvamiitinguid. Iseäranis tormiline oli miiting 19. novembril Võrus, kus konstitutsiooniliste demokraatlike parteide kohalike rühmade esindajad püüdsid kõnesid pidada. „Maha!" — oli koosoleku vastus. Koosoleku otsuses öeldi, et isevalitsuse lõplikuks kukutamiseks on tingimata tarvilik endid ajaviitmata sõjariistu panna. Seesama otsus võeti vastu ka Valgas, kus otsustati linnavolikogult relvade ostmiseks raha nõuda. Taolised otsused on vastu võetud samuti Karulas, Verioral ja Viljandis. Ligi pooled Eesti ja Läti valdade koosolekutest on otsusele jõudnud, et ainult ajaviitmata sõjariistus vastuhakkamise läbi saab rahvas vabaduse kätte võita..." „Ja võib kindlalt öelda," kirjutas ajaleht teises artiklis, „et revolutsioonilised Baltimaade talupojad sammuvad sotsiaaldemokraatia ühise lipu all koos linna revolutsioonilise proletariaadiga."[57]

7. detsembril algas Moskvas poliitiline üldstreik, mis muutus 10. detsembril relvastatud ülestõusuks. Moskva proletariaadi relvastatud ülestõus, mida kogu maailma rõhutud inimesed suure poolehoiuga jälgisid, vapustas tsarismi alustugesid.

VSDTP Tallinna Komitee ja Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu üleskutsel algas Tallinnas detsembri esimestel päevadel poliitiline üldstreik. Sellega ühinesid teised Eesti tööstuskeskused. Raudteeliiklus jäi seisma. Detsembrikuu poliitilisest streigist Eestis võttis osa kuni 20 000 tööstustöölist ja raudteelast. Moskva proletariaadi eeskujul hakkasid ka eesti bolševikud võitlema selle eest, et poliitiline streik muutuks relvastatud ülestõusuks.

10. detsembril korraldas VSDTP Tallinna Komitee koos töölisvanematega ühise koosoleku, kus arutati üleskutset Moskva

[56] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 310—312.

[57] „Новая жизнь" nr. 27, 2. (15.) detsembril 1905.

ülestõusu toetamiseks. Koosolekul puhkesid bolševike ja menševike vahel ägedad vaidlused. Viimased, lähtudes oma oportunistlikust taktikast, soovitasid piirduda ainult streigiga ja mõistsid Moskva proletariaadi ülestõusu hukka. Menševikud toonitasid, et relvastatud ülestõusu ei tule alustada. See olevat „mõttetu üritus", pealegi ei saavat talurahvast kui liitlast arvestada. Bolševikud paljastasid menševike taktika ning kaitsesid relvastatud ülestõusu vajadust. Nad selgitasid, et ülestõus on saanud Moskvas, Kaukaasias, Poolas ja Kuramaal juba reaalseks tõsiasjaks ning et tuleb rakendada kõik jõud selle toetamiseks.[58]

Samal ajal kui menševikud oma lõhestava tegevusega ülestõusu viivitamatuks alustamiseks takistusi tegid, asus kontrrevolutsioon otsustavalt pealetungile. Juba 9. detsembril algasid Tallinnas areteerimised. Esimestena areteeriti Raudteelaste Liidu kohaliku komitee liikmed. 10. detsembril kuulutati Tallinnas ja Harjumaal välja sõjaseadus. Liivimaal oli sõjaseisukord kehtinud juba 24. novembrist alates. Ööl vastu 11. detsembrit panid politseivõimud Tallinnas toime massilisi areteerimisi. Et sotsiaaldemokraadid olid viimastel kuudel üsna avalikult tegutsenud, läks korda vangistada hulk energilisi, ülestõusu ettevalmistamisest osavõtnud bolševikke. Areteeriti suurem osa VSDTP Tallinna Komitee liikmetest.

11. detsembril kogunesid „Volta" keldris asuvasse sööklasse salajasele nõupidamisele Tallinna revolutsiooniliste tööliste esindajad koos talurahva saadikutega, kes olid Põhja-Eesti rahvasaadikute koosolekust osavõtmiseks linna saabunud. Nõupidamisest võttis osa üle saja inimese ja see toimus bolševik H. Pöögelmanni juhtimisel. Pärast olukorra kaalumist otsustati tööliste relvastatud salgad maale saata, kus ülestõus oli osaliselt juba puhkenud (Jõhvis ja selle ümbruses 9. detsembril). Ühtlasi loodeti sellega sõjaväeosad linnast eemale tõmmata, nii et ülestõusnud seejärel linna enda kätte saaksid. Koosolekust osavõtjad andsid tõotuse lõpuni võidelda. Lõplikku ülestõusu plaani aga ei jõutud välja töötada. Politseivõimud said nõupidamisest teada ning areteerisid üle 20 sellest osavõtnud inimese.

Kõigele sellele vaatamata läksid sajad Tallinna relvastatud töölised koos talurahva saadikutega ööl vastu 12. detsembrit sotsiaaldemokraatide juhtimisel mõisatesse. Salgad asusid linnast teele kolmes suunas. Teel ühinesid nendega ülestõusnud talupojad. Toimusid mitmed nõupidamised konkreetse tegevusplaani väljatöötamiseks. Suurem nõupidamine korraldati 12. detsembri õhtul Kohilas, mis sel ajal oli üks tähtsamaid talurahvaliikumise keskusi Põhja-Eestis. Sellel nõupidamisel tehti otsuseks suunduda Lõuna-Eestisse, kus kavatseti kohalike rahvamiilitsa väe-

[58] H. Pöögelmann. Enamlus ja vähemlus Eestis 1905. a., Leningrad, 1933, lk. 24—25.

H. Pöögelmann.

osade ja läti võitlussalkadega ühineda, et koos vallutada mõisaid, konfiskeerida relvi ning purustada mõisnike ja kulakute mustasajalisi jõuke. Mõisad pidi antama revolutsiooniliste talurahvakomiteede käsutusse.

Tallinna tööliste võitlussalkade maaleminekuga algas seal ulatuslik ülestõus, mis haaras järjest uusi valdu ja maakondi. Mõne päevaga hõlmas relvastatud ülestõus suurema osa Harjumaast, osa Lääne-, Järva- ja Pärnumaast. Ülestõusnud töölised ja talupojad konfiskeerisid relvi, lasksid õhku raudteesildu, purustasid telefoniliine, rüüstasid politsei- ja muid võimuasutusi ning mõisaid. Balti parunid ja pastorid põgenesid paanikas linnadesse ning isegi välismaale. Ülestõusnud talupoegade viha oma rõhujate vastu oli nii suur, et nad hakkasid võitluse käigus massiliselt parunite losse põletama. Relvastatud detsembriülestõusu käigus põletati ning purustati Põhja- ja Lõuna-Eestis mitmesuguseid hooneid kokku rohkem kui 160 mõisas. Eriti laia ulatuse võttis mõisate põletamine Harjumaal, kus põletati maha 81 mõisat.

Ligikaudu 50 vallas moodustati revolutsioonilised omavalit-

J. Sihver.

sused ning asutati rahvamiilitsa salgad. Mõisakülas, kus relvastatud ülestõusu juhtisid bolševikud J. Sihver ja J. Aboltin, moodustati koos Ruhja revolutsionääridega ühine rahvamiilitsa väeosa. Sellesse kuulus üle 400 võitleja. Nende abil kukutati Mõisaküla ümbruse valdades vana võim ning moodustati revolutsioonilised komiteed. Kavatseti koos Pärnu sotsiaaldemokraatidega Pärnu garnisonilt relvad ära võtta. Pärnu sõiduks seati valmis 13 vagunist koosnev rong. Üks vagun kohandati laatsareti jaoks, teistesse aga paigutati võitlejad, ja 13. detsembri õhtul sõidetigi välja. Teel vallutati Voltveti mõis, kust relvi juurde saadi. Ülestõusnud võtsid mõisast kaasa ka vanaaegse kahuri. Siis aga saadi teada tugevate karistussalkade liikumisest Ruhja-Mõisaküla suunas ja ülestõusnud pöördusid tagasi.[59]

Aktiivselt võitlesid ülestõusnud ka reas teistes kohtades Eestis, näiteks Velisel, Vaalis, Türil, Saaremaal, Tartu ja Valga ümbruses. Velisel, kus kohalikud rahvavõitlejad olid sisse seadnud

[59] Sõja-ajaloo Riiklik Keskarhiiv (SARKA), f. 9, nim. 7/67, 5. jaosk., kd. 50, s.-ü. 10/21, lehed 266—267.

revolutsioonilise omavalitsuse, võttis ülestõus pärast Tallinna tööliste relvastatud võitlussalga kohalejõudmist veelgi laiema ulatuse. Velise rahvamiilitsa salk kohaliku sotsiaaldemokraadi M. Aitsami juhtimisel tegi isegi kaugemaid võitlusretki. Velise rahvamiilits vabastas Pärnumaal Halinga vallas hallparunite poolt areteeritud revolutsionäärid. 19. detsembril toimus Velise koolimaja õuel verine lahing umbes 150 rahvavõitleja ja mõisnike ning traguniüksuse vahel. Pärast mõnetunnilist tulevahetust olid ülestõusnud sunnitud taganema. Seitse neist sai surma.

19. detsembril püüdis üks Tallinna tööliste relvastatud võitlussalk sotsiaaldemokraat K. Reindorfi juhtimisel vallutada Ollepa poolmõisat Viljandimaal. Kokkupõrkes tugeva mustasajalise parunitejõuguga sai kolm töölist surma. Mõned areteeritutest, nagu K. Reindorf, mõrvati.

Väiksemaid kokkupõrkeid oli mitmes teises vallas.

Tallinnas, kus relvastatud ülestõusu ei saadud läbi viia, toimusid neil päevil mitmel pool sõjariistus kokkupõrked tööliste ja sõjaväeosade vahel. Tartus oli 12. detsembril kokkupõrge Raekoja platsil mustasajaliste ja tööliste ning üliõpilaste vahel. Mustasajalistele appitõtanud politsei ja kasakad tulistasid töölisi ning üliõpilasi. Haavata sai 11 inimest.[60]

Töölissalkade osavõtt talupoegade ülestõusust kahtlemata tugevdas võitlust maal. Kuid talurahva relvastatud võitlus kandis siiski stiihilist iseloomu. Talurahval puudus selge arusaamine võitluse eesmärkidest ja ülesannetest. Töölised ja talupojad tegutsesid üksikute gruppidena ja olid halvasti organiseeritud, neil ei jätkunud jõudu „revolutsiooni vaba territooriumi" kaitsmiseks.

Ülestõusu verine mahasurumine Moskvas ja teistes suurematés Venemaa keskustes otsustas relvastatud võitluse saatuse ka Eestis.

Tsaarivalitsus formeeris kiires korras suured karistussalgad ja saatis need Baltimaadele. Töötati välja karistusoperatsioonide plaan. Eesti kubermang jagati 8 jaoskonnaks, igaühesse neist saadeti 100 meest ohvitseri juhtimisel, kellele määrati abiks vähemalt kaks mõisnikku. Algasid verised tapatalgud. Peksti, vangistati ja tapeti töölisi ning talupoegi, põletati talusid. Karistussalkade ohvritena langes Eesti alal umbes 300 inimest, üle 600 talupoja said ihunuhtlust ja mitmed sajad heideti vanglasse.[61]

Relvastatud detsembriülestõusu käigus ei läinud bolševikel korda tuua ülestõusu poolele tsarismi peamist tuge — sõjaväge. Ülestõusnutel ei jätkunud relvi ja suurt kahju tekitasid nende otsustava võitluse läbiviimisele menševikud oma lõhestava tegevusega. Eestis killustas revolutsioonijõude veel föderalistide

[60] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 369—371.

[61] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 291—292.

oportunistlik tegevus. Nagu menševikud nii tegid ka föderalistid relvastatud ülestõusule takistusi ja kiitlesid hiljem, et „mitte ainult Eesti partei käsul, vaid ka nõusolekul või teadmisel ei valatud ühtki tilka verd . . ."

Relvastatud detsembriülestõus andis bolševikele ja kogu Venemaa revolutsioonilisele proletariaadile suure õppetunni. Bolševikud kutsusid töölisi ja talupoegi üles kasutama detsembrilahinguis omandatud rikkalikke võitluskogemusi edaspidises tsarismivastases võitluses.

Hinnates relvastatud detsembriülestõusu ajaloolist tähtsust, kirjutas revolutsiooni suur juht V. I. Lenin: „Esimest korda kogu maailma ajaloos saavutas revolutsiooniline võitlus nii kõrge arenemisastme ja sellise jõu, et relvastatud ülestõus esines üheskoos massilise streigiga, selle spetsiifiliselt proletaarse relvaga. On selge, et need kogemused on ülemaailmse tähtsusega *kõigi* proletaarsete revolutsioonide jaoks."[62]

4. VSDTP organisatsioonid Eestis 1906.—1907. aastal. Terijoe konverents

Relvastatud detsembriülestõus Moskvas oli kõrgpunktiks esimese Vene revolutsiooni arengus. Pärast ülestõusu lüüasaamist algas revolutsiooni järkjärguline mõõn. Et aga revolutsiooni tekkimiseks olid sügavad põhjused ja nii linnas kui ka maal valitsesid rahvahulkades tugevad revolutsioonilised meeleolud, siis jätkus töörahva võitlus ka pärast detsembriülestõusu lüüasaamist. Revolutsiooni alustanud Venemaa töölisklass ja rahvahulgad taganesid lahingutega.

Karistussalkade määratsemise ja revolutsiooni mõõna olukorras muutus VSDTP organisatsioonide tegevus raskeks. Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus ja paljudes kohtades maal areteeriti hulk revolutsioonilisi sotsiaaldemokraate. Sõjalis-politseilise terrori tõttu olid paljud revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad sunnitud kodumaalt lahkuma. Kuid kõigest sellest hoolimata jätkasid sotsiaaldemokraadid revolutsioonilise võitluse organiseerimist.

Teistest kiiremini suutsid oma töö vastavalt uutele tingimustele ümber korraldada VSDTP Tallinna ja Narva organisatsioonid. Lühikese aja jooksul läks neil korda taastada sidemed vabrikuorganisatsioonidega ja tõmmata parteitööle kaasa uusi ustavaid seltsimehi. Tallinna ja Narva sotsiaaldemokraadid säilitasid sidemed VSDTP Peterburi organisatsiooniga. Pealinna seltsimeestelt said nad vajalikke juhendeid parteitöö kiiremaks ümber-

[62] V. I. Lenin. Teosed, 31. kd., lk. 308.

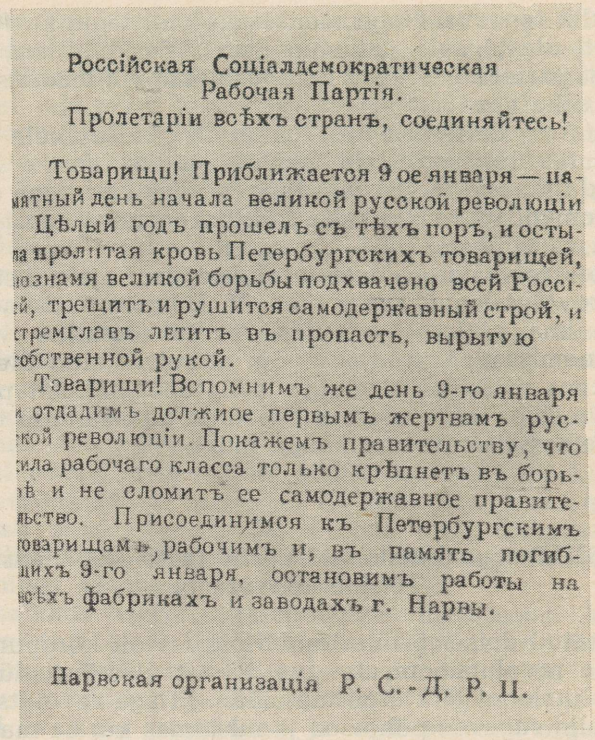

Россійская Соціалдемократическая
Рабочая Партія.
Пролетаріи всѣхъ странъ, соединяйтесь!

Товарищи! Приближается 9 ое января — па-
мятный день начала великой русской революціи
Цѣлый годъ прошелъ съ тѣхъ поръ, и осты-
ла пролитая кровь Петербургскихъ товарищей,
знамя великой борьбы подхвачено всей Россі-
ей, трещитъ и рушится самодержавный строй, и
стремглавъ летитъ въ пропасть, вырытую
собственной рукой.
Товарищи! Вспомнимъ же день 9-го января
и отдадимъ должное первымъ жертвамъ рус-
кой революціи. Покажемъ правительству, что
сила рабочаго класса только крѣпнетъ въ борь-
бѣ и не сломитъ ее самодержавное правите-
льство. Присоединимся къ Петербургскимъ
товарищамъ, рабочимъ и, въ память погиб-
шихъ 9-го января, остановимъ работы на
всѣхъ фабрикахъ и заводахъ г. Нарвы.

Нарвская организація Р. С.-Д. Р. П.

9. jaanuari aastapäevaks ilmunud VSDTP Narva organisatsiooni lendleht.

korraldamiseks. 7. jaanuaril 1906 kutsus VSDTP Narva Komitee töölisi üles 9. jaanuaril, Peterburi veretöö aastapäeval, streikima.

Lendlehes „Häda võitjatele!", mida VSDTP Tallinna Komitee ja Narva Komitee 1906. aasta algul hulgaliselt paljundasid, kirjutasid Peterburi bolševikud revolutsioonilise rahva poole pöördudes: „Koguge uuest oma jõudu. Toetage üksteist ja korraldage oma ridasi ja kindla ahelaga kohendage oma organisatsioonisi. Ärge taganege vaenlase eest, ärge kautage julgust üksikute kautuste pärast . . . Ärge kautage seda üleüldist sidet, mis meid kõiki üksteisega ühendab, mis meid kõige Venemaa, kõige ilma proletariadiga ühendab — seda üleüldist sidet, mida meile meie sotsialdemokratiline partei annab!

Laotage edasi meie õpetust, proletariadi sotsialismuse õpe-

Häda võitjatele!

Tõrmib on täis tuubitud, mõrsetelet hauadesse üüngavad tuhandeid uusi kurnukseandi . . . Me endisime tahjuga wuenistele, kuid me olome wähetaud, istlismehed!

Me algasime wenemat tööseparati, et me kuuem kaunistada ei saaunud. Me ei wõinud wuenistl lubada wõhehaawad elitlatest tahjuudest mwe jaubuvõ häwitede, et wõimud aabata, kuni ta tahjuste tollelmaginaatsiega meie revaalutsiaanlõjawõe wõimdes ära kasiub. Mee ühtiniek pandi kinni, meie aiaiatherd segati ära, meie leenikas wõeti mungi, meie kooselehud oeti laiali. Kõik, mis me endile elleksis mõttime, wõttis mõttiini meile perisendari alguseks ära. Tiaari wõttiini hjutte oma aetagit teadiste ja wõbdudte-ormaasiate kitte ärat ta hiuluntas ewaalikult, et ta ei taha proletaarlati wõbdli oma jõudu kaamateha lasta.

Proletaarlat ei wõinud enam kaunatada. Waenkene ei ennuvõ tolle taha. Proletaariat jättis Kraatsetewi ja postitelegraafiwi teenijate laeblikute nõngiõõtmiste wõstamata — wõttiini lõtte iellest jõhemaks ja aius kõigi auiate apuleheke Kuuipaanemite kaikate. Proletaariat ei wõtaanud teilie mee protestangimise proile ja wõttiini juigus kõwaes tehnöör, et ta teeme Tööliste Saabikate Kõuuõgu nangi wõttis. Kuuem aabeta ei wõimata — tõttikele seigas, et wõttiini teile tee peal jeisime ei jäe.

Meie teadiime, istlismeheb, et meil kaiukiium oleks olnud teha wõttiini wõna aja peale eboll lõkata. Meie teadiime, et meie jõud weel kaugeltt mi hästi põlnuõ organiseeritud, kui meile teha oiuotamata tahjungis tervis oleks olnud. Meie teadiime, et iga eboll lõkatuse kuu meile uuli poolehoidjaid oleks leonud — neid tahupeegi, teõnnitkui, teõnnitt ja mahajäänud teõlisi, kes õitemaate meie õitkumiiett Türnal seisnud ja wõst nüüd alles õrkama hakkaiuad. Me teadiime, et eeiseiee wõttiini peiju meie wõttiiie abiõnõtiõid nõrgenõõb ja meie neid uuesti praeie õoetama. Aiaii teha teadiime me, istlismehed! Kuid meie nõgiime, et wõttiini teha nütte hõiwem ei teõnnuõ, kui meie ja ei ie tõigi abiõnõõõa põõõõõ. Sooõ, meie aeia aigaaniseeritiiõõ ja kiõõuõtamiiee ning nute rahwa hulkade ligitõõmõmiiee takistama. Me nõgiime, et wõttiini, meid iõõhaawad — eiite teiegraafwistiõõ õõõ maõuõeõõ, õeõe järel raubtee, õõõ traoma wõõbiiõte tõõõõ jne. wõttiiuõeie hutiubes — eunaõ meie jõudube lõpuiõõie õrahõõtiamiõeie ette wõimistab jo meie õurmaawat õõmuõõ õaõõ õõõõõt tahe õõmuõõ. Me ei õõõõõõõ õõõõõõõ

tust! Laiendage ja kindlustage meie organisatsioni, Venemaa Sotsialdemokratilise Tööliste partei organisatsioni."[63]

Mõne kuu jooksul suudeti taastada ka sidemed VSDTP Lõuna-Eesti organisatsioonide vahel ning tugevdati koostööd Läti Sotsiaaldemokraatliku Töölisparteiga. Korduvate katsete järel õnnestus VSDTP Tartu grupil A. Lukini juhtimisel asutada illegaalne trükikoda parteikirjanduse väljaandmiseks. 1906. aasta aprillist juulini trükiti seal 4 eestikeelset ja 3 venekeelset lendlehte.[64]

1906. aasta kevadeks oli suurem osa Eestis tegutsenud VSDTP organisatsioone taastatud.

Samal ajal ei lakanud VSDTP Eesti organisatsioonides võitlus bolševike ja menševike vahel. Nagu vene nii ka eesti menševikud arvasid, et relvastatud detsembriülestõusu mahasurumine ning sellele järgnenud sõjalis-politseiline terror tähendasid revolutsiooni lõppu. Nendele seisukohtadele vastas ka menševike oportunistlik taktika: organiseerida ainult majanduslikku võitlust ning taotleda ühiskondlike ja riiklike asutuste demokratiseerimist Riigiduuma kaudu, mille valimised tsaar oli Moskva ülestõusu ajal välja kuulutanud. Oma sisult oli duuma valimiste seadus antidemokraatlik: selle järgi ei saanud üle poole Venemaa elanikkonnast valimistest osa võtta.

Bolševikud olid seisukohal, et töölisklassi ja talurahva visa võitlus annab lootusi revolutsiooni uueks tõusuks. Sellepärast, vastavalt Tampere konverentsi otsustele, kutsusid nad rahvahulki üles duumat boikoteerima. Tampere konverentsist olid osa võtnud kolm delegaati Narvast. Konverentsi resolutsiooni avaldas ajaleht „Edasi". Tallinna, Narva ja samuti mitme teise Eesti tööstuskeskuse tööliste enamik toetas boikotti. Hiljem tunnistas partei selle boikoti veaks.

VSDTP Tallinna ja Peterburi eesti organisatsioonide eestvõttel hakati 1906. aasta algul tegema ettevalmistusi Eesti ülemaalise parteikonverentsi kokkukutsumiseks, et seal arutada parteitöö küsimusi ning valida delegaadid VSDTP IV kongressile. Selleks koostati konverentsi programm, kus olid ära näidatud tähtsamad arutamisele tulevad küsimused. Kuid märtsi algul areteeriti suur osa VSDTP Tallinna Komitee liikmetest, millega ka konverentsi kokkukutsumine nurja aeti.[65]

Pärast seda areteerimist läks menševikel korda enamus VSDTP Tallinna Komitees enda kätte saada. Seda kasutades saatsid nad 1906. aasta aprillis Stokholmis kokkutulnud VSDTP IV (ühine-

---

[63] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 474.

[64] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 2, 1926, lk. 49.

[65] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 476.

mise) kongressile Eestist menševik V. Maasiku.[66] Kongressi töö käigus hääletas V. Maasik (varjunimi Vassilenko) kõigis tähtsamates küsimustes bolševike vastu.

Menševikel oli kongressil enamus ja neil õnnestus läbi viia menševistlikke resolutsioone. Eriti terav võitlus toimus bolševike ja menševike vahel agraarküsimuses. Bolševikud eesotsas V. I. Leniniga nõudsid kõigi mõisamaade konfiskeerimist ja kogu maa natsionaliseerimist. Menševikud seevastu esitasid maa munitsipaliseerimise nõudmise. See oli kokkuleplik ja kahjulik programm, mis ei mobiliseerinud talupoegi revolutsioonilisse võitlusse.

Kongressil toimus ainult vormiline bolševike ja menševike ühinemine, sest tegelikult jäid partei mõlemad osad oma vaadete juurde ja säilitasid oma organisatsioonid. Pärast kongressi muutus bolševike ja menševike võitlus veelgi teravamaks.

Ka Tallinna, Narva ja teistes VSDTP Eesti organisatsioonides paljastasid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid endiselt menševike oportunistlikku tegevust ning jätkasid võitlust revolutsioonijõudude koondamiseks.

Revolutsiooni taandumise olukorras pidasid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid väga tähtsaks ülesandeks tihedate sidemete loomist tööliste legaalsete organisatsioonidega. Tallinnas kujunes üheks selliseks organisatsiooniks Töötatööliste Nõukogu, mis asutati 1906. aasta aprillis töötatööliste olukorra parandamiseks ja millesse kuulusid peamiselt VSDTP liikmed eesotsas A. Annusega. Nõukogu kaudu hakkasid Tallinna revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid parteilist selgitustööd tegema ja tööliste keskel revolutsioonilist kirjandust levitama. Osa sellest kirjandusest avaldasid bolševikud Peterburis. Seal ilmus 1906. aastal eesti keeles ka K. Marxi „Palgatöö ja kapital". Samal ajal organiseerisid Tallinna Töötatööliste Nõukogu juhtivad sotsiaaldemokraadid A. Annus, V. Olm jt. koostöös Soomes maapaos viibivate eesti revolutsionääridega ka ise revolutsioonilise kirjanduse väljaandmist. Hiljem asutasid eesti revolutsioonilised töölised Helsingis ühingu „Eestlaste Lugemisvara", mis oli tegelikult VSDTP organisatsioon. Ühing andis eesti keeles välja mitu sotsiaaldemokraatlikku brošüüri. Soomest toodi salaja Eestisse ka sinna emigreerunud kirjaniku Ed. Vilde satiiriajakirja „Kaak". „Kaak" piitsutas tsaarivalitsust, balti mõisnikke ja eesti kodanlust. Varsti aga sai politsei Tallinna Töötatööliste Nõukogu revolutsioonilise tegevuse jälile ja sulges selle aasta lõpul.

Tähtsateks legaalseteks organisatsioonideks, mille kaudu poliitilist selgitustööd tehti, kujunesid Eestis 1906. ja 1907. aastal ametiühingud.

---

[66] Четвертый (объединительный) съезд РСДРП, Протоколы, Москва, 1959, lk. 663.

Agitatsiooni ametiühingute loomise kasuks oli alustatud juba 1905. aasta veebruaris, mil VSDTP Tallinna Komitee laskis välja vastava lendlehe.[67] Esimesed ametiühingud loodi Eestis 1905. aasta novembris-detsembris Tallinnas ja Tartus. Kuid need suleti pärast sõjaseaduse väljakuulutamist. Hoogsamini hakkas ametiühinguliikumine Eestis arenema 1906. aasta suvekuudel, pärast 4. märtsi seadust ühingute ja liitude kohta. Tallinnas ja Tartus rajati metalli-, puidu-, rätsepa- ning trükitööliste ametiühinguorganisatsioonid. Ametiühinguliikumine arenes pidevalt tõusuteed kuni 1907. aasta keskpaigani, mil kuberneriks saanud Korostovets tugevdas ametiühingute jälitamist.

Bolševikud kasutasid ametiühinguid tööliste majandusliku ja poliitilise võitluse organiseerimiseks ning juhtisid nende kaudu streikide läbiviimist.

Streik oli proletariaadi peamiseks võitlusvahendiks ka revolutsiooni taandumise olukorras. Juba 1906. aasta kevadel oli Eestis märgata uut tõusu streigiliikumises, kuigi see ei võtnud sellist massilist iseloomu nagu 1905. aastal. Vabrikuinspektorite andmeil streikis Eestis 1906. aastal üldse 25 100 töölist (1905. aastal oli streikinud 64 638 töölist) ja 1907. aastal 16 972 töölist. 1906. aasta 1. maid tähistasid töölised streigiga. Streikide kõrval toimus ka poliitilisi meeleavaldusi. Jamburgi vanglas tsaarivõimude poolt surnuks piinatud Kreenholmi töölisvanema bolševik A. Kreisbergi surnukeha Narva toomine 1. mail 1906 kujunes suureks tööliste demonstratsiooniks.

Eriti visa iseloomu võttis 26. juulil alanud Narva Kreenholmi tööliste streik. Oma koosolekutel valisid töölised streigikomitee ja töötasid välja ühised nõudmised vallandatud tööliste tagasivõtmise, tööpäeva lühendamise ning töölisvanemate valimise kohta. Tööliste üksmeelset vastupanu ei suutnud murda ei administratsiooni ähvardused ega vabrikusse kutsutud sõjaväeosad. Lõpuks kuulutasid vabrikandid välja lokaudi, mille tagajärjel ligi 5000 töölist tänavale heideti. Tööd alustati uuesti alles augusti lõpul. Suur osa aktiivseid töölisi aga jäeti väravate taha. Lokaudi ajal ja järgmistel kuudel tegid VSDTP Narva Komitee liikmed tööliste hulgas suurt selgitustööd ning korraldasid poliitilisi koosolekuid võitlusülesannete selgitamiseks.

1906. aasta suvel ja sügisel oli tööliste streike ja miitinguid ka Tallinnas. 16. oktoobril korraldasid Tallinna töölised poliitilise protestistreigi seoses Uue turu veriste sündmuste aastapäevaga. Üks suuremaid streike toimus Lausmanni metallivabrikus 1907. aasta kevadel. Seda toetasid ka teiste vabrikute töölised. Streik kestis poolteist kuud ja lõppes tööliste võiduga. Vabrikandid olid

---

[67] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 45—48.

A. Kreisberg.

sunnitud tegema järeleandmisi: lühendama tööpäeva ning lubama valida töölisvanemaid.

Üksikud tööliste streigid toimusid 1906. ja 1907. aastal Eesti väiksemates linnades ning alevites. 1907. aasta aprillis astusid esmakordselt välja Hiiu-Kärdla kalevivabriku töölised. Streiki juhtis VSDTP grupp, mille G. Tikerpuu oli sama aasta algul asutanud.

Iseloomulikuks nähtuseks nende aastate streigiliikumises oli poliitiliste streikide osatähtsuse pidev kasv. Kui 1905. aastal võttis Eestis poliitilistest streikidest osa 51% streikijate üldarvust, siis 1906. aastal moodustas see juba 65%. 1907. aastal võttis Eestis poliitilistest streikidest osa kuni 89% kõigist streikivatest töölistest. See näitas, et raskeis revolutsioonilahinguis omandatud kogemuste ja bolševike selgitustöö tulemusena oli tööliste poliitiline teadlikkus märksa kasvanud.

Suuremaid avalikke väljaastumisi maal 1906. aasta algul enam ei toimunud. Kuid see ei tähendanud revolutsioonilise võitluse lõppu. Sajad mustasajaliste jõukude poolt tagaotsitavad revolutsioonilised töölised ja kehvikud, nende hulgas rohkesti sotsiaal-

demokraate, olid sunnitud metsadesse põgenema ja organiseerisid oma rõhujate vastu partisanivõitlust.

Eriti laialt levis partisanivõitlus Lätimaal, aga varsti haaras see ka Lõuna- ja Põhja-Eesti maakondi. Nagu mujal nii ka Eestis tõstsid menševikud ja kodanlus seoses partisanivõitlusega suurt kisa, nimetades võitlejaid anarhistideks ja terroristideks. Partisanivõitluse hukkamõistjaid arvustades kirjutas V. I. Lenin: „Ei ole kahtlust, et „partisanivõitlus" levis just pärast detsembrit, et see oli seoses mitte ainult majandusliku, vaid ka poliitilise kriisi teravnemisega. Vana vene terrorism oli intelligendi-vandeseltslase asi; nüüd peab partisanivõitlust, nagu on tavaks saanud, tööline-võitleja või lihtsalt töötatööline. Blankism ja anarhism turgatab kergesti pähe inimestele, kes kalduvad šablooni, kuid ülestõusu olukorras, mis on Lätimaal nii ilmne, torkab silma nende pähetuubitud etikettide kõlbmatus."[68]

Partisanide võitlussalgad allusid rangele parteidistsipliinile, olid omaks võtnud VSDTP programmi ning tegutsesid spetsiaalse põhikirja järgi. Eestis arendasid nad aktiivset tegevust Viljandi-, Järva-, Tartu- ja Virumaal ning Tallinna ümbruses. Üks suuremaid neist oli „Tasuja"-nimeline võitlusorganisatsioon. Võitlussalgad likvideerisid nuhke ja provokaatoreid, konfiskeerisid mõisatest relvi ning raha nende muretsemiseks. Röövimise eesmärgil toimepandud kallaletungide eest aga karistati võitlussalkade liikmeid põhikirja järgi surmanuhtlusega.[69]

Võitlussalkade liikmed koostasid mõnel pool revolutsioonilisi lendlehti ning levitasid neid maatööliste hulgas. Nende aktiivsel osavõtul korraldati ka mõisamoonakate ja talusulaste koosolekuid.

1906. aasta suvel loodi VSDTP Tallinna Komitee juurde spetsiaalne organ, niinimetatud „maarajoon", kes hakkas vahetult tegelema maal VSDTP organisatsioonide loomise ja juhtimise küsimustega. Viimase algatusel korraldati augustikuus Tallinna lähedal Saku vallas maaorganisatsioonide esimene nõupidamine, mis kestis kaks päeva. Sellest võtsid osa Tallinnast: H. Pöögelmann, A. Alt, endine Putilovi tööline Marmor ja mõned menševikud; maaorganisatsioonide esindajad Raplast, Tammikust jm. Nõupidamise päevakorras olid mitmed tähtsad küsimused, näiteks organisatsiooniline küsimus, maaküsimus, nekrutite, partisanivõitluse ning II Riigiduuma valimistega seotud küsimused.[70] Menševikud püüdsid nendes küsimustes IV kongressi vaimus koostatud menševistlikke resolutsioone läbi suruda. Kuid Tallinna bolševikud eesotsas H. Pöögelmanniga paljastasid rea maaorganisatsioonide esindajate toetusel menševike oportunismi. Mitmes

[68] V. I. Lenin. Teosed, 11. kd., lk. 194.

[69] „Товарищ" nr. 104, 3. novembril 1906.

[70] „Sotsiaaldemokraat" nr. 1—2, 20. septembril (6. oktoobril) 1906; EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1301, leht 58; f. 27, nim. 1, s.-ü. 151, leht 5.

küsimuses võttis nõupidamine vastu bolševistlikud otsused, milles sisuliselt parandati IV kongressi resolutsioone.

Maaküsimuses vastuvõetud otsuses öeldakse, et loodav omavalitsus võtab tasuta ära kõik riigi-, kiriku-, kloostri-, rüütelkonna- ja eramõisad, samuti ka linnamõisad. Konfiskeerimine puudutab ka talumaid, kui talupojal on mitu krunti või kui ülesostetud krundid on liidetud mõisateks. Teiste talupoegade krundid ja muud väiksemad maatükid konfiskeerimisele ei kuulu. Need jäävad omanike ja rentnike kätte, kusjuures seni tasumata võlad kustutatakse ja maksud kaotatakse ning iga valdaja maksab kohalikule omavalitsusele ainult tulumaksu. Konfiskeeritud maa läheb maatameeste ja vähese maaga talupoegade käsutusse, kusjuures talurahvas oma koosolekutel ja komiteedes ise otsustab, kuidas seda maad kasutada — kas väike- või suurmajanditena. Vaatamata omavalitsuste osatähtsuse rõhutamisele, mis on seletatav VSDTP IV kongressil vastuvõetud menševistliku agraarprogrammi mõjuga, rajanes see otsus tegelikult bolševike agraarprogrammi seisukohtadel. Nõupidamine andis maaorganisatsioonide esindajatele selge ülevaate bolševike võitluse eesmärkidest.

1906. aasta sügisel muutus ka üliõpilasliikumine jälle elavamaks. Juba 10. septembril korraldas VSDTP Tartu Komitee suure üliõpilaste koosoleku, kus tähtsama küsimusena arutati üliõpilaste suhtumist valitsuse poliitikasse. Koosoleku lõpul vastuvõetud otsuses rõhutatakse, et rahvas peab võimu enda kätte võtma. Üliõpilaste poliitilisi koosolekuid oli ka järgmistel kuudel. Moskva relvastatud ülestõusu aastapäeval korraldasid revolutsioonilised üliõpilased miitingu.

Jätkusid revolutsioonilised väljaastumised sõjaväes. Detsembriülestõusu kogemusi arvestades hakkasid VSDTP organisatsioonid suuremat tähelepanu pöörama parteitööle soldatite ja madruste hulgas. Tallinnas ja Tartus aktiviseerisid 1906. aasta esimesel poolel oma tegevust revolutsioonilised sõjaväe-organisatsioonid, kes lõid sidemed partei Peterburi ja Riia sõjaväeorganisatsioonidega. 1906. aasta kevadel saadeti Peterburist Tallinna VSDTP Keskkomitee juures asuva võitlusorganisatsiooni liige, kogenud bolševik A. Koptjuhh.

Aprillikuus korraldasid VSDTP Baltimaade komiteede esindajad Riias ühise nõupidamise. Eestist võtsid sellest nõupidamisest osa Tallinna, Narva ja Tartu organisatsiooni delegaadid. Päevakorra üheks küsimuseks oli parteitöö sõjaväes.[71] Revolutsioonilise tööks Tallinna mere- ja maaväeosades saatis VSDTP Riia Komitee parteikeskuse nõusolekul siia bolševik D. Gontšarova.

Parteitöö soldatite ja madruste hulgas tugevnes. Tallinna

[71] Läti Kommunistliku Partei Arhiiv (Läti KPA), f. 35, nim. 26, s.-ü. 455.

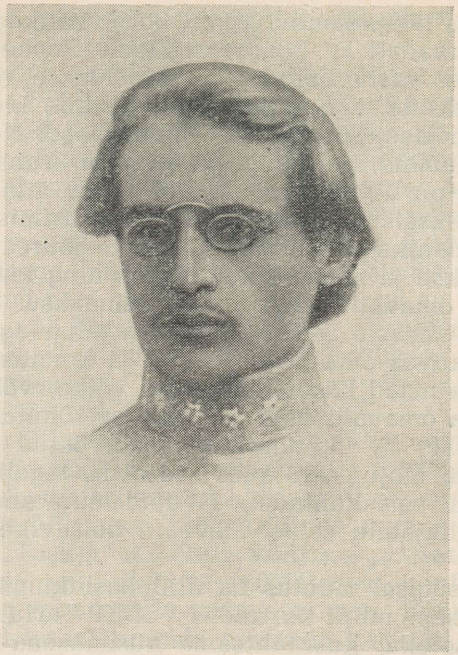

A. Koptjuhh.

garnisoni väeosades ja laevadel loodi VSDTP grupid, mitmel pool linna ümbruses korraldati madruste ning soldatite revolutsioonilisi koosolekuid. Väeosades levitati lendlehti ja Riia revolutsioonilise sõjaväe-organisatsiooni bolševistlikku häälekandjat „Golos Soldata".

Juba 1906. aasta kevadest peale valmistati Balti laevastikus, sealhulgas ka Tallinna mereväeosades, VSDTP Keskkomitee juures asuva võitlusorganisatsiooni juhtimisel ette relvastatud väljaastumist. Kuid laevastiku juhataja sai sellest teada ja saatis suurema osa sõjalaevu Tallinnast kaugemale merele. Sellest hoolimata algas ööl vastu 20. juulit, mil saabus teade ülestõusu puhkemisest Sveaborgis, ülestõus ka Tallinna reidil asuval ristlejal „Pamjat Azova". Võim laeval läks ülestõusnud madruste kätte. Ülestõusu juhtisid bolševikud A. Koptjuhh ja põrandaaluse laevakomitee liige, suurtükiväe allohvitser N. Lobadin.[72] Ülestõusnud lootsid teiste laevade toetusele. Kuid ülestõusu toetamiseks tehti

[72] С. Найда. Революционное движение в царском флоте, Москва-Ленинград, 1948, lk. 330—331.

katset ainult õppelaeval „Riga".[73] Tallinna töölised aga ei olnud linnakomitee oportunistliku joone tõttu madruste sangarliku võitluse toetamiseks ette valmistatud.

Laevastiku juhtkonnal läks korda „Pamjat Azova" isoleerida ja ülestõus sama päeva õhtuks maha suruda. Üle 200 madruse areteeriti. Sõjaväljakohus mõistis 18 aktiivsemat seltsimeest surma, sealhulgas ka A. Koptjuhhi. Sõjaväljakohtu istungite ajal alustasid kõigi Tallinna suuremate tööstusettevõtete töölised protestistreiki, mis kestis mitu päeva.

Madruste relvastatud väljaastumised ristlejal „Pamjat Azova", Kroonlinnas ja Sveaborgis olid pärast relvastatud detsembriülestõusu suuremaid kogu Venemaal.

VSDTP Tallinna Komitee võitlusorganisatsioon säilitas sidemed VSDTP Keskkomitee võitlusorganisatsiooniga ka pärast seda, kui ülestõus ristlejal „Pamjat Azova" oli maha surutud. Sidepidajaks Keskkomitee võitlusorganisatsiooniga sai üks VSDTP Tallinna Komitee võitlusorganisatsiooni aktiivsemaid liikmeid, bolševik E. Sommer.[74]

VSDTP Tallinna Komitee menševistliku enamuse tegevusetus „Pamjat Azova" meeskonna ülestõusu ajal ja tema oportunistlikud seisukohad muudes küsimustes kutsusid esile tööliste meelepaha. Sotsiaaldemokraatlikud töölised nõudsid menševike kõrvaldamist linnakomiteest. A. Rei, üks linnakomitee menševistlikke liidreid, kes oli end põhjalikult kompromiteerinud, pidas paremaks mõneks ajaks Tallinnast kaduda. Samuti oli sunnitud Tallinnast lahkuma menševike esindaja VSDTP Keskkomitees, kes oli siin 1906. aasta kevadest peale tegutsenud. Linnakomitee liikme menševik K. Asti asemel hakkas sõjaväeosades töötama Kopli rajooni liige, Lausmanni vabriku tööline bolševik J. Kochberg, kes oli osa võtnud Vene-Jaapani sõjast ja varem teinud revolutsioonilist tööd soldatite hulgas.

Oma liidrite poliitika ja tegevusega ei olnud rahul föderalistide partei lihtliikmed, kelle hulgas oli ka töölisi. Pärast VSDTP IV kongressi hakkas föderalistide partei oma lihtliikmete survel taotlema ühinemist VSDTP organisatsioonidega. Ühinemise küsimuses toimus nõupidamine juba 1906. aasta suvel Helsingis. Töölisliikumise ühtsuse nimel olid bolševikud sellega nõus, ent ainult sel juhul, kui föderalistid võtavad omaks VSDTP programmi ja loobuvad oma natsionalistlikest seisukohtadest. Föderalistide liidrid ei nõustunud esialgu sellega ja hakkasid laveerima. 16. septembril toimus ühinemise küsimuses VSDTP Tallinna Komitee ja ESDTÜ Tallinna Komitee ühine koosolek, kus otsustati, et selle

---

[73] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk 515, 527—530.

[74] 1905 год. Материалы и документы. Боевая группа при ЦК РСДРП(б), Москва-Ленинград, 1927, lk. 168.

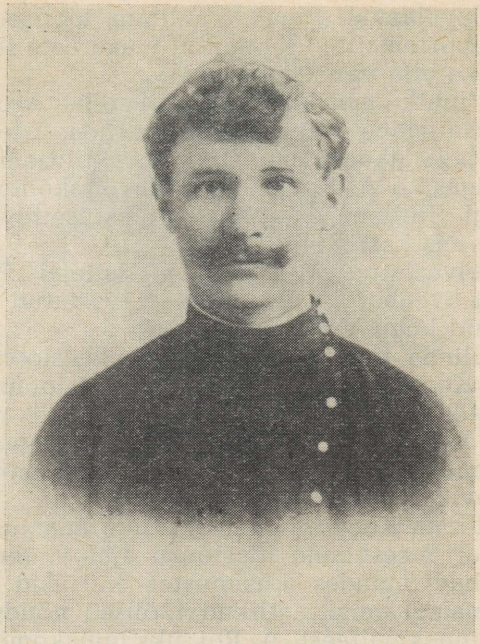

J. Kochberg.

küsimuse lahendab lõplikult VSDTP Eesti organisatsioonide kongress.[75]

Enne VSDTP Eesti organisatsioonide konverentsi kokkukutsumist läks Lõuna-Eesti revolutsioonilistel sotsiaaldemokraatidel korda 1906. aasta oktoobris Tartus kokku kutsuda VSDTP Lõuna-Eesti organisatsioonide konverents, kus olid esindatud Tartu, Valga, Pärnu ja Võru organisatsioonid. Konverentsi valmistas ette selleks moodustatud ajutine VSDTP Põhja-Liivimaa Organiseerimiskomitee. Külalistena viibisid konverentsil VSDTP Tallinna Komitee, VSDTP Läti Kesk-Liivimaa ringkonnaorganisatsiooni ja ajalehe „Proletari" esindajad. Konverentsil arutati partei organisatsioonilisi ja taktikalisi küsimusi. Otsustati kõigi VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsioonide ja rühmade töö ühendada. Selleks valiti VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsiooni täitevkomitee. Konverentsi otsuste valgustamiseks trükiti 5700 eksemplari eesti-, läti- ja venekeelseid lendlehti, mida konverentsi saadikud tööliste ja talupoegade hulgas levitasid.[76]

[75] „Sotsiaaldemokraat" nr. 1, 20. septembril 1906.

[76] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 540—542.

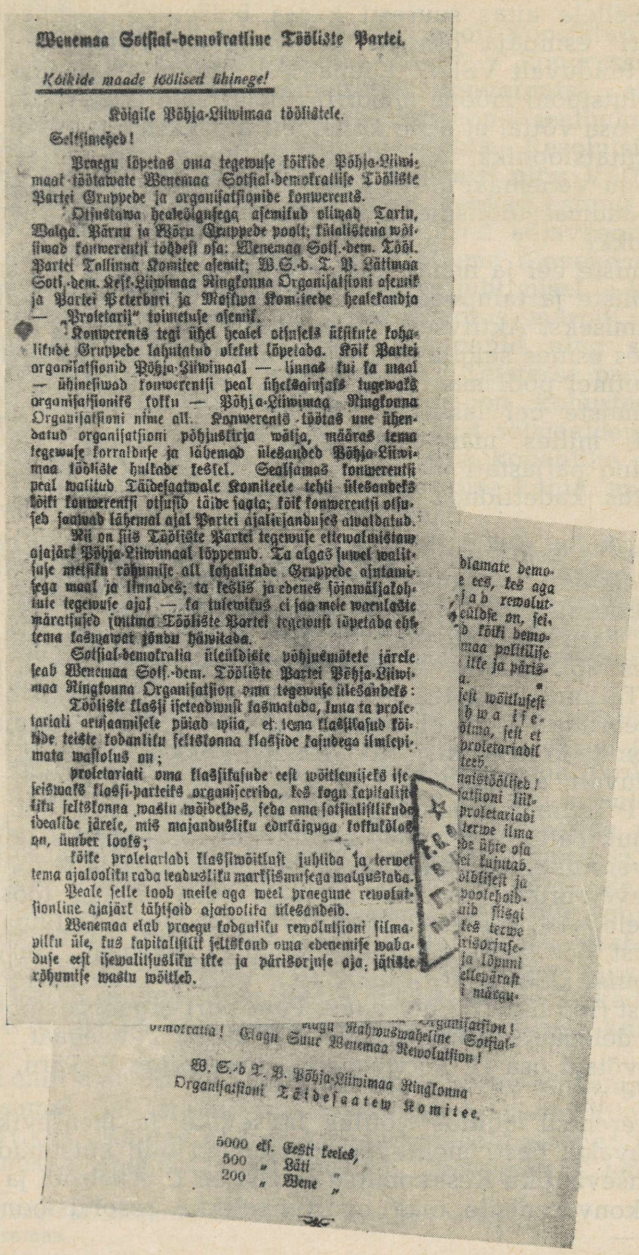

Wenemaa Sotsial-demokratline Tööliste Partei.

Kõikide maade töölised ühinege!

Kõigile Põhja-Liiwimaa töölistele.

Seltsimehed!

Praegu lõpetas oma tegewuse kõikide Põhja-Liiwimaat töötawate Wenemaa Sotsial-demokratlise Tööliste Partei Gruppede ja organisatsionide konwerents.

Otsustawa healeõigusega asemikud oliwad Tartu, Walga, Pärnu ja Wõru Gruppede poolt; külalistena wõtsiwad konwerentsi töödest osa: Wenemaa Sots.-dem. Tööl. Partei Tallinna Komitee asemik; W.S.-d. T. P. Lätimaa Sots.-dem. Kesk-Liiwimaa Ringkonna Organisatsioni asemik ja Partei Peterburi ja Moskwa Komiteede healekandja — „Proletarij" toimetuse asemik.

Konwerents tegi ühel healel otsuseks üksikute kohalikude Gruppede lahutatud olekut lõpetada. Kõik Partei organisatsionid Põhja-Liiwimaal — linnas kui ka maal — ühinesiwad konwerentsi peal üheksainsaks tugewaks organisatsioniks kokku — Põhja-Liiwimaa Ringkonna Organisatsioni nime all. Konwerents töötas uue ühendatud organisatsioni põhjuskirja wälja, määras tema tegewuse korralduse ja lähemad ülesanded Põhja-Liiwimaa tööliste hulkade keskel. Sealsamas konwerentsi peal walitud Täidesaatwale Komiteele tehti ülesandeks kõiki konwerentsi otsusid täide saata; kõik konwerentsi otsused saawad lähemal ajal Partei ajalirjanduses awaldatud.

Nii on siis Tööliste Partei tegewuse ettewalmistaw ajajärk Põhja-Liiwimaal lõppenud. Ta algas suwel walitsuse metsiku rõhumise all kohalikude Gruppede asutamisega maal ja linnades; ta keslis ja edenes sõjawäljakohtute tegewuse ajal — ka tulewikus ei saa meie waenlaste märatsused suutma Tööliste Partei tegewust lõpetada ehk tema kaswawat jõudu häwitada.

Sotsial-demokratia üleüldiste põhjusmõtete järele seab Wenemaa Sots.-dem. Tööliste Partei Põhja-Liiwimaa Ringkonna Organisatsion oma tegewuse ülesandeks:

Tööliste klassi iseteadwust kaswatada, luua ta proletariati arusaamisele püiad wiia, et tema klassikasud kõikide teiste kodanliku seltskonna klassidega ilmlepimata wastolus on;

proletariati oma klassikasude eest wõitlemiseks iseseiswaks klassi-parteiks organiseerida, kes kogu kapitalistliku seltskonna wastu wõideldes, seda oma sotsialistlikude idealide järele, mis majandusliku edukäiguga kokkukõlas on, ümber looks;

kõike proletariadi klassiwõitlust juhtida ja terwet tema ajalooliku rada teadusliku marksismusega walgustada.

Peale selle looh meile aga weel praegune rewolutsionline ajajärk tähtsaid ajaloolika ülesandeid.

Wenemaa elab praegu kodanliku rewolutsioni silmapilku üle, kus kapitalistlik seltskond oma edenemise wabaduse eest isewalitsusliku ikke ja pärisorjuse aja jätiste rõhumise wastu wõitleb.

...dlamate demo-
...e ees, kes aga
...sab rewolut-
...eüldse on, sei-
...d kõiki demo-
...maa politilise
...ikke ja päris-
...a.
...sest wõitlusest
...hwa ise-
...õtma, sest et
...proletariadil
...teeb.
...naistöölised!
...satsioni liik-
...proletariadi
...terwe ilma
...de ühte osa
...ei kujutab.
...õlblisest ja
...poolehoid-
...uid siisgi
...kes terwe
...risorjuse-
...ja lõpuni
...ellepärast
...i märgu-

...Organisatsion!
...demokratia! Elagu Suur Wenemaa Rewolutsion!

W. S.-d T. P. Põhja-Liiwimaa Ringkonna
Organisatsioni Täidesaatew Komitee.

5000 eks. Eesti keeles,
500 „ Läti „
200 „ Wene „

VSDTP Põhja-Liivimaa Komitee lendleht.

Konverents oli tähtsaks sammuks bolševismi tugevnemisel Eestis. Sellele aitas suuresti kaasa bolševike keskhäälekandja „Proletari" esindaja osavõtt konverentsist. Pärast konverentsi paranes tunduvalt VSDTP Lõuna-Eesti organisatsioonide töö.

Revolutsiooni mõõna olukorras otsustasid bolševikud II Riigiduumast osa võtta, et selle kõnetooli ära kasutada revolutsiooniliseks agitatsiooniks, isevalitsuse ja kodanluse paljastamiseks. Nagu kogu Venemaal nii võitlesid ka Eestis bolševikud selle eest, et luua duumas töölisklassi ja talurahva esindajate revolutsioonilist blokki.

Valimiste eel ja nende käigus tegid bolševikud ära suure töö eesti tööliste ja talupoegade organiseerimiseks ning poliitiliseks valgustamiseks. Aktiivselt võttis sellest osa bolševik H. Pöögelmann, kes esines selgitavate kõnedega Viljandis, Rakveres, Tartus ja mitmel pool maal ning avaldas rea artikleid ajakirjanduses. Valimiste eel lasksid Tallinna ja Tartu bolševikud välja lendlehti, milles massidele selgitati bolševike valimisplatvormi ning paljastati menševike oportunistlikku duumataktikat, mis lähtus kadettidega bloki loomisest nii valimistel kui ka duumas.

Bolševike selgitustöö kandis vilja. Tallinna töölised valisid oma saadikuks „Dvigateli" töölise P. Pärna, kes kaitses Tallinna tööliste koosolekutel bolševike seisukohti duuma suhtes. Duumas toetas P. Pärn sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni nõudmisi.

Seoses VSDTP viienda kongressi ettevalmistamisega kutsusid VSDTP Tallinna Komitee ja Peterburi eesti organisatsioon 1907. aasta veebruaris Terijoel (Soomes) kokku VSDTP Eestimaa organisatsioonide konverentsi. Konverentsi kokkukutsumise küsimust oli korduvalt arutatud VSDTP Peterburi eesti organisatsiooni ja VSDTP Tallinna Komitee koosolekutel 1906. aasta lõpul ja 1907. aasta algul. Tallinna Komitee koosolekul 15. jaanuaril 1907 otsustati konverentsile kutsuda otsustava hääleõigusega revolutsioonilise sõjaväe-organisatsiooni delegaat. Konverentsi tööst võttis osa 21 delegaati, kes esindasid 1115 partei liiget. Tallinna organisatsioonist (550 liiget) oli konverentsil 11 delegaati, Narva organisatsioonist (250 liiget) 4 delegaati, VSDTP Eesti maaorganisatsioonidest (165 liiget) 3 delegaati, Peterburi organisatsioonist (100 liiget) 2 delegaati ja Riia grupist (50 liiget) 1 delegaat.[77] Konverentsist võtsid osa H. Pöögelmann, duumaliige P. Pärn, T. Tõldsepp jt.

Konverentsil muutus võitlus bolševike ja menševike vahel eriti teravaks. Eesti menševike peamehed olid kutsunud endale appi menševistliku Keskkomitee esindajad L. Axelrodi ja P. Maslovi, et konverentsile oma oportunistlikke resolutsioone peale

[77] Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сробник документов и материалов, Таллин, 1955, lk. 581; „Пролетарий" nr. 15, 25. märtsil 1907.

suruda. Kuid bolševikud kaitsesid põhimõttelistes küsimustes leninlikke seisukohti.

Konverents kiitis heaks V. I. Lenini poolt koostatud VSDTP V kongressi resolutsiooniprojektid. VSDTP V kongressile valitavaid delegaate kohustati kongressil konverentsi seisukohti kaitsma. Võeti vastu rida tähtsaid resolutsioone, sealhulgas sõjaväeorganisatsioonide ja võitlussalkade kohta. Resolutsioonides nõuti sõjaväes tehtava selgitustöö laiendamist ning VSDTP liikmeist võitlussalkade moodustamist, kes „peavad astuma relvastatud ülestõusu etteotsa". Revolutsioonilised sõjaväeorganisatsioonid, märgiti resolutsioonis, peavad alluma ülevenemaalisele keskusele, kes töötab VSDTP Keskkomitee juhtimisel ja kontrolli all.[78] Ametiühinguid käsitlevas resolutsioonis märgiti, et neis tuleb luua sotsiaaldemokraatlikud fraktsioonid ning soovitati VSDTP liikmeil ametiühingutesse astuda.[79] Teistesse parteidesse suhtumise küsimuses vastuvõetud resolutsioon kohustas kõiki organisatsioone printsipiaalsest ja iseseisvast sotsiaaldemokraatlikust joonest kinni pidama ning paljastama kodanlike parteide olemust. Tehti otsus föderalistidega ühinemise kohta, mis kohalikes organisatsioonides oli juba toimunud.[80]

Konverentsil vastuvõetud agraarprogrammis nõudsid Eesti bolševikud nagu 1906. aasta suvel toimunud nõupidamiselgi suurmaaomandi konfiskeerimist. Eriti tähtsa võidu saavutasid bolševikud konverentsil Riigiduumasse suhtumise küsimuses. Nad tegid menševike poolt selles küsimuses esitatud resolutsiooniprojekti põhjalikult ümber.

Terijoe konverentsi resolutsioonis öeldi Riigiduumasse suhtumise küsimuse kohta, et sotsiaaldemokraadid peavad petlikud lootused duuma seadusandlikku jõusse maha matma. Proletaarne partei peab duuma kõnetooli ära kasutama selleks, et poliitiliselt kasvatada ja arendada rahvahulki ning organiseerida revolutsioonijõude, halastamatult kritiseerida tsaarivalitsuse ja kodanlike parteide rahvavastast olemust, paljastada liberaalse kodanluse ja tema partei — kadettide demagoogiat. Riigiduuma sotsiaaldemokraatlik fraktsioon, öeldi resolutsioonis, peab olema kõige tihedamates sidemetes laiade proletaarsete rahvahulkadega väljaspool duumat ning, kaasa aidates nende hulkade organiseerimisele, looma revolutsiooniarmee isevalitsuse kukutamiseks.[81]

V. I. Lenin andis sellele resolutsioonile kõrge hinnangu, kritiseerides samal ajal teravalt menševike resolutsiooni Riigiduuma kohta. Artiklis „Kuidas ei tule kirjutada resolutsioone" kirjutas ta: „Äärmiselt õpetlik ... on vaadata, *missuguseid muudatusi*

[78] „Tööline" nr. 1, aprill 1907.
[79] Sealsamas.
[80] Sealsamas.
[81] Sealsamas.

tegid selles resolutsioonis seltsimehed eesti sotsiaaldemokraadid... Eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid näitasid oma resolutsioonis, kuidas tuleb kõlbmatuid resolutsioone parandada."[82]

V. I. Lenin pidas Terijoe konverentsil Riigiduumasse suhtumise küsimuses vastuvõetud resolutsiooni väga õpetlikuks näiteks ja tõi selle oma artiklis täielikult ära.[83] „Märkuses eesti sotsiaaldemokraatide resolutsiooni kohta", mis avaldati ajalehes „Proletari" 25. märtsil 1907, rõhutas V. I. Lenin, et „eesti sotsiaaldemokraadid tegid selle resolutsiooni kõik *võitlevad kohad* ümber *selgelt bolševistlikus* vaimus (eriti kadettidest ja „vastutavast ministrite kabinetist"). Hea eeskuju menševike resolutsioonidesse „paranduste" tegemiseks!"[84]

Kuid mõnes küsimuses ei olnud konverents küllalt järjekindel, mille tagajärjeks olid teatud kõrvalekaldumised bolševismi organisatsioonilistest printsiipidest (demokraatlikust tsentralismist) VSDTP Eestimaa Ühenduse põhikirja vastuvõtmisel.

Terijoe konverentsil valiti VSDTP Eestimaa Ühenduse Täitevkomitee ja kinnitati ühenduse põhikiri. Võeti vastu otsus VSDTP eestikeelse häälekandja asutamise kohta.

Bolševistlikud ajalehed „Proletari" ja „Cina" pühendasid konverentsitöö ning seal toimunud bolševike ja menševike vahelise terava võitluse valgustamiseks sellekohased artiklid.

Pärast konverentsi lasti vastuvõetud resolutsioonide tutvustamiseks välja lendleht (2000 eksemplari), mida levitati nii Põhjakui ka Lõuna-Eesti parteiorganisatsioonides. Konverentsi delegaadid korraldasid mitmel pool Eestis koosolekuid bolševistlike resolutsioonide tutvustamiseks. Ühel niisugusel koosolekul Võrus esines konverentsi juhataja H. Pöögelmann. Aprillî algul ilmus VSDTP Eestimaa Ühenduse legaalse häälekandja „Tööline" esimene number, milles anti põhjalik ülevaade konverentsi tööst ning avaldati artikkel „Kaks voolu vene sotsiaaldemokraatias". Viimases paljastati menševike lõhestavat tegevust ning selgitati bolševike tähtsamaid taktikalisi seisukohti. „Töölises" olid ka ära toodud VSDTP V kongressi resolutsiooniprojektid, mille koostajaks oli V. I. Lenin.

Võitlus Terijoe konverentsi otsuste elluviimise eest tähendas tegelikult võitlust Eesti sotsiaaldemokraatliku liikumise bolševiseerimise eest. Selles etendasid tähtsat osa leninlik ajaleht „Proletari" ja VSDTP Peterburi eesti organisatsiooni vahetu abi. VSDTP Peterburi eesti organisatsioon asus sel ajal kindlalt bolševistlikel seisukohtadel, nagu seda märgib V. I. Lenin.[85]

---

[82] V. I. Lenin. Teosed, 12. kd., lk. 212—213.
[83] Sealsamas.
[84] Sealsamas, lk. 214.
[85] V. I. Lenin. Teosed, 11. kd., lk. 407.

1907. aasta aprillis oli Tartus partei sõjaväeorganisatsioonide ja võitlusrühmade konverents. Konverentsi töö aluseks olid Tamperes 1906. aasta lõpul toimunud VSDTP sõjaväe- ja võitlusorganisatsioonide esimese konverentsi resolutsioonid.[86]

Konverentsi organisatsioonilise külje eest vastutas VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsiooni Täitevkomitee ja selle tööst võtsid osa bolševikud Liibavist, Riiast, Tallinnast ning Tartust, samuti VSDTP Keskkomitee võitlusrühma esindajad. Eesti bolševike delegaatideks olid E. Sommer, Neuland ja mõned teised seltsimehed. Põhiettekandega esines VSDTP Keskkomitee võitlusrühma liige. Tema ettekande põhjal võeti vastu rida resolutsioone, milles nõuti täielikku allumist VSDTP Keskkomitee direktiividele ja eelseisva VSDTP V kongressi otsustele. Võitlusorganisatsioonide tehnilised ja finantsvahendid otsustati üle anda VSDTP Keskkomitee Tehnilise Büroo käsutusse.

Kuid konverents ei saanud oma tööd lõpule viia, sest linnas algasid massilised areteerimised. Areteeriti mitu konverentsi delegaati ja enamik 1906. aasta novembris valitud VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsiooni Täitevkomitee liikmeid.[87]

Menševike lüüasaamine Terijoe konverentsil ja bolševike positsioonide tugevnemine Tallinna organisatsioonis tegid VSDTP Tallinna Komitee menševistliku enamuse olukorra keeruliseks. Kõigis küsimustes ei julgenud nad Terijoe konverentsi otsuste vastu avalikult välja astuda. Nad olid näiteks sunnitud linnakomitee allkirja kandvas lendlehes (1000 eksemplari) ära tooma V. I. Lenini poolt VSDTP V kongressiks koostatud resolutsiooniprojektid, mis olid bolševike platvormiks tähtsamates taktikalistes küsimustes.[88]

Kuid menševikud ignoreerisid seda konverentsi otsust, mis nõudis, et eelseisvale partei V kongressile tuleb saata delegaadid, kes seal kaitsevad Terijoe bolševistlikke otsuseid. Rikkudes jämedalt parteidistsipliini ja delegaatide valimise korda, saatsid menševikud ilma organisatsiooni nõusolekuta kongressile ühe oma liidri — A. Ostra.

VSDTP V kongress toimus 30. aprillist 19. maini 1907 Londonis. Kongressist võttis osa 336 delegaati, kellest 105 olid bolševikud ja 97 menševikud; ülejäänud delegaadid esindasid Läti, Poola ja Leedu sotsiaaldemokraate, Bundi ning teisi organisatsioone. Kongressil saavutasid bolševikud eesotsas V. I. Leniniga oportunistide üle suure võidu duumataktika küsimuses, partei ja ametiühingute vahekorra, kodanlikesse parteidesse suhtumise

---

[86] Протоколы пятого съезда РСДРП, Партиздат, Москва, 1935, lk. 100.
[87] Lendlehtede kartoteek, EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.
[88] Sealsamas.

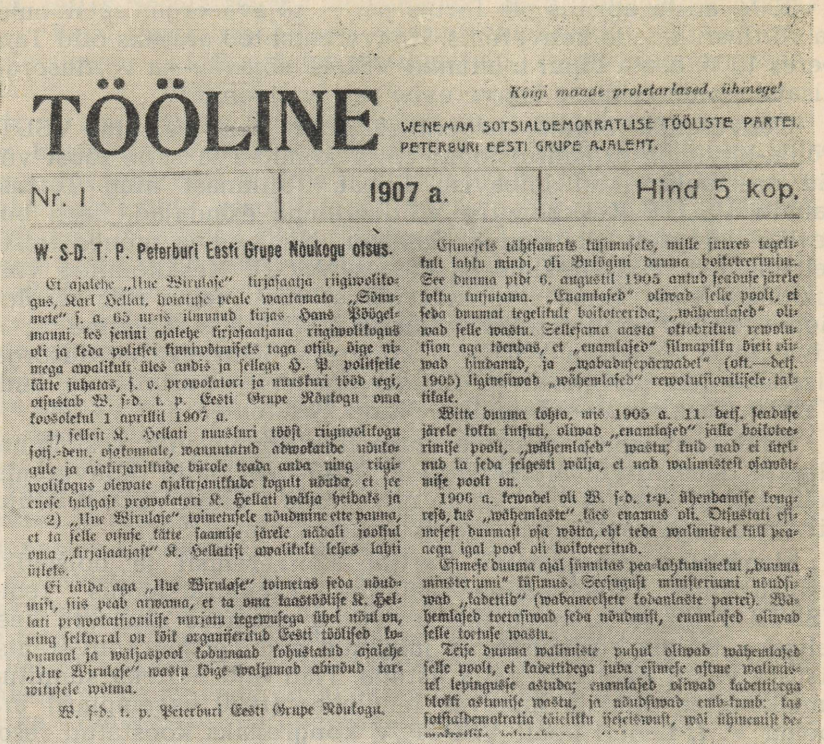

TÖÖLINE

Kõigi maade proletarlased, ühinege!

WENEMAA SOTSIALDEMOKRATLISE TÖÖLISTE PARTEI. PETERBURI EESTI GRUPE AJALEHT.

Nr. 1 | 1907 a. | Hind 5 kop.

W. S-D. T. P. Peterburi Eesti Grupe Nõukogu otsus.

Et ajalehe „Uue Wirulase" kirjasaatja riigiwolikogus, Karl Hellat, hoiatuse peale waatamata „Sõnumete" s. a. 65 nr-is ilmunud kirjas Hans Pöögelmanni, kes senini ajalehe kirjasaatjana riigiwolikogus oli ja keda politsei kinniwõtmisets taga otsib, õige nimega awalikult üles andis ja sellega H. P. politseile kätte juhatas, s. o. prowokatori ja nuuskuri tööd tegi, otsustab W. s-d. t. p. Eesti Grupe Nõukogu oma koosolekul 1 aprillil 1907 a.

1) sellest K. Hellati nuuskuri tööst riigiwolikogu sotj.-dem. osakonnale, wannutatud adwokatide nõukogule ja ajakirjanikkude bürole teada anda ning riigiwolikogus olewate ajakirjanikkude kogult nõuda, et see enese hulgast prowokatori K. Hellati wälja heidaks ja

2) „Uue Wirulase" toimetusele nõudmine ette panna, et ta selle otsuse kätte saamise järele nädali jooksul oma „kirjasaatjast" K. Hellatist awalikult lehes lahti ütleks.

Ei täida aga „Uue Wirulase" toimetus seda nõudmist, siis peab arwama, et ta oma kaastöölise K. Hellati prowokatsioonilise nurjatu tegewusega ühel nõul on, ning selkorral on kõik organiseritud Eesti töölised kodumaal ja wäljaspool kodumaad kohustatud ajalehe „Uue Wirulase" wastu kõige waljumad abinõud tarwitusele wõtma.

W. s-d. t. p. Peterburi Eesti Grupe Nõukogu.

Esimeseks tähtsamaks küsimuseks, mille juures tegelikult lahku mindi, oli Bulõgini duuma boikoteerimine. See duuma pidi 6. augustil 1905 antud seaduse järele kokku kutsutama. „Enamlased" oliwad selle poolt, et seda duumat tegelikult boikoteerida; „wähemlased" oliwad selle wastu. Sellesama aasta oktobrikuu rewolutsion aga tõendas, et „enamlased" silmapilku bieti oliwad hindanud, ja „wabadusepäewadel" (okt.—dets. 1905) liginesiwad „wähemlased" rewolutsionilisele taktikale.

Witte duuma kohta, mis 1905 a. 11. dets. seaduse järele kokku kutsuti, oliwad „enamlased" jälle boikoteerimise poolt, „wähemlased" wastu; kuid nad ei ütelnud ta seda selgesti wälja, et nad walimistest osawõtmise poolt on.

1906 a. kewadel oli W. s-d. t-p. ühendamise kongress, kus „wähemlaste" käes enamus oli. Otsustati esimesest duumast osa wõtta, ehk teda walimistel küll peaaegu igal pool oli boikoteeritud.

Esimese duuma ajal sünnitas pea-lahkuminekut „duuma ministeriumi" küsimus. Seesugust ministeriumi nõudsiwad „kadettid" (wabameelsete kodanlaste partei). Wähemlased toetasiwad seda nõudmist, enamlased oliwad selle toetuse wastu.

Teise duuma walimiste puhul oliwad wähemlased selle poolt, et kadettidega juba esimese astme walimistel lepingusse astuda; enamlased oliwad kadettidega blokki astumise wastu, ja nõudsiwad emb-kumb: kas sotsialdemokratia täielikku iseseiswust, wõi ühinemist de-

VSDTP Eestimaa Ühenduse legaalne häälekandja „Tööline".

ning teistes tähtsamates küsimustes. Kongressil valiti ka uus Keskkomitee, milles enamuse said bolševikud.

Bolševike võit kongressil aitas kaasa ka eesti revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide mõju tugevnemisele. Kongressi otsused avaldati eesti keeles ning neid levitati partei organisatsioonides. Võitluses oportunistide vastu karastus ja tugevnes VSDTP Eesti organisatsioonide revolutsiooniline tiib — bolševikud.

1907. aasta 3. juuni riigipöörde järel algasid Venemaal Stolõpini reaktsiooni rasked aastad.

Revolutsioon, mis oli kestnud kaks ja pool aastat, ei viinud võidule.

Kaotuse põhjuseid oli mitu. Üheks revolutsiooni lüüasaamise põhjuseks oli see, et puudus töölisklassi ja talurahva kindel liit. V. I. Lenin hindas kõrgelt talupoegade revolutsioonilist võitlust,

kuid märkis, et nad olid veel halvasti organiseeritud otsustavateks väljaastumisteks. „Kahjuks tegutsesid talupojad liiga killustatult, organiseerimatult, vähe pealetungivalt, ja selles peitub revolutsiooni lüüasaamise üks peapõhjusi," kirjutas V. I. Lenin.[89] See avaldas mõju ka sõjaväele, mille enamuse moodustasid needsamad soldatisinelisse riietatud talupojad. Revolutsioonilistel võitlejatel ei läinud korda kaasa tõmmata sõjaväge — tsarismi peamist tuge. Töölisklass esines revolutsiooni avangardina. Ta oli revolutsiooni peajõud. Kuid ka töölised ei tegutsenud küllalt üksmeelselt. Üksikud tööliste salgad astusid üldisesse võitlusesse hilinemisega. Kangelaslikult võidelnud Venemaa proletariaadil ei olnud relvastatud ülestõusu läbiviimiseks ülevenemaalist juhtivat keskust. Menševike lõhestava, desorganiseeriva tegevuse tagajärjel ei olnud VSDTP ridades ühtsust. Ka Eestis takistasid menševikud ja föderalistid oma lõhestava tegevusega revolutsioonijõudude mobiliseerimist, eesti kodanluse kokkuleppepoliitika paljastamist, eriti pärast 17. oktoobri manifesti, kui kodanlus läks täielikult üle kontrrevolutsiooni poolele.

Revolutsiooniline liikumine Eestis aastail 1905—1907 arenes tihedas seoses revolutsioonilise liikumisega kogu Venemaal. Ta läbis kõik Venemaa revolutsioonilise liikumise etapid ning oli selle lahutamatuks osaks.

Samal ajal olid Eesti revolutsioonilises liikumises ka omad iseärasused. Siin lisandus proletariaadi ja talurahva võitlusele veel rahvuslik vabadusliikumine tsarismi ja saksa mõisnike ikke vastu. Kuid kodanlikud ja väikekodanlikud parteid õõnestasid selle liikumise jõude ja töörahvas ei saanud selle tõttu tsarismile ja mõisnikele üksmeelselt survet avaldada.

Esimesel Vene revolutsioonil oli määratu ajalooline tähtsus. Kuigi ta ei lõppenud võiduga, pani ta tsarismi alustoed vappuma. Proletariaat tegi läbi otsustava võitluskatsumuse ja sai endale suured kogemused edaspidisteks lahinguteks. Samal ajal saavutati võitluse käigus mõningaid, kuigi ajutisi poliitilisi ja majanduslikke võite, nagu kodanike õiguste ja vabaduste laiendamine, ametiühingute ja legaalse töölisajakirjanduse loomine jne. Revolutsioon sundis tsarismi looma esindusasutuse — Riigiduuma. Kuigi duuma ei olnud tõeliseks rahvaesinduseks, said bolševikud siiski võimaluse kasutada duuma kõnetooli revolutsiooniliseks agitatsiooniks. Proletariaat saavutas endale mõnes suhtes paremad töötingimused.

Eestis äratas 1905.—1907. a. revolutsioon ühiskondlikule ja poliitilisele elule laiad ühiskonnakihid. Ta oli Eesti proletariaadile suureks poliitiliseks kooliks. Ta paljastas siinse kodanluse kontrrevolutsioonilise olemuse ja näitas klassivõitluse ajaloolist paratamatust.

---

[89] V. I. Lenin. Teosed, 23. kd., lk. 238.

Revolutsioon andis tugeva tõuke demokraatliku kultuuri arenemisele. Revolutsioonitules sündisid eesti proletaarne kirjandus ja kunst.

Kuid revolutsiooni peamine eesmärk — tsarismi kukutamine — jäi saavutamata. Revolutsioon näitas rahvahulkadele veenvalt, et tsaarivõimu nõrgendamisest ei piisa, et tsaarivõim tuleb hävitada.

Bolševikud teadsid, et lüüasaamine on ajutine, et uus revolutsioon on vältimatu, ning jätkasid võitlust tsaariisevalitsuse kukutamise eest ka raskeil reaktsiooniaastail.

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID REAKTSIOONIAJAJÄRGUL

(1907—1910)

1. Reaktsiooni pealetung

1907. aasta 3. juuni riigipöördega sattus Venemaa täielikult mustasajalise reaktsiooni võimusesse. Ekspluataatorid hakkasid töörahvaga julmalt arveid õiendama, kuna ta oli julgenud revolutsiooni teha. Reaktsioon püüdis töörahvalt ära võtta kõik revolutsioonis saavutatud poliitilised ja majanduslikud võidud.

Eestis kestis metsik sõjalis-politseiline terror, mis oli alanud juba 1905. aasta lõpul. Sõjaringkonnakohtud tegutsesid vahetpidamatult. Vanglad olid täis revolutsioonilisest võitlusest osavõtjaid.

Kõige raevukamalt tungis reaktsioon kallale töölisklassile ja töölisorganisatsioonidele. Ööl vastu 3. juunit 1907 toimusid Tallinnas rohkearvulised läbiotsimised ja areteerimised. Areteeriti 42 aktiivsemat revolutsioonilisest tegevusest osavõtjat, kellest 26 (nende hulgas proletaarne kirjanik J. Lilienbach) ajutise kindralkuberneri otsusega Baltimaadelt välja saadeti.[1] 1907. aasta novembris piirasid sõjaväeosad sisse „Dvigateli" tehase ja korraldasid seal massilise läbiotsimise. Kehtivaid seadusi rikkudes keelas Tallinna vabrikantide ühing ära töölisvanemate valimise. Ajutine kindralkuberner sanktsioneeris selle otsuse. 1907. aasta detsembris tegi vabrikantide ühing ettevõtjatele korralduse trahvida mitte ainult poliitilistest, vaid ka majanduslikest streikidest osavõtjaid. Streikijate vallandamised ja väljasaatmised muutusid tavalisteks nähtusteks. 1907. aasta keskpaigast alates ei antud enam luba ühegi ametiühingu asutamiseks. Eriti rängad hoobid tabasid ametiühinguid 1910. aastal. Töölisorganisatsioonides nuhkisid sandarmiagendid ja neisse poetati järjest rohkem provokaatoreid.

Venemaal jätkus pärast 1900.—1903. aasta majanduskriisi alanud tööstuse depressioon, kuigi selle toime Eestis oli nõrgem ja mitte igal pool ühtlane. Kui kergetööstuses, eriti puuvillatööstuses 1900.—1905. aastaga võrreldes tootmist laiendati, siis metalli-

[1] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., s.-ü. 180, osa 38, lehed 11—13.

tööstuses jätkus tootmise langus. Iseäranis tugevasti tuli see ilmsiks Tallinna tähtsamates metallitööstustes, mis suurel määral sõltusid riigi tellimustest. Kapitalistid kasutasid depressiooni pealetungiks tööliste elatustasemele. Nad kuulutasid välja lokaute, kandsid aktiivsemad töölised „musta nimekirja", pikendasid tööpäeva, alandasid palka, rakendasid ulatuslikult trahvide süsteemi.[2]

1908. aastal jäi tellimuste puudumise pärast töö seisma Metallitehases (end. Lausmanni vabrik). Kui varem töötas „Dvigatelis" umbes 2500 töölist, siis 1909. aasta oktoobriks jäi sinna kõigest 1000 töölist.[3] 1909. aastal said lõpuarve umbes 50 protsenti „Volta" tehase töölistest. 1910. aasta jaanuarist peale oli ülejäänud töölistel poole lühem tööpäev. Tallinna Raudteetehastes, kus oli umbes 1000 inimest, käis töö mõni aeg ainult 3—5 päeva nädalas. Äärmiselt tagasihoidlikel ametlikel andmetel oli Tallinnas sel ajal registreeritud üle 2000 töötatöölise.[4]

Peagi lõppes tõus ka tekstiilitööstuses. 1909. aasta jaanuarist läks Kreenholmi Manufaktuur üle viiepäevasele töönädalale; töölised kaotasid vastava osa palgast. 1910. aasta oktoobris vähendati siin järjekordselt päevatööliste palka, masinatega töötajate töö muudeti intensiivsemaks ja pandi maksma uus trahvitabel, mille järgi trahvid kaks ning rohkemgi korda suurenesid. Narva linavabrikus, kus töötas umbes 2000 töölist, vallandati 1910. aasta märtsis pooled töölised.

Pärnus ootasid „Waldhofi" tselluloosivabriku väravate taga igal hommikul tööotsijate salgad, kes lootsid kas või ajutistki tööd leida. Tartus tunglesid töötatöölised igal pühapäeval „orjaturul", pakkudes oma tööjõudu kulakutele, ehitusettevõtjatele ja teistele tööandjatele.

Elukallidus kasvas, tarbeainete hinnad tõusid kiiresti. Ametiühingute ajakiri „Töö" kirjutas 1909. aastal, et tööliste olukord on muutunud äärmiselt raskeks, et häda, nälg ja puudus kasvavad.

Vaatamata revolutsiooni lüüasaamisele ja kontrrevolutsiooni võidukäigule avaldasid töölised reaktsiooni pealetungile vastupanu, püüdsid oma revolutsioonilahingutes kättevõidetud saavutusi kaitsta. Kuid see võitlus toimus ebasoodsa majandusliku konjunktuuri tingimustes, depressiooniolukorras. Mitu aastat kestnud ülima revolutsioonilise pinge tagajärjel andis end tunda ka väsimus.

1908. aastast peale hakkas streigiliikumine vaibuma — sel aastal toimus 27 streiki, 1909. aastal oli 8 streiki.

Streigiliikumise esiridades sammusid Eestis nagu ka kogu Venemaal endiselt metallitöölised. Kuigi nad moodustasid ainult

[2] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 298.
[3] ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 195, leht 8.
[4] „Töö" nr. 2, 1909, lk. 21—23.

1/5 Eestimaa kubermangu tööstustöölistest, langes nende arvele umbes 60 protsenti kõigist streikidest osavõtjatest.[5]

65 Euroopa-Venemaa kubermangu hulgas oli Eestimaa 1906. aastal streikide arvult neljateistkümnendal, 1907. aastal kümnendal ja 1908. aastal kaheksandal kohal[6], sel ajal kui ta tööstustööliste arvu poolest oli umbes kahekümne viiendal kohal.

1907. aasta oktoobris streikisid Tallinna Metallitehase töölised. Nad astusid välja palga vähendamise, oma seltsimeeste vallandamise ja areteerimise vastu, nõudsid vihatud meistri minemakihutamist jne. VSDTP Tallinna linna- ja Kopli rajoonikomitee andsid sel puhul välja kaks lendlehte, milles Tallinna töölisi kutsuti üles avaldama oma solidaarsust streikivate metallitöölistega ja koguma nende abistamiseks raha. Streik lõppes 1908. aasta jaanuaris lokaudiga ja 10 töölise areteerimisega.

„Dvigateli" tehases toimus 1907. aasta teisel poolel neli majandusliku iseloomuga streiki. Neid juhtis tehase parteiorganisatsioon, kes õhutas seda palgavõitlust oma lendlehtedes. 19. detsembril kuulutati tehases välja lokaut, viidi läbi „puhastus" ja vallandati suur osa töölisi. 1908. aasta aprillis, kui tehase juhtkond ähvardas ette võtta uue massilise vallandamise, laskis tehase sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni komitee välja lendlehe, milles ta kutsus töölisi üles ähvardusi mitte kartma, vaid üksmeelselt rõhujate vastu välja astuma.

1908. aasta 1. mai poliitilisest streigist võtsid osa kõigi Tallinna suuremate ettevõtete töölised. Balti Manufaktuuris toimus manifestatsioon, kus lauldi revolutsioonilisi laule; manifestatsiooni korraldasid isegi poliitilised vangid eeluurimisvanglas.

Veel ulatuslikum poliitiline streik toimus 16. oktoobril 1908. Uuel turul toimepandud veretöö kolmandal aastapäeval, kuigi valitsusvõimud olid sõjaväe ja politsei jalule ajanud. Tallinna 8000 tööstustöölisest streikis umbes 5000 inimest. Streigist osavõtjaid trahviti, paljud vallandati ja areteeriti.

Tehase parteiorganisatsiooni juhtimisel streikisid 1908. aastal „Volta" töölised; streigi põhjuseks oli jälle töötingimuste halvenemine ja tööliste vallandamine. Streik kestis kaks kuud ja seda toetas metallitööliste ametiühing. Seoses streigiga vallandati massiliselt töölisi ja tehas puhastati „mitteusta vatest" elementidest, sealhulgas ametiühingu liikmetest.

1909. aastal puhkes streik Tartus Mattieseni trükikojas. Töölised nõudsid jõhkra meistri vallandamist ja areteeritud seltsimeeste vabastamist ning tööle tagasivõtmist. Politsei surus streigi maha. Mitmed väljaastumise algatajad areteeriti, viis inimest saadeti välja, trükitööliste ametiühing suleti.

[5] В. Е. Варзар. Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за 1906—1907 гг., С-Петербург, 1910, lk. 2, 78—79, 138.

[6] Sealsamas, lk. 78—81, 138—141.

1909. aasta 1. maid tähistasid Tallinna töölised koosolekuga Kose metsas. 16. oktoobril toimus viimane poliitiline streik reaktsiooniperioodil. Sellest võtsid osa paljud Tallinna töölised. Esimeste seas tulid välja „Dvigateli" töölised, lauldes võimsalt revolutsioonilisi laule.

Kuigi 1910. aastal Eestis ametlikult ühtki streiki ei registreeritud, oli tegelikult ka sel aastal vabrikutes tööliste ja ettevõtjate vahel teravaid konflikte, millega käisid kaasas lühiajalised streigid. Tallinnas oli Osse ja Ko. tselluloosivabrikus suvel poolteise kuu jooksul viis konflikti lühiajaliste streikidega, mida juhtis tehase parteiorganisatsioon.

Tööliste visa vastupanu reaktsiooni pealetungile näitas, et nad ei olnud kangelasliku võitluse aastaid unustanud. Käärimine nende hulgas kestis edasi.

Oma võimu säilitamiseks kasutasid tsarism ja mõisnikud peale terrori ka teistsuguseid vahendeid. Enne revolutsiooni valitsenud korda nad täies ulatuses tagasi tuua ei saanud. Sellepärast otsisid nad endale linna- ja maakodanluse hulgast liitlasi. Tsarism võttis tarvitusele uue poliitika. Tsaariministri nime järgi hakati seda nimetama Stolõpini poliitikaks. Seda iseloomustasid 3. juuni poliitiline režiim ja uus agraarpoliitika.

Maaküsimust püüdis tsarism lahendada nii, et maad ei saaks kõik talupojad, vaid ainult üks osa, ja mitte mõisnike arvel. Uued agraarseadused kaitsesid mõisnike ja kulakute huve. Viimaste näol lootis tsarism endale maal laiemat tuge luua. Seda eesmärki taotleski Stolõpini agraarpoliitika, mis külakogukonda vägivaldselt lõhkus.

Eestit Stolõpini agraarpoliitika otseselt ei puudutanud, sest kogukondlik maavaldus oli siin juba feodalismi ajal likvideeritud. Seetõttu aga, et agraarsuhted olid arenenud „preisi" teed mööda, oli siin juba XX sajandi alguseks kujunenud võrdlemisi tugev jõukate suurtalunike kiht, saksa parunite liitlane ja tsarismi tugi. Reaktsiooniperioodil kasvas suurtalunike arv ja nende majanduslik jõud veelgi. Nende huvides hakkas Talurahva Pank laenu andma ka Eesti ja Läti aladel. Talurahva Panga krediit oli odavam ja seda anti pikemaks ajaks kui balti aadli krediidiasutustes. Eestis tükeldati mõned kroonumõisad ning renditi või müüdi talupoegadele. Neid said loomulikult osta peamiselt jõukad talupojad.

Tunduvalt suurenes põllumajandussaaduste, eriti loomakasvatussaaduste väljavedu maailmaturule, nõudmine nende saaduste järele kasvas ka siseturul. See stimuleeris loomakasvatuse arendamist. Soodsat konjunktuuri ära kasutades kruvisid eesti kulakud ka kohalikel turgudel hinnad kõrgeks.

Suurenes kehvikute ekspluateerimine. Kui sulased, moonakad ja popsid saavutasid 1905.—1907. aasta revolutsiooni käigus oma olukorra teatava paranemise, siis nüüd hakkasid mõisni-

kud ja kulakud revolutsiooniaegseid järeleandmisi tagasi võtma. Maatamehi, kes moodustasid rohkem kui kaks kolmandikku kogu maaelanikkonnast, ekspluateeriti nii mõisates kui ka kulakutaludes äärmiselt julmalt. „Vaba töölepalkamist" reguleeriti endiselt XVII sajandi õigusega, mille järgi sulane lepingu kehtivuse ajaks tegelikult kinnistati talu külge ja anti peremehe omavoli alla. Palgamaksmine sulastele toimus enamasti natuuras, mis oli tööandjatele väga kasulik. Veel raskem oli kantnikkude ja popside olukord, kes pidid väikese maalapikese eest mõisniku või kulaku põllul päevi tegema. Parem ei olnud ka mõisamoonakate olukord. Palk oli neil äärmiselt vilets, tööpäev aga pikk ja kurnav. Valitsejad trahvisid neid alatasa, mõnikord said moonakad ka nende keppi tunda. Raske koormana lasus väikerentnike majapidamistel teorent. Näiteks Audru mõisas Pärnumaal võeti väikese liivase maalapi eest nii suurt teorenti, et pops oli sunnitud ka oma perekonna mõisa tööle saatma.[7]

Üha ulatuslikuma põllutöömasinate kasutamiselevõtmise ja töö intensiivistamise tõttu vähenes sulaste arv kulakute majapidamistes. Kasvas varjatud agraarne ülerahvastus, paljud maatamehed rändasid välja Venemaa sisekubermangudesse või isegi kaugesse Siberisse, ehk läksid tööd otsima linna, eriti Tallinna.

Maatöörahvas püüdis oma olukorra pidevale halvenemisele vastupanu osutada. 1907., 1908. ning ka järgmistel aastatel toimus mõisamoonakate streike. Üksnes Tartumaal oli 1909. aastal neli streiki. Moonakate väljaastumiste mahasurumiseks kutsusid mõisnikud kohale politsei ja strasnikud.

Killustatud ning organiseerimata maapoolproletariaadi vastas seisis mõisnike ja kulakute tugev, organiseeritud rinne. Neil olid oma poliitilised parteid, majanduslikud ja muud organisatsioonid. Pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni hakkasid eesti hallparunid agaralt asutama põllumajanduslikke kooperatiive, kultuuri- ja muid organisatsioone, mis, nagu eesti bolševikud juba tol ajal õigesti märkisid, teenisid nende klassihuve.

Agraarsuhete arenemine reaktsiooniaegses Eestis viis maal valitsevate klassivastuolude veelgi järsemale teravnemisele. Eesti küla jagunes järjest enam kaheks leppimatuks leeriks: ühel pool olid taluomanikud — „maa-aristokraatia" — ja teisel pool — palgatöölised.

Reaktsioon tungis peale kõigil ühiskondliku elu aladel. Tsarismile ja mõisnikele tuli appi kodanlus. Kui eesti liberaalne kodanlus eesotsas K. Pätsiga mõni aeg tagasi, II Riigiduuma valimiste ajal, püüdis end reaktsioonilistele saksa mõisnikele ja J. Tõnissoni ilmselt rahvavastasele nn. „eduerakonnale" vastu seada ning tööliste „liitlasena" esineda, siis nüüd demonstreeris ta koos

[7] „Kiir" nr. 21, 2. novembril 1912.

kontrrevolutsiooniga oma ustavust isevalitsusele. Ta viis tänuaadressi Eestimaa kuberneri kohalt lahkuvale Bašilovile, kes oli Eesti töörahva revolutsioonilise liikumise maha surunud ning julma rahvusliku rõhumise poliitikat ajanud. III Riigiduuma valimiste ajal astus eesti kodanlus blokki saksa parunitega, et läbi kukutada talupoegade pahempoolne kandidaat, kes pooldas sotsiaaldemokraate.

Eesti kodanlus püüdis revolutsiooni rahva mälestusest välja juurida. Ta laimas revolutsiooni, pidas eesti rahva osavõttu revolutsioonist „õnnetuseks", „suureks ajalooliseks veaks".

1910. aasta laulupeo ajal korraldasid kodanluse juhid J. Tõnisson, K. Päts jt. vene mustasajalaste eeskujul „patriootilise" rongkäigu Kadriorgu kuberneri lossi ette, et ilmutada „truualamlikke tundeid" timukas Nikolai II-le. Selle eest avaldas tsaar neile tänu.

Väikekodanlikus haritlaskonnas võtsid laialdaselt maad oportunistlikud meeleolud, renegaatlikud ideed. Eestis kajastusid need eriti kujukalt „Noor-Eesti" rühma tegevuses. „Noor-Eesti" oli kaunis kirju, ideoloogiliselt vastuoluline kirjanduslik rühmitus. Tormitseva romantismi lipu all revolutsiooniga kaasaläinud „Noor-Eesti" sai kodanlik-anarhistliku individualismi toeks. Revolutsiooni täandumise ning reaktsiooni pealetungi ajajärgul oli „Noor-Eesti" dekadentlike ideede kandjaks ja propageerijaks kunsti valdkonnas.

„Noor-Eesti" asus marksismi „revideerimise" teele. Marksismi filosoofilisi aluseid rünnati ajakirjas „Noor-Eesti" avaldatud tuntud menševiku P. Juškevitši artiklis „Marksismi filosoofiline käärimine".[8] Marksismi majanduslikku teooriat arvustas saksa revisionistide vaimus J. Adamson.[9] „Noor-Eesti" ideoloogid püüdsid kummutada ajaloolist materialismi, vaidlesid vastu kunsti klassiiseloomule jne.

„Noor-Eestit" kui dekadentlikku kirjanduslikku voolu iseloomustades toonitasid eesti marksistid, et nooreestlaste ühiskondlike ja teoreetiliste vaadete järgi otsustades on nad äärmise individualismi, mandumise ja dekadentsi väljendajad. Sellepärast jäävad töölised nende teoste suhtes ükskõikseks ja vaatavad neile kui vaenuliku klassi ideoloogidele.[10]

Reaktsiooni jõupingutused ei andnud soovitud tulemusi. Varjatud käärimine rahva hulgas jätkus.

---

[8] „Noor-Eesti" nr. 3, 1910/11, lk. 237.
[9] „Noor-Eesti" nr. 2, 1910/11, lk. 158—172; nr. 4, 1910/11, lk. 317—324.
[10] „Mõtted", teine raamat, 1911, lk. 113.

2. Eesti bolševike võitlus menševike-likvidaatorite vastu, parteiorganisatsioonide taastamise ja tugevdamise eest

Mustasajalise reaktsiooni kõige rängemad hoobid olid suunatud töölisklassi revolutsioonilise partei pihta.

Eestis said sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid terrori läbi tõsiselt kannatada juba enne 3. juuni riigipööret. Lakkas olemast 1907. aasta veebruaris Terijoe konverentsil loodud VSDTP Eestimaa Ühendus. Lagunes VSDTP Põhja-Liivimaa piirkonnaorganisatsioon, mille keskus asus Tartus, ja pärast 20. aprilli 1907 toimunud massilisi areteerimisi lõpetas oma tegevuse ka selle juhtiv täitevkomitee. Tugevasti hõrenesid VSDTP Tartu organisatsiooni read. Enamik järelejäänud liikmeid areteeriti 1907. aasta suvel toimunud koosolekul, kus parajasti arutati organisatsiooni tegevuse elustamise küsimust.[11] Tartus jäid puutumata ainult üksikud sotsiaaldemokraadid-töölised. Katkes side tööliste ja üliõpilaste-sotsiaaldemokraatide vahel. Lagunesid ka suhteliselt nõrgad sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid Võrus ja Viljandis, kus tööstusproletariaati peaaegu ei olnudki.

1907. aasta suvel jätkas aktiivselt tegevust ainult Tallinna sotsiaaldemokraatlik organisatsioon, kes suutis reaktsiooni survele vastu panna ja oma võitlusvõime säilitada. Tegutsesid ka Narva, Pärnu ja Kärdla (Hiiumaal) organisatsioonid ning neli maaorganisatsiooni Tallinna ümbruses.

Tallinna sotsiaaldemokraatlikku organisatsiooni kuulus 14 vabrikute ja tehaste organisatsiooni. Neist üksteist olid Tallinna suuremates ettevõtetes: vagunitehases „Dvigatel", Osse ja Ko. tselluloosivabrikus, Johansoni paberivabrikus, Lausmanni metallitehases, tehases „Zvezda", elektrimasinatehases „Volta", Krulli masinatehases, Raudteetehastes, Rottermanni leivatehases, Lutheri mööblivabrikus, Balti Manufaktuuris. Peale nende olid olemas parteigrupid või -rakukesed puidutööliste, trükitööliste ja majateenijate hulgas.[12] Tallinna parteiorganisatsioon jagunes sel ajal kolmeks rajooniks: „Dvigateli", Kopli ja linnarajoon. Partei liikmete arv oli umbes niisama suur nagu Terijoe konverentsi eel, s. o. umbes 600 inimest.[13] Äärmiselt rasketele tingimustele vaatamata haaras parteitöö niisama palju töölisi kui 1906. aastalgi. Rõhuv enamik tehaste organisatsioonidest pooldas bolševikke.

Olukorra tegi keeruliseks see, et VSDTP Tallinna Komitees oli menševikel veel tugev positsioon. Menševikud ei julgenud siiski lausa partei V kongressi ja Terijoe konverentsi otsuste vastu välja astuda. Seoses II Riigiduuma laialiajamisega laskis

---

[11] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 248, lehed 4—5.
[12] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1907. a., s.-ü. 241, leht 26.
[13] „Пролетарская революция" nr. 12, 1923, lk. 88.

komitee välja mõned lendlehed, milles töölisi, talupoegi ja sõdateid kutsuti üles otsustavalt isevalitsuse pealetungi vastu võitlema.

Menševikud hoidsid kurssi parteitöö ahendamisele. Nad püüdsid töölisi-sotsiaaldemokraate, sealhulgas ka Tallinna komitee liikmeid, juhtivalt parteitöölt kõrvaldada ja võtta neilt võimaluse parteitöö olukorrale ning selle ideelisele suunale otsustavat mõju avaldada.

Reaktsiooniperioodil jõudis Eesti bolševike võitlus menševike vastu otsustavasse järku. Terijoe konverentsi kohta „Proletaris" avaldatud sõnumis öeldi, et selle konverentsi ajaks olid Eestimaa sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides „fraktsioonilised voolud veel nõrgad, kuid töölised enamuses instinktiivselt bolševistlikult meelestatud" ja tundsid elavat huvi bolševistliku voolu vastu. Sellepärast, rõhutati sõnumis, seisab ülesanne selles, et teha töölistele selgeks bolševike ja menševike vahe nii põhimõtteliselt seisukohalt kui ka käesolevast momendist arusaamise seisukohalt.[14] Pärast Terijoe konverentsi muutus ideeline vahe bolševike ja menševike vahel Eestis üha selgemaks.

Suurt abi Eesti sotsiaaldemokraatidele võitluses menševike vastu osutas sel ajal VSDTP Peterburi organisatsioon, milles juhtivat osa etendasid bolševikud. Sealse Eesti rajooni kaudu suunati Tallinna aktiivseid bolševikke.

Otsustava tähtsusega Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide bolševiseerimisele nagu kogu Venemaa sotsiaaldemokraatlikule parteilegi oli bolševike võit VSDTP V kongressil. Toimus rida parteikoosolekuid Koplis, Pirital, Nõmmel, kus arutati bolševike ja menševike vahekordi. Teadlikud töölised, kes olid saanud karastuse revolutsioonilahinguis, toetasid kongressi bolševistlikke otsuseid. Menševikud, nende hulgas ka kongressi delegaat A. Ostra, astusid välja nende otsuste vastu ning kaitsesid avalikult oma oportunistlikke seisukohti. Nende arvates tuli revolutsioonist loobuda. Sellega paljastasid nad end täielikult kui oportunistid ja partei ühtsuse lõhestajad.

Tallinna organisatsiooni liikmete valdav enamus sai aru, et menševikud-haritlased tuleb minema kihutada ja organisatsiooni juhtimine peab minema tööliste, revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide eneste kätte.

Rajoonikomiteede valimistel saatiski suurem osa tehaste organisatsioonidest nendesse ainult bolševikke. Sellega kindlustati Tallinna organisatsiooni juhtimise üleminek bolševike kätte. 1907. aasta juulis valisid suuremate ettevõtete parteiorganisatsioonid koos väiksemaid ettevõtteid ühendava linnarajooniga Tallinna komiteesse kaheksa bolševikku ja ühe menševiku; teise menševiku valisid komitee koosseisu Tallinna ümbruskonna organisatsioonid.

[14] „Пролетарий" nr. 15, 25. märtsil 1907.

Tallinna komitee sõlmis I. A. Teodorovitši kaudu otsesed sidemed bolševike keskusega — ajalehe „Proletari" toimetusega — ning pidas ühendust Peterburi komiteega, kust sai direktiive ja illegaalset kirjandust. Bolševike keskus toetas Tallinna organisatsiooni ka materiaalselt, andes talle 700 rubla. Ühtlasi olid Tallinna komiteel sidemed Ameerikas elavate eesti tööliste organisatsiooniga.

Bolševistlikku Tallinna organisatsiooni toetas veel Helsingi eesti sotsiaaldemokraatlik grupp, mis asutati 1907. aasta mais. See grupp suunas Eestisse propagandiste, saatis kirjandust ja materiaalset abi. Hiljem, 1908. aastal, keelati grupi tegevus, sest et eesti töölised olid koos vene seltsimeestega osa võtnud Soome proletariaadi 1. mai meeleavaldusest. Grupp oli sunnitud põranda alla minema. 1910. aastal kujundati grupp ümber sotsiaaldemokraatlikuks organisatsiooniks.

Uus Tallinna komitee esitas lendlehes „Taktikaline platvorm" oma seisukoha käesoleva momendi kohta. Selles rõhutati, et julmadele repressioonidele vaatamata saabub varem või hiljem uus üldine revolutsiooniline tõus ja tsarism kukutatakse; sellepärast on sotsiaaldemokraatia ülesandeks tõsta proletariaadi poliitilist aktiivsust, pidada sealjuures vankumatult ideelist võitlust kõigi proletariaadi klassi-iseseisvuse piiramise katsete vastu ning maksimaalselt arendada proletariaadi poliitilist ja organisatsioonilist isetegevust.

Ühel 1907. aasta juulis toimunud koosolekul otsustas VSDTP Tallinna Komitee hakata endise komitee menševistliku ajalehe „Sotsiaaldemokraat" asemel välja andma uut illegaalset bolševistlikku ajalehte „Võitleja" ja valis selle toimetuse kolleegiumi.[15]

Partei liikmete aktiivsuse tõstmiseks hakkas Tallinna komitee laiali saatma oma koosolekute protokolle ja välja laskma parteiorganisatsiooni tegevust käsitlevaid lendlehti. Neis selgitati partei liikmete kohustusi, informeeriti neid organisatsiooni olukorrast jne. Komitee juures tegutses edasi propagandistide grupp. Rohkesti korraldati tööliste koosolekuid ja miitinguid väljaspool linna, ettevõtetes ja erakorterites, kus esinesid bolševikud-agitaatorid.

Tallinna organisatsioon alustas laialdast ettevalmistustööd üle-eestimaalise konverentsi kokkukutsumiseks bolševike platvormi alusel. Selleks astus ta kontakti kohalike organisatsioonidega ja ka Peterburiga.

Tallinna komitee kasvatas töölisi revolutsioonilises vaimus, organiseeris vastupanu reaktsiooni pealetungile. Ta laskis välja „16. oktoobri" nimelise lendlehe, milles kutsus töölisi üles tähis-

[15] Moskva RAKA, f. KM, 1908. a., s.-ü. 70, lehed 7—20.

tama Tallinna Uue turu veresauna teist aastapäeva poliitilise üldstreigiga.[16]

Aktiivselt reageeris Tallinna komitee II Riigiduuma sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni liikmete kallal toimepandud kohtulikule arveteõiendamisele, mis kutsus esile tööliste protestilaine üle kogu Venemaa. Komitee levitas tööliste hulgas käsitsi kirjutatud lendlehte, mis lõppes sõnadega: „Maha verine tsaarikohus!", „Maha tsaarivalitsus!".[17] „Dvigateli" töölised korraldasid protestistreigi.

III Riigiduuma valimisi kasutasid bolševikud revolutsioonilise agitatsiooni tegemiseks ja rahvahulkade koondamiseks partei loosungite ümber. Tallinna komitee laskis välja lendlehe „VSDTP ja valimisplatvorm", milles selgitati, et isevalitsus langeb ainult rahvahulkade survel, rahva ülestõusu tulemusena. Lendlehes nõuti Asutava Kogu kokkukutsumist, mõisamaade konfiskeerimist ning esitati teisi partei miinimumprogrammi nõudmisi. Esialgu kaldus osa Tallinna organisatsiooni liikmeid duuma boikoteerimisele. Saanud teada, et Peterburi organisatsioon võtab valimistest osa, otsustasid ka Tallinna sotsiaaldemokraadid sellest aktiivselt osa võtta ning astusid välja mõnede tööliste seas esineva boikotimeeleolu vastu. Valimiskampaania ajal korraldati tööliste massilisi illegaalseid koosolekuid. Üks niisugune koosolek, millest võttis osa umbkaudu 200 inimest, toimus 3. septembril Kose metsas. Kuid tragunid ja strasnikud ajasid selle laiali. Üle 60 inimese areteeriti.[18]

Tallinna töölised valisid oma valijameesteks bolševikud, nende hulgas Lutheri vabriku töölise J. Saksa.

Ent oma esindajat nad duumasse saata ei saanud. Eestimaa kubermangust valiti mustasajalisse III duumasse kolm liiget — kaks saksa mõisnike ja linnasakslaste ning üks eesti kodanluse poolt. Eesti kodanluse saadik toetas duumas oktobriste.

III duuma valimiste tulemused, kirjutas VSDTP Tallinna Komitee häälekandja „Võitleja", annavad tunnistust sellest, et uus revolutsioon on möödapääsmatu, et on vaja kasvatada rahvahulkade poliitilist teadlikkust ja organiseerida neid tulevasteks revolutsioonilahinguteks.

Pärast seda, kui VSDTP Tallinna organisatsiooni juhtimine oli bolševike kätte läinud, aktiviseerus revolutsiooniline töö ka maa- ja mereväelaste hulgas. Tallinna komitee suunas propagandat ja agitatsiooni sõjaväeosades ning ajalehtede ja lendlehtede väljaandmist soldatite ja madruste jaoks. Tallinna komitee sõjaväeorganisatsioon tugevdas sidet Peterburi sõjaväeorganisatsiooniga, tõhustas tööd Tallinnas asuvates Dvinski, Oneega ja Belomorski polkudes ning madruste hulgas, eriti soo-

[16] Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 8, 1906.—1908. a., s.-ü. 546, leht 60.
[17] „Пролетарская революция" nr. 12, 1923, lk. 236.
[18] „Päevaleht" nr. 198, 3. (16.) septembril 1907.

muslaeva „Imperaator Aleksandr II" ja õppelaeva „Riga" meeskonnas.[19]

Ristlejal „Pamjat Azova" toimunud ülestõusu aastapäeval avaldas sõjaväeorganisatsioon proklamatsiooni, milles räägiti „Pamjat Azova" madruste mehisest võitlusest. Proklamatsioon lõppes sõnadega: „Au kangelaslikele seltsimeestele, mälestame azovlasi! Au neile, aga türannidele surm!"[20] Ülestõusu aastapäevaks andis Tallinna komitee välja illegaalse ajalehe „Revelski Vojennõi Listok" esimese numbri. Selles kirjutati vajadusest organiseerida madruste hulgas ringe ja luua sidemed sotsiaaldemokraatlike organisatsioonidega. Proklamatsiooni ja „Revelski Vojennõi Listokki" levitati sõjaväeosades ja ka Tallinna tööliste hulgas.

1907. aasta sügisel laskis Tallinna komitee välja lendlehe „Seltsimeestele nekrutitele", milles kutsuti üles pöörama täägid mitte rahva, vaid orjastajate vastu. Kutsealuste seas levitati lendlehti ka Tartus, Viljandis ja Rakveres.

Kuigi reaktsioon 1907. aasta lõpul kõvenes, jätkas Tallinna organisatsioon siiski veel aktiivset tegevust. Tallinna komitee otsustas tugevdada agitatsiooni- ja propagandatööd laiades töölishulkades ning välja anda „Võitleja" kolmanda numbri ja „Revelski Vojennõi Listoki" teise numbri. Komitee konstateeris ka, et vähemteadlike partei liikmete hulgas on märgata passiivsuse kasvu, laekub vähem liikmemakse (14 organisatsioonist olid oktoobri- ja novembrikuu eest liikmemaksu tasunud ainult 7 organisatsiooni).[21] Komitee pöördus Tallinna tööliste poole ja kutsus neid üles parteiorganisatsiooni toetama.

Bolševikud saavutasid 1907. aastal Tallinna organisatsioonis menševike üle võidu sellepärast, et nad töötasid energiliselt illegaalsete tehaseorganisatsioonide tugevdamiseks ja mobiliseerisid töölishulki võitlusse pealetungiva reaktsiooni vastu. Aktiivsemad Tallinna organisatsiooni töötajad olid metallitööline T. Tõldsepp, N. Janson ja J. Kochberg, puidutööline H. Grossmann, proletaarne kirjanik G. Tikerpuu jt.

1907. aasta lõpul suunati Peterburist Tallinna propagandistina tööle V. Kingissepp — tulihingeline revolutsionäär, kellest hiljem sai üks silmapaistvamaid Eesti kommunistliku liikumise juhte. VSDTP liikmeks astus Kingissepp 1906. aastal Peterburi ülikooli õppimise ajal.

Bolševike võidul Tallinna organisatsioonis oli suur tähtsus. Bolševik J. Saks kirjutas hiljem oma mälestustes, et 1907. aasta tähendas Tallinna töölistele seda, et menševikud A. Rei ja

[19] С. Ф. Найда. Революционное движение в царском флоте. Москва-Ленинград, 1948. lk. 419.

[20] Moskva RAKA, f. 1741, nr. 5973.

[21] Moskva RAKA, f. PD, eriosak, 1907. a., s.-ü. 241, leht 26.

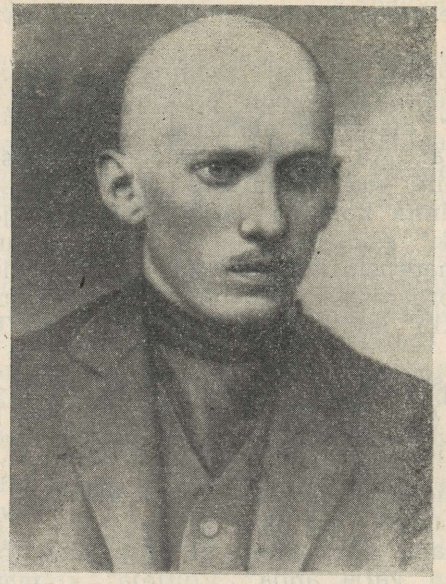

V. Kingissepp.

A. Ostra kõrvaldati juhtivatelt kohtadelt ja tõmmati kindel ning selge joon bolševike ja menševike vahele.[22]

VSDTP Tallinna organisatsiooni juhtimisest kõrvaldatud menševikud eesotsas A. Reiga moodustasid omaette fraktsioonilise keskuse oma kassa ja tehnilise baasiga jne. Neil õnnestus enda kätte haarata ka Tallinna organisatsiooni hea sisseseadega trükikoda. Siitpeale tegid menševikud bolševistliku kirjanduse väljaandmisele igasuguseid takistusi. Kui nad nõustusidki midagi Tallinna komitee jaoks trükkima, siis kas viivitasid sellega või moonutasid teksti oma oportunistlike seisukohtade vaimus. Oma väljaannetes püüdsid menševikud otsest laimu ja põhjendamata süüdistusi appi võttes ässitada partei liikmeid Tallinna komitee vastu, kutsusid neid üles keelduma liikmemaksude tasumisest ja parteiliste ülesannete täitmisest.

Töölishulkade desorganiseerimiseks andsid menševikud VSDTP Eestimaa Ühenduse Keskkomitee nimel, mida tegelikult olemas ei olnud, 1907. aasta 16. oktoobriks välja lendlehe, milles nad soovitasid töölistel hoiduda revolutsioonilistest väljaastumistest ja väljendada oma protesti ainult „tundmustes". 1907. aasta

[22] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1397, leht 11.

oktoobris hakkasid nad sellesama olematu Keskkomitee nimel välja andma ajalehte „Punane Lipp".

Tallinna komitee paljastas menševike desorganiseerivat ja oportunistlikku tegevust. Partei liikmete enamik toetas bolševikke ja mõistis menševike fraktsioonilise tegevuse hukka.

Tallinna komitee aktiivne tegevus oli reaktsioonijõududele pinnuks silmas. Valitsusvõimud otsustasid VSDTP Tallinna organisatsioonile anda purustava hoobi. Ööl vastu 24. jaanuari 1908 korraldati Tallinnas revolutsiooniliste tööliste juures massilisi läbiotsimisi ja areteerimisi. Provokaatori kaudu saadi Tallinna komitee koosolekust teada. Seal areteeriti 11 inimest, nende hulgas peaaegu kogu komitee koosseis. Avastati ka salajane trükikoda, kus parajasti trükiti ajalehe „Võitleja" 3. numbrit ja ajalehe „Revelski Vojennõi Listok" 2. numbrit. Üldse areteeriti 49 inimest.[23] Võimud sulgesid tööliste ainukese legaalse häälekandja „Ametiühingute Teataja" ja areteerisid selle toimetaja. 26 inimesest, kes VSDTP Tallinna Komitee süüasjas sõjakohtu alla anti, mõisteti 10 inimest sunnitööle ja 4 Siberisse asumisele; osa areteerituist saadeti Eesti piiridest välja.

Rängad hoobid tabasid ka teiste linnade parteiorganisatsioone. Narva organisatsioon, millesse Terijoe konverentsi ajal kuulus 250 inimest, lagunes 1908. aasta alguseks peaaegu täiesti. Partei liikmed, kes olid areteerimisest pääsenud, jätkasid tööd peamiselt illegaalse kirjanduse levitamise näol.

Pärnu piirkonna suuremate ettevõtete („Waldhofi" tselluloosivabrik, Sindi tekstiilivabrik jt.) sotsiaaldemokraatlikes gruppides oli 1907. aasta lõpuks veel umbes 180 liiget. III duuma valimiste ajal lasti välja mõned lendlehed. Kuid terrori löökide all sulasid grupid pikkamööda kokku ja 1908. aasta kesksuveks lakkas Pärnu organisatsioon tegelikult olemast. Revolutsioonilist tööd jätkasid siin ainult üksikud sotsiaaldemokraadid, nende hulgas „Waldhofi" vabriku noor tööline H. Suuder.

Vaatamata raskele löögile, mille mustasajaline terror Eesti sotsiaaldemokraatlikule liikumisele andis, jätkasid eesti bolševikud tööd parteiorganisatsioonide taastamiseks ja kindlustamiseks, pöörates erilist tähelepanu tehaste ja vabrikute parteirakukeste töö tugevdamisele. Partei aluseks, nagu V. I. Lenin korduvalt rõhutas, on „... kohalikud ja eriti tehaste parteirakukesed, mida juhivad eesrindlased tööliste eneste keskelt, kes elavad vahetus sidemes hulkadega"[24].

Hoolimata sellest et võimud püüdsid 1908. aasta jaanuaris Tallinna parteiorganisatsiooni täielikult purustada, jäid parteirakukesed ja -grupid paljudes tehastes ning vabrikutes alles. Parteiorganisatsioonid töötasid edasi „Dvigatelis", „Voltas", „Krullis", Lausmanni tehases, „Zvezdas", „Lutheris", „Balti Manu-

[23] Moskva RAKA, f. KM, 1908. a., s.-ü. 70, lehed 2—3.
[24] V. I. Lenin. Teosed, 15. kd., lk. 6.

J. Saks.

faktuuris". Nende liikmed olid peaaegu eranditult bolševikud, kes jätkasid endiselt tööliste organiseerimist ja nende võitluse juhtimist.

Bolševike algatusel toimus 1908. aasta juunis Tallinna tehaste rakukeste esindajate nõupidamine. Detsembris valiti uus bolševistlik komitee. Sinna kuulusid Lutheri vabrikust J. Saks, „Dvigateli" tehasest J. Grünling, „Volta" tehasest J. Ikmelt, peale selle J. Elbe jt.

Pöördepunktiks partei arengus reaktsiooniaastail oli VSDTP V ülevenemaaline konverents, mis toimus 1908. aasta detsembris Pariisis. Põhiettekande tegi konverentsil V. I. Lenin. Konverentsi resolutsioon, mille aluseks võeti V. I. Lenini järeldused ja seisukohad, määrasid kindlaks nii revolutsioonilise strateegia ja taktika kui ka partei organisatsioonilise poliitika kogu reaktsiooni ajaks. Konverents märkis, et uus revolutsiooniline tõus on vältimatu, et partei ees seisavad endiselt senised revolutsioonilised eesmärgid ning ülesanded. „Kõigepealt kerkib päevakorrale," öeldi konverentsi resolutsioonis, „proletariaadi klassiteadlike hulkade kasvatamise, organiseerimise ja koondamise aeganõudev töö. Seejärel, alluvalt sellele ülesandele, tuleb laiendada parteitööd talurahvale ja sõjaväele, eriti kirjandusliku propaganda ja

agitatsiooni kujul, kusjuures peamist tähelepanu tuleb pöörata talurahva ja sõjaväe proletaarsete ning poolproletaarsete elementide sotsialistlikule kasvatamisele."[25]

V. I. Lenini ettepanekul mõistis konverents likvidaatorluse hukka ja kutsus kõiki partei organisatsioone leppimatult võitlema selle parteile vaenuliku voolu vastu. Samal ajal lõi konverents resoluutselt lahku otzovismist. Konverents tähistas bolševike suurt võitu menševike üle, tema otsused andsid parteile täpse ja selge võitlusprogrammi rasketel reaktsiooniaastatel.

Eesti bolševikud tegid partei V konverentsi otsuste elluviimiseks ära suure töö. Konverentsi otsuste selgitamiseks partei liikmetele kasutati laialdaselt ametiühingute ajakirja „Töö" — massilist perioodilist väljaannet, mida eesti töölised ise välja andsid.

Legaalne ajakiri „Töö" hakkas ilmuma 1908. aasta detsembris. Kuigi ajakirja tööst ka menševikud osa võtsid, määrasid ajakirja üldise suuna bolševikud, kes selle veergudel valgustasid töölisliikumise põhiprobleeme bolševistlikelt seisukohtadelt, olgugi mitte alati täiesti järjekindlalt.

Venemaa poliitilist olukorda analüüsides rõhutas ajakiri, et „kolmikliidu" kontrrevolutsioonilised jõud — tsaarivalitsus, mõisnikud ja suurkapital — koondavad järjest oma ridu ja et neis tingimustes võib III Riigiduuma kui reaktsiooniliste klasside esindaja olla täiesti „töövõimeline". Vaatamata sellele, et „välispidi kõik „rahulik" on, võtab ärevus maal jälle uuesti teravama kuju". Talupojad ootavad endiselt asjata maalapikest, töölised kannatavad tööpuuduse, poliitilise ja majandusliku surve all. Isevalitsuslik kord, mis on meie maa majanduslikule ja poliitilisele arenemisele kammitsaks muutunud, peab „varem või hiljem langema". Vabadusliikumise eesotsas Venemaal seisab proletariaat. Liberaalse kodanluse ja intelligentsi püüded — leida Venemaa ajaloolise arenemise vastuolude rahuliku lahendamise teed — on asjatud, sest „niisugust teed ei leidu".[26]

„Töö" esimese numbri juhtkirjas toonitati, et nüüd „on tormi vaheaeg" ja sellepärast „niisugune kare võitlusviis" nagu 1905. aastal, kui „kõrgelt käisid lained ja võitlusehood... praegu otstarbekohane ei ole". Meie ülesanne seisab nüüd selles, et „kutsuda, koguda, äratada ja valgustada".

Ajakirja „Töö" 1909. aasta 11. numbris toodi ära väljavõte V. I. Lenini artiklist „Likvidaatorluse likvideerimine", milles on öeldud: „Meie õppisime revolutsiooni ajal „rääkima prantsuse keelt", s. o. tooma liikumisse maksimaalselt edasitõukavaid loosungeid, tõstma otsese massivõitluse energiat ja hoogu. Nüüd seisaku, reaktsiooni, lagunemise ajal peame me õppima „rääkima

[25] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 196.

[26] „Töö" nr. 11, 1909, lk. 1—2; nr. 15, 1909, lk. 5.

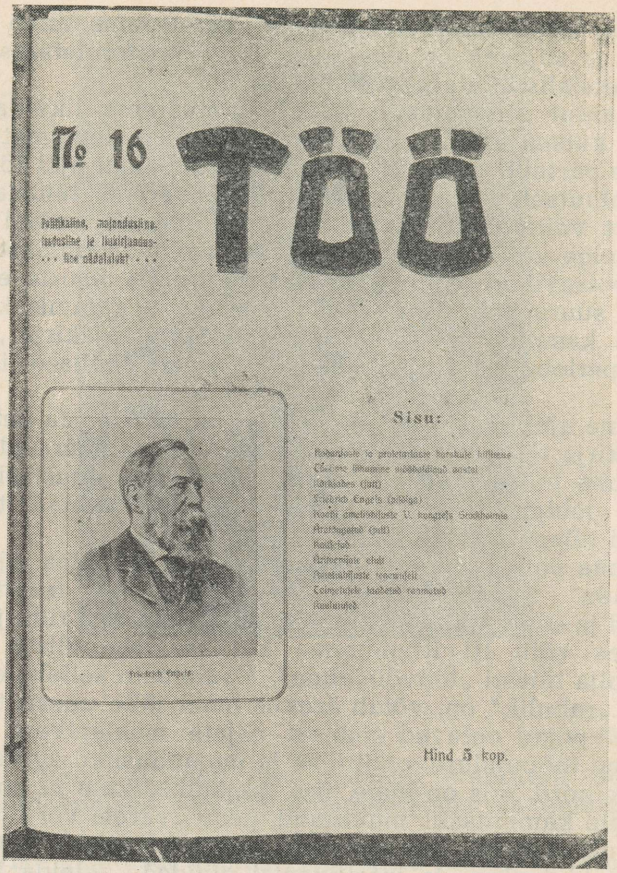
№ 16

Töö

Sisu:

Hind 5 kop.

Ajakiri „Töö".

saksa keelt", s. o. tegutsema pikkamööda (kuni pole uut tõusu, ei saa teisiti), süstemaatiliselt, visalt, liikudes edasi samm-sammult, vallutades verssok verssoki järel."[27]

„Töö" levis eesti tööliste hulgas laialdaselt. Ta tõstis rahvahulkade võitlusvaimu, kinnitas nende usku uue revolutsiooni saabumise paratamatusse. Ajakirja toetasid ametiühingud, Peterburi ja Helsingi eesti sotsiaaldemokraatlikud grupid ning sotsiaaldemokraatlikud emigrandid välismaal. Ajakirja materiaalse baasi tugevdamiseks asutati 1909. aasta sügisel kirjastusühisus „Töö", kus oli üle neljakümne osaniku.

Eesti bolševikel oli kavas ajakirja „Töö" baasil organiseerida

[27] V. I. Lenin. Teosed, 15. kd., lk. 421.

legaalne ajaleht. Seda küsimust puudutas ajakirjas „Töö" nr. 19 (1909. aasta detsembris) eriartikkel, milles öeldi, et vastukaaluks kodanlikule ajakirjandusele, mis rahvahulkade teadvust mürgitab, peavad klassiteadlikud töölised looma töölisajakirjandusele kindla baasi, peavad organiseerima päevalehe väljaandmise. Kuid seda plaani ei läinud korda ellu viia.

„Töö" kannatas kogu aeg repressioonide (trahvid, konfiskeerimised jne.) all. Viimasest kümnest numbrist konfiskeeriti viis. 1910. aasta jaanuaris ajakiri suleti ja kirjastusühisus „Töö" likvideeriti. Tema juhtivad tegelased — VSDTP Tallinna Komitee liikmed J. Saks, J. Elbe jt. — anti kohtu alla.[28]

„Töö" etendas suurt osa eesti proletariaadi revolutsioonilises liikumises.

1909. aasta keskpaiku, pärast seda kui Ameerikasse saabus grupp eesti emigrante-sotsiaaldemokraate, kes olid aktiivselt osa võtnud 1905.—1907. aasta revolutsioonist, hakkasid New Yorgis eesti sotsialistlikud organisatsioonid välja andma ajalehte „Uus Ilm", milles tähtsat osa etendas bolševik N. Janson.

„Uue Ilma" toimetus hoidis kontakti Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonidega ja Peterburi organisatsiooni eesti grupiga. Nende kaudu värbas ta kaastöölisi, kes ajalehele Eestist sõnumeid saatsid. See aitas kaasa ajalehe laialdasele levikule Eestis. Kuigi „Uue Ilma" numbrites ilmus esialgu ka madala ideelise ja poliitilise tasemega artikleid, hoidis ajaleht põhiliselt kinni revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia joonest. Ta soovitas lugejatel muretseda VSDTP Keskkomitee Välismaabüroo poolt väljaantud „VSDTP Londoni kongressi protokollid" ja V. I. Lenini teose „Materialism ja empiriokrititsism". Valgustades oma veergudel peamiselt eesti tööliste elu Ameerikas, pühendas ta ühtlasi palju artikleid aktuaalsetele Eesti ühiskondlik-poliitilise elu küsimustele; neid küsimusi käsitles ta bolševistlikelt seisukohtadelt. Ajaleht pidas võitlust menševismi ja kodanliku natsionalismi vastu.

„Uus Ilm" tugines põhiliselt VSDTP V konverentsi ja 1909. aasta juunis toimunud „Proletari" toimetuse laiendatud nõupidamise kohta avaldatud materjalidele ning V. I. Lenini artiklitele, valgustas üksikasjaliselt bolševike võitlust likvidaatorite vastu ja ka „pahempoolsete" oportunistide — otzovistide, ultimatistide ja samuti „jumalaehitajate" vastu.

Eesti bolševikud jätkasid võitlust menševike vastu, kes üha enam veeresid oportunismi rappa ning asusid täiesti likvidaatorluse seisukohtadele. Vene likvidaatorite järgi väitsid nad, et „feodaalisevalitsuslik Venemaa on konstitutsiooniliseks muutunud", et Venemaa kapitalistliku arenemise tulemusena on feodaalmõisnike majandus kodanlikuks, junkurlikuks muutunud. Men-

[28] „Tallinna Teataja" nr. 87, 1. (14.) juunil 1910; „Uus Ilm" nr. 26, 1. juulil 1910.

ševikud kinnitasid, et kuna vana korra sotsiaalne alus on kadunud, siis puuduvat ka sotsiaalmajanduslikud ja poliitilised tingimused uueks revolutsiooniks; konstitutsioonilise korra tingimustes olevat kodanlus ise sunnitud Venemaa edasise kodanliku ümberkujundamise eest võitlema. Reformide läbiviimine olevat Riigiduuma ülesanne, sotsiaaldemokraatial aga tulevat „kodanlikke vabadusi" ja „konstitutsiooni" kasutades ühendada töölised ametiühingute ja teiste legaalsete organisatsioonide abil niisuguseks jõuks, mida valitsevate klasside enamik on duumas sunnitud arvestama.

See menševike seisukoht oli täiesti paikapidamatu, läbinisti likvidaatorlik seisukoht. V. I. Lenin kirjutas, et „Stolõpini „konstitutsioon" ja Stolõpini agraarpoliitika tähistavad uut etappi vana poolpatriarhaalse, poolpärisorjusliku tsarismi lagunemisel, uut sammu tema kodanlikuks monarhiaks muutumise teel"[29], kuid see „ei kõrvalda vana režiimi *põhilisi* jooni"[30]. Venemaal valitseb endiselt mustasajalise isevalitsuse ja „metsiku mõisniku" võim.

V. I. Lenin paljastas likvidaatoreid kui *liberaalse* töölispoliitika teostajaid.[31] V. I. Lenin iseloomustas seda voolu järgmiselt: „Likvidaatorlus sõna kitsamas mõttes, menševike likvidaatorlus, seisab ideeliselt selles, et ta eitab sotsialistliku proletariaadi revolutsioonilist klassivõitlust üldse ja meie kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis proletariaadi hegemooniat eriti . . . Organisatsiooniliselt on likvidaatorlus illegaalse sotsiaaldemokraatliku partei vajalikkuse eitamine ja seoses sellega VSDT Parteist lahtiütlemine, temast lahkumine, tema vastane võitlus legaalse ajakirjanduse veergudel, legaalsetes töölisorganisatsioonides, ametiühingutes, kooperatiivides, kongressidel, kus esinevad töölissaadikud jne. Niisuguse menševike likvidaatorluse näidetest kubiseb iga parteiorganisatsiooni ajalugu Venemaal viimase kahe aasta jooksul."[32] See käis ka Eesti parteiorganisatsiooni kohta.

Reaktsiooni tingimustes menševike vastu peetud võitluse kogemuste najal veendusid eesrindlikud töölised, et õigus on bolševikel. Menševikud kaotasid oma pooldajad isegi vähemteadlike tööliste hulgas.

1908. aasta lõpuks oli menševike fraktsioon tegelikult lagunenud. Juba 1908. aasta suvel lõpetati ajalehe „Punane Lipp" väljaandmine.

Muutunud järjest võõramaks Eesti töölisliikumisele ja kaotanud oma positsioonid illegaalsetes sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides, koondasid menševikud kogu oma tegevuse legaal-

[29] V. I. Lenin. Teosed, 15. kd., lk. 318.
[30] V. I. Lenin. Teosed, 17. kd., lk. 115.
[31] Sealsamas, lk. 199.
[32] V. I. Lenin. 15. kd., lk. 416—417.

setesse organisatsioonidesse. Osa neist grupeerus Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi ümber, millest sai tegelikult menševike organisatsiooniline keskus. Selle seltsi nimel hakkasid nad välja andma kirjandust, sealhulgas kogumikku „Ääsi tules", ning käisid loenguid pidamas Tallinna, Narva ja teiste linnade legaalsetes töölisühingutes.

H. Pöögelmann kirjutas, et Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi nõndanimetatud „marksistid" on ammu libisenud niisugustele seisukohtadele, kus asuvad liberaalsed silmakirjatsejad, kes eitavad proletariaadi hegemooniat ja annavad juhtiva osa revolutsioonis kodanlusele.

Ajaleht „Uus Ilm" kirjutas, et eesti menševikud kaotasid reaktsiooniperioodil täielikult pea ja diskrediteerivad revolutsiooni, et töölisliikumine peab neist viletsatest, kahjulikest ning müüdavatest elementidest vabanema.

Menševikud hakkasid kodanlikule ajakirjandusele aktiivselt kaastööd tegema. Paljudest neist said isegi kodanlike ajalehtede ja ajakirjade toimetuste liikmed.

Eriti jultunult käitus M. Martna, kes ujutas oma kirjutustega üle kogu kodanliku ajakirjanduse. M. Martna oli ise ajalehe „Uus Ilm" kaastööline, kuid samal ajal laimas „Uut Ilma" kodanlikus ajalehes „Päevaleht". „Uus Ilm" heitis M. Martna kui kahekeelse tegelase oma kaastööliste hulgast välja.

Paljastades eesti menševikke-likvidaatoreid, kes tegid kodanlikule ajakirjandusele kaastööd, rõhutasid bolševikud, et need „tööliste sõbrad" tumestavad tegelikult töölisklassi klassiteadvust, nõrgendavad kodanluse huvides tema võitlusvõimet ja sellepärast peavad teadlikud töölised neist kahe isanda teenritest kindlasti lahti ütlema.

Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide algatusel kuulutasid Tallinna kõige mõjukamad ja suuremad ametiühingud — metallitööliste, puidutööliste, paberitööliste jt. ametiühingud — boikoti kodanlikule ajalehele „Virulane", millele tegid kaastööd menševikud Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsist. Ametiühingud mõistsid ka hukka Tallinna organisatsiooni aktiivse liikme J. Elbe kuulumise selle ajalehe toimetusse. Viimane lootis naiivselt, et tal õnnestub „Virulast" „pahempoolsete" häälekandjaks muuta. Kriitika mõjus ja Elbe lahkus „Virulase" toimetuse koosseisust.

Kui aastail 1907—1908 võis veel kõnelda menševistlikust fraktsioonist sotsiaaldemokraatlikus liikumises ja võitlusest selle vastu, siis bolševike edaspidine võitlus menševike vastu ei olnud sisuliselt enam siseparteiline võitlus, sest menševikud olid muutunud töölisliikumisele juba täiesti võõraks, vormituks haritlaste rühmituseks. Eesti menševikke-likvidaatoreid tabas sama mittekadestamisväärne saatus nagu kogu Venemaa likvidaatorlustki, mis, nagu märkis V. I. Lenin, muutus „massilisest töölisliikumi-

sest kõrvalseisvaks legaalsete oportunistide-literaatide rühmaks".[33]

Eesti sotsiaaldemokraatliku töölisliikumise kogemused kinnitavad veel kord fakti, et üheks oportunismi kandjaks ja esindajaks töölisliikumises on väikekodanlik intelligents. Säärase intelligentsi täielik eemaldumine Eesti töölisliikumisest pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni on seletatav peamiselt sellega, et klassivastuolud olid siin võrdlemisi selgesti välja arenenud. See tagas suhteliselt kiire jagusaamise menševistlik-likvidaatorlikust voolust.

1910. aasta algul tõstsid eesti bolševikud üles Eesti parteiorganisatsioonide konverentsi kokkukutsumise mõtte. Konverents oli vajalik ideelise ja organisatsioonilise keskuse loomiseks. Konverents, nagu rõhutati selle kokkukutsumise teadaandes, pidi tooma selgust partei poliitika ja taktika küsimustesse, sest paljud partei liikmed, eriti noored, orienteerusid neis küsimustes halvasti.

Tallinna komitee algatusel ja Peterburi organisatsiooni eesti rajooni aktiivsel kaasabil hakati konverentsi kokkukutsumiseks ettevalmistusi tegema.

Konverentsi päevakord ja sellega seotud põhimõttelised küsimused kooskõlastati peamiselt Tallinna komitee ja eesti rajooni vahel. Konverentsi ettevalmistamise käigus taastati Pärnu organisatsioon ja sotsiaaldemokraatlik rühm Viljandis. Tõsteti üles küsimus VSDTP keskusele eelseisvast konverentsist teatada ja kutsuda tema esindaja konverentsist osa võtma.

Konverents toimus 19.—24. juulil 1910 Viljandimaal Suure-Jaani alevis ja on tuntud Viljandi konverentsi nime all. Sellest võttis osa kaks esindajat Tallinna organisatsiooni poolt, kolm esindajat VSDTP Peterburi organisatsiooni eesti rajooni poolt, üks esindaja Pärnu organisatsiooni, üks Viljandimaa sotsiaaldemokraatliku rühma ning üks Viljandimaa sulaste ringi poolt. Tartu ja Narva sotsiaaldemokraadid, kes ei jõudnud selleks ajaks oma organisatsioone taastada, ei saanud delegaate konverentsile saata.

Viljandi konverentsil ei olnud ühtki menševikku. Seal märgiti, et ühelt poolt intelligentide-menševike ja teiselt poolt töölistesotsiaaldemokraatide vahel on tekkinud kuristik ning koostöötamise võimalus on kadunud.

Konverents võttis vastu resolutsiooni maksvasse riigikorda ja III Riigiduumasse suhtumisest ning üldisest võitlustaktikast, kodanlusse ja kodanlikesse parteidesse suhtumisest; arutas eelseisvate IV Riigiduuma valimiste küsimust.[34] Konverents kutsus töölisi otsustavalt võitlema isevalitsuse vastu. III Riigiduuma küsimuses märkis konverents, et sotsiaaldemokraatlik duuma-

[33] V. I. Lenin. Teosed, 20. kd., lk. 251.
[34] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1910. a., s.-ü. 212, lehed 20—24.

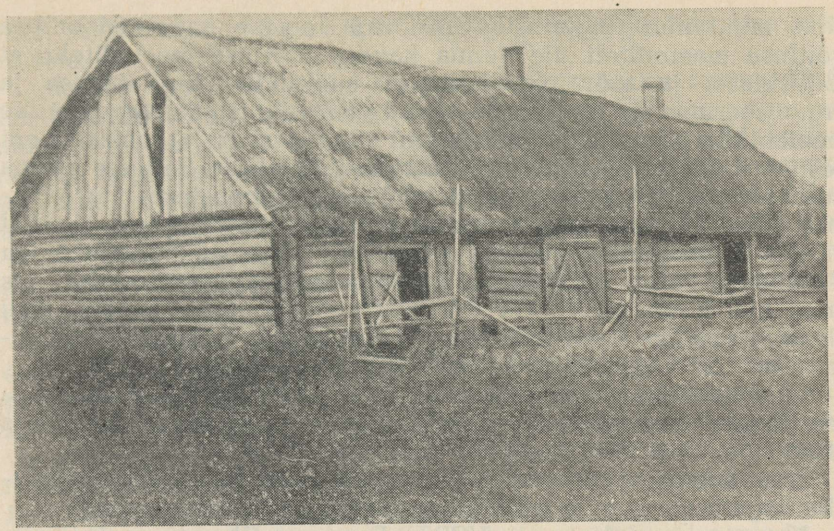

Maja, kus 1910. aastal toimus Viljandi konverents.

fraktsioon ei ole oma tegevuses küllalt kindlalt juhindunud VSDTP V kongressi direktiividest, ja nõudis, et fraktsioon rangelt täidaks kongressi otsuseid. IV Riigiduuma valimistest osavõtmise küsimus otsustati kuni järgmise konverentsini lahtiseks jätta. Konverentsi otsus „Suhtumisest kodanlikesse parteidesse" kordas lühidalt VSDTP V kongressil V. I. Lenini ettepanekul vastuvõetud resolutsiooni.

Konverents tunnistas vajalikuks illegaalse ja legaalse töö ühendamise ning sotsiaaldemokraatide osavõtu legaalsetest ühingutest, eriti ametiühingutest.

Viljandi konverents seadis Eesti parteiorganisatsioonide ette järgmised praktilised ülesanded: koondada kõik parteiorganisatsioonide jõud ja juhtida tööliste revolutsioonilist võitlust, kasvatada ning ette valmistada juhtivaid parteitöötajaid tööliste endi hulgast, korraldada illegaalse ja legaalse kirjanduse, sealhulgas illegaalse ajalehe väljaandmist, teha propagandat sõjaväeosades ja nekrutite hulgas.

Tallinna organisatsiooni delegaatide vastuseisust hoolimata võeti konverentsil häälteenamusega vastu otsus „Üldisest võitlustaktikast", milles tehti järeleandmisi otzovistlikele meeleoludele. Selles tunnistati lubatavaks kasutada isevalitsuse ja reaktsioonijõudude vastu ka selliseid võitlusvorme nagu terroristlikud aktid. Eriti suurt rõhku pandi võitlussalkade organiseerimisele. Määratseva reaktsiooni olukorras oli selline taktika loomulikult ebaõige.

Neis muutunud tingimustes oli vaja otsese revolutsioonilise võitluse meetoditelt üle minna kaudse võitluse meetoditele, et töölisklassi ja töörahva hulkade sihikindla kasvatamise ja organiseerimisega uut revolutsiooni ette valmistada. Otzovistlike meeleolude õhutajaks konverentsil oli Peterburi organisatsiooni eesti rajooni niinimetatud võitlusrühma delegaat. Sellesse rühma kuulusid peamiselt väheste poliitiliste kogemustega parteiliikmed, kes varjasid end Peterburis repressioonide eest ja olid varem tegutsenud niisuguste suhteliselt väikeste linnade nagu Viljandi ja Pärnu sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides, mis omal ajal kuulusid VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsiooni. Nad elasid, nagu üks neist kirjutas, tol ajal selle organisatsiooni juures asutatud võitlussalkade traditsioonide vaimus.

Otzovistlikke meeleolusid esines ka Pärnu organisatsioonis; see ilmnes konverentsi esialgse päevakorra arutamisel, kus samuti pooldati võitlussalkade organiseerimist.

Kuid seda konverentsi väära otsust Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide praktilises tegevuses ei rakendatud.

Konverents võttis vastu VSDTP Eestimaa Ühenduse põhikirja. Selles säilisid needsamad bolševismi organisatsioonilistest põhimõtetest kõrvalekaldumised, mis esinesid VSDTP Eesti organisatsioonide Terijoe konverentsil.

Viljandi konverentsi tähtsus seisab selles, et ta Eesti sotsiaaldemokraatliku liikumise elavnemisele kaasa aitas. Konverents näitas, et Eesti sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid asuvad põhiliselt revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia positsioonidel, tunnustavad leninlikku võitlustaktikat ja viivad seda ellu.

Seoses Viljandi konverentsi kokkukutsumisega taastati, nagu juba öeldud, VSDTP Pärnu organisatsioon, millesse kuulus 10 inimest. Esimene organisatsiooni liikmete üldkoosolek toimus 3. juulil 1910.[35] Rakendati tööle terveksjäänud põrandaalune trükikoda, kus kavatseti hakata trükkima VSDTP Eestimaa Ühenduse Komitee materjale. Pärnu organisatsioonil olid tihedad sidemed mitte ainult äsja valitud Eestimaa komiteega, vaid ka VSDTP Peterburi organisatsiooni eesti rajooniga. Organisatsiooni aktiivsemad liikmed olid M. Jakobson ja H. Suuder.

Tol ajal tegutses Pärnu õppiva noorsoo hulgas ebaselge ideoloogilise suunaga organisatsioon, nn. „Sotsialistlik Ühisus", kuhu kuulusid ka mõned „Waldhofi" tehase töölised. Pärnu sotsiaaldemokraatlik organisatsioon võitles selle ühisuse vastu, kuid pidas ühtlasi vajalikuks sinna kuuluvad töölised oma organisatsiooni kaasa tõmmata.[36]

1910. aasta oktoobris purustas tsaariohranka Pärnu organisatsiooni uuesti. Paljud tema liikmed areteeriti ja anti kohtu

[35] Moskva RAKA, f. KM, 1912. a., s.-ü. 33, lehed 29—31.
[36] H. Klaas. Minevikust, Petrograd, 1922, lk. 32.

alla. Seitse neist mõisteti kindlusevangistusse ja Siberisse asumisele.

Narvas hakati taastama sotsiaaldemokraatlikku rühma 1910. aasta kevadel. Sellesse rühma kuulusid 1905.—1907. aasta revolutsioonist osavõtjad ja noored aktivistid. Viimased tegid agitatsiooni- ja propagandatööd ametiühingute liikmete hulgas, samuti ka hiljuti asutatud haridusseltsis, kuhu kuulusid peamiselt tekstiilitöölised. Rühm asutas illegaalse raamatukogu, lõi sidemed VSDTP Peterburi organisatsiooniga ja sai sellelt revolutsioonilist kirjandust. Rühma eesotsas olid puidutööline J. Tõnisson, tekstiilitööline K. Saaber jt.

Tartu sotsiaaldemokraadid said Peterburi organisatsiooni eesti rajooni kaudu teate Viljandi konverentsi kokkukutsumisest ja ettepaneku valida sellele delegaat. Nad korraldasid juulis koosoleku, kuid grupp ei jõudnud siis veel organisatsiooniliselt välja kujuneda ega saanud oma delegaati valida. Tartu seltsimehed palusid, et neile saadetaks Viljandi konverentsi otsused ja 1910. aastal Kopenhaagenis toimunud rahvusvahelise sotsialistide kongressi otsused, et neid illegaalsetel koosolekutel arutada.

Viljandi konverentsil valitud VSDTP Eestimaa Ühenduse Komitee ei olnud oma lühikese tegevuse kestel küllalt aktiivne. See oli suurel määral seletatav asjaoluga, et temas puudus Eesti kõige suurema organisatsiooni — Tallinna organisatsiooni esindaja. 1910. aasta oktoobris areteeriti Peterburis kaks komitee liiget ja mõned teised seltsimehed, kes olid nendega seotud. VSDTP Eestimaa Ühendus lakkas uuesti olemast.

Reaktsiooniperioodil said Eesti sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid ränki hoope. Põranda all töötada oli mitu korda raskem kui revolutsiooni ajal. Parteiorganisatsioone nõrgendas ka menševike lõhestustegevus ja nende katsed partei liikmete ning tööliste hulgas ideelist segadust tekitada, eriti aastail 1907—1908. Kuid kõigele vaatamata suutsid eesti bolševikud säilitada oma organisatsioonide tuumiku, eelkõige Tallinnas. Menševistlik-likvidaatorlik vool kaotas igasugused sidemed massilise töölisliikumisega ja mandus väikekodanlike haritlaste rühmaks. Võit menševike üle oli oluliseks etapiks Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide koondumisel bolševismi lipu alla ja rahvahulkade ettevalmistamisel uueks revolutsiooniks.

3. Legaalsete võimaluste ärakasutamine rahvahulkade ettevalmistamisel uueks revolutsiooniks

Töölisklassi ja töörahva hulkade sihikindlaks kasvatamiseks ning organiseerimiseks ja uue revolutsiooni ettevalmistamiseks tuli illegaalsel parteil kõigiti kasutada legaalse töö võimalusi, nagu seda olid ametiühingud, kooperatiivid, klubid, seltsid ja

muud legaalsed organisatsioonid. Sealjuures pidi legaalne töö toimuma partei illegaalse organisatsiooni juhtimisel.

Eesti bolševikud juhindusid oma tegevuses nendest leninlikest seisukohtadest. Juba Terijoe konverentsil märgiti, et ametiühingud on sotsialismi kool ja neid on vaja „tööliste klassiteadvuse ja ühistunde kõvendamiseks ning sotsiaal-demokraatliste aadete laialilaotamiseks kõige paremini ära tarvitada"[37]. Edukalt kasutas legaalse töö võimalusi, eeskätt ametiühinguid, VSDTP Tallinna organisatsioon.

Reaktsiooniperioodi algul oli Tallinnas kümme ametiühingut: metallitööliste, puidutööliste, maalrite, nahatööliste, kivitööliste, majateenijate, rätsepate, paberitööliste, jahutööliste ning äri- ja kontoriteenijate ametiühing. Enamik neist oli tekkinud revolutsiooni taandumise ajal, mil töölistel tekkis vajadus legaalsete organisatsioonide järele, kui nad tahtsid oma ridu koondada.

Tallinna ametiühingute hulgas etendas juhtivat osa metallitööliste ametiühing, mille eesotsas olid aktiivsed Tallinna sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni tegelased G. Kudeberg ja J. Soo. Puidutööliste ametiühingu esimeheks oli bolševik J. Saks.

Selleks et poliitilise ja majandusliku võitluse küsimustes oleks võimalik üksmeelsemalt tegutseda, tehti katset luua Tallinna ametiühingute illegaalne keskbüroo. Sealjuures eeldati, et see ühendab ametiühinguid omavahel, koondab nende jõude võitluses ettevõtjate vastu, juhib streike jne. Oli ette nähtud, et büroo koosseisu kuulub VSDTP Tallinna Komitee esindaja.

Rahvahulkade koondamiseks ning kasvatamiseks kasutasid bolševikud ametiühingute liikmete üldkoosolekuid, kus arutati tööliste elu- ja töötingimusi. Bolševikud kuulusid streigikomiteedesse ning andsid suuremate ja teravamate majanduslike konfliktide puhul välja lendlehti. Ametiühingute aktiivsete liikmetena kasutasid bolševikud ametiühinguid poliitilise agitatsiooni tegemiseks, marksismi ideede propageerimiseks ja tööliste kaasatõmbamiseks aktuaalsete poliitiliste küsimuste arutamisele. Arutati näiteks võitlust kodanliku natsionalismi vastu, peeti lubamatuks, et sotsiaaldemokraadid kuuluksid kodanlike ajalehtede ja ajakirjade toimetustesse, jne.

Bolševikud suunasid ametiühingute tegevust nii, et need rahvahulki ette valmistaksid eelseisvaks otsustavaks revolutsiooniliseks võitluseks.

Kogu reaktsiooniperioodi jooksul kannatasid ametiühingud julma tagakiusamise all. 1907. aasta oktoobris teatas Eestimaa kuberner siseministeeriumile, et Tallinna ametiühingud on ebaustavad ja et ta ei luba enam uute ametiühingute loomist. 1908. aasta algul areteeriti kogu majateenijate ametiühingu juhatus ja anti sõjakohtu alla; juhatuse liikmeid süüdistati sotsiaaldemo-

[37] „Tööline" nr. 1, 1907.

G. Kudeberg.

kraatliku partei tegevusest osavõtmises. Metallitööliste, puidutööliste ning teiste ametiühingute ruumides korraldati korduvalt läbiotsimisi. Ametiühingutel oli rangelt keelatud avada raamatukogusid, klubisid, luua eneseharimise ringe, viia läbi avalikke üritusi, korraldada loenguid, isetegevusõhtuid, ekskursioone jne.

1910. aasta märtsikuus suleti Tallinnas pärast läbiotsimisi kaheksa ametiühingut: metallitööliste ametiühing, kuhu kuulus 400 liiget, puidutööliste oma, millel oli 250 liiget, samuti majateenijate, rätsepate, paberitööliste, nahatööliste, maalrite ja trükitööliste ametiühingud, kellel kokku oli üle 300 liikme. Hiljem suleti veel jahutööliste ning äri- ja kontoriteenijate ametiühingud. Metalli- ja puidutööliste ning mõned teised ametiühingud andsid seoses sulgemisega osa oma summadest K. Marxi „Kapitali" eesti keeles väljaandmise toetamiseks, kuna sel ajal hakkas „Mõtte" kirjastusel vihkudena ilmuma „Kapitali" esimene köide. Peale selle andis metallitööliste ametiühing 300 rubla tööliste tarvitajateühisusele „Tera" raamatukogu asutamiseks.

Tallinna ametiühingute ja ajakirja „Töö" sulgemisega 1910. aasta algul kaotasid bolševikud masside hulgas tehtava legaalse töö laialdase baasi. Neis tingimustes hakkasid Tallinna revolut-

sioonilised sotsiaaldemokraadid grupeeruma metallitööliste ametiühingu algatusel loodud tööliste tarvitajateühisuse „Tera" ümber, kus juba siis oli 345 liiget, hiljem aga üle 600 liikme. Bolševikud tegutsesid ka karskusseltsis „Valvaja", mille liikmete hulgas oli palju töölisi. 1910. aastal tegutsesid „Valvajas" laulukoor, näiteselts, spordiosakond ja kõnelejate grupp. „Valvajas" korraldati bolševike nõupidamisi, mis toimusid tavaliselt ringide töö ajal.

Teatud osa legaalsete võimaluste ärakasutamisel etendas Lutheri vabriku isetegevuslik töölisteater (1908—1914), mille organiseeris bolševik J. Rossfeldt VSDTP Tallinna Komitee ülesandel.

Tartus ei suudetud kogu reaktsiooniperioodi jooksul sotsiaaldemokraatlikku organisatsiooni taastada, kuid seal jätkasid tööd üksikud sotsiaaldemokraadid-töölised, kes pidasid ühendust eeskätt Tallinna organisatsiooniga. Nad töötasid peamiselt ametiühingutes ja karskusseltsis „Karskuse Sõber".

1909. aastal oli Tartus viis ametiühingut — puidutööliste, rätsepate, maalrite, kingseppade ja trükitööliste ametiühing. 1910. aasta suvel toimus kivitööliste ametiühingu asutamise koosolek. Tähtsat osa Tartus etendas puidutööliste ametiühing, kuhu kuulus üle 400 inimese. Seda juhtisid sotsiaaldemokraadid H. Kiilaspea ja H. Tõnisson. Suur mõju oli ka rätsepatööliste ametiühingul, kus töötasid aktiivsed sotsiaaldemokraadid A. Mõtus, J. Lipsberg jt.

1909. aasta algul otsustas kingseppade ametiühing kutsuda kokku Tartu ametiühingute nõupidamise, et koordineerida kultuurhariduslikku tegevust, loengulist tööd jne. Kavatseti ka kokku kutsuda kõigi Eesti ametiühingute esindajate nõupidamine aktuaalsete ametiühinguliikumise küsimuste arutamiseks ja ühtse juhtiva keskuse loomiseks. Kuid võimud keelasid selle nõupidamise ära.

Tartu revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid seadsid oma eesmärgiks karskusselts „Karskuse Sõber" enda kätte võtta ja ametiühingud selle ümber koondada. Nad kutsusid töölisi ametiühingutes üles, et need „Karskuse Sõbra" liikmeks astuksid. See üleskutse leidis tööliste hulgas laialdast vastukaja. Juba 1910. aasta esimesel poolel olid seltsi 250—300 liikmest enamik töölised. 1910. aasta 25. augusti ja 18. septembri üldkoosolekul võeti seltsi liikmeks vastu veel 100 töölist. Viimane koosolek valis „Karskuse Sõbra" uue juhatuse. Selle esimeheks sai H. Kiilaspea.

Nii tekkis Tartus töölisliikumise legaalne keskus, mida juhtisid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid. Samal ajal asutati puidutööliste ja teiste ametiühingute aktivistide algatusel tööliste tarvitajateühisus „Edasi", mis asus „Karskuse Sõbra" ruumides. Kui arvestada ainult ametiühingute ja ühisuse „Edasi" liik-

meid, siis oli „Karskuse Sõbra" ümber koondunud vähemalt 1100 inimest.

Ametiühingud soovitasid oma liikmetel osa võtta „Karskuse Sõbras" korraldatavatest loengutest, küsimuste ja vastuste õhtutest ning muudest üritustest ja toetasid seltsi materiaalselt. Puidutööliste ametiühing näiteks andis 1910. aastal seltsile 100 rubla. Ametiühingud tellisid seltsi lugemislaua jaoks ajakirja „Töö", Peterburi metallitööliste häälekandjat „Metallist" ja teisi perioodilisi väljaandeid. Raamatukogu, mille põhifondis oli umbes 1000 köidet, täiendati süstemaatiliselt progressiivse kirjandusega. Tegutsesid loengute komisjon ja isetegevusringid. Seltsi poolt korraldatud üritused kasvatasid töölisi revolutsioonilises vaimus, sisendasid neisse seltsimehelikku solidaarsustunnet, kollektivismitunnet.

Väga populaarseks said seltsis korraldatavad küsimuste ja vastuste õhtud. Neil õhtutel arutati mitmesuguseid küsimusi — ühiskondlik-poliitilisi, töölisliikumise, kunsti, loodusteaduse ja muid küsimusi.

Revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid paljastasid „Karskuse Sõbrasse" töölisi „valgustama" tulnud kodanlikke haritlasi, peamiselt üliõpilasi.

Juba alkoholismi vastu võitlemise küsimuses, mis pidigi olema „Karskuse Sõbra" peaülesanne, lükkas seltsi üldkoosolek tagasi „sotsialist" A. Palvadre ettepaneku, mis taotles tööliste ja kodanluse seisukohtade lepitamist. Kavatsetava karskusseltside kongressi delegaadiks valiti sotsiaaldemokraat H. Kiilaspea, kes pidi kongressil esinema ettekandega „Alkoholism ja töölisklass".[38]

Tööliste ja töörahvahulkade kasvatamine proletaarse internatsionalismi vaimus, nende ettevalmistamine uueks revolutsiooniks ei olnud mõeldav ilma võitluseta kodanliku natsionalismi vastu, mis püüdis lõhkuda eesti ja vene rahva sõprust.

Kodanliku natsionalismi kasvu pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni soodustas ühelt poolt eesti kodanluse poliitiline ja majanduslik konsolideerumine ning teiselt poolt suurriikliku šovinismi tugevnemine ja tsarismi järjest suurenev surve rahvuslike ääremaade rahvastele.

Eesti bolševikud paljastasid neil aastatel mitte ainult avalikke kodanliku natsionalismi kuulutajaid niinimetatud „eduerakonnast", vaid ka „Noor-Eesti" rühma, kes propageeris kodanlikku natsionalismi enam rafineeritud kujul.

Revolutsiooniperioodil, mil käis äge poliitiline võitlus Venemaa revolutsioonilisel teel ümberkujundamise eest, püüdis eesti kodanlus töörahvast oma mõjule allutada ja Eesti töölisklassi kogu Venemaa proletariaadi ühisest rindest eraldada. Selleks

[38] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 339, lehed 9, 20.

kasutas ta natsionalistlikke loosungeid kogu eesti rahva „ühistest sihtidest" ja „ühisest tahtmisest" revolutsioonis.

Eesti kodanlus taotles tol ajal Eestile nõndanimetatud „laialdast omavalitsust" ja äärmiselt piiratud liberaalseid reforme.

Kui revolutsioon oli maha surutud ja eesti kodanlus veendus, et talle on kindlustatud laiemad võimalused „oma" töötajate ekspluateerimise arvel isiklikuks rikastumiseks, hakkas ta „üldrahvusliku ideaali" nimel plaane hellitama eesti rahva ühendamisest Tsaari-Venemaa raames.

Kuigi Tsaari-Venemaa oli rahvaste vangla, ei mõtelnudki eesti kodanlus rahvusliku rõhumise vastu võitlemisest. Tema kohta maksavad täiel määral V. I. Lenini sõnad: „... Kodanlus r e e d a b vabaduse, kodumaa, keele ja rahvuse huvid, kui tema vastu tõuseb revolutsiooniline proletariaat."[39]

Kui 1910. aasta laulupeo ajal võimud ei lubanud „Estonia" teatrihoone pidulikku nurgakivipanekut ja keelasid eesti keeles esinemise, siis K. Pätsi häälekandja „Tallinna Teataja" isegi õigustas neid tsaarisatraapide tegusid, mis rahvuslikku väärikust solvasid, ja tunnistas need seaduslikuks.

Kodanliku natsionalismi vastu välja astudes juhindusid eesti bolševikud V. I. Lenini õpetusest, et „i g a s u g u n e liberaalkodanlik natsionalism demoraliseerib ülimal määral töölisi, toob ülisuurt kahju vabaduse üritusele ja proletariaadi klassivõitlusele. See on seda ohtlikum, et kodanlikku (ja kodanlik-feodaalset) tendentsi v a r j a t a k s e „rahvusliku kultuuri" loosungiga"[40].

Eesti bolševikud paljastasid kodanluse võltse loosungeid ja näitasid, et ta tunneb end täiesti julgena ainult kasakate nuutide ja kuulipildujate kaitse all. Nad selgitasid, et tänu kontrrevolutsioonilisele osale 1905.—1907. aastal ja lömitamisele tsaarivalitsuse ees sai eesti kodanlus vaba võimaluse „üle-eestiliseks kultuuritööks". Tal on nüüd oma legaalne poliitiline partei, mitmesugused majanduslikud ning kultuurilised organisatsioonid ja ta võib rahulikult rikastuda, kuna enamik rahvast kannatab tööpuuduse, elukalliduse ja täieliku õigusetuse all.

Eesti bolševikud kutsusid töölishulki üles mitte osa võtma eesti kodanluse kultuurilistest üritustest, mille sihiks oli kodanluse klassipositsioonide tugevdamine. Tallinna ametiühingud ei võtnud kodanluse üleskutsest hoolimata osa „Estonia" teatrihoone ehitamiseks läbiviidavast rahakogumisest. Töölised ütlesid, et neile on vaja oma rahvamaja, töölisklassi võitlus- ja kultuuriliste organisatsioonide keskust, „Estonia" teater aga ei saa neid ülesandeid täita.

Samasugusele eitavale seisukohale asusid eesti töölised ka 1910. aastal Tallinnas korraldatud laulupeo suhtes, sest kodanlus

---

[39] V. I. L e n i n. Teosed, 6. kd., lk. 417.
[40] V. I. L e n i n. Teosed, 20. kd., lk. 7.

kasutas seda eesti rahva suurepärast traditsiooni oma natsionalistlikes huvides. Vaatamata sellele, et kodanlik ajakirjandus tegi õhinal agitatsiooni, et töölishulgad laulupeost osa võtaksid, ei lasknud viimased ennast natsionalistlikust uimast kaasa kiskuda ning hindasid õigesti selle „peo" sisu ja mõtet. Ajaleht „Uus Ilm" kirjutas, et rohkearvuline Tallinna töötute armee võib paremat elu loota alles siis, kui vägevad „Marseljeesi" helid natsionalistide patriootilistest kiidulauludest võimsalt üle kajavad.

Eitav suhtumine 1910. aasta laulupeosse ei tähendanud sugugi, et bolševikud üldse oleksid eitanud seda rahva seas populaarset demokraatlikku traditsiooni, rahvusliku kultuuri eredat avaldumisvormi. Alati on eesti bolševikud igati kaasa aidanud rahvusliku kultuuri tõeliselt demokraatlike elementide arenemisele. Tõeliste marksistidena ei omistanud bolševikud esmajärgulist tähtsust laulupeo rahvuslikule vormile, vaid selle sisule. Töörahvale oli vaja ainult niisuguseid laulupidusid, mis oleksid kaasa aidanud tema kultuuri demokraatlike elementide arenemisele, rahvahulkade koondamisele võitluseks isevalitsuse vastu.

Eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid astusid välja kodanluse igasuguste katsete vastu, mille sihiks oli eri rahvustest tööliste klassisolidaarsuse kõigutamine. Üks selline katse eesti ja vene tööliste vahele vaenu külvamiseks tehti 1909. aastal Tallinnas Osse ja Ko. tselluloosivabriku majandusliku konflikti puhul. Selle paljastamiseks laskis tehase sotsiaaldemokraatlik organisatsioon välja lendlehe, milles öeldi, et administratsioon püüab asjata eesti ja vene tööliste vahel vaenu õhutada. Lendlehe lõpus kutsuti kõigist rahvustest töölisi üles ühtsusele ja monoliitsusele.[41]

Täielikult kukkusid läbi ka kõik katsed Tartu karskusseltsis „Karskuse Sõber" natsionalismi propageerida. Kui üks üliõpilane pidas seal loengu natsionalismi ideede kaitseks, astusid töölised tema vastu välja ja ütlesid, et nende lipukirjaks on Marxi ja Engelsi suur loosung „Kõigi maade töölised, ühinege!".

Kodanlikku natsionalismi arvustades paljastasid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid „rahvuse ühtsuse" ja „ühtse" rahvuskultuuri ideid. Ühel küsimuste ja vastuste õhtul „Karskuse Sõbras" tuldi järeldusele, et töölisklassil ja kodanlusel kui antagonistlikel klassidel ei saa olla ühtset kunsti ning kultuuri. Seda kinnitati järgmise argumendiga: kui „Vanemuine" muutuks tööliste teatriks, siis jääksid temast eemale ühiskonna kodanlikud kihid, kes teda praegu toetavad.

Leninlikest internatsionalistlikest seisukohtadest lähtudes astusid eesti bolševikud 1910. aasta 1. mai lendlehes välja tsarismi kui soome rahva kägistaja vastu. Bolševikud võitlesid kõigi rahvuste võrdõiguslikkuse eest. Kuid nad mõistsid, et rahvusküsi-

[41] Moskva RAKA, f. PD, 4. asjaajam., 1909. a., s.-ü. 88, osa 2, leht 8.

must saab lahendada üksnes kõigist rahvustest tööliste ühise revolutsioonilise võitluse tulemusena.

Eesti revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide järjekindel võitlus kodanliku natsionalismi vastu ajas nurja kodanluse katsed eesti töölisi eemale kiskuda kogu Venemaa proletaarlaste võitlusrindest ja neid oma rahvavastase poliitika orbiiti tõmmata. Eesti töölised jäid ustavaks proletaarse internatsionalismi põhimõttele.

1910. aasta esimesel poolel laskis VSDTP Tallinna Komitee välja terve rea lendlehti, mis õhutasid tööliste võitlusvaimu. 1910. aasta algul levitas ta lendlehte, milles kutsus töölisi üles raha koguma uue illegaalse trükikoja sisseseade muretsemiseks. Lendlehes öeldi, et illegaalse kirjanduse väljaandmine on nüüd eriti tarvilik, sest kodanlik ajakirjandus püüab kustutada 1905. aasta kajana tööliste südames põlevat revolutsioonituld, isevalitsus aga tahab sotsiaaldemokraatia tõesõna repressioonidega maha tallata.

9. jaanuari veriste sündmuste viiendaks aastapäevaks andis Tallinna komitee välja lendlehe, milles rõhutati, et meie maa läheb halisejatest ja kodanluse kahjurõõmust hoolimata vastu uuele revolutsioonile, et Venemaa proletariaat, kuigi terrori läbi tugevasti nõrgendatud, koondab VSDTP lipu all oma jõude ja valmistab neid ette, et eelolevas suures lahingus reaktsiooni ahelad purustada. Lendlehte levitati paljudes Tallinna ettevõtetes, sealhulgas Krulli tehases, Osse ja Ko. tselluloosivabrikus, „Wiegandi" vabrikus, Lutheri vabrikus.[42]

1910. aasta 1. mai puhul avaldatud lendlehes konstateeriti, et Venemaa proletariaat astub uuesti võitlusse, ja kuulutati välja loosungid „Maha isevalitsus!", „Elagu demokraatlik vabariik!".

Reaktsiooniajajärgul võitlesid eesti bolševikud ennastsalgavalt selle eest, et töölishulki koondada ja uuteks otsustavateks revolutsioonilahinguteks ette valmistada. Nad võitlesid selle eest, et veelgi tugevdada Eesti töölisklassi ja kogu Venemaa proletariaadi internatsionaalset solidaarsust võitluses reaktsiooni vastu, isevalitsuse kukutamise eest.

Reaktsiooniajajärgul kasvas ja karastus sotsiaaldemokraatlike tööliste noor kaader, kes järgmistes revolutsioonilahingutes sammus koos vanade võitlejatega rahvahulkade esiridades.

---

[42] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1910. a., s.-ü. 5, osa 93 1. B, lehed 3—4.

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID REVOLUTSIOONI UUE TÕUSU AASTAIL

(1910—1914)

1. Revolutsiooni uus tõus Eestis

1910. aastal hakkas pikaajaline seisak Venemaa tööstuses asenduma uue majandusliku tõusuga. Eestis suurenes tööstuse toodang aastail 1910—1913 rohkem kui 34 protsendi võrra.[1] Eriti kiiresti kasvasid metalli-, puidu- ja keemiatööstus ning ehitusmaterjalide tootmine.

Järsult kasvas Tallinna tööstus. Eriti suureks paisus laevaehitus, sest Tsaari-Venemaa valmistus imperialistlikuks sõjaks. Siin oli mitu laevatehast — Vene-Balti, Bekkeri ja Noblessneri tehas. Peale selle hakati ehitama Peeter Suure nimelist merekindlust. Vanad Tallinna tehased („Dvigatel", „Volta", „Franz Krull" jt.) suurendasid oma toodangut. Tallinn kujunes tähtsaks suurtööstuse keskuseks, kus oli arenenud metalli- ja masinatööstus ning laevaehitus.

Eesti suurtööstus oli vene ja välismaa monopolistliku kapitali käes. Sellele kuulusid kõik tähtsamad Tallinna, Narva ja Pärnu ettevõtted. Vene-Balti tehaste ehitamist finantseeris Vene-Aasia Pank, kus domineeris prantsuse kapital, Bekkeri tehast kontrollis Peterburi Kommertspank, Noblessneri tehas kuulus samanimelisele aktsiaseltsile, mis oli seotud Peterburis asuvate Nobeli ja Lessneri tehastega. Neis finantsrühmades etendas suurt osa saksa kapital.

Samal ajal kasvas majanduses ka eesti kodanluse osatähtsus. Ta hakkas rajama suuremaid tööstusettevõtteid, nagu linavabrikuid (Viljandis ja Pärnus), mööblivabrikuid ja teisi ettevõtteid. Eesti kodanluse huvid põimusid veelgi tihedamalt ühte Vene imperialismi huvidega.

Majanduslik tõus tõi kaasa töölisklassi kiire kasvu. Aastail 1909—1913 kasvas vabrikuinspektsiooni alla kuuluvate ettevõtete tööliste arv Eestimaa kubermangus 18 754-lt 28 550-ni.[2] Tõusis

[1] Обзор Эстляндской губернии (Приложение к всеподданейшему отчету), за 1910 г., lk. 25, за 1913 г., lk. 25.

[2] Своды отчетов фабричных инспекторов за 1909 г., табл. VI; 1913 г. табл. V.

veelgi tööliste kontsentreerumise aste. 28 550 vabrikutöölisest töötas 1913. aastal suurettevõtetes (üle 500 töölisega) 21 500 töölist ehk 3/4 vabrikutööliste üldarvust. Ainuüksi Kreenholmi Manufaktuuris töötas 10 500 töölist.

Visa võitluse tulemusena saavutasid metalli-, puidu- ja paberitööstuse ning mõnede teiste tööstusharude töölised 1913.—1914. aastal nominaalpalga teatud tõusu. Kuid see ei toonud kaasa reaalpalga märkimisväärset suurenemist, sest et elukallidus samal ajal kasvas. Mõnedes tööstusharudes aga, nagu näiteks puuvillatööstuses, nominaalpalk isegi alanes. Pikk tööpäev, ületunnitöö, trahvid, töökaitse puudumine, ebasanitaarsed töö- ja elutingimused, administratsiooni jõhkrus ning omavoli olid töötusettevõtetes endiselt tavalisteks nähtusteks.

Jätkus põllumajanduse, eriti loomakasvatuse kiire areng. Tugevnes maakodanlus — kulaklus. Oma positsioonide kindlustamiseks koondus ta ikka aktiivsemalt mitmesugustesse põllumeeste seltsidesse ja kooperatiivühingutesse. Kulakute käes olid ka vallavalitsused.

Parunite ja kulakute võimutsemise olukorras tõi põllumajandusliku tootmise kasv kaasa mõisatööliste, sulaste, väikerentnike ning vähese maaga talupoegade ekspluateerimise edasise kasvu. Jõhkralt kurnati mõisatöölisi ja talusulaseid. Nende tööpäev oli nagu ennegi äärmiselt pikk. Üle jõu käiva töö eest said nad näljapalka. Sealjuures olid nad kõige rõhutumaks kihiks, kannatasid peremeeste omavoli all ja elasid väga halbades tingimustes.

Töölisajalehed kirjutasid sageli sulaste raskest olukorrast. Rõugest saadetud sõnumis öeldi: „Põllutööliste olukord on siin vilets, palgad on väiksed. Iseäranis viletsad on tööliste korterid. Tavaliselt on siin tööliste elukorteriks peremehe „kolikamber". Vahel tarvitatakse seda köögiks, vahel puude kuivatamiseks."[3]

Parem polnud popside ja väikerentnike olukord. Ühest sõnumist Pärnumaa kohta loeme: „Meie mõisates kiratseb veel üks liik orjasid, nõndanimetatud popsid. Neile on mõisa poolt majad kui koopaurtsikud ehitatud ... Maarent tasutakse tööga: kolm päeva nädalas, talvel veotööd veel peale selle ... Teine liik orjasid on metsapopsid, kes metsas tükitööga oma rendi tasa orjavad ... Raharenti ei võeta. Kes orjata ei taha, lastakse kohe lahti."[4]

Klassivastuolud maal muutusid järjest sügavamaks ja teravamaks. Oma peavaenlaseks pidasid eesti külaproletaarlased ja rentnikud-kehvikud mõisnikke. Kõige karmimatest karistustest hoolimata esines mõisahoonete ja igasuguse mõisavara põletamisi. Kuid kehvikud ja maatöölised ei vihanud mitte ainult mõisnikke, vaid ka kulakuid, kes neid rängalt kurnasid. Revolutsiooni

[3] „Töö Hääl" nr. 17, 8. veebruaril 1914.
[4] „Kiir" nr. 6 (42), 15. jaanuaril 1913.

uue tõusu aastail toimusid Harju, Lääne ja Pärnu maakonnas mitmel pool maatööliste streigid. Maaproletariaadi klassiteadvus oli niivõrd kasvanud, et kohati seadis ta vallavolikogude valimistel üles oma kandidaadid.[5]

Töötav talurahvas hakkas üha rohkem aru saama, et ainult liidus töölisklassiga ja revolutsioonilise võitluse abil võib ta oma olukorda parandada.

Venemaad, kus valitses viletsus, rõhumine ja õiglusetus, võis päästa ainult revolutsioon.

Rahvahulgad hakkasid järk-järgult virguma. 1910. aasta suvel võis Venemaal tähele panna esimesi revolutsioonilise liikumise elavnemise tundemärke. Aasta lõpul toimusid Moskvas, Peterburis ja teistes linnades poliitilised meeleavaldused ning üliõpilaste streigid. „Vene rahvas ärkab uuele võitlusele, sammub vastu uuele revolutsioonile,"[6] kirjutas V. I. Lenin 1910. aasta detsembris.

1910. aastal alanud töölisliikumise elavnemine võttis üha suurema hoo. 1911. aastal suurenes streikijate arv eelmise aastaga võrreldes enam kui kahekordseks. Revolutsioonilised meeleolud haarasid rahvahulki üha enam. Seoses arupärimisega, mille duuma sotsiaaldemokraatlik fraktsioon esitas II Riigiduuma sotsiaaldemokraatidest saadikutele mõistetud karmi kohtuotsuse kohta, toimusid 1911. aasta lõpul paljudes Peterburi tehastes tööliste revolutsioonilised väljaastumised.

1910. aasta teisel poolel võis ka Eestis märgata töölisliikumise elavnemist. See väljendus eeskätt tööliste majandusliku võitluse aktiviseerumises.

Sügisel toimus „Dvigatelis" lühiajaline streik, mille põhjuseks oli seal senisest karmima korra kehtestamine. Hiljem tekkis „Dvigatelis" konflikt palga alandamise pärast. Valmistuti suureks streigiks, kuid selle ärahoidmiseks tõid vabrikandid kohale politsei. Seoses sellega, et Balti Manufaktuuri administratsiooniga trahvide küsimuses läbirääkimiste pidamiseks valitud tööliste esindajad areteeriti, jätsid kangrud 1910. aasta oktoobris protestimärgiks töö mitmeks tunniks seisma. Novembris, seoses L. N. Tolstoi surmaga, esines rahutusi ka Tartu ülikooli üliõpilaste hulgas.

1911. aastal sagenesid konfliktid ja majanduslikud streigid ning muutusid oma iseloomult visamaks. 1911. aasta keskel oli „Dvigateli" tehases kolm streiki. Streikisid Aseri tsementitehase ja Pärnu linaladude töölised, Tartu puidutöölised ja rätsepad.

Tööliste võitlust juhtisid vabrikute sotsiaaldemokraatlikud rakukesed või üksikud töölised-sotsiaaldemokraadid. Konfliktide puhul lasti sageli välja lendlehti. Lendlehti trükiti ja levitati ka 1. mai ja revolutsiooniliste tähtpäevade puhul.

[5] „Narva Kiir" nr. 25, 26. novembril 1913.
[6] V. I. Lenin. Teosed, 16. kd., lk. 330.

Vahetu tõuke Venemaa massilise revolutsioonilise liikumise järsule kasvule andis Leena kullakaevanduse tööliste tulistamine 4. aprillil 1912. Protestistreigid ja -demonstratsioonid selle tsaarivõimude metsikuse puhul sulasid ühte 1912. aasta 1. mai streikidega, mis toimusid bolševike revolutsiooniliste loosungite all ja millest võttis osa umbes 400 000 Venemaa töölist.

Artiklis „Revolutsiooniline tõus" kirjutas V. I. Lenin:

„Kogu Venemaa proletariaadi suurejooneline maistreik ja sellega seotud tänavameeleavaldused, revolutsioonilised proklamatsioonid ja töölishulkade ees peetud revolutsioonilised kõned näitasid selgesti, et Venemaa on jõudnud revolutsioonilise tõusu ajajärku.

See tõus ei tulnud sugugi nagu välk selgest taevast. Ei, kõik vene elu tingimused valmistasid seda ammugi ette ning massilised streigid, mis toimusid seoses Leena veresaunaga ja 1. mai puhul, määrasid vaid lõplikult kindlaks tõusu saabumise."[7]

Tallinnas toimusid protestistreigid seoses Leena sündmustega Osse ja Ko. tselluloosi- ja paberivabrikus, „Dvigateli" tehases, Johansoni paberivabrikus, „Wiegandi" tehases, Pärnus „Waldhofi" tehases, Tartus rätsepate hulgas. Tallinna tööliste 1. mai streigist võtsid osa „Volta", „Wiegandi", „Krulli" jt. tehaste töölised. Tallinna tehaste töölised-bolševikud levitasid VSDTP Tallinna Komitee allkirjaga lendlehti, kus kutsuti üles 1. mail meelt avaldama. Lendleht lõppes sõnadega: „Andke meile meie saadikud tagasi! Igavene mälestus Leena kaevandustes langenud töölistele! Kättemaks timukatele!" Olgugi et Tallinna komitee lendlehes ei olnud veel formuleeritud bolševike partei kolme pealoosungit — demokraatliku vabariigi, 8-tunnilise tööpäeva ja mõisamaade konfiskeerimise nõudmist —, mis olid kirja pandud VSDTP Keskkomitee 1. mai lendlehes, läbis seda siiski revolutsiooniline vaim, mis kutsus võitlusse isevalitsuse vastu.

Oma ettekandes oli Eestimaa kubermangu sandarmivalitsus sunnitud tunnistama, et seoses Leena sündmustega ja 1. maiga tugevnes agitatsioon „streigiliikumise laiendamise ja ülevenemaalise töölisliikumisega sidemete loomise eest . . ."[8]

Laialdase ulatuse võtsid 1912. aastal majanduslikud streigid, millel oli visa võitlustahteline iseloom. Enamasti olid need edukad. Streikisid Johansoni paberivabriku, Balti Manufaktuuri, Lutheri vabriku, Osse ja Ko. tselluloosivabriku ja „Dvigateli" tehase töölised, Tartu, Narva ja Pärnu rätsepad, Tartu kingsepad, Pärnu sadamatöölised jt. Võitlusega ühinesid ka väike-ettevõtete töölised. Majanduslike streikide hulgas paistis eriti silma Baltimaade trükitööliste üldstreik. Tallinnas kestis see 43 päeva ja Tartus 78 päeva ning lõppes kollektiivlepingu sõlmimisega 5 aastaks.

---

[7] V. I. Lenin. Teosed, 18. kd., lk. 83.

[8] Moskva RAKA, f. PD, 4. asjaajam., 1912. a., s.-ü. 88, osa 7, leht 3.

ja palga tõstmisega. Vabrikuinspektsiooni järelevalve alla kuuluvates ettevõtetes toimunud 34 streigist kestis ainult 10 streiki kuni 5 päeva, 19 streiki aga 43—78 päeva. 27 streiki lõppes tööliste nõudmiste täieliku või osalise rahuldamisega.

Uue turu veretöö aastapäeva tähistasid Tallinna töölised 16. oktoobril 1912 poliitiliste streikidega „Dvigatelis", „Voltas", „Wiegandis", „Krullis", Mayeri tehases jt. ettevõtetes. Nendest võttis osa üle 4000 inimese. Vastuseks streikidest osavõtjate trahvimisele kuulutasid töölised 18. oktoobril välja uue streigi.

1912. aasta novembris võtsid Eesti töölised aktiivselt osa streikidest ja demonstratsioonidest, mida kogu Venemaa proletariaat korraldas protestiks surmaotsuse vastu, mis oli Musta mere laevastiku madrustele ülestõusu organiseerimise katse eest langetatud. 9. novembril läksid Tallinnas punase lipu all revolutsioonilisi laule lauldes demonstratsioonile ligi 1900 Balti Manufaktuuri töölist. Politsei pani tööliste-bolševike hulgas toime rohkearvulisi läbiotsimisi.

1913. aastal revolutsiooniline tõus jätkus. Veelgi rohkem töölisi ühines massiliste poliitiliste väljaastumistega. 1913. aastal võttis Eestis poliitilistest streikidest osa vähemalt 17 000 inimest.

Aktiivselt astusid töölised välja 1913. aasta 1. mail. Vaatamata tsaarivõimude meeleheitlikele katsetele väljaastumist massiliste läbiotsimiste ja areteerimiste abil takistada, tähistasid 1. maid paljud Tallinna, Tartu ning Narva töölised. Ametlike andmete põhjal võttis streigist osa üle 6200 inimese. Et tööliste organiseeritud väljaastumist takistada, kuulutasid ettevõtjad revolutsioonilise võitluse eesotsas sammuvates ettevõtetes (näiteks „Dvigatelis") välja „inventuuri".

21.—25. juunini toimusid mitmes Venemaa linnas, sealhulgas ka Tallinnas, protestistreigid ülestõusuks ettevalmistusi teinud Balti laevastiku 52 madruse üle kohtumõistmise vastu. 2000 „Dvigateli" töölist läksid revolutsioonilisi laule lauldes demonstratsioonile. Tallinna tööliste aktiivset osavõttu juunistreikidest märkis bolševistlik ajakiri „Prosveštšenije".[9] Protestistreigid sundisid tsaarivalitsust mereväelaste ülestõusu juhtidele langetatud surmaotsuse tühistama.

3. septembril toimus massiline protestistreik kindlustusküsimustes peetavate tööliskoosolekute keelu ja töölisajakirjanduse tagakiusamise vastu. Sellest streigist võttis osa 5000 töölist.[10] Kuigi politseinuhid takistasid lendlehtede väljaandmist, panid toime massilisi läbiotsimisi ning Tallinna koondati kogu Eestimaa kubermangust kokku ratsapolitseinikke ja seati valmis sõjaväeosad, võttis 16. oktoobri sündmuste 8. aastapäevale pühendatud poliitilisest streigist osa 6500 Tallinna töölist.

---

[9] „Просвещение" nr. 6, 1913, lk. 84.

[10] „Северная правда" nr. 29, 30, 31, 5., 6., 7. septembril 1913.

Samal ajal tugevnes ka majanduslik võitlus ja suurenes tööliste solidaarsus. Kapitalistid vastasid streikidele järjest sagedamini lokautidega (näiteks „Dvigatelis", „Waldhofis") ja kutsusid appi politsei.

Streigiliikumise kiiret kasvu revolutsiooni uue tõusu aastail näitavad kaugeltki mitte täielikud ametliku statistika andmed. 1911. aastal oli Eestimaa kubermangus registreeritud 5 streiki 352 osavõtjaga, 1912. aastal 44 streiki 14 132 osavõtjaga, 1913. aastal 62 streiki 22 109 osavõtjaga ja 1914. aastal (kuni sõja alguseni) 79 streiki 27 725 osavõtjaga.[11]

Eestis tervikuna, kui arvestada ka Liivimaa kubermangu põhjapoolset osa ja vabrikuinspektsiooni järelevalve alla mittekuuluvaid ettevõtteid, oli streikijate arv märksa suurem. Arhiiviandmete, töölis- ja kodanlike ajalehtede ning ametliku statistika põhjal tehtud arvestused näitavad, et näiteks 1913. aastal võttis streikidest osa vähemalt 28 500 inimest, 1914. aasta esimesel poolel aga umbes 30 000 inimest.

Kõige aktiivsemad olid Tallinna töölised, kellest rõhuva enamiku moodustasid metallitöölised. Nende aastate streigiliikumise tähtsaks iseärasuseks oli poliitiliste streikide läbipõimumine majanduslike streikidega ja see andis neile erilise jõu.

Tööliste aktiivne võitlus süvendas käärimist ka armees ja laevastikus, kus samuti algasid revolutsioonilised väljaastumised. 1912. aastal hakkas Balti laevastiku bolševistlik organisatsioon eesotsas Helsingis asuva VSDTP sõja-revolutsioonikomiteega ette valmistama ülestõusu, mis pidi saama tsarismivastase üldrahvaliku väljaastumise üheks osaks. Seati sisse side Musta mere laevastiku bolševikega. 10. juunil 1912 toimus Kadriorus Tallinnas baseeruvate laevade madruste illegaalne koosolek, millest võttis osa umbes 100 meest lahingulaevadelt „Pavel I", „Tsesarevitš" ning „Slava" ja ristlejalt „Rjurik". Koosolekul arutati ülestõusu plaani. Juuli algul saabus lahingulaevade brigaad Narva-Jõesuhu. 8. juulil peeti Narva-Jõesuu lähedal metsas revolutsiooniliste madruste suur koosolek, kus otsustati ülestõusu alustada ööl vastu 11. juulit. Kuid ülestõusu ei toimunud, sest provokaatorite kaebuse põhjal areteeriti selle juhid. Vaatamata karmidele repressioonidele ei vaibunud revolutsiooniline võitlus laevastikus.

Eesti nagu kogu Venemaagi astus revolutsiooni uue tõusu ajajärku.

[11] Vabrikuinspektorite aruanded 1911., 1912., 1913., 1914. aastate kohta.

2. Bolševistlike ajalehtede „Pravda" ja „Kiir" osa Eesti parteiorganisatsioonide tugevdamises ja ühtekoondamises

Revolutsioonilise võitluse aktiviseerumisega tõusid teravalt päevakorrale parteiorganisatsioonide tugevdamise ja rahvahulkade revolutsioonilise liikumise juhtimise uued ülesanded. Sel ajal tuli aga VSDTP Eesti organisatsioonidel ületada oma töös tõsiseid raskusi.

Tallinna organisatsioonis tekitas suurt segadust 1910. aastal pärast aktiivsete bolševike areteerimist VSDTP Tallinna Komiteesse kooptеeritud A. Kastra, kes tegutses maskeeritud likvidaatorina. 1911. aastal astus ta kodanliku ajalehe „Tallinna Teataja" toimetuse koosseisu, kus sai „Tööliste elu nurga" toimetajaks. A. Kastra rikkus partei IV konverentsi otsust selle kohta, et sotsiaaldemokraadid ei tohi olla kodanlike ajalehtede toimetuste liikmeteks. Kastra tõmbas ajalehe töösse korrespondentidena kaasa mõningaid Tallinna töölisi, sealhulgas isegi partei liikmeid. Ta ei võtnud osa partei põrandaalusest tööst vabrikutes ja tehastes ning andis VSDTP Keskkomiteele ja Riigiduuma bolševistlikule organisatsioonile valeinformatsiooni Eesti parteiorganisatsioonis valitseva olukorra kohta. Oma kirjades Keskkomiteele ja duumafraktsioonile laimas ta aktiivseid bolševikke, nimetades neid likvidaatoriteks. Et Kastra esines bolševikuna, ei suutnud osa VSDTP Tallinna Komitee ja linna parteiorganisatsiooni liikmeid kohe tema oportunistlikus poliitikas orienteeruda ja asus Kastra suhtes leplikule seisukohale. Tema kahepaikne tegevus takistas töölishulkade revolutsioonilise energia kasvu.

Rõhuv enamik Tallinna tehaste parteiorganisatsioone jäi bolševismi seisukohtadele ustavaks ja tegi oma tööd Tallinna komitee oportunistlike juhtide vastutegevusest hoolimata. Tehaste parteiorganisatsioonide tugevnemist soodustas märgatavalt tootmise laienemise tõttu alanud uute tööliste juurdevool teistest Venemaa linnadest. „Dvigateli" tehasesse oli tulnud mitmeid vene töölisi-sotsiaaldemokraate, kes organiseerisid siin illegaalse ringi, mis tegi propagandat vagunitehase tööliste hulgas. Ring sai bolševistlikku ajalehte „Zvezda" ning tutvustas seda töölistele.

Tartus jätkasid sotsiaaldemokraadid tööd karskusseltsi „Karskuse Sõber" kaudu, mille ümber oli koondunud enamik kohalikke ametiühinguid. 1911. aasta kevadel organiseeriti Tartu sotsiaaldemokraatlik rühm, millel olid sidemed Peterburiga. Sellesse rühma kuulusid töölised H. Kiilaspea, J. Lipsberg, A. Mõtus, proletaarne kirjanik V. Buk jt. Rühm andis 1911. aasta 1. maiks välja lendlehe, mis kutsus üles võitlema isevalitsuse kukutamise eest. Kuid rühma koosseisus oli ka juhuslikku, mitteproletaarset elementi. Varsti likvideerisid sandarmid rühma. Narvas tegutses 1910. aastal taastatud VSDTP grupp, kuhu kuulusid J. Tõnisson, K. Saaber, L. Vaarmann, M. Danilov, A. Tiimann jt.

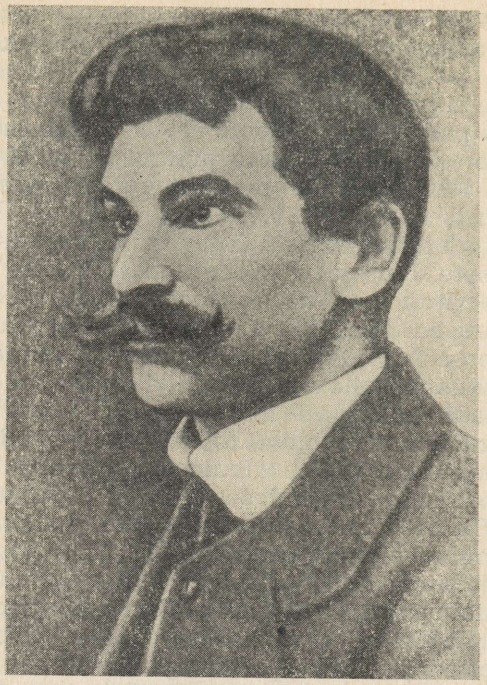

V. Buk.

1912. aasta jaanuaris toimus Prahas ülevenemaaline parteikonverents, kus oli esindatud üle 20 parteiorganisatsiooni — peaaegu kõik Venemaal tegutsevad organisatsioonid.

Bolševike aastatepikkuse oportunismivastase võitluse lõpptulemusena võttis konverents vastu otsuse likvidaatorid kui tööliste ürituse reetjad parteist välja kihutada. See oli partei ajaloolise tähtsusega võit. Konverents kutsus kohapeal töötavaid bolševikke üles kindlustama olemasolevaid ja looma uusi illegaalseid organisatsioone ning laialdaselt ära kasutama mitmesuguseid legaalseid tööliste ühinguid. Ta määras kindlaks partei poliitilise joone ja taktika vastavalt revolutsiooni tõusuga tekkinud tingimustele. Järjekordsete pealoosungitena seadis konverents üles miinimumprogrammi nõudmised: demokraatlik vabariik, 8-tunniline tööpäev, kõigi mõisamaade konfiskeerimine.

Nende revolutsiooniliste loosungite all toimus IV Riigiduuma valimiste kampaania, nende loosungite all kasvas revolutsiooniline liikumine kogu Venemaal.

Konverents valis autoriteetse Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga.

J. Tõnisson.

Praha konverentsi tulemuste kohta kirjutas V. I. Lenin Gorkile 1912. aasta veebruaris: „Likvidaatorlike lurjuste kiuste läks lõpuks korda uuesti ellu äratada partei ja tema Keskkomitee. Loodan, et rõõmustate selle üle koos meiega."[12]

Juhindudes Praha konverentsi otsustest arendas Keskkomitee kogu Venemaal võitlust illegaalsete parteiorganisatsioonide taastamise, kindlustamise ja ühtekoondamise eest, uute parteirakukeste loomise eest. Ta tugevdas sidemeid rahvahulkadega ja juhtis nende revolutsioonilise võitluse uut võimsat tõusu.

Pärast Praha konverentsi elavnes märgatavalt ka parteiorganisatsioonide tegevus Eestis. Tugevnesid Tallinna tööstusettevõtete parteiorganisatsioonid. Teovõimeline organisatsioon, mille eesotsas oli parteikomitee, tekkis „Dvigatelis". Samuti töötas parteiorganisatsioon eesotsas parteikomiteega Lutheri vabrikus; see koosnes kahest grupist, millest üks töötas vabriku vanas ja teine uues osakonnas. Aktiviseerusid „Wiegandi" tehase, tsellu-

[12] V. I. Lenin. Teosed, 35. kd., lk. 1.

L. Vaarmann.

loosivabriku, „Volta", „Krulli" ja teiste suurettevõtete parteigrupid. Kogu parteitöö tegid siin ära töölised ise. Nad panid toime korjandusi streikijate abistamiseks, levitasid lendlehti ning bolševistlikke ajalehti. Nende tehaste parteiorganisatsioonid olid 1912. aasta suuremate poliitiliste väljaastumiste eesotsas.

22. aprillil (5. mail) 1912 hakkas ilmuma marksistlik päevaleht „Pravda". See oli partei ülevenemaaline legaalne organ, mis etendas tähtsat osa töölisklassi elus. 1914. aastast peale tähistatakse „Pravda" esimese numbri ilmumise päeva töölisajakirjanduse päevana.

„Pravda" tähtsus partei ja revolutsiooni ajaloos on erakordselt suur. Bolševikke nimetati tol ajal õigusega pravdistideks. „Pravda" oli pidevalt V. I. Lenini tähelepanu keskpunktis. Ajaleht pööras suurt tähelepanu proletariaadi klassivõitluse küsimuste ja talurahva elu valgustamisele, pidas halastamatut võitlust oportunismi vastu, mitmesuguste šovinismi ja natsionalismi avalduste vastu, kasvatas rahvahulki revolutsioonilise marksismi, proletaarse internatsionalismi ideede vaimus. „Pravda" suur teene seisab selles, et ta kasvatas üles terve põlvkonna revolutsioonilisi töölisi.

Nagu kogu Venemaal nii koondusid teadlikud töölised ka Eestis revolutsiooni uue tõusu aastail „Pravda" ümber. „Pravda"

ПРАВДА

ЕЖЕДНЕВНАЯ РАБОЧАЯ ГАЗЕТА.

Годъ надежды горькой.

№ 1. Воскресенье, 22 апрѣля 1912 г. ЦѢНА 2 коп.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА ЕЖЕДНЕВНУЮ РАБОЧУЮ ГАЗЕТУ
„ПРАВДА".

Продолжается подписка
на газету
„ЗВѢЗДА"

От редакціи.

На грани.

Наши цѣли.

По независящимъ отъ издателя обстоятельствамъ объявленная продажа № 1 „Правды" по повышенной цѣнѣ въ пользу семей убитыхъ ленскихъ рабочихъ не можетъ состояться.

Ajaleht „Pravda" nr. 1, aprill 1912.

kasvatas neid kõigi oma artiklite ja sõnumitega ning selgitas Eestis toimuva poliitilise võitluse konkreetseid küsimusi. Kahe aasta jooksul avaldati siin enam kui 250 Eestile pühendatud artiklit, kirja ja muud teadet. „Pravdal" olid tihedad sidemed kõigi Eesti linnadega, kust ta sai arvukalt kirju. „Dvigatelis"

moodustas grupp töölisi toimetuskomisjoni, kes kogus materjale ja saatis need „Pravdale".[13]

Suurt tähelepanu pühendas „Pravda" Eesti töölisklassi raske olukorra valgustamisele. Ajalehes avaldatud materjalides räägiti tööliste viletsatest tingimustest Tallinna sadamas, Narva Kreenholmi Manufaktuuris ja kalevivabrikus, Pärnu ja Tallinna tselluloositehases ning teistes ettevõtetes.

Reas sõnumites räägiti tööliste halbadest korteritest ja võimatutest elutingimustest. Vene-Balti tehaste ehituselt kirjutas üks tööline: „Kõik töölised elavad barakkides-kuurides, millesse piki seinu on ehitatud narid. Naridel magatakse reas, ruumikitsikuse tõttu üksteise vastu surutult. Naised magavad meestega ühistel naridel. Barakid kubisevad kõikvõimalikest parasiitidest, kes töölised lõplikult verest tühjaks imevad. Päeval pressib higi ja jõu välja Ganskevitš koos hulga kümnikega, öösel aga parasiidid. Barakid on pimedad, mustad ja külmad. Ja meie elu on niisama pime, must, külm."[14]

Eestist saadetud sõnumites räägitakse ka meistrite ja ettevõtjate jõhkrusest ning omavolist, tööliste nöörimisest vabrikupoodides, elukallidusest jne.

Kolmandik Eestist saadetud sõnumitest oli pühendatud streikidele. „Pravda" teatas kõigist suurematest streikidest, organiseeris streikijate abistamist, analüüsis toimunud streike, selgitas tööliste üksikute väljaastumiste lüüasaamise põhjusi, viies lugejad järeldusele, et töölisklassi on vaja paremini organiseerida. „Pravda" kasvatas töölisi vennaliku solidaarsuse vaimus.

Ühes esimestest „Pravda" numbritest avaldati artikkel „Sulased Baltimaades", milles jutustati sellest, kuidas parunid ja eesti kulakud põllutöölisi häbematult ekspluateerivad. „Pravda" paljastas pettureid, kes värbasid väljarändajaid Brasiilia istandustesse, ja kutsus talupoegi üles võitlema parema elu saavutamiseks oma kodumaal.

Peale Uraalile ja kaevuritele pühendatud erilisade laskis „Pravda" VSDTP Keskkomitee korraldusel välja erilisa „Baltimaad",[15] mis avaldati „Putj Pravdõs" nr. 50, 30. märtsil 1914. See valgustas peamiselt Läti töölisliikumist ja sealsete bolševike edusamme. Aga selles avaldati ka artikleid eesti tööliste olukorrast, eesti bolševike nõupidamise resolutsioon, milles palavalt tervitati Riigiduuma bolševistlikku fraktsiooni, Eestis elavate vene tööliste resolutsioon ülalnimetatud otsusega ühinemise kohta ja „Töö Hääle" („Kiir") toimetuse teadaanne, et ta võtab osa töölisajakirjanduse päeva tähistamisest 22. aprillil 1914.

„Pravdas" avaldatud sõnumite arvu poolest olid Baltimaad Peterburi ja Moskva järel kolmandal kohal. Aasta jooksul aval-

[13] „Правда" nr. 37, 14. veebruaril 1913.
[14] „Путь правды" nr. 28, 5. märtsil 1914.
[15] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 17, nim. 2, s.-ü. 142, leht 1.

dati „Pravdas" Baltimaadest 411 sõnumit.[16] Suur osa neist saabus Eestist.

Ajaleht „Töö Hääl" avaldas 1914. aasta jaanuaris mõningad andmed „Pravda" tellijate arvu kohta ja märkis, et Peterburi kubermangus (ilma Peterburi linnata) oli 223 tellijat, Baltimaades aga 266 tellijat (sealhulgas 159 Liivimaal). Eestis oli kõige tagasihoidlikumate arvestuste järgi üle 100 „Pravda" tellija. Peale selle levitati „Pravdat" üksikmüügil. Alates 1914. aastast, kui Tallinnas hakkasid tööle laevatehased, laienes „Pravda" lugejate ring järsult. Töölised-bolševikud said ajalehti suurte pakkidena. Vene-Balti tehaste töölise, bolševik I. Kuzmini nimele saadeti „Pravdat" üksikmüügi jaoks 100—200 eksemplari.[17]

Samal ajal oli menševike ajalehel „Lutš" Eestis väga väike levik ja sedagi peamiselt intelligentsi hulgas. Nagu see ajaleht ise teatas, oli tal 1914. aasta märtsis Eestimaa kubermangus kõigest 12 ja Tartus 13 tellijat. Sõnumeid ja artikleid Eestist avaldati „Lutšis" 50 ümber.

Eesti töölised võtsid aktiivselt osa rühmakorjandustest „Pravda" heaks, millega nad rõhutasid oma solidaarsust bolševistliku ajalehega. 1914. aastal, seoses ajakirjanduse päevaga, tegid Eestis üksnes aprillikuu jooksul „Pravda" heaks korjandusi 20 töölisrühma. „Pravda" avaldas korduvalt sõnumeid Eesti tööliste poolt organiseeritud rühmakorjanduste kohta.

Vaatamata sellele, et „Pravda" oli legaalne ajaleht, kiusati tema tellijaid ja lugejaid taga. Ajaleht suleti kaheksal korral, ent iga kord hakkas ta uuesti ilmuma teise nimetuse all.

„Pravda" võitles selle eest, et kogu Venemaal kujuneks välja töölisorganisatsioonide võrk, kellel oleksid oma töölisajalehed. Rahvuslikes ääremaades oli tähtsaks ülesandeks välja anda emakeelseid töölisajalehti.

Üheks esimeseks selliseks ajaleheks oligi eesti töölisajaleht „Kiir". Selle järele tunti juba ammu vajadust. 1910. aastast saadik, pärast töölisajakirja „Töö" sulgemist ei olnud eesti töölistel oma ajakirjandust ja kodanlikud ajalehed tegid takistamatult oma klassivaenulikku propagandat. Teatud määral aitas seda lünka täita ajaleht „Uus Ilm". Alates 1911. aasta lõpust oli „Uue Ilma" toimetajaks H. Pöögelmann. Ajaleht hakkas Eestis ja Peterburi eesti tööliste hulgas üha laialdasemalt levima. Peaaegu igas numbris avaldati informatsiooni Eestis, Soomes ja kogu Venemaal valitseva olukorra kohta ning kirjutati tööliste ja üliõpilaste liikumisest. Kuid Eestis ilmuvat töölisajalehte ei suutnud „Uus Ilm" siiski asendada. Revolutsioonilise liikumise uus tõus nõudis tungivalt kohapealse töölisajalehe asutamist.

[16] Большевистская печать в тисках царской цензуры 1910—1914 гг. Сборник документов, Ленинград, 1939, lk. 12—13.

[17] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 124, nim. 1, s.-ü. 1020, leht 3; Moskva RAKA, f. PD, 9. asjaajam., 1914. a., s.-ü. 513, leht 5.

AGITERIGE OMA SÕPRU JA TUTTAWAID UUE ILMA LUGEJATEKS!

UUS ILM

Wäljaandja: Ameerika Eesti Kirjastuse Osaühtsus. — Toimetaja HANS PÕGELMANN
Toimetuse Nõukogu liikmed: M. Sherman, J. Frantz, A. Smiersmaa, A. Raud.
Tellimise hind Ameerikas: aastas 2 dol., ½ a. 1 dol. 00 c., ¼ a. ½ a. 50 c. Üksik nummer 5 senti ehk 10 kopikat
„ „ Wäljamaale: „ 2 „ 00 „ ½ a. 1 dol. 00 c., ¼ a. ½ a. 50 c.
„ „ Wenemaale: „ 4 rbl. ½ a. 2 rbl. 00 k., ¼ a. 1 rbl. 00 k. Kuulutuse hind 8 palo- eest 1 sõna eest 10 senti. Adressi vahetus 5 senti. — Lehte kätteandes ja trükitakse enne trükipäeva. Toimetuse ja talituse aadress: UUS ILM, 225 E. 79 St. New York City, N. Y., U. S. of America.

No. 51. Dec. 22. 1911

Published every Friday by ESTHONIAN PUBLICATION SOCIETY 225 E. 79 St. New York.

HANS PÕGELMANN EDITOR
ALEX. MESILA CHAIRMAN
CHAS. EHRLIH TREASURER

Entered as second-class matter July 6, 1910, at the post office at New York, N. Y., under the act of March 3, 1879.
Subscription rate $ 2 per annum.
Advertising rates 50 cents per inch.

III aastakäik. Vol. III.

See on jõuluewangelium uus . . . .

„Waata, suurt rõõmu ma kuulutan teile!
Rahuwürst sündinud ilmale!"
Kuulutab täna kantslitest meile
Jõuluewangelium kõigile;
Jõuluöö sõrawal walgusel
Tõotab rahu ja wennastust teel.

Üks aastasada wenis teise järgi,
Ei lõpnud kantslist rahukuulutus:
Kuid wäljas ohwrid nõudis wiletsus.
Ja elu punus pihkate pärgi.
Ei kadund kurnaw wägiwald maailmast;
Ei wähenenud hirmus woretöö;
Ei taganenud rõhuw orjaöö;
Ei kuiwand nutupisar rahwa silmast.
Üks aastasada weeris teise järgi!
Ja kuna kantslist „rahu!" lauliš suu,
See šala maosugu nurjatu
Weel ise punus rahwai' okaspärgi.
Ja kuhu aastas seda kihwti kandis,
Seal ahelates rauges waba töö.
Ja waimuilma kõitis mustaw öö.
Mis eluõhku tarretama sundis . . . .

Ajalooline jõul.

On silmapilkusid, kus loodus inimese wastu igapäewasse raamidest wälja ulatawa mõjuga tõtreleb. Mitte ainult aruldased wägewad jõuawalduse, nagu maawärisemine, pikne, häwitawad formid, waid isegi järjekorralised loodusenähtused panewad inimese, iseäranis zig-aja inimese, kes igapidi palju suuremal mõedul looduse otsekohese mõju all seisis, su kartuses, hirmu wõi tänu tundel õles waatama nende tundmata hallikate poole, keda ta lapselik kujutusewõim tähendatud nähtuste säutajaks pidas.

Ühteks sarnaseks nähtuseks oli ka talwine päikesepööre. Nädalate kaupa enne seda oli loodus inimest — iseäranis maskera põhjapoolet, kus meie ajalooliged mälestused on õles kaswanud — pikkade pimedate õõdega, ududega, wihmasadudega rõhutud meeleolus hoidnud; ikka madalamale ja madalamale oli päikeskera — see looduserahwaste wõimas ja kõrgesse asutatud jumalus — silmapiiril wajunud, nagu ahwerdaks ta ilmast kaduda ja inimest igawesusse pimedusesse jätta.

Nõõd, pöördepäewast peale, muutus lugu. Päike, kahkas silmapiiril kerkima, temaga ühtlasi lootus, meeleolu, uus elurõõm.

Olgiame, et lapselikud minewikurahwad seda oga oma luulekujutustes uue ärkamise, uue elu tõusmise mõttega ühendasiwad, et nad kogunu oma loodusejumalaste sünnipäewa selle aja peale kujutasiwad? Nii mõnegi rahwa juures oli 25. detsember juba aastatuhandete eest kas jumalate sünnipäewana wõi mõne teise pühadusemõtte kandjana pühaks peetud.

Nagu iga uus laialilaguneniise juures, nii tarwitas ka see uuswool, mis hiljemalt praeguseks ristiusuks wälja kujunes, oma edasiwiseimisel neid wäliseid wormiid, mis ta teiste uskude juures eest leidis. Ja kui ristiusu kiriku-õlemus wiimati küsimusc ees seisis, millal oma lihaksasaanud jumalase sünnipäewa pühitseda, siis oli iseenesest loomulik, et sotleks endiste uskude — iseäranis wõistleva Mitra usu — järele 25. detsember walliti. Ae gamõõda ununes ristiusu pealetungimise mõjul endine usk oma mälestustega, ja kirikupolitika sellimatuse mõjul unustas isegi teadus pea ära, misenguse päranduse ristiusk oma eelkäijatelt kaesa oli wõtnud — kõik saadeti nüüd jõetiuse algupäralise ainuomanduse lipu all turule ja ähwardati hirmsa wandega igaühte, kes teisiti julges mõtelda!

Aastasadasid seltsus küll
Usu kütkes ilm;
Aastasadasid nägi wast
Ainult ahelaid silm.
Aga elu ei häälbunud.
Tuli tuksatas weel,
Tuule tuhinaid ootas, et
Leegiks tõuseda teel.
Ja need tuhinad tuliwad —
Uue kewade sõul;
Ränkelt raksuwad ahelad
Ärgand wõitluse jõul.
Laugelt lahkumas rammestus,
Rinnus pakitsew põud:
Läbi maailma kohanse
Hõiskaw kewadahõõd . . .

Kõrgele lehwib me wõitlusetipp.
Kuulutab wabadust, wendlust!
Lägi on rõhuwa orjuse lõpp;
Wennad, seks õheduist, kindlust!
Ühiselt tööle, siis ahelad heidame,
Maailma rahu ja õnnega täidame!
See on suur jõuluewangelium uus
Wõitlewa töölisteklassi suus
H. P.

Nii täli, et meie lapsepõlwes meelitäienda-waid lugeisid Jeesuse sündimisest kuuldes ja nende mõlestust pühitsedes suurel osal ainult kombeid, pruuksiid ja asteid austasime, mille iga aastatuhandeid Betlehemmast ja Nasaretist kaugemale minewiku rüppe ulatab.

Aastasajad läksiwad möödu. Tuhe uhu, mille alla ristiusu kirik kogu pika keskaja jooksul mitte üksi usulise ilma ei matnud, waid mille wõrgus ta ka jõuk teadusehared ahelas pidas, pidi inimesesoo arenewa wõimejõu ees sammsammult taganema. Ühest ja teisest teaduseehoone nurgast tõusiwad wõitlejad, kiristasiwad juigelt ulmastawa usulinkn purukа ja tõestasiwad wõimsa käega teadusclembi wõrgule. Läigu kawa aga oli aimasiew uinutamine kestnud, tiig suur oli weel kiriku sala-dusliikluswõga ümbritsetud mõju. Tuhanded juigedwõitlejad pidiwad kõige hirmsamat taga-kiusamist kannatama, teised tuhanded jäleda-ma piina all oma elu jätma. Ilma ei nad tõ-wõtta oleksiwad usha saanud.

Wõitlus ärkawa waimuilma wastu ei suu-nud aga ainelise ilma arenemist ja edenemist kinni pidada. Wõitlu koguni ümberpöörduli ütelda, et usulises pimeduses ja rahwa waim-likest waopaest kirikuwõimade keldritesse ja kasutidesse kokku kuhjatud warandused suu-rele töökejõuks olisiwad uue, kapitalistiliw-, kõrra sünnilamiseks. Selle korra rüppest aga kaswasiwad need kaks wõitmata wõimu, mille ajaloolweks ülesandeks oli ja on inimesesoo selle nõutusliku saladuslikkuse kõrkeimat pea-ta, milles kiriku teda aastatuhandeid hoidnud. Need olisiwad loodusevõimude ühel ühiselutasadus teisel poel, ehk, kui meie wwel sammu edasi astume — see ajaloowõimude, mis meilte tõlbast inimese kehalisi kui ka waimulise arenemise ja seltsikondlikste vahekordade muutumise

Ameerika eesti tööliste sotsialistlike organisatsioonide ajaleht „Uus Ilm".

Sellise ajalehe loomise algatajateks said Narva bolševikud-töölised. Tingimused revolutsiooniliseks tööks olid seal soodsamad kui Tallinnas, kus valitses eriti julm politseirežiim. Narva oli Tallinna järel teine suurem töölisliikumise keskus Eestis. Oma legaalse organisatsiooni — Rahvaharidusseltsi kaudu astusid Narva bolševikud ajalehe väljaandmiseks läbirääkimistesse Tallinna komiteega, samuti bolševike J. Anveldi, H. Pöögelmanni, J. Lilienbachi ja teistega. Neid läbirääkimisi pidas ja tegi praktilist tööd ajalehe väljaandmise ettevalmistamiseks J. Käspert, kes ka hiljem töötas väljaande kirjastajana. Aktiivselt võttis neist ettevalmistustöödest osa ka V. Buk, kelle VSDTP Tallinna Komitee 1911. aastal Narva saatis.[18]

Küsimuse lahendamist kiirendas „Pravda" ilmumahakkamine, sest see tõestas veenvalt ajalehe tähtsust tööliste jaoks ja näitas, milline peab olema ajalehe suund. Töölisajalehe asutamine sai veelgi vajalikumaks selle tõttu, et eesti kodanlus alustas natsionalistlikku kampaaniat seoses 1912. aastal Narvas ettevalmistatava järjekordse laulupeoga. V. Buk andis A. Meni varjunime all välja brošüüri „Üks unustatud eesti linn", milles paljastas ettevalmistatava laulupeo kodanlikku klassiiseloomu ja kodanluse valet eesti rahva „huvide ühtsusest". Ta rõhutas, et kodanlikud ajalehed kaitsevad kodanluse huve ja et töölisklassi tähtsaks ülesandeks on nüüd oma töölislehe asutamine. Brošüür levis tööliste hulgas laialdaselt, kuigi võimud selle lugejaid ja levitajaid taga kiusasid.

Ööl vastu 30. aprilli 1912 toimus Narvas Metallitööliste Ametiühingu piduõhtul nõupidamine, kus lõplikult otsustati töölisajalehe väljaandmine.[19] 15. (28.) juunist 1912 hakkaski Narvas ilmuma esimene laiadele töörahva hulkadele määratud eestikeelne ajaleht „Kiir", mis alguses ilmus kord nädalas. Toimetuses oli esialgu ainult kaks palgalist töötajat: V. Buk (toimetaja) ja J. Käspert (kirjastaja). Kogu ülejäänud töö tegid töölised ise tasuta ära. Alguses polnud ajalehel peaaegu mitte mingisuguseid oma summasid. Tänu tööliste toetusele muutus ajaleht majanduslikult tugevamaks. 1. detsembrist 1912 hakkas „Kiir" ilmuma kolm korda nädalas ja tema tiraaž suurenes pidevalt.

Ajalehe tegelik toimetaja oli J. Anvelt — hiljem üks silmapaistvamaid Eestimaa Kommunistliku Partei juhte. J. Anvelt astus parteisse 1907. a. Peterburis, kuhu ta oli pärast revolutsiooni lüüasaamist siirdunud; 1911. a. pealinnast väljasaadetuna töötas ta J. Lilienbachi kirjastuses „Mõte".

„Kiire" materiaalseks abistamiseks ja revolutsioonilise kirjanduse väljaandmiseks loodi Narvas 1913. aasta jaanuaris kirjastusühing „Rahva Sõna". Selle ühingu osanike rühmad tegutsesid

[18] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 296, leht 16.
[19] „Klassivõitlus" nr. 1/2, 1919, lk. 16—17.

Tallinnas, Tartus, Pärnus, Peterburis, Riias, Helsingis ja samuti ka välismaal.

Esialgu oli „Kiire" töös küllaltki palju puudusi. Ajalehe ideeline tase ei olnud kohe vajalikul kõrgusel, tema veergudel esines vildakaid seisukohti, mis olid mõnikord laialivalguvad ja ebaselged. Avaldati üksikuid leplasliku kallakuga artikleid. Seda märkis hiljem ka ajalehe toimetaja J. Anvelt.[20]

Kuid kõigile puudustele ja vigadele vaatamata oli „Kiir" bolševistlik ajaleht. Ta propageeris revolutsioonilise marksismi ideid, bolševike ideid. Ajaleht valgustas tööliste olukorda ja nende võitlust rõhujate vastu, võitles tööliste ning talupoegade liidu kindlustamise eest. „Kiir" oli tõeline kollektiivne propagandist, agitaator ja organisaator. Ta oli eesti bolševike käes peamiseks töörahva hulkade organiseerimise ja kasvatamise vahendiks. Temast sai Eesti parteiorganisatsioonide tugevdamise ja ühteliitmise keskus.

Seoses „Kiire" ilmumisega muutus Narva parteiorganisatsioon eriti aktiivseks.

Narvas asuva „Rahva Sõna" juhatuse koosolekute sildi all korraldati sageli nõupidamisi, kus lahendati mitmesuguseid parteitöö küsimusi. Kreenholmi, kalevivabriku, linavabriku ja Zinovjevi valutöökoja parteirakukesed levitasid „Pravdat" ja „Kiirt", juhtisid streike ja töötasid mitmesugustes legaalsetes organisatsioonides. Narva bolševikud võtsid vahetult osa „Kiire" toimetamisest ja väljaandmisest.

„Pravda" ja „Kiire" ilmumahakkamisega elavnes märksa 1912. aasta kevadel taastatud Tartu parteiorganisatsioon, mis tööliste A. Blaufeldti ja J. Lipsbergi juhtimisel tegi regulaarselt parteitööd. Parteiorganisatsiooni tähelepanu keskpunktis oli „Pravda" ja „Kiire" levitamine, nende heaks raha kogumine, neile sõnumite saatmine ja kirjastusühingu „Rahva Sõna" toetamine. „Kiire" levitamiseks ning abistamiseks loodi töölisajakirjanduse komisjon, milles töötasid puusepp H. Tõnisson ja kontoriametnik A. Sisask. Peale „Pravda" ja „Kiire" levitati Tartus marksistlikke ühiskondlik-poliitilisi raamatuid ja proletaarset ning demokraatlikku ilukirjandust, mida andsid välja kirjastused „Rahva Sõna" ja „Mõte".

Ka Pärnus elavnes 1912. aasta teisel poolel bolševike tegevus ja loodi sidemed „Kiirega". Grupp, mille eesotsas oli H. Suuder, organiseeris „Kiirele" tellijaid, tegi tema heaks korjandusi ja arutas ajalehes ülestõstetud küsimusi. Pärnu bolševikud levitasid proklamatsioone, mida nad said Peterburist. Grupp juhtis tööliste streigivõitlust. „Waldhofi" tehases 1913. aasta suvel toimunud suure streigi ajal loodi bolševikest streigikomitee. See

[20] J. Anvelt. „Meie lahkuminekud" ehk EKP „vastasrinna" ajaloolised unenäod, Leningrad, 1928, lk. 43—44.

Nende nimetuste all ilmus aastail 1912—1914 ajaleht „Kiir".

komitee jätkas oma tööd ka pärast streiki ja sellest kujunes hiljem Pärnu parteikomitee, kes pidas sidet teiste linnade parteiorganisatsioonide ja „Kiirega".

„Kiir" saavutas järjest suurema autoriteedi Tallinna sotsiaaldemokraatide hulgas, eriti vabrikute ja tehaste parteiorganisatsioonides. Kuid mida laiem oli selle ajalehe mõju, seda ägedamalt tungisid temale kallale parteivastased elemendid (A. Kastra jt.), kes istusid ikka veel Tallinna komitees. Nad läksid isegi niikaugele, et hakkasid töölisi üles kutsuma ajalehte boikoteerima. Osa Tallinna töölisi, kes ei saanud aru Kastra ja tema mõtteosaliste renegaatlusest, laskiski ennast õnge võtta.

„Kiirele" tuli appi „Pravda". Suures artiklis, mis oli pühendatud renegaat Kastra tõelise näo paljastamisele, kirjutas „Pravda" pahameelega nendest Tallinna sotsiaaldemokraatidest, kes mitte ainult keeldusid osa võtmast töölisajalehe väljaandmisest, vaid ka töötasid ajalehe vastu.

J. Anvelt.

„Töölisajalehte kiusavad võimud taga," kirjutati artiklis. „Toimetus ja kirjastajad, olles mõnikord kohutavas puuduses, nõrkevad üle jõu käivast tööst, et ainult mitte lasta hävineda kõige vajalikumal töölisklassi relval; eesti töölised teevad kõigis linnades korjandusi oma häälekandja heaks ning neile tulevad tihti solidaarsusest appi vene ja läti seltsimehed. Tallinnas aga propageerivad meie organiseeritud sotsiaaldemokraatlikud seltsimehed aktiivset boikotti oma klassi ainukese häälekandja vastu ja koguvad vabrikutes allkirju tuntud renegaadi hr. Kastra kaitseks . . .

Säärane poliitilise teadlikkuse langus ei saa Tallinna tööliste hulgas muidugi kaua kesta. Üha rohkem tugevneb seal liikumine töölisajalehe eest ja nende vastu, kes on reetnud oma klassi suure ürituse."[21]

26. detsembrist 1912 kuni 1. jaanuarini 1913 toimus Krakovis V. I. Lenini juhtimisel VSDTP Keskkomitee nõupidamine parteitöötajatega, kus tehti kokkuvõtteid töölisliikumisest ja bolševike tegevusest revolutsiooni tõusu tingimustes ning määrati kindlaks partei järjekordsed ülesanded. Nõupidamine konstateeris oma

[21] „Пролетарская правда" nr. 8, 11. jaanuaril 1914.

resolutsioonides vajadust jätkata võitlust partei revolutsioonilise loosungite, niinimetatud kolme valaskala eest, igati toetada ja organiseerida rahvahulkade revolutsioonilisi väljaastumisi — streike, tänavademonstratsioone, miitinguid jne. Nõupidamine luges bolševike üheks tähtsamaks ülesandeks tõmmata võitlusse kaasa maaproletariaati ja talupoegi. Partei ehituse alal pidas nõupidamine peamiseks ülesandeks „luua kõigis vabrikutes ja tehastes puhtparteilised illegaalsed vabrikukomiteed, mis koosneksid kõige aktiivsematest tööliselementidest"[22], ja tegi ülesandeks organiseerida igas linnas juhtiv parteikeskus.

Eesti bolševikud aktiviseerisid võitlust selle eest, et moodustada uus, bolševistlik Tallinna komitee ja tugevdada parteiorganisatsioone teistes linnades.

Tallinna revolutsioonilised töölised — põrandaaluste sotsiaaldemokraatlike ringide liikmed — tugevdasid võitlust Kastra oportunistliku joone vastu. Eriti suure hoo võttis see võitlus 1913. aastast alates. Kõige aktiivsemaiks osavõtjaiks sellest võitlusest olid noored töölised O. Rästas, R. Vakmann, K. Grünbach, F. Pilt, H. Tederov, E. Strauch jt., kes töötasid Tallinna ettevõtetes ja keda toetasid eesrindlikud töölised. 1913. aasta jaanuaris nõudsid „Dvigateli", „Wiegandi" ja „Volta" sotsiaaldemokraadid uue Tallinna komitee valimist, motiveerides seda vana komitee tegevusetusega.[23] Nõndanimetatud „noorte rühm" toetas kõigiti ajalehte „Kiir". Agitatsioonitöö parandamiseks moodustas rühm propagandistide ringi ja töötas välja selle tegevusprogrammi. 1913. aastal valiti R. Vakmann ja H. Tederov Tallinna komiteesse, mille tagajärjel Kastra positsioonid märksa nõrgenesid. 1913. aasta märtsis suunas „Kiire" toimetus Tallinna A. Koni. Ta sai juhendeid Peterburis toimunud bolševike põrandaalusel koosolekul, kus V. Kingissepa juhtimisel arutati parteitöö korraldamist Tallinnas.[24] 31. märtsil korraldati Pirital illegaalne koosolek, kus arutati „Kiire" toetamise ja parteitöö parandamise küsimust. Kuid provokaatori abiga ajasid sandarmid koosoleku nurja ja areteerisid sellest osavõtjad. Areteeritute hulgas olid ka „noorte rühma" tegelased.

Väga suurt abi Eesti parteiorganisatsioonide, sealhulgas ka Tallinna parteiorganisatsiooni tugevdamiseks andsid Peterburis tegutsevad eesti bolševikud, kes kuulusid ühtsesse Peterburi eesti bolševistlikku organisatsiooni, mida juhtis Peterburi komitee.

Eesti bolševikud tegid pealinnas elavate eesti tööliste seas ulatuslikku organiseerimistööd ja agitatsiooni. Nende tegevuse tugipunktideks Peterburis olid eesti karskusselts ja palgatööliste

---

[22] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, 1. osa, 1956, lk. 293—294.

[23] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1913. a., s.-ü. 5, osa 93 l. B, lehed 1—2.

[24] EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond, A. Koni mälestused.

vastastikuse abistamise ühing, mis olid tööliste käes. Selgitustööd tehti ka eesti kultuuriharidusseltsis.

1913. aasta keskel hakati Peterburi organisatsiooni aktiivsel osavõtul ette valmistama kõigi Eesti bolševistlike gruppide ja organisatsioonide esindajate nõupidamist (konverentsi). See oli tingimata vajalik, sest kohalikud parteiorganisatsioonid olid omavahel veel nõrgalt seotud. Oli vaja lõpp teha Kastra desorganiseerivale tegevusele Tallinna komitees ja kõik parteiorganisatsioonid „Kiire" ümber ühendada.

Seoses nõupidamise ettevalmistamisega käis V. Kingissepp 1913. aasta suvel Tallinnas, Narvas ja Riias, kus ta seadis jalule sidemed Eesti bolševistlike gruppide vahel ja organiseeris „Kiire" toetamist. Tallinnas abistas ta noorte bolševike gruppi ning püüdis likvideerida konflikti „Kiire" ja Tallinna komitee vahel. Vahekohus („Kiire" poolt V. Kingissepp ja J. Lilienbach) tunnistas, et sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni liige ei saa olla kodanliku ajalehe toimetuse liige. Seejärel aga ajasid Kastrat esindavad kohtuliikmed kohtuistungi nurja. Sellest ajast peale jääb Kastra tegelikult parteitööst kõrvale.

Tallinna komiteesse kuuluvad suurte tehaste esindajad, nende hulgas J. Saks (Lutheri vabrikust), J. Soo („Voltast") jt., hakkasid järjest aktiivsemalt osa võtma töölislehe levitamisest ja „Kiire" juhtimisel tehtavast parteitööst. 20. septembril 1913 toimus Tallinnas ettevõtete parteiorganisatsioonide esindajate koosolek, millest võtsid osa mõned Tallinna komitee liikmed. Sellel koosolekul arutati Peterburi nõupidamisest osavõtmise küsimust ja valiti Tallinna organisatsiooni esindajateks sellele nõupidamisele M. Laius („Dvigatelist") ja J. Saks.

6.—8. oktoobril 1913 toimuski Peterburis Žukovski tänavas maja nr. 15 V. Kingissepa juhtimisel Eesti bolševistlike organisatsioonide esindajate nõupidamine, mis viidi läbi „Rahva Sõna" osanike koosoleku sildi all. Nõupidamisest võttis osa 3 esindajat Tallinnast, 5 esindajat Narvast ja „Kiire" toimetusest ning 5 esindajat Peterburist. Valitud olid ka esindajad Tartust, Pärnust, Riiast ja Soomest, kuid need ei saanud nõupidamisele minna.[25]

Tallinna esindaja M. Laius andis aru olukorrast sealses bolševike organisatsioonis. Nõupidamine kinnitas Tallinna tööliste 16. oktoobri väljaastumise plaani. Tallinna esindajad said V. Kingissepa poolt kirjutatud teksti lendlehe jaoks, mida taheti paljundada ja tööliste hulgas levitada. Nõupidamine töötas välja plaani „Kiire" töö parandamiseks, kuulas ära ja arutas läbi „Rahva Sõna" juhatuse aruande ning valis uue juhatuse.

Nõupidamine aitas kaasa „Kiire" töö paranemisele ja VSDTP Tallinna organisatsiooni bolševiseerimisele.

Tallinna organisatsioon lõi tihedamad sidemed Peterburi ja

[25] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1913. a., s.-ü. 5, osa 93 l. B, lehed 101—103.

H. Klaas

„Kiirega". Endine Tallinna komitee, kes oli ajanud oportunistlikku poliitikat, kõrvaldati tegelikult organisatsiooni juhtimiselt. Hakati ette valmistama uue, tõeliselt bolševistliku linnakomitee valimist, kuid seda takistasid uued repressioonid. Ööl vastu 12. oktoobrit 1913 toimusid läbiotsimised ning areteerimised Peterburi nõupidamisest osavõtnute ja teiste aktiivsete Tallinna bolševike seas. Politsei areteeris 20 inimest, nende hulgas J. Heintuki, A. Tiimanni, M. Laiuse, G. Kudebergi, J. Saksa. 16. oktoobri lendlehte ei õnnestunud välja anda, kuid streik viidi sel päeval siiski läbi. 1913. aasta lõpul hakkas Tallinnas töötama andekas organisaator ja agitaator H. Suuder. Temast sai üks Tallinna uue komitee organiseerijaid.

Tallinna uutes laevatehastes töötas palju vene töölisi mitmesugustest Venemaa kubermangudest, eriti aga Peterburist. Nende hulgas oli rühm revolutsioonilisi töölisi, kes olid Peterburist poliitilise tegevuse pärast välja saadetud. Need moodustasid 1913. aasta teisel poolel illegaalse organisatsiooni, mille nimeks sai „Liiduartell" („Союзная артель"), ja asutasid väljasaadetute abistamise kassa. Peagi kujundati „Liiduartell" ümber „Sotsiaaldemokraatide Ühinenud Rühmaks". Selle rühma liikmed tegid revolutsioonilist propagandat laevatehaste tööliste hulgas, organiseerisid streike ja levitasid sotsiaaldemokraatlikku kirjandust, eriti „Pravdat".

Tallinna parteiorganisatsioon koondus ikka tihedamalt „Pravda" ja „Kiire" ümber.

„Kiir" kujunes Eesti parteiorganisatsioonide ühteliitmise keskuseks selle tõttu, et teda pidevalt abistasid VSDTP Keskkomitee, „Pravda" ja bolševike duumafraktsioon.

VSDTP Keskkomiteele ja bolševike duumafraktsioonile saadetud kirjades rõhutas V. Kingissepp, et „„Töö Hääl" nagu tema eelkäijadki pühendab kogu oma jõu üldmarksistlikule tööle bolševismi vaimus, mille väljendajaks on „Pravda" ja „Prosveštšenije"", ning palus ajalehte igakülgselt abistada.[26] Kuna ajalehel oli kohapeal äärmiselt vähe teoreetiliselt ettevalmistatud kaastöölisi, pöördus V. Kingissepp toimetuse ülesandel mitmel korral vene literaatide poole üleskutsega, et nad „Kiire" tööst osa võtaksid.

„Pravda" andis „Kiirele" suurt abi ennekõike oma eeskujuga. „Pravda" valgustas „Kiire" tegevust ja andis sellele hinnangu. Ta pühendas „Kiirele" 26 artiklit ja sõnumit, sealhulgas mitu suurt artiklit, mis ajalehe tööle suuna andsid. Koondades eesti töölisi ühte kogu Venemaa töölistega, organiseeris „Pravda" ühtlasi ajalehele laialdast materiaalset abi.

Mida tihedamaks muutusid „Kiire" sidemed „Pravdaga", seda tugevamaks muutus „Kiire" bolševistlik joon. Eriti märgatavalt paranes ajalehe sisu 1913. aasta lõpust alates, kui eesti bolševike sidemed VSDTP Keskkomitee Venemaabürooga, „Pravda" toimetusega ja bolševike duumafraktsiooniga regulaarseks kujunesid.

Aktiivselt abistasid „Kiirt" Peterburis tegutsevad eesti bolševikud V. Kingissepp, H. Klaas, E. Lell jt. Nad tõlkisid „Pravdas" avaldatud materjale eesti keelde ja varustasid nendega „Kiirt". Samal ajal tõlkisid nad kõige huvitavamaid „Kiire" materjale vene keelde ja saatsid need „Pravdale". Nad võtsid aktiivselt osa ka kirjastusühingu „Rahva Sõna" tegevusest. Veerandi kuni ühe kolmandiku „Kiire" fondi summadest andsid Peterburi eesti bolševikud.[27] Nad tegid palju „Kiire" ideelise taseme tõstmiseks, saatsid ajalehele tõeliselt bolševistliku sisuga artikleid ja kritiseerisid tema vigu ning puudusi.

Suurt abi „Kiirele" andis ka Helsingi eesti sotsiaaldemokraatide grupp. Ta levitas ajalehte, pani toime korjandusi, abistas kirjastusühingut „Rahva Sõna". Riia eestlastest bolševike rühm abistas samuti „Kiirt" ja levitas revolutsioonilist kirjandust.

Tänu VSDTP Keskkomitee, „Pravda" ja bolševike duumafraktsiooni abile muutus „Kiir" järjekindlalt bolševistlikuks ajaleheks.

Pärast Peterburis 6.—8. oktoobril 1913 toimunud nõupidamist pöördusid eesti bolševikud duumafraktsiooni ja VSDTP Keskkomitee poole palvega, et „Kiir" tunnistataks bolševike partei

[26] „Исторический архив" nr. 1, 1957, lk. 27—28.

[27] „Пролетарская революция" nr. 12, 1922, lk. 108.

häälekandjaks ja fraktsiooni liikmed teeksid ajalehele kaastööd. Eesti bolševike nimel pöördus V. Kingissepp ka VSDTP Keskkomitee poole kirjaga, milles teatas, et kui Keskkomitee liikmed ajalehe tööst osa võtavad, saab ajaleht kindla kontrolli alla ja see määrab selgelt kogu tema poliitilise ning taktikalise külje.[28]

Keskkomitee ja bolševike duumafraktsioon tugevdasid ajalehele „Kiir" antavat abi. Et duumafraktsiooni ja Keskkomitee liikmeid ajalehe suunaga tutvustada, tõlkisid V. Kingissepp ja teised seltsimehed vene keelde üle viiekümne „Kiire" artikli ja juhtkirja.[29] Tutvunud „Kiire" materjalidega, kuulas fraktsioon ära ajalehe esindaja ettekande ja võttis vastu otsuse tunnistada „Kiir" bolševike häälekandjaks ning anda talle materiaalset abi. Selle otsuse kiitis VSDTP Keskkomitee 1914. aasta aprilli algul heaks. Samal ajal sai ajaleht „Kiir" 200 rubla ulatuses rahalist abi.

Ajalehe „Rabotši" (selle nimetuse all hakkas 1914. aasta aprillis uuesti ilmuma „Pravda") esimeses numbris, mis oli pühendatud töölisajakirjanduse ajaloole, nimetati pravdistliku suunaga legaalsete töölislehtede hulgas ka eesti töölisajalehte „Töö Hääl". 1914. aasta juunis nimetas V. I. Lenin artiklis „Objektiivseid andmeid mitmesuguste voolude tugevuse kohta töölisliikumises" täiesti põhjendatult eesti töölisajalehte pravdistlikuks.[30]

„Kiire" võitlev hoiak tekitas võimude hulgas rahutust, mistõttu teda hakati teraselt silmas pidama. Tsaaritsensorid kasutasid kõikvõimalikke ettekäändeid ajalehenumbrite konfiskeerimiseks. Näiteks konfiskeeriti või trahviti 1913. aastal ühe kuu jooksul (20. juulist kuni 20. augustini) 12 ajalehenumbrist 6, s. o. pooled.

Oma olemasolu jooksul suleti ajaleht 5 korda. Kuid iga kord hakkas ta uuesti ilmuma mõne teise nime all: „Narva Kiir", „Rahvaleht", „Töö Hääl", „Töö Kiir".

Ajalehele määratud trahvid olid hiiglasuured. Kuni 1914. aasta maini trahviti „Kiirt" kokku 3625 rublaga. Nii tasumata trahvisummade pärast kui ka sagedaste kohtuotsuste põhjal pandi ajalehe toimetajaid ja väljaandjaid kinni. Kahe aasta jooksul vahetus ajalehel 19 ametlikku vastutavat toimetajat ja 8 väljaandjat.[31]

Eesti töölised ja kogu töörahvas aga pidasid „Kiirt" oma ajaleheks, kes tõeliselt võitleb nende huvide eest. Seda näitab selgesti kas või ajalehe heaks tehtud rühmakorjanduste arvu pidev suurenemine. Kõige tagasihoidlikumate kokkuvõtete järgi tehti „Kiire" olemasolu esimese aasta jooksul (15. juunist 1912 kuni 15. juunini 1913) 117 korjandust, teise aasta jooksul (16. juunist

---

[28] „Исторический архив" nr. 1, 1957, lk. 27—28.

[29] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 448, nim. 1, s.-ü. 37 362, leht 1; E. Kingissepa mälestused, EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

[30] V. I. Lenin. Teosed, 20. kd., lk. 353.

[31] „Narva Kiir" ja tema kägistajad, Leningrad, 1925, lk. 7—8.

H. Suuder.

1913 kuni 9. juulini 1914) aga juba 263 korjandust, kusjuures kogutud summa suurenes 1046 rublalt 2269 rublani.

Ajalehe „Kiir" toetamisest töörahva poolt kõnelevad selgesti toimetusele saabunud rohkearvulised tervitused.

Esimese aastapäeva puhul sai ajaleht õnnitlusi Tallinna 7 suurettevõtte ja Peterburi 14 ettevõtte töölistelt, samuti Narvast, Tartust, Rakverest, Pärnust, Helsingist, Stokholmist, Ameerikast, Siberisse asumisele saadetutelt jt. Palju tervitusi ja rahalisi annetusi saabus töölisajakirjanduse päeva puhul.

Omaks pidasid „Kiirt" ka kehvikud ja maaproletaarlased. Sulased ning kehvtalupojad saatsid ajalehele sõnumeid, milles nad kirjutasid oma raskest elust, mõisnike ja kulakute ikkest, oma lootustest. Kahe aasta jooksul avaldati „Kiires" vähemalt 130 artiklit ja sõnumit maatöörahva olukorra kohta. Pühapäeviti kogunesid sulased mõne „Kiire" tellija juurde ja korraldasid seal ühislugemisi. Kulakud pidasid töölisajalehe vastu tõelist sõda, kuid sellele vaatamata levis „Kiir" maal üha laialdasemalt ja avaldas seal oma revolutsioneerivat mõju.

Ajalehe järjest kasvavatest sidemetest massidega annavad kujukat tunnistust järgmised arvud: 1912. aastal avaldati „Kiires"

kirju ja sõnumeid 37 kohast Eestis, 1913. aasta esimesel poolel 44 kohast, 1913. aasta teisel poolel 66 kohast ja 1914. aasta esimesel poolel 77 kohast. Ka sõnumite üldarv kasvas kiiresti.

„Kiire" tiraaž kasvas 2200 eksemplarilt 4000 eksemplarile. Ta levis kõikjal Eestis, samuti Peterburis, Helsingis, Riias, Lääne-Euroopa maades ja Ameerika Ühendriikides. Seda tõendavad ka tellijate nimekirjad ja aadressid ning rohkearvulised ajalehele saadetud kirjad, mis „Kiire" arhiivis on säilinud. Isegi vaenlased olid sunnitud tunnistama, et „Kiir" sai tööliste hulgas laia leviku osaliseks.

Ajaleht „Kiir" koondas enda ümber kirjasaatjate, levitajate, tellimuste vastuvõtjate, töölisajakirjanduse heaks annetuste kogujate ning lugejate aktiivi. Sellega kasvatas ajaleht revolutsiooniliste tööliste, bolševismi pooldajate kaadrit. Eesti bolševikke hakati peagi nimetama „kiiremeesteks".

„Pravda" ja „Kiir" kasvatasid Eestis üles terve põlvkonna aktiivseid parteitöötajaid, kes 1917. aastal moodustasid parteiorganisatsiooni põhikaadri. J. Anvelt, J. Käspert, O. Rästas, H. Suuder, R. Vakmann ja teised bolševikud kujunesid revolutsiooni uue tõusu ajajärgul väljapaistvateks parteitöötajateks. Koos juba varem esilekerkinud revolutsioonitegelaste V. Kingissepa, H. Pöögelmanni, J. Sihveri ja teistega juhtisid nad võitlust nõukogude võimu eest Eestis Oktoobrirevolutsiooni perioodil ja sellele järgnevatel aastatel.

3. Eesti bolševike võitlus töölisliikumise ühtsuse eest. Kodanliku natsionalismi paljastamine Eestis

Edukaks võitluseks tsarismi vastu, kapitalistide vastu oli tingimata vajalik proletariaadi ridade ühtsus. Partei Keskkomitee Krakovi nõupidamine kuulutas üheks partei põhiliseks ülesandeks võitluse töölisliikumise ühtsuse eest. Vaja oli taotleda altpoolt tegevusühtsust illegaalse organisatsiooni ja revolutsioonilise taktika tunnustamise alusel.

Töölisliikumise ühtsust õõnestasid aga likvidaatorid ja muud oportunistid. Oma lõhestustööd maskeerisid nad valeliku „ühtsuse" loosungiga. Oli tarvis paljastada nende riukad, mis olid suunatud just ühtsuse lõhkumisele.

Revolutsiooni tõusu perioodil ei olnud eesti menševikel-likvidaatoritel organisatsioonilist tugipunkti ega oma häälekandjat. Osa nendest grupeerus Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi ümber, kusjuures mõned esinesid ka Eestis loengutega ja püüdsid siin legaalseid töölisorganisatsioone mõjutada. Ent töölised-bolševikud paljastasid nende lõhestava tegevuse. Rida menševikke-likvidaatoreid koondus „Noor-Eesti" ajakirja „Vaba Sõna" ümber, mis ägedalt ründas töölisajalehte „Kiir".

Töölishulkadele püüdsid mõju avaldada ka esseerid. Tallinnas

tekkisid revolutsiooni tõusu aastail väikesearvulised sotsialistide-revolutsionääride partei grupid. Tartus lisandus juba varem tegutsenud üliõpilastest esseeride organisatsioonile kohalik esseeride grupp. Neil pseudosotsialistidel ei olnud tööliste keskkonnas märkimisväärset mõju.

V. I. Lenin rõhutas korduvalt, et bolševikud ei oleks saavutanud võitu menševike üle, „kui nad poleks kasutanud õiget taktikat, kui nad poleks ühendanud illegaalset tööd „legaalsete võimaluste" ilmtingimatu ärakasutamisega"[32].

Partei peamisteks legaalseteks tugipunktideks olid „Pravda" ja IV Riigiduuma bolševistlik fraktsioon. Samal ajal pidasid bolševikud võitlust oma mõju tugevdamise eest ametiühingutes, haigekassades, haridusseltsides, klubides jne.

Praha konverentsi otsuse põhjal tegi partei suure töö ära seoses IV Riigiduuma valimiskampaaniaga, mida kasutati revolutsiooniliseks propagandaks ja tööliskassi organiseerimiseks.

Nagu kogu Venemaal nii toimusid ka Eestis Riigiduuma valimised terava klassivõitluse olukorras. Valimiste tulemused olid iseloomulikud selle poolest, et kõige reaktsioonilisem leer — saksa aadel ja kodanlus eesotsas Balti konstitutsioonilise parteiga — nõrgenes ja selle arvel tugevnes eesti kodanlus, kes astus välja ühes blokis vene kodanluse ja ametnikkonnaga.

Eesti töölistel ja talupoegadel ei olnud reaalset võimalust oma esindajat duumasse saata, sest Eestimaa kubermangu 46 valijamehest läks üle poole (26 inimest) mõisnike arvele ja ainult kaks valijameest esindasid töölisi.

Kasutades valimiskampaaniat tööliskassi poliitiliseks kasvatamiseks ja revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia ümber koondamiseks, esitas bolševike partei peamisteks valimiseelseteks loosungiteks demokraatliku vabariigi, 8-tunnilise tööpäeva ja kõigi mõisamaade konfiskeerimise nõuded.

Kuid võimude poolt tehtud igasuguste takistuste tõttu jäi bolševike ettevalmistustöö valimisteks siiski nõrgaks. Tallinnas ja eriti Narvas võtsid töölised valimistest passiivselt osa. Sellest kirjutasid nii „Pravda" kui ka „Kiir". Ent vaatamata sellele valiti volinikeks enamikul juhtudel revolutsioonilised töölised. Nii valiti Narva linavabriku volinikuks üks aktiivsemaid „kiiremehi" — tööline A. Arm. Valijameesteks Eestimaa kubermangu tööliste poolt valiti üksmeelselt aktiivsed bolševikud — Lutheri vabriku tööline J. Saks ja Kreenholmi Manufaktuuri tööline M. Danilov. Ka Liivimaa kubermangu Eesti ala töölised valisid oma volinikeks bolševike pooldajad.

Duuma liikmete valimisel Eestimaa kubermangu valimiskoosolekul jäid töölised-valijamehed hääletamisel erapooletuks, sest

[32] V. I. Lenin. Teosed, 31. kd., lk. 12.

O. Rästas.

puudusid igasugused väljavaated demokraatliku kandidaadi valimiseks; balti sakslaste kandidaatide vastu ja eesti reaktsioonilise kodanluse kandidaatide poolt hääletamine aga ei oleks vastanud tööliste klassihuvidele.

IV Riigiduuma bolševistlik fraktsioon kujunes tähtsaks parteitöö keskuseks. Töölised pöördusid fraktsiooni poole mitmesuguste revolutsioonilise võitluse küsimustega. Fraktsiooni sidemed kõigi Venemaa parteiorganisatsioonidega muutusid järjest tugevamaks.

Ka Eesti revolutsioonilised töölised pöördusid sageli fraktsiooni poole. Nii saatsid Tallinna töölised 1913. aasta juunis fraktsioonile 1080 allkirjaga avalduse, milles nad pöördusid proletariaadi esindajate poole palvega paljastada kohaliku administratsiooni omavoli, kes keelas haigekassa põhikirja arutamiseks koosolekute pidamise, võttes sellega töölistelt ära seadusega antud õigused. Sotsiaaldemokraatlik fraktsioon esitas sel puhul Riigiduumas 24. juunil 1913 arupärimise.[33] Kui Tallinnas ööl vastu 12. oktoobrit 1913 pandi toime massilisi areteerimisi, pöördusid

[33] Большевистская фракция IV Государственной думы. Сборник материалов и документов, Соцэкгиз, 1938, lk. 190—193.

J. Käspert.

töölised jälle sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni poole palvega politsei omavoli vastu protesti avaldada.[34] 18. oktoobril 1913 esines bolševike fraktsioon Riigiduumas arupärimisega töölisajakirjanduse konfiskeerimise ja tagakiusamise kohta. Arupärimises räägiti muuseas läbiotsimistest „Kiire" toimetuse kaastööliste juures ja nende areteerimistest, trükikodade omanikele surve avaldamisest, et nad töölisajalehte ei trükiks, jne.[35] 2. juunil 1914 järgnes arupärimine Eestimaa kubermangu vabrikuinspektsiooni ja politseiametnike ebaseaduslike aktsioonide kohta Lutheri vabriku haigekassa suhtes. Arupärimises, mille fraktsioon 13. juunil 1914 ametiühingute ja töölisseltside tagakiusamise kohta esitas, märgiti äriteenijate ametiühingu sulgemist Tallinnas ja trükitööliste ametiühingu sulgemist Tartus.

Kui duumafraktsioon saatis tööliste olukorra tundmaõppimi-

[34] „За правду" nr. 15, 20. oktoobril 1913.

[35] Большевистская фракция IV Государственной думы. Сборник материалов и документов, Соцэкгиз, 1938, lk. 197—198.

R. Vakmann.

seks välja ankeedi, siis andsid Tallinna „Franz Krulli" tehase töölised sellele üksikasjalise vastuse.

Eesti bolševikel olid tihedad sidemed duumafraktsiooniga ja tema kaudu ka VSDTP Keskkomiteega. Fraktsioon suunas nende tööd ja abistas neid igati. Kõiki bolševike fraktsiooni tähtsamaid Riigiduumas esitatud nõudmisi — ajakirjanduse vabadust, 8-tunnilise tööpäeva sisseseadmist jt. küsimusi — selgitasid eesti bolševikud oma ajalehe kaudu töölistele.

Eesti töölised jälgisid tähelepanelikult fraktsiooni ennastsalgavat võitlust tsarismi vastu ja toetasid seda palavalt. Nad avaldasid ägedalt protesti, kui sotsiaaldemokraatlikult duumafraktsioonilt võeti õigus Riigiduuma istungitest osa võtta.

Vastavalt 23. septembrist kuni 1. oktoobrini 1913 toimunud Poronini nõupidamise otsusele moodustasid bolševikud duumas iseseisva fraktsiooni, tehes seega lõpu likvidaatorite diktaadile sotsiaaldemokraatlikus fraktsioonis. Sellel sammul oli oluline tähtsus võitluses likvidaatorite vastu, võitluses töölisliikumise ühtsuse eest.

Eestis olid kõik sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid ning

rõhuv enamik partei liikmeid bolševike „kuuiku" poolt ja menševike „seitsmiku" vastu. Sellest annavad tunnistust parteiorganisatsioonide resolutsioonid ja bolševistliku duumafraktsiooni aktiivne toetamine nende poolt.

Kuid fraktsiooni lõhenemise küsimuses olid mõned eesti bolševikud algul ekslikul seisukohal. See kajastus ka „Kiire" veergudel, kelle toimetus duumafraktsiooni lõhenemise põhjustes ja olemuses esialgu ei orienteerunud. 5. novembril avaldati ajalehes informatsioon fraktsiooni lõhenemise kohta ja mõisteti see hukka. Toimetus ei saanud algul aru, et just iseseisva duumafraktsiooni moodustamisega kaitsesid bolševikud töölisklassi ühtsust, sest menševike „seitsmik" ignoreeris Venemaa proletariaadi valdava enamiku tahet, kelle esindajaks oli bolševike „kuuik".

Kuid ajalehe „Kiir" järgmistes numbrites avaldati rida artikleid, milles duumafraktsiooni lõhenemise põhjused õigesti esile toodi. Need artiklid olid suunatud likvidaatorite vastu ning kaitsesid bolševike seisukohti.

„Kiir" sai varsti kõikumistest üle ja asus järjekindlalt bolševistlikule seisukohale ka selles küsimuses.

Seoses duumafraktsiooni lõhenemise küsimusega tuli avalikuks Tallinna komitees pesitsevate oportunistide tõeline pale, mida nad seni olid revolutsiooniliste fraasidega varjanud. Oportunistid saatsid likvidaatorite ajalehele „vastutavate sotsiaaldemokraatlike töötajate nõupidamise" nimel resolutsiooni, milles mõisteti hukka bolševike partei joon ja nõuti duumafraktsiooni ühendamist Rahvusvahelise Sotsialistliku Büroo abiga. Sellega paljastasid nad end lõplikult.

Bolševike võitluses töölisliikumise ühtsuse eest oli tähtis koht kindlustuskampaanial, s. o. haigekassade valimistel. Bolševikud korraldasid selles küsimuses terve rea tööliste illegaalseid koosolekuid. Tallinna töölised otsustasid kindlustusküsimustes talitada nii, nagu seda teevad Peterburi töölised.

26. mail 1913 toimus Tallinnas tehaste esindajate koosolek, kus arutati volinike ülesandeid ja otsustati luua komisjon haigekassa põhikirja väljatöötamiseks. Selle põhikirja aluseks pidi olema kõigile Tallinna vabrikutele ja tehastele ühise ülelinnalise haigekassa loomise nõudmine.

Politseivõimud keelasid haigekassa põhikirja arutamiseks koosolekute korraldamise. Protestiks sellele omavolile organiseerisid töölised bolševike juhtimisel 3. septembril 1913 streigi ja demonstratsiooni. „Pravda" märkis neid Tallinna sündmusi kui näidet, mis peab äratama kõigi Venemaa tööliste tähelepanu.

1913. aasta jooksul loodi haigekassad kogu Eestis. Üks esimesi haigekassasid loodi Pärnus „Waldhofi" tehases. See sai Pärnu bolševike parteitöö legaalseks keskuseks.

„Pravda" eeskujul avaldas „Kiir" kindlustusasutustes ja kindlustusnõukogus tegutsevatele tööliste esindajatele määratud

juhendi projekti. Selles rõhutati, et haigekassasid tuleb kasutada töölishulkade organiseerimiseks ja et tööliste esindajad peavad sellepärast kogu oma tegevuses arvesse võtma proletariaadi ühiseid huvisid. „Kiir" avaldas süstemaatiliselt materjale kindlustusküsimustes ja propageeris bolševike partei platvormi kindlustuskampaanias. Kirjastus „Rahva Sõna" andis välja eestikeelse brošüüri „Tööliste kinnitus". Levitati Peterburist toodud bolševistlikku ajakirja „Voprossõ Strahhovanija".

Illegaalsetest parteiorganisatsioonidest lahkunud likvidaatorid püüdsid haigekassasid ära kasutada töölisliikumise lõhestamiseks ja tööliste kõrvalejuhtimiseks poliitilisest võitlusest. Neil läks korda pugeda mõnedes vabrikutes haigekassade asjaajajate kohtadele ja saavutada vähemteadlike tööliste valimine volinikeks. Samas suunas tegutses ka Kastra, kelle abil „Tallinna Teataja" püüdis kindlustuskampaaniat ära kasutades töölisliikumist reformistlikule teele suunata. Kodanluse toetusel hakkasid Kastra ja tema pooldajad 1914. aastal välja andma reformistlikku ajakirja „Kinnituse Küsimused", mis tagajärjetult pretendeeris sotsiaaldemokraatia häälekandja kõrgele nimetusele. Ükski sotsiaaldemokraatlik organisatsioon teda ei kontrollinud ega toetanud. Tallinna ja Narva bolševistlikud organisatsioonid, Peterburi ja Helsingi eesti bolševikud võtsid vastu otsused võidelda Kastra ajakirja levimise vastu. Need otsused saadeti „Pravdale", „Voprossõ Strahhovanijale" ja Riigiduuma bolševike fraktsioonile. Suuremat levikut Kastra ajakirjal ei olnud.

Kindlustuskampaania soodustas eesti tööliste poliitilise aktiivsuse kasvu.

Bolševike mõju tugevnes ka ametiühingutes.

Aktiivselt tegutsesid ametiühingud Narvas ja Tartus. 1913. aastal oli Tartus kokku 740 ametiühinguliiget.[36] Tekstiilitööliste, metallitööliste ja rätsepate ametiühing Narvas ning rätsepate, ehitustööliste ja metallitööliste ametiühing Tartus organiseerisid tööliste streike, võtsid osa kindlustuskampaaniast, abistasid ja levitasid bolševike väljaandeid, eelkõige ajalehti. Kõigis neis ametiühingutes domineeris bolševike mõju, nende ametiühingute kaudu tehti parteitööd. Nii töötas parteilistel ülesannetel Tartu puidutööliste ametiühingus bolševik H. Tõnisson, Narva ametiühingutes tegutsesid partei liikmed M. Danilov, L. Vaarmann, K. Saaber jt. Narva Metallitööliste Ametiühing toetas juba 1912. aastal „Kiire" asutamise otsust. 1914. aasta algul võttis ka Tartu metallitööliste koosolek ühel häälel vastu resolutsiooni bolševistliku ajalehe „Töö Hääl" igakülgseks toetamiseks.

Ametiühingud olid olemas ka Pärnus, Kundas ja reas teistes linnades ning töölisalevites.

Tallinnas olid tingimused ametiühinguliikumiseks endiselt

[36] „Kiir" nr. 50, 7. mail 1913.

raskemad. Metallitööstistel, kes moodustasid kõige suurema ja teadlikuma Tallinna tööliste väesalga, ei olnud juba 1910. aastast oma ametiühingut. Korduvalt esitasid nad registreerimiseks ametiühingu põhikirja, kuid said iga kord eitava vastuse.

Tallinna väikestes ametiühingutes — trükitööliste ja äriteenijate ametiühingus — suurenes samuti bolševike mõju. Nende ametiühingute liikmete poliitilise teadlikkuse kasvust annab tunnistust protestiresolutsioon, mille rühm Tallinna äriteenijaid 1914. aasta märtsis vastu võttis seoses sellega, et Riia ja Peterburi kummivabrikutes „Provodnik" ning „Treugolnik" esines massiliselt naistööliste mürgituse juhtumeid. Selle eest sulgesid kubermanguvõimud peagi äriteenijate ametiühingu.

Palju kirjutas ametiühingute tegevusest, nende ülesannetest ja valitsuse repressioonidest töölisorganisatsioonide vastu ajaleht „Kiir"; ta selgitas väsimatult oma lugejaile klassivõitluse organisatsioonide tähtsust. Suurt tähelepanu pühendas ametiühingutele ajakiri „Tööliste Sõna", mille kaks numbrit bolševikud 1914. aastal välja lasksid.

Bolševikud kindlustasid oma positsioone ka haridusseltsides, kooperatiivides ja teistes legaalsetes organisatsioonides.

Eriti suur oli bolševike mõju Narva tööliste rahvaharidusseltsis. Et põhikirja järgi võis iga soovija seltsi liikmeks astuda, siis olid seda teinud ka mõned kodanlased. Korduvalt üritasid viimased valitavaid organeid kõigi vahenditega oma mõju alla saada, kuid see ei läinud neil korda ja töölised hoidsid seltsi juhtimist kindlalt enda käes. Narva tööliste rahvaharidusselts tegi laialdast kultuurhariduslikku tööd. Tema abiga organiseeriti õhtukool, kus Narva progressiivselt meelestatud pedagoogid õpetasid töölistele üldhariduslikke õppeaineid. Narva rahvaharidusseltsi tegevus, mille aluseks oli proletaarse internatsionalismi printsiip, äratas eesti ja vene tööliste hulgas suurt huvi. Seltsi ruumides samuti kui karskusseltsis „Võitleja" õnnestus bolševikel mitmesuguste erapooletute nimetuste all läbi viia rida poliitilise sisuga loenguid, mis soodustasid tööliste revolutsioonilise teadlikkuse kasvu.

Tartus tegutsev tööliskooperatiiv „Edasi" oli keskuseks, kust töölised said muretseda niihästi vajalikke kaupu kui ka oma ajalehti. Peale selle toetas kooperatiiv „Edasi" streikivaid töölisi materiaalselt.

Märgatavalt kasvas bolševike mõju Tallinna karskusseltsis „Valvaja". Tegelikult tehti ka selles illegaalset parteitööd. Seltsi ruumides korraldati sageli bolševike salajasi nõupidamisi. Aastail 1912—1913 tegutsesid „Valvajas" aktiivsed bolševikud R. Vakmann, H. Tederov, J. Ikmelt, A. Alt, E. Strauch.

Eesti bolševike tegevus legaalsetes ühingutes ja seltsides toimus töölisorganisatsioonidest klassivaenulike elementide väljakihutamise loosungi all. Selles võitluses saavutasid nad küllaltki

J. Ikmelt.

tähtsaid võite. Bolševike juhtimisel tõrjusid töölised oma seltsidest välja kodanlikud elemendid koos nende sabarakkudega. Legaalsetes töölisorganisatsioonides ja seltsides levitasid bolševikud revolutsioonilist kirjandust. Need olid tähtsateks tugipunktideks, mille kaudu bolševikud rahvahulki revolutsioonilisse võitlusse organiseerisid.

Eesti bolševikud viisid ellu V. I. Lenini juhendeid, kes ütles: „Legaalsed organisatsioonid kujutavad endast *tugipunkte illegaalsete rakukeste* ideede kandmisel rahvahulkadesse ... Organisatsioonide vormi poolest „kohaneb" illegaalne legaalsega. Meie partei töö *sisu* poolest ***„kohaneb"*** legaalne tegevus illegaalsete ideedega."[37]

Visa võitluse tulemusena tõrjusid bolševikud nii avalikud kui ka varjatud likvidaatorid legaalsetest organisatsioonidest välja ja nõrgendasid kodanluse mõju tööliste ning elanikkonna demokraatlike kihtide hulgas.

Revolutsiooni uue tõusu aastail kerkis teravalt päevakorrale töölisliikumise internatsionaalse ühtsuse küsimus. Valmistudes

[37] V. I. Lenin. Teosed, 18. kd., lk. 361.

imperialistlikuks maailmasõjaks, püüdsid kõigi maade imperialistid mürgitada töörahva teadvust šovinismi mürgiga, eri maade rahvaid üksteise vastu ässitada. Venemaal märatses mustsajaliste suurriiklik šovinism, pead tõstis ka kodanlik natsionalism. Kõige selle tõttu pidid bolševikud rahvusküsimusele suurt tähelepanu pöörama. Oli vaja anda vastulöök nii suurriiklikule šovinismile kui ka kodanlikule natsionalismile, mis püüdsid eri rahvusest töölisi üksteisest lahutada, töörahvale natsionalistlikke vaateid sisendada. Oli vaja paljastada töölisklassi rahvuste järgi lõhestav „rahvusliku kultuurautonoomia" idee, mille teoreetiliseks põhjendajaks oli austria reformist Otto Bauer ja mille likvidaatorite 1912. aasta augustikonverents oli välja kuulutanud. Lõpuks oli vaja ka organisatsioonilistes küsimustes täielikult jagu saada parteile kahjulikust föderalismi põhimõttest.

Niisuguses olukorras oli eriti suur tähtsus partei rahvusprogrammi edasiarendamisel V. I. Lenini teostes „Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta", „Rahvuste enesemääramise õigusest" jt., samuti Krakovi ja Poronini nõupidamiste otsustel.

Tähtsaks panuseks marksistlikku kirjandusse rahvusküsimuses oli J. V. Stalini „Marksism ja rahvusküsimus".

Krakovi ja Poronini nõupidamisel rõhutati, et kõigi rahvuste vabadus ja üheõiguslikkus, kuivõrd seda kapitalismi tingimustes üldse olla võib, on saavutatav järjekindlalt demokraatliku riigikorra alusel, s. o. pärast isevalitsuse kukutamist. Partei peab tingimata kaitsma tsaarimonarhia poolt rõhutud rahvaste enesemääramise õigust. Resoluutselt mõisteti hukka natsionalistlik „rahvusliku kultuurautonoomia" idee, mis petab töölisi rahvuste kultuuriühtsuse illusiooniga.[38] Nõupidamistel rõhutati, et selle idee vastuvõtmine tähendaks partei programmi rikkumist natsionalismi meeleheaks, et töölisklassi huvid nõuavad kõigist rahvustest tööliste ühinemist ühtseks proletariaadi organisatsiooniks. Koos sellega tunnistati, et föderalistlik partei ehituse printsiip, mille VSDTP Praha konverents juba hukka mõistis, on näidanud, missugust määratu suurt kahju tekitab proletariaadi võitlusele rahvuslike sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide eraldatus.

Poronini nõupidamine nõudis rahvusküsimuse võimalikult üksikasjalist valgustamist suulises propagandas ja ajakirjanduses. Venemaa ääremaades, sealhulgas ka Eestis, pidid bolševikud arvestama natsionalistlike tendentside tugevnemist rõhutud rahvuste kõrgemate kihtide hulgas ja andma neile tendentsidele vastulöögi.

Kodanlikud natsionalistid püüdsid oma ajakirjanduses ja muul viisil eesti tööliste ja töötavate talupoegade pead segi ajada. Nad

---

[38] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956, lk. 315—316.

kirjutasid, et väikeses eesti rahvas ei ole klasse, et on ainult üksikud jõukad kodanikud, kes on omandanud rikkuse oma teadmiste, hariduse ja hea tööga. Nad kutsusid töötajaid astuma kooperatiividesse, aktsiaseltsidesse, „rahvapankadesse" ja teistesse eesti kodanluse ettevõtetesse, et „kaasa aidata eesti rahvusliku majanduse loomisele".

„Kiire" artiklites „Nõnda nimetatud Eesti ühistegevusest", „Aatelised dividendid", „Rahvaergutajad" jt. paljastati seda alatut pettust ja selgitati massidele nende kodanlik-natsionalistlike muinasjuttude kahjulikkust.

Bolševikud kasvatasid eesti töötajais internatsionaalset solidaarsust kogu Venemaa proletariaadiga, kes võitles ennastsalgavalt Venemaa „rahvaste vanglaks" muutnud tsaarimonarhia kukutamise eest. See kasvatustöö toimus üheaegselt võitlusega kodanliku natsionalismi vastu, kõigi katsete vastu, millega taheti õhutada rahvuslikku vaenu mitmesugustest rahvustest tööliste hulgas.

Eesti sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides, kes järjekindlalt võitlesid kodanliku natsionalismi vastu, ei saanud pinda leida ka rahvusliku kultuurautonoomia idee.

Eesti natsionalistliku kodanluse reaktsioonilisust paljastades rõhutasid bolševikud, et isegi kõige julmemates rahvusliku rõhumise tingimustes kutsus kodanlus rahvast üles „rahulikule loovale tööle", kuna eesti rahvas kui „väikerahvas" ei tohtivat osa võtta üldriiklikust poliitikast, nad rõhutasid, et kodanlus lömitab isevalitsuse ees. Vastupidiselt eesti rahva huvide reetmise poliitikale, mida ajas kodanlus, näitasid bolševikud, et tõelise demokraadi ülesandeks on kõigepealt rahvahulki kasvatada ja võidelda selle eest, et eesti rahvas saaks vabalt areneda. See tähendas üleskutset astuda võitlusse tsarismi kukutamise eest.

Võitluses kodanliku natsionalismi vastu oli suur tähtsus „Kiire" kirjanduskriitilisel tegevusel, mis seisis kodanlik-natsionalistliku kirjanduse paljastamises ja eesti ning vene progressiivsete kirjanike teoste propageerimises. Eesti bolševikud järgisid „Pravda" eeskuju, kes piitsutas halastamatult dekadentsi ideolooge.

„Kiir" paljastas kirjanduse „parteituse", kirjanduse klassidest kõrgemal seismise kodanlikku teooriat. Mitmes artiklis kritiseeris „Kiir" põhjalikult „Noor-Eesti" kirjanduslikku rühmitust. Revolutsiooni tõusu aastail hakkasid nooreestlased välja andma odavaid raamatuid, organiseerisid rahvaraamatukogusid jne. Kõige selle eesmärgiks oli levitada rahva hulgas kodanlikku ideoloogiat. Seoses sellega avaldas „Kiir" V. Buki artiklid „Ühiskondlik tegevus ja „Noor-Eesti"", „„Noor-Eesti" rahvaraamatud ja kirjanduslikud ristlemised" ning teisi materjale. Nendes artiklites näidati, et nooreestlased, kes silmakirjalikult ülistasid „puhast kunsti", vaikisid samal ajal surnuks E. Vilde jt. progressiivsete kirjanike

teosed ning soovitasid raamatukogudele reaktsioonilisi klerikaalseid raamatuid.

G. Suits, üks „Noor-Eesti" peaideolooge, esines laimuartiklitega bolševike vastu. Pamfletis „„Pisike päevakaja". Gustav Suitsu kiri „Töö Häälele"" paljastas V. Kingissepp nooreestlaste katsed näidata ennast „ausate vabamõtlejatena", „tööliste sõpradena" ning surnuks vaikida liberalismi kodanlik olemus. V. Kingissepp näitas, et nooreestlased on tüüpilised kodanlikud liberaalid, töörahva revolutsioonilise liikumise vaenlased.

„Kiire" üheks suuremaks teeneks oli see, et ta propageeris teadusliku kommunismi ideid ja tutvustas eesti töölisklassi marksismi õpetusega. „Pravda" eeskuju järgides avaldas „Kiir" artikleid, mis olid pühendatud Karl Marxi 30. surmapäevale.[39] Artiklis „Unustamatu päev" kirjutas „Kiir", et 30 aastat tagasi kaotas kogu inimkond viimase aja geniaalsema inimese. Ajaleht kriipsutas alla K. Marxi poolt tehtud suure töö tähtsust ja märkis, et Marx avastas ühiskonna arenemise seaduspärasusi, näitas täpselt ning selgelt kätte töölisklassi võitluse tee. „Kiir" rõhutas, et K. Marx oli mitte üksnes suur teoreetik, vaid ka suur võitleja, agitaator, töölisklassi organiseerija, kogu maailma töörahva juht. Artiklis „Karl Marxi testament" näitas „Kiir" Karl Marxi geniaalse töö „Kapital" suurt tähtsust ja selgitas selle teose põhiideid.[40] „Kiir" kutsus eesti töölisi üles relvastuma teoreetilise päranduse gа, mille K. Marx proletariaadile jättis.

„Kiir" avaldas sageli eesti proletaarsete kirjanike jutustusi, luuletusi, olukirjeldusi, följetone ja kirjanduskriitilisi artikleid. Aastail 1912—1914 avaldati ajalehes üle 100 ilukirjandusliku pala ja üle 30 artikli kirjandusteemadel. Nende autoriteks olid J. Anvelt, V. Buk, V. Kingissepp, J. Lilienbach, O. Münther, H. Pöögelmann, G. Tikerpuu jt.

Ühes oma numbris 1914. aasta algul pöördus ajaleht tervitusega Maksim Gorki poole tema tagasipöördumise puhul kodumaale, nimetades teda demokraatia lemmikkirjanikuks.[41] „Kiire" aktiivse kaastöölise V. Buki juhtimisel toodi Narvas lavale Gorki näidend „Põhjas".

Bolševikud toetasid progressiivseid kirjanikke, kaitsesid eesti realistliku kirjanduse klassikut E. Vildet mõnede nooreestlaste kallaletungide eest ja propageerisid tema paremaid teoseid. Kultuuriküsimustes tuginesid bolševikud marksistlik-leninlikule teesile, mille järgi igas rahvuslikus kultuuris on olemas kaks kultuuri.

1914. aasta maikuus toimus Tallinnas nõupidamine rahvusküsimuses, millest osavõtjad — Tallinna töölised-bolševikud

[39] „Kiir" nr. 27 (63), 5. (18.) märtsil 1913.
[40] „Kiir" nr. 26 (62), 2. (15.) märtsil 1913.
[41] „Töö Hääl" nr. 5, 11. jaanuaril 1914.

(kokku 55 inimest) — andsid otsustava vastulöögi kodanlikule rahvusliku vaenu õhutamise poliitikale, võttes vastu järgmise resolutsiooni: „Kõik töölised, rahvusliste vahede peale vaatamata, kannatavad ühteviisi kapitalismuse ekspluateerimise all. Sellepärast ei pea nad võitluses ühise vaenlase vastu oma jõudusid rahvuslise vaenluse ja tülidega nõrgestama, vaid käsikäes edasi sammuma teed mööda, mis vabanemisele viib. Sellel teel pole eestlast ega venelast, vaid on ainult vennad-töölised."[42] Seoses nõupidamisega avaldas ajaleht „Töö Kiir" grupi marksistide nimel artikli „Rahvusliku vaenu vastu".

Nõupidamisest osavõtnud selgitasid oma ettevõtetes igapäevase töö käigus rahvahulkadele bolševike partei rahvuspoliitikat, suurte ja väikeste rahvuste sõpruse ning solidaarsuse ideid. Ühises vennalikus peres võitlesid kodanluse vastu eesti, vene, läti ja teistest rahvustest töölised, kes töötasid koos ametiühingutes, haigekassades, illegaalsetes parteirakukestes, korraldasid üheskoos streike ning levitasid töölisajalehti.

Eesti kodanlusel ei läinud korda tööliskiassi teadvust natsionalismimürgiga uimastada. Tööliste hulgas tugevnes järjest rohkem internatsionalismi ideede mõju. Eesrindlikud töölised andsid vastulöögi ettevõtjate katsetele vene ja eesti töölisi üksteise vastu üles ässitada, nende ühist võitlust nurja ajada.

Tingimustes, kus Tsaari-Venemaa samuti nagu teisedki imperialistlikud riigid valmistus intensiivselt imperialistlikuks sõjaks ning eesti kodanlus liitis oma hääle imperialistide šovinistliku kooriga, paljastasid eesti bolševikud oma maa kodanluse truualamlikke ja sõjakaid hüüdlauseid. Artiklis „Sõjakas trummipõrin" astusid nad „Kiire" veergudel välja eesti kodanluse rahvavastase poliitika vastu, kes oma rahvast kahurilihaks pakkus.

4. Revolutsioonilise liikumise kasv 1914. aastal. Üle-eestimaalise parteikeskuse loomine

1914. aastal tõusid töölisliikumise lained Venemaal aina kõrgemale.

Eestis võttis poole aasta jooksul enne sõja algust streikidest osa 30 000 inimest, s. o. rohkem kui kogu 1913. aasta jooksul. Suured streigid olid Narvas — linavabrikus, kalevivabrikus ja Kreenholmi Manufaktuuris. Streigid toimusid ka Tallinnas, Tartus, Võrus, Loksal, Räpinas ja teistes kohtades. Siin-seal puhkesid mõisatööliste streigid.

Järjest võimsamaks muutusid poliitilised väljaastumised.

Lähtudes Poronini nõupidamise otsusest — kõigil linnadel

[42] „Töö Kiir" nr. 5, 21. juunil 1914.

tuleb ühiselt ja kooskõlastatult ülevenemaalise poliitilise streigi organiseerimisele asuda — hakkasid eesti bolševikud varakult 9. jaanuari aastapäeva streiki ette valmistama. Peterburist toimetati kohale VSDTP Keskkomitee proklamatsioonid. Need proklamatsioonid saatis koos töölisajalehtedega Tallinna IV Riigiduuma bolševike fraktsiooni liige A. Badajev.[43] 8. jaanuaril kleebiti need proklamatsioonid Vene-Balti tehaste tsehhides üles. Neid levitati kogu Tallinnas. Peale selle levitati Tallinna laevatehastes tegutseva „Ühinenud Rühma" lendlehte, mis kutsus proletariaati üles tsaarimonarhiat kukutama ja 9. jaanuari ohvrite mälestuseks streiki organiseerima.

Vahetult enne väljaastumist pani politsei toime massilisi läbiotsimisi ja areteerimisi „Ühinenud Rühma" liikmete ja teiste revolutsiooniliste tööliste hulgas. Sellega nõrgendati väljaastumist, kuid seda ära hoida ei suudetud.

9. jaanuari hommikul alustasid poliitilist streiki Vene-Balti tehaste laevaehitajad. Streigiga ühinesid Bekkeri laevatehase ja teiste ettevõtete töölised. Ametlikel andmetel võttis streigist osa ligi 1000 inimest.

Üldse suurenes streikijate arv 1914. aasta jaanuaris 1913. aasta jaanuariga võrreldes rohkem kui kolmekordseks.

10. veebruaril 1914 toimus Tallinnas suur protestistreik rühma aktiivsete revolutsioonilise töölisliikumise tegelaste Eestist väljasaatmise vastu. Sellest võtsid osa kuue suurettevõtte töölised. Streikijad väljusid tehastest revolutsioonilisi laule lauldes. Streigist võttis ametlikel andmetel osa ligi 4000 töölist. Veebruaris oli Tallinn streikijate arvu poolest Peterburi järel teisel kohal.

1914. aasta alguseks olid Eesti bolševistlikud organisatsioonid ideeliselt ja organisatsiooniliselt niivõrd tugevnenud, et nad võisid oportunistid oma ridadest lõplikult välja kihutada. Selles abistas neid suurel määral VSDTP Keskkomitee.

1913. aasta oktoobri algul, kohe pärast Poronini nõupidamist toimunud Keskkomitee istungil tehtud otsuse alusel saabus Tallinna VSDTP Keskkomitee liige ja IV Riigiduuma liige G. I. Petrovski. V. I. Lenin oli teinud talle ülesandeks aidata eesti bolševikel orienteeruda käesoleva momendi küsimustes, tutvustada neile Keskkomitee ja parteitöötajate nõupidamiste otsuseid ning informeerida Keskkomiteed Eestis valitsevast olukorrast.

G. Petrovski juhtimisel toimus 22. märtsil 1914 eesti bolševike nõupidamine. Sellest võttis osa 10 inimest: kuus Tallinnast, kaks Narvast, üks Tartust ja üks Helsingist. On teada, et osavõtjate hulgas olid J. Anvelt, H. Suuder ja A. Blaufeldt.

Nõupidamisel kuulati ära G. Petrovski ettekanne parteis valitseva olukorra ja bolševike duumafraktsiooni tegevuse kohta. G. Petrovski tutvustas koosolijaid lähemalt Krakovi ja Poronini

[43] А. Бадаев. Большевики в Государственной думе, Госполитиздат, 1941, lk. 385.

G. I. Petrovski.

nõupidamise otsustega ning partei järjekordsete ülesannetega. Nõupidamine kiitis need otsused heaks ja märkis, et partei seisukoht on „õige ja ta võitleb järjekindlalt kärpimatute loosungite eest". Kiideti heaks bolševike duumafraktsiooni tegevus ja tervitati kuuikut tema „kindlameelse ja visa võitluse" puhul. Tunnistati vajalikuks, et Eesti töölisorganisatsioonid looksid duumafraktsiooniga veelgi tihedama sideme ja informeeriksid teda pidevalt kõigist töölisliikumise küsimustest.[44]

Nõupidamine kuulas ära ettekanded kohtadelt. Märgiti, et seoses revolutsioonilise liikumise kasvuga on tarvis parteiorganisatsioone tugevdada ja nad tihedamalt ühte liita. Peeti vajalikuks lähemal ajal kokku kutsuda Eesti parteiorganisatsioonide konverents. Kohtadelt tehtud ettekannete põhjal võeti vastu resolutsioon, milles märgiti vajadust vene seltsimeestega ja eriti Peterburi seltsimeestega kõige tihedamalt läbi käia.

Edasi arutas nõupidamine „Kiire" küsimust. Selles küsimuses vastuvõetud resolutsioonis öeldakse: „Nõupidamine leiab, et ajaleht „Kiir" on marksistlik töölisajaleht, et ta peab olema allutatud

[44] „Исторический Архив" nr. 1, 1957, lk. 28—29.

VSDTP kontrollile." Nõupidamine kohustas toimetust looma tihedamad sidemed bolševike duumafraktsiooniga ja „Pravdaga". Toimetuse esindaja J. Anvelt teatas, et ta peab selle nõupidamise otsuseid endale kohustuslikeks.

Lõpuks arutas nõupidamine Kastra käitumist ja olukorda Tallinna komitees.

Resolutsioonis öeldi, et koosolek nõuab Tallinna komitee laialisaatmist ning uute valimiste määramist, millest pidid osa võtma kõik parteiseltsimehed kõigist Tallinna rajoonidest.[45]

Varsti tutvusid V. I. Lenin ja teised VSDTP Keskkomitee liikmed nõupidamise otsustega G. I. Petrovski kaudu, kes võttis osa VSDTP Keskkomitee istungist, mis toimus Krakovis 2.—4. aprillil 1914.

Teatavasti olid aprillikuu istungid pühendatud peamiselt partei järjekordse kongressi ettevalmistamisega seotud küsimustele. Siin arutati ka küsimusi, mis puudutasid partei mõju tugevdamist rahvahulkades, sealhulgas ka kohalike ja rahvuslike sotsiaaldemokraatlike organisatsioonidega suhete korraldamise küsimust. Petrovski esines ettekandega Eestis valitseva olukorra kohta. Selle ettekande põhjal võeti vastu otsus, milles öeldi, et ajalehte „Kiir" tuleb kirjanduslike jõududega abistada. Edasi kirjutati selles otsuses: „Kuuikul (IV Riigiduuma bolševike fraktsioon — *Toim.*) läbi arutada ja kinnitada Marki (G. I. Petrovski parteiline hüüdnimi) poolt ettepandud otsus, mille ta on isikliku tutvumise põhjal teinud."[46]

Et tagada edukat partei järjekordse kongressi kokkukutsumist otsustati organiseerida duuma kuuiku agitatsiooniringsõite mööda Venemaad, kusjuures G. I. Petrovski pidi uuesti tulema Eestisse.[47]

Riigiduuma bolševike fraktsioon kiitis eesti bolševike nõupidamise otsused heaks. Kohalikes parteiorganisatsioonides said need otsused palava heakskiidu osaliseks. Täielikult toetasid nõupidamisel vastuvõetud otsuseid klassiteadlikud töölised.

Pärast nõupidamist asusid Tallinna bolševikud uue komitee valimisi organiseerima. Aprillis toimusid „Dvigateli" tehases, „Franz Krulli" tehases, laevatehastes, sadamas ja reas teistes ettevõtetes uue, bolševistliku linnakomitee liikmete valimised. Viimaste tulemusel loodi lõpuks uus, bolševistlik Tallinna komitee.

Kastra pooldajad said valimistel lüüa, kuid nad ei loobunud veel võitlusest. Ühinedes teiste parteivastaste elementidega jätkas Kastra oma kallaletunge eesti töölisajalehele. 1914. aasta aprillis-mais püüdsid nad vastukaaluks bolševistlikule Tallinna komiteele luua oma komiteed, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Töölised pöörasid neile selja.

[45] „Исторический Архив" nr. 1, 1957, lk. 28—29.
[46] „Вопросы истории КПСС" nr. 4, 1957, lk. 121—122.
[47] „Исторический Архив" nr. 6, 1958, lk. 9.

Uus, bolševistlik Tallinna komitee alustas kohe pingsaid ettevalmistusi 1. mai tähistamiseks. Korraldati põrandaaluseid parteikoosolekuid, aprilli lõpul oli ette nähtud suur ülelinnaline nõupidamine Tallinnas, kuid massilised areteerimised ööl vastu 25. aprilli ajasid selle nurja. Komitee trükkis eesti- ja venekeelse 1. mai lendlehe aegsasti valmis. Lendleht kutsus töölisi üles üldstreigile, mille loosungiteks olid „Elagu 1. mai!", „Maha isevalitsus!", „Elagu sotsiaaldemokraatiline vabariik!", „Elagu 8-tunniline tööpäev!", „Elagu täieline mõisnikkude maade konfiskeerimine!", „Elagu Venemaa Sotsiaal-Demokraatiline Tööliste Partei!". Lendlehte levitati Noblessneri, Bekkeri, „Volta", Lutheri, „Dvigateli", „Wiegandi", Krulli ja Makarovi tehases, Balti Manufaktuuris, piirituse- ja gaasivabrikus ning teistes ettevõtetes, sadamas ja paljudel Tallinna tänavatel kokku umbes 1500 eksemplari. Lendlehe levitamisest võtsid aktiivselt osa ka laevatehaste „Ühinenud Rühma" liikmed, kes kuulusid nüüd Tallinna bolševike organisatsiooni.

1. mail puhkeski Tallinnas suur streik ja sellega käisid kaasas miitingud ning demonstratsioonid Vene-Balti tehaste juures ja Viru tänaval. Töölisi haaras revolutsiooniline meeleolu. Ratsapolitseinikud kihutasid demonstratsioone laiali ajades kogu päeva ühest linna otsast teise. Bolševistlik ajaleht „Rabotši" kirjutas, et 1. maid pühitsesid töölised enneolematu energia ning visadusega, kuigi enne seda pandi toime massilisi läbiotsimisi ja areteerimisi. Ajalehe „Putj Pravdõ" andmetel võttis Tallinnas 1. mai poliitilisest streigist osa 16 000 inimest.[48]

Ka Tartus organiseerisid bolševikud 1. mai puhul suure avaliku poliitilise väljaastumise. Levitati 1. mai lendlehti. 30. aprilli õhtul organiseerisid bolševikud miitingu Tähtvere pargis. Seejärel korraldati linnas demonstratsioon, millest võttis osa ligi 300 inimest. Meeleavaldajad seadsid üles revolutsioonilised loosungid: „Maha isevalitsus!", „Elagu revolutsioon!". Politseinikud ajasid demonstratsiooni laiali. 1. mail tehti veel kord katset korraldada maimiitingut linnalähedases metsas.

Narvas pandi ööl vastu 1. maid välja punased lipud, Kuressaares ja mitmes Saaremaa mõisas levitati 1. mai lendlehti.

1. mai väljaastumised andsid tunnistust Eesti bolševike organisatsioonide kasvanud mõjust rahvahulkades.

Uue Tallinna komitee tegevus muutus järjest hoogsamaks. Ta korraldas rea illegaalseid koosolekuid. Rohkearvuliste osavõtjatega koosolek toimus 18. mail 1914 Pirita metsas. Arutati illegaalse ja legaalse töö ühendamise, liikmemaksu suuruse ja muid küsimusi.

Toimus Tallinna parteiorganisatsiooni edasine kindlustumine. Juunis valiti igas Tallinna rajoonis — „Dvigateli", Kopli ja linnarajoonis — tehaste esindajatest oma rajoonikomitee. Alustati

[48] „Путь правды" nr. 85, 13. mail 1914.

ettevalmistustööd Eesti ülemaalise parteikonverentsi kokkukutsumiseks.

Ülemaaline parteikonverents oli muuhulgas vajalik selleks, et luua Eestis oma piirkondlik parteikeskus. Piirkondlike parteikeskuste vajalikkust oli rõhutatud ka Poronini nõupidamise resolutsioonis, kus öeldi: „Kohalikud aruanded näitasid, et kõige tähtsamaks järjekordseks organisatsiooniliseks ülesandeks on mitte ainult juhtivate parteiorganisatsioonide tugevdamine igas linnas, vaid ka üksikute linnade omavaheline ühendamine."[49]

Konverents toimus 15. juunil 1914 Narvas. Konverentsist võtsid osa esindajad Tallinnast, Narvast, Tartust, Pärnust ja Peterburist (J. Anvelt, J. Käspert, H. Suuder jt.).[50] Peterburi delegaadil oli otsustav hääl ainult kultuurhariduslikes küsimustes. Päevakorras olid järgmised küsimused: 1) kohalikud aruanded, 2) töölisajakirjandusest ja selle levitamisest, 3) käesolevast momendist, 4) partei kongressi kokkukutsumisest, 5) VSDTP ühtsusest, 6) Eestimaa Keskkomitee valimisest, 7) sotsiaaldemokraatide taktikast haigekassades, haridusseltsides ja ametiühingutes.

Aruannetes kohtadelt märgiti, et parteitöö on 1914. aastal Tallinnas ja teistes linnades paranenud. Tallinnas oli 125 partei liiget, kes olid organiseeritud 5—10-liikmelistesse gruppidesse. Kõige tugevam parteiorganisatsioon oli „Dvigatelis" — 25—30 inimest.

Töölisajakirjanduse küsimuses otsustati ajaleht „Töö Kiir" 1914. aasta augustis Narvast Tallinna üle viia.

Resolutsioonis käesoleva momendi kohta rõhutati vajadust energiliselt ette valmistada ülevenemaalist üldstreiki, mis pidi toimuma 1914. aasta sügisel. Konverents tervitas ülevenemaalise parteikongressi kokkukutsumist ja määras kindlaks korra, mille alusel ta kongressile oma esindaja valib. Otsustati saata delegaat kogu Eestimaa parteiorganisatsiooni poolt; kui valimiste läbiviimine kogu Eesti ulatuses võimatuks osutub, siis valib delegaadi Eestimaa Keskkomitee või äärmisel juhul Tallinna komitee.

Partei ühtsuse küsimuses otsustas konverents, et ühtsus on võimalik ja soovitav ainult nende sotsiaaldemokraatidega, kes tunnustavad bolševike platvormi.

Parteitöö juhtimiseks Eestis otsustas konverents moodustada Eestimaa Keskkomitee, kellest pidi saama Eesti töölisliikumise keskus. Selle koosseisu pidid kuuluma Tallinnast kolm esindajat ja Narvast, Tartust ning Peterburist igaühest üks esindaja.

Eesti bolševike 1914. aasta juunikonverents võttis vastu järjekindlad bolševistlikud otsused ja taastas Eesti ülemaalise parteiorganisatsiooni.

[49] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, 1956, lk. 310.

[50] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1914. a., s.-ü. 5, osa 93, l. B, leht 69; „Пролетарская революция" nr. 12, 1922, lk. 125—126.

Konverents tervitas bolševike duumafraktsiooni ning soovis talle edu.

Sissekukkumise ohu tõttu tuli konverentsi töö katkestada. Läbi arutamata jäi küsimus partei tegevusest haigekassades, haridusseltsides ja ametiühingutes.

Konverentsi otsuse täitmiseks arutasid Tallinna bolševikud 28. juunil toimunud illegaalsel koosolekul parteikongressi delegaadi valimise küsimust ja otsustasid paluda, et Eesti organisatsiooni esindaks kongressil Riigiduuma bolševike fraktsioon. Samal koosolekul valiti Tallinnast Eestimaa Keskkomiteesse 3 esindajat — H. Suuder, J. Mägi ja R. Vakmann.

Piirkondliku parteikeskuse loomisega tihenesid veelgi eesti bolševike sidemed VSDTP Keskkomiteega. VSDTP Keskkomitee juhtimisel asus Eesti parteiorganisatsioon kindlalt rahvahulkade revolutsioonilise liikumise etteotsa.

1914. aasta suvel haarasid kogu Venemaad massilised streigid, demonstratsioonid ja miitingud. Peterburis, Bakuus ja Lodzis puhkes barrikaadivõitlus. 3. juulil panid tsaarivõimud putiilovlaste miitingu tulistamisega Peterburis toime uue metsiku kuriteo, millele kogu Venemaa töölised vastasid massiliste protestistreikide ja demonstratsioonidega. VSDTP Tallinna Komitee kutsus linna taha kokku vabrikute ja tehaste esindajate nõupidamise, kus kõnega esines V. Buk. Nõupidamine naelutas tsaarivalitsuse veretöö häbiposti ja võttis vastu otsuse organiseerida 10. juulil poliitiline väljaastumine, et demonstreerida solidaarsust ning sõprust Peterburi töölistega. Ööl vastu 10. juulit levitati laialdaselt Tallinna komitee eesti- ja venekeelset lendlehte, mis kutsus töölisi üles streigile ja demonstratsioonile bolševike partei revolutsiooniliste loosungite all.

10. juulil algas Tallinnas grandioosne streik, millest võtsid osa paljude vabrikute ja tehaste töölised, kokku umbes 15 000 inimest. Enne streigi algust korraldati ettevõtetes miitinguid. Pärast seda läksid töölised revolutsioonilisi laule laúldes tänavale. Demonstratsioonid toimusid „Wiegandi" tehase ees, Viru tänaval, Mere puiesteel. Nende laialiajamiseks saadeti kohale ratsapolitsei. Toimusid kokkupõrked meeleavaldajate ja politseinike vahel. Paljud meeleavaldajad areteeriti. Tallinna sündmused tekitasid tsaarivõimude hulgas tõsist rahutust ja sundisid neid saatma Peterburist Tallinna täiendavaid politseijõude.

Revolutsiooni tõusu katkestas puhkenud imperialistlik maailmasõda.

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID IMPERIALISTLIKU MAAILMASÕJA JA TEISE VENE REVOLUTSIOONI AJAJÄRGUL

(Juuli 1914 — märts 1917)

1. Majanduslik ja poliitiline olukord

19. juulil (1. augustil) 1914 kuulutas Saksamaa Venemaale sõja. Mõne päevaga astusid sõtta paljud riigid. Algas Esimene maailmasõda. Sõja tekkimise põhjuseks olid kapitalismi ebaühtlane arenemine imperialismi ajastul ja monopolistide püüe maailma ümber jaotada ning revolutsioonilist liikumist sõja abil maha suruda.

V. I. Lenin ütles, et see sõda oli „... mõlemalt poolt imperialistlik sõda (s. o. vallutus-, rüüstamis-, röövsõda), sõda maailma jaotamiseks, asumaade, finantskapitali „mõjusfääride" jne. jaotamiseks ning ümberjaotamiseks"[1].

Kui puhkes sõda, mida oli juba aastakümneid ette valmistatud, hakkasid kõigi sõdivate maade kodanlased rääkima „vaenlase reetlikust kallaletungist", ohust, millega vaenlane kodumaad ähvardavat; nad kutsusid oma rahvaid üles „unustama sisetülid" ja rakendama kõik jõud isamaa kaitsmiseks.

Ustavalt tsarismi teenides õigustas eesti kodanlus igati Venemaa osavõttu sõjast, kutsus eesti rahvast üles sõda toetama. Kodanlikud tegelinskid korraldasid koos valitsusametnikega igasuguseid manifestatsioone, et tsaarile oma truualamlikkust avaldada. Võrreldes puhkenud sõda eestlaste vabadusvõitlusega saksa penirüütlite vastu XIII sajandil, kutsus kodanlus pateetiliselt üles eesti rahva põlistele orjastajatele kätte maksma ja hävitama need jõud, kes panid aluse Baltimaade rahvaste 700-aastasele orjapõlvele. Eesti kodanlus ei mõelnud tegelikult „kättemaksust", vaid püüdis oma truualamlikkusega saksa kodanluse ja parunite arvel oma poliitilisi ning majanduslikke positsioone tugevdada.

Sõjatandri läheduse ja Eesti territooriumile paigutatud suurte väekoondiste ning mereväebaaside tõttu olid kohalikud ettevõtjad sõjaliste tellimuste jaotamisel eriti soodsas olukorras.

[1] V. I. Lenin. Teosed, 22. kd., lk. 177.

Eestis arenes tööstuse militariseerimine. Sõjatööstusse valgus järjest rohkem kapitale. Üksnes kaks laevaehitustehast — Vene-Balti ja Bekkeri tehas — said 1913.—1916. aastani sõjalisi tellimusi 119,5 miljoni rubla ulatuses. Paljud tööstusettevõtted, mille toodang läks otseselt või kaudselt „kaitsevajadusteks", laiendasid tootmist. Tööliste arv Eestis suurenes järsult. Üksnes neljas Tallinna laevaehitus- ja laevaremonditehases, kus enne sõda oli 4000 töölist, oli 1916. aasta lõpul üle 18 000 töölise. Samaks ajaks suurenes 1913. aastaga võrreldes poolteisekordseks „Dvigateli", „Volta", „Franz Krulli" ja „Wiegandi" tehaste tööliste arv. Tallinna tööstusrajooni metallitööstuses töötas 1917. aastal ligemale 27 000 töölist[2] sõjaeelse 11 000 asemel. Kapitalistid said sõjatööstusest tohutuid kasumeid. Nad rikastusid ennekuulmatult.

Samal ajal vähendati tootmist või suleti üldse ettevõtted, mis ei olnud otseselt sõjaga seotud, sest väliskaubanduse katkemise tõttu tekkis tõsiseid raskusi tööstuse varustamisel toor- ja kütteainega — metalli, puuvilla ning kivisöega. Lutheri mööblivabrikus, kus 1914. aasta esimesel poolel töötas üle 2000 töölise, väheneb tootmine juba kolmandal sõjapäeval poole võrra, siis aga suleti ettevõte ajutiselt; sügisel hakkas vabrik uuesti tööle, kuid ainult 381 töölisega. Tootmist vähendas Kärdla kalevivabrik, kus enne sõda töötas 550 töölist; 1916. aasta lõpul oli siin kõigest 202 töölist. Kreenholmi Manufaktuuris vähenes tööliste arv 1917. aastaks 2500 inimese võrra. Juba esimestel sõjapäevadel jäi töö seisma Balti Manufaktuuris, Johansoni paberivabrikus ja paljudes teistes ettevõtetes. Mõned väike-ettevõtted likvideeriti lõplikult. 1914. aasta lõpul alustasid mõned vabrikud ning töökojad, mis sõja algul olid töö katkestanud, osalise koormusega uuesti tööd sisemiste toor- ja kütteainete baasil. 1915. aasta jaanuaris lasti käiku ka Balti Manufaktuur, mis hakkas Kesk-Aasiast puuvilla saama ning kasutas kütuseks puitu. 1915.—1916. aastal laiendas osa ettevõtteid, sealhulgas ka Lutheri vabrik, tootmist seoses sellega, et nad hakkasid täitma sõjalisi tellimusi. Tööliste arv nendes ettevõtetes suurenes, aga sõjaeelsest tasemest jäi siiski palju puudu.

Sõja-aastail oli Eestis üle 50 000 tööstustöölise, koos ehitustöölistega aga üle 70 000 töölise. 1916. aasta lõpul töötas 93 protsenti kõigist Eesti tööstustöölistest sõjaliste tellimuste täitmiseks. Samal ajal moodustas Petrogradi tööstuspiirkonnas sõja vajadusteks töötavate tööliste arv 66 protsenti. Kogu Venemaa ulatuses aga töötas sel ajal „kaitsevajadusteks" 73,3 protsenti kõigist tööstustöölistest.[3] Seega oli tööstuse militariseerimise tase Eestis märksa kõrgem kui Venemaa teistes piirkondades.

---

[2] Россия в мировой войне 1914—1918 гг. в цифрах, Москва, 1925, lk. 73.
[3] Sealsamas, lk. 70.

Tsaarivalitsuse toetusel hakkas kodanlus töölisklassile tugevamini peale tungima.

Juba sõja esimestel päevadel kehtestati Eestimaa ja Liivimaa kubermangus sõjaseisukord, Tallinnas ja 50-verstase raadiusega territooriumil ümber linna (ehitusel oleva Peeter Suure merekindluse piirkonnas) kuulutati välja piiramisseisukord. Merekindluse komandant sai tegelikult diktaatorlikud õigused. Seati sisse sõjaväljakohtud. Keelati ametiühingute tegevus ja igasugused tööliste väljaastumised oma õiguste kaitseks.

29. augustil 1914 andis Peeter Suure merekindluse komandant välja päevakäsu, millega Tallinna laevaehitustehaste, sadamatehaste ja merekindluse ehituse töölistelt võeti õigus omal soovil ühest ettevõttest teise üle minna. Selle päevakäsu rikkumise asju pidid arutama sõjaväljakohtud.

Eriti raskes olukorras olid sõjaväekohustuslikud töölised, kellele oli antud ajapikendust. Nad pidid vastuvaidlematult ettevõtjatele alluma, ei tohtinud esitada mitte mingisuguseid nõudmisi, neil polnud õigust saada tasu ületunnitöö eest jne.

Tööliste tööpäev pikenes tunduvalt kohustusliku ületunnitöö kehtestamisega. Tallinna laevaehitustehastes kestis tööpäev 13—14 ning tihtilugu ka 16 tundi. Puhkepäevade arvu vähendati. Tööliste töötingimused halvenesid järsult. Ettevõtjad ignoreerisid lisakasumite jahil isegi kõige elementaarsemaid ohutusnõudeid, mistõttu suurenes õnnetusjuhtumite arv ja sagenes tööliste haigestumine.

Kasvas naiste ja laste töö ekspluateerimine. 1915. aastal võeti Tallinna ettevõtetesse naisi tööle peaaegu kümme korda rohkem kui 1913. aastal. 1916. aastal suurenes naistööliste arv veelgi. Laienes laste tööjõu ekspluateerimine. Valitsus lubas kasutada naiste ja laste tööd kõigis tööstusharudes, samuti öötööl, tervisele kahjulikel töödel ning ületunnitöödel.

Odava tööjõuna kasutati sõjavange. Eestis töötasid sõjavangid peamiselt merekindluse ehitamisel, kus neid 1917. aasta mais oli umbes 9000.[4]

Elukallidus kasvas pidevalt. Kuigi nominaalpalk sõja ajal tõusis, jäi see hindade kasvust kaugele maha. Lokkas spekulatsioon. Aastail 1915—1916 tõusid hinnad ennenägematult kõrgele. Tallinna turul oli 1916. aasta lõpuks võihind sõjaeelse hinnaga võrreldes tõusnud 4—5-kordseks, sealihahind 7—8-kordseks. Riietusesemete ja jalanõude hinnad tõusid sõjaeelsega võrreldes 6—7-kordseks. Juba 1915. aasta oktoobrist alates hakati Tallinnas suhkrut ja jahu müüma kaardisüsteemi alusel. Hiiglasuured järjekorrad suhkru, piima ja petrooleumi müügikohtades said harilikeks nähtusteks.

Maal mobiliseeriti sõjaväkke üle viiendiku meestest. Suurema

[4] ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, 1917. a., s.-ü. 13, leht 87.

osa mobiliseeritutest moodustasid kehvikud, sulased, moonakad. Nende perekonnad jäid toitjata. Kehvikute ja maatameeste õlgadele langes ka kindlustustööde ja sõjamoonavedudega seotud kohustuste pearaskus. Toiduainete eest pidid nad nagu linnatöölisedki maksma hingehinda.

Kulaklus aga sai sõjast suurt kasu. Põllumajandussaaduste hindade määratu suurt tõusu arvestades laiendasid suurtalupidajad külvipinda ja suurendasid loomade arvu. Rohkesti kasutasid nad naiste ja laste tööjõudu, makstes neile näljapalka.

Saksa parunid, kelle positsioonid sõja ajal teatud määral nõrgenesid, tegid 1915. aastal eesti kodanlusele ettepaneku jagada omavahel võim kohalikus omavalitsuses (maapäeval). Eesti kodanlus võttis selle ettepaneku vastu. Kavatsetud reformi järgi võisid eesti kulakud omavalitsuse organitest saksa parunitega pariteetsetel alustel osa võtta. Arvukas maatameeste kiht aga jäi endiselt hääleõiguseta. Eesti kodanlus näitas jälle, et ta võib oma klassihuvides ükskõik kellega kokku leppida.

Tsaarivalitsus, kes sõja ajal oli valmis saksa mõisnike õigusi teatud määral kärpima, ei usaldanud samal ajal täielikult ka eesti kodanlust, vaatamata viimase orjalikule lõmitamisele valitsuse ees, ega kinnitanud seda reformiprojekti.

Sõda tõi endaga kaasa ühelt poolt kodanluse rikastumise, teiselt poolt töörahva majandusliku ja poliitilise olukorra järsu halvenemise, mille tagajärjel klassivastuolud nii linnas kui maal äärmiselt teravnesid.

2. Eesti bolševike töö rahvahulkades

Kodanluse abilistena asusid sõja toetamise teele peaaegu kõik II Internatsionaali parteid. Vene menševikud toetasid samuti kodanlikku isamaa kaitsmise loosungit, seadsid üles kodurahu ja klasside koostöö loosungi. Seda poliitikat toetas ka suurem osa esseere. See oli töölisklassi huvide otsene reetmine, sotsialismi ürituse avalik äraandmine, tööliste rahvusvahelisest solidaarsusest täielik lahtiütlemine. Ometi oli II Internatsionaal alles äsja oma kongressidel otsustanud igati võidelda imperialistliku sõja vastu ja kuulutanud pidulikult, et proletariaat peab kuriteoks osa võtta sõjast, mille eesmärk on kapitalistide kasumite suurendamine. Oportunistlik II Internatsionaal lagunes üksikuteks sotsiaalšovinistlikeks parteideks, kes aitasid oma maa kodanlusel isamaa kaitsmise sildi all ühe sõdiva maa töölisi ja talupoegi ässitada teise sõdiva maa tööliste ja talupoegade kallale.

Bolševike partei oli ainus partei, kes sõja, rahu ja revolutsiooni küsimustes järjekindlalt revolutsioonilise marksistliku platvormi välja töötas ning kangelaslikult selle elluviimise eest

võitles. Bolševike suhtumine sõjasse oli selgelt väljendatud Lenini teesides sõja kohta ja seejärel Keskkomitee manifestis „Sõda ja Venemaa sotsiaaldemokraatia". Neis dokumentides on antud imperialistliku sõja olemuse põhjalik marksistlik analüüs, on paljastatud II Internatsionaali pankroti põhjused ning täie selgusega üles tõstetud tsaarivalitsuse sõjalise lüüasaamise ja imperialistliku sõja kodusõjaks muutmise küsimus.

Peamiseks loosungiks, mille partei sõja algul üles seadis, oli imperialistliku sõja muutmine kodusõjaks, valitsevate klasside vastu suunatud revolutsiooniks. See loosung oli lahutamatult seotud tsaarivalitsuse sõjalise lüüasaamise loosungiga, sest lüüasaamised rindel oleksid tööliste ja talupoegade revolutsioonilist võitlust kergendanud. „Lüüasaamise" loosung tähendas, et proletariaadi partei ei pea toetama valitsuse neid samme, mis viimase positsiooni kindlustaksid; see loosung oli mõeldud kõigi sõdivate riikide jaoks ja selles väljendus bolševike taktika internatsionalism. Kolmandaks loosungiks, mille partei tol perioodil üles seadis, oli täielik lahkulöömine häbiväärselt pankrotti jäänud II Internatsionaalist, sest oportunistidega ühtejäämine oleks tegelikult tähendanud kodanlusega koostöötamist. Samal ajal tõstis V. I. Lenin päevakorrale uue, III Internatsionaali loomise ülesande.

Määratu suure tähtsusega Venemaa ja kogu maailma proletariaadi revolutsioonilisele võitlusele olid Lenini sõja ajal kirjutatud artiklid „Euroopa Ühendriikide loosungist" (1915) ning „Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm" (1916) ja tema teos „Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium" (1916). Uue ajastu — imperialismiajastu marksistliku analüüsi alusel formuleeris V. I. Lenin väite, et imperialism on surev kapitalism, proletariaadi sotsiaalse revolutsiooni eelõhtu, et imperialismi tingimustes on kapitalismi majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus eriti katastroofilise ning hüppelise iseloomuga. Sellest seadusest lähtudes jõudis Lenin järeldusele, et imperialismi ajajärgul on võimalik sotsialismi võit esialgu mõnedes maades või isegi ühel maal eraldi.

Bolševike partei teooria ja taktika sõja ning revolutsiooni küsimustes lähtusid proletaarse internatsionalismi ideedest. „Bolševike taktika oli õige, oli a i n u internatsionalistlik taktika, sest ta ei baseerunud maailmarevolutsiooni aral kartmisel, väikekodanlikul „umbusul" selle vastu, kitsalt natsionalistlikul tahtmisel kaitsta „oma" isamaad (oma kodanluse isamaad) ... ta oli rajatud Euroopa revolutsioonilise situatsiooni õigele ... a r v e s t u s e l e. See taktika oli ainuinternatsionalistlik taktika, sest see teostas maksimumi sellest, mis on teostatav ühel maal, revolutsiooni arendamiseks, toetamiseks ja äratamiseks k õ i g i s m a a d e s. Seda taktikat õigustas hiiglasuur edu ..."[5]

[5] V. I. L e n i n. Teosed, 28. kd., lk. 267—268.

V. I. Lenini teoreetilised ja taktikalised seisukohad said aluseks kogu Venemaa bolševike laialdasele revolutsioonilisele tegevusele rahvahulkades.

Eesti bolševikud olid sõja algusest peale internatsionalistlikel seisukohtadel. 26. juulil 1914, s. o. nädal pärast sõja algust, laskis VSDTP Tallinna Komitee välja suures tiraažis sõjavastase proklamatsiooni, mida tööliste hulgas laialt levitati. Selles anti tekkinud olukorra lühike iseloomustus, avaldati protesti sõja ja mustasajaliste pogrommide vastu ning esitati loosungid „Maha sõda!", „Elagu demokraatlik vabariik!". Proklamatsioonis rõhutati, et alanud sõda on tsaarivalitsuse ja kodanluse uus kuritegu töölisklassi vastu, on kapitalistide poliitika tagajärg, kelle „tee rikkusele läheb üle tööliste laipade"[6].

Kutsudes töölisi üles rahvusvahelisele solidaarsusele, kõlas proklamatsioon šovinismi märatsemise olukorras julge protestina sõjahulluse vastu.

Eesti bolševikud paljastasid menševikke-kaitsesõjalasi, kes käsikäes kodanlusega toetasid imperialistlikku sõda ja igati ergutasid võltspatriotismi uima, mis sõja algul haaras väikekodanliku intelligentsi teatud ringkondi, talurahva ladvikut ja vähemteadlikke töölisi. Menševikud aitasid kodanlusel organiseerida šovinistlikke manifestatsioone Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus ja teistes Eesti linnades. Viljandis korraldatud „demonstratsiooni" ajal kandis A. Rei tsaari portreed, O. Sternbeck astus vabatahtlikult tsaariarmeesse. Tsarismi ja kodanlust toetas ka renegaat A. Kastra.

Tallinna bolševikud kirjutasid oma esimeses sõjavastases proklamatsioonis: „Me protesteerime selliste meeleavalduste vastu, milledel ei ole tööliste ega rahvaga midagi ühist." Vastuseks šovinistlikule manifestatsioonile, mille sõja algul korraldasid Narva mustasajalised, organiseerisid bolševikud tööliste vastudemonstratsiooni, kus kanti punast lippu ja hüüti loosungeid „Maha sõda!", „Maha tsaar!".[7]

Võitluses kohalike sotsiaalšovinistide, kodanluse agentide vastu kasutasid eesti bolševikud laialdaselt suulist ja trükisõnalist agitatsiooni.

Teatud teened sotsiaalšovinismi paljastamisel on ajalehel „Uus Ilm", mida endiselt toimetas H. Pöögelmann.

Algusest peale asus „Uus Ilm" imperialistliku sõja vastu võitlemise küsimuses printsipiaalsel bolševistlikul seisukohal. Sõja põhjusi, iseloomu ja eesmärki analüüsides kirjutas ajaleht, et sõda saab „pöördepunktiks" inimkonna ajaloos, kujuneb kapitalistliku korra lõpu alguseks.[8] „Uus Ilm" juhtis võitlust eestlas-

[6] Moskva RAKA, f. KM, nim. 80, 1914. a., s.-ü. 16, leht 2.

[7] EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond, J. Kaasiku mälestused.

[8] J. Anvelt. „Meie lahkuminekud" ehk EKP „vastasrinna" ajaloolised unenäod, Leningrad, 1928, lk. 48.

test emigrantide seas esinenud sotsiaalšovinistlike ja natsionalistlike tendentside vastu. Ajaleht astus resoluutselt välja menševike ja esseeride vastu, kes propageerisid kodanluse ning mõisnike isamaa kaitsmist, ja toetas oma valitsuse imperialistlikus sõjas lüüasaamise poliitikat. Sotsiaalšovinistid ujutasid „Uue Ilma" laimuga üle. Nad läksid isegi nii kaugele, et süüdistasid H. Pöögelmanni kodumaa reetmises ja nimetasid teda Wilhelm II agendiks. Eesti parteiorganisatsioonid toetasid ajalehte ja kiitsid tema joone sõja küsimuses õigeks.

Sõja ajal tuli bolševikel töötada ennekuulmatult rasketes tingimustes. Tsaarivõimud kõvendasid repressioone tööliskassi ja tema avangardi suhtes. Paljud eesti bolševikud (A. Jea, H. Tederov jt.) mobiliseeriti armeesse. Mõned, kes läksid põranda alla, siirdusid teistesse Venemaa linnadesse. Märgatavalt nõrgenesid Eesti bolševistlikud organisatsioonid. Kui Tallinna organisatsioonis oli enne sõda 125 partei liiget, siis mõni nädal pärast sõja kuulutamist oli neid järele jäänud kõigest 50.[9] Ka VSDTP Tallinna Komiteest olid järele jäänud ainult üksikud liikmed.

Samasugune olukord tekkis ka Narva ja Tartu organisatsioonis. Vaatamata sellele töötasid bolševistlikud organisatsioonid edasi. Kõiki raskusi võites taastasid ja kindlustasid eesti bolševikud oma ridu. Esimestest sõjapäevadest peale juhtisid Tallinna bolševistlikku organisatsiooni H. Suuder ja R. Vakmann. Kuid varsti oli H. Suuder sunnitud end ohranka eest varjama Petrogradis, kus ta jätkas revolutsioonilist tööd VSDTP pealinnaorganisatsioonis. H. Suuderi ja H. Klaasi kaudu pidasid Tallinna bolševikud sidet Riigiduuma bolševike fraktsiooniga. See side vältas kuni fraktsiooni liikmete areteerimiseni 1914. aasta novembris. Side Riigiduuma bolševike fraktsiooniga aitas Eesti parteiorganisatsioonidel uues olukorras õigesti orienteeruda.

1914. aasta septembris-oktoobris läks bolševikel korda valida uus VSDTP Tallinna Komitee. Sellesse kuulusid V. Buk, J. Käspert, R. Vakmann jt. Komitee taastas sõja alguses katkenud sidemed Bekkeri ja Vene-Balti laevaehitustehase bolševistlike rühmadega. 1915. aasta alguseks loodi uuesti kindel side „Dvigateli" ja „Franz Krulli" tehase, Lutheri vabriku ja mitme teise Tallinna tööstusettevõtte bolševikega.

1915. aasta algul sai R. Vakmann Petrogradist partei Keskkomitee manifesti „Sõda ja Venemaa Sotsiaaldemokraatia" ning Lenini artikli „Sotsialistliku Internatsionaali olukord ja ülesanded".[10] Manifesti arutati Tallinna komitees, kus tehti otsus seda partei liikmete hulgas levitada. Manifest paljundati ja saadeti laiali.[11]

Manifesti ideed kajastusid lendlehtedes ja üleskutsetes, mida

[9] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 17, nim. 1, s.-ü. 74, leht 38.
[10] Moskva RAKA, f. PD, eriosak., 1915. a., s.-ü. 5, osa 93 l. B, lehed 4—5.
[11] EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond, E. Käsperti mälestused.

Tallinna bolševikud levitasid 9. jaanuari ning Leena sündmuste aastapäeval (4. aprillil) ja 1. mai puhul. Peatähelepanu pöörati neis lendlehtedes sõja rahvavastase, imperialistliku iseloomu näitamisele ja „isamaa kaitsmise" ning „kodurahu" loosungi šovinistliku olemuse paljastamisele. Lendlehed ja proklamatsioonid olid sõja-aastail kõige tõhusamaks partei loosungite propageerimise vahendiks. Lendlehed kutsusid töölisi ja soldateid üles muutma imperialistlik sõda kodusõjaks, kukutama tsarism.

Leena sündmuste kolmandaks aastapäevaks väljaantud eesti- ja venekeelses lendlehes öeldi, et „Vene tsaar, Inglise kuningas, Prantsuse president... ühes Saksa ja Austria keisritega ning kõigi maade kodanlusega... sunnivad meid meie endi seltsimehi surmama, et meid siis veel enam rõhuda kui nad seda nüüd teevad." Lendleht kutsus töölisi üles ülemaailmse proletariaadiga ühinema ja sõja vastu võitlema, kutsus neid üles püssitikud ringi pöörama ja rõhujate vastu välja astuma. „Ainult sel teel võime kõigi maade vereimejate röövlisalgast lahti saada... Elagu rahvusvaheline kodusõda, proletariaadi sõda kapitalismuse vastu."[12]

1915. aasta aprillis levitati Tallinna ettevõtete tööliste ja raudteelaste hulgas ning mitmel pool linnas VSDTP Petrogradi raudtee-organisatsiooni lendlehte, mis kutsus üles revolutsiooniks ette valmistuma. Selles oli öeldud: „Tules ja püssirohusuitsus valmib uus Vene revolutsioon ja me peame selleks ette valmistuma..."

Tallinna bolševike aktiivsus tegi sandarmid rahutuks. Pandi toime arvukaid läbiotsimisi ja areteerimisi. Leena sündmuste kolmandaks aastapäevaks väljaantud lendlehe levitamise pärast areteeriti Tallinna organisatsiooni aktiivne liige, tööline-bolševik J. Mikk, kelle juurest läbiotsimisel leiti ligi sada eksemplari proklamatsioone. Mõne kuu pärast mõistis sõjakohus J. Miku 4 aastaks sunnitööle. Enne 1. maid areteeriti „Dvigatelis" kümmekond bolševikku. Seejärel sai politsei Tallinna komiteele jälile ning areteeris enamiku komitee liikmeist, nende hulgas ka R. Vakmanni. Kuid Tallinna parteiorganisatsiooni ja tema komitee tegevus jätkus. 1. mail ilmus lendleht, mis kutsus töölisi üles revolutsioonilisele võitlusele tsarismi vastu. Lendlehes öeldi, et kuigi valitsuse terror meie ridu alatasa lõhub, sammume siiski kindlalt ja julgelt edasi. Valitsuse surve ja jälitamine toob revolutsionääride ridadesse üha uusi seltsimehi.

Ilmekalt tõendas bolševike suurt mõju Tallinna tööliste hulgas nende võit 1914. aasta lõpul ja 1915. aasta algul toimunud haigekassade valimistel. Bolševikud said kõigis Tallinna suuremate tehaste ja vabrikute ning sadama haigekassades juhatuse liikmeteks või asjaajajateks. Lutheri vabriku, Krulli ja

[12] Moskva RAKA, f. 1741, nr. 16238.

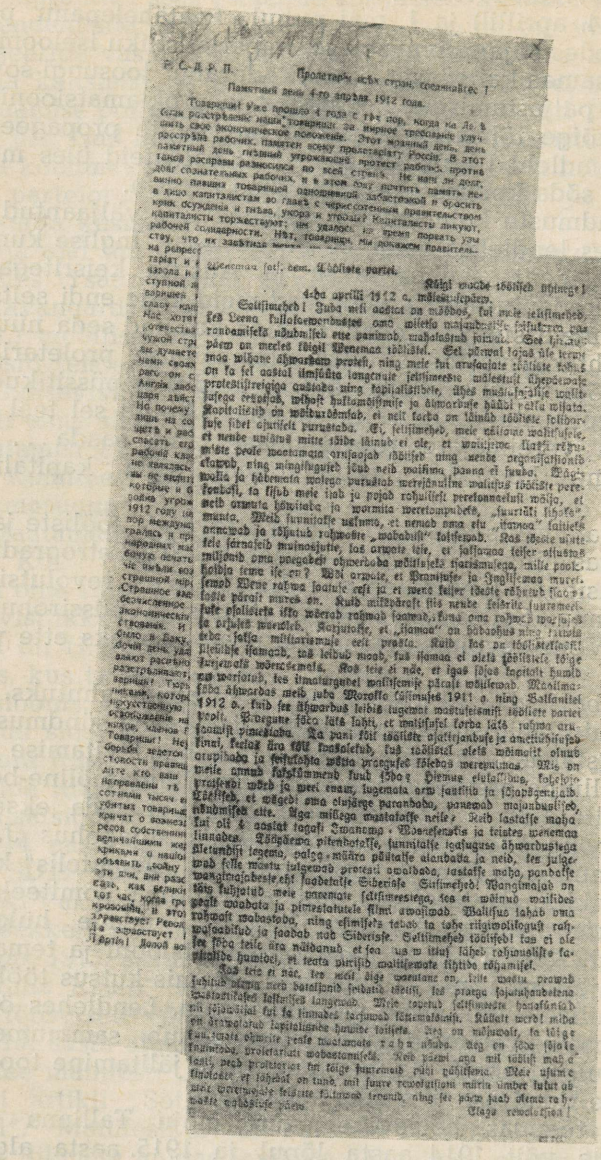

Р. С.-Д. Р. П.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Памятный день 4-го апреля 1912 года.

Товарищи! Уже прошло 4 года с тех пор, когда на Ле-
[illegible] расстрелянию наши товарищи за мирное требование улуч-
шить свое экономическое положение. Этот мрачный день,
[illegible] расстрела рабочих, памятен всему пролетариату России. В этот
памятный день гнилый угнетающий протест рабочих против
такой расправы разнесился по всей стране. Не наш ли долг,
долг сознательных рабочих, и в этом году почтить память не-
винно павших товарищей напоминанием застрелили и бросить
в лицо капиталистам во главе с чрезсознанным правительством
капиталисты торжествуют; им указали на время порвать уз
рабочей солидарности. Нет, товарищи, мы должны правитель-
ству, что их злодейства [illegible]
на репрес
тарят и
кровью и
ступной
варищей
слову кап
Мы хотел
сознатель
чужой стр
мы думает
нами своих
рано он с
Англии забо
царя давст
Но почему
лишь на со
щить и раз
спасать его
рабочий кла
не застанет
мы не видим
которые и б
рабочих угро
1912 году (в
пор нападут
гралась и пр
мирных ма
бочую печать
чье пьяным воз
страшной кар
Страшное зве
безысловленное
экономически
ствования. И
было в Баку,
дочий день уда
лают расстрел
разстреливают,
варищи! Тыся
певаем, кото
пролетарскую
освобождение на
ников, кровью
Товарищи! Не
борьбе усилит
стойкости пролет
дите, кто ваш
непременно пр
сотнями тысяч и
убитых товарище
кончат с возмез
ресов собственни
величайшим кош
кричали о нашей
объявить войну
эти дни, ни разс
ешь, как велики
тот час, когда пр
кровопийц, и это
Да здравствует Р
Да здравствует
Пролетарии всех

Wenemaa [illegible] kom. Tööliste partei.

Kõigi maade töölised ühinegu!

4-ndal aprillil 1912 a. möödus [illegible]päev.

Sõltlusmehed! Juba meil aastat on möödas, kui meie sõltlusmehed, kes Leena tulluskoewerdustes oma võitlu majandusliku sõltluse vastu rõudemisele nõudmisele ette panimad, mahalastud jäimad. See [illegible]päev on meeles kõigil Wenemaa töölistel. Sel päeval lasjad üle terve maa wihane ähwardaw protest, ning meie hui arusaajate töölise kohta on ta sel aastal ümsõõta iangenuje sõltlusmeeste mõlestust ühenõemaje protestisõõregiga cuõtoba ning kapitalistõõle, õões mõõsõjaõõje waõõtsujõõa petajad, wihaõõt hukkamõõõmise ja ähwarduõõe hääli raõõa wõõata. Kapitalistid on wõõturõõmlad, ei neil korda on tõõnõõ tõõõõte sõltluse sõbet ajutiseõt purustada. Ei, sõltlusmehed, meie õõõõõne waõõtsuõõle, et nende wõõõnõõ mõtte tõõde tõõnud ei ole, et wõõõjõõne õõõõi rõõu mõõte peale waenumaja arujaajad töölised ning nende organisatsionid ekawad, ning mingilgugiõõ jõõõ neid waõõma panna ei õuõõa. Õõõõ wõõõõ ja tõõõmata mõõgu puruõõõõ werejõõõõne waõõtsuõõe töõõõte pere õõõõõõ, ta õõõõ meie õõõ ju pojad rahulõõõ peretoonetuõõ mõõõ, et neth armuõõ lõõõõõõõ ja wõõmõõõ wereõõmpadele, „õuurõõõ õõõõe“ munõõ. Meõõ õuõõmõõõõ uõõõõõ, et nenad oma õõõ „õõõõõ“ õõõõõõ nemewad ja rõõõõõõ rahwõõõõ „wõõõõõõõõ“ õõõõõõõõ. Kas õõõõõ uõõõõõõõõ

Vene-Balti tehaste haigekassas olid asjaajajateks partei Tallinna komitee liikmed.

Suurt edu saavutasid bolševikud ka karskusseltsi „Valvaja" juhatuse valimisel 1915. aasta märtsi algul. Valitute seas oli rida VSDTP Tallinna Komitee liikmeid. „Valvaja" selts läks täielikult bolševike kätte, kes kasutasid seda tööliste hulgas revolutsioonilise töö tegemiseks.

Streigiliikumine, mis Tallinnas oli sõja algul nõrgenenud, elavnes 1915. aasta kevadel uuesti. Streikisid Vene-Balti tehaste ja „Volta" ning Balti Manufaktuuri töölised. Tööliste peamisteks nõudmisteks olid palga tõstmine ja toitlusolukorra parandamine. Nõuti ka 8-tunnilist tööpäeva ja avaldati protesti tehastes sõja ajal kehtestatud režiimi vastu (vabalt ühest tehasest teise tööle-mineku keeld, streigist osavõtmise või rahulolematuse avaldamise eest rindelesaatmine jne.).

1915. aasta augusti lõpul avaldasid Tallinna laevaehitustehase töölised bolševike initsiatiivil vastuvõetud resolutsioonis protesti sõjalis-poliitilise terrori vastu. Selles resolutsioonis protesteerisid töölised ka IV Riigiduuma bolševike fraktsiooni liikmete Siberisse saatmise vastu. Resolutsioon nõudis väljasaadetud duuma-liikmete täielikku amnesteerimist, samuti sõna-, koosoleku- ja trükivabadust. See oli Tallinna tööliste esimeseks poliitiliseks väljaastumiseks pärast sõja algust.

Väljapaistev koht 1915. aasta streigiliikumises oli laevaehitus-tehaste — Vene-Balti ja Bekkeri tehase tööliste sügisestel streikidel, kuigi kindluse komandant oli neis tehastes tööliste iga-sugused rahulolematuse avaldused ära keelanud. 24. septembril 1915 nõudsid Vene-Balti tehaste töölised ettevõtte administratsioonilt peale materiaalse olukorra parandamise ka nõusolekut töölisvanemate valimiseks.

Võimud surusid tööliste väljaastumised julmalt maha.

Aktiivselt tegutses sõja ajal Narva parteiorganisatsioon. Kreenholmi Manufaktuuris, kalevivabrikus ja linavabrikus olid olemas parteirakukesed ja töötasid ka illegaalsed ringid, mis koosnesid bolševikest ja parteiga seotud töölistest. Illegaalne ring tegutses ka raudteel. Ringide liikmed arutasid proletariaadi ülesandeid seoses sõjaga, tutvusid V. I. Lenini teostega ning muu illegaalse kirjandusega.

Pidades tihedat sidet VSDTP Peterburi Komiteega, alustasid Narva bolševikud kohe sõja algusest peale aktiivset sõjavastast tegevust: lasksid välja ja levitasid proklamatsioone ning lend-lehti, tegid selgitustööd vabrikutööliste, raudteelaste ja kohaliku garnisoni soldatite hulgas, juhtisid streike. Linna bolševistliku organisatsiooni tööd juhtis VSDTP Narva Komitee, mille eesotsas oli J. Anvelt.

Eriti ulatuslikuks muutus Narva bolševike tegevus 1915. aasta suvest alates. Narva parteiorganisatsioonis oli nüüd umbes 50 lii-

J. Kaasik.

get, kõik peaaegu eranditult töölised. Aktiivsemad Narva organisatsiooni liikmed olid A. Tiimann, A. Vilkes, V. Anni, E. Böckler, O. Palgi, A. Balevski, J. Kaasik, L. Vaarmann, M. Danilov, H. Vilbach, A. Mesilane ja teised.

Narva bolševikud said Peterburi komiteelt, kes täitis sel ajal ajutiselt Keskkomitee Venemaabüroo funktsioone, juhendeid ja ka kirjandust. Piiterist saadud kirjandusest jaotati osa ära Narvas, osa aga saadeti edasi Tallinna ja teistesse Eesti linnadesse.

Esialgu paljundati lendlehti hektograafil või šapirograafil, mõnikord aga lihtsalt käsitsi ümber kirjutades. Peagi asutas Narva organisatsioon Jamburgi maakonnas Ragulovo külas oma trükikoja. 1915. aasta augustist 1916. aasta kevadeni trükiti seal 9 proklamatsiooni, igaüht 2000—3000 eksemplari. Neid proklamatsioone toimetati ka Tallinna.

Kõigist sõjaaja raskustest hoolimata jätkas tegevust Tartu bolševistlik organisatsioon, kuhu sõja algul kuulus 10—15 liikme ümber.

Järgmisel päeval pärast sõja algust toimunud koosolekul otsustati alustada sõjavastast selgitustööd tööliste hulgas.

Tartu bolševikud hoolitsesid revolutsioonilise kirjanduse soetamise ja selle levitamise eest, korraldasid „uusaasta" vastuvõtmise ja „teeõhtute" sildi all tööliste illegaalseid koosolekuid jne. 1915. aastal organiseeriti illegaalne ring, mille tuumiku moodustasid partei liikmed. Järk-järgult tõmmati ringi tööst osa võtma üha rohkem töölisi.[13]

Samal ajal töötas Tartu ülikoolis bolševike rühm. Rühma tegevust juhtis leedu bolševik K. Rimša, kes õppis arstiteaduskonnas. Rühma kuulusid L. Bregman, K. Požela ja M. Peleda. Revolutsioonilisteks tööks kasutasid bolševikud mitmesuguseid üliõpilasorganisatsioone. Nad korraldasid salajasi kokkutulekuid ja polemiseerisid energiliselt menševike-kaitsesõjalastega sõjasse suhtumise küsimuses. K. Rimša ja L. Bregman juhatasid marksistlikke ringe. 1915. ja 1916. aastal organiseerisid üliõpilased-bolševikud üliõpilaste seas 1. mai poliitilise tähistamise. Nad pidasid sidet parteiliikmetega — endiste üliõpilastega, kes olid nüüd rindel — ja algatasid korjandusi poliitilistele väljasaadetutele materiaalse abi andmiseks. Üliõpilaste rühma tegevus muutus tunduvalt aktiivsemaks, kui 1916. aasta maikuu lõpul jõudis Tartu Siberist põgenenud leedu bolševik V. Rekašius („Volodja"), kes lõi varsti sideme VSDTP kohaliku organisatsiooniga.

Tallinna, Narva ja Tartu parteiorganisatsioonid säilitasid sõja ajal tihedad sidemed nii omavahel kui ka Petrogradis ja Helsingis tegutsevate eesti bolševikega. Petrogradi eesti bolševike kaudu pidasid nad ühendust ka VSDTP Peterburi Komiteega. Parteiorganisatsioonid abistasid üksteist illegaalse kirjandusega varustamisel, kuid abi ei piirdunud ainult sellega. Kui sõja algul kogenud töötajate arv Tallinna organisatsioonis tunduvalt vähenes, tuli talle appi Narva organisatsioon. Sõja algul saabus Narvast Tallinna J. Käspert. 1915. aasta suvel saatis VSDTP Narva Komitee Tallinna aktiivse bolševiku A. Seidelbergi. Viimane hakkas töötama „Dvigateli" tehase haigekassas ja sellega tugevnes tehase parteigrupp, mis oli pärast paljusid areteerimisi nõrgenenud. Hiljem valiti A. Seidelberg partei Tallinna komitee liikmeks. Veidi hiljem saadeti Narvast Tallinna E. Böckler. Linnade parteiorganisatsioonid pidasid omavahel ulatuslikku kirjavahetust; praktiseeriti ka juhtivate parteitöötajate kokkusaamisi. J. Anvelt kui vandeadvokaat käis tööülesannetega seoses sageli Tallinnas, kus kohtus J. Käspertiga. Tartu komitee liige A. Sisask käis Narvas J. Anveldi juures. Neid kohtumisi kasutati üksteise informeerimiseks ja parteitöö ülesannete arutamiseks.

Petrogradi eesti bolševike organisatsiooni juhtivad seltsimehed käisid sageli Tallinnas, Narvas ja Tartus, muretsesid aadresse sidepidamiseks, toimetasid kohale illegaalset kirjandust, trükikirja ja muud trükikoja varustust ning informeerisid koha-

[13] EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond, A. Sisaski mälestused.

likke bolševikke parteitööst Petrogradis. Vaatamata sellele, et sõja algul Petrogradi eesti bolševistlik organisatsioon arvuliselt vähenes, ei vaibunud tema tegevus. Aktiivselt töötasid sel perioodil Petrogradi eesti ja vene tööliste hulgas H. Klaas, H. Suuder, A. Tiimann, J. Ikmelt, A. Silberg, M. Ehder, S. Frischmann, E. Lell (Kingissepp), V. Jürgenson. Organisatsioon laskis välja sõjavastaseid lendlehti, organiseeris VSDTP Peterburi Komitee proklamatsioonide tõlkimist eesti keelde, levitas neid Petrogradis eestlaste hulgas ning toimetas ka Eestisse. Eesti bolševikud võtsid aktiivselt osa Peterburi komitee ja tema täidesaatva komisjoni tööst, illegaalse kirjanduse trükkimiseks vajaliku tehnika hankimisest ja selle trükkimise organiseerimisest. A. Balevski ja O. Palgi võtsid näiteks osa VSDTP Peterburi Komitee illegaalse ajalehe „Proletarski Golos" trükkimisest.

Eesti bolševistlike organisatsioonide sidemete kindlustumisel VSDTP Peterburi Komiteega oli suur tähtsus, sest Petrograd oli sõja ajal üheks suuremaks parteitöö keskuseks. Sellest, et Peterburi komitee pidas sidet Tallinna ja Narvaga ning et sõja-aastail partei Peterburi komiteesse ka eesti rajooni esindaja kuulus, teatati VSDTP keskhäälekandja „Sotsiaaldemokraat" 1915. aasta 13. oktoobri numbri juhtkirjas „Sotsiaaldemokraatliku töö seisukord Peterburis" ja 1915. aasta 21. detsembri numbri informatsioonis „Teateid Venemaalt". Eri aegadel olid Peterburi komitee liikmeteks H. Klaas, O. Palgi ja teised eesti bolševikud. Peterburi komitee kaudu saadud partei illegaalse kirjanduse hulgas jõudis eesti bolševikeni illegaalne ajaleht „Proletarski Golos" ja välismaal ilmuv „Sotsiaaldemokraat". Nendes ajalehtedes avaldatud V. I. Lenini artiklid aitasid eesti bolševikel õigesti korraldada revolutsioonilist tööd rahvahulkades.

Helsingi eesti bolševike rühmaga peeti ühendust rühma organisaatori J. Saksa ja aktiivse parteitöötaja H. Kiilaspea kaudu. Mõlemad käisid sõja ajal Eestis ja olid tihedas kontaktis J. Käspertiga. Helsingi rühmal olid sidemed ka Petrogradi eesti rajooniga ja ta abistas Venemaalt emigreerinud bolševikke.

1915. aasta lõpul läks bolševikel korda täielikult taastada VSDTP Tallinna Komitee. Palju tegi selleks ära V. Buk, kes sügisel Tallinna tagasi tuli. Vahepeal oli ta mitu kuud ennast Tartus varjanud. Vale nime all asus V. Buk Vene-Balti tehastesse tööle, lõi sidemed tehase bolševistliku rühmaga ja selle kaudu teiste tehaste parteiorganisatsioonidega. Suurt abi Tallinna komitee taastamisel andsid Narva ja Petrogradi bolševikud.

VSDTP Petrogradi organisatsiooni Eesti rajoon saatis 1915. aasta lõpul siia töölise-bolševiku A. Silbergi, kellele oli ülesandeks tehtud kohalike bolševikega kindlamad sidemed luua ja neid abistada. A. Silbergi initsiatiivil korraldati 1916. aasta jaanuaris Tallinnas bolševike illegaalne koosolek, millest võtsid osa paljude Tallinna vabrikute ja tehaste, nagu Krulli, „Volta",

O. Palgi.

Bekkeri, Vene-Balti, Noblessneri, tselluloosivabriku jt. esindajad. Tehti otsus levitada kõigis vabrikutes ja tehastes partei lendlehti, ühtaegu hakata välja andma illegaalset töölisajalehte, organiseerida sotsiaaldemokraatlik raamatukogu. Põhiliselt need otsused täideti, üksnes ajalehte ei õnnestunud välja andma hakata.

Sõja ajal kuulus Eesti suurde Põhjarinde tagalarajooni. Seoses sellega oli eesti bolševike tähtsaks ülesandeks teha revolutsioonilist tööd Balti laevastiku madruste ja Põhjarinde väeosade soldatite hulgas. Vaatamata jõudude vähesusele ja enneolematult rasketele tingimustele lõid eesti bolševikud sidemed kohalike garnisonide madruste ja soldatitega.

Revolutsioonilist tööd soldatite hulgas tegi VSDTP Tallinna Komitee liige R. Liiv, kes hakkas potissepana tööle sõjaväe kasarmutes. A. Semišin, J. Malets, E. Strauch jt. Tallinna bolševikud pidasid sidet komitee ja Tallinna suuremates tehastes töötavate madruste vahel. Samuti tegid nad sõjavastast propagandat Tallinna sadamas baseeruvate laevade meeskondade hulgas. Tartu komitee liige K. Jeremejev käis oma ametikohta („Linnade Liit") ära kasutades Tallinnas, Narvas, Riias, Daugavpilsis, Pihkvas,

Saare- ja Hiiumaal ning lõi sidemed sealsete sõjaväeosade bolševikega.

1915. aastal tegutsesid paljudel Tallinnas baseeruvatel laevadel parteigrupid.

Tallinna ja Tartu parteiorganisatsioonide liikmed pidasid laialdast kirjavahetust rindesoldatitega, tehes sel teel revolutsioonilist propagandat ja õppides tundma rindesoldatite meeleolusid. Bolševike agitaatorid levitasid Tallinnas, Narvas, Tartus, Naissaarel ja mujal madruste ning soldatite hulgas illegaalset kirjandust.

Soldatite jaoks väljaantud lendlehtedes selgitasid bolševikud sõja tõelisi põhjusi, paljastasid sõjasüüdlasi, näitasid, et töölised ja soldatid peavad ühiselt võitlema tsarismi vastu. Bolševikud jutustasid lendlehtedes töörahva raskest tagalaelust. Ja kui töölised on sunnitud elementaarsete elutingimuste eest võideldes streikima, öeldakse ühes partei Narva komitee 1916. aasta algul väljalastud lendlehes, siis saadetakse nende vastu soldatid, süüdistades töölisi äraandmises. „Ärge uskuge seda. Me streigime sellepärast, et oleme poolenisti näljas... et me ei või vaadata tsaarivalitsuse omavoli ja vägivalda ning rahva õigusetust... Me streigime sellepärast... et rahvas vajab rahu."[14] Lendleht kutsus soldateid üles rahvast toetama, kui see rõhujate vastu üles tõuseb.

Bolševike agitatsiooni ning propaganda mõjul suurenes soldatite ja madruste rahulolematus tsarismi sõjapoliitika suhtes. Soldatite ja madruste hulgas levis järjest rohkem revolutsioonimeeleolu.

Võimud hakkasid sõjaväes ja laevastikus tegutsevate bolševike suhtes repressioone rakendama: 1915. aasta lõpul areteeriti Tallinna komitee aktivistid, kes tegid siinse garnisoni soldatite hulgas sõjavastast selgitustööd; 1916. aasta jaanuari algul vahistasid võimud kaks Narva agitaatorit, kes partei linnakomitee ülesandel kohaliku garnisoni soldatite seas sõjavastaseid lendlehti levitasid; 1916. aasta kevadel areteeriti Tallinnas Balti laevastiku laevade sotsiaaldemokraate-madruseid; aprillis areteeris politsei R. Liivi, A. Semišini ja J. Maletsi. Repressioonidest hoolimata jätkasid bolševikud tööd soldatite ja madruste hulgas, et neid proletariaadi poole võita.

Sõja-aastail, terrori ja provokatsioonide olukorras, ühendades illegaalse töö vorme legaalsetega, tegid eesti bolševikud rahvahulkades suurt tööd sõja rahvavastase, imperialistliku iseloomu paljastamiseks. Nad veensid rõhutud rahvahulki selles, et revolutsioon on Venemaal paratamatu, sisendasid neile usku töörahva peatsesse võidusse.

---

[14] Moskva RAKA, f. 1741, nr. 7227.

3. Eesti bolševikud revolutsioonilise kriisi küpsemise ja kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni perioodil

Imperialistlik sõda andis end eriti rängalt tunda Venemaal. Rahvamajandus laostus. Töörahvas pidi kannatama nälga ja äärmist viletsust, kandma loendamatuid ohvreid. Sõda muutis poliitilised ja majanduslikud vastuolud äärmiselt teravaks ja lähendas revolutsiooni puhkemist.

Bolševike parteile oli selge, et revolutsioon on ukse ees. Juba oma 1915. aastal kirjutatud artiklis „Mõningad teesid" analüüsis V. I. Lenin tulevast revolutsiooni põhjalikult ja näitas, et eelseisev revolutsioon on oma iseloomult kodanlik-demokraatlik. Selle revolutsiooni otseseks ülesandeks on tsarismi kukutamine ja igasuguste pärisorjuse jäänuste likvideerimine.

Eesti bolševikud said V. I. Lenini ülalmainitud artikli 1916. aasta algul ja see andis neile selge orientatsiooni edaspidiseks praktiliseks tööks.

1916. aasta algas Eestis töölisklassi majandusliku ja poliitilise võitluse kasvu tähe all. Võitluse etteotsa asusid kindlalt bolševikud. 8. jaanuaril levitati „Verise pühapäeva" aastapäevale pühendatud VSDTP Tallinna Komitee lendlehte, milles öeldakse:

„Me meenutame seda aastapäeva rasketes tingimustes. Hulk meie seltsimehi on asumisel. Paljud on vägivaldselt sõtta võetud. Meid ümbritsevad igasugused keelud. Valitsus õiendab töölistega igati arveid. Seltsimehed! Langenud ohvrite mälestuseks ärgu mingu ükski meist homme tööle."[15]

9. jaanuari hommikul keeldusid 1300 Vene-Balti tehaste töölist tööle asumast ja hakkasid demonstratsiooni organiseerima. Tehaste väravate juures aga tungis ratsapolitsei neile kallale ja ajas meeleavaldajad laiali. Streik näitas, et töölised pidasid bolševikke oma juhtideks ja olid valmis nende üleskutsel välja astuma.

11. jaanuaril algas bolševike juhtimisel streik „Dvigateli" tehases. Esimestena katkestasid töö puuhoovi töölised, nõudes palga tõstmist. 12. jaanuaril ühinesid streikijatega tehase teised töölised. Seitsmendal streigipäeval nõustus tehase direktsioon tõstma päevas palka 20—25 kopikat. See lubadus töölisi ei rahuldanud. Streikijate hulgas levitati Tallinna komitee lendlehte, milles näidati, et töörahva elu on imperialistliku sõja tõttu muutunud täiesti väljakannatamatuks; lendleht kutsus töölisi üles võitlema oma eluliste huvide eest — vähemalt 50-protsendilise palga tõstmise, ületunnitöö tasu eest. Töölisi kutsuti üles tsarismi kukutama ja võitlema imperialistliku sõja lõpetamise eest, uue, revolutsioonilise Internatsionaali loomise eest. Streik lõppes alles 21. jaa-

[15] NLKP KK Marksismi-leninismi Instituudi Raamatukogu (MLI Raamatukogu), ЦΛ 1—110, jaanuar 1916.

nuariil. Uute streikide vältimiseks võtsid võimud tarvitusele kiired abinõud. Kindluse komandant andis käsu, millega „Dvigateli", Mayeri, Krulli ja „Volta" tehas arvati nende ettevõtete hulka, mille töölistel oli keelatud tööd omavoliliselt seisma jätta. Keelust üleastumine pidi tooma kaasa kohtu alla andmise riigi reetmise eest. Kuid ei sõjaaja diktaatorlikud seadused ega politsei ja kohtute erakorralised abinõud suutnud streigiliikumist peatada. See muutus üha võimsamaks.

15. märtsil algas streik Bekkeri laevatehases. Töölised nõudsid palga tõstmist 20—60 protsendi võrra. Administratsioon keeldus ning ähvardas streikijate nimekirja kindluse komandandile esitada. Ähvardus ei mõjunud. Siis andis kindluse komandant käsu, mille kohaselt need streikivad töölised, kes kuulusid mobilisatsiooni alla, saadeti osalt rindele, eesliinile, osalt kaevikuid kaevama. Kuus streigist osavõtjat otsustati kindluse piirkonnast välja saata.

Streigi ajal levitas Tallinna komitee tehastes sõjavastast lendlehte, mis kutsus üles toetama Petrogradi töölisi, kes võitlesid selle eest, et valitsus ei saaks läbi viia oma plaani — kuulutada kõik töölised mobiliseerituks. Bolševike üleskutsele vastasid 500 Bekkeri tehase mehaanikatöökoja töölist 29. märtsil uue streigiga. Kindluse komandant oli sunnitud oma otsuse 15. märtsil alanud streigist osavõtjate väljasaatmise kohta ära muutma. Tehase administratsioon aga pidi sõja-aja lisatasu 100 protsendi võrra suurendama.

Kreenholmi Manufaktuuris puhkes streik 19. aprillil. Sellest võttis osa 8700 töölist. Streigi põhjuseks oli väike palk ja elukalliduse tõus. Streiki juhtis streigikomitee, mille Narva bolševikud olid 1915. aasta detsembris loonud. Sellesse kuulus peale VSDTP Narva Komitee liikmete ka Kreenholmi eesrindlikke töölisi. 21. aprillil nõustusid streigi ulatusest ärahirmutatud ettevõtjad tööliste nõudmisi rahuldama ja tõstsid palka 20—50 kopikat päevas.

Kõiki neid väljaastumisi organiseerisid ja juhtisid bolševikud, kes kutsusid töölisi üles otsustavateks revolutsioonilahinguteks valmis olema.

VSDTP Narva Komitee proklamatsioonis, mis anti välja 15. märtsil 1916, räägiti revolutsiooni lähenemisest. Pöördudes tööliste ja soldatite poole, kutsus proklamatsioon neid üles organiseeruma ja koonduma ühiseks võitluseks tsarismi vastu: „Olge kui üks mees valmis ülestõusu tunniks, kui proletariaat avalikult Nikolai Verisele ja tema ahnetele koertele ülestõusu välja kuulutab. Maha isevalitsus! Maha sõda! Elagu Asutav Kogu ja demokraatlik vabariik! Elagu VSDT Partei! Elagu 8-tunniline tööpäev ja mõisamaade jagamine talupoegadele!"[16]

[16] MLI Raamatukogu, ЦЛ 1—82, märts 1916.

1916. aasta märtsis levitati partei liikmete ja tööliste hulgas Narva komitee ajakirja „Sotsiaaldemokraat" esimest numbrit, mis ilmus 1916. aasta algul 300 eksemplaris. See oli pühendatud Zimmerwaldi konverentsi materjalide selgitamisele ja selle juhtkirjas kaitsti partei loosungeid, kutsuti töölisi üles tugevdama oma organisatsioone, tegutsema koos VSDT Parteiga, ühinema soldatite ning madrustega võitluseks tsarismi ja imperialistliku sõja vastu.

Hoogsalt kerkiv töölisliikumise laine asetas parteiorganisatsioonidele suuri ülesandeid. Nende täitmiseks koondasid bolševikud oma ridu, laiendasid sidemeid töörahva hulkadega.

Täie pingega töötas VSDTP Tallinna Komitee. Veebruari lõpus korraldati Tallinna parteiorganisatsiooni koosolek, millest võtsid osa „Dvigateli", Noblessneri ja Bekkeri tehaste ning teiste ettevõtete bolševikud. Koosoleku organiseerimisest võttis aktiivselt osa D. Hazan, kes oli VSDTP Peterburi Komitee poolt veebruari algul Tallinna põrandaalusele tööle saadetud. D. Hazan informeeris koosolekut partei elust Petrogradis. Seejärel kuulati ära ettevõtete esindajate ettekanded. Koosolek otsustas jätkata tööd parteirakukeste loomiseks ja tugevdamiseks, lasta välja sõjavastane proklamatsioon ja 1. mai üleskutse.

Komitee taastas sidemed tehastega, samuti ka Tallinna garnisoni soldatite ja madrustega. 20. märtsil, laevaehitustehaste streigi ajal toimus Tallinna komitee koosolek, millest armee ja laevastiku esindajad osa võtsid. Komitee otsustas tööliste hulgas tehtava revolutsioonilise töö tõhustamise kõrval aktiviseerida revolutsioonilist tööd soldatite ja madruste hulgas.

Märtsikuu jooksul pidas Tallinna komitee mitu koosolekut. Ühel koosolekul arutati illegaalse kirjanduse, sealhulgas 4. aprilliks — Leena sündmuste aastapäevaks — töölistele üleskutse väljalaskmise küsimust. Üleskutseid ja lendlehti trükiti komitee trükikojas, mille bolševikud olid 1916. aasta jaanuaris asutanud.

Tallinna komitee organiseeris korjandusi töölisajalehe väljaandmiseks ja poliitiliste väljasaadetute abistamiseks. Poliitiliste väljasaadetute abistamise fondi ohverdasid osa oma palgast mitte ainult Tallinna ja Narva töölised, vaid ka eesti töölised Ameerikas. Seal tegutses isegi eesti poliitiliste väljasaadetute abistamise komitee.

1916. aasta aprillikuuni kuulusid VSDTP Tallinna Komitee koosseisu A. Seidelberg, A. Tiivas, D. Hazan, J. Käspert, K. Raud, R. Liiv jt. Komitee organisaatoreiks olid J. Käspert ja D. Hazan. Viimased pidasid sidet VSDTP Peterburi Komiteega. See toimus Peterburi komitee liikme A. A. Andrejevi, pärastise Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi silmapaistva tegelase kaudu. Sidet peeti ka Peterburi komitee Eesti rajooni alalise esindaja vahendusel.

Tallinna komitee aktiivne tegevus ajas võimud ärevile. Pro-

Grupp VSDTP Tallinna Komitee liikmeid: A. Tiivas, A. Seidelberg, D. Hazan.

vokaatori abil läks politseil korda komitee liikmete nimed kindlaks teha. Ööl vastu 3. aprilli 1916 areteeriti umbes 20 bolševikku, nende hulgas A. Seidelberg, A. Tiivas, R. Liiv jt. Samal päeval areteeriti Viljandis D. Hazan.

Areteerimistest hoolimata lasti välja Leena sündmuste aastapäevale pühendatud lendleht, mida levitati linna ettevõtete tööliste hulgas. Lendlehes märgiti, et valitseva klassi repressioonidele vaatamata töötavad teadlikud töölised ning nende organisatsioonid edasi ja et mingisugused jõud ei suuda neid vaikima panna.

1916. aasta aprilli keskel toimunud Tallinna komitee koosolekul koopteeriti areteeritute asemele uued komitee liikmed. Arutati ka 1. mai tähistamise küsimust. Sel puhul otsustati välja lasta lendleht. Kuid ka ohranka ei maganud. Aprilli lõpus areteeriti J. Käspert, K. Raud, V. Rägastik jt. bolševikke. Seekord võeti kinni peaaegu kõik komitee liikmed. Illegaalset trükikoda aga ei läinud ohrankal korda likvideerida. 1. mai lendleht lasti ikkagi välja (eesti ja vene keeles). Eestikeelne lendleht üksi ilmus 8000 eksemplaris.

Ei möödunud kuud aegagi, kui VSDTP Tallinna Komitee taastati. Mai keskel toimus illegaalne parteikoosolek, millest võttis osa umbes 50 partei liiget. Üldse oli sel ajal Tallinna organisatsioonis 80 liikme ümber. Koosolek otsustas organisatsioonilise

M. Peterkopp.

töö tugevdamise huvides jagada linn kaheks rajooniks: Kopli rajooniks, kuhu kuulusid kolm laevatehast — Bekkeri, Vene-Balti ja Noblessneri tehas —, ja linnarajooniks, kuhu kuulusid kõik ülejäänud vabrikud ning tehased. Seejärel valiti partei rajoonikomiteed ja linnakomitee. Juhtivat osa hakkas linnakomitees etendama M. Peterkopp, kes pidas sidet VSDTP Peterburi Komiteega ja kelle kaudu saadi Petrogradist partei dokumente ning kirjandust.

1916. aasta maikuus astusid bolševikud välja eesti kodanluse järjekordse truualamliku kampaania vastu, mille see ette võttis seoses Eestimaa kubermangu talupoegade „vabastamise" 100. aastapäevaga. Kodanlus pühitses seda tähtpäeva suure toredusega, ülistades agaralt tsaarivalitsuse „suuremeelsust". Selle kampaania eesmärgiks oli töölisi ja töötavat talurahvast revolutsioonilisest liikumisest eemale tõmmata. Tallinna ja Narva komitee lasksid välja lendlehed, milles paljastati talupoegade „vabastamise" tõelist iseloomu.

Tallinna tehastes ja vabrikutes töötas õlg õla kõrval eestlastega rohkesti teistest rahvustest seltsimehi. Nende arv kasvas eriti sõja aastail. Nad olid saabunud siia Petrogradist, Sevas-

toopolist ja teistest keskustest. Paljudel neist oli revolutsioonilise võitluse kogemusi. Siin oli ka suur hulk läti evakueerituid, kelle seas oli rida bolševikke. Nad koondusid oma põrandaalustesse ringidesse. Energiliselt tegutsesid läti bolševikud P. Burdav ja J. Čadarain, kes pidasid sidet Riiaga, said sealt illegaalset kirjandust ja levitasid seda lätlastest ehitustööliste hulgas. ning ka madruste seas. Et eri rahvusest töötajate hulgas paremini revolutsioonilist tööd teha ja neid ühiseks võitluseks koondada, otsustas parteiorganisatsioon luua Tallinna linnakomitee juurde eesti, vene ja läti sektsiooni.

1916. aasta juunikuus toimusid Tallinna komitee täiendavad valimised. Rahvussektsioonide juhtimine tehti ülesandeks komitee liikmetele A. Urbile, P. Burdavile ja D. Bessudovile, kes hiljem asendati I. Jegoroviga.

1916. aasta keskpaiku haaras Eesti tööstuskeskusi uus streigilaine.

15. juunil alustasid streiki „Dvigateli" töölised. Nad nõudsid palga tõstmist 25—50 protsendi võrra. Kuigi töölisi hoiatati, et tehases on igasugused „demonstratiivsed väljaastumised" keelatud, ei alustanud nad tööd. Siis käskis kindluse komandant tehase sulgeda. Kuid töölised ei taganenud. Kartes, et streik ka teistesse tehastesse levib, muutis komandant oma käsu ära. 27. juunil alustas tehas uuesti tööd. Tööhinnete revideerimiseks loodi spetsiaalne komisjon. Juunis streikisid ka Tallinna mitme teise ettevõtte töölised.

Streikide ajal levitati Tallinnas tööliste ning madruste hulgas VSDTP Keskkomitee brošüüri „Sõda ja elukallidus Venemaal" ning Peterburi komitee lendlehte „Streigiliikumine ja käesoleva momendi ülesanded". Brošüüri toodi Tallinna umbes 300 eksemplari.

22. juunil puhkes Kreenholmi Manufaktuuris streik, mis kestis 14 päeva. Sellest võttis osa üle 95 protsendi Kreenholmi töölistest. Streigi eel levitati vabrikus streigikomitee lendlehte. Esialgu keeldus administratsioon tööliste nõudmisi rahuldamast, kuid hiljem oli ta sunnitud järeleandmisi tegema ja palka 10 protsendi võrra tõstma.

1916. aasta esimese kuue kuu jooksul streikis Eestimaa kubermangus vanema vabrikuinspektori andmete järgi üle 24 000 töölise, s. o. peaaegu niisama palju kui 1914. aastal enne sõja algust ning peaaegu kaks ja pool korda rohkem kui kogu 1915. aasta jooksul.[17]

1916. aasta augustis alustas Tallinnas uuesti tegevust metallitööliste ametiühing. Septembris arutas selle ametiühingu tegevust linna parteiorganisatsiooni juhtkond. Varsti pärast seda valis

---

[17] М. Г. Флеер Рабочее движение в годы войны, Москва, 1925, lk. 126—170.

ametiühingu koosolek juhatuse, millesse kuulusid peamiselt partei liikmed. Metallitööliste ametiühingusse ja selle juhatusse kuuluvate partei liikmete kaudu laiendas bolševistlik organisatsioon revolutsioonilist tööd Tallinna töörahva hulkades.

Töölisklassi järel hakkas pead tõstma ka töötav talurahvas. Madal palk ja elukalliduse tõus suurendasid sulaste ning moonakate rahulolematust. Kehvikud ägasid sõja ajal nende peale pandud töökohustuste raske koorma all. Samal ajal aga ajasid mõisnikud ja kulakud põllumajandussaadustega spekuleerides kokku suuri rikkusi.

Revolutsiooniliste meeleolude kasvule töötava talurahva hulgas aitasid kaasa sõjaväest mitmesugustel põhjustel koju tulnud soldatite jutustused. Need inimesed olid kaevikutes mõndagi näinud, mõnestki asjast aru saanud ja mõnegi asja suhtes oli bolševistlik tõesõna nende silmad avanud. Rahulolematuse kasvu maal olid sunnitud tunnistama isegi võimu esindajad. Põhjarinde vägede juhataja staabi vastuluure ülem kandis 1916. aasta augustis politseidepartemangule ette, et Volmari maakonnas „hakkab kohaliku elanikkonna keskel ilmnema käärimine, mis tõotab kujuneda lätlastest ja eestlastest talupoegade avalikuks ülestõusuks saksa parunite vastu. Seda käärimist toetavad armeest tulnud alamväelased."

Talurahva kasvavast rahulolematusest ärahirmutatud Liivimaa kubermangu sandarmivalitsus nõudis Viljandi maakonna ülemalt energilisemat võitlust revolutsiooniliste agitaatorite vastu. Sääraseid juhendeid anti ka Eestimaa kubermangu maakonnaülematele.

Tuleb aga siiski märkida, et laialdaseks revolutsiooniliseks tööks maal ei jätkunud eesti bolševikel sõja ajal jõude. Eestis puudus ühtne ülemaaline parteikeskus, kes seda tööd oleks organiseerinud ja juhtinud. Linnade parteiorganisatsioonid aga pööra-sid loomulikult peatähelepanu tegevusele tööliste hulgas.

Seoses revolutsiooni ilmse lähenemisega kerkis eesti bolševike ette ikka teravamalt ülemaalise juhtiva parteikeskuse loomise ülesanne. Selle ülesande täitmiseks oli kõige rohkem võimalusi Tartu bolševikel, kelle tegevus tunduvalt aktiviseerus sellest ajast peale, kui siia jõudis VSDTP Keskkomitee Venemaabüroo liige K. Jeremejev („Onu Kostja"), kes oli sunnitud ennast siin varjama pärast Keskkomitee Venemaabüroo sissekukkumist 1916. aasta aprillis-mais.

K. Jeremejevi ja V. Rekašiuse vahetul osavõtul ühendati sama aasta sügisel bolševike-üliõpilaste rühm VSDTP Tartu organisatsiooniga. Parteiorganisatsiooni kuulus nüüd umbes 40 töölist ja üliõpilast.[18] Bolševike tööd juhtis Tartu komitee, millesse kuulu-

[18] ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORKA), f. 1869, nim. 3, s.-ü. 56, lehed 27—28.

sid A. Blaufeldt, K. Jeremejev, V. Rekašius, K. Rimša ja A. Sisask. Komitee ja sõjaväes teenivate bolševike vahel pidas sidet K. Jeremejev. Tartu bolševikel oli kontakt VSDTP Peterburi Komiteega. Rekašius sõitis mitmel korral pealinna, kust ta tõi bolševistlikku ajalehte „Sotsiaaldemokraat" ja muud illegaalset kirjandust. „Sotsiaaldemokraadis" avaldatud V. I. Lenini artikleid paljundati ning levitati tööliste, üliõpilaste ja soldatite hulgas. Pärast ühendamist tegid Tartu bolševikud tööliste ja kohaliku garnisoni soldatite seas laialdast sõjavastast agitatsiooni.

Revolutsioonilise propaganda mõjul tekkis juba 1916. aasta juulis Tartus paikneva Läti küttide tagavarapataljonis illegaalne bolševistlik ring „Pelekie" („Hallid").[19]

Revolutsiooniline meeleolu soldatite hulgas kasvas. Kuid ka Tartu esseeridel oli soldatitele teatud mõju ja see tegi bolševike töö nende hulgas keerukamaks.

Imperialistliku sõja ajal tegutses Tartus väikesearvuline illegaalne sotsialistide-revolutsionääride organisatsioon, mis põhiliselt koosnes õppivatest noortest ja kohalikest haritlastest. Tartu esseeride organisatsioon kuulus sotsialistide-revolutsionääride pahempoolsesse tiiba; juhtivat osa etendas selles E. Joonas, kes tol ajal õppis Tartu ülikoolis (edaspidi sai temast üks kodanliku Eesti parempoolsete sotside liidreid).

1915. aasta algul andsid Tartu esseerid välja ajakirja „Töö Lipp". Selles püüdsid nad analüüsida oma programmilisi põhimõtteid ja lahkuminekuid bolševikega. Et oma „revolutsioonilisust" alla kriipsutada, avaldasid esseerid ajakirjas Baseli kongressi manifesti ja Lenini teesid sõja kohta, kuid jätsid sealt välja revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia ühe tähtsama loosungi: „... võidelda eriti tsaarimonarhia ja suurvene, panslavistliku šovinismi vastu ning propageerida revolutsiooni Venemaal, samuti propageerida Venemaa poolt rõhutud rahvaste vabastamist ja enesemääramist ning seada kõige lähemateks loosungiteks demokraatliku vabariigi, mõisamaade konfiskeerimise ja 8-tunnilise tööpäeva loosungid."[20]

Esseerid püüdsid ka töölisi oma mõju alla saada. „Töö Lipp" kutsus töölisi üles ajakirja materiaalselt toetama ja selle levitamisest osa võtma. Kuid Tartu töölised ei läinud esseeridega kaasa. Ajakirja teine number ei näinud päevavalgust. Pärast Veebruarirevolutsiooni saatsid töölised omalt poolt Tartu nõukogusse ainult mõned esseerid.

1916. a. sügisel, kokkuleppel Eesti bolševike organisatsioonide ja Petrogradi Eesti rajooniga, tehti VSDTP Tartu Komiteele ülesandeks ajutiselt, kuni konverentsi kokkukutsumiseni, täita Eesti bolševistlike organisatsioonide juhtiva keskuse funktsioone.

[19] 1917 gads Latvijā. Revolucijas dalībnieku atmiņas. Rigā, 1957, lk. 189—191.

[20] V. I. Lenin. Teosed, 21. kd., lk. 4.

Vastavalt sellele loodi 1916. aasta oktoobris VSDTP Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo, kuhu kuulusid partei Tartu komitee liikmed.

Põhja-Balti büroo asus aktiivselt ette valmistama Eesti bolševistlike organisatsioonide ülemaalise konverentsi kokkukutsumist. Konverents otsustati pidada 1917. aasta märtsis. Töötati välja konverentsi päevakord ja Põhja-Balti organisatsiooni põhikirja projekt.

Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo taotles otseste sidemete loomist 1916. aasta sügisel taastatud VSDTP Keskkomitee Venemaabürooga. Seoses sellega kirjutas V. Rekašius Venemaabüroole 2. detsembril 1916: „Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo leiab, et on tungivalt tarvilik luua ka ametlikud sidemed Keskkomitee bürooga peale sideme selle seltsimehe kaudu, kes sõidab läbi Baltimaade linnad... Mõne aja pärast on Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo arvatavasti suuteline reorganiseeruma komiteeks ja saab oma põhikirja. ... Meie muidugi peame kõiki partei kongresside otsuseid endile kohustuslikuks ja tahaksime neid protokolle saada Keskkomitee büroolt, sest siin Tartus neid ei ole. Tahaksime Keskkomitee büroolt saada enam-vähem regulaarset informatsiooni partei elu ja vajaduste kohta, et meil oleks võimalik abistada mitte üksnes oma kohaliku tööga, vaid ka mingisugusel muul viisil. Samuti soovime edaspidi ilmuvat kirjandust."[21]

Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo laskis välja mitu lendlehte, mida levitati Tartus, Narvas ja Tallinnas. 1916. aasta novembri algul laskis büroo välja lendlehe „Õppiv noorsugu ja sõda", mida levitati Tartu üliõpilaste hulgas. Lendlehti trükiti Tartus asuvas põrandaaluses trükikojas, mille sisseseade oli hangitud Petrogradi seltsimeeste abiga.

1916. aasta sügisel, seoses üldise laose suurenemisega, said ettevõtted ikka vähem toorainet ja kütust. Tootmine vähenes, tööpuudus kasvas. Järsult halvenes linnade varustamine toiduainetega. Pärast uut lõikust viljahinnad ei langenud, vaid isegi tõusid. Tagavarad olid otsas. Ei aidanud ka rekvireerimiskäsud, sest kehvikutelt ja keskmikelt polnud midagi võtta, kulakud ja mõisnikud aga varjasid oma tagavarasid, et viljaga spekuleerida.

Töölised nägid järjest selgemini, et olukorda saab parandada ainult otsustava revolutsioonilise võitlusega. Tallinnas toimusid 1916. aasta sügisest alates üksteise järel streigid Bekkeri, Noblessneri, „Dvigateli", Krulli ja teistes tehastes. Streikivad töölised nõudsid peale materiaalse olukorra parandamise töölisvanemate institutsiooni loomist, „tööliste viisakat kohtlemist", samuti ka tähelepanelikku suhtumist tööliste nõudmistesse.

Võimud püüdsid revolutsioonilise liikumise kasvu igati pidur-

[21] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 17, nim. 1, s.-ü. 349, lehed 2—3.

VSDTP Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo liikmed:

K. Jeremejev

K. Rimša

A. Sisask

A. Blaufeldt

V. Rekašius

dada. Oktoobris pani politsei toime VSDTP Tallinna Komitee liikmete järjekordse areteerimise. Areteeriti M. Peterkopp ja P. Reigas. Kuid nagu varemgi tulid nende asemele uued võitlejad. J. Anvelt kirjutas hiljem, et „peab imestama Tallinna seltsimeeste visadust, millega nad mitu korda rüüstatud organisatsiooni ikka ja ikka uuesti üles ehitasid"[22].

1916. aasta novembri lõpul teatas sõjaväe juhtkond elanikele, et igasugune relvastatud väljaastumine võimu vastu, soldatite ja madruste kallaletung võimu esindajatele, samuti ka igasugune

[22] J. Anvelt. „Meie lahkuminekud" ehk EKP „vastasrinna" ajaloolised unenäod, Leningrad, 1928, lk. 50.

sõjaväe ning politsei ülemate solvamine on väga rasked kuriteod ja kuuluvad arutamisele sõjaväljakohtutes.

Vaatamata areteerimistele ja ähvardustele kutsusid bolševikud rahvahulki üles aktiivsetele revolutsioonilistele väljaastumistele.

Seoses 9. jaanuari kaheteistkümnenda aastapäevaga levitati Tartus, Tallinnas ja Narvas laialdaselt lendlehte, mille Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo eesti ja vene keeles välja laskis. Jaanuaris ilmus veel üks lendleht allkirjaga „Grupp teadlikke töölisi". Selles kuulutasid bolševikud: „Jätkub verevalamisest, jätkub kannatustest! Maha sõda! Maha Romanovite Maja türannia! Elagu saabuv revolutsioon!"

Bolševikele sadasid kaela uued repressioonid. 28. jaanuaril 1917 keelati ära metallitööliste ametiühingu tegevus. Ööl vastu 4. veebruari rüüstati Tartus Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo trükikoda. K. Rimša ja rida teisi üliõpilastest aktiviste areteeriti.

Kuid see ei suutnud Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo tööd paralüseerida. 14. veebruaril 1917 toimus ülikooli uue anatoomikumi hoones V. Rekašiuse juhtimisel üliõpilaste kokkutulek, kus avaldati protesti K. Rimša areteerimise vastu. Peagi laskis Põhja-Balti Organisatsioonide Büroo eesti ja vene keeles välja veel ühe revolutsioonilise lendlehe — „Sõda ja töölisklassi ülesanded". Lendleht kutsus üles tsarismi kukutama ja muutma imperialistlik sõda kodusõjaks. „On aeg organiseeruda ja välja astuda," öeldakse lendlehes, „on aeg sõjale lõpp teha ja isevalitsus kukutada ning võim enda kätte võtta. ... Seltsimehed töölised, hakake tegutsema, organiseeruge, ühinege sotsiaaldemokraatliku parteiga ... Virgutage sõjavägesid, õhutage neid töölistega ühinema ja koos nendega vabadusvõitlusse astuma."[23] Lendlehte levitati Tartus, Tallinnas ja Narvas.

Nagu kogu Venemaal nii jõudis ka Eestis kätte vana võimu kaheteistkümnes tund.

Nähes revolutsiooni lähenemist, hakkas tsaariklikk seisukorra päästmiseks vandenõu sepitsema. Selle eesmärgiks oli Riigiduuma laiali saata, kogu võim sõjaväelisele diktaatorile üle anda ja Saksamaaga separaatrahu sõlmida. Vastukaaluks sellele tekkis teine vandenõu, mille eesotsas seisid vene kodanlus ja Entente'i imperialistid. Viimase vandenõu ninamehed ja organisaatorid püüdsid samuti revolutsiooni ära hoida, kuid tahtsid seda teha tsaari vahetamisega. Kuid töörahvas lahendas revolutsiooni küsimuse omamoodi.

27. veebruaril 1917 kukutasid töölised ja soldatid Petrogradis tsaarivalitsuse. Romanovite monarhia varises kokku. Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon saavutas võidu. Revolutsioon levis kiiresti üle kogu maa.

---

[23] Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 3, 1916. a., s.-ü. 67, lehed 56—57.

Eestis arenesid sündmused Petrogradi revolutsiooni otsese mõju all. Kohalikud sõjaväe- ja administratiivvõimud võtsid tarvitusele kõik abinõud, et isoleerida väeosi ja elanikkonda revolutsioonilisest Petrogradist ning ära hoida revolutsioonilisi väljaastumisi Tallinnas, Narvas, Tartus ja teistes linnades. Posti- ja Telegraafiametis seati sisse kõige rangem tsensuur. 28. veebruaril andis Peeter Suure merekindluse komandant päevakäsu, milles ta lühidalt teatas revolutsioonilistest rahutustest Petrogradis ja hoiatas nende kordumise eest Tallinnas. Ta ütles hooplevalt, et „komandandi käsutuses on küllalt jõudu nende mahasurumiseks piiramisseisukorra kogu karmusega". „Rahutuste" puhuks seati Tallinnas politsei ja sandarmeeria lahinguvalmis. Bekkeri tehases anti välja käskkiri, milles teatati, et igasugused väljaastumised surutakse relva jõul maha. Samal päeval (28. veebruaril) saadeti Tallinnast ja Tapalt välja sandarmid, kellele tehti ülesandeks kõik Petrogradist tulevad rongid läbi otsida, et mitte lasta Tallinna „kahtlasi isikuid", ajalehti, üleskutseid jne.

Kuid suurt armeed ja elanikkonda oli võimatu revolutsioonilisest Petrogradist isoleerida. Teated pealinna revolutsioonilistest sündmustest levisid kiiresti soldatite ning madruste ja elanikkonna hulgas. Juba 28. veebruaril arutati neid sündmusi kitsamates tööliste ringkondades. Bolševike initsiatiivil saatsid Bekkeri tehase töölised samal päeval pealinna oma saadikud, et olukorras selgust saada.

1. märtsil algasid Tallinnas Vene-Balti, Bekkeri, „Volta", „Franz Krulli", „Wiegandi" ja „Dvigateli" tehaste, Lutheri vabriku, sadama ja teiste ettevõtete tööliste rohkearvuliste osavõtjatega koosolekud ning demonstratsioonid.

Rahvahulkade revolutsiooniliste väljaastumiste eesotsas sammusid bolševikud. Nende juhtimisel toimusid Tallinnas 2. märtsil otsustavad sündmused. Sel päeval streikis 17 700 töölist. Juba hommikul algasid tehastes miitingud ja koosolekud. Revolutsiooniliste madruste esindajad astusid töölistega kontakti. Võeti vastu otsus ühiselt välja astuda. Kõige suuremat aktiivsust avaldasid laevatehaste, eriti Bekkeri tehase töölised. Kell 9 hommikul kogunes Bekkeri tehases miitingule umbes 1000 töölist. Pärast miitingut mindi võimsate kolonnidena tänavale. Nendega ühinesid Vene-Balti tehaste, Noblessneri tehase, Balti Manufaktuuri ja teiste ettevõtete töölised. Meeleavaldajate peade kohal lehvivate punaste lippude hulgas paistis silma Raudtee Peatehaste kuulsusrikas võitluslipp, mis oli säilinud 1905. aastast. Linna keskuses organiseeriti võimas demonstratsioon. Kell 11 toimus turuplatsil „Estonia" teatri juures suur miiting, millest võtsid osa tuhanded inimesed. Miitingul esinesid kõnedega Tallinna komitee liikmed A. Urb, I. Jegorov ja teised bolševikud, kes kutsusid töörahvast üles revolutsiooni võiduka lõpuni viima. Pärast miitingut suundusid töölised sadamasse, kus seisid sõjalaevad „Rjurik", „Oleg",

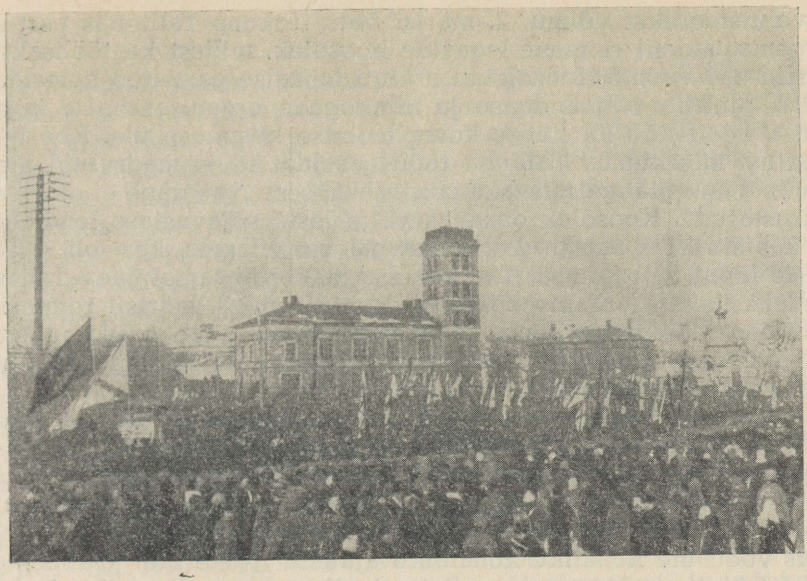

Meeleavaldus Tallinnas Veebruarirevolutsiooni ajal.

„Bogatõr", „Admiral Makarov" ja teised. Pärast ohvitseride vastupanu mahasurumist tulid nende laevade madrused kaldale ja ühinesid tööliste kolonnidega.[24] Varsti ühinesid tööliste ja madrustega soldatid, kelle kasarmutest demonstratsioon mööda läks.

Ülestõusnud suundusid Paksu Margareeta vangla juurde ja nõudsid vangide vabastamist. Vangla ülem, kes madrustele vastupanu osutas, tapeti. Merekindluse komandant, kes püüdis tööliste ja madruste väljaastumist peatada, sai haavata. Töölised ja madrused purustasid vangla uksed ning vabastasid vanglas kinnihoitud revolutsionäärid. Sama lugu kordus salapolitsei hoones Pikal tänaval, eeluurimisvanglas Vene tänaval ja kubermanguvanglas Toompeal. Tõsine kokkupõrge ülestõusnute ja vana võimu esindajate vahel tekkis komandantuuri juures Tartu maanteel. Pärast valvemeeskonnaga peetud tulevahetust vallutasid revolutsioonilised töölised, madrused ja soldatid komandantuuri. Sealt saadud relvad jagati töölistele. Vana võim Tallinnas langes. Vanglast vabastatud Tallinna komitee liikmed D. Hazan, R. Liiv ja S. Arro asusid otsekohe töörahva revolutsioonilise väljaastumise esimestesse ridadesse.

Pärast vana võimu kukutamist hakkasid ülestõusnud töölised, soldatid ja madrused bolševike juhtimisel organiseerima oma

[24] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 25—26.

revolutsioonilist võimu. 2. märtsi õhtul toimus Tallinnas parteiorganisatsiooni esimene legaalne koosolek, millest ka töölisaktivistid osa võtsid. Koosolekul arutati legaalse parteitöö korraldamise, ajalehe väljaandmise ja nõukogude organiseerimise küsimust. Peeti nõu ka linnas korra loomise küsimuse üle. Koostati läkitus, mis kutsus Tallinna töölisi, soldateid ja madruseid üles hoidma energiat eelseisvaks võitluseks, sest „vaenlane ei ole veel purustatud". Koosolek otsustas välja lasta sõjavastase lendlehe. I. Rabtšinskile, suurte kogemustega parteilasele, kes oli 1915. aasta lõpul Petrogradist Tallinna asunud, tehti samal päeval ülesandeks hakata organiseerima rahvamiilitsat. 3. märtsil toimusid Tallinna Nõukogu valimised ja samal õhtul peeti nõukogu esimene istung. Nõukogu esimeheks valiti laevaehitustööline M. Lutšin, kellest varsti sai bolševike partei liige.

Narvas algasid revolutsioonilised sündmused 2. märtsil. Tööliste ja soldatite väljaastumisi juhtis bolševike organisatsioon eesotsas J. Anveldiga. Ööl vastu 2. märtsi koostas parteiaktiivi koosolek tegevusplaani ja valis 7-liikmelise ajutise revolutsioonikomitee. Otsustati välja lasta revolutsioonilisi üleskutseid. Selleks võeti üle kohaliku kodanliku ajalehe „Meie Elu" trükikoda. Seal trükiti proklamatsioon Petrogradis toimunud revolutsiooniliste sündmuste kohta ja „Teated Narva Revolutsiooniliste Tööliste Ajutise Komitee poolt" nr. 1. Selles avaldati eesti keeles informatsioon revolutsioonist Petrogradis ja VSDTP Keskkomitee manifest „Kõigile Venemaa kodanikele".[25] Manifest tegi teatavaks tsarismi kukutamise ja kutsus üles looma ajutise revolutsioonilise valitsuse. „Kodanikud, soldatid, naised ja emad! Kõik võitlusse! ... Võtke kogu Venemaal vabadusvõitlus enda kätte, kukutage tsaari teenrid ... Looge kõikjal Venemaal, linnades ja külades, revolutsioonilise rahva valitsus."[26] Ajalehte „Teated Narva Revolutsiooniliste Tööliste Ajutise Komitee poolt" nr. 1 ja proklamatsiooni levitati laialdaselt linna töörahva hulgas.

Ööl vastu 3. märtsi lõid Narva bolševikud sidemed väeosadega, kes otsekohe revolutsiooni poole üle tulid. 3. märtsi hommikul toimus turuplatsil suur tööliste ja soldatite miiting. Linnapea ja teised tsaarivõimu esindajad võeti vahi alla. Samal päeval moodustati tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, mille esimeheks valiti J. Anvelt.

Tartus juhtis soldatite ja üliõpilaste revolutsioonilist väljaastumist 3. märtsil vanglast vabastatud K. Rimša. 4. märtsil toimusid siin tööliste, soldatite ja üliõpilaste saadikute nõukogu valimised.

4. märtsil kukutasid ülestõusnud töölised, soldatid ja madrused vana võimu Haapsalus ning moodustasid rahvamiilitsa. Kui

[25] „Teated Narva Revolutsiooniliste Tööliste Ajutise Komitee poolt" nr. 1.
[26] Революционное движение в России после свержения самодержавия. Документы и материалы, Москва, 1957, lk. 3—4.

olid loodud sidemed Tallinna Nõukoguga, moodustati Haapsalus tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogu. Samal päeval toimusid demonstratsioonid ja miitingud Valgas. Politseilt võeti ära relvad. Linna töörahvas ja soldatid tervitasid vaimustusega isevalitsuse kukutamist. 6. märtsil loodi soldatite saadikute nõukogu, kes võttis linnas võimu enda kätte.

6. märtsil toimus pööre Pärnus. Sandarmitelt ja politseinikelt võeti ära relvad. Kuid võimu linnas haaras enda kätte kodanlus, kelle mõju all oli kogu administratiivaparaat ja miilits. 8. märtsil toimus Pärnu kodanike üldkoosolek, mille kodanlus oli organiseerinud selleks, et valida „kõigi kodanike" nõukogu, millesse ta püüdis oma organisatsioonide esindajate kõrval tõmmata ka tööliste ja soldatite esindajaid. Sellel koosolekul astusid välja Pärnu saabunud Narva bolševikud, kes selgitasid, et nõukogu peavad organiseerima töörahva ja soldatite hulgad ise. Pärast nende väljaastumist lükkas koosoleku enamus „kõigi kodanike" nõukogu idee tagasi. Sama päeva õhtul toimus suur miiting, millest võttis osa 6000 inimest. Narva seltsimehed kõnelesid seal sõja lõpetamise vajadusest, revolutsiooni ülesannetest ja nõukogu organiseerimisest. Miitingul võtsid sõna ka töölised, soldatid ja madrused. Siinsamas valiti kolmest soldatist ja kahest töölisest koosnev komisjon, kes asuski tööliste ja soldatite saadikute nõukogu valimisi organiseerima.[27]

Viljandis valiti tööliste ja soldatite saadikute nõukogu 14. märtsil.

Lääne-Eesti saartel etendasid vana võimu kukutamisel tähtsat osa saartel paiknevate väeosade soldatid ja madrused. Kui tsarism Petrogradis kukutati, kuulutati saartel välja piiramisseisukord. Väljaastumise puhul ähvardasid sõjaväevõimud tarvitusele võtta kõige otsustavamad abinõud. Vaatamata sellele korraldasid madrused ja soldatid Kuressaares miitingu, purustasid maakonnaülema kantselei ja kohtuhoone, võtsid politseinikelt ära relvad, hävitasid politsei ja sandarmeeria dokumendid. 8. märtsiks oli kõigil saartel vana võim likvideeritud.

1917. aasta märtsi esimesel poolel likvideeriti vana võim kõigis Eesti linnades.

Revolutsioon võitis Venemaal sellepärast, et revolutsiooni eesotsas oli töölisklass, kes tõmbas endaga kaasa laiad töörahva ja kehvikute hulgad, samuti miljonid soldatisinelisse topitud talupojad. Ta võitis sellepärast, et revolutsioonilise proletariaadi ja talurahva võitlust juhtis lahingutes järeleproovitud ning karastatud bolševike partei.

Eestis toimunud revolutsioonilises võitluses avaldus ilmekalt eri rahvustest töörahva internatsionaalne solidaarsus. Eesti töölised, kehvtalurahvas, sulased, soldatid ja madrused võitlesid tsa-

[27] EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 496, lehed 11—12.

rismi vastu õlg õla kõrval vene, läti, leedu jt. rahvustest tööliste, soldatite ja madrustega.

1905. aasta revolutsiooni kogemusi ära kasutades lõid töörahva hulgad oma võimuorganid — tööliste ja soldatite saadikute nõukogud. Juba revolutsiooni esimestest päevadest peale oli nõukogudel määratu suur reaalne jõud relvastatud rahva näol ja kõik võimalused koondada enda kätte kogu riigivõim. Kuid nagu kogu Venemaal, nii olid ka Eesti nõukogudes, välja arvatud Narva Nõukogu, esialgu enamuses esseerid ja menševikud. Neist kahest kokkuleplaste parteist oli revolutsiooni algul rohkem mõju esseeridel. Viimased leidsid teatud poolehoidu Tallinna laevastikubaasi meremeeste ja samuti soldatite hulgas. Nende mõju alla sattus ka osa töölisi, keda viisid eksitusse esseeride demagoogilised loosungid.

Sel ajal kui rahvahulgad võitlesid revolutsiooni edasiarendamise eest, tegid nõukogudes istuvad esseerid ja menševikud kõik selleks, et kergendada kodanlusel võimuhaaramist. Juba 2. märtsil moodustas Riigiduuma Ajutine Komitee vastavalt menševike ja esseeride liidritega sõlmitud salajasele kokkuleppele Ajutise Valitsuse eesotsas vürst Lvoviga. Kujunes ajaloos ennenägematu kahe diktatuuri omapärane läbipõimumine — kaksikvõim: kodanluse diktatuur Ajutise Valitsuse näol ja proletariaadi ning talurahva diktatuur tööliste ja soldatite saadikute nõukogude näol.

5. märtsil määras Ajutine Valitsus Eestimaa kubermangu komissari kohale eesti kodanluse kandidaadi, Tallinna linnapea I. Poska. Kodanlike tegelaste hulgast määrati ka Ajutise Valitsuse maakonnakomissarid. Seega tekkis ka Eestis kaksikvõim: linnakodanluse ja kulakluse võim eesotsas kubermangukomissari ning maakonnakomissaridega ja tööliste ning talupoegade võim nõukogude näol.

Niisugune olukord võis tekkida sellepärast, et tööliste ja talupoegade revolutsioonilised hulgad, kes tsaari-isevalitsuse kukutasid, ei omanud veel küllaldaselt poliitilisi kogemusi ning, olles revolutsiooni edusammudest joovastatud, sattusid menševike ja esseeride mõju alla, kiitsid nende tegevuse heaks ning toetasid seega Ajutist Valitsust. Sellele aitas suurel määral kaasa ka asjaolu, et bolševike partei oli alles põranda alt välja tulnud ning koondas veel oma jõude. Paljud bolševike partei juhid olid kas maapaos või asumisel. Suur osa eesrindlikest töölistest oli mobiliseeritud ja viibis rindel. Sõja ajal oli vabrikutesse ja tehastesse tulnud palju uusi töölisi, kelle hulgas oli veel tugevaid väikekodanlikke meeleolusid.

Bolševike partei ülesandeks oli võidelda selle eest, et kogu võim läheks üle nõukogude kätte.

VI PEATÜKK

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI VÕIDU AJAJÄRGUL

(Märts—oktoober 1917)

1. Poliitiline olukord Eestis pärast tsaarivalitsuse kukutamist. Bolševike partei organisatsioonide väljatulek põranda alt

Venemaa töörahvas võitles revolutsiooni käigus rahu, maa, leiva ja vabaduse eest. Kuid kodanlik Ajutine Valitsus ei mõelnudki töörahva olukorda parandada, talurahvale maad anda, imperialistlikku sõda lõpetada. Ka ei kavatsenud ta lahendada rahvusküsimust.

Ajutine Valitsus, nagu ütles V. I. Lenin, ei olnud „juhuslik inimeste kogu". Need olid uue klassi — suurkodanluse klassi esindajad. Säärane valitsus ei saanud muidugi ühtki töörahva nõudmist rahuldada.

Et kindlustada kõigist rahvustest kodanluse ühisrinnet kõigist rahvustest töörahva vastu, tegi vene kodanlus mõningaid teisejärgulise tähtsusega järeleandmisi väikerahvuste kodanlusele, sealhulgas ka eesti kodanlusele. Need järeleandmised pidid aitama eesti kodanlusel tugevdada oma positsioone, laiendada oma mõju rahvahulkades ja seega pidurdama revolutsiooni arenemist piirkonnas, mis asus Petrogradi vahetus läheduses. Töörahva seljataga alustasid kodanluse liidrid Ajutise Valitsusega läbirääkimisi Eesti kodanliku omavalitsuse moodustamiseks. 30. märtsil andis Ajutine Valitsus määruse „Eestimaa kubermangu administratiivse valitsemise kohaliku omavalitsuse ajutise korra kohta". Selle määrusega ühendati Eesti üheks rahvuslikuks kubermanguks, s. o. eestlastega asustatud Liivimaa kubermangu maakonnad ühendati Eestimaa kubermanguga. Üleminekuperioodiks loodi Lõuna-Eestis eriline Ajutise Valitsuse kubermangukomissari abi ametikoht ja kantselei, mis asus Tartus.

Eesti ülemaaliseks omavalitsusasutuseks kubermangukomissari juures oli ette nähtud kubermangu maanõukogu, maakondades aga pidi loodama maakonna-nõukogud. Kubermangu maanõukogul ei olnud iseseisvaid funktsioone ja ta pidi olema kubermangukomissari juures nõuandvaks organiks. Eesti kodanlus loo-

tis omavalitsusasutusi kasutada selleks, et tööliste ja soldatite saadikute nõukogusid nõrgendada ning need likvideerida.

Eesti kodanlus hakkas kiiresti asutama uusi organisatsioone ja parteisid. Märtsikuus loodi mitmesugustest kodanlikest organisatsioonidest ja seltsidest nn. Ülemaaline Eesti Liit. Kuna J. Tõnissoni Eduerakonna programm oli juba lõplikult kompromiteeritud, reorganiseeriti see partei uuendatud programmiga Eesti Demokraatlikuks Erakonnaks. 1917. aasta aprillis moodustati Maarahva Liit ehk Maaliit, millest sai eesti kulakute partei. Otseses kontaktis vene trudovikkudega loodi 1917. aastal J. Vilmsi algatusel veel Eesti Radikaalsotsialistlik Partei, mis varsti nimetati ümber Eesti Tööerakonnaks. Selle partei asutasid väikekodanlikud tegelased, kellest osa oli varem kuulunud menševike, osa kodanlike radikaalide hulka. Selle partei programm oli äärmiselt demagoogiline; see taotles töörahva hulkade teadvuse tumestamist, nende eemalehoidmist klassivõitlusest, jutlustas sotsialismi kättevõitmist ilma proletariaadi diktatuurita. Tööerakonda toetasid linna ja maa keskkihid, väikeettevõtjad, ametnikud. Tööliste ja soldatite hulgas oli tööerakonnal vähe poolehoidu ja seepärast polnud tal mõju ka nõukogudes.

Esseerid ja menševikud toetasid kodanlikku Ajutist Valitsust. Nad olid arvamisel, et tsaari kukutamisega ja võimu kodanluse kätte üleminekuga on revolutsioon lõppenud. Sotsialistlikule revolutsioonile üleminekut pidasid nad võimatuks. Esseerid ja menševikud kutsusid üles kaitsma kodanlikku isamaad, kinnitades rahvale, et revolutsiooni võidu tulemusel ei olevat sõda enam imperialistlik sõda. Kodanluse poole ülejooksmist püüdsid nad maskeerida sellega, et tõotasid Ajutise Valitsuse tegevuse üle kontrolli sisse seada. Rahu, maa ja leiva küsimuse lahendamise soovitasid nad Asutava Kogu kokkukutsumiseni edasi lükata, kuid selle kokkukutsumisega ei kiirustanud nad sugugi. Suur osa rahvahulkadest ei suutnud oma poliitilise vilumatuse tõttu esseeride ja menševike demagoogiast otsekohe aru saada, uskusid nende juttu ja lubadusi. Kogu esseeride ja menševike poliitika eesmärgiks oli kodanliku korra säilitamine.

Eesti esseerid ja menševikud kuulusid pärast Veebruarirevolutsiooni esialgu vene esseeride ja menševike parteidesse ning tegutsesid nende parteide liidrite näpunäidete järgi.

Pärast tsarismi kukutamist tuli bolševike partei põranda alt välja. Eestis olid algul bolševike parteiorganisatsioonid ainult Tallinnas, Narvas ja Tartus, kuhu kuulus 100 liikme ümber. Legaliseerumisega algas partei ridade kiire kasv, eriti Tallinnas ja Narvas. Juba märtsi lõpul oli Tallinnas umbes 500, Narvas 150 ja Tartus 50 partei liiget.[1] Uutes tingimustes tuli eesti bolševikel

[1] Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1958, lk. 67—69.

hakata tugevdama oma organisatsioone ja rakendama nendes järjekindlalt demokraatliku tsentralismi printsiipe.

Suurimaks bolševistlikuks parteiorganisatsiooniks Eestis oli VSDT(b)P Tallinna organisatsioon. Aktiivselt tegutsesid selles G. Aisupiet, S. Arro, D. Hazan, I. Jegorov, R. Liiv, I. Rabtšinski, A. Tiivas, A. Urb jt. Mereväelastel olid oma rühmad, mis pidasid sidet Kroonlinna ja Helsingi parteiorganisatsiooniga. Soldatite parteiorganisatsioonid tegutsesid omaette või siis olid ühenduses väljaspool Tallinna paiknevate suuremate väeosade parteiorganisatsioonidega. Tallinna organisatsioonil puudus esialgu püsivam side teiste Eesti parteiorganisatsioonidega. Paljud VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni endised juhtivad tegelased olid veel asumisel või maapaos.

Tallinna bolševike ette kerkis oma ridade koondamise ja juhtivate organite reorganiseerimise ülesanne. 10. märtsil toimus VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolek, kus arutati organisatsioonilisi küsimusi. Määrati kindlaks liikmemaksu suurus — 1 protsent kuupalgast — ning otsustati maksust vabastada soldatid ja madrused, niisama ka töötatöölised. Üldkoosolek valis 9-liikmelise organiseerimisbüroo.

Järjekordne VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolek toimus Kadrioru lossis 19. märtsil. Kokku tuli umbes 200 inimest. Koosoleku päevakorras olid jälle tähtsal kohal organisatsioonilised küsimused. Senise ajutise organiseerimisbüroo asemel otsustati valida uus 15-liikmeline VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni büroo. Büroosse valiti: J. Anvelt, S. Arro, M. Peterkopp, J. Čadarain, G. Aisupiet, I. Jegorov, D. Hazan jt. Peale selle valiti veel 9-liikmeline kultuuri- ja hariduskomisjon ning 6-liikmeline revisjonikomisjon.[2] 1917. aasta märtsi lõpus hakati VSDT(b)P Tallinna bürood nimetama VSDT(b)P Tallinna Komiteeks.

Organisatsiooniliselt hakkasid välja kujunema ka rajoonide parteiorganisatsioonid. 21. märtsil toimus Koplis Bekkeri laevatehase söögisaalis VSDT(b)P Kopli rajooniorganisatsiooni koosolek, millest võttis osa umbes 200 inimest. Valiti 5-liikmeline Kopli rajooni komitee.

Narvas juhtis parteiorganisatsiooni tegevust VSDT(b)P Narva Komitee. Veebruarirevolutsiooni päevil ja vahetult pärast seda oli Narva parteiorganisatsioon ideeliselt ning organisatsiooniliselt Eestis kõige tugevam, sest ta oli sõja-aastail vähem kannatanud rüüstamise all ja siin tegutses pikka aega kogenud revolutsionäär-bolševik J. Anvelt. Organisatsiooni liikmete enamiku moodustasid töölised — V. Anni, A. Mesilane, A. Randmer, M. Danilov, A. Vilkes ja teised. Kuid siingi oli ebakindlaid elemente.

---

[2] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 76—78.

Tartu parteiorganisatsiooni juhtivateks tegelasteks olid A. Blaufeldt, K. Požela, K. Rimša, A. Rozov, A. Sisask. Organisatsiooni eesotsas oli VSDT(b)P Tartu Komitee. Organisatsioonis oli aga ka väikekodanliku mentaliteediga liikmeid, kes kaldusid kohalike esseeride ja menševikega kokku leppima.

Üsna pea, märtsi viimastel päevadel ja aprilli algul, tekkisid VSDT(b)P organisatsioonid Kundas, Aseris, Rakveres ja Nõmmel.

Eesti bolševikel oli tungivalt vaja oma ajakirjandust. 12. märtsil toimus Tallinnas VSDT(b)P Tallinna, Narva ja Tartu organisatsiooni ning Petrogradi eesti organisatsiooni esindajate koosolek. Otsustati hakata uuesti välja andma eesti bolševike ajalehte „Kiir". Ajalehe asukohaks sai nüüd Tallinn ja tema toimetajaks määrati J. Anvelt. Ajalehe väljaandmist hakkas organiseerima J. Käspert.

Tänu tööliste toetusele ning vabatahtlikele annetustele saadi majanduslikest raskustest peagi jagu ja 18. märtsil ilmus „Kiire" esimene number. „Pravda" tervitas eesti bolševistlikku ajalehte südamlikult. Pealkirja all „Meie kaasvend" kirjutas „Pravda", et „„Kiir" on Eesti revolutsioonilise proletariaadi häälekandja ja „Pravdaga" täielikult üksmeelne"[3]. „Kiir" avaldas „Pravda" tähtsamate artiklite tõlkeid, mis tõstsid lehe poliitilist autoriteeti ja tõhustasid Eesti proletariaadi võitlust klassivaenlaste vastu.

„Kiir" kujunes peagi eesti bolševike ülemaaliseks häälekandjaks ja tema toimetusest sai Eesti revolutsioonilise liikumise staap. „Kiirele" tegid kaastööd kõik eesti silmapaistvad bolševikud. Tema ümber koondusid eesti proletaarsed kirjanikud V. Buk, J. Lilienbach, O. Münther. Eesti bolševikke ja nende poolehoidjaid nimetati endiselt „kiiremeesteks". „Kiir" lõi tiheda kirjasaatjate võrgu üle kogu Eesti. See võimaldas tal õigesti kajastada ja kindlalt kaitsta tööliste, soldatite ning töötava talurahva huve. Lehe mõju hakkas veelgi kiiremini kasvama siis, kui Eestisse jõudsid tagasi ja asusid kaastööd tegema V. Kingissepp ja H. Suuder. Varsti ulatus „Kiire" tiraaž üle 10 000 eksemplari.

17. märtsil hakkas Narvas ilmuma sealse tööliste ja soldatite saadikute nõukogu häälekandja — bolševistlik ajaleht „Teated".

Tartu parteiorganisatsioonile käis iseseisva ajalehe regulaarne väljaandmine esialgu üle jõu. Siin ilmus märtsi lõpul ainult üks number bolševistlikku ajalehte „Tartu Õigus" (eesti ja vene keeles).

Eesti bolševike organisatsioonid võitlesid revolutsiooni võitude kindlustamise ja revolutsiooni edasiarendamise eest. 17. märtsil organiseerisid bolševikud Tallinnas töötavate naiste sõjavastase demonstratsiooni.[4] 2. aprillil korraldasid bolševikud Tallinna

---

[3] «Правда» nr. 32, 14. aprillil 1917.

[4] „Kiir" nr. 1, 18. (31.) märtsil 1917.

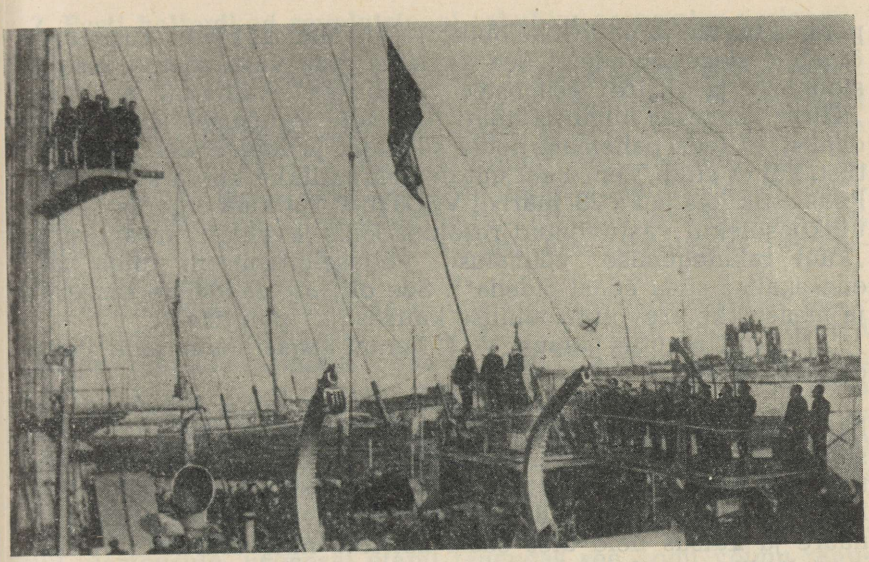

Lipu heiskamine ristlejal „Dvina" temale endise nime „Pamjat Azova" tagasiandmise puhul.

sadamas tööliste, soldatite ja Balti laevastiku meremeeste ühise miitingu ning demonstratsiooni seoses ristlejale „Dvina" endise nime „Pamjat Azova" tagasiandmisega.[5] „Vannume . . ." ütles Tallinna bolševistliku organisatsiooni esindaja oma sõnavõtus, „et meie seda kättevõidetud vabadust ära ei anna, vaid teda hoiame kuni viimse veretilgani." 2. aprilli demonstratsioon aitas märgatavalt kindlustada sõbralikke sidemeid tööliste, soldatite ja madruste vahel, eesti, vene, läti ja teistest rahvustest töötajate vahel.

Märtsi lõpul ajasid Tallinna bolševikud nurja eesti kodanluse katse luua Tallinna Nõukogus oma alaline esindus nõndanimetatud elanike sektsiooni sildi all ja muuta seega nõukogu koosseisu kodanlusele meelepärases suunas.

Kaksikvõimu olukord nõudis parteilt uut orientatsiooni, uut strateegilist plaani, teistsugust taktikat ja teisi loosungeid. Juba revolutsiooni esimestel päevadel kirjutatud „Kirjades kaugelt" rõhutas V. I. Lenin, et partei ülesanne seisab nüüd selles, et revolutsiooni esimeselt etapilt üle minna teisele, sotsialistlikule etapile. V. I. Lenin oli Ajutise Valitsuse igasuguse toetamise vastu.

Kaksikvõim oli niivõrd harukordne nähtus, et algul osa bolševikke ei orienteerunud olukorras õigesti ega mõistnud kõiki partei ees seisvaid uusi ülesandeid.

Ka eesti bolševikud ei asunud revolutsiooni edasiarendamise

[5] „Kiir" nr. 13, 10. (23.) aprillil 1917.

perspektiivide ja poliitilise olukorra hindamisel kõigis küsimustes õigetele seisukohtadele. See kajastus reas vastuvõetud resolutsioonides ja „Kiire" esimestes numbrites avaldatud artiklites. „Kiire" esimeses numbris nõuti Ajutisele Valitsusele surve avaldamist, et teda pahemale poole suunata, ja lubati talle isegi toetust, kui ta aitab Venemaal uut demokraatlikku korda kehtestada. Reas artiklites ja ka 23. märtsil VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolekul vastuvõetud resolutsioonis avaldati arvamust, et „kuni rahutegemise võimaluse väljaselgitamiseni tuleb meil enesekaitse sõda edasi pidada"[6]. See oli järeleandmine esseeride ja menševike „revolutsioonilise kaitsesõja" poliitikale.

Olukord muutus järsult V. I. Lenini tagasijõudmisega Petrogradi 3. aprillil.

Pealinna bolševike organisatsiooni esindajad, tuhanded töölised, soldatid ja madrused läksid Soome vaksalisse, et revolutsiooni juhti saabumisel tervitada. Jaamas viibis ka suur hulk eesti töölisi ja soldateid eesotsas VSDT(b)P Eesti rajooni liikmetega. Lenin esines kõnega, milles ta tervitas kangelaslikke revolutsionääre ja kutsus neid üles edasi minema ning alustama võitlust sotsialistliku revolutsiooni eest.

Teade V. I. Lenini kodumaale saabumisest võeti kõigis bolševike partei organisatsioonides suure rõõmuga vastu. Tervituse Lenini tagasituleku puhul saatsid ka Tallinna ja Narva parteiorganisatsiooni üldkoosolekud. Tallinna parteiorganisatsiooni koosolekul 12. aprillil vastuvõetud tervituses öeldi: „Koosolek tervitab oma partei kõige püsivamat ja järjekindlamat liiget, kes süngetes ning rõhuvates tingimustes ei lahkunud oma revolutsiooniliselt proletaarselt ja internatsionaalselt seisukohalt, sisendas verise reaktsiooni päevil oma eeskujuga teistele parteiseltsimeestele mehisust ning kindlust. Nüüd oleme koos. Suurte küsimuste otsustamine üldise rahu taotlusel ja rahvusvahelise proletariaadi ning demokraatia tulevaste revolutsiooniliste võitude puhul ei ole meile enam nii raske ega üle jõu käiv."[7] Narva organisatsiooni tervituses, mis avaldati ka ajalehes „Pravda", öeldi: „Seiske julgelt töörahva klassi ... huvide kaitsel, Teie järel sammuvad revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid."[8]

---

[6] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 85.

[7] Великая Октябрьская социалистическая революция. Документы и материалы. Революционное движение в России в апреле 1917 г. Апрельский кризис. Москва, 1958, lk. 89.

[3] Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1958, lk. 89.

2. Eesti bolševikud revolutsiooni rahuliku arenemise perioodil

V. I. Lenini saabumisel oli tohutu tähtsus revolutsiooni saatusele. Juba järgmisel päeval esines ta ettekandega „Proletariaadi ülesandeist praeguses revolutsioonis". 7. aprillil avaldati ettekande teesid „Pravdas". Need on tuntud Aprilliteeside nime all.

V. I. Lenini teesid käsitlesid põhjalikult kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile ülemineku eest võitlemise küsimusi. Teesides näidati ära proletaarse revolutsiooni liikumapanevad jõud.

Teesides määrati kindlaks ka uue võimu organiseerimise poliitiline vorm — nõukogude vabariik. V. I. Lenin andis loosungi „Kogu võim nõukogudele!". See loosung tähendas, et kaksikvõim tuleb likvideerida, et on vaja organiseerida uut tüüpi riik ja vana riigimasin hävitada. Erandlikult, nagu kirjutas V. I. Lenin, on Venemaa konkreetsetes tingimustes võimalikuks saanud kogu võimu üleminek nõukogude kätte rahulikul teel. Nendes tingimustes ei kutsunud loosung „Kogu võim nõukogudele!" üles Ajutise Valitsuse viivitamatule kukutamisele, ei kutsunud relvastatud ülestõusule. Esimesel etapil tähendas see kogu võimu rahulikku üleminekut tolleaegsete nõukogude kätte, kus olid enamuses esseerid ja menševikud. Ka klasside ja parteide võitlus nõukogudes, võimu üleminek ühe partei käest teise kätte oleks sel juhul võinud toimuda rahulikul teel. Nii oleks proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur rahulikul teel ümber kasvanud proletariaadi diktatuuriks. V. I. Lenin nõudis revolutsiooni rahuliku arenemise võimaluse täielikku ärakasutamist, kuid ei unustanud samal ajal, et võib kujuneda paratamatuks kodanluse diktatuuri vägivaldne kukutamine relvastatud ülestõusu teel.

V. I. Lenin näitas oma teesides, et Ajutise Valitsuse ajal on sõda endiselt imperialistlik ja sellepärast peavad bolševikud võitlema sõja jätkamise vastu. Partei loosungiks sõja küsimuses oli nõue anda kogu võim nõukogude kätte, kes kindlustavad rahu sõlmimise.

Bolševike majanduslik platvorm seisis järgmises: tööstuse alal — anda ühiskondlik tootmine ja saaduste jaotamine nõukogude kontrolli alla; ühendada kõik pangad viivitamata üheks üldiseks rahvapangaks ja seada selle tegevus nõukogude kontrolli alla; agraarküsimuses — kõik mõisamaad konfiskeerida ja kogu maa natsionaliseerida, anda see talupoegade ja sulaste saadikute nõukogude käsutusse.

Parteielu alal soovitati Lenini teesides viivitamatult kokku kutsuda partei kongress, vaadata uuesti läbi partei programm, muuta partei nimetust, astuda samme uue, Kommunistliku Internatsionaali loomiseks.

V. I. Lenini Aprilliteesid andsid konkreetse, teoreetiliselt põh-

jendatud plaani kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile üleminekuks.

Kogu partei võttis Lenini teesid vastu kui võitlusprogrammi ja koondus kindlalt V. I. Lenini ideede ümber.

Tallinna, Tartu ja Narva parteiorganisatsioonide koosolekutel kiideti V. I. Lenini teesid heaks. Peale Aprilliteeside avaldati ajalehes „Kiir" V. I. Lenini artiklid „Kirjad kaugelt" („Esimese revolutsiooni esimene etapp"), „Kaksikvõimust", „Sõda ja Ajutine Valitsus", „Proletaarsest miilitsast" jt. Need aitasid eesti bolševikel mõningatest kõikumistest vabaneda ning asuda koos kogu parteiga sotsialistliku revolutsiooni eest võitlema.

Seoses VSDT(b)P ülevenemaalise konverentsi ettevalmistamisega toimusid kõikjal kohalikud parteikonverentsid. Eesti parteiorganisatsioonide konverentsi kokkukutsumise algatajaks oli VSDT(b)P Tartu organisatsioon. 12. aprillil arutas seda küsimust VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolek, kes kiitis Tartu organisatsiooni ettepaneku heaks, aga avaldas arvamust, et VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni keskuseks peab saama Tallinn ja organisatsiooni häälekandjaks tuleb tunnistada ajaleht „Kiir". Valiti konverentsi delegaadid — iga 50 liikme kohta 1 delegaat.

Eesti bolševike organisatsioonide konverents toimus Tallinnas 16.—17. aprillil ja on tuntud VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverentsi nime all. Konverentsil oli 8 organisatsiooni poolt 38 delegaati, kes esindasid rohkem kui 2000 partei liiget. Tallinna linna-parteiorganisatsioon oli saatnud 22 delegaati, Kopli — 6, Nõmme — 1, Tartu — 2, Rakvere — 1, Kunda — 2, Aseri — 2 ja Petrogradi eesti organisatsioon — 2 delegaati.[9] Narva organisatsioon konverentsile delegaate ei saatnud.

Konverentsi esimeseks päevakorrapunktiks olid kohalikud aruanded. Esinesid Tallinna ning Tartu organisatsiooni ja Petrogradi eesti organisatsiooni delegaadid. Narva organisatsiooni kohta tegi aruande delegaat J. Anvelt. Aruannetest selgus, et Tallinnas (ilma Kopli ja Nõmme organisatsioonita) oli ligikaudu 1300 partei liiget, Narvas 400, Tartus 50 ja Petrogradi eesti organisatsioonis 180.[10] Teiste organisatsioonide kohta täpseid andmeid pole, aga konverentsile ilmunud delegaatide arvu arvestades oli Kunda, Aseri, Rakvere ja Nõmme parteiorganisatsioonis igaühes 50—100 liiget, Kopli organisatsioonis umbes 300 liiget. Tallinna, Tartu ja Narva organisatsiooni ning Petrogradi eesti organisatsiooni tööd juhtisid komiteed. Tallinna ja Narva komiteel oli kummalgi kaks palgalist töötajat — sekretär ja agitaator. Petrogradi eesti organisatsiooni komitee juures tegutses agitaatorite kolleegium ja

---

[9] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 120.

[10] Sealsamas, lk. 121—122.

organisatsiooni tegevus hõlmas 5 rajooni: Neeva, Viiburi, Moskva, Narva ja Vassili saar.

Konverentsi koosseisust nähtub, et parteiorganisatsioonid tegutsesid tol ajal peamiselt Põhja-Eesti tööstuskeskustes, kuna Lõuna-Eestit esindas ainult Tartu parteiorganisatsioon. Maal, valdades parteiorganisatsioone veel ei olnud. Sinna ulatus bolševike mõju peamiselt ajalehe „Kiir" kaudu, mis maaproletariaadi hulgas oli juba populaarseks saanud.

Tähtsaimaks konverentsi päevakorra küsimuseks oli V. I. Lenini Aprilliteeside läbiarutamine. Need võeti üksmeelselt kogu edasise töö aluseks.

Konverents võttis vastu otsused Ajutise Valitsuse, sõja ja võimu küsimuses. Resolutsioonis Ajutise Valitsuse kohta märgiti, et ta on imperialistlik valitsus, kes jätkab rahva seljataga kontrrevolutsioonilisi sepitsusi. Seepärast peab kogu võim minema nõukogude kätte. Sõjaküsimuses vastuvõetud otsuses esitas konverents nõudmise, et liitlastele (Entente'ile) viivitamatult teatataks, et Venemaa ütleb lahti igasugustest maadeahnitsemistest ja kontribuutsioonidest ning on nõus otsekohe rahuläbirääkimisi alustama. Resolutsioonis märgiti, et sõja lõpp on seda lähemal, mida kiiremini võim läheb nõukogude kätte. Tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kohta vastuvõetud otsuses rõhutas konverents, et nõukogud peavad energilisi samme astuma, et vabaduste kindlustamiseks ja revolutsiooni lõpuleviimiseks faktiliselt võim enda kätte võtta.

Konverents tunnistas vajalikuks asutada töörahva vabaduste kaitsmiseks Punakaart. Kohalikke parteiorganisatsioone kutsuti selleks viivitamatult vastavaid samme astuma.

Maaküsimuses pidas konverents tingimata vajalikuks nõuda kõigi kiriku-, kloostri-, kroonu- ja mõisamaade tasuta konfiskeerimist ning maakasutamise õiguse andmist kogu rahva kätte. Sisuliselt tähendas see maa natsionaliseerimist, rahva omandiks andmist. Maal oli ette nähtud luua maatameeste komiteed, mis astuvad kontakti maakondade ning kubermangu tööliste ja soldatite saadikute nõukogudega.[11]

Konverents pidas õigeaegseks ja vajalikuks luua uus, Kommunistlik Internatsionaal ning muuta partei programmi vastavalt V. I. Lenini teesidele.

Eraldi resolutsioon võeti konverentsil vastu eesti kodanluse poolt loodavate rahvusväeosade kohta. Resolutsioonis märgiti, et rahvusväeosade formeerimine loob pinna rahvuslikuks eraldumiseks ja separatistlikeks püüeteks, et eesti sõjameeste revolutsioonilisi huvisid tõrjuvad rahvusväeosades kõrvale kitsad rahvuslikud huvid.

Tähtsal kohal olid konverentsi töös organisatsioonilised küsi-

[11] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 124.

musest. Konverents töötas välja ja kinnitas VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni põhikirja. Selle esimeses paragrahvis öeldi, et parteitöö taseme tõstmiseks ja tema eesmärkide efektiivsemaks saavutamiseks „ühinevad Eesti parteiorganisatsioonid üheks Põhja-Balti organisatsiooniks, mis enese keskelt Põhja-Balti komitee valib"[12].

VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee pidi koosnema kõigi kohalike parteiorganisatsioonide esindajatest: iga organisatsioon, vaatamata tema suurusele, pidi valima ühe esindaja. Komitee korralised istungid pidid toimuma vähemalt üks kord kuus. Alalise organina moodustati VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee Täidesaatev Büroo, mille koosseisu kuulusid esimees, sekretär ja kassahoidja. Büroo esimesse koosseisu kuulusid: esimehena J. Rossfeldt (esimehe kandidaat I. Rabtšinski), sekretärina D. Hazan (kandidaat R. Vakmann), kassahoidjana J. Heintuk. Büroo ülesandeks oli partei konverentsi otsuste elluviimise kontrollimine ja jooksva töö tegemine.

Konverents võttis vastu tähtsad otsused partei ajakirjanduse kohta. Ajaleht „Kiir" tunnistati üksmeelselt Eesti parteiorganisatsiooni häälekandjaks. Ühtlasi otsustati, et partei häälekandja juures võivad töötada ainult need seltsimehed, kes tunnustavad partei põhimõtteid ja taktikat. Toimetuse liikmetel ja kirjasaatjatel ei olnud kodanlikele ajalehtedele kaastöö tegemise õigust. Otsuses märgiti, et partei ajalehes ei tohi avaldada partei põhimõtetega vastuolus olevaid artikleid, et tähtsamad küsimused peab toimetus otsustama kollektiivselt. Toimetuse liikmed kutsub ametisse VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee, toimetuse koosseisu kinnitab parteikonverents.

VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverentsil oli suur tähtsus. Ta seadis Eesti parteiorganisatsioonide tegevuse aluseks Lenini Aprilliteesid ja suunas parteiorganisatsioonid võitlusse kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile ülemineku eest. VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni põhikirja vastuvõtmisega ja juhtiva organi moodustamisega ühendati kõik Eesti bolševikud ühtsesse organisatsiooni.

24.—29. aprillil toimus Petrogradis bolševike partei VII ülevenemaaline (aprilli) konverents. Konverentsil oli esindatud 80 000 partei liiget. Tallinna organisatsioonist oli konverentsil kolm delegaati — G. Aisupiet, I. Rabtšinski ja R. Vakmann. Esindatud olid ka Narva ja Tartu parteiorganisatsioonid.

Konverentsil arutatavate küsimuste hulgas olid põhilisteks käesoleva momendi hinnang ja agraarküsimus. Aruandjaks nendes küsimustes oli V. I. Lenin. Olulisel kohal oli ka rahvusküsimus, mille kohta tegi ettekande J. V. Stalin, resolutsiooni aga koostas selles küsimuses V. I. Lenin.

[12] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 124.

J. Rossfeldt.

Käesoleva momendi kohta vastuvõetud resolutsioonis rõhutati, et revolutsiooni areng on päevakorrale tõstnud riigivõimu ülemineku proletariaadi kätte, kes kasutab seda sotsialismi ülesehitamiseks. Konverentsi resolutsioon kinnitas V. I. Lenini õpetust, et sotsialismi võit on võimalik ühel maal eraldi ja nimelt Venemaal.

Agraarküsimuse lahendamise ainuõigeks teeks pidas konverents mõisamaade konfiskeerimist ja kogu maa natsionaliseerimist. Mõisamaade tasuta võõrandamine tähendas talurahva põliste lootuste täideminekut ja mõisnike ning kodanluse võimu põhialuste õõnestamist, ühtlasi oli see garantiiks monarhia taastamise vastu. Partei soovitas talupoegadel mitte jääda ootama Asutavat Kogu, vaid võtta maa üle otsekohe, revolutsioonilisel teel.

Aprillikonverentsil rahvusküsimuses vastuvõetud resolutsioonis tunnustati kõigi Vene riigi koosseisu kuuluvate rahvuste õigust vabalt lahku lüüa ja iseseisvat riiki moodustada. Ainult niisuguse õiguse tunnustamine tagas mitmesugustest rahvustest tööliste solidaarsuse. Samal ajal rõhutati resolutsioonis, et enesemääramisõiguse kasutamisel tuleb igal konkreetsel juhul arves-

tada selle otstarbekust, lähtudes sotsialismi eest võitlemise huvidest. Neile rahvastele, kes ei soovi lahku lüüa, nõudis partei laialdast autonoomiat piirkonnaautonoomia põhimõttel, samuti spetsiaalsete seaduste väljaandmist, mis tagavad rahvuste üheõigusluse ja teevad võimatuks vähemusrahvuste õiguste igasuguse rikkumise. Konverents mõistis resoluutselt hukka menševistlik-bundistliku „rahvusliku kultuurautonoomia", mis eraldab eri rahvusest töölisi ja tugevdab kodanluse mõju töölistele. Resolutsioonis märgiti, et töölisklassi huvid nõuavad eri rahvustest tööliste ühendamist ühtsetesse proletariaadi organisatsioonidesse.

Konverentsil valiti uus VSDT(b)P Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga.

Aprillikonverents oli oma tähtsuselt võrdne kongressiga. Konverentsil väljatöötatud plaani järgi toimus siitpeale võitlus kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise eest.

Aprillikonverentsi otsused näitasid ka eesti bolševikele, kuidas õigesti lahendada kõiki küsimusi, sealhulgas ka rahvusküsimust. Konverentsi resolutsioon rahvusküsimuses etendas suurt osa eesti bolševike võitluses rahvusliku kodanluse vastu, töörahva kasvatamisel internatsionalismi vaimus.

Aprillikonverentsi otsused arutati Eesti parteiorganisatsioonides läbi ning kiideti täielikult heaks. Tallinna bolševike koosolekul, millest võtsid osa vabrikute ja tehaste, merekindluse, sõjalaevade ning maatöörahva esindajad, tegi aprillikonverentsi tööst ettekande I. Rabtšinski. Ettekanne äratas määratu suurt huvi, esineja puistati küsimustega üle. I. Rabtšinski rääkis üksikasjaliselt, missugune on Lenini seisukoht sõja, vennastumise, Ajutisse Valitsusse ja nõukogudesse suhtumise küsimuses. „Kui aga tuli juttu maa natsionaliseerimisest," meenutab Rabtšinski, „siis olid eranditult kõik huvitatud maaküsimusest. Kõik teised küsimused jäid kõrvale, kõik rääkisid maast, hüüdes üksteisele vahele. Selgitasin Lenini seisukohta, et talurahvas eesotsas oma nõukogudega peab otsekohe mõisnike maa enda kätte võtma, kuid nõnda, et ei oleks põletamisi ega inventari rikkumist, nii et juba järgmisel päeval võiks tööle asuda."[13] Koosolek kestis umbes viis tundi.

Eesti bolševikud juhindusid oma töös aprillikonverentsi seisukohtadest ja hakkasid tegutsema rahvahulkade enda poole võitmiseks. Bolševikud tõmbasid endaga kaasa kõik töörahva kihid ning suunasid nad võitlusse kogu võimu nõukogude kätte ülemineku eest.

Töörahva otseseks vaenlaseks selles võitluses oli kodanlus. Viimast aga toetasid kokkuleplased, kes olid nõukogudes enamuses. Seega olid esseerid ja menševikud kodanluse peamiseks sot-

[13] I. Rabtšinski. „Oktoobripäevad Eestis". Nõukogude võimu eest. Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu, Tallinn, 1957, lk. 146—147.

siaalseks toeks. Et kodanluselt seda tuge ära võtta, oli tarvis juhtivad positsioonid nõukogudes ja teistes massiorganisatsioonides esseeride ja menševike käest ära kiskuda. Sellepärast suunas partei oma pealöögi just esseeride ja menševike pihta, et nende rahvavastast kokkuleppepoliitikat paljastada ning nad rahvahulkadest isoleerida.

Bolševike ja kokkuleppeparteide vahele kindla piirjoone tõmbamiseks lõid bolševikud mai algul suuremates Eesti nõukogudes oma fraktsioonid. See aitas massidel eri parteide poliitikas paremini orienteeruda ja esseeride ning menševike poliitikat kergemini paljastada. Maikuus toimusid Tallinna Nõukogu Täitevkomitee valimised. Täitevkomitee 20-liikmelisse koosseisu valiti 9 esseeri, 6 bolševikku, 3 menševikku ja 2 parteitut. Kuigi enamus kuulus veel kokkuleplastele, olid bolševike positsioonid siiski tugevamaks muutunud.

Tartu Nõukogus etendasid esialgu samuti peaosa esseerid, kes olid valitud peamiselt sõjaväeosade poolt. Kuid maikuus said bolševikud ülekaalu Tartu Nõukogu töölissektsioonis, mille esimeheks valiti bolševik A. Lukin.

18. aprillil (vkj.) tähistas Venemaa töörahvas esimest korda vabalt 1. maid. Tallinnas toimusid 1. mai meeleavaldused VSDT(b)P Tallinna Komitee poolt väljatöötatud plaani alusel. Tuhanded töölised, soldatid ja madrused tulid tänavale punaste lippude ja loosungitega „Maha sõda!", „Elagu rahvaste vendlus!", „Elagu sotsialism!". Lutheri vineerivabriku töölised sammusid demonstratsioonil lippudega, mis olid säilinud veel 1905. aasta revolutsiooni päevilt. Balti Puuvillavabriku naistöölistel olid punased rätikud peas. Meeleavaldajatel tekkis Tallinnas natsionalistlikke lippe kandvate kodanlastega kokkupõrge, mille käigus mõned kodanlaste lipud maha rebiti. 1. mai demonstratsioonid toimusid ka Narvas, Tartus, Viljandis ja Kuressaares. Järva-Jaanis, Raikkülas, Kihelkonnal (Saaremaal), Veriora ja Kõrgepalu vallas ning paljudes teistes kohtades maal toimusid nagu linnadeski rongkäigud punaste lippude ja revolutsiooniliste lauludega. Aseris võttis 1. mai demonstratsioonist osa umbes 3000 inimest, kes laulsid „Internatsionaali", „Marseljeesi" ja teisi revolutsioonilisi laule.

Samal päeval, mil Venemaa töörahvas oma 1. mai meeleavaldustel sõja lõpetamist nõudis, saatis Ajutise Valitsuse välisminister Miljukov liitlasriikidele noodi. Selles tõotas Ajutine Valitsus täita kõiki tsaariaegseid välislepinguid ja jätkata sõda võiduka lõpuni. See noot kutsus sõjast vaevatud rahvahulkades esile suure meelepaha.

21. aprillil toimusid Petrogradis ja teistes Venemaa tähtsamates keskustes suured valitsusevastased demonstratsioonid. Protestidemonstratsioon ja miitingud olid ka Tallinnas. Siinne töörahvas esitas nõudmise: lõpetada imperialistlik sõda ja anda võim

Grupp 1. mai meeleavaldusest osavõtjaid Tallinna lähedal Kose metsas.

nõukogude kätte. Bolševike ettepanekul ja rahvahulkade survel oli Tallinna Nõukogu esseerlik-menševistlik enamus sunnitud vastu võtma otsuse, milles öeldi, et „kogu demokraatia püüdeks peab olema kogu riigivõimu üleandmine tööliste ja soldatite saadikute Nõukogu kätte"[14]. Kuid oma tegelikus poliitikas ei viinud esseerid ja menševikud seda otsust muidugi ellu ning paljastasid end sellega jällegi.

Aprillidemonstratsioonid kutsusid Venemaal esile võimukriisi. Kodanlusele ruttasid appi menševikud ja esseerid. Kriis „lahendati" sellega, et nende parteide esindajad astusid kodanliku Ajutise Valitsuse koosseisu. 5. mail moodustati niinimetatud koalitsioonivalitsus. Ajutise Valitsuse koosseisu astumisega läksid väikekodanlikud parteid avalikult üle kodanluse poole.

Kuid koalitsioonivalitsus ei kõrvaldanud ega võinudki kõrvaldada kriisi tegelikke põhjusi. Mitte ühtegi revolutsiooni põhiküsimustest ei lahendatud.

Eesti bolševike organisatsioonide tugevdamisel etendas tähtsat osa VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee esimene pleenum, mis toimus Tallinnas 11. mail. Sel ajal oli Eestis 13 registreeritud par-

[14] Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1958, lk. 90.

teiorganisatsiooni. Pleenumist võtsid osa 10 organisatsiooni esindajad (igaühest üks) ja kaks VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo esindajat. Peale varem eksisteerinud parteiorganisatsioonide (Tallinn, Tartu, Narva, Kunda, Aseri, Rakvere) oli esindatud neli uut organisatsiooni — Sindi, Lehtse, Laiuse ja Järva-Jaani. VSDT(b)P Petrogradi eesti organisatsioon esindatud ei olnud. Pleenumil ei olnud esindatud ka Viljandi ja Pärnu parteiorganisatsioon ning Valga organisatsiooni eesti sektsioon, mis kuulus Lätimaa SDT Parteisse.

Pleenumil pöörati suurt tähelepanu parteisse uute liikmete vastuvõtmisel kindlama korra sisseseadmisele. Seni oli uute liikmete vastuvõtmine toimunud tavaliselt registreerimise korras, kuigi Tallinnas oli hakatud juba rakendama 2-nädalast katseaega ja parteisse astuda soovijate nimekirjade avalikku väljapanemist. Mõnel pool kasvas liikmete arv ülemäära kiiresti. Näiteks Sindis ja Kundas, kus kummaski töötas tuhande töölise ümber, registreeris end parteisse nii siin kui seal üle 600 inimese. 2600 partei liikmest olid liikmekaardid kätte saanud ainult 1067. Tallinna esindaja märkis, et edaspidi kavatsetakse uute liikmete vastuvõtmine teha parteiorganisatsioonide ja komiteede ülesandeks.

Pleenumil otsustati kaotada ka liikmemaksu suuruse erinevused ja võtta kõigilt ühtlaselt liikmemaksu — 1% palgast; kohalikud organisatsioonid pidid 20% liikmemaksudest maksma VSDT(b)P Põhja-Balti Büroole ja 10% VSDT(b)P Keskkomiteele, vastavalt VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide põhikirjale.

Pleenumil peeti vajalikuks organiseerida lähemal ajal parteitöötajate ja agitaatorite lühiajalised kursused.

Tähtsal kohal olid pleenumil maal tehtava organiseerimistöö küsimused. Otsustati kokku kutsuda ülemaaline põllutööliste ja maatameeste konverents ja tugevdada tööd maaproletariaadi ja väiketalupoegade ühingutes. Pleenum asus maaküsimuses samale seisukohale nagu VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverents, kuid „ainult selle täiendusega, et ei tule maad mitte mõisa küljest tükeldatuna ära võtta, vaid võõrandada ühiskondlikel alustel"[15].

Pärast VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee esimest pleenumit sai parteitöö Eestis uut hoogu ja paranes märgatavalt.

Aasta esimesel poolel täienesid eesti bolševike read poliitilises võitluses kogenud seltsimeestega. Asumiselt, vanglatest ja maapaost pöördusid tagasi J. Heintuk, N. Janson, J. Käspert, M. Likemets, H. Pöögelmann, O. Rästas, J. Sihver, H. Suuder, J. Tippo ja R. Vakmann ning lülitusid kohe aktiivselt töösse.

Bolševike mõju rahvahulkadele suurenes järjest. Juba aprilli-

---

[15] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 147.

sündmused näitasid, et rõhuv enamik eesti töölisi on valmis bolševike üleskutsel välja astuma. Ka maal hakkasid bolševike seisukohad endale ikka rohkem poolehoidjaid võitma. Märtsis ja aprillis tekkisid juba mitmesugused maatööliste ning kehvikute ühingud ja seltsid, mis seadsid oma ülesandeks võidelda palga tõstmise, tööolude parandamise, rendi alandamise jne. eest.

Peatselt koondusid need seltsid ja ühingud maakondlikeks liitudeks. Harjumaal asutati selline liit 23. aprillil toimunud põllutööliste konverentsil. Analoogilised konverentsid toimusid ka reas teistes maakondades. Põhja-Eestis olid need organisatsioonid suuremalt jaolt proletariaadi, bolševike mõju all, Lõuna-Eestis aga läksid nad 1917. aasta kevadel veel kaasa esseeridega.

23.—24. aprillil organiseeris VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo Tallinnas põllutööliste ja maatameeste nõupidamise, kus oli esindatud 20 valda. Nõupidamine arutas sõja-, võimu- ja maaküsimust ning võttis nendes küsimustes vastu bolševistlikud otsused. Resolutsioonis maaküsimuse kohta soovitati kohalikel maatameeste komiteedel kõik söötijäänud maad kohe üle võtta ja need ühiselt üles harida. Maade tükeldamist ei peetud soovitavaks. Nõuti põllutööliste tööaja piiramist suvel 10, talvel 6 tunniga, põllutööliste palkade alammäära sisseseadmist ja mõisatööliste korteritingimuste parandamist.

Koosolijad pidasid vajalikuks kutsuda kokku Eesti ülemaaline põllutööliste ja maatameeste konverents ning pöördusid vastavasisulise üleskutsega maaproletariaadi poole. Üleskutses soovitati viia igas vallas läbi mõisatööliste, kandimeeste, sulaste ja vabadike koosolek, kus arutada oma nõudmisi ja valida üks saadik ülemaalisele konverentsile.

Visa tööd tegid eesti bolševikud nõukogudes. Nad paljastasid järjekindlalt nõukogude esseerlik-menševistliku enamuse poliitikat, sundisid kokkuleplasi loovutama ühe positsiooni teise järel. Kartes täielikult kaotada oma järjest vähenevat mõju töörahva hulkades, pidid esseerid ja menševikud bolševike ettepanekul mõnikord vastu võtma otsuseid, mis käisid risti vastu nende tavalisele kodanlusega kokkuleppimise poliitikale. See aga, et nad nendest otsustest hiljem sageli lahti ütlesid ja need ellu viimata jätsid, näitas töörahvale ikka ning jälle kokkuleplaste tõelist olemust. Nii võttis Tallinna Nõukogu töörahva hulkade survel 22. aprillil vastu bolševike ettepaneku Punakaardi asutamise kohta, kuid juba mõne päeva pärast taganesid esseerid ja menševikud Ajutise Valitsuse pealekäimisel sellest otsusest.

Aprillis ja mais toimusid ägedad konfliktid nõukogude ja Ajutise Valitsuse kohalike võimuesindajate vahel. Nii tekkis Tartu Nõukogul aprilli lõpul suur kokkupõrge kubermangukomissari abi K. Partsiga, kes oli ära keelanud vanade, reaktsiooniliste vallaomavalitsuste ümbervalimised. Tartu Nõukogu võttis vastu

otsuse, milles tunnistati Partsi tegevus kontrrevolutsiooniliseks ja nõuti tema kõrvaldamist kubermangukomissari abi ametikohalt. Kuid Ajutine Valitsus asus selles konfliktis muidugi eesti kodanluse poolele ja lükkas Tartu Nõukogu taotluse kui „vähe põhjendatu" tagasi.

Väga kujukalt tuli kokkuleplaste kahe otsaga mäng ilmsiks 1917. aasta mais seoses kubermangu maanõukogu valimistega, kui tekkis konflikt Eesti kubermangu komissari I. Poska ja Tallinna Nõukogu vahel. Maanõukogu valimiste kord oli täiesti ebademokraatlik. Maal olid valimised kolmeastmelised, kusjuures maatööliste valimisõigust piiras paiksusetsensus. Linnades aga valimisi üldse ei toimunud, sest neist läksid maanõukogusse kodanlike linnavolikogude esindajad. Linnaproletariaat ei saanud seega valimistest üldse osa võtta. Kuid kodanlus oli valimiste tulemuste pärast siiski mures ja ruttas nende läbiviimisega, et revolutsiooniliste meeleolude ning bolševike mõju kasvust ette jõuda ja maanõukogus enamus saada. Sellepärast määras Poska valimised omavoliliselt 23. maile.

Töörahva hulgad nõudsid maanõukogu valimiste korra demokratiseerimist ja valimiste edasilükkamist. Vastavaid kirju tuli hulgaliselt ka Tallinna Nõukogule. Tallinna Nõukogu bolševike fraktsioon tegi ettepaneku valimised edasi lükata 25. juunile. 19. mai otsusega tunnistas Tallinna Nõukogu valimiste edasilükkamise vajalikuks ja nõudis Poskalt, et ta sellest telegraafi teel kohtadele teataks. Poska aga keeldus seda nõudmist täitmast ja valimised viidi 23. mail siiski läbi (välja arvatud 40 vallas, kus valimiste eeltöödega valmis ei saadud ning kus Poska oli sunnitud valimised 11. juunini edasi lükkama).

Seega ignoreeris Poska jultunult Tallinna Nõukogu otsust ja rikkus pärast Veebruarirevolutsiooni sõlmitud kokkulepet, mille kohaselt ta pidi kõik oma tähtsamad sammud Tallinna Nõukoguga kooskõlastama. Bolševike fraktsiooni nõudmisel võttis Tallinna Nõukogu 26. mail vastu otsuse Poska kubermangukomissari kohalt tagandada ja kubermangu tsiviilasjade ajamine ajutiselt Tallinna Nõukogu Täitevkomitee kätte võtta. Tehti ka otsus 23. mai valimiste tulemuste tühistamise kohta.

See oli suure poliitilise tähtsusega samm. Narva, Tartu jt. nõukogud ning laiad töörahva hulgad kiitsid selle heaks. Eesti kodanlus aga tõstis Ajutise Valitsuse ees suurt hädakisa. Ajutine Valitsus astuski Poska kaitseks välja. Tallinna Nõukogu esseerid ja menševikud, kes niigi ei osanud ülevõetud võimuga midagi peale hakata, lõid kõhklema ning tühistasid lõpuks oma otsuse. Sellega tõestasid nad veel kord, et nad kaitsevad töörahva huve ainult sõnades ja et tegelikult on nad väljas kodanluse huvide eest.

Ajutise Valitsuse abil ning väikekodanlike parteide toetusel läks eesti kodanlusel korda Poska kubermangukomissariks jätta

ja ka kubermangu maanõukogu valimised endale soodsalt läbi viia. Omavalitsusasutused — kubermangu maanõukogu (mida kodanlus hakkas hiljem maapäevaks nimetama) ja maakondade nõukogud — läksid eesti kodanluse ning temaga koos töötavate esseeride ja menševike kätte. Need asutused kujunesid kontrrevolutsiooniliste jõudude peamisteks tugipunktideks.

Nõukogude esseerlik-menševistliku enamuse kokkuleppepoliitika tekitas rahvahulkades järjest suuremat meelepaha. Maikuus esitas VSDT(b)P Keskkomitee tööliste ja soldatite saadikute nõukogude ümbervalimise loosungi. Tallinna vabrikutes ja tehastes toimusid nõukogude saadikute ümbervalimised mai lõpul ja juuni algul. Nende tulemusel asendati paljud kokkuleplaste esindajad bolševikega. „Voltas" kutsuti kaks senist esseerlik-menševistlikku saadikut tagasi ja nende asemele valiti bolševikud. „Dvigatelis" valiti saadikuteks bolševikud G. Kudeberg ja H. Grossmann, esseerid ja menševikud aga kukutati läbi. Ka trükikodade töötajad kutsusid oma senise esseerist saadiku tagasi ja valisid tema asemele bolševik A. Kraisi.

Jätkus ametiühingute ja töölisklassi teiste massiorganisatsioonide kiire kasv. Esmakordselt hakkasid ametiühingud Eestis koonduma kohalikeks liitudeks. Tallinna ametiühingud moodustasid Tallinna Ametiühingute Keskbüroo, oma keskuse lõid ka Tartu ja Pärnu ametiühingud. Mai algul oli Tallinnas 18 ametiühingut 12 000 liikmega. 21. juunil kutsuti kokku Tallinna rajooni ametiühingute, töölisvanemate nõukogude jt. töölisorganisatsioonide saadikute konverents, kus oli esindatud umbes 13 500 organiseeritud töölist.[16] Juuli lõpul ühendas ainuüksi Tallinna Ametiühingute Keskbüroo 21 ametiühingut 19 204 liikmega. Bolševike initsiatiivil loodi Eesti suuremates ettevõtetes vabriku- ja tehasekomiteed, mis hõlmasid kõiki ettevõtte töölisi, olenemata sellest, kas ja missugusesse ametiühingusse keegi kuulus. Peagi kujunesid need ettevõtete tööliste omavalitsusteks. Suuremates keskustes loodi ka töölisvanemate nõukogud, mida juhtisid bolševikud.

Bolševike juhtimisel organiseerisid ametiühingud streike palgaolude parandamise eest. Seoses elukalliduse kiire tõusuga alustasid Tallinna töölised juuni algul võitlust palga tõstmise eest 100% võrra. Kuid Tallinna Nõukogu esseerlik-menševistlik enamus otsustas seda küsimust mitte arutada, vaid anda selle erikomisjonile. Ühtlasi tunnistas nõukogu palga tõstmise kehtetuks ettevõtetes, kus töölised streikide abil olid selle juba saavutanud. See oli ennekuulmatu otsus — nõukogu tahtis töölisi sundida kättevõidetust loobuma. Tööliste hulgas kutsus see esile suure meelepaha.

---

[16] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 192.

Aktuaalselt võeti päevakorda tööliskontrolli sisseseadmine tootmise üle ja ettevõtete töö reguleerimise küsimus. Mitmel juhul astusid töölised tehaste valitsuste tegevusse vahele, eriti palgaasjus ning materjalide hankimise ja kasutamise küsimuses.

Johansoni paberivabrikus keelati paberi müük turule, kuni tööliste nõudmised palga tõstmise suhtes pole rahuldatud. Kõik sellised vahelesegamised toimusid eranditult bolševike juhtimisel.[17]

Töölisklassi huve kaitses VSDT(b)P liikmete algatusel vabrikutes ja tehastes organiseeritud töölismiilits. Suuremates vabrikutes ja tehastes valisid töölised miilitsaülemateks tavaliselt bolševikud.

Tähtsat osa koduperenaiste, teenijate jt. kaasatõmbamisel poliitilisse ellu etendasid majakomiteed, mis organiseeriti samuti bolševike eestvõttel. Majakomiteed pidasid võitlust toiduainetekaartidega spekuleerimise ja korteriüüride üleskruvimise vastu.

Töölisnoorsoo organiseerimiseks rajati Tallinna Sotsiaaldemokraatlik Noorte Klubi. Juunis oli klubil juba üle 300 liikme. Klubi juhiks ja hingeks oli bolševik E. Strauch. Klubi tegevusest võtsid aktiivselt osa H. Allik, A. Juhkum, J. Kuuskmann, J. Lauristin, H. Vennikas jt. Tööliste ja töölisnoorte koondumiskohtadeks olid ka karskusselts „Valvaja" ja tööliste lauluselts „Pandorin".

21.—22. mail tuli Tallinnas kokku bolševike poolt organiseeritud põllutööliste ja maatameeste konverents. Konverentsist võtsid osa ka kolm VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo esindajat ja kolm partei vallaorganisatsioonide esindajat. Ühe delegaadi oli saatnud Rakvere linavabrik ja kaks delegaati-esseeri Helsingi Eesti Sõjameeste Liit.

Käesolevale poliitilisele momendile ja imperialistlikule sõjale hinnangut andes võttis konverents vastu bolševistliku otsuse, milles nõuti sõja kohest lõpetamist ja võimu üleminekut nõukogude kätte.

Konverentsil puhkes bolševike ja esseeride vahel äge diskussioon maaküsimuses, peamiselt maakasutuse vormide osas. 31 häälega 6 vastu (ühe osa delegaatide erapooletuks jäädes) võeti vastu bolševike resolutsioon. Selles märgiti, et toitlus- ja maaküsimus muutuvad iga päevaga teravamaks. Maaküsimuse lahendamiseks nõuti kogu maa rahva omandiks tunnistamist, s. o. suurmaavalduse tasuta võõrandamist ja maa natsionaliseerimist. Esimeses järjekorras tuli üle võtta söötis või osaliselt ülesharitud mõisamaad. Mõisate võõrandamine pidi toimuma kohapeal maatameeste komiteede kaudu. Resolutsioonis võeti kindel seisukoht ka võõrandatud mõisamaa kasutamise vormide kohta. See küsimus lahendati suurmaapidamise kasuks — „äravõetud mõisasid

[17] Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1958, lk. 170.

ei tule mingil tingimusel jagama hakata, vaid igaühes eeskujulik majapidamine sisse seada ja sissetulek valla tööliste komiteede kätte võtta"[18]. Konverents võttis seisukoha ka mõisa rendikohapidajate suhtes. Vastavas otsuses öeldi: „Väikestel teo- ja kandikoha pidajatel tuleb rendi tasumine mõisale, teolkäimine jne. otsekohe ära jätta, kuna maa neil maksuta tarvitada peab olema."[19]

Eesti põllutööliste ja maatameeste konverents näitas, et bolševike mõju valdades kasvab. Kõik konverentsi otsused olid bolševistlikud. Maaküsimuses vastuvõetud otsus oli kooskõlas VSDT(b)P aprillikonverentsi otsusega, milles samuti tunnistati soovitavaks moodustada konfiskeeritud mõisatest suured ühismajapidamised ühiseks kasutamiseks ega soovitatud neid tükeldada.

Juunis-juulis tõusis mõisates streikide laine. Mõisatöölised nõudsid palkade tõstmist ja töö normeerimist. Ainuüksi Tartumaal toimusid streigid rohkem kui 20 mõisas. Samal ajal lõpetasid rentnikud kõrge rendi maksmise ega läinud kohtadelt välja. Maatöörahvas astus üha aktiivsemalt revolutsioonilisse võitlusse oma õiguste eest.

Suurt tähelepanu pöörasid Eesti bolševike organisatsioonid revolutsioonilisele selgitustööle sõjaväes. 17. mail hakkas VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee häälekandjana Tallinnas ilmuma venekeelne ajaleht „Utro Pravdõ", mille toimetajaks oli I. Rabtšinski. „Utro Pravdõ" sai väeosades ja laevadel peagi üsna populaarseks. Juunikuus loodi VSDT(b)P Tallinna Komitee juurde bolševistlik sõjaväeorganisatsioon soldatite ja madruste hulgas tehtava töö juhtimiseks. Hiljem moodustati sõjaväeorganisatsioonid ka teiste parteikomiteede juures. Bolševike Tallinna sõjaväeorganisatsioon tegi edukat selgitustööd. Ta pidas tihedat sidet Helsingi, Kroonlinna ja XII armee sõjaväeorganisatsioonidega, samuti Balti laevastiku bolševistliku suunaga Keskkomiteega (Tsentrobaltiga) ning sai neilt hinnatavat abi.

Bolševike partei autoriteedi kasvust rääkisid selget keelt Petrogradi 18. juuni sündmused. I ülevenemaalise nõukogude kongressi esseerlik-menševistlik presiidium, kes kartis, et ta võib rahvahulkades igasuguse mõju kaotada, oli otsustanud korraldada sel päeval demonstratsiooni, lootes seda kodanlusele meelepäraste loosungite all läbi viia. Kuid kokkuleplased eksisid rängalt. 18. juunil toimus Petrogradis rahvarohke demonstratsioon, millest võttis osa ligi 500 000 inimest. Meeleavaldajad, välja arvatud äärmiselt vähesed erandid, läksid demonstratsioonile bolševike loosungite all.

Tallinna Nõukogu esseerid ja menševikud tundsid revolutsiooniliste rahvahulkade ees nii suurt hirmu, et keelasid Tallinnas

[18] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 154.

[19] Sealsamas, lk. 154—155.

„Dvigateli" tööliste kolonn 18. juuni meeleavaldusel.

demonstratsiooni ära. Sellega näitasid nad ainult oma jõuetust. VSDT(b)P Tallinna Komitee koosolekul 17. juunil koostati demonstratsiooni plaan ja arutati läbi loosungid.[20] 18. juunil siirdusid meeleavaldajad Kadrioru lossi juurde, kus asus Tallinna Nõukogu. Esiridades sammusid bolševike organisatsioonid oma punaste lippudega. 18. juuni demonstratsioonid Tallinnas, Narvas, Valgas ja Viljandis toimusid loosungite „Kogu võim nõukogudele!", „Maha sõda!", „Maha kümme ministrit-kapitalisti!" jt. all. Nende loosungite all toimusid töörahva demonstratsioonid ka maal, näiteks Haanja vallas Võrumaal, Laimjala vallas Saaremaal, Vastsemõisa vallas Tartumaal. Eestis toimunud juunidemonstratsioonid näitasid, et rahvahulgad hakkavad kodanlike ja väikekodanlike parteide mõju alt vabanema. „Kiir" kirjutas, et 18. juuni meeleavaldust võib nimetada revolutsioonilise armee võimsaks paraadiks.

Järgmisel päeval, 19. juunil, toimus Tallinnas VSDT(b)P Tallinna Komitee algatusel Balti laevastiku laeva- ja roodukomiteede saadikute koosolek, kus mõisteti hukka Kerenski talitusviis, kes oli andnud käsu alustada rindel pealetungi. Balti laevastiku Tallinna baasis hakkas kaitsesõjalaste mõju kaduma.

18.—19. juunil toimus Tallinnas VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni komitee teine pleenum. Uute parteiorganisatsioonidena

[20] „Kiir" nr. 69, 19. juunil (2. juulil) 1917.

olid pleenumil esindatud Viljandi, Haapsalu, Naissaare ja Nehatu valla parteiorganisatsioon. Vanadest organisatsioonidest, kes esimesel pleenumil ei olnud esindatud, saatsid oma esindaja ka Nõmme ja Petrogradi eesti organisatsioon; viimasel oli otsustav hääleõigus ainult kultuurhariduslikes küsimustes. Nagu pleenumi materjalidest selgub, tegutsesid uued parteiorganisatsioonid veel Häädemeestel (Pärnumaal) ja Allikul (Harjumaal). Üldse oli pleenumil esindatud 13 organisatsiooni. Sel ajal oli Eestis üle 5000 partei liikme (ilma Petrogradi eesti organisatsioonita). Suurim oli endiselt Tallinna parteiorganisatsioon, kus oli 2123 liiget ja vastuvõtmisel 2003 inimest.

Esimeseks päevakorrapunktiks olid kohalikud aruanded. Nendes anti ülevaade parteiorganisatsioonide koosseisust ja tegevusest, samuti ka kohalikest tingimustest ja klassijõudude vahekorrast. Eriti rõhutati kohalikes aruannetes vajadust intensiivsemalt võidelda kodanlike ja väikekodanlike parteide vastu.

Pleenumil olid veel arutusel Eesti parteiorganisatsioonide konverentsi kokkukutsumise, kohaliku omavalitsuse, agitatsioonitöö parandamise jt. küsimused. Viimases küsimuses otsustati agitaatorite kolleegiumi seltsimehi Tartu, Valga, Viljandi ja Pärnu ümbrusse pikemaks ajaks tööle saata. Määrati ka kindlaks suhtumine tol ajal juba formeeritavatesse eesti polkudesse. Märgiti, et rahvuspolkude loomine ei olnud küll töörahva huvides, kuid siiski ei ole põhjust eitada iga rahvuse õigust selliste polkude loomiseks. Peaasi on võidelda katsete vastu muuta neid väeosi rahvavastasteks jõududeks. Revolutsiooniliseks tööks eesti rahvuspolkudes otsustas pleenum sinna suunata agitaatoreid ja anda välja partei eesmärke selgitav brošüür.

VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo kirjanduskomisjon esitas pleenumil aruande marksistlik-leninliku kirjanduse väljaandmise kohta. Kirjanduskomisjon oli eesti keeles välja andnud K. Marxi ja F. Engelsi „Kommunistliku partei manifesti" ja V. I. Lenini „Proletariaadi ülesandeist praeguses revolutsioonis" ning mõned kohalike autorite brošüürid. Tõlkimisel oli V. I. Lenini „Kirjad taktikast". Marksismi klassikute teoste ilmumine eesti keeles oli suure tähtsusega Eesti parteiorganisatsiooni, töölisklassi ja kogu töörahva poliitilisel kasvatamisel.

Maal tehtava poliitilise selgitustöö laiendamiseks otsustas pleenum hakata välja andma maatöörahva ajalehte. Selleks sai „Maatamees", mis hakkas ilmuma 2. juulil. Toimetajaks määrati H. Pöögelmann. Ühtlasi loodi VSDT(b)P Põhja-Balti Büroo juures ka Maatameeste Ajutine Keskbüroo, mille tegevust juhtis J. Sihver.

Vene vägede poolt rindel 18. juunil alustatud pealetung ja selle nurjumine näitasid töörahvale veel kord, et Ajutine Valitsus viib Venemaa hukatusse. Rahvas nälgis, kodanlus aga ajas kokku

tohutuid varandusi. Kogu maal, eriti aga Petrogradis, küpses poliitiline kriis.

Eestis tekkis juunis tõsine kriis linnade toiduainetega varustamises. Samal ajal kui töölised nälgisid ja pidid tundide kaupa sabades seisma, sahkerdasid spekulandid „mustal" turul ja lõikasid tohutuid kasumeid. Spekulantide tegevust soodustasid kõigiti kohalikud toitluskomiteed, milles jäme ots oli kodanlike tegelaste käes. Rahvahulkade meelepaha kasvas järjest. Tartus ja Viljandis panid töölishulgad kaupmeeste ladudes toime läbiotsimisi, seal avastatud tuhanded puudad toiduaineid konfiskeeriti ja müüdi kindlate hindade alusel töörahvale. Tartus toimusid läbiotsimised nõukogu sanktsioonil. Kubermangukomissari abi K. Parts aga kvalifitseeris neid „omavoli ja rüüstamisena" ning palus koos Tartu linnapea ja miilitsaülemaga telegraafi teel XII armee staabist abi. Töörahva hulkade raevukal nõudmisel laskis nõukogu K. Partsi tema provokatsioonilise tegevuse pärast areteerida. Tekkis terav, kogu Eestit haarav konflikt. Rahvahulkade meelepahal polnud piiri ja Parts ise kompromiteeris ennast niivõrd, et oli 24. juunil sunnitud oma ametikohalt lahkuma. See oli revolutsiooniliste jõudude märkimisväärne moraalne võit. Suurt osa selles etendas ajaleht „Kiir", kes järjekindlalt paljastas Partsi ja tema toetajate provokatsioonilist, kontrrevolutsioonilist tegevust.

1. juulil tuli Tallinnas kokku demokraatiavastaselt valitud kubermangu maanõukogu. Samaaegselt organiseeris kodanlus niinimetatud „rahvakongressi", millest peale kubermangu maanõukogu liikmete pidid osa võtma mitmesuguste kodanlike seltside esindajad; kongressile „üldrahvaliku" ilme andmiseks olid sinna kutsutud ka tööliste ja soldatite saadikute nõukogude esindajad. Kodanlus lootis selle kongressiga tööliste ja soldatite saadikute nõukogude mõju vähendada. Kongressil kavatseti läbi viia Poska „valimine" kubermangukomissariks, et sellega tema langenud autoriteeti natukenegi tõsta. Hiljem pidid „rahvakongressi" eesti rahvusest saadikud tööd jätkama „rahvuskongressina". Nii püüti laiu eesti rahva hulki revolutsiooniliselt võitlusteelt juhtida reaktsioonilise kodanlik-natsionalistliku liikumise teele.

Eesti bolševikud said kodanluse plaanidest hästi aru. Nad otsustasid küll „rahvakongressile" minna, kuid mitte selleks, et seal üheskoos „ülesehitavat" tööd teha, vaid et kodanlust paljastada ja töörahva esindajaid temast eraldada. See seisukoht määrati kindlaks juba juuni lõpul toimunud VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni ülelinnalisel koosolekul. Bolševike algatusel Tallinna Nõukogu poolt kokkukutsutud Eesti nõukogude esindajate koosolekul otsustati, et nõukogude delegaadid peavad kodanluse „rahvakongressil" esinema deklaratsiooniga, mis paljastaks kongressi kui kodanluse üritust, ja et nad kongressilt lahkudes peavad kutsuma kõiki töörahva esindajaid endale järgnema.

Niinimetatud „rahvakongress" alustas tööd 2. juulil. Peale

I. Poska valimise olid kongressi päevakorras veel maaküsimus, riikliku korralduse jt. küsimused. Kongressist osavõtvad bolševikud ja nende pooldajad esitasid oma deklaratsiooni, milles näidati, et kongressi kaudu organiseerib kodanlus sõjakäiku nõukogude vastu ja õhutab rahvuslikku vaenu. Bolševike üleskutsel lahkusid koosolekul viibivad tööliste ja maatöörahva esindajad saalist. Esseerid ja menševikud, kartes oma mõju veelgi suuremat langust töörahva hulgas, otsustasid samuti lahkuda. Kvoorumi puudusel ei saadud koosolekut enam jätkata. „Rahvakongress" läks nurja ja I. Poska valimine jäi ära.

3. juulil kogunesid kodanluse esindajad „rahvuskongressile". Esseerid ja menševikud, kes eelmisel päeval olid „rahvakongressilt" lahkunud, pöördusid nüüd tagasi ja jätkasid kongressi koos kodanlusega, näidates end jälle töörahva huvide reetjatena. „Rahvakongressilt" lahkunud töörahva esindajad kogunesid bolševike kutsel Tööliste Majja. Siin mõisteti eesti kodanluse reaktsiooniline poliitika teravalt hukka ja kiideti heaks nõukogude esindajate deklaratsioon. Koosolek võttis vastu rea tähtsaid otsuseid. Edasilükkamatu ülesandena tõsteti päevakorrale vallaomavalitsuste organite ümbervalimine. Nõuti kogu maa natsionaliseerimist ja suurmaavalduse konfiskeerimist. Maakasutusvormide küsimuse pidi lõplikult otsustama üle-eestimaaline demokraatlikult valitud rahvaesindus. Samuti peeti vajalikuks kokku kutsuda üle-eestimaaline maatameeste konverents. Koosolek tunnistas bolševistliku ajalehe „Maatamees" maatöörahva häälekandjaks. Koosoleku lõpul võeti vastu otsus pöörduda VSDT(b)P Tallinna Komitee poole ettepanekuga organiseerida järgmisel päeval demonstratsioon — protestiks kodanluse „rahvuskongressi" vastu.

4. juulil koguneski ligi 40 000 inimest „Estonia" teatri juurde. Demonstratsioon toimus loosungite all „Maha kodanluse rahvuskongress!", „Kogu võim nõukogudele!", „Maha imperialistlik sõda!". Meeleavaldajad nõudsid „rahvuskongressi" liidritelt seletust, kelle nimel nad kongressi peavad. Kongressi juhid olidki sunnitud teatama, et nad ei esinda rahvast, vaid koosolijaid endid. Nii aeti ka see kodanluse üritus nurja. 4. juuli demonstratsioon tõendas, et Tallinna töörahvas oli kindlalt koondunud bolševike partei ümber.

Petrogradis toimus 4. juulil võimas demonstratsioon, millest võttis osa üle 500 000 inimese. Demonstrandid nõudsid kogu võimu üleandmist nõukogudele. Tööliste ja revolutsiooniliste sõdatite vastu paisati Petrogradi koondatud reaktsioonilised väeosad. Algas revolutsiooniliste väeosade desarmeerimine ja bolševike areteerimine.

Revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks kutsus Ajutine Valitsus kontrrevolutsioonilisi väeosi ja sõjalaevu Petrogradi ka Eestist. Kuid Balti Laevastiku Keskkomitee (Tsentrobalt), kes töö-

tas bolševike juhtimisel, ei lubanud laevastiku kasutamist tööliste vastu. Tsentrobalti poolt organiseeritud sõjalaevade ja üksikväeosade esindajate koosolekul võeti vastu resolutsioon, mis nõudis kontrrevolutsionääride areteerimist ja võimu üleminekut nõukogude kätte.

Petrogradi sündmuste järel alustas kontrrevolutsioon pealetungi kogu Venemaal. Eestis suleti bolševistlikud ajalehed „Kiir" ja „Utro Pravdõ", nende toimetused ja kontorid rüüstati. „Kiire" toimetaja J. Anvelt areteeriti. „Utro Pravdõ" toimetaja I. Rabtšinski pääses areteerimisest ainult selle tõttu, et suurtükiväelased ta oma kaitse alla võtsid.

Töölisklass avaldas kodanluse vägivalla vastu energilist protesti. Tallinna Nõukogus esines bolševike fraktsiooni esindaja protestiga „Kiire" ja „Utro Pravdõ" sulgemise asjus. Suurtes tehastes algasid protestistreigid. Tööliste aktiivsed väljaastumised oma revolutsiooniliste organisatsioonide ja bolševistliku ajakirjanduse kaitseks taltsutasid mõnevõrra kontrrevolutsionääre. Nad olid sunnitud J. Anveldi vabastama. „Kiir" hakkas ilmuma „Töölise" ja „Utro Pravdõ" — „Zvezda" nime all. Hoolimata reaktsiooni ägedast pealetungist suutsid eesti bolševikud oma parteiorganisatsioone rüüstamise eest kaitsta.

23. juulil tuli Tallinnas kokku Eestimaa nõukogude I kongress. Esseeridel ja menševikel oli seal ainult tühine enamus. Ajutisse Valitsusse suhtumise resolutsiooni hääletamisel sai bolševike resolutsioon 29 häält, menševike ja esseeride resolutsioon 35 häält. Kongressil valiti esmakordselt üle-eestimaaline nõukogude keskus — Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee. Kuid enamuse said seal kokkuleplased. Komitee 19-liikmelisse koosseisu valiti 7 bolševikku (J. Anvelt, A. Blaufeldt, V. Milanov jt.), 7 esseeri, 4 menševikku ja 1 menševik-internatsionalist.[21]

Juulisündmustega olukord riigis muutus. Kaksikvõimu ajajärk, revolutsiooni rahuliku arenemise ajajärk oli lõppenud. Menševikud ja esseerid läksid juulisündmuste perioodil lõplikult ning avalikult üle kontrrevolutsiooni leeri. Nad muutsid nii nõukogud kui ka oma parteid kontrrevolutsiooni viigileheks. Oma nõusolekuga revolutsiooniliste väeosade desarmeerimiseks ja töölistelt relvade ärakorjamiseks võtsid nad ise nõukogudelt ära igasuguse reaalse võimu.

„Igasugused lootused Vene revolutsiooni rahulikule arenemisele on lõplikult kadunud," kirjutas V. I. Lenin. „Objektiivne olukord: kas sõjaväelise diktatuuri lõplik võit või tööliste relvastatud ülestõusu võit, mis on võimalik ainult siis, kui ta langeb ühte laialdase massilise liikumisega valitsuse ja kodanluse vastu majandusliku laose ja sõja pikalevenitamise pinnal."[22]

[21] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 240.

[22] V. I. Lenin. Teosed, 25. kd., lk. 158.

3. Eesti bolševike võitlus VSDT(b)P VI kongressi otsuste elluviimise eest

Uues olukorras, mis pärast 4. juulit tekkis, oli bolševikel tarvis oma taktikat ja loosungeid muuta. Artiklites „Poliitiline olukord" ja „Loosungitest" iseloomustas V. I. Lenin põhjalikult muutunud olukorda ja näitas, missugust taktikat partei peab nüüd kasutama. Esseerid ja menševikud olid revolutsiooni rahuliku arenemise võimaluse oma reetlikkusega nurja ajanud. Tööliskiass võis nüüd võimu võtta ainult relvastatud ülestõusu abil. Kuid viivitamatu väljaastumine oleks viga olnud. V. I. Lenin rõhutas, et otsustav tormijooks saab võimalikuks alles siis, kui kõige laiemates rahvahulkades on valminud uus revolutsiooni tõus. V. I. Lenin soovitas loosungi „Kogu võim nõukogudele!" ajutiselt maha võtta. Ent see ei tähendanud nõukogude vabariigist kui uut tüüpi riigist loobumist. Uues olukorras võivad ja peavad tekkima uued nõukogud, mis ei ole kodanlusega kokkuleppimise organid, vaid kodanluse vastu revolutsioonilise võitlemise organid. „Et meie ka siis oleme selle poolt, et ehitada kogu riik nõukogude tüübi järgi, see on kindel," kirjutas V. I. Lenin. „See pole küsimus nõukogudest üldse, vaid küsimus võitlusest praeguse kontrrevolutsiooni vastu ja praeguste nõukogude reetlikkuse vastu."[23]

26. juulist 3. augustini toimus Petrogradis poollegaalselt VSDT(b)P VI kongress, kes töötas läbi revolutsiooni küsimused, sealhulgas ka olukorra muutumisest tingitud uue taktika küsimused.

Areteerimise ohu tõttu ei saanud V. I. Lenin kongressist isiklikult osa võtta. Kuid kogu kongressi töö kulges tema poolt väljatöötatud seisukohtade alusel ja tema juhtimisel.

Poliitilist olukorda käsitleva ettekande põhjal vastuvõetud resolutsioonis formuleeris kongress partei kursi relvastatud ülestõusule. „Õigeks loosungiks võib käesoleval ajal olla ainult kontrrevolutsioonilise kodanluse diktatuuri täielik likvideerimine," öeldi otsuses. „Ainult revolutsiooniline proletariaat, kui teda toetab kehvtalurahvas, on suuteline täitma seda ülesannet, mis on uue tõusu ülesandeks."[24]

Kongress mõistis menševistliku ametiühingute neutraalsuse teooria hukka ja rõhutas, et ametiühingud peavad kõigis oma väljaastumistes juhinduma järjekindla klassivõitluse põhimõtetest. Kongress kohustas kõiki partei liikmeid ametiühinguisse astuma ja seal oma fraktsioonid looma.

Edasi pidas kongress tarvilikuks, et kohalikud parteiorganisatsioonid pööraksid kõige tõsisemat tähelepanu töötava noorsoo

[23] V. I. Lenin. Teosed, 25. kd., lk. 170.

[24] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 377.

organiseerimisele, ja avaldas arvamust, et tuleb luua noorsooühingud, mis küll organisatsiooniliselt parteile ei allu, kuid töötavad partei ideelisel juhtimisel. Oli tarvis taotleda, et need ühingud algusest peale sotsialistlikuks muutuksid, ja saavutada, et noorsooühingud arendaksid noortööliste klassiteadvust, võitleksid energiliselt šovinismi ja militarismi vastu ning kaitseksid töölisnoorsoo huve.

Kongress kinnitas bolševike majandusliku platvormi, mille peamised punktid olid järgmised: mõisamaade konfiskeerimine ja kogu maa natsionaliseerimine, pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimine ning tööliskontrolli sisseseadmine tootmise ja jaotamise üle.

Eriti jõuliselt rõhutas kongress kõigis oma resolutsioonides Lenini põhiseisukohta töölisklassi ja kehvtalurahva liidust kui revolutsiooni võidu kõige tähtsamast tingimusest. Partei VI kongress on ajalukku läinud proletariaadi ja kehvtalurahva relvastatud ülestõusu, sotsialistliku revolutsiooni võitu ettevalmistava kongressina.

Eesti bolševistliku organisatsiooni delegaatidena võtsid partei VI kongressist osa R. Vakmann ja I. Rabtšinski Tallinnast ning O. Palgi Narvast. Ülevaate Eesti parteiorganisatsiooni tööst ja poliitilisest olukorrast Eestis andsid nad oma vastustes partei VI kongressi ankeedile.[25]

Partei VI kongressi otsustest tulenevate uute ülesannete arutamiseks kutsusid eesti bolševikud kokku VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide II konverentsi. Konverents algas 13. augustil. Samaks ajaks oli kokku kutsutud ka Eesti maatameeste konverents. Paljud parteikonverentsi delegaadid olid ühtlasi ka maatameeste konverentsi delegaatideks. Sellepärast otsustas parteikonverents kohe pärast juhatuse ja mandaatkomisjoni valimist oma töö ajutiselt katkestada, et parteikonverentsi delegaadid saaksid maatameeste konverentsist osa võtta. Nad pidid seal esitama parteikonverentsile määratud põhiettekanded maa- ja rahvusküsimuses.

Maatameeste konverentsile oli ilmunud 45 saadikut kõikidest Eesti kubermangu maakondadest (peale Saaremaa). Nad esindasid ligi 40 000 organiseeritud maatöölist ning kehvtalupoega.[26] Bolševikud ja nende pooldajad olid konverentsil rõhuvas enamuses.

Kõige tähtsamas küsimuses — maaküsimuses — tegi ettekande H. Pöögelmann. Konverents deklareeris, et maa- ja metsaeraomandus tuleb ära kaotada ja kogu maa kasutamise ning valitse-

---

[25] Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1958, lk. 165—171; Шестой съезд РСДРП (большевиков). Протоколы, Москва, 1958, lk. 13, 205, 460.

[26] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 271—272.

mise õigus peab minema rahva kätte, kes seda õigust teostab oma esindajate kaudu. Maaküsimuse lahendamise esimeseks tingimuseks on kõigi keisrikoja, kabineti, kloostrite, kirikute, mõisnike ja stiftide (asutuste) maade viivitamatu ning tasuta äravõtmine; konfiskeerimisele kuuluvad ka need suurtalud, mille pidajad ise maad ei hari. Konfiskeeritavate talude suuruse minimaalpiiri määravad kindlaks omavalitsused. Maa kasutamise vormi otsustab põhijoontes üle-eestimaaline esinduskogu. Võõrandatud maade valitsemise ja nende õige kasutamise järele valvamine pannakse demokraatlikel alustel moodustatud kohalike omavalitsuste maakomiteedele.

Seda resolutsioonipunkti täiendati selgitavate märkustega, millest kõige tähtsamad on kaks. Ühes neist kõneldakse, et oleks soovitav mõisaid mitte tükeldada, sest uute väikekohtade asutamine ei oleks majanduslikult kasulik; põllumajandus kannataks selle all ja läheks tagurpidi, mida ei tohi lubada. Komiteed peavad hoolitsema põllumajanduse pideva kasvu eest. Teises märkuses öeldakse, et iseseisvate väikekohtade üle otsustamine jääb kohalike maatameeste komiteede hooleks.

Eesti omavalitsuse (autonoomia) küsimuses tegi ettekande J. Anvelt. Selles rõhutati, et eesti rahva sotsiaalsed ja rahvuslikud huvid leiavad täielikku rahuldamist alles pärast kodanluse kukutamist, proletaarse revolutsiooni võidu tulemusena. Lenini seisukohtadest lähtudes nõudsid eesti bolševikud eesti rahvale täielikku enesemääramisõigust, s. o. õigust iseseisvalt otsustada, kas jääda edasi Venemaa rahvaste koosseisu või neist lahku lüüa ja iseseisev riik moodustada. Kuid enesemääramisõigus ei tähenda seda, ütles kõneleja, et iga rahvas peab tingimata teistest rahvustest eralduma. Eesti eraldumine revolutsioonilisest Venemaast vastaks kodanluse, mitte aga töörahva huvidele. Samuti oleks tollitõkete loomine Eesti ümber kasulik mõisnikele ja kulakutele, töölised ja kogu töötav rahvas ainult kannataksid selle all.

Maatameeste konverents kiitis need seisukohad heaks ja võttis pärast läbirääkimisi vastu „Otsuse Eestimaa autonoomia asjus", mis oli koostatud VSDT(b)P aprillikonverentsi otsuste alusel.

Konverents deklareeris, et töörahva kohus on võidelda Eestimaa Venemaast eraldamise vastu ja samal ajal nõuda, et Eestis seataks sisse kõige laialdasem omavalitsus. Tõelise autonoomia loomiseks on eelkõige tarvis Eestis kõigi elanike suhtes maksma panna täiesti demokraatlik kord emakeele kasutamisel (eriti ametiasutustes), seada sisse emakeelne õpetus koolides jne. Omavalitsuse projekti peavad Eestimaa nõukogud välja töötama ning ellu viima. Üle-eestimaaline omavalitsus peab valitama demokraatlikul teel. Niisuguseks omavalitsuseks ei kõlba kodanluse poolt moodustatud kubermangu maanõukogu, mis on „ülemalt poolt antud" ebademokraatlik asutus.

Täiesti ebasoovitavaks ja kahjulikuks tunnistati eksterritoriaalne rahvuslik kultuurautonoomia.

Üheks tähtsamaks küsimuseks maatameeste konverentsi päevakorras oli sulaste ja väikemaapidajate organiseerimine valdades. Delegaadid jutustasid, et maatööliste ja kehvtalupoegade vahekorrad kulakute ning mõisnikega teravnevad järjest. Suure ulatuse on võtnud mõisatööliste streigid. Paljudes kohtades on talupojad endile mõisa heinamaadel omavoliliselt heina teinud ja üle jõu käivate ning ebaõiglaste maksude maksmisest loobunud. Saaremaal on talupojad kohati mõisamaid üle võtnud. Valdades tekkisid töörahva saadikute nõukogud, näiteks Päri vallas Viljandimaal jm. Parunid ja eesti kodanlus organiseerisid valdades karistussalku aktiivsemate töörahva esindajate terroriseerimiseks. Konverentsi delegaatidele mõjus masendavalt kubermangu maanõukogu liikme bolševik A. Leetsmanni erakorraline teadaanne Kurista veretööst.[27] Kurista mõisniku poolt moodustatud karistussalk, millesse kuulusid kohalikud mõisnike ja kulakute käsilased, õiendas julmalt arveid rentnik T. Kassi perekonnaga, haavates surmavalt rentnikku ennast ja tappes tema poja. Konverents nõudis metsiku veretöö kordasaatjaile valju karistust.

Bolševik J. Sihver, kes maatöörahva organiseerimise küsimuses ettekande tegi, rõhutas, et maatöörahva nõudmiste täielikuks rahuldamiseks peavad töölised ja kehvtalurahvas riigivõimu enda kätte võtma. Selleks on kehvtalurahval kõigepealt vaja luua oma tugevad organisatsioonid ja kindlustada liitu töölisklassiga. Et ka eesti maatamees, ütles J. Sihver, võiks oma nõudmisi teoks teha, peab ta ühinema revolutsioonilistesse maatameeste nõukogudesse.

J. Sihveri ettepanekul moodustas konverents maatöörahva organiseerimise keskorganid. Konverents kuulutas enda Eestimaa maatameeste ajutiseks nõukoguks ja otsustas konverentsi delegaatide hulgast valida keskkomitee. Viimane pidi oma liikmete hulgast valima kaks saadikut Eestimaa Nõukogu Täitevkomiteesse. Eestimaa maatameeste nõukogu keskkomitee ülesandeks oli valdades ja maakondades organiseerida maatameeste nõukogud. Need omakorda pidid juhtima nõukogude loomist valdades. Jooksvaks asjaajamiseks valis kubermangu maatameeste nõukogu 3-liikmelise keskbüroo. Sellesse valiti bolševikud J. Heintuk, H. Pöögelmann ja J. Sihver.

Maatameeste konverentsil võeti vastu otsused kooli, kiriku, toitlustuse, töökaitse ja sõjameeste perekondade abistamise küsimuses. Konverents nõudis, et õpetus koolides peab olema emakeelne. Kirik tuleb riigist ja kool kirikust lahutada. Toitluskomi-

[27] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 273.

teed peavad olema valitud demokraatlikul teel. Töökaitse küsimuses nõudis konverents põllutööliste kindlustamist riigi kulul, tasuta arstiabi, mida peavad organiseerima kohalikud omavalitsused, ja laste töökaitse seaduse väljatöötamist. Et parandada sõjameeste perekondade abistamist, pidas konverents vajalikuks asutada igas vallas sõjaväelaste naiste ühing.

Konverents avaldas üleskutse vallaomavalitsuste valimiseks, kutsudes kehvtalurahvast koostama valimisteks oma kandidaatide nimekirju. „Mitte ainust häält peremeeste nimekirjadele!" öeldakse üleskutses. Töötati välja juhtnöörid, kuidas luua valdades demokraatlikud omavalitsuse organid.

Lõpuks arutati konverentsil ülevenemaalise Asutava Kogu valimiste ettevalmistamise küsimust ja maatöörahva hulgas tehtava agitatsiooni tugevdamise abinõusid. Konverents avaldas kõige valjemat protesti Ajutise Valitsuse tegevuse vastu, kes töörahva vabadusi kitsendas. Nõuti töölislehtede ja töölisparteide tagakiusamise ning ebaseaduslike areteerimiste lõpetamist.

Kohe pärast maatameeste konverentsi lõppemist 16. augustil jätkus VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide II konverents.

Konverentsil oli esindatud 23 parteiorganisatsiooni umbes 7000 liikmega. Aprillikuuga võrreldes oli partei liikmete arv kasvanud enam kui kolmekordseks. Tunduvalt oli laienenud parteiorganisatsioonide võrk, sealhulgas ka valdades.

VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni kuulus 3182 liiget, nendest töölisi 2926 ja sõjaväelasi 209. Intelligents ja teenistujad moodustasid ainult 1,5 protsenti (47 inimest). Rahvuste järgi oli organisatsioonis 2302 eestlast, 523 venelast ja 357 lätlast. Organisatsioonis oli 328 naist — 10 protsenti liikmete üldarvust.[28] Narva organisatsioonis oli 783 liiget. Organisatsiooni tugevdamiseks oli sinna tööle saadetud V. Kingissepp. Teiste linnade ja maakohtade organisatsioonides oli partei liikmeid järgmiselt: Sindis üle 600, Kundas 400, Rakveres 177, Aseris 152, Pärnus 134, Lehtses 25, Haapsalus 21. Petrogradi eesti organisatsioonis oli 423 liiget. Eesti parteiorganisatsioone oli ka Soomes — Helsingis (365 liiget, peamiselt sõjaväelased) ja Viiburis (üle 100 liikme)[29] ning mõnes kaugemas Venemaa linnas, näiteks Iževskis. Need olid loodud selleks, et tõhusamalt teha poliitilist selgitustööd eesti rahvusest tööliste ja soldatite hulgas.

Et parteikonverentsi tähtsamad päevakorrapunktid — maa-, autonoomia-, agitatsioonitöö- ja toitlusküsimus — olid läbi arutatud maatameeste konverentsil, siis neid küsimusi siin enam ei arutatud. Nendes küsimustes võttis ka parteikonverents maatameeste konverentsi otsused ühel häälel vastu.

---

[28] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 260.

[29] Sealsamas, lk. 266—268.

Konverents pühendas suurt tähelepanu ülevenemaalise Asutava Kogu valimistega seotud ülesannetele. Rõhutati vajadust tugevdada valimiseelset agitatsiooni, määrati kindlaks, kuidas parteiorganisatsioonid peavad kandidaate üles seadma. Sõnavõtjad märkisid, et on veel kohti, kus bolševikud ei ole saanud teha poliitilist tööd, näiteks Saaremaa. Soovitati korraldada lühiajalisi kursusi, kuhu saadaks inimesi iga parteiorganisatsioon.

H. Suuderi ettepanekul otsustati hakata VSDT(b)P Põhja-Balti Komiteed nimetama Eestimaa komiteeks. Konverents valis viieliikmelise VSDT(b)P Eestimaa Büroo. Selle koosseisu läksid J. Anvelt, J. Heintuk, I. Jegorov, H. Suuder ja V. Vöölmann.

VSDT(b)P Põhja-Balti (Eestimaa) organisatsioonide II konverents etendas tähtsat osa sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamisel Eestis. Ta näitas, et partei read järjekindlalt ja kiiresti kasvavad, et mitte ainult tööstustöölised, vaid ka Eesti kehvtalurahva laialdased hulgad tunnustavad bolševike parteid ja näevad temas enda juhti.

Partei VI kongressi ja VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide II konverentsi otsuste alusel jätkasid eesti bolševikud kodanluse ning kokkuleplaste paljastamist ja töörahvahulkade ettevalmistamist sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Märkimisväärset edu võitluses kokkuleplaste vastu saavutasid bolševikud Tallinna Nõukogus. Siin hakkas pärast juulipäevi esseeridest ja menševikest moodustatud internatsionalistide rühm (kokku 24 saadikut) hääletama koos bolševikega. Suure võidu saavutasid bolševikud juuli lõpul toimunud Tallinna Nõukogu ümbervalimistel. Tallinna tselluloosivabrikus näiteks said bolševike kandidaadid A. Koort ja E. Baumin vastavalt 731 ja 678 häält, esseeride kandidaat aga kõigest 9.[30]

Uus jõudude vahekord kajastus ka nõukogu täitevkomitee ja selle presiidiumi ümbervalimistel. Täitevkomitee ümbervalimistel esitati 5 nimekirja. Hääletamisest võttis osa 178 saadikut (üldse oli nõukogus üle 200 liikme). Hääled jagunesid järgmiselt: bolševikud 74, esseerid 66, menševikud 9, parteitud 21 ja internatsionalistid 8 häält. Proportsionaalse esinduse põhimõttel läks täitevkomiteesse 8 bolševikku, 8 esseeri, 1 menševik, 2 parteitut ja 1 internatsionalist. Bolševikud said nõukogus kõige tugevamaks fraktsiooniks. Neist valiti täitevkomiteesse N. Janson, J. Kuzmin, M. Lutšin, V. Milanov, A. Urb jt. Nõukogu esimeheks valiti pahempoolne esseer, esimehe esimeseks abiks ja sekretäriks bolševikud.

Augustis tugevnesid bolševike positsioonid nõukogus veelgi. Kuu keskel oli nõukogu 203 saadiku hulgas 76 bolševikku, kuu lõpul aga juba 258 saadiku hulgas 102 bolševikku.

---

[30] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 246.

Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu 1917. aastal.

Tänu bolševike aktiivsele ja sihikindlale tööle asusid Eesti ametiühingud täielikult revolutsioonilise klassivõitluse seisukohal ja mõistsid hukka „klasside vaherahu" ning „ametiühingute neutraalsuse", mida jutlustasid menševikud. Ametiühingute liikmete arv kasvas kiiresti. Kevadel moodustatud Tallinna Ametiühingute Keskbüroo reorganiseeriti Eestimaa Ametiühingute Kesknõukoguks, kes hakkas juhtima kõiki Eesti ametiühinguid. Aktiviseerus töölisvanemate nõukogude ning vabriku- ja tehasekomiteede tegevus. Mõisates moodustati põllutööliste komiteed. Paljudes valdades loodi maatameeste komiteed.

Tunduvalt laiendas oma tegevust Tallinna Sotsiaaldemokraatlik Noorte Klubi, mis kujunes noorsoo massiorganisatsiooniks. Augustis toimunud linnavolikogu ümbervalimiste eel korraldas ta noorte ja laste demonstratsiooni enam kui 3000 osavõtjaga. Noored demonstrandid kutsusid elanikke üles hääletama bolševike poolt. Bolševike algatusel asutati augusti keskel ka Narvas Sotsiaaldemokraatlik Noorte Ühendus, mille aktiivsemateks liikmeteks olid R. Eige, J. Solts jt. Need noorsooühingud seadsid oma eesmärgiks noorte proletaarlaste kasvatamise väärilisteks vabaduse, õigluse ja sotsialismi eest võitlejateks.

Tallinnas oli ka rida bolševike juhtimisel tegutsevaid soldatinaiste organisatsioone. Naised nõudsid soldatite perekondade paremat abistamist, sõja lõpetamist, korraldasid sõjavastaseid demonstratsioone bolševistlike loosungite all.

Massiliseks poliitiliseks tööks elanikkonna hulgas moodustasid parteiorganisatsioonid vabrikutöölistest agitaatorite rühmi ja korraldasid neile lühiajalisi kursusi.

Suurt tööd tegid bolševikud Eesti territooriumil asuvates väeosades ja Balti laevastiku meremeeste hulgas. Partei VI kongressil oli XII armee bolševistlike organisatsioonide delegaat avaldanud veendumust, et bolševikud suudavad XII armee muuta punaseks armeeks. Vaatamata sellele, et XII armee soldatite saadikute nõukogu täitevkomitee („Iskosol") oli esseeride ja menševike käes ning püüdis revolutsioonilise liikumise kasvu takistada, suurenes järjekindlalt bolševike mõju soldatite hulgas. XII armee koosseisu kuulunud läti väeosad, kus oli üle 48 000 mehe, toetasid täielikult bolševike parteid. Tartusse ja Valka paigutatud läti kütid aitasid palju kaasa nende linnade nõukogude bolševiseerimisele.[31] Tallinnas läks juulis bolševike kätte soldatite ja seejärel ka madruste klubi juhtimine. Soldatite ja madruste klubid tegid VSDT(b)P Tallinna Komitee juhtimisel väeosades laialdast bolševistlikku agitatsiooni.

Töörahva laiade hulkade enda poole võitmiseks kasutasid bolševikud aktiivselt ära omavalitsusorganite valimisi ja samuti ka ülevenemaalise Asutava Kogu valimiskampaaniat.

Linnaomavalitsuste valimiskampaania algas juuli teisel poolel. Tallinnas moodustasid bolševikud linnaomavalitsuse valimiste komitee, mille tegevust juhtis VSDT(b)P Tallinna Komitee liige N. Janson. Bolševike valimisplatvorm töötati välja ja avaldati ajakirjanduses.[32] Laialdaselt tutvustati seda vabrikute ning tehaste koosolekuil. Platvormis nõuti üldist valimisõigust, elanike paremat varustamist toiduainetega, 8-tunnilise tööpäeva kui tööaja ülemmäära kehtestamist, soldatite perekondade kindlustamist, maksuta õpetust koolides, algkoolides emakeelsele õpetusele üleminekut, koolivõrgu laiendamist ja koolide juurde internaatide asutamist, vaesematele õpilastele jalanõude, riiete ning õppeabinõude andmist, maksude õiglast jaotamist varanduse, sissetulekute, päranduste jne. järgi ja paljude muude abinõude tarvituselevõtmist linna tööinimeste olukorra parandamiseks. Bolševike peamiseks valimisloosungiks oli: „Linna omavalitsus rahva kätte!"

Aktiivselt tegid valimisteks ettevalmistusi Narva bolševikud. Nad avaldasid oma nõudmiste programmi ja hakkasid välja andma ajalehte „Rahvaleht", mille esimene number ilmus mõni päev enne valimisi.

Tallinna ja Narva bolševikud koostasid oma kandidaatide nimekirjad ja panid need rahvakoosolekutel arutusele. Nimekirja jäid ainult need kandidaadid, kes said rahva poolehoiu.

Linnavolikogude valimised toimusid augustis.

Tallinnas anti bolševike nimekirjade poolt ligemale kolmandik kõigist häältest (21 662 häält 70 000 hääletamisest osavõtnust)

[31] Очерки истории Коммунистической партии Латвии. Часть I (1883—1919). На правах рукописи. Рига. 1960, lk. 258, 273, 303.

[32] „Tööline" nr. 6, 21. juulil (3. augustil) 1917; nr. 8, 24. juulil (6. augustil) 1917.

ja nad said uues volikogus 31 kohta 101-st. Töölislinnaosades said bolševikud absoluutse häälteenamuse. Suuruse poolest järgmiseks rühmaks kujunesid volikogus esseerid (22 kohta). Menševikud said 12 kohta.[33]

Narvas said bolševikud 47% häältest. Bolševike edu oli seda hinnatavam, et kodanlikud ja väikekodanlikud parteid arendasid Narvas väga agaralt oma agitatsiooni. Eesti kodanlikud natsionalistid esinesid „sotsiaalvabariiklaste" nime all. „Terve pataljon oleks võinud putru süüa sellest jahust, mis nad oma reklaamide ülesskleepimiseks ära tarvitasid," kirjutas Narva bolševistlik ajaleht „Rahvaleht". Reklaamist oli aga vähe kasu. Paremini ei käinud ka vene kodanlaste käsi, kes esinesid „parteitu" nimekirjaga. Haledalt kukkusid läbi menševikud. Nad said kõigest 77 häält. Esseerid panid suuri lootusi soldatitele, kuid bolševike valimiseelsed koosolekud vähendasid sõjaväes tunduvalt esseeride mõju. Viimaste poolt anti Narvas 4,5 korda vähem hääli kui bolševike poolt. Uues linnavolikogus said bolševikud 17 ja esseerid 4 kohta, menševikud aga ei saanud ühtki kohta.[34] Narva linnavalitsus läks täielikult bolševike kätte.

Tartu parteiorganisatsioonis aga ei saadud aru vajadusest kasutada ka linnavolikogu valimisi kokkuleplaste paljastamiseks ja astuti nendega valimisblokki „ühendatud sotsialistide" nimekirja esitamisega. Sellega rikuti VSDT(b)P VI kongressi otsust, mis lubas valimisblokke ainult Keskkomitee nõusolekul. Hiljem mõistis Tartu bolševistlik organisatsioon selle blokeerumise hukka ning bloki initsiaatorid J. Lehman ja P. Lukin heideti parteist välja.[35]

Tallinna uus linnavolikogu tuli kokku augusti keskel. Volikogu juhatajaks valiti J. Anvelt kui kõige suurema rühma esindaja. Et pahempoolsed esseerid toetasid bolševikke, said viimased 9 linnanõuniku-kohast 5 kohta. Uueks linnapeaks, keda nüüd nimetati linnavalitsuse esimeheks, valiti V. Vöölmann.

Tallinna linnavalitsuse üleminek bolševike kätte oli töörahva suur võit. Tallinna vana, kodanlik linnavalitsus oli paljude aastate jooksul linna vara raisanud ja linna toitlustamise spekulantide kätte andnud. Soldatite perekondadele abirahasid ei makstud. Bolševikud alustasid otsustavat võitlust spekulatsiooni vastu. Hakati avama linnapoode ja sööklaid, organiseeriti töötute abistamise komitee. Linnavalitsuse rahvahariduse komisjon, mida juhtisid bolševikud, avas 20 uut algkooli 1000 õpilasele ning lõi õppimisvõimalused läti ja poola rahvusest noortele. Astuti samme uute lastevarjupaikade ja lasteaedade avamiseks. Komisjon tegi algust koolides soojade hommikusöökide andmisega. Majandusli-

[33] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 258.

[34] „Tööline" nr. 32, 21. augustil (3. septembril) 1917.

[35] „Klassivõitlus" nr. 67—68, 1925, lk. 12.

A. Leetsmann.

kult kehvematele õpilastele anti rahalist abi. Linna tööliste ja teenistujate palka tõsteti. Rahanduskomisjon tegi ettevalmistusi töörahvalt võetavate maksude vähendamiseks ja kodanluse kõrgemaks maksustamiseks. Bolševike ettepanekul seati Tallinna omavalitsusorganites sisse eestikeelne asjaajamine, millest kodanlus varem oli keeldunud.

Kodanlus püüdis uue linnavalitsuse tööd igati takistada, kuid töölised ja linna kehvikud toetasid linnavalitsust, sest nad olid oma kogemuste najal veendunud, et bolševikud on nende huvide ainsad kaitsjad.

Ka Narva linnavalitsus läks bolševike kätte.

Bolševike edu linnavolikogude valimistel kajastus kubermangu maanõukogu koosseisus. Uute linnavolikogude esindajatena läks sinna rida bolševikke, kes moodustasid oma fraktsiooni. Sellesse kuulusid J. Anvelt, A. Leetsmann, H. Pöögelmann, J. Sihver. A. Leetsmann oli maanõukogus juba kevadiste valimiste ajast. Fraktsiooni tööd juhatas J. Sihver.

Vallavolikogude valimised toimusid augusti lõpul ja septembris. Seni olid tegutsenud enamasti vanad vallavalitsused. Valimised toimusid terava klassivõitluse olukorras. Hallparunid püüdsid

iga hinna eest vallavalitsusi enda käes hoida. Parunid ja kulakud hirmutasid küla aktiviste Saksa vägede tulekuga ja suurte karistustega, kuid töörahvas ei kartnud ähvardusi. Maatameeste komiteede poolt esitatud nimekirjad said suure poolehoiu osaliseks. Paljud vallavolikogud läksid kehvtalurahva kätte, kellest rõhuv enamik hoidis bolševike poole.

Tähtsat osa töötava rahva mobiliseerimisel bolševike partei loosungite alla etendas eesti bolševike töö augustis alanud ülevenemaalise Asutava Kogu valimiste kampaania ajal. Selles töös lähtusid eesti bolševikud VSDT(b)P VI kongressi otsustest ja VSDT(b)P Keskkomitee juurde loodud valimiste keskkomisjoni juhenditest.

Nende juhendite järgi oli bolševike üheks tähtsamaks ülesandeks valimiseelses selgitustöös vabastada maaproletariaat ja kehvtalurahvas kokkuleplaste mõju alt ning luua töölisklassi ja kehvtalurahva kindel liit.

Bolševikud kasutasid valimiskampaaniat oma seisukohtade selgitamiseks. Nad näitasid, et ei kodanlikud ega väikekodanlikud parteid suuda töötava talurahva nõudmisi täita.

Septembri algul koostasid eesti bolševikud oma kandidaatide nimekirja, mille eesotsas olid juhtivad partei liikmed: J. Anvelt, V. Kingissepp, H. Pöögelmann, J. Sihver, R. Vakmann. Bolševike nimekirja (Nr. 2) toetas ka Eestimaa maatameeste keskkomitee. Kuna armees toimusid valimised tsiviilelanikkonnast eraldi, siis esinesid bolševikud Balti mere laevastikus ja XII armees ka eraldi nimekirjadega. Need koostati VSDT(b)P Keskkomitee juhendite järgi.

Kui kodanlus oli juulipäevadel ainuvõimu enda kätte saanud, püüdis ta Venemaal revolutsiooni likvideerida ja monarhiat taastada. Üheks selle eesmärgi saavutamise abinõuks oli tööstuse desorganiseerimine.

Eestis hakkasid kapitalistid samuti tehaseid sulgema ja töölisi vallandama. Tallinna Nõukogu bolševike fraktsioon esines 30. augustil ettepanekuga tehaste sulgemine ja evakueerimine ära keelata, kuid esseeride ja menševike häältega lükati ettepanek tagasi. Järgmisel päeval avaldasid VSDT(b)P Eestimaa Büroo, Tallinna Komitee ja tema sõjaväeosakond ning Tallinna linnavolikogu bolševike fraktsioon „Deklaratsiooni Tallinna tööliste ja tööstusettevõtete seisukorra kohta". Deklaratsioonis öeldakse, et paljudes suuremates laevaehitus- ja teistes tehastes on hakatud tööd ja tootmist, samuti toormaterjali ja poolfabrikaatide juurdevedu vähendama ning töölisi vallandama (näiteks „Voltas"), põhjendades seda tehaste evakueerimise vajadusega, ettevõtted aga, mida ei suudeta välja vedada, kavatsetakse hävitada. Deklaratsioon nõudis majanduse kuritahtliku laostamise lõpetamist ja tõsiste sammude astumist tööliskontrolli kehtestamiseks tootmise ja saaduste jaotamise üle.

Bolševike deklaratsiooni toetas Tallinna vabrikuvanemate nõukogu, kes märkis, et evakueerimine võib toimuda ainult äärmise sõjalise vajaduse korral, kokkuleppel tööliste ja sõjaväelaste nõukoguga ning vabrikuvanemate nõukoguga ja nende järelevalve all, kusjuures töölised ja nende perekonnad peavad olema vabrikuomanike kulul materiaalselt kindlustatud.

Olukord toiduainetega varustamise alal oli väga raske. Jätkus äritsejate ja spekulantide kuritahtlik tegevus. Nad peitsid vilja, jahu ja muid toiduaineid, et hindu veelgi kõrgemale kruvida. Tallinna Nõukogu bolševike fraktsiooni algatusel võeti ette ladude revideerimine. Seda tööd organiseeris Tallinna jahutööliste ametiühingu sekretär bolševik M. Ehder. Suurspekulantide ladudest leiti mitu tuhat puuda peidetud vilja ja jahu.

Kõrvuti majanduse laostamisega valmistas kontrrevolutsioon ette sõjaväelist diktatuuri. 12.—15. augustil kutsuti Moskvas kokku niinimetatud „riiklik nõupidamine", mille ettevalmistamisest ja tööst võtsid osa ka Eesti kodanlike parteide ja esseeride liidrid. Kodanlus nõudis nõukogude täielikku likvideerimist ja „kõva käe" valitsust ning esitas sõjaväelise diktaatori kandidaadiks kindral Kornilovi. Nõupidamisel esinedes andis viimane avalikult mõista, et revolutsiooni mahasurumiseks on tarvis avada saksa imperialistidele tee Petrogradi peale.

21. augustil sooritasidki kontrrevolutsioonilised kindralid eesotsas Korniloviga alatu äraandmise akti — loovutasid Riia sakslastele. Mõne päeva pärast suunas Kornilov oma väed Petrogradi ja Moskva peale.

Ainus jõud, kes oli võimeline juhtima rahvahulkade võitlust Kornilovi vastu, oli bolševike partei. VSDT(b)P Keskkomitee üleskutsel asusid töölised, soldatid ja madrused üksmeelselt võitlusse Kornilovi mässu mahasurumiseks. Loodi revolutsioonilised staabid ja komiteed, organiseeriti tööliste, soldatite ja madruste väesalgad. Töölised nõudsid revolutsiooni kaitsmiseks relvi ja astusid massiliselt Punakaarti.

Võitlusse kontrrevolutsioonilise mässu vastu astusid ka Eesti töölised ja Eestis asuvad soldatid ning madrused. Töörahvahulgad nõudsid nõukogudelt otsustavaid samme kontrrevolutsioonilise mässu mahasurumiseks. Petrogradi Nõukogu eeskujul moodustas Tallinna Nõukogu kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komisjoni. Tallinna Nõukogu Täitevkomitee liikmetest moodustati Revolutsiooniline Tribunal. Nõukogu võttis vastu bolševike ettepaneku organiseerida töölistest võitlussalgad. Tallinna Nõukogu, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, laevakomiteede, sõjaväe ja töölisorganisatsioonide esindajate ühisel koosolekul otsustati kõik Tallinna piirkonna revolutsioonilised jõud seada lahingukorda, et mitte Kornilovi vägesid läbi Eesti Petrogradi peale lasta. Balti laevastiku madrused-bolševikud tegid selgitustööd korniilovlaste ešelonides, kes olid Eestist läbi minemas. Narvas tegutses

Kornilovi mässu päevil aktiivselt V. Kingissepp. Narva bolševikud pidasid raudteelaste abiga kinni sõjaväe-ešelonid, kes kavatsesid Kornilovi peajõududega ühineda. Bolševike selgitustöö tagajärjel mõistsid Narva jõudnud väeosad Kornilovi vandenõu hukka ja allusid täielikult Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogule.

Tegelikult eesti kodanlikud natsionalistid toetasid Kornilovi mässu. Kodanluse liidrid Poska, Päts ja Tõnisson ning kogu nende niinimetatud „demokraatlik blokk" ajasid kubermangu maanõukogus nurja Kornilovi mässu hukkamõistva otsuse vastuvõtmise.

Bolševike poolt mobiliseeritud revolutsioonilised rahvahulgad likvideerisid Kornilovi mässu ja Kornilov areteeriti. Kodanluse ja mõisnike katse revolutsiooni lämmatada kukkus läbi.

Kornilovi mäss oli revolutsioonile äärmiselt ohtlik. Võitluses Kornilovi mässu vastu toimus töörahva massilise liikumise tõus ja paljud nõukogud astusid kindlalt Kornilovi vastu välja. Seda kõike arvesse võttes tegi V. I. Lenin esseeridele ja menševikele, kes olid nõukogus ikka veel ülekaalus, ettepaneku võtta kogu võim nõukogude kätte. Sellega püüdsid V. I. Lenin ja teised bolševikud kasutada viimast revolutsiooni rahuliku arenemise võimalust, võimu rahulikku nõukogude kätte ülemineku võimalust. Kuid esseerid ja menševikud jätsid ka selle võimaluse kasutamata. Säärases olukorras jäi ainsaks väljapääsuks Ajutise Valitsuse kukutamine relvastatud ülestõusu abil.

4. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit Eestis

Pärast Kornilovi mässu likvideerimist algas nõukogude kiire bolševiseerumine, mis andis tunnistust bolševike autoriteedi järsust tõusust rahvahulkades, eriti sõjaväes ja laevastikus. 31. augustil tunnistas Petrogradi Nõukogu bolševike poliitika õigeks ja nõudis võimu üleminekut nõukogude kätte. 5. septembril läks bolševike poole üle Moskva Nõukogu. Partei seadis uuesti päevakorrale loosungi „Kogu võim nõukogudele!", kuid nüüd tähendas see loosung Ajutise Valitsuse vastu suunatud relvastatud ülestõusu, mis pidi kehtestama proletariaadi diktatuuri.

Eestis oli Narva Nõukogu juba 3. augustil Ajutisse Valitsusse suhtumise küsimuses vastu võtnud bolševistliku resolutsiooni.[36] Tallinna Nõukogu 5. septembri resolutsioonis öeldi, et tuleb mitte ainult kõrvaldada valitsusest kadettide partei esindajad kui otsesed kontrrevolutsioonilisest vandenõust osavõtjad, vaid on tarvis ka välja juurida kogu kokkuleppepoliitika, mis soodustas

[36] Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1958, lk. 171.

Grupp Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee liikmeid 1917. aastal. Esimeses reas vasakult teine — A. Seidelberg (sekretär), neljas — A. Daumanis (esimees).

korniilovlaste väljaastumist, ning kehtestada proletariaadi ja kehvtalurahva revolutsiooniline võim.[37] Selle resolutsiooni vastuvõtmine tähendas Tallinna Nõukogu üleminekut bolševike poole.

25. septembril tegi kubermangu maanõukogu bolševike fraktsioon ettepaneku maanõukogu demokraatlikul alusel viivitamata ümber valida. Kodanlikud tegelased ja nende käsilased ei julgenud bolševike ettepanekut otsekohe tagasi lükata. Sellepärast moodustasid nad erilise komisjoni, kellele tehti ülesandeks ette valmistada Eesti Asutava Kogu valimised. See pidi asendama maanõukogu. Ka tegid bolševikud „pahempoolsele blokile" (esseerid, menševikud, tööerakondlased) ettepaneku parempoolsete parteidega koaleerumine lõpetada ja koos bolševikega töörahva huvide eest välja astuda. Kuid kokkuleplased laveerisid ega tahtnud parempoolsetega koostöö lõpetamisest kuuldagi. Avalikkuse survel olid nad siiski sunnitud toetama mõningaid bolševike ettepanekuid koolide reformi alal: seada koolides sisse emakeelne õpetus ja võtta ära vallakoolid kiriku juhtimise alt.

[37] Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1958, lk. 224—225.

Pärast enamuse saavutamist Petrogradi, Moskva ja teiste suuremate linnade nõukogudes hakkasid bolševikud nõudma II ülevenemaalise nõukogude kongressi kokkukutsumist. Juunikuus I kongressil valitud Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee oli esseeride ja menševike käes. Viimased saboteerisid II kongressi kokkukutsumist, sest rahva meeleolu arvestades võis juba ette näha, et bolševikud saavad kongressil enamuse. Nõukogude kongressi asemel kutsus Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee Petrogradis kokku Demokraatliku nõupidamise. Nõupidamise koosseis oli ilmselt võltsitud: linnavolikogud, semstvod ja kooperatiivid omasid rohkem hääli kui tööliste ja soldatite saadikute nõukogud ning sõjaväeorganisatsioonid. Nõupidamine algas 14. septembril. Seal moodustati Vabariigi Ajutine Nõukogu ehk Eelparlament.

Bolševikud võtsid Demokraatlikust nõupidamisest esseeride ja menševike paljastamise eesmärgil osa. Eesti bolševike poolt käis nõupidamisel V. Kingissepp. Bolševikud boikoteerisid Eelparlamenti ja jätkasid II nõukogude kongressi kokkukutsumise ettevalmistamist. VSDT(b)P Keskkomitee soovitas kohapeal läbi viia kubermangude ja piirkondade nõukogude kongressid.

Septembri teisel poolel valmistasid saksa imperialistid ette suurt operatsiooni, mille eesmärgiks oli vallutada esmalt Riia lahes olevad Eesti saared ja seejärel Tallinn ning Petrograd. Suure jõudude ülekaalu tõttu õnnestus sakslastel 29. septembril Saaremaal maabuda ja oktoobri algul Saare-, Hiiu- ning Muhumaa vallutada. Ajutine Valitsus eesotsas Kerenskiga tegi ettevalmistusi Moskvasse põgenemiseks ja Petrogradi äraandmiseks saksa imperialistidele, lootes viimaste abiga revolutsioonilist liikumist Venemaal lämmatada. Kuid Balti laevastiku meremeeste kangelaslik vastupanu sulges saksa imperialistidele tee Petrogradi.

Bolševike väsimatu töö tulemusena oli töörahvas 1917. aasta septembriks veendumusele jõudnud, et Venemaa päästmiseks on vaja rahvavastane Ajutine Valitsus kukutada. Venemaa elas üle üldrahvalikku kriisi. Rahvamajandus veeres allamäge. Rõhutud hulgad ei tahtnud elada vanaviisi, ei tahtnud taluda kodanluse ja tema sabarakkude võimutsemist. Venemaal olid olemas kõik revolutsioonilise situatsiooni tunnused.

Töölisliikumine jõudis vahetult võimuprobleemi juurde. VSDT(b)P Tallinna Komitee tegi I. Rabtšinskile ülesandeks koos Tsentrobalti esindajaga edaspidise tegevuskava küsimused läbi arutada. Nende küsimuste arutamisest võttis osa ka Tallinna saabunud VSDT(b)P Keskkomitee esindaja. Tehti ettepanek korraldada üle-eestimaaline töörahva, soldatite ja madruste esindajate nõupidamine.

27. septembriks kutsuski VSDT(b)P Tallinna Komitee võimuküsimuse arutamiseks kokku Tallinna Nõukogu, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, töölisvanemate nõukogude ja laeva- ning

polgukomiteede esindajad, kokku umbes 700 inimest.[38] Nõupidamine toetas üksmeelselt bolševike partei poliitikat ja nõudis kogu võimu üleandmist nõukogudele. Vastuvõetud otsuses märgiti, et Tallinna garnison on valmis nõukogude võimu kehtestamiseks välja astuma. Selle otsuse poolt hääletasid kõik delegaadid, välja arvatud mõned parempoolsed esseerid ja menševikud.

Järgmisel päeval võeti vastu otsus saata esindajad Petrogradi, Moskvasse, Kroonlinna ning kõigisse Eesti nõukogudesse, et Tallinna nõupidamise tulemused teatavaks teha.

28. septembril toimus analoogiline nõupidamine Helsingis, kus I. Rabtšinski esines ettekandega Eestis valitsevast poliitilisest olukorrast. Nõupidamine otsustas saata oma delegatsiooni Petrogradi, et informeerida VSDT(b)P Keskkomiteed Soomes ja Eestis kujunenud olukorrast. VSDT(b)P Keskkomitee tunnistas teadaanded väga tähtsaks ja otsustas olukorra igakülgseks läbiarutamiseks kokku kutsuda põhjapiirkonna nõukogude kongressi.

Eesti bolševike delegaadid kinnitasid bolševike partei Keskkomiteele, et Eestimaa poolt ei lasta ainustki soldatit Petrogradi kallale.[39]

Iga päevaga kasvas bolševike partei mõju maatöörahva hulgas. Virumaal, Harjumaal ja Tartumaal toimusid maatameeste konverentsid, kus saadikud hääletasid üksmeelselt bolševistlike resolutsioonide poolt. Virumaa konverentsil olid esindatud peaaegu kõik vallad. Igal pool tegutsesid aktiivselt bolševike partei rakukesed, põllutööliste ühingud ja maatameeste komiteed (kohati nimetati neid sulaste saadikute nõukogudeks).

Bolševistlike loosungite poolt oli suur osa Eestis paiknevatest soldatitest. Tallinna piirkonnas asuvates väeosades ja sõjalaevadel juhtis bolševike tegevust VSDT(b)P Tallinna Komitee sõjaväeorganisatsioon eesotsas I. Rabtšinski ja P. Devišiniga. Uued Tallinna saabunud polgud pöördusid kõnelejate saamiseks esmajoones bolševike partei poole. 1905. aastal langenute mälestuseks Tallinnas 16. oktoobril korraldatud demonstratsioonist võtsid peale tööliste osa ka kõik sõjaväeosad. Rindelt saabunud soldatid tulid demonstratsioonile püssidega, kahurväelased suurtükkidega. Enamik demonstratsiooni loosungeid olid bolševistlikud: „Maha Ajutine Valitsus!", „Maha Kerenski!", „Kogu võim nõukogudele!".

Tartu sõjaväeosades suurenes bolševike mõju samuti päevast päeva, eriti pärast seda, kui Tartu saabus alalisele tööle VSDT(b)P Eestimaa Büroo liige H. Suuder. VSDT(b)P Tartu Komitee juurde loodi sõjaväeorganisatsioon, mida juhtis A. Jea. Tartu eesti tagavarapataljonis, mis suuremalt osalt koosnes töölistest ja kehv-

---

[38] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 334—336.

[39] Победа Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник воспоминаний участников революции в промышленных центрах и национальных районах России. Москва, 1958, lk. 421.

I. Rabtšinski

talupoegadest, tegid laialdast poliitilist selgitustööd soldatid A. Vink ja E. Otter, kes kuulusid Tartu bolševike sõjaväeorganisatsiooni. Pataljonis loodi parteiorganisatsioon ja enamik soldateid hakkas toetama bolševike seisukohti. Suurt abi andis Tartu bolševikele siia paigutatud läti küttide tagavarapolk, millest suurem osa oli bolševike poolt. Läti küttide esindaja B. Bruneniek jt. võtsid aktiivselt osa VSDT(b)P Tartu organisatsiooni ja Tartu Nõukogu tööst. B. Bruneniek oli Tartu Nõukogu esindajaks ka Eestimaa nõukogude II kongressil.

Järk-järgult kasvas partei mõju ka sõjaväeosades, mis olid paigutatud väikelinnadesse ja maale, kus bolševike organisatsioonid ei olnud igal pool rohkearvulised. Rakveres asuvas 1. eesti polgus võttis kontrrevolutsiooniline juhtkond kõik abinõud tarvitusele, et takistada „Töölise", „Maatamehe", „Pravda" ja teiste proletaarsete ajalehtede lugemist soldatite hulgas, ning levitas hulgaliselt reaktsioonilisi kodanlikke ajalehti. Polgu kodanlik-natsionalistlikud ohvitserid püüdsid isegi ümbruskonna külades ja asulates teha kontrrevolutsioonilist propagandat.[40] Kuid kõigele vaatamata kasvas 1. eesti polgus teadlike soldatite arv. Septembris pani rühm polgu soldateid toime korjanduse bolševistliku ajalehe „Tööline" heaks.

[40] „Maatamees" nr. 29, 23. septembril (6. oktoobril) 1917.

V. I. Lenin kuulutab II ülevenemaalisel nõukogude kongressil välja nõukogude võimu
V. Serovi maali reproduktsioon

Üldrahvalik kriis kiirendas menševike ja esseeride parteide lagunemisprotsessi. Oktoobri algul asutasid eesti menševikud, kes seni olid kuulunud sotsiaaldemokraatlikku „Ühendusse" (Plehhanovi „Jedinstvo" järgi), Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei, milles juba kohe konverentsil tekkis kaks voolu — kaitsesõjalased ja „internatsionalistid". Veidi varem, 1917. aasta suvel, olid eesti esseerid asutanud oma rahvusliku Eesti Sotsialistide-Revolutsionääride Partei. Kuid peagi tekkisid ka siin parempoolne ja pahempoolne tiib. Kartes soldatite ja talurahva laiade hulkade poolehoidu lõplikult kaotada, hakkasid pahempoolsed esseerid nõukogudes ikka sagedamini bolševike poolt hääletama.

V. I. Lenin, kes sel ajal põranda all oli, jälgis pingsa tähelepanuga revolutsiooni arenemise käiku Venemaal ja reageeris igale väiksemalegi muutusele rahva meeleolus ning klassijõudude vahekorras. Ta kirjutas terve rea põhjapaneva tähtsusega teoseid, artikleid ja kirju, mis olid parteile juhendiks sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamisel ning läbiviimisel. Eriti tähtsad olid V. I. Lenini teosed „Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda" ning „Riik ja revolutsioon".

12. ja 14. septembri vahel kirjutas V. I. Lenin kirja bolševike partei Keskkomiteele, Petrogradi ja Moskva komiteele („Bolševikud peavad võtma võimu") ning kirja Keskkomiteele („Marksism ja ülestõus"). Neis kutsus ta parteid ülestõusu organiseerima ja töötas üldjoontes välja relvastatud ülestõusu plaani. 15. septembril arutati V. I. Lenini kirja Keskkomitees ja kiideti selle seisukohad heaks.

Nüüd hakkas Keskkomitee relvastatud ülestõusu ette valmistama.

Ka Eestis asusid bolševikud intensiivselt ülestõusuks ettevalmistusi tegema. Suurt tööd Tallinna Punakaardi tugevdamisel tegi Punakaardi Keskkomisjon, mis asus Tööliste Majas. Komisjoni kuulusid bolševikud O. Rästas, H. Tederov, R. Vakmann jt. Tallinna bolševikud olid Punakaardi loomist alustanud juba kevadel. Algul koosnes see ainult partei liikmetest. 30. augustil oli Tallinna Nõukogu bolševike fraktsiooni ettepanekul otsustanud luua organiseeritud töölistest võitlussalgad. Sellega rajati Punakaardile kindlam alus. 1. septembril võeti Tallinna Nõukogu ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ühisel koosolekul vastu otsus muretseda tööliskaardiväele 1500 lahingupüssi, üks kuulipilduja ühes padrunitega ja 1000 revolvrit. Nüüd asuti kiiresti uusi Punakaardi salku looma ja neid välja õpetama. Narvas organiseerisid Punakaarti aktiivsed bolševikud A. Peis, J. Kaasik, A. Mesilane, J. Tõnisson ja K. Zarnovetski. Üksnes Kreenholmis kuulus Punakaarti mitusada töölist.

Juhtivad eesti bolševikud J. Anvelt, V. Kingissepp, H. Pöögelmann, I. Rabtšinski, J. Sihver ja R. Vakmann põhjendasid

V. I. Lenini juhenditele tuginedes partei häälekandjates „Tööline" ja „Maatamees" ning „Zvezda" avaldatud artiklites ja oma ettekandeis relvastatud ülestõusu vajalikkust. J. Sihver kirjutas oktoobri algul ajalehes „Tööline": „Ärevast ja raskest seisukorrast väljapääsemiseks on üksainus tee — see tee on: revolutsioonilise rahva eesotsas peab revolutsiooniline valitsus seisma, kes raudse käe ja kindla tahtmisega töölisklassi ... nõuded teoks teeks."[41] Ka edaspidistes artiklites rõhutas „Tööline", et ainukeseks pääseteeks on võimu ülevõtmine nõukogude kätte.

12.—14. oktoobril toimus Tallinnas Eestimaa nõukogude II kongress.

Selleks ajaks olid Eestis kõik tähtsamad nõukogud bolševiseerunud. Tartumaa nõukogude ümbervalimised toimusid septembri lõpul ja oktoobri algul. Nõukogude koosseis muutus täielikult. Tartu Nõukogu Täitevkomiteesse valiti 16 bolševikku, 8 esseeri ja 2 menševikku. Peale selle läks täitevkomiteesse üks esindaja Tartu Nõukogu töölissektsioonist ja üks soldatite sektsioonist, mõlemad bolševikud. Maatameeste sektsioon saatis täitevkomiteesse 5 bolševikku ja 2 esseeri. Seniajani oli maatameeste ja vähese maaga talupoegade Tartumaa organisatsiooni peetud esseeride kantsiks. Kokku oli uue Tartumaa Nõukogu Täitevkomitee 35 liikme hulgas 22 bolševikku.[42] Täitevkomitee presiidiumi valiti ainult bolševikud. 5. oktoobril võttis Tartu Nõukogu vastu otsuse, milles ta nõudis kogu võimu üleminekut nõukogude kätte.

Viljandi Nõukogu bolševiseerumisele eelnes menševike minemakihutamine VSDTP Viljandi organisatsioonist.

See organisatsioon oli asutatud 18. aprillil 1917. aastal. Liikmete väheste poliitiliste kogemuste tõttu pääsesid organisatsioonis juhtivale kohale menševikud eesotsas K. Grauga, kes nimetas end menševikuks-internatsionalistiks. K. Grau oli kaitsesõja jätkamise pooldaja ja püüdis selles vaimus organisatsiooni juhtida ning toetas nõukogus kodanlusega kokkuleppimise poliitikat. Teatavasti kutsus VSDT(b)P VI kongress kõiki revolutsioonilisi sotsiaaldemokraate üles viivitamatult katkestama organisatsioonilised sidemed menševike-kaitsesõjalastega, Vene ja rahvusvahelise imperialismi teenritega, ning ühinema VSDT(b)P ümber.[43] Bolševikud V. Lombak, E. Pöögelmann, J. Vanakamar jt. tegid organisatsiooni liikmete hulgas selgitustööd, kutsudes neid üles asuma kindlatele revolutsioonilistele seisukohtadele. Viljandit külastasid korduvalt H. Pöögelmann ja H. Suuder, kes tutvustasid sealseid sotsiaaldemokraate partei üldiste seisukohtadega.

Selgitustöö tagajärjel kasvas kiiresti organisatsiooni liikmete

[41] „Tööline". nr. 70, 4. (17.) oktoobril 1917.

[42] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 6, 1928, lk. 46.

[43] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 388—389.

teadlikkus. 1. oktoobril võeti Viljandi organisatsiooni koosolekul pärast H. Pöögelmanni ettekannet üksmeelselt (vastu hääletas ainult K. Grau) vastu resolutsioon, mis kiitis bolševike taktika heaks. Seda võitu kindlustas järgmine, 3. oktoobril toimunud koosolek, kus valiti uus, bolševistlik komitee koosseisus: E. Pöögelmann, P. Puis, V. Lombak jt.

Pärast seda viidi parteiorganisatsiooni algatusel läbi kohaliku nõukogu ümbervalimised ja organiseeriti selles bolševike fraktsioon.[44]

Bolševikud olid Eestimaa nõukogude II kongressil rõhuvas enamuses. Tartu, Narva, Viljandi ja Rakvere nõukogu olid saatnud kongressile ainult bolševistlikud delegaadid. Kõigest üks delegaat oli menševik. Esseeridest olid kongressil ainult pahempoolsed, kes hääletasid bolševike resolutsioonide poolt. Kongressi juhatajaks valiti bolševik V. Milanov. Kongress kiitis bolševike partei poliitika täielikult heaks ja võttis vastu bolševistlikud resolutsioonid võimu-, rahu- ning majandusküsimuses, rõhutades, et Ajutisel Valitsusel ega ka Eelparlamendil ei ole töörahva usaldust ja et ainult kogu võimu üleminek nõukogudele võib riigi ning revolutsiooni hukatusest päästa. Narva Nõukogu delegaat märkis kongressil, et Narvas ja selle ümbruskonnas asuvate väeosade soldatid näevad revolutsiooni päästmist ainult nõukogude võimu kehtestamises.

Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteed kongressil ei valitud, vaid pandi kõigile Eestimaa nõukogudele ette valida kohapeal oma esindajad Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteesse ja saata need hiljemalt 18. oktoobriks Tallinna. Tallinna Nõukogu poolt valiti 6 bolševikku, 1 internatsionalist, 4 esseeri ja 1 menševik.[45] Tuntud eesti bolševikest valiti täitevkomiteesse J. Anvelt (esimees), J. Heintuk, V. Kingissepp, J. Käspert (sekretär) jt.

10. oktoobril toimus salaja Petrogradi saabunud Lenini juhtimisel VSDT(b)P Keskkomitee koosolek, kus otsustati lõplikult relvastatud ülestõusu küsimus. Seejärel saatis Keskkomitee suurematesse keskustesse ja rindele oma volinikud, kellele tehti ülesandeks ülestõusu juhtimine kohapeal.

Oktoobrirünnaku ettevalmistamise üheks tähtsamaks lüliks oli Petrogradis (Smolnõis) bolševike poolt kokkukutsutud põhjapiirkonna nõukogude kongress, mis toimus 11.—13. oktoobril ja millest võtsid osa Petrogradi-lähedased Põhja-Venemaa nõukogud, kaasa arvatud Balti laevastiku organisatsioonid ning Tallinna, Tartu ja Narva nõukogu. Kongressi ettevalmistamisest ja tema tööst võtsid aktiivselt osa I. Rabtšinski, K. Rimša jt. I. Rabtšinski esines ettekandega Eestis valitseva olukorra kohta.

V. I. Lenini poolt väljatöötatud üldises ülestõusu plaanis oli

[44] „Звезда" nr. 24, 21. oktoobril 1917.
[45] „Tööline" nr. 81, 19. oktoobril (1. novembril) 1917.

Eestil tähtis koht, sest ta moodustas revolutsiooni keskuse — Petrogradi vahetu tagala.

Kirjas põhjapiirkonna nõukogude kongressi delegaatidelebolševikele rõhutas Lenin, et „ainult Balti laevastiku, Soomes asuvate vägede, Tallinna ja Kroonlinna viivitamatu väljaastumine Piiteri all olevate korniilovlike vägede vastu suudab päästa Vene ja ülemaailmse revolutsiooni... Asi seisab ülestõusus, mille võib ja peab otsustama Piiter, Moskva, Helsingi, Kroonlinn, Viiburi ja Tallinn. Piiteri all ja Piiteris — just seal on võimalik ja tuleb otsustada ning läbi viia see ülestõus võimalikult tõsiselt, võimalikult hästi ettevalmistatult, võimalikult kiiresti, võimalikult energiliselt."[46]

Põhjapiirkonna nõukogude kongress toimus täielikult bolševistlike loosungite all. Kongressi peaküsimuseks oli võimuküsimus. Poliitilise olukorra kohta vastuvõetud resolutsioonis öeldi, et rahvast ja revolutsiooni võib päästa ainult võimu viivitamatu üleminek nõukogude kätte nii keskuses kui ka kohtadel. Kongressi lõpul valiti 17-liikmeline Põhjapiirkonna Nõukogude Komitee, kuhu kuulus 11 bolševikku ja 6 esseeri. Eesti esindajana valiti Põhjapiirkonna Komiteesse I. Rabtšinski.[47]

Põhjapiirkonna nõukogude kongressi tähtsust iseloomustades kirjutas I. Rabtšinski, et „peaasjalikult siin, põhjapiirkonna nõukogude kongressil, töötati välja ühiste väljaastumiste plaan, ühendusepidamise kord jne.; iga osavõtja teadis, mis ta peab tegema ja kuidas tegutsema"[48]. Kõiki põhjapiirkonna nõukogude kongressist osavõtnud bolševikke informeeriti VSDT(b)P Keskkomitee 10. oktoobri otsusest. Kohtadele tagasi jõudes alustasid nad kohe ülestõusu ettevalmistamist.

VSDT(b)P Keskkomitee juhendi kohaselt loodi Petrogradi Nõukogu juurde Sõja-revolutsioonikomitee. 16. oktoobril toimus VSDT(b)P Keskkomitee laiendatud koosolek, kus kinnitati V. I. Lenini resolutsioon ülestõusu kohta ja valiti ülestõusu juhtimiseks Sõja-revolutsioonikeskus. Otsustati, et Keskkomitee Sõja-revolutsioonikeskus kuulub partei organina Sõja-revolutsioonikomitee kui nõukogude organi koosseisu.

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee loodi 22. oktoobril Tallinna Nõukogu ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ühisel koosolekul. Koosolek toimus bolševike juhtimisel. Komitee esimeheks valiti I. Rabtšinski ja aseesimeheks V. Kingissepp. Sõja-revolutsioonikomiteed organiseeriti ka Tartus, Narvas, Valgas, Kundas ja mujal. Töötati välja relvastatud ülestõusu plaan, mille kiitis heaks VSDT(b)P Tallinna Komitee. Viimase juures oli moodustatud Revolutsioonikomitee, kelle liikmed kuulusid Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee koosseisu.

[46] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 160—161.
[47] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 124, nim. 1, s.-ü. 1583, leht 14.
[48] „Klassivõitlus" nr. 11, 1919, lk. 18.

Petrogradis algas ülestõus 24. oktoobril, enne II nõukogude kongressi avamist. Nii ülestõusu ettevalmistamist kui ka läbiviimist juhtis V. I. Lenin. 25. oktoobri hommikuks oli kodanlik Ajutine Valitsus kukutatud. Viimase valdusse oli jäänud ainult Talvepalee, aga ööl vastu 26. oktoobrit vallutati ka see kodanluse diktatuuri viimne kants ja areteeriti seal asuv Ajutine Valitsus, välja arvatud Kerenski, kel läks korda põgeneda.

25. oktoobri õhtul alustas oma tööd II nõukogude kongress, mille 670 delegaadist 390 olid bolševikud.[49] Enamik ülejäänuist olid pahempoolsed esseerid. Eestist võtsid kongressist osa J. Anvelt, S. Smirnov, B. Bruneniek ja teised.

V. I. Lenini poolt koostatud kongressi üleskutses „Töölistele, soldatitele ja talupoegadele!" öeldi, et „toetudes Petrogradis toimunud tööliste ja garnisoni võidukale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte ... kogu võim kohapeal läheb tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte, kes peavadki kindlustama tõelise revolutsioonilise korra"[50].

Järgmisel istungil võttis kongress V. I. Lenini ettekannete põhjal vastu kaks määratu suure ajaloolise tähtsusega dekreeti. Rahudekreedis tegi nõukogude kongress kõigile sõdivatele maadele ja nende rahvastele ettepaneku alustada läbirääkimisi sõja lõpetamiseks ning õiglase, demokraatliku rahu sõlmimiseks. Maadekreediga kuulutati välja kõigi mõisamaade tasuta konfiskeerimine ja kogu maa üleminek rahva kätte. Kongress moodustas Nõukogude valitsuse — Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas V. I. Uljanov-Leniniga.

Tallinnas läks võim Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee kätte tegelikult juba 23. oktoobril kell 7 õhtul.

Sel päeval määras Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee oma komissarid sõjaväeosadesse ja linna ning merekindluse strateegilistesse punktidesse, kohaliku väejuhatuse juurde, posti- ja telegraafiasutustesse ning raudteejaamadesse. Kõik sõjaväeosad teatasid oma valmisolekust toetada nõukogude võimu.

Alarmeeriti ning seati lahinguvalmis revolutsioonilised väeosad ja sõjalaevad. Korrapidamine tänavatel läks revolutsioonilise sõjaväepatrullide ja Punakaardi kätte. Relvastatud revolutsiooniliste jõudude ülekaal ja töörahva laialdane toetus nõukogude võimule olid aga oktoobripäevil nii ilmsed, et klassivaenlane kartis pead tõsta ja relvastatud vastupanu osutada.

Tartu Sõja-revolutsioonikomitee sai 24. oktoobril Petrogradist partei Keskkomiteelt korralduse võtta viivitamatult võim nõukogude kätte. Seda korraldust asuti kohe ellu viima. 25. oktoobril võttis komitee, kuhu kuulusid A. Jea, H. Suuder, A. Vink,

---

[49] Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде, Москва, 1957, lk. 436—437.

[50] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 219.

K. Rimša, V. Liiger (esimees) ja teised bolševikud, kõik valitsusasutused enda kätte.

26. oktoobril tegi Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee korralduse tagandada Ajutise Valitsuse kubermangukomissar ja maakondade komissarid ning anda nende funktsioonid üle nõukogudele. Järgmisel päeval võttis V. Kingissepp Sõja-revolutsioonikomitee volitusel üle kodanluse võimukeskuse — kubermanguvalitsuse. Narva Nõukogu poolt valitud Sõja-revolutsioonikomitee (A. Tiimann, A. Daumanis, J. Onksion jt.) tagandas 27. oktoobril Ajutise Valitsuse komissari.

26. oktoobril avaldas Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee üleskutse „Kõigile soldatitele, madrustele ja töölistele, kõigile Eestimaa elanikkudele!", milles kirjutati: „Kõige suurem revolutsioon on möödas... Sõja-revolutsioonilisel komiteel Eestimaa nõukogude täidesaatva komitee juures on täieline võim Eestimaal. Kohtadel on võim tööliste, soldatite, maatameeste ja väikemaapidajate nõukogude kui täieõigusliste organite oma." Üleskutses kutsuti valvsusele ja revolutsioonilise nõukogude võimu kaitsmisele.

Oktoobripäevade ajal oli Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee alalises ühenduses Petrogradi Sõja-revolutsioonikomiteega ja VSDT(b)P Keskkomitee Sõja-revolutsioonikeskusega. I. V. Rabtšinski kirjutab oma mälestustes, et võimu vallutamise ajal Tallinnas pidas ta sidet otseühendustelefonil J. M. Sverdloviga. „Seega oli mul võimalus anda talle vajalikke teateid olukorrast Tallinnas. Enne seda saatsin talle teateid miinilaevadega, mis pidasid igapäevast korrapärast ühendust Tallinna ja Petrogradi vahel. Kandsin J. M. Sverdlovile kõigest ette ning ta oli sündmustega täiesti kursis."[51]

Samal päeval, kui olid saabunud teated revolutsiooni võidust Petrogradis, algasid Tallinna tehastes, sõjaväeosades, asutustes ja maal miitingud ning koosolekud, kus töörahvas, soldatid ja madrused kiitsid heaks võimu ülemineku nõukogude kätte ja lubasid uut, revolutsioonilist võimu üksmeelselt toetada. Lutheri vabriku töölised kirjutasid oma resolutsioonis 26. oktoobrist: „Meie tervitame sõja-revolutsioonikomiteed ja kõiki revolutsioonilisi organeid, kes proletariaadi kasude kaitseks valvel on, ja avaldame neile täielikku usaldust."[52] Vene-Balti tehaste tööliste ja soldatite üldkoosolek, millest võttis osa umbes 1000 inimest, pöördus Sõja-revolutsioonikomitee poole üleskutsega astuda samme revolutsiooni vaenlaste vastu. „Praegu on Tallinnas valitsus sõja-revolutsioonikomitee käes," kirjutasid oma resolutsioonis Looderaud-

[51] Победа Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник воспоминаний участников революции в промышленных центрах и национальных районах России, Москва, 1958, lk. 415.

[52] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 384.

tee 9. jaoskonna töölised ja teenistujad. „Meie, Tallinna raudteelased, saame kõiki Tallinna sõja-revolutsioonikomitee käskusid täitma."[53]

Eesti kodanluse kontrrevolutsioonilised jõud („omakaitse", tagavaramiilits jne.) olid isoleeritud ja töörahva revolutsioonilise jõududega võrreldes nõrgad. Kodanlus oli lootnud oma rahvuspolkudele, kuid ka nendes kahanes tema mõju järjest, eeskätt Tallinnas ja Tartus asuvais väeosades, kus enamik soldateid tuli töörahva poole üle.

Tallinna, Tartu, Narva ja teiste strateegiliselt tähtsate punktide ning raudtee kiire vallutamine Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee poolt tegi võimatuks kontrrevolutsiooni ulatuslikumad vastupanukatsed.

Sotsialistliku revolutsiooni kiire ning organiseeritud läbiviimine Eestis ajas nurja kontrrevolutsioonilise sõjakäigu läbi Eesti Petrogradi peale, mida kavatsesid kukutatud Ajutise Valitsuse peaminister Kerenski ja tema käsilane kindral Krasnov, kes andis Eestis asuvatele kasakaväeosadele käsu suunduda Gatšina alla. Kuid nad peatati. Eesti bolševikud täitsid ülestõusu plaanis neile usaldatud raske ülesande: mitte lasta vaenlast sotsialistliku revolutsiooni kantsi — Petrogradi tagalasse. Bolševikud organiseerisid raudteejaamades tõkkeid ja saatsid kohale agitaatorite rühmi, kes tegid kontrrevolutsionääride poolt petetud soldatite hulgas selgitustööd, mispeale viimased keeldusid revolutsiooni vastu välja astumast. Väsimatult organiseerisid neil päevil kontrrevolutsiooni katsetele vastupanu Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee liikmed I. Rabtšinski, V. Kingissepp, P. Devišin, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee esimees J. Anvelt, Tartu bolševikud H. Suuder, K. Rimša, A. Jea jt. Balti laevastiku Tallinna baasi meremehed saatsid Petrogradi revolutsioonile appi ristleja „Oleg" ja miinilaeva „Pobeditel".

Seega oli Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kohe pärast võitu Venemaa pealinnas Petrogradis võitnud ka Eestis.

Sotsialistlik revolutsioon võitis Eestis neilsamadel sisepoliitilistel ja rahvusvahelistel põhjustel nagu kogu Venemaalgi, sest oli ju Eesti üks paljurahvuselise Venemaa osa. Kuid lisaks oli veel rida asjaolusid, mis kindlustasid Eestis sotsialistliku revolutsiooni kiire võidu.

Eestis oli olemas tugevasti kontsentreeritud tööstus, kus töötas 50 000 tööstustöölist. Eesti töölisklass oli võidelnud õlg õla kõrval Vene töölisklassiga kahes eelmises revolutsioonis — 1905.— 1907. a. revolutsioonis ja 1917. a. Veebruarirevolutsioonis. Neis revolutsioonilahinguis olid eesti töölised saanud karastuse ja võitnud suure autoriteedi kogu töörahva hulgas. Eesti töölisklassil olid tihedad sõprus- ja võitlussidemed Venemaa töölistega, eriti

[53] EKPA, f. 6364, nim. 1, s.-ü. 69, leht 13.

Peterburi töölistega. Viimased abistasid eesti töölisi nende revolutsioonilises klassivõitluses pidevalt nii organisatsioonide kindlustamisel kui ka poliitilise selgitustöö korraldamisel.

Peaaegu $^2/_3$ Eesti talurahvast moodustasid proletaarlased ja poolproletaarlased. Oktoobrirevolutsiooni perioodil läks eesti bolševikel korda luua võimas töölisklassi ja kehvtalurahva liit, kes võitles proletariaadi diktatuuri, sotsialismi eest.

Eestis oli olemas ka rahvuslik vabadusliikumine, mis taotles rahvuslikku võrdõiguslikkust. Eesti kodanlus oli küll rõhutud rahvuse kodanlus, kuid oma ekspluataatorliku olemuse tõttu otsis ta eesti töörahva vastu liitu balti saksa mõisnike ja vene kodanlusega. Liitlaseks eesti töörahvale võitluses nii sotsiaalse kui ka rahvusliku rõhumise vastu oli Venemaa töörahvas, eelkõige vene töölised. Eesti bolševikel läks korda ühendada rahvuslik vabadusliikumine võitlusega kapitalismi kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest.

Sotsialistliku revolutsiooni võidu otsustavaks tingimuseks nii kogu Venemaa ulatuses kui ka Eestis oli see asjaolu, et rahvahulkade eesotsas võitles bolševike partei, Lenini partei, kellele oli võimsaks teenäitajaks marksismi-leninismi teooria. VSDT(b)P ridades oli ka eesti bolševike organisatsioon läbi käinud pika võitlustee ja omandanud revolutsioonilised kogemused. Ühtses rindes kogu VSDT(b) Parteiga, suure Lenini juhtimisel kindlustasid eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni võidu ka Eestis.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon likvideeris täielikult inimese ekspluateerimise inimese poolt. Ta avas maailma ajaloos uue ajastu — kapitalismi hukkumise ja sotsialismi, kommunismi võidu ajastu.

Oktoobrirevolutsiooni võidul oli määratu suur ajalooline tähtsus eesti rahva elus. Ta likvideeris kapitalistliku ekspluateerimise ja balti parunite laialdase maavalduse ning nende privileegid, kaotas rahvusliku rõhumise. Maa ja metsad, vabrikud ning tehased ja raudteed läksid töörahva kätte. Rahvas sai oma maa täieõiguslikuks peremeheks.

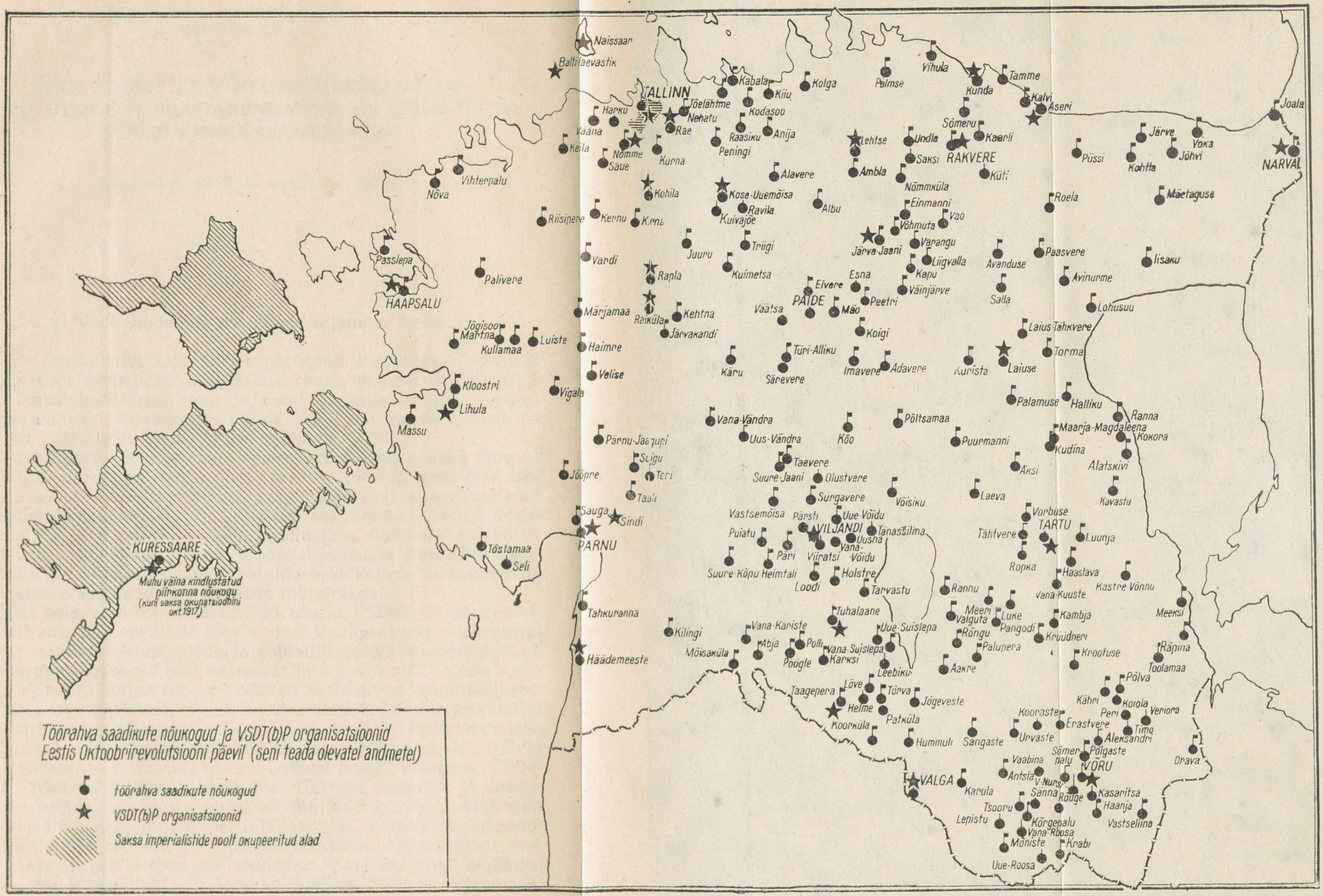

Töörahva saadikute nõukogud ja VSDT(b)P organisatsioonid Eestis Oktoobrirevolutsiooni päevil (seni teadaolevatel andmetel)

VII PEATÜKK

EESTI BOLŠEVIKE VÕITLUS SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI EDASIARENDAMISE JA NÕUKOGUDE VÕIMU KINDLUSTAMISE EEST

(Oktoober 1917 — veebruar 1918)

1. Nõukogude riikluse aluste rajamine Eestis

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kehtestas Venemaal proletariaadi diktatuuri. Töölisklass tõusis valitsevaks klassiks. Tema ümber koondusid linna ja maa töörahva hulgad, eeskätt kehvtalurahvas. Nõukogude võimu poolt oli rahva enamik — töölised, soldatid ja töötavad talupojad.

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena muutus põhjalikult Kommunistliku Partei seisund ja tema tegevuse iseloom. Temast sai valitsev partei, kes oli kutsutud lahendama uusi ajaloolisi ülesandeid. Need ülesanded seisid selles, et tuli Nõukogude riik üles ehitada ja seda kindlustada, ühiskond sotsialistlikult ümber korraldada, esimest sotsialismimaad vaenuliku kapitalistliku ümbruskonna kallaletungide eest kaitsta ja tugevdada solidaarsuse sidemeid teiste maade töörahvaga.

Eesti bolševike organisatsioonid asusid VSDT(b)P Keskkomitee juhtimisel energiliselt looma uusi kohapealseid võimuorganeid — tööliste, talupoegade ja soldatite saadikute nõukogusid. Parteiorganisatsioonid olid kasvanud ja tugevnenud. Nende autoriteet töörahva hulgas tõusis. Töölised ja töötavad talupojad astusid hulgaliselt parteisse, et uut elu üles ehitada ja seda kukutatud ekspluataatorite kallalekippumiste eest kaitsta. Rohkearvulised ja tugevad parteiorganisatsioonid töötasid Tallinnas — „Dvigateli" tehases, tselluloosivabrikus, Lutheri mööblivabrikus, „Wiegandi" tehases, raudtee-töökodades. Üksnes sadama- ja laevatehaste parteiorganisatsioonides oli üle 2000 inimese. Aktiivselt tegutsesid Narva, Pärnu ja Tartu bolševikud. Parteiorganisatsioonid olid loodud eranditult kõigis maakondades. Kolmekümne parteiorganisatsiooni ümber oli valdades (Harjumaal — Nehatus, Raikkülas; Järvamaal — Võhmutas, Amblas, Selistes; Pärnumaal — Häädemeestel; Viljandimaal — Tuhalaanes, Taageperas; Tartumaal — Arul, Laiusel, Lohusuus jne.). Kaunis suured organisat-

sioonid tegutsesid Aseris, Kundas, Mõisakülas, Sindis ja Türil. Eestis paiknevates XII armee väeosades oli 3200 bolševikku, nende hulgas küllaltki palju eestlasi. Balti laevastiku parteiorganisatsiooni kuulus 15 000 bolševiku ümber. Osa laevastikust aga asus teatavasti Eestis.

Parteiorganisatsiooni arvulise koosseisu kiire suurenemine, mis omalt poolt tõendas bolševike mõju määratut kasvu, nõudis ühtlasi hoolsamat valikut parteisse vastuvõtul, erilist tähelepanu partei ridade puhtuse suhtes. Parteisse vastuvõtmisel hakati teostama rangemat kontrolli. Tallinnas muutus tavaks panna parteisse astuda soovijate nimekirjad välja avalikuks tutvumiseks. Vastuvõtmine toimus organisatsiooni üldkoosolekul, kusjuures vaadati läbi kõik sissetulnud protestid ja avaldused.

Võimsaks relvaks partei ridade tugevdamisel oli bolševistlik ajakirjandus. Tol ajal ilmusid Eestis järgmised ajalehed: „Tööline", „Maatamees" ja „Utro Pravdõ" („Zvezda" sai pärast Oktoobrirevolutsiooni oma esialgse nime tagasi) Tallinnas, „Rahvaleht" Narvas, „Edasi" ja „Molot" Tartus, „Rahva Hääl" Võrus, „Töörahva Hääl" Viljandis.

Eesti parteiorganisatsioone juhtis endiselt VSDT(b)P Eestimaa Komitee, mille büroo oli valitud partei II konverentsil 1917. aasta augustis.

Kohe pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu avaldas VSDT(b)P Tallinna Komitee juures asuv Revolutsioonikomitee üleskutse kõigile Eestimaa elanikele ja sõjaväelastele, milles teatas, et rahva revolutsiooniline esindus — II nõukogude kongress — on võtnud võimu enda kätte ja kutsub kõiki nõukogusid kohtadel sedasama tegema.

Üleskutses teatati, et uus revolutsiooniline tööliste, talupoegade ja sõjaväelaste valitsus on teinud kõigile rahvastele ettepaneku kehtestada rahu ning astuda otsustavaid samme imperialistliku sõja lõpetamiseks. Peale selle on Nõukogude valitsus kaotanud rindel surmanuhtluse, andnud töölistele õiguse võtta tööstus oma kontrolli alla ja teinud otsuseks konfiskeerida mõisnike maad. Proletariaadi revolutsiooniline valitsus on hakanud teostama neid ülesandeid, mis rahvas revolutsiooni esimestest päevadest peale üles seadis.

Ühtlasi juhitakse üleskutses töörahva tähelepanu sellele, et tagurlike jõudude vastupanu ei ole veel murtud, et on vaja kodanluse ja mõisnike kõdunenud kantsid täielikult purustada. VSDT(b)P Tallinna Komitee juures asuv Revolutsioonikomitee kutsus kõiki revolutsioonilisi jõude ühinema, et kindlustada rahva võimu ning endise vägivallavalitsuse varemetel ehitada üles tõeline tööliste ja talupoegade vabariik.

Bolševike esimeseks ja kõige tähtsamaks ülesandeks oli luua üle kogu maa töörahva võimuorganid — nõukogud. Seal, kus nõukogud olid tekkinud juba enne Oktoobrirevolutsiooni, viidi

Edasi

Tartu Soldatite, Tööliste ja Maatameeste Saadikute Nõukogu häälekandja.

Nr. 1. Tartus, esmaspäewal, 29. nowembril (3. detsembril) 1917. a. Nr. 1.

Europas rewolutsion leekimas. Mässuline Zürich (Helwetsias) on sõjawägedega ümber piiratud. Lionis (Prantsusemaal) rahutused. Berlinis sõjariistus meeleawaldused. Ungaris asutatakse saadikute nõukogud.

Elagu rahwuswaheline rewolutsion

mis toob rahwastele rahu ja wabaduft.

Rewolutsioni wäerind ühinenud:

Rahwa Hääl

Wõru Sõjawäelaste ja Töörahwa Nõukogu Täidesaatwa Komitee Häälekandja.

Nr. 3. Laupäewal, 16. detsembril 1917. a. I. aastakäik.

Kõigi maade proletarlased ühinege!

Kõigi maade töörahwa hulkadele.

Tartu ja Võru nõukogude häälekandjad „Edasi" ja „Rahva Hääl".

läbi nende ümbervalimised. VSDT(b)P Eestimaa Büroo organisaatorite juhtimisel valiti kõigis maakondades töörahva saadikute nõukogude istungitel nõukogude juhtivad organid — täitevkomiteed. 1917. aasta novembri- ja detsembrikuu jooksul toimusid kõikjal maakondade töörahva ja sõjaväelaste saadikute nõukogude konverentsid, kus kinnitati nõukogude struktuur, mis võimaldas neil täita kõiki nõukogude riigiaparaadi funktsioone. Suurt tööd tegid bolševikud seoses vallanõukogude moodustamise ja ümbervalimistega. Neisse valdadesse, kus kehvtalurahvas ei olnud veel organiseeritud ega omanud küllaldasi poliitilisi kogemusi, saatis bolševike partei linnadest abiks teadlikke töölisi. Bolševike ennastsalgava töö tulemusena maatööliste ja kehvtalurahva hulgas loodi Eestis mõne kuuga valdade töörahva nõukogud ja pro-

letariaadi diktatuur sai sellega kindlad tugipunktid ka maal. Peaaegu kõigis ümbervalitud ja esmakordselt loodud nõukogudes said enamuse bolševikud ja nende pooldajad.

Aasta lõpuks oli juba ligikaudu kogu Eestis moodustatud nõukogude võimu organid — linnade, maakondade, valdade ja alevite töörahva saadikute nõukogud oma osakondadega. Tallinna Nõukogu tegevus paisus peagi niivõrd suureks, et 1918. a. jaanuaris otsustati Tallinnas moodustada ka rajooninõukogud.

Kõrgemaks võimuorganiks Eestis oli Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee. Täitevkomitee kõige tähtsamaks ülesandeks oli nõukogude võimu kindlustamine kohtadel. Jooksvaid sõjaväelisi ja tsiviilküsimusi lahendas täitevkomitee juures asuv Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee, kes jätkas siin tööd 1918. aasta jaanuari lõpuni.

1917. aasta novembri keskpaiku olid mitmed Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee liikmed vastuvõtul V. I. Lenini juures. Lenin vestles nendega Eesti sõjalise, poliitilise ja majandusliku olukorra üle.[1]

Eesti kodanlus püüdis nõukogude võimu kindlustamist kõigiti takistada ning organiseerida menševike ja esseeride abiga uue riigivõimu vastu sabotaaži. Tallinnas näiteks korraldasid kontrrevolutsionäärid postiametnike streigi, et katkestada side Petrogradi ja rindega. Streigist võtsid aga osa ainult kõrgemad ametnikud, kuna rõhuv enamik posti ja telegraafi teenistujaist ausalt tööd jätkas. Kubermanguvalitsuse ametnikud hävitasid arvepidamise dokumente ja raamatuid, et varjata kodanluse liidrite kuritarvitusi. Kodanluse ninamehed olid kõrvaldanud suuri summasid, mida nad kasutasid kontrrevolutsiooniliseks tegevuseks.

Tööstuskeskustes murti kodanluse võim kiiresti, aga maakondades ja valdades avaldas kodanlus ühiselt balti parunitega tugevat vastupanu. Nad püüdsid igati takistada nõukogude loomist ja kodanlike maakonnanõukogude ning vallavolikogude likvideerimist ja mõisate ülevõtmist.

Eesti kodanlus ja balti parunid, kelle koostöö süvenes vastavalt revolutsioonilise liikumise tõusule, moodustasid pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu omavahel rahvavastase bloki. Nad sepitsesid ühiselt vandenõusid nõukogude võimu vastu, tegid samuti katset Tartus, Viljandis, Märjamaal ja veel mõnel pool mujal valgekaartlikke salku asutada. Kontrrevolutsionäär Pitka poolt Viljandis organiseeritavale ratsapolgule hankis varustust Eestimaa rüütelkonna peamees parun Dellingshausen. Nõukogudevastased salgad likvideeriti aga peagi. Mitmel pool organiseerisid eesti kodanluse tegelased kulakute poegadest jõuke, kes paigutati parunite kaitseks mõisatesse ja keda viimased ülal pidasid. Kui Tallinna punakaardiväelased eesotsas bolševik Mihkel

[1] «Вопросы истории КПСС» nr. 4, 1960, lk. 149.

M. Aitsam.

Aitsamiga Püssi mõisa jõudsid, et kohalikke maatöölisi mõisa ülevõtmisel abistada, tungisid parunid koos eesti valgekaartlastega neile kallale ja tapsid M. Aitsami, R. Imbergi ja J. Kalmuse. See kõik nõudis revolutsioonilise valvsuse teravdamist ja uute abinõude rakendamist nõukogude võimu tugevdamiseks ning tema kaitsmiseks kontrrevolutsiooni kallaletungide vastu.

Võitluses nõukogude võimu vastu tegid eesti kodanluse ninamehed K. Päts, J. Tõnisson, J. Vilms jt. katset oma tööriistana ära kasutada endist kubermangu maanõukogu, mille Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 12. novembril oli laiali saatnud. 15. novembril tulid kodanlikesse ja väikekodanlikesse parteidesse kuuluvad maanõukogu saadikud omavoliliselt kokku ja teatasid, et nad ei tunnusta nõukogude võimu ning kuulutavad maanõukogu ainsaks kõrgeimaks võimukandjaks Eestis. See eesti kodanluse kontrrevolutsiooniline väljaastumine kutsus Tallinna tööliste hulgas esile sügava meelepaha. Töölised kogunesid bolševistlike loosungite ning punaste lippude all revolutsioonilisi laule lauldes Toompeale ja ajasid kontrrevolutsioonilise „kõrgema võimukandja" vastupanuta laiali. Linna töötavad

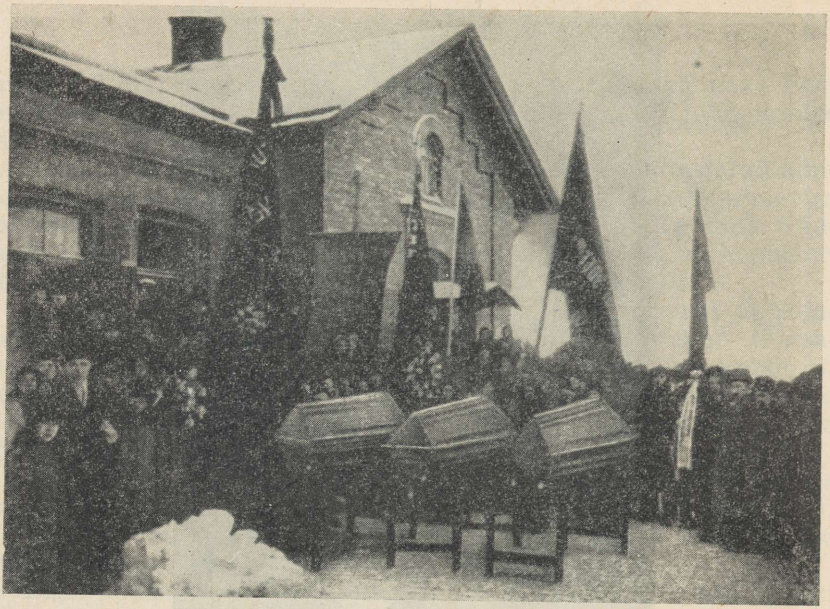

Püssi mõisa ülevõtmisel langenud punakaartlaste matused Tallinnas 22. detsembril 1917.

hulgad ja soldatid kiitsid revolutsiooniliste tööliste teo täiesti heaks.

19. novembril likvideeris Eesti Nõukogu Täitevkomitee kubermangu maanõukogu organid. 27. novembril likvideeriti Tartu maakonnavalitsus ja kõik tema funktsioonid läksid üle Tartu Nõukogule. 7. detsembril teatas Harjumaa Töörahva Nõukogu, et ta on Harju maanõukogu ja maakonnavalitsuse asjaajamise enda kätte võtnud. Kauem tegutsesid endised linnavolikogud. Tartu linnavolikogu saadeti laiali alles 18. jaanuaril 1918, Tallinna linnavolikogu — 31. jaanuaril. Tallinna linnavolikogu laialisaatmisega ja tema asjaajamise Tallinna nõukogule üleandmisega ei nõustunud V. Vöölmann, kes oli linnavalitsuse esimeheks ja leidis selle laialisaatmise lubamatu olevat. VSDT(b)P Eestimaa Komitee mõistis V. Vöölmanni seisukoha hukka ja otsustas talle mitte enam usaldada nõukogu selle osakonna juhtimist, mille kätte läks Tallinna linna majapidamine.[2]

Saadeti laiali kodanlik miilits ja töörahva võimu kaitsmise ülesanded pandi Punakaardile. Eesti Punakaardi juhtimisest võt-

[2] J. Anvelt. „Meie lahkuminekud" ehk EKP „vastasrinna" ajaloolised unenäod, Leningrad, 1928, lk. 76; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 673.

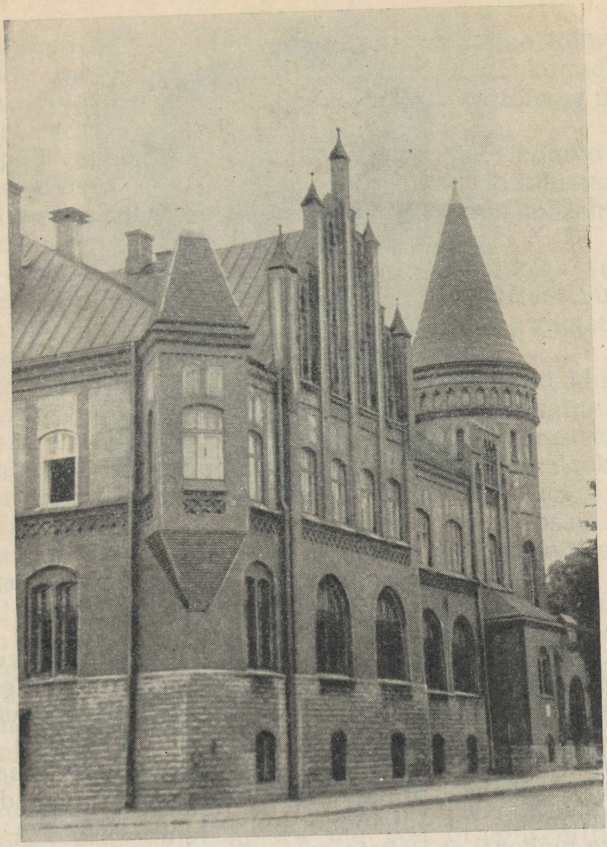

Eesti Punakaardi staabi asukoht Tallinnas 1917.—1918. aastal.

sid aktiivselt osa V. Kingissepp, O. Rästas, H. Tederov jt. bolševikud. Punakaardiväelased-militsionäärid valiti töörahva koosolekutel. Alevites ja valdades valiti demokraatlikel alustel 3—5 liikmest koosnevad rahvamiilitsa komiteed. 28. novembril toimus Tallinna punakaardiväelaste üldkoosolek, kus võeti vastu Tallinna Punakaardi põhikiri, mis sai eeskujuks teiste linnade ja maakondade Punakaardi organisatsioonidele.[3]

Üksikasjaliselt arutati Punakaardi töö küsimusi 5.—7. jaanua-

[3] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 468—470.

E. Strauch.

ril 1918 toimunud eesti töörahva põllumajanduskongressil. V. Kingissepp ja J. Sihver andsid praktilisi näpunäiteid Punakaardi asutamiseks kohtadel. Rõhutati, et Punakaarti võib võtta ainult ausaid, puhta minevikuga töötajaid. Valdades otsustati organiseerida Punakaardi staabid, mis pidid alluma maakondade staapidele, ja viimased omakorda ülemaaliselt ühendada. Kongressil vastuvõetud resolutsioonis nõuti kogu töörahva relvastamist viimse meheni, et kaitsta oma võimu, oma noort töölis-talupoegade riiki.

Nõukogude võim likvideeris vanad kohtud ja lõi uued, nõukogude kohtud. Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee juurde loodi Revolutsiooniline Tribunal. Tribunali ülesandeks oli võidelda kontrrevolutsiooni, sabotaaži ja spekulatsiooni vastu. Kohtumõistmine tribunalis toimus rahvakaasistujate osavõtul. Kohtu-uurijateks olid töörahva organisatsioonide (ametiühingute, töölisvanemate nõukogude jne.) esindajad. Revolutsioonilised tribunalid moodustati ka maakondades. Tribunalidel olid laialdased volitused. Kohut mõisteti revolutsioonilise südametunnistuse järgi.

Nõukogude valitsuse kohtudekreedist lähtudes võttis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 27. novembril vastu otsuse kohalike kohtute sisseseadmise kohta.[4] Kohtunikud

[4] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 462—463.

valiti töörahva nõukogude poolt. Kohtupidamine toimus rahvakaasistujate osavõtul. Detsembris hakati uusi nõukogude kohtuid nimetama rahvakohtuteks. Asjaajamine kohtus toimus protsessist osavõtjatele arusaadavas keeles.

Vastupidi vanadele kohtutele kaitsesid uued kohtud töörahva huve. Nad aitasid kaasa nõukogude võimu kindlustamisele ja laiade rahvahulkade mobiliseerimisele võitlusse töörahva võimu õõnestajate ning kontrrevolutsionääride vastu.

Nagu kogu Venemaal nii kaotati ka Eestis kõik seisuslikud eesõigused, sealhulgas balti-saksa aadli eesõigused. Südametunnistuse ja usu vabadus tagati kiriku eraldamisega riigist. Naistele anti meestega võrdsed õigused.

Nõukogude ülesehitustöös tuginesid bolševikud kindlalt töörahva massiorganisatsioonidele, eelkõige ametiühingutele. Ametiühingutesse astus järjest rohkem töölisi. Tugevnes ülemaaline ametiühingute keskus — Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu. Ametiühingud saatsid sadu aktiviste tööle mitmesugustesse uue võimuaparaadi lülidesse. Kasvas ametiühingute osatähtsus palkade reguleerimisel ja töötajate elutingimuste parandamisel.

Tõhusat tööd nõukogude võimu kindlustamisel tegid bolševike juhtimisel töölisnoorte organisatsioonid. Tallinna sotsiaaldemokraatlik „Noorte Ühendus" (endine Tallinna Sotsiaaldemokraatlik Noorte Klubi) lõi vabrikutes ja tehastes terve rea organisatsioone. Ta hakkas ka välja andma ajakirja „Noor Sotsialist", mille esimene number ilmus 1917. aasta detsembri lõpul. Bolševikud organiseerisid sotsiaaldemokraatlikud noorte ühingud ka mitmes teises Eesti linnas ja töölisasulas (Tartus, Narvas, Haapsalus, Aseris, Kundas). Tallinna „Noorte Ühendusel" oli umbes 700 liiget, Narvas 400 ja mujal kokku üle 500 organiseeritud töölisnoore. Kuna sotsiaaldemokraatlikud noorte ühingud töötasid igaüks omaette, siis otsustas Tallinna „Noorte Ühendus" kokku kutsuda esimese Eesti sotsiaaldemokraatlike noorsoo-organisatsioonide kongressi.

Kongress toimus Tallinnas Tööliste Majas 17. ja 18. veebruaril* 1918. aastal. Aktiivsemate kongressist osavõtjate hulgas olid kommunistid E. Strauch, A. ja V. Juhkum, H. Allik jt. Päevakorras olid: aruanded kohtadelt, ühise programmi ja põhikirja küsimus, ülemaalise organisatsiooni loomine, nime ning häälekandja küsimus jne. Üksmeelselt leiti, et ülemaalise töölisnoorsoo organisatsiooni loomine on vajalik. Rõhuva häälteenamusega võeti vastu Tallinna delegaatide ettepanek nimetada organisatsioon Põhja-Balti Kommunistliku Noorsoo Liiduks. Programmi ja põhikirja väljatöötamine tehti ülesandeks juhatusele. Taktika küsimuses otsustati, et organisatsioon juhindub bolševike partei

* See kuupäev on antud uue kalendri järgi. 1. veebruaril 1918 mindi Nõukogude Venemaal üle uuele kalendrile, kusjuures 1. veebruar loeti 14. veebruariks. Toim.

seisukohtadest. Liidu häälekandja „Noor Sotsialist" otsustati ümber nimetada „Nooreks Kommunistiks".[5]

Kommunistliku Noorsoo Liidu liikmed astusid hulgaliselt Punakaarti ja abistasid maatöölisi nõukogude loomisel ning mõisate ülevõtmisel, aitasid vabrikutes ning tehastes tööliskontrolli sisse seada.

Nõukogude riikluse rajamine Eestis toimus bolševike partei leninliku rahvuspoliitika alusel. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon likvideeris Venemaa rahvuste rõhumise, ebavõrdsuse ning ühendas kõigist rahvustest töölised ja talupojad tihedasse liitu proletaarse internatsionalismi lipu all.

2. novembril 1917 kuulutas Nõukogude valitsus välja „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni". Deklaratsiooniga seati Venemaa rahvaste suhete aluseks järgmised põhimõtted: kõigi rahvaste üheõiguslus ja suveräänsus; kõigi rahvaste vaba enesemääramise õigus, kaasa arvatud lahkulöömine ja iseseisva riigi moodustamine; kõigi rahvuslike ja usuliste eesõiguste ning kitsenduste kaotamine; Venemaa territooriumil elavate vähemusrahvuste ja etnograafiliste rühmade vaba arenemine.[6]

Kõigi rahvaste, vähemusrahvuste ja etnograafiliste gruppide õiguste kaitsmiseks moodustati Nõukogude valitsuse koosseisus Rahvusasjade Rahvakomissariaat eesotsas J. V. Staliniga. Komissariaadi aparaadis olid esindatud kõik rahvused. Eesti esindajaks Rahvusasjade Rahvakomissariaati määras Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee R. Vakmanni.

Eesti töörahvas tervitas palavalt „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni". Eesti keeles avaldati see 6. novembril.[7] Ajaleht „Tööline" kirjutas, et Nõukogudemaal on eesti töörahvas võrdõiguslik liige rahvaste ühtses peres. Rahvaste enesemääramise õigust tuleb kasutada nii, et eesti töörahvas, kes on vabanenud vene kapitalismi ikkest, ei satuks eesti kapitalistide ikke alla. Eesti töörahvas on saavutanud oma maa suveräänsuse, on saanud tema peremeheks. Eesti töörahvas peab seda õigust, Eesti valitsemise õigust kaitsma ja veel kord kaitsma. Eesti iseseisev arenemine on võimalik ainult nõukogude võimu tingimustes.[8]

Proletaarse internatsionalismi ideid kodanliku natsionalismi vastu kaitstes kirjutas H. Pöögelmann artiklis „Tulevane Eesti", et „siin põrkavad kaks juhtmõtet teravalt üksteisega kokku: üks neist lähtub natsionalismi, teine — internatsionalismi alustest. Esimene juhtmõte sisaldab kodanluse, teine — töörahva, sotsialismi aateid. Kodanluse aade, natsionalismi aade nõuab Eesti eraldamist revolutsioonilisest Venemaast, kuid tegelikult tähendab

---

[5] „Noored Kommunaarid" nr. 5—6, 1921, lk. 8—9; nr. 1 (14), 1922, lk. 6.

[6] Образование СССР. Сборник документов 1917—1924 гг., Москва—Ленинград, 1949, lk. 19—20.

[7] „Tööline" nr. 96, 6. (19.) novembril 1917.

[8] „Tööline" nr. 119, 2. (15.) detsembril 1917.

see Eesti iseseisva arenemise hävitamist. Eesti suveräänsusest, iseseisvast arenemisest saab juttu olla ainult siis, kui Venemaal Nõukogude valitsus kestma jääb ja enamlased selle eesotsas seisavad."

Bolševike seisukohta rahvusküsimuses toetas täiel määral üle-eestimaaline põllumajanduskongress. Kongressi resolutsioonis on öeldud: „Eesti töörahvas ei tohi ennast mingil tingimusel kodanlikest lahkpüüetest ära eksitada lasta, vaid peab kogu maailma proletariaadiga käsikäes käima. Venemaal valitseb revolutsiooniline töörahvas. Vene revolutsiooni abil on Eesti töörahvas võidule pääsenud ja sellepärast peab ta edaspidigi selle valitsusega kõige lähemasse riiklikku ühendusse jääma..."[9] Resolutsiooni poolt hääletas kogu kongress, välja arvatud 7 esseeri. Esseerid olid nimelt üles seadnud kurikuulsa „Eesti töövabariigi" loosungi, mille eesmärgiks oli Eesti eraldamine revolutsioonilisest Venemaast, mis tegelikult oleks tähendanud siin nõukogude võimu hävitamist. Kongress naelutas esseerid häbiposti.

„Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis" avaldatud põhimõtted kiitis täielikult heaks III ülevenemaaline nõukogude kongress, mis algas 10. jaanuaril 1918. Kongressil olid esindatud ka Eestimaa nõukogud. Kongressil rahvusküsimuse kohta vastuvõetud resolutsioonis öeldi, et viimane kiidab heaks „rahvakomissaride valitsuse rahvuspoliitika, mis taotleb rahvaste enesemääramise õiguse põhimõtte elluviimist kõigi Venemaa rahvaste töötavate hulkade enesemääramise vaimus". Kongress väljendas sügavat veendumust, et nõukogude võimu edasised sammud rahvuspoliitika alal „soodustavad endise Venemaa impeeriumi — mis rõhumise ja vägivallaga hoidis oma piirides üksikuid rahvaid — muutmist föderatiivsetel alustel vabalt ühinenud Venemaa nõukogude vabariikide vennalikuks liiduks"[10]. Kongress võttis vastu „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni", mille oli koostanud V. I. Lenin. Deklaratsioonis teatati, et kogu võim riigis kuulub täielikult nõukogudele, kinnitati rahudekreedi, maadekreedi ja muude dekreetide põhimõtted ning kiideti heaks Nõukogude valitsuse välispoliitika.

Oma lõppsõnas III nõukogude kongressil võis Nõukogude valitsuse juht V. I. Lenin kinnitada, et „sisepoliitika valdkonnas on lõplikult tunnustust leidnud nõukogude sotsialistliku vabariigi kui mitmesuguste Venemaal elavate rahvuste vabade vabariikide föderatsiooni uus riigikord... Me ei valitse jagades, vana Rooma karmi seaduse järgi, vaid ühendades kogu töötavat rahvast eluliste huvide, klassiteadvuse katkematute sidemetega... Täiesti vabatahtlikult, ilma vale ja relvade abita hakkab see föde-

[9] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 571.

[10] Съезды Советов РСФСР и автономных республик РСФСР. Сборник документов 1917—1922 гг., т. I, Москва, 1959, lk. 31—32.

Kõigile sotsialistlistele noorte organisatsionidele Eestis.

Wenemaa proletariat elab praegu sarnast aega üle, missugust ajaloos warem pole olnud. Oktobri rewolutsion tõi meile — noor-proletariadile — täielise kodaniku wabaduse. Meid on kaaskodanikkudega ühewäärilisels tunnistatud. Raske ja waewarikka tööga oleme sinnamaale jõudnud. Et aga wõit kindel oleks, peab meie wahel täieline ühistunne, wastastikune arusaamine ja üksmeel olema. Ainult siis on meie wõit kindel. Kudas aga seda ühistunnet wastastiku arusaamist ja üksmeelt kaswatada? Selleks on meil, noortel, tingimata tarwilil sagedane wastastikune mõttewahetus ning kõige tähtsamate ühiselu küsimuste selgitamine ja otsustamine. Seda silmas pidades, et Eesti noor-proletariadil mitmedki tähtsad küsimused selgitamist ning otsustamist nõuawad, kutsub Tallinna sotsialdemokraatline „Noorte-Ühendus" 4. ja 5. weebr. 1918. a. esimese Eesti sotsialistliste noorte organisatsionide kongressi kokku. Kongressist wõiwad osa wõtta kõigi noorte organisatsionide saadikud, kes praegust rahwa nõukogude walitsust tunnistawad. Saadikuid wõib saata järgmisel arwul: kuni kahesaja liikme kohta kaks saadikut ning iga järgnewa saja pealt üks saadik.

Sõidu kulud katab organisatsion, kes saadiku saadab. Korterid muretseb wõimaluse järele Tallinna s.-d. „Noorte Ühendus".

Kongressi koht: Tallinn, Töölistemaja. S.-d. „Noorte Ühenduse" ruumides (S. Karja uul. nr. 18).

Kongressi päewakord: 1) Aruanded kohtade pealt. 2) Ühise programmi ja põhjuskirja wäljatöötamine. 3) Ühiselu taktika. 4) Ühenduse nimi. 5) Häälekandja wäljaandmine. 6) Albumi wäljaandmine. 7) Esperanto keele küsimus. 8) Kongressil tõuswad küsimused.

Seltsilised noored! Ärge jääge külmaks oma huwide wastu, saatke oma saadikud 1. Eesti noor-proletariadi kongressile.

Elagu rahwuswaheline noorsugu!!!

Soowitaw oleks, et saadikud juba 3. weebr. kohale jõuaks, nii et saaks kongressil tööga juba 4. weebr. kell 3 peale hakata.

T. s.-d. „Noorte Ühenduse" eestseisus.

Teadaandmine.

Tallinna Sotsiaaldemokraatliku Noorte Ühenduse teadaanne kongressi kokkukutsumise kohta.

ratsioon kasvama ja ta on võitmatu. Tema võitmatuse kõige kindlamaks pandiks on need seadused, see riigikord, mida meie oma maal loome."[11]

Tähtis koht Eesti nõukogude riikluse rajamises oli 19. jaanuaril 1918 Eesti Nõukogu Täitevkomitee ametlikus häälekandjas „Eesti Teataja" avaldatud Eesti Töörahva Kommuuni põhiseaduse projektil. Projektis öeldakse, et Eesti Töörahva Kommuun on autonoomne osa Vene Nõukogude Vabariigist. Vahekord Vene vabariigiga ja Eesti kommuunisse puutuvad välisküsimused otsustatakse kokkuleppel Vene Nõukogude valitsusega. Kõigi kohalike küsimuste otsustamisel on Eesti Töörahva Kommuun täiesti iseseisev. Tal on õigus igal ajal, ilma et ta üheltki rahvalt või valitsuselt selleks nõusolekut peaks küsima, Venemaa küljest lahti lüüa ja kas mõne teise riigiga ühendusse astuda või end täiesti iseseisvaks kuulutada. Eesti Töörahva Kommuuni põhiseadust võib muuta ainult Eesti töörahva kongress.

Nõukogude riikluse rajamise esimestest sammudest Eestis tegi kokkuvõtte jaanuaris 1918 toimunud Eestimaa nõukogude III kongress. Eesti Nõukogu Täitevkomitee nimel esines kongressil poliitilise aruandega V. Kingissepp. Päevakorras olid veel ülevõetud mõisate valitsemise küsimus, tõitlusküsimus, hoolekande korraldamise ja muud küsimused. Valiti uus Eesti Nõukogu Täitevkomitee järgmises koosseisus: J. Anvelt (esimees), J. Heintuk, V. Kingissepp, J. Käspert, E. Lell, A. Mägi, H. Pöögelmann jt.

Nõukogude võimu esimese perioodi kestel Eestis ülemaalist parteikonverentsi ei peetud. Vajadus selle järele oli aga suur. Seda küsimust arutati 17. jaanuaril 1918 Tallinnas Olevi rahvakojas toimunud VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolekul, kus J. Anvelt teatas, et VSDT(b)P Tallinna Komitee on otsustanud võtta endale kõige lähemal ajal Eestimaa parteiorganisatsiooni kokkukutsumise initsiatiivi.

2. Esimesed sotsialistlikud ümberkujundused Eestis

Üheks partei ja nõukogude võimu kõige pakilisemaks ülesandeks pärast proletariaadi diktatuuri kehtestamist oli töörahva majandusliku olukorra parandamine ja kultuuriliste vajaduste rahuldamine. Eriti tähtis oli toitlusküsimuse lahendamine.

Toitlusküsimus oli üheks kõige raskemaks probleemiks, mille nõukogude võim kapitalistlikult korralt päranduseks oli saanud. Selle küsimuse lahendamise tegi väga raskeks kontrrevolutsionääride võitlus töörahva valitsuse vastu. Kontrrevolutsiooniline Ukraina Keskraada, kes oli 1918. aasta jaanuaris Kiievis lühikeseks ajaks võimule tulnud, keelas vilja vedamise lõunakubermangudest põhja poole, mis ähvardas Põhjarinde, Moskva ja Petro-

[11] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 440—442.

gradi nälga jätta. Ka Eestis muutus toidu- ja kütteainetega (kivisöega) varustamine äärmiselt teravaks. Eesti kodanlus, kellel oli palju käsilasi kubermangu toitluskomitees ja ka kohalikes toitluskomiteedes, tekitas toiduainetega varustamise alal meelega raskusi. Kodanlikud ametnikud toimetasid ladudest kõrvale vilja ja muid toiduaineid ning desorganiseerisid kõigi abinõudega linnade ja armee toitlustamist.

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee arutas korduvalt töörahva toitlustamise küsimust. Sõja-revolutsioonikomitee juures moodustati toitlustuse ja rekvireerimise osakond. Vastutus töörahva pideva toiduainetega varustamise eest pandi V. Kingissepale. Selle raske ülesande lahendamisele tõmmati kaasa kõik töörahva saadikute nõukogud. „Praegusest raskest ajast," kirjutas J. Anvelt „Töölises", „saame ainult siis kõige kergemini üle, kui me võimalikult laiad töölishulgad toitlust korraldava töö juurde tõmbame. Paljude tuhandete Tallinna tööliste hulgas leidub kahtlemata jõudusid, kes ühiskondliku korralduse juures toitluse alal kasulikud võiksid olla."[12] Tallinnas ning seejärel ka teistes Eesti linnades hakati looma esimesi nõukogude kauplusi, laiendati leiva, petrooleumi, tubaka jne. väljajagamise võrku, et pikad järjekorrad väheneksid. Toidukaartide väljajagamiselt kõrvaldati majaomanikud ja kaupmehed. Ja tänu sellele, et paljud klassiteadlikud töölised neist üritustest bolševike üleskutsel aktiivselt osa võtsid, hakkas olukord toiduainetega varustamise alal paranema.

Et kodanluse majanduslik võim purustada ja sotsialistliku rahvamajanduse arendamiseks tingimused luua, asuti novembri keskpaiku pankade natsionaliseerimisele. See oli proletariaadi diktatuuri üheks tähtsamaks ülesandeks. „Suured pangad," õpetas V. I. Lenin, „*ongi* see „riiklik aparaat", mida me v a j a m e sotsialismi teostamiseks ja mille me v õ t a m e v a l m i n a kapitalismilt, kusjuures meie ülesandeks on siin vaid k õ r v a l d a d a see, mis seda suurepärast aparaati k a p i t a l i s t l i k u l t m o o n u t a b ... Ühtne hiiglasuur riigipank osakondadega igas vallas, igas vabrikus — see on juba üheksa kümnendikku s o t s i a l i s t l i k u s t aparaadist. See on üleriigiline r a a m a t u p i d a m i n e, üleriigiline tootmise ja saaduste jaotamise a r v e s t u s, see on nii-öelda midagi sotsialistliku ühiskonna k o n d i k a v a taolist."[13]

Ka Eestis natsionaliseeris nõukogude võim kõik pangad. Tuginedes Nõukogude valitsuse dekreedile, mis nägi ette erapankade natsionaliseerimise ja kuulutas panganduse riigi monopoliks, võttis Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee 21. detsembril 1917 vastu otsuse Tallinna pankade komissariaadi moodustamise kohta. Otsuses öeldakse, et Tallinna pankade komissariaat asutatakse

[12] „Tööline" nr. 17 (156), 23. jaanuaril 1918.
[13] V. I. L e n i n. Teosed, 26. kd., lk. 83.

pankade ja rahaasutuste revideerimiseks ning nende tegevuse üle järelevalve teostamiseks, kuni antakse välja erikäskkiri erapankade ja rahaasutuste riigipangaga ühendamise kohta.

Pankade natsionaliseerimine aitas likvideerida ka kontrrevolutsiooni varustamise kanaleid ning allikaid ja nõrgendas kodanluse majanduslikku jõudu.

„Tööline" selgitas pankade natsionaliseerimise suurt poliitilist ja rahvamajanduslikku tähtsust. Oma juhtkirjas „Pangad rahva kätte" kirjutas ajaleht, et „rahva omanduseks võetud pangad tuleb riigipangaga ühte liita ja luua ühine üleriiklik rahvapank, mis peab kogu riigi majandusliku elu enda kätte koondama. Riigipank peab tööliskontrolli all olevaid ettevõtteid igati aitama."[14]

Tähtsaks sammuks oli vabrikutes ja tehastes tööliskontrolli sisseseadmine. „Tööliskontrolli põhimääruse projekti"[15] järgi tuli tööliskontroll sisse seada kõigis tööstus-, kaubandus-, pangandus-, põllumajandus- ja muudes ettevõtetes, kus töölisi ja teenistujaid on kokku vähemalt 5 inimest või läbikäik vähemalt 10 000 rubla aastas. Kontrolli teostasid kõik ettevõtte töölised ja teenistujad kas otseselt, kui ettevõte oli väike, või oma üldkoosolekuil valitud esindajate kaudu.

Nõukogude valitsus V. I. Leniniga eesotsas oli seisukohal, et töölised ise peavad välja töötama sotsialistlike ümberkujunduste ja majanduse korraldamise uued vormid.

Tööliskontroll hõlmas saaduste tootmist ja jaotamist, nende hoidmist, samuti ka ettevõtete finantstegevust. Tööliskontrolli esmajärguliseks ülesandeks oli võidelda kapitalistide ja kodanlike spetsialistide ladviku sabotaaži vastu, millega püüti nurja ajada nõukogude võimu samme majanduse ümberkorraldamise alal. Tallinna töölisvanemate nõukogude üldkoosolekul 10. novembril 1917 valiti tööliskontrolli sisseseadmiseks 11-liikmeline Ajutine Täitevkomitee (M. Koolmeister, R. Vennikas jt.).[16] Selle komitee ülesandeks oli juhtida tööliskontrolli kehtestamist üle Eesti. Vabrikutes ja tehastes moodustati tööliskontrolli komisjonid ja määrati kindlaks nende ülesanded. Detsembrikuu teisel poolel olid juba peaaegu kõigis vabrikutes ja tehastes tööliskontrolli komisjonid valitud.

Tööliskontroll oli töölisklassile suureks kooliks. Töölised õppisid mitmekülgselt tundma tööstuse juhtimist ja omandasid oskusi rahvamajanduse juhtimiseks.

1918. aasta jaanuaris hakkasid töölised nõudma tööstusettevõtete natsionaliseerimist. Pagaritöökodade omanike sabotaaži tõttu otsustas Tallinna täitevkomitee Tallinna Pagarite ja Möldrite

[14] „Tööline" nr. 137, 28. detsembril 1917 (10. jaanuaril 1918).

[15] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 245—246.

[16] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 433.

Ametiühingu esildusel konfiskeerida kogu leivatööstuse. Tartus otsustati natsionaliseerida „kõige tehnilisemalt sisse seatud vabrikud ja töökojad"[17]. Asuti ka transpordivahendite natsionaliseerimisele: natsionaliseeriti Tallinna hoburaudtee ja Tallinn—Pärnu kitsarööpmeline raudtee. Võrus, Tartus ja Tallinnas kuulutati üldrahvalikuks omandiks trükikojad. 13. jaanuaril 1918 natsionaliseeriti metsatööstused. Likvideeriti vahetalitusbürood, eratööbörsid, kohakuulamisbürood. Natsionaliseerimisele läksid ka hallparunlike põllumajandusseltside kauplused.

Esialgu juhtis majandust Eesti Nõukogu Täitevkomitee tööstuse ja kaubanduse osakond. Vastavalt Nõukogude valitsuse 1917. aasta 5. detsembri dekreedile Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu moodustamise kohta, asutati 13. jaanuaril 1918 Eestimaa Rahvamajanduse Nõukogu (komitee), mille koosseisu kuulusid nõukogude, vabriku- ja tehasekomiteede ning ametiühingute esindajad, kokku 85 liiget.[18] Nõukogu ülesandeks oli ellu viia pankade natsionaliseerimise ja tööliskontrolli sisseseadmise dekreedid ning asuda majanduse plaanikindlale juhtimisele. Ka kohtadel asutati rahvamajanduse nõukogud. Ametiühingute ja ettevõtete tööliskollektiivide esindajate konverentsil asutatud Tartu Rahvamajanduse Nõukogule seati muu hulgas veel järgmised ülesanded: võitlus tööpuuduse vastu, tööjõu ümberjaotus (tööbörs), tööliste kindlustamine jne.

Murdes kõrgemate ametnike vastupanu ja sabotaaži, püüdsid eesti bolševikud samal ajal kõiki ausaid ametnikke ja eriteadlasi sotsialistlikule ülesehitustööle kaasa tõmmata.

„Revolutsioonilise rahvavalitsuse esimene ülesanne," öeldakse „Töölises" ilmunud üleskutses „Kõigile ametnikele ja eriteadlastele", „peab olema sõja hävitava rüüstamise ja laastamise majanduslikke haavu parandada ja ühiskonda aineliselt paremale järjele tõsta, kui see oli ennem kapitalistliku korra juures. See tarvitab jõudu, määratu palju tööjõudu, niihästi kehalist kui ka vaimlist... Iseäranis igasugu eriteadlaste — inseneride, lahutusteadlaste (s. o. keemikute. — *Toim.*), põlluteadlaste jne. — ees seisab teravalt küsimus: kas viibimata kõige jõuga uue ühiskonna toetamiseks uute seltskondlike jõududega käsikäes tööle asuda ja sellega vanade haavade parandamist ja ühiskonna elujärje tõstmist, uue kõrgema ühiskonna loomist kiirendada, või jälle — eemalehoidmisega ühiskonna edutööd viivitada ja ajaloo kohtu ees enda peale seda süüdistust võtta, et nad meelega ja teadlikult ajaloo eduratast kinni hoida on püüdnud."[19] See üleskutse leidis sooja poolehoidu intelligentsi eesrindlikuma osa hulgas.

Otsekohe pärast revolutsiooni võitu asusid eesti bolševikud

[17] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 590.

[18] Sealsamas, lk. 594—595.

[19] „Tööline" nr. 112, 24. novembril (7. detsembril) 1917.

energiliselt ellu viima leninlikku maadekreeti. Maadekreet ja teised maaseadused avaldati ajalehtedes. Nende läbiarutamiseks organiseeriti novembrist alates kehvtalurahva maakondlikke konverentse (Pärnumaal, Järvamaal, Võrumaal, Viljandimaal, Harjumaal jm.).

Esimeseks ülesandeks oli mõisad üle võtta. Seda tuli teha kiiresti, sest endised omanikud ja nende käsilased püüdsid mõisate varandust hävitada ning nende majapidamist desorganiseerida. Mõisnike maavaldus tuli kõige kiiremas korras likvideerida ka sellepärast, et ta kujutas endast kontrrevolutsiooni tähtsaimat majanduslikku ja poliitilist baasi.

Mõisate ülevõtmine toimus ägeda klassivõitluse tingimustes. Et maatöörahvast mõisate ülevõtmisel abistada, organiseerisid bolševikud lühiajalised kursused instruktorite ettevalmistamiseks. Väga suurt osa etendasid eesrindlikest töölistest organiseeritud salgad, kuhu kuulus ka punakaartlasi ja revolutsioonilisi soldateid ning madruseid. Ainuüksi Tallinnast oli 1917. aasta detsembri alguseks maale saadetud ligi 100 sellist rühma.[20] VSDT(b)P Eestimaa Komitee avaldas üleskutse, milles ta tegi kõigile partei liikmetele, kes sõidavad maale, ülesandeks abistada vallanõukogusid mõisamaade konfiskeerimisel ja nõukogude maaseaduste elluviimisel.

Mõisate maa, põllumajandusliku inventari ja muu vara ülevõtmine toimus kindla korra järgi. Ülevõtmise komisjonidesse kuulusid Eesti Nõukogu Täitevkomitee, vallanõukogude ja ülevõetava mõisa tööliste esindajad. Ülevõtmisel koostati vastav protokoll ja akteeriti täpselt kogu mõisale kuulunud inventar. Rangelt valvati selle järele, et mitte midagi laiali ei tassitaks. Erilise hoolega suhtuti mõisates leiduvatesse kultuurivaradesse. „Mõisade ülevõtmisel," öeldi Tartu Maakonna Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee poolt valdade töörahva nõukogudele saadetud ringkirjas, „tuleb seda silmas pidada, et raamatukogud, teaduslised kollektsioonid, pildigaleriid ja ülepea kõik asjad, millel teadusline ehk kunstiline väärtus on, mitte rikutud ega ära varastatud lastud ei saaks. Teadus ja kunst peab tulevikus töörahva päralt olema, sellepärast on töörahva kohus teaduslisi ja kunstilisi väärtusi rikkumata alal hoida."[21]

Ülevõetud mõisad koos inventariga anti üle sama mõisa tööliste poolt valitud töölisvanemate nõukogule (mõisakomiteele), kelle juhtimisel ja järelevalvel toimus mõisa edasine majandamine. Lühikese ajaga — vähem kui nelja kuuga — jõuti konfiskeerida ja üldrahvalikuks omandiks anda viis kuuendikku Eesti mõisate üldarvust.

---

[20] „Eesti Teataja" nr. 15, 9. (22.) detsembril 1917.

[21] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 649—650.

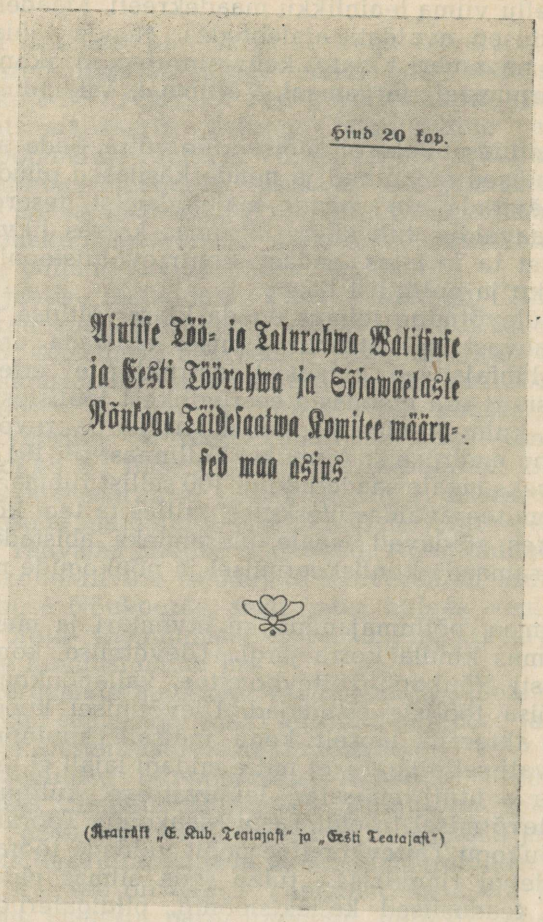
Hind 20 kop.

Ajutise Töö- ja Talurahwa Walitsuse ja Eesti Töörahwa ja Sõjawäelaste Nõukogu Täidesaatwa Komitee määrused maa asjus

(Kraatrükk „E. Kub. Teatajast" ja „Eesti Teatajast")

1917. aasta lõpul ilmunud brošüüri tiitelleht.

Eestis võeti mõisnikelt üle enam kui 2,4 miljonit ha maad. Kõik senised mõisnike privileegid annulleeriti. Kustutati eesti talurahva maavõlg 45 miljoni kuldrubla ulatuses. Kuni 10 tiinu suuruse põllumaaga renditalud vabastati rendimaksust. Kehvikute maa, kuuendik- ja popsikohad jäeti nende kasutajatele, viimased aga vabastati kõigist kohustustest mõisa ja jõukate talunike suhtes.

Balti parunite mõisate konfiskeerimine ning kogu maa natsionaliseerimine oli nõukogude võimu suur võit Eestis. Bolševike partei juhtimisel vabastas töölisklass eesti töötava talurahva feodalismi igandite koormast.

Seoses mõisate konfiskeerimisega kerkis eesti bolševike parteiorganisatsiooni ette edaspidise maakasutuse viiside küsimus. Siin lähtusid eesti bolševikud leninlikust agraarpoliitikast, mille tähtsaimaks printsiibiks on kohalike tingimuste ja töötava talurahva soovide ning taotluste arvestamine.

Oktoobrirevolutsiooni-eelsel ajal oli mõisate käes 58% kogu Eesti maafondist. Mõisa keskmiseks suuruseks oli 2113 ha. Eestis nagu Baltimaadel üldse oli enamik mõisaid kapitalistlikud ettevõtted. Töö mõisates tegid tavaliselt ära palgatöölised, kelle põhiliseks ülalpidamise allikaks oli mõisast saadav palk, peamiselt natuuras. Kokku oli Eestis mõisatöölisi ja -teenijaid 103 000. Kulaklikes taludes töötas palgalistena veel 93 400 inimest.

Suur osa mõisaid olid arenenud loomakasvatusliku profiiliga majandid, kellel olid oma viinavabrikud, meiereid, veskid, sepapajad ja teised abiettevõtted. Enamik neist oli varustatud vajalike moodsate põllutöömasinate ja -riistadega.

Seetõttu oli täiesti võimalik organiseerida enamikust Eesti mõisatest eeskujulikud riiklikud suurmajandid, millest ka maadekreedis juttu oli. Seda arvestades asusid eesti bolševikud seisukohale, et otstarbekohasem on anda mõisad töörahva kätte mitte lapikaupa, vaid majapidamise üksuste näol. Ülevõetud mõisate niisuguse kasutamise poolt oli rõhuv enamik mõisatöölistest, kellel ei olnud ei majahütti, põllutööriistu ega loomi, mispärast neil poleks olnud mõisate tükeldamisel saadava maaga midagi peale hakata. Nende olukord poleks paranenud, vaid vastuoksa — see oleks halvenenud. Nad oleksid sõna otseses mõttes jäänud ilma elatusvahenditeta. Ka suur osa sulaseid ja kehvikuid ei olnud samuti mõisate tükeldamisest huvitatud, sest neilgi polnud vajalikke vahendeid saadava maa harimiseks. Nemadki pidasid kasulikumaks töötada tugevates kollektiivsetes majandites.

Bolševike seisukohad maaküsimuses leidsid heakskiitu maatameeste ning vähese maaga talupoegade koosolekutel, ülemaalisel konverentsil ja kongressil.

Kuu aega pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu, 3. ja 4. detsembril 1917 toimus Tallinnas üle-eestimaaline maatameeste konverents. Siin avaldasid töötavate talupoegade esindajad esmakordselt pärast Oktoobrirevolutsiooni oma mõtteid ja ettepanekuid maaküsimuse lahendamiseks. Ettekandega maaküsimuses esines konverentsil J. Anvelt. Ta teatas, et Eestimaa maatamehed „on mõisade ülevõtmisega tegelikult algust teinud, nemad võtavad ilma kodanlike sule- ja sõnarüütlite kaasreegliteta — m a a r a h v a k ä t t e!"[22]. Ettekandes kutsuti kohalikke töörahva organisatsioone üles talitama otsustavalt, julgelt ja kindlalt, ilma mõne keskasutuse või selle juhatuse

[22] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 483—484.

peale lootmata. Võim on rahva käes, sellepärast peab rahvas ka ise kõik dekreedid teostama ja kõigepealt — maa mõisnike käest ära võtma. Konverents kiitis bolševike seisukoha üksmeelselt heaks.

Veelgi suuremat heakskiitu leidis bolševike partei poliitika maaküsimuses üle-eestimaalisel põllumajanduskongressil, mis toimus Tallinnas 5.—7. jaanuaril 1918. Kongressist võtsid osa kehvtalurahva delegaadid kõigist Eesti osadest, välja arvatud saksa imperialistide poolt okupeeritud Lääne-Eesti saared. Koos oli 530 inimest. Nende hulgas oli bolševikke ja nende pooldajaid 469, esseere — 17, menševikke ja nende pooldajaid — 22 ning 22 erapooletut.

Selleks ajaks oli maadekreedi elluviimises juba märkimisväärset edu saavutatud. Mitmes maakonnas (Tartumaal, Läänemaal) olid juba kõik mõisad üle võetud ja neis tegutsesid edukalt äsja valitud mõisakomiteed. Delegaadid teatasid kongressil, et ülevõetud mõisates valitseb eeskujulik kord ja et maatöörahvas pooldab kõikjal mõisate ühisharimist. Maajagamist pooldas ainult mõni esseer, põhjendades seda väitega, nagu tõrjuks Lääne-Euroopas väikepõllupidamine suurpõllupidamise välja ja nagu poleks põllutöödel võimalik masinajõudu kasutada. Tegelikult oli aga kapitalismi arenemine eesrindlikes kapitalistlikes maades näidanud, et põllumajanduses areneb just vastupidine protsess — väiketootmise väljatõrjumine suurtootmise poolt. Ja kui esseeride esindaja M. Bleimann rääkis kongressil mõisate tükeldamise poolt, tekkis saalis suur müra, nii et juhataja pidi korduvalt rahu paluma. Delegaat Luukas küsis, kus olid esseerid revolutsiooni ajal, ja hüüdis neile tormiliste kiiduavalduste saatel: „Käed küljest, see ei ole mitte teie asi . . ."[23]

Suure vaimustuse ja kiiduavaldustega võttis kongress vastu bolševike ettepaneku mõisates ühismaaharimise organiseerimise kohta. 530 delegaadist hääletas selle ettepaneku poolt 507. Seda üle-eestimaalisel põllumajanduse kongressil vastuvõetud otsust hindas väga kõrgelt V. I. Lenin: „. . . väikesel Eestimaal," ütles ta oma kõnes 13. jaanuaril 1918, „kus rahvas on kirjaoskaja, tuli neil päevil kokku sulaste kongress ja valis volinikud, kes võtsid enda kätte kõik kultuursed majandid. See on ülemaailmse tähtsusega pööre."[24]

Kongress pööras suurt tähelepanu ka maatöörahva olukorra parandamisele. Tunnistati tarvilikuks lähemal ajal sisse seada põllutööliste kindlustamine haiguse, vanaduse, tööjõuetuse, tööpuuduse, vigastuse, emakssaamise, toitja surma jne. puhul. Kongress avaldas soovi, et töörahva valitsus peaks põllutööliste palga alammäära kindlaks määrama. Esialgu, kuni määruste väljatööta-

[23] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 574.

[24] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 455.

miseni, jäeti vallanõukogudele õigus oma valla piirides määrata tööliste palk, mis oleks maksev ka talusulaste kohta. Tööpäeva pikkuse ülemmääraks peab olema 8 tundi, kui aga erakorralistel juhtudel on tarvis tööpäeva pikendada — igal juhul mitte üle 10 tunni —, tuleb teisi tööpäevi nädalas seevõrra lühendada. Võeti vastu ka otsus töörahvale väljaspool kooli hariduse võimaldamiseks. Selles nõuti raamatukogude ning lugemistubade organiseerimist vallanõukogude juures ja mõisates, lasteaedade asutamist jne.

V. Kingissepp tegi kongressile teatavaks Ülevenemaalise Asutava Kogu laialisaatmise, kuna see oli keeldunud nõukogude võimu ja tema poolt kehtestatud seadusi tunnustamast ning püüdis end rahva enamiku tahtele vastu seada. Kongress kiitis Nõukogude valitsuse sammu üksmeelselt heaks.

Sügava raevu ja meelepahaga suhtusid kongressi delegaadid kontrrevolutsionääride katsesse tappa töörahva suur juht V. I. Lenin. Kongressi telegrammis Leninile öeldakse:

„Eesti töörahva põllumajanduse kongress tervitab tuliselt Teid, kõige maailma töörahva vabaduse eest võitlejat. Teadku kurjategijad, kodanlaste palgalised, et käsi, mis meie ideeliste võitlejate vastu üles tõstetud, kõige revolutsiooni vastu on sihitud. Pidagu kõik kontrrevolutsionäärid meeles, et proletariaadi suurmeelsusel võib lõpp olla, ja siis hakkab ta kõiki võitlusabinõusid tarvitama ja kutsub halastamatult kõik liig julgeks saanud kurjategijad korra juurde."[25]

Põllumajanduskongressi otsused väljendasid Eesti töörahva huve ja olid nii partei- kui nõukogude töötajaile tõhusaks abiks maatöörahva organiseerimisel ning nõukogude võimu kindlustamisel.

V. I. Lenin tundis suurt huvi maaküsimuse lahendamise viiside, mõisate ülevõtmise ja nende majapidamise edasise korraldamise vastu Eestis. „Sm. Lenin küsitles igakord meid üksikasjalikult selle kohta," kirjutab J. Anvelt, „millised on need majapidamised, kuivõrd arenenud on meie sulane, kui suur on see kiht, kuidas areneb mõisate ülevõtmine jm. Sm. Lenin leidis, et need mõisad võivad saada meie külas sotsialistlikuks baasiks."[26]

Maakasutuse vormid ei saa kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil igal pool ühesugused olla, vaid olenevad paljuski sellest, kas ülekaalus on väikeomand või suuromand, väikemaapidamine või suurmaapidamine. „On arusaadav, et üleminek sotsialismile Eestimaal, sellel väikesel, täieliku kirjaoskusega maal, mis koosneb põllumajanduslikest suurmajanditest, ei saa

---

[25] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 575.

[26] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 132, lehed 135—136.

sarnaneda üleminekuga sotsialismile peamiselt väikekodanlikul maal, nagu seda on Venemaa. Seda tuleb arvesse võtta," ütles V. I. Lenin.[27]

Ühismajapidamise esimesed tulemused näitasid, et mõisatööliste vanemate nõukogud koos maatameestega olid täiesti võimelised mõisaid valitsema ja kollektiivset suurtootmist korraldama. Iga nõukogu liige vastutas mingi tähtsama tootmisala eest, olles oma rühma tööliste hulgas eestöötajaks. Endised mõisatöölised ja sulased olid huvi ning innuga asja juures, ilmutades suurt algatusvõimet.

Varem kõige enam rõhutud ja ekspluateeritud maaelanikkonna kiht — mõisatöölised — hakkas ennast nüüd maa tõelise peremehena tundma. Sellest kirjutas kujukalt üks Reola valla endine teomees: „Iseäraline tundmus oli kõndida ilustustega ehitud endise mõisahärra saalis, sest mõned aastad tagasi vaatlesid seda lossi eemalt aukartusega. Selg, mis aastakümnete jooksul mõisapõllul orjates küüru on vajunud, on praegu palju sirgem ja nägu palju rõõmsam. Veel mõned päevad ja siis ununevad endised piitsahoobid ja meie elame nagu uues maailmas."[28]

Eesti bolševikud tunnistasid 1917. aastal peale sotsialistlike suurmajapidamiste ka teisi maakasutuse vorme, sealhulgas mõisamaade jagamise teel loodud või nende arvel juurdelõikeid saanud väikemajapidamisi. Ka Eesti mõisates põimusid kapitalistlikud tootmissuhted läbi poolpärisorjuslike suhete jäänustega. Need väljendusid esmajärjekorras selles, et mõisapõldudel tegid täiendava tööjõuna teopäevi nn. kandimehed ja rentnikud, kes elasid mõisate kõige halvematel ääremaadel. 1916. aasta põllumajanduse loenduse andmeil oli Eestis poolproletaarlasi, s. o. palgatöölisi, kellel oli väike maalapike, ja vähese maaga talupoegi, kelle maalappide suurus oli ainult mõni tiin, kokku 188 200 hinge.

Teatav osa sellest talurahva kihist oli muidugi huvitatud maasaamisest. „Meie organisatsioon otsustas," kirjutas J. Anvelt, „eeskujulikud majandid võtta sulaste komiteede kätte (mida tehtigi), osa maad (karjamõisad jt.) anda üle vähese maaga talupoegadele."[29] See seisukoht kajastus ka maatameeste konverentsil ja põllumajanduskongressil. Delegaatide küsimustele vastates toonitas J. Anvelt maatameeste konverentsil korduvalt, et väikekohapidajatele peab mõisate maatagavarast maad juurde antama. Ka teised VSDT(b)P Eestimaa Büroo liikmed tähendasid oma sõnavõttudes, et suurmaapidamiste kõrval võivad väikemaapidamised alles jääda. Konverentsi resolutsioonis öeldi: „Väikemaapidajatele tuleb mõisasüdametest enam eemal seisvatest maadest, niisama

---

[27] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 421.
[28] „Edasi" nr. 12 (46), 17. jaanuaril 1918.
[29] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 132, leht 135.

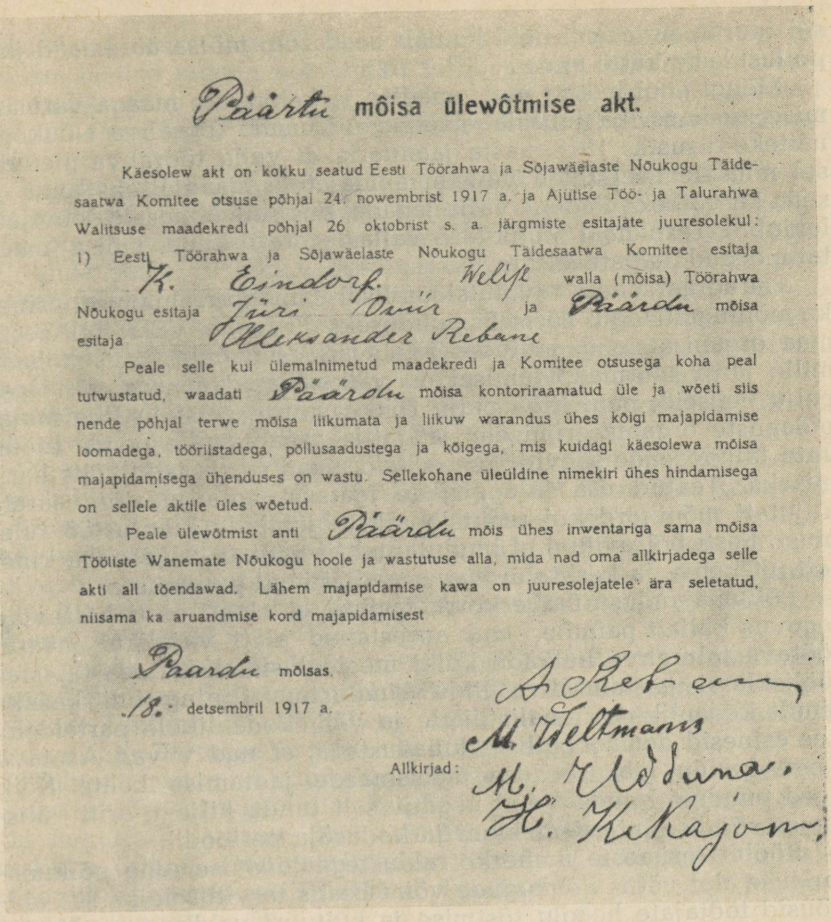

Päärtu môisa ülewôtmise akt.

Käesolew akt on kokku seatud Eesti Töörahwa ja Sõjawäelaste Nõukogu Täidesaatwa Komitee otsuse põhjal 24. nowembrist 1917 a. ja Ajutise Töö- ja Talurahwa Walitsuse maadekredi põhjal 26 oktobrist s. a. järgmiste esitajate juuresolekul:
1) Eesti Töörahwa ja Sõjawäelaste Nõukogu Täidesaatwa Komitee esitaja K. Eindorf. Welise walla (mõisa) Töörahwa Nõukogu esitaja Jüri Ovür ja Päärdu mõisa esitaja Aleksander Rebane

Peale selle kui ülemalnimetud maadekredi ja Komitee otsusega koha peal tutwustatud, waadati Päärdu mõisa kontoriraamatud üle ja wõeti siis nende põhjal terwe mõisa liikumata ja liikuw warandus ühes kõigi majapidamise loomadega, tööriistadega, põllusaadustega ja kõigega, mis kuidagi käesolewa mõisa majapidamisega ühenduses on wastu. Sellekohane üleüldine nimekiri ühes hindamisega on sellele aktile üles wõetud.

Peale ülewõtmist anti Päärdu mõis ühes inwentariga sama mõisa Tööliste Wanemate Nõukogu hoole ja wastutuse alla, mida nad oma allkirjadega selle akti all tõendawad. Lähem majapidamise kawa on juuresolejatele ära seletatud, niisama ka aruandmise kord majapidamisest

Paardu mõisas.
18. detsembril 1917 a.

A. Rebane
M. Weltmann
Allkirjad: M. Udduna.
H. Kekajom.

Päärdu mõisa ülevõtmise akt.

ka suurtalukohtadest maad juurde anda, kui selleks tarvidust. Valla töörahva nõukogud peavad selles sihis eelkavatsused välja töötama ja need maakonna töörahva nõukogule kinnitamiseks ette panema."

„Tööline" lükkas artiklis „Veel maaküsimusest" ümber kodanluse laimu, nagu lubaksid bolševikud maad kasutada ainult suurmaapidamistena. Eesti bolševikud on alati ütelnud ja sellest ka kinni pidanud, kirjutas „Tööline", et „rahvas, nimelt maa töörahva kogud, seda ära otsustavad, kuidas maad tarvitada . . . Nad ütlevad otsekohe, et ka tükeldamisi võib ette võtta, kui seda kohalik majapidamine nõuab. Nii tuleb pisikohtade pidajatele tükki-

sid juurde anda, kui neid ligidalt saada on; mõisa ääremaad jne. põllusulaste kätte anda . . ."[30]

Mõnel pool hakati maatameeste ja kehvikute maaga varustamise küsimusi ka juba lahendama. Virumaa Töörahva Nõukogu näiteks otsustas 1918. aasta jaanuaris, et valla töörahva üleüldisel nõusolemisel tuleb väikemaapidajatele maad lisaks anda ja seda ka väikekohtadena välja jagada, kus sellekohaseid soovijaid leidub.[31] Tartumaal Võtikvere vallas jaotati kuue mõisa maad talupoegade algatusel ära.[32]

Ent agraarsuhete revolutsioonilisel ümberkorraldamisel esines ka mõningaid vigu. Tõsiseks puuduseks oli see, et VSDT(b)P Eestimaa organisatsioon, lähtudes küll marksismi õigest seisukohast, mille järgi suurmaapidamisel on väikemaapidamisega võrreldes palju eeliseid, pani liiga palju rõhku suurte sotsialistlike majapidamiste organiseerimisele ja jättis tagaplaanile nende töötavate talupoegade soovid, kes tahtsid maad saada isiklikuks hariмiseks. Teatud osa talupoegade igatsust oma maatüki järele kujutati mõnikord kui reaktsiooniliste jõudude kihutustöö tulemust. Eesti bolševikud ei kuulutanud ka küllalt selgelt ega kindlalt, et kehv- ja kesktalurahva maad jäävad puutumata.

Põllumajanduse ümberkorraldamisel ei olnud eesti bolševike tegevus küllalt painduv ega arvestanud alati vajalikul määral töötava talurahva hulkade kõiki meeleolusid. Kõik see takistas töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamist ning tuli kasuks ainult kodanlik-natsionalistlikele ja väikekodanlikele parteidele, kes esinesid demagoogiliste lubadustega, et nad viivad Asutava Kogu kaudu läbi seaduse mõisamaade jaotamise kohta. Kõik need puudused andsid end negatiivselt tunda hiljem, eriti välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja perioodil.

Rööbiti esimeste ümberkorraldustega tööstuse ning põllumajanduse alal võttis nõukogude võim Eestis tarvitusele ka rea abinõusid töötajate heaolu tõstmise ja kultuuri valdkonnas. Vastavate dekreetide ja määruste alusel reorganiseeriti haigekassad ja laiendati sotsiaalkindlustust. Haigekassade juhtimine tsentraliseeriti. 26. novembril 1917 valiti Tallinna Ühendatud Haigekassade Keskjuhatus,[33] kelle juhtimise alla anti kõigi Tallinna tehaste ning vabrikute haiglate varad ja tööliste ravimine. Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsusega anti ka kõik teised raviasutused tasuta tööliste kätte. Töötajate ravimine oli maksuta. Riigi kanda võeti sotsiaalkindlustuskulud ja töölised ning teenistujad vabastati täielikult sotsiaalkindlustusmaksudest. Tallinna, Tartu ja Narva täitevkomitee tervishoiuosa-

[30] „Tööline" nr. 129, 14. (27.) detsembril 1917.
[31] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 603.
[32] „Eesti Teataja" nr. 27, 28. detsembril 1917 (10. jaanuaril 1918).
[33] „Tööline" nr. 121, 5. (19.) detsembril 1917.

kondade algatusel asutati laste nõuandlaid, lastekodusid jm. Et tööliste lastele tagada korralikku toitlustamist, kasvatust ja tervishoidlikumaid elutingimusi selleks ajaks, kui nende vanemad tööl on, avas Tartu linna täitevkomitee kultuurihariduse osakond lastemaja.

Koolides kehtestati kõikjal õppekeeleks emakeel. Kool lahutati kirikust. Usuõpetus jäeti koolide õppeprogrammist välja. Nõukogude võim kaotas õppemaksu. Koolide ülalpidamise võttis riik enda peale. Et kõik lapsed saaksid kooliharidust, avati uusi algkooliklasse. Puudustkannatavaid perekondi abistati lastele õppevahendite, jalatsite ja rõivaste ostmisel. Täisealistele hariduse andmiseks ja nende haridustaseme tõstmiseks organiseerisid kohalikud nõukogud Tallinnas, Tartus ning Narvas eesti ja vene õppekeelega tasuta õhtukursused. Tartu ülikool avas oma uksed töörahvale. Hakkas ilmuma ajakiri „Eesti Kool".

28. detsembril 1917 toimus Tallinnas Eesti kooliõpetajate kongress, millest võttis osa üle 100 õpetaja, neist 80 maalt. Kongress tervitas palavalt nõukogude võimu ja toetas üksmeelselt Nõukogude valitsuse dekreete. Kongress tunnistas õpetajaskonna töörahvapere lahutamatuks liikmeks ning otsustas ohverdada selleks kogu jõu, et töörahvast kapitali kütkest vabastada ja revolutsioon võidurikka lõpuni viia.

Tähtsaks sammuks kultuuri alal oli Töölisteatri organiseerimine Tallinnas. Sellest võtsid aktiivselt osa bolševikud J. Rossfeldt, A. Umberg ja M. Umberg. Tehti ettevalmistusi töölisteatri asutamiseks Tartusse ja teistesse linnadesse.

Töötava rahva kultuuriliste huvide teenistusse rakendati ka „Estonia". Ta sai uueks nimeks „Eesti Rahvateater Estonia" ning siin hakati korraldama kontsertmiitinguid ja muid kultuurhariduslikke üritusi. Detsembris anti töörahva käsutusse endiste kodanlike seltside — Tallinnas „Lootuse" ja Tartus „Bürgermusse" ruumid.

Eesti bolševikud kasvatasid laiades hulkades uut moodi töössesuhtumist ja ühiskondliku omanduse austamist. Nad selgitasid töölistele, et varem, kui vabrikud ning tehased kuulusid kapitalistidele ja nende aktsiaseltsidele, oli töölistel oma elutaseme tõstmise ainsaks abinõuks streigivõitlus. Nüüd aga, kus tööstusettevõtted olid võetud tööliste kontrolli alla ja seisis ees nende natsionaliseerimine, oli olukord põhjalikult muutunud. VSDT(b)P Eestimaa Komitee juhtivad seltsimehed esinesid tihti tööliste ees ettekannetega ja selgitasid, kuidas töölisklassil on töörahva võimu tingimustes võimalik tõsta oma heaolu ning võidelda elukalliduse vastu. „Esiteks," ütles O. Rästas, „peab püüdma tõsta rubla väärtust, ja teiseks — suurendada päevapalga reaalset, mitte aga nominaalset taset. Tarvis on töötavatele hulkadele tarbeaineid muretseda ja kindlustada, et hinnad enam ei tõuseks. On vaja asutada ühiskondlikke sööklaid jne. Nõukogude valit-

sus on välja töötanud kava majade riigi kätte võtmiseks, et tööliste korteriüüri vähendada. Nende abinõudega tõstame rubla reaalset väärtust," rõhutas O. Rästas.[34]

Nõukogude võimu ajal, selgitasid bolševikud, kus töörahvas on saanud oma maa ja selle varade peremeheks, muutub töö auasjaks. H. Pöögelmann kirjutas näiteks: „Seni seisis isiku auahnus isiklikus edasijõudmises; nüüd saab kõige kõrgema au — ühiskonna lugupidamise ja austamise osaliseks see, kes ühiskonna eduks kõige rohkem on kaasa aidanud... Inimesed ei kasva hingeliselt ööpäevaga uueks. Kahtlemata tuleb esimestel aegadel üksikute poolt katseid võimalikult vähe tööd teha ja suurt palka saada. Siit ja sealt kuuldub sarnastest nähtustest. Kuid need kaovad varsti üldise mõju all — sedamööda, kuidas see tunne maad võtab, et meie kõigi kohus on ühiskonda üleval pidada. Laiskus on orja haigus, kes piitsa all peab töötama ja kes sellepärast enam taha kui ette vaatab. Vaba inimene peab enesele alatuseks selle peale mõteldagi, et tema laiselda võib, kuna teised tööd peavad tegema. Seda enam veel seal, kus kõigi ühine töövili kõigile ühtlaselt osaks saab."[35]

Bolševikud rõhutasid nii ajakirjanduses kui ka rahvakoosolekutel, et ainult hoolsa, ennastsalgava tööga on võimalik kindlustada saavutusi, mis töörahvas on Oktoobrirevolutsiooniga kätte võitnud, ning ühtlasi piitsutasid logelejaid, parasiite, kapitalistide sabarakke. „Töölise" juhtkirjas „Revolutsioon kohustab" öeldakse:

„Töörahva kohuseks jääb seda korda, mis ta endale ja oma näo järgi tahab luua, mis parem, kõrgem, täielikum, inimlikum peab olema kui kapitalistlik kord — töörahva kohuseks jääb seda korda majanduslikult kindlustada. See nõuab eeskätt kolme asja: tööd, tööd, tööd!

Otse meeletu oleks see mõte, et töölised nüüd, kus valitsusvõim on läinud nende kätte, enam mehe moodi ei tarvitse tööd teha, vaid — töö juures logeleda võib, et aga aeg mööda ja suur palk... kätte saaks. See oleks kõige suurem meeletus tööliste endi seisukohalt, see oleks tõsine äraandmine revolutsiooni vastu. Sest see teeks seda, mida kodanlus ihkab ja ootab — õõnestaks töörahva valitsuse majandusliku jalgealuse. Revolutsioon kohustab! Ta kohustab kõigepealt tööd tegema..."[36]

---

[34] „Tööline" nr. 14 (153), 1. veebruaril 1918.
[35] „Tööline" nr. 19 (158), 25. jaanuaril 1918.
[36] „Tööline" nr. 25 (163), 14. veebruaril 1918.

3. Töörahva kangelaslik võitlus sissetungivate Saksa vägede vastu

Nõukogude võimu esimeseks dekreediks oli rahudekreet. Sellest ajast peale sai rahu eest võitlemine Nõukogude riigi välispoliitika peajooneks.

Nõukogude valitsus tegi kõigile sõdivatele maadele ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi. Kuid Entente'i riikide valitsused ei toetanud seda ettepanekut. Siis alustas Nõukogude valitsus rahuläbirääkimisi Saksamaaga ja tema liitlastega. Vaatamata sellele, et Saksamaa nõudmised olid alandavad, tuli nõukogude võimul raske olukorra tõttu need röövrahu tingimused vastu võtta. V. I. Lenin oli selle poolt, et Saksamaaga viivitamatult rahu sõlmida. Nõukogudemaa vajas hingetõmbeaega nõukogude võimu kindlustamiseks, oma relvastatud jõudude loomiseks. Tänu V. I. Lenini suurele meelekindlusele murti Trotski ja teiste avantüristlik taktika.

Võideldes viivitamatu rahusõlmimise eest Saksamaaga, hoolitses V. I. Lenin sellega ka töörahva võidu säilitamise eest Eestis. 11. jaanuaril VSDT(b)P Keskkomitee koosolekul esinedes ütles V. I. Lenin, et „... rahu sõlmides ... säilitame sotsialistliku Eesti vabariigi ja laseme oma võitudel kindlamaks saada ... Kui sakslased alustavad pealetungi, siis oleme sunnitud alla kirjutama igasugusele rahule, ja siis saab sellest muidugi halvem rahu."[37]

Tundes muret nõukogude võimu saatuse pärast Eestis, tegi V. I. Lenin juba 1917 aasta lõpul ühel jutuajamisel juhtivate eesti bolševikega neile ettepaneku läbi arutada Eesti iseseisvaks vabariigiks kuulutamise küsimus.[38]

Eesti bolševikud arutasid V. I. Lenini ettepanekut VSDT(b)P Eestimaa Komitee ja VSDT(b)P Tallinna Komitee ühisel nõupidamisel 31. detsembril 1917. Kõik nõupidamisest osavõtjad arvasid, et töörahva poliitilise võitluse seisukohalt, proletariaadi diktatuuri kindlustamise seisukohalt on parem, kui Eesti kasutaks piirkonnaautonoomia õigusi ja jääks Nõukogude Venemaa koosseisu, ilma et Eesti Nõukogude Vabariiki omaette riigina välja kuulutataks. Nad rõhutasid, et töörahva võidu läbi on Eesti juba saavutanud rahvusliku iseseisvuse. Eesti bolševikud olid veendunud, et Eesti suudab oma tõelise iseseisvuse säilitada ainult koos Nõukogude Venemaaga sammudes. Läbi ja läbi väär oli sisult kapitulantlik V. Vöölmanni seisukoht, millega ta nõupidamisel ainsana välja tuli. Viidates Sise-Venemaal toimunud kontrrevolutsioonilistele väljaastumistele ja nõukogudevastastele mässudele, väitis ta nimelt, et Eesti tuleks kuulutada iseseisvaks, kuid mitte nõuko-

[37] V. I. Lenin. Teosed, 36. kd., lk. 425—426.

[38] EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 132, lehed 141—142; M. Ingver (V. Kingissepp), Kas ja kuidas saab rahu; „Töö Hääl" nr. 4, 1919, lk. 5.

gude vabariigina, vaid „demokraatliku vabariigina", s. o. kodanliku vabariigina, sest nõukogude võim Venemaal kaua püsima ei jäävat.[39] V. Kingissepp, H. Pöögelmann jt. lõid nõupidamisel V. Vöölmanni seisukohad puruks.

Kuid samal ajal ei mõistnud juhtivad eesti bolševikud täielikult V. I. Lenini ettepaneku kogu sügavust ja ettenägelikkust. Eesti Nõukogude Vabariigi väljakuulutamine oleks eesti kodanluselt võtnud võimaluse juriidiliselt põhjendada Eesti „iseseisvuse" väljakuulutamist ja sakslastelt abipalumist, sest Eesti Nõukogude Vabariik oleks siis juba olnud välja kuulutatud ja teise „vabariigi" väljakuulutamine oleks seega põhjendamatuks jäänud. Siis poleks ka saksa okupandid saanud maailma ees nägu teha, nagu oleksid nad Eesti valitsuse palvel Eestisse tunginud. Eesti Nõukogude Vabariigi väljakuulutamise akt oleks löönud jalad alt ka kodanlike natsionalistide ja väikekodanlike poliitikategelaste valel ning demagoogial, mida nad Eesti iseseisvuse küsimuse ümber tegid, kuulutades endid iseseisvuse eest võitlejateks, kommuniste aga iseseisvuse vastasteks. Väikekodanlikke rahvahulki, eeskätt aga väikekodanlikku intelligentsi ja noorsugu, kelle hulgas kodanluse poolt levitatud „iseseisvuse" illusioonid olid kõige rohkem levinud, oleks siis kergem olnud tööliskassi poole võita.

Bolševikud võitlesid tegelikult Eesti tõelise iseseisvuse eest, sel ajal kui eesti kodanlus oli seda valmis oma klassi huvides ükskõik kellele maha müüma.

Kõigest kuu aega enne Venemaa sotsialistlikku revolutsiooni võttis eesti kodanlus oma maapäeval vastu otsuse, milles rõhutati, et tema põhimõtteks on: Eesti jäägu föderatiivse Venemaa autonoomseks osaks. Niikaua kui Venemaal olid võimul kapitalistid ja mõisnikud, ei rääkinud eesti kodanlus eraldumisest sõnagi, sest teda ei huvitanud Eesti iseseisvuse küsimus, vaid see, et kindlustada endale veelgi paremaid võimalusi töörahva ekspluateerimiseks. „Iseseisvusest" hakkas eesti kodanlus kisama alles pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu ja eriti seoses nõukogude võimu tugevnemisega. Olles kaotanud usu, et Venemaal kapitalism sisemise kontrrevolutsiooni abil taastatakse, pani eesti kodanlus oma lootused välisimperialistidele. Kõigi abinõudega taotles ta Eesti eraldamist sotsialistlikust töörahva Venemaast, et siin mõne imperialistliku riigi abiga kapitalistlik kord uuesti jalule seada. Kodanliku maaliidu delegatsioon käis Berliinis, „et Punakaardi vastu rutulist abi paluda". Eesti kodanluse juhid võtsid saksa imperialistide ettepanekul tarvitusele „iseseisvuse" loosungi, et Saksa vägedel oleks „iseseisva Eesti" abistamise sildi all hõlpsam maad okupeerida.

---

[39] J. Anvelt. „Meie lahkuminekud" ehk EKP „vastasrinna" ajaloolised unenäod, Leningrad, 1928, lk. 75—76.

Bolševikud paljastasid rahva ees kodanluse mängu iseseisvuse loosungiga. VSDT(b)P Eestimaa Komitee ja Tallinna Komitee avaldasid ühise üleskutse eesti töörahvale, milles häbimärgistati eesti kodanluse ja balti-saksa parunite pettust ja näidati, et need eesti rahva kurnajad ning rõhujad loodavad „Eesti iseseisvuse" loosungi abil rahva võimu lämmatada.

Eesti töörahva hulgad astusid kodanluse demagoogilise „iseseisvuse" loosungi vastu üksmeelselt välja. Vabrikute ja tehaste töölised ning eesti väeosade soldatid mõistsid oma koosolekuil kodanluse manöövrid hukka ja paljastasid väikekodanlike parteide äraandlikkust. Tallinna vabriku- ja tehasekomiteede ning ametiühingute esindajate ühine koosolek 10. jaanuaril 1918 tunnistas, et „Eesti iseseisvaks riigiks kuulutamise teostamine siinsete ja Saksamaa tagurlike ja rahvavaenulike kihtide kavatsust mööda Eesti töörahvale linnas ja maal ainult uut orjastamist, kodanlaste kurnamisvalitsuse kindlustamist ja maa rahvalt äravõtmist, lühidalt: kättevõidetud vabaduse ja rahva omavalitsuse hävitamist tähendaks"[40].

1918. aasta jaanuarist peale hakkas Rahvakomissaride Nõukogu V. I. Lenini juhtimisel vana armeed järk-järgult laiali saatma ja vabatahtlikkuse alusel looma uut armeed — Tööliste ja Talupoegade Punaarmeed. Enne Oktoobrit formeeritud rahvuslikes väeosades, mis olid koondatud „eesti diviisiks", moodustasid eesti bolševikud parteirühmad, kes tegid selgitustööd, et soldateid kodanluse mõju alt vabastada. 13. jaanuaril 1918 kutsusid bolševikud kokku eesti sotsialistlike sõjaväelaste I kongressi, kus otsustati „eesti diviis" laiali saata ja luua Eesti Punaarmee. Valiti Eesti Sotsialistlike Sõjaväelaste Nõukogu, kuhu kuulusid V. Kingissepp, G. Kudeberg, A. Müllerstein, K. Kanger, A. Lombak jt. Nõukogu avaldas manifesti eesti sõjaväelastele ja kogu töörahvale. Selles kutsuti ühinema eesti töörahva punase võituslipu alla, et reaktsiooni jõud lõplikult murda. Eesti esimene sotsialistlike sõjaväelaste kongress saatis Rahvakomissaride Nõukogule tervitustelegrammi. „Me loome aluse Eesti sotsialistide sõjaväele," öeldi selles, „kes vaimustusega proletaarlise revolutsiooni välise ja sisemise vaenlase vastu välja astub."[41]

Pärast eesti sotsialistlike sõjaväelaste esimest kongressi kutsusid bolševikud kokku eesti sõjaväelaste kongressi V ja XII armees. Neil võeti vastu otsused eesti sõjaväelaste natsionalistlike täitevkomiteede likvideerimise kohta. Põhjarinde V armee eesti sõjaväelaste kongressi poolt 25. jaanuaril 1918 Daugavpilsis vastuvõetud otsuses öeldi, et „ainus õige töörahva kasude kaitsja on revolutsiooniline tööliste ja talurahva nõukogude valitsus ja

---

[40] Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957, lk. 589.

[41] Sealsamas, lk. 599.

ainult teda saame kõigiti toetama". Kongress paljastas kodanluse „iseseisvuse" manöövri. Vastavas resolutsioonis öeldi, et kõik, „kellel revolutsiooni tuluke rinnus põleb, kõige jõuga selle kodanluse kavatsuse vastu võitlema peavad"[42].

15. jaanuaril 1918 avaldati V. I. Lenini allkirjaga dekreet Punaarmee loomise kohta. Tallinna Nõukogu juures moodustati Punaarmee formeerimise kolleegium (liikmed V. Kingissepp ja I. Fruntov), kes teatas, et on hakatud formeerima Tallinna 1. punast polku, ja kutsus vabatahtlikke endid sisse kirjutama. Punaarmee eesti väeosade organiseerimine algas ka Narvas ja Tartus.

Jaanuari lõpul avastasid nõukogude võimu organid saksa parunite ja eesti kodanluse ninameeste vandenõu. Valmistati ette mässu nõukogude võimu vastu. Mässuga pidi kaasnema Saksa okupatsioonivägede sissetung Eestisse. Balti-saksa mõisnike ja eesti kodanluse esindajad olid pöördunud Saksa keisri poole palvega Eesti okupeerida.

Eesti Nõukogu Täitevkomitee võttis tarvitusele ranged abinõud. 27. jaanuaril kuulutati Eestis välja piiramisseisukord. Vandeseltslased-parunid areteeriti ja saadeti maalt välja.

Kuna Trotski jättis Lenini ja partei Keskkomitee direktiivi täitmata ning keeldus Brestis rahulepingule alla kirjutamast, alustasid Saksa sõjaväed 18. veebruaril 1918 uuesti pealetungi kogu rinde ulatuses — Mustast merest Balti mereni. Koondanud Petrogradi suunda 16 diviisi, tahtsid saksa intervendid revolutsioonilist pealinna vallutada. Läänest pealetungivate Saksa vägede teekond Petrogradi peale läks läbi Nõukogude Eesti. 22. veebruaril pöördus Rahvakomissaride Nõukogu rahva poole V. I. Lenini kirjutatud üleskutsega „Sotsialistlik isamaa on hädaohus!". Nõukogude valitsus kutsus kogu töörahvast üles kaitsma sotsialistlikku isamaad pealetungivate saksa imperialistide vastu, kes olid seadnud oma eesmärgiks kukutada meie maal nõukogude võim ja taastada kapitalistlik kord.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse üleskutsele vastasid töölised, töötav talurahvas, revolutsioonilised soldatid ja madrused uute Punaarmee salkade formeerimisega, kes suundusid kohe rindele ning astusid võitlusse pealaest jalatallani relvastatud saksa interventide vastu. Ka Eestimaa töötavad hulgad astusid bolševike partei üleskutsel aktiivsesse võitlusse saksa okupantide vastu.

20. veebruaril ületasid sakslased Muhu väina ning maabusid paaris kohas Eesti mandril. Kodanlikud natsionalistid tasandasid sakslastele kõikjal teed. Nad olid juba varem tegevusplaani välja

---

[42] „Eesti Teataja" nr. 25, 14. veebruaril 1918.

töötanud, et Saksa vägede edasitungi soodustada. Vastavalt eesti kodanlike natsionalistide liidrite juhtnööridele avasid Haapsalus asuva eesti väeosa ohvitserid sakslastele rinde. Kuivõrd see sakslaste edasiliikumist hõlbustas, näitab fakt, et nad muutsid isegi oma esialgselt kavatsetud löögi suunda, saates ühe korpuse mitte Pärnu poole, kus see pidi lõunast tulevate vägedega ühinema, vaid Läänemaa rannikut mööda otse Tallinna peale. Eesti kodanluse kontrrevolutsioonilised põrandaalused organisatsioonid korraldasid vaenlase vägede lähenemisel väljaastumisi nõukogude võimu vastu (Tallinnas, Tartus, Paides jm.).

Eesti kaitsmist saksa okupantide ja nende kodanlik-natsionalistlike käsilaste vastu juhtisid bolševikud. Eesti Nõukogu Täitevkomitee pöördus läkitusega töörahva poole, kutsudes „kõiki neid, kellel Eesti ja töörahva vabadus kallis, kõiki, kes on valmis selle eest ennem surema, kui jälle muutuma preisi junkrute ja balti parunite orjadeks, tõusma üles võitlusele Eesti töörahva punase lipu all!". Võitluse paremaks organiseerimiseks loodi Tallinna kindlustatud piirkonna valitsemise kolleegium (sõjaline kolleegium), kellele läksid üle kõik staabi funktsioonid.[43] Sakslastele vastulöögi andmiseks asuti kiiresti looma uusi Punakaardi salku, kes astusid viivitamatult võitlusse.

Esimesed kokkupõrked eesti punakaardiväelaste ja madruste esimeste väesalkade ning saksa okupantide vahel toimusid Ristil ja Keilas. Sakslastele osutati tugevat vastupanu. Üks suuremaid lahinguid oli Keila all 23. veebruaril 1918. Seal astus okupantidele vastu üle 400-meheline väesalk, mida juhtisid komandör A. Põld (vana armee kapten, Eesti Nõukogu Täitevkomitee liige) ja komissar Navtšien (ristleja „Rjurik" madrus). Ebavõrdses võitluses vaenlase ülekaalukate jõudude vastu sai surma 45 ja haavata 14 inimest. Surmasaanute hulgas olid E. Tiitsen, A. Tisler, H. Telliskivi, V. Rundstük, J. Krabi, E. Suuk, J. Laas jt.

Tallinna ähvardas vallutamise oht. Jäi pooleli 23. veebruaril 1918 Tallinnas alanud VSDT(b)P Eestimaa organisatsioonide kongress, kus pidid arutusele tulema maaküsimus, riikliku korralduse ja muud tähtsad töörahva ning partei ees seisvad küsimused. Kongress pidi valima delegaadid VSDT(b)P VII kongressile ja andma Eesti parteiorganisatsioonidele uue nime — Eestimaa Kommunistlik Tööliste Partei.

Kiiresti oli vaja evakueerida materiaalsed väärtused, esmajärjekorras tehaste sisseseaded. Kui tõusis esile sakslaste sissetungi otsene oht, telegrafeeris V. I. Lenin 27. jaanuaril 1918 Balti Laevastiku Keskkomiteele (Tsentrobaltile) Helsingisse, et ta valvel oleks. V. I. Lenin andis korralduse saata Tallinna kindlustatud piirkonna sõjaväe komitee esimesel nõudmisel Tallinna

[43] ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 1, leht 28.

transpordilaevu relvade ja toiduainete tagavarade Helsingisse evakueerimiseks.[44] 18. veebruaril 1918 tegi V. I. Lenin Tallinna Nõukogule, Tallinna kindlustatud piirkonna evakueerimiskomisjonile ja Tehasenõupidamisele ülesandeks võtta kasutusele kõige energilisemad abinõud Bekkeri tehase viivitamatuks täielikuks evakueerimiseks.[45] Nõukogude valitsus andis V. I. Lenini initsiatiivil Eesti Nõukogu Täitevkomiteele ja Tallinna parteikomiteele direktiivi sõjalaevad Tallinna baasist Helsingisse viia.

VSDT(b)P Eestimaa Komitee ja Eesti Nõukogu Täitevkomitee tegid kõik, et täita V. I. Lenini korraldust. Esialgu paistis, et tekkinud olukorras ei õnnestu laevadel Tallinna sadamast välja pääseda. Soome lahe veed olid kaetud paiguti kuni 75 sm paksuse jääkihiga. Suur osa laevu oli Sadamatehastes, Bekkeri, Vene-Balti ja Peetri laevatehases remondis. Paljude laevade meeskonnad olid komplekteerimata. Osa madruseid võitles nõukogude võimu eest maismaal. Lisaks laevade isikulise koosseisu nappusele ei jätkunud küllaldaselt ka kütteainet. Tekkis oht, et kõik laevad saksa okupantide kätte satuvad. Partei Tallinna komitee koos laevatehastes töötavate kommunistidega tegi suuri pingutusi, et kõik laevad oleksid valmis Tallinnast väljasõitmiseks. Eriti palju tegi ära Sadamatehaste parteiorganisatsioon eesotsas E. Strauchiga, kes juhatas mitme laeva remontimist Üleinimlikke raskusi võites õnnestus viimaks Tallinna sadamas seisvad laevad retkevalmis seada.

22.—25. veebruaril väljusid jäälõhkuja „Jermak" abil Tallinna sadamast suured ristlejad „Rjurik", „Bajan", „Bogatõr", „Oleg" jt., mitmed transpordi- ja sanitaarlaevad, pääste- ning allveelaevad, kokku 56 laeva, suundudes Helsingisse. Sealt alustas ühinenud laevastik kinnikülmunud merd kaudu, Saksa sõjalaevade ja Soome rannapatareide tule all oma rasket teekonda. 24. aprilliks saabus 211 laeva Kroonlinna.

Balti mere laevastiku laevade edukas ümberbaseerumine ajas nurja imperialistide plaani hävitada noore Nõukogude vabariigi põhilised merejõud — Balti mere laevastik, kes võttis hiljem aktiivselt osa interventide ja valgekaartlaste purustamisest ning mõjutas seega oluliselt kogu kodusõja käiku. Jääretke läbiteinud Balti mere laevastiku meeskond koosnes paljude rahvuste esindajatest, keda proletaarse internatsionalismi ühendav jõud liitis võitmatuks armeeks. Kangelasliku jääretke ettevalmistamisest ja teostamisest võtsid osa ka paljud eesti töörahva pojad. Ristleja „Bajan" parteiorganisatsiooni eesotsas oli A. Kuhlberg, kes hiljem kodusõjas juhtis Dnepri flotilli. V. Seppam, K. Andreus, P. Keimar, J. Burhvard, A. Hendrikson ja mitmed teised eesti bolševikud tegid selle teekonna läbi kütjatena või masinistidena.

---

[44] «Ленинский сборник», XXXIV, lk. 14.
[45] Sealsamas, lk. 18.

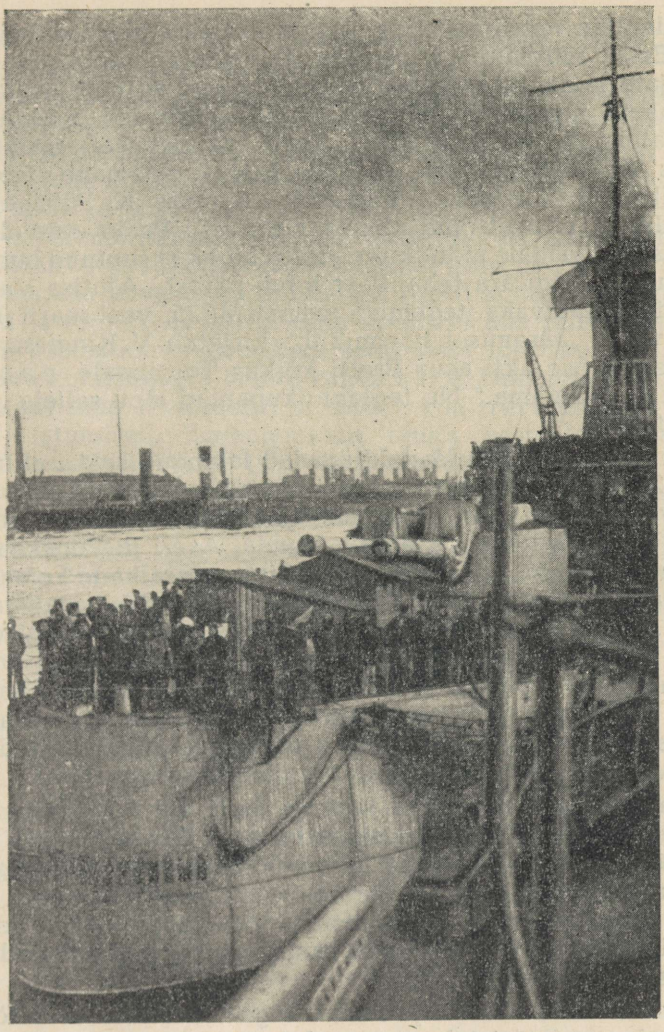

Grupp jääretkest osavõtnud Tallinna punakaartlasi Kroonlinna sadamas laeval „Andrei Pervozvannõi".

24. ja 25. veebruaril evakueerus Helsingisse laevadel, mis võtsid osa kuulsast jääretkest, peale meremeeste üle 4000 eesti partei- ja nõukogude töötaja, punakaartlase, töölise ja nende perekonnaliikme.

Sissetunginud saksa intervendid olid selleks ajaks juba vallutanud suure osa Eestist.

Kodanlike natsionalistide isamaareetmise aktid aitasid sakslastel Eestit kiiremini okupeerida. Et elanikkonda segadusse viia ja varjata kodanluse kui välisvaenlase abilise osa, avaldas eelmise aasta novembris tööliste poolt laialiaetud maapäeva nn. vanematekogu 24. veebruaril „Eesti iseseisvuse" manifesti ja määras kolmeliikmelise „päästekomitee". Viimane moodustas paberliku „Eesti Ajutise Valitsuse" (eesotsas K. Pätsiga), mille liikmedki ei võtnud oma nimetust tõsiselt. Peale ettevalmistuse okupatsioonivägede pidulikuks vastuvõtuks ei suutnud butafoorne „valitsus" midagi ära teha. Paar tundi pärast „Ajutise Valitsuse" koosseisu teatavaks tegemist marssisid 25. veebruaril Tallinna Saksa väed. „Järgmisel hommikul," kirjutab V. Kingissepp, „pärast iseseisvuse akti asus Preisi kotkas Toompeale p a r u n i t e isamaa üle valvama." Nii tegidki okupandid lõpu sellele „iseseisvuse" farsile.

Narva lähistel aga kestsid ägedad lahingud saksa okupantide vastu. 25.—26. veebruaril hakkasid Petrogradist Eestisse saabuma Putilovi tööliste ja läti punakaartlaste võitlussalgad. Nad liitusid Tartu, Viljandi, Rakvere, Jõhvi, Kunda, Aseri jt. Punakaardi salkadega. Jõhvis toimus revolutsiooniliste väesalkade komandöride nõupidamine, kus arutati interventidele vastulöögi andmise küsimust. Ägeda vasturünnaku tulemusena sunniti 28. veebruaril Saksa eelväed Sompast tagasi tõmbuma ning pandi vaenlase edasitungimine ajutiselt seisma. 1. märtsil aga alustasid sakslased suurte jõududega ja tugeva suurtükiväe toetusel uut pealetungi, mille tagajärjel revolutsioonilised väesalgad olid sunnitud Sompa ja Jõhvi maha jätma ning Vaivara ümbrusse taanduma.

1. märtsil saabus Narva suurem Balti mere laevastiku madruste üksus. Koos eesti punakaartlaste ja Tartu-Putilovi võitlussalgaga pidasid nad veriseid lahinguid sakslaste vastu algul Vaivara ja seejärel Narva all. Revolutsioonilistel võitlejatel Narvas aga ei jätkunud enam jõudu otsustavaks vastupanuks. Seepärast lahkusid punased võitlussalgad, samuti partei ja nõukogude aktiiv ööl vastu 4. märtsi linnast.

Kõrvuti vene tööliste ja madrustega tõkestasid eesti töörahva pojad saksa vallutajatele tee proletaarse revolutsiooni hälli — Petrogradi peale. Tugevnes ning karastus eesti ja vene töörahva liit ja sõprus. Punaarmee ja kogu nõukogude rahva kangelasliku võitluse ja targa leninliku välispoliitika tulemusena jäi nõukogude võim Venemaal püsima. See oli ka eesti töörahva lõpliku võidu tagatiseks 1940. aastal.

3. märtsil kirjutati Brestis alla Nõukogude riigi ja Saksamaa rahulepingule. Noore Punaarmee poolt saksa okupantidele Pihkva all ja Eesti territooriumil antud esimesed löögid olid üheks teguriks, mis sundis sakslasi rahu sõlmima. Aga Trotski reeturlik käitumine oli Nõukogude riigile kalliks maksma läinud: Eesti, Läti

ja paljud teised Nõukogudemaa läänepiirkonnad umbes 40 miljoni elanikuga sattusid saksa anastajate ikke alla.

Kuid Bresti rahu sõlmimine andis võimaluse nõukogude võimu kindlustamiseks. Nõukogude vabariik, kes oli pääsenud imperialistlikust sõjast, sai eeskujuks kogu maailma töörahvale.

Nõukogude võimu esimene periood kestis Eestis lühikest aega, kõigest kolm ja pool kuud, aga selle aja kestel suutis eesti töörahvas bolševike partei juhtimisel palju korda saata. Üle maa loodi töörahva ja sõjaväelaste nõukogud ning pandi alus tööliste ja talupoegade relvastatud jõududele. Murti kodanluse majanduslik võim ja töörahvas võttis enda kontrolli alla rahvamajanduse juhtivad positsioonid. Tööstuses seati sisse tööliskontroll. Mõisnike maad konfiskeeriti ja anti rahva kätte. Lammutati kodanluse riigiaparaat ning likvideeriti mõisnike kontrrevolutsiooni esimesed väljaastumised. Enneolematult tõusis eesti töölisklassi ja tema liitlase — töötava talurahva teadlikkus. Süvenes põline sõprus eesti ja vene töörahva vahel. Tugevnesid ja kasvasid VSDT(b)P Eestimaa organisatsioonid.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimisel ning nõukogude võimu loomisel ja kindlustamisel omandatud kogemused valgustasid eesti töörahvale teed edasises võitluses nõukogude võimu taastamise eest.

VIII PEATÜKK

EESTI KOMMUNISTLIK ORGANISATSIOON VÄLISMAISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA AJAJÄRGUL (1918—1920)

1. Eesti bolševikud saksa okupantide ja nende käsilaste vastase üldrahvaliku võitluse eesotsas

Saksa okupatsioon tõi Eesti töörahvale loendamatuid kannatusi.

Okupandid hävitasid Eestis nagu mujalgi meie maa okupeeritud aladel kõik Oktoobrirevolutsiooni saavutused. Nõukogude võim likvideeriti, restaureeriti kodanlik-feodaalne kord. Mõisnike suurmaaomand ning balti-saksa parunite eesõigused taastati täielikult. Töötavalt rahvalt võeti ära kõige algelisemadki poliitilised õigused ja vabadused. Okupandid rüüstasid töörahva organisatsioone, keelasid ära koosolekute pidamise. Kehtestati vali tsensuur — isegi kiriklike kombetalituste üle. Telefoni võis kasutada ainult saksa keeles rääkides. Uuesti pandi maksma tsaariaegsed seadused. Kohtumõistmist teostasid saksa sõjaväelised politseikohtud. Okupandid seadsid sisse julmale terrorile ja sõjalisele jõule rajatud koloniaalrežiimi. Rahvas iseloomustas seda režiimi lühidalt sõnadega „keelan, käsen, poon ja lasen".

Okupandid ja balti-saksa mõisnikud sööstsid eesti kodanlike natsionalistide aktiivsel osavõtul kommunistide, punakaartlaste ja nõukogude võimu aktivistidega arveid õiendama. Mittetäielikel andmetel tapsid saksa okupandid ja eesti kodanlikud natsionalistid üksnes esimestel okupatsioonikuudel ligi 400 nõukogude aktivisti, kellest enamik oli partei liikmed. Võrus poosid okupandid ja nende eesti soost käsilased Võrumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee esimehe F. Leegeni, täitevkomitee liikmed K. Kalmuse ja O. Leegeni, hukkasid maakonna nõukogu liikmed A. Seederi ja O. Turbi. Lohusuus lasti korraga maha 8 vallanõukogu liiget, sealhulgas esimees kommunist J. Mikk, Avinurmes tapeti parteiorganisaator Betlem. Paides mõrvati elajalikult 9 nõukogude aktivisti, nende hulgas Järvamaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee esimees J. Järvekülg. Tuhanded eesrindlikud töölised, talupojad ja haritlased vaevlesid täistuubitud vanglates, Tallinna elevaatoris, Naissaarel, Pääskülas, Allikal, Vääna-Peetri mõisas ja

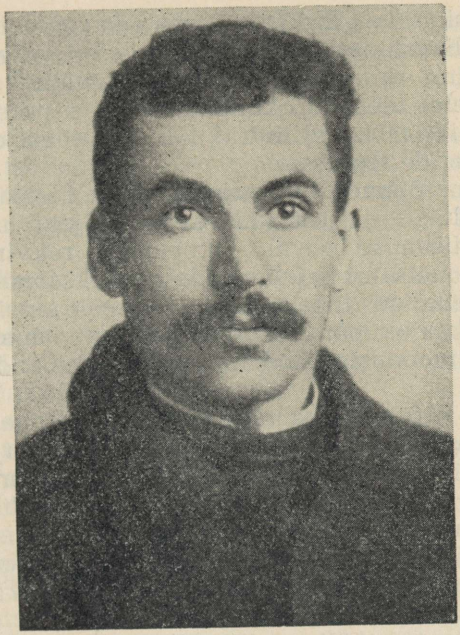

F. Leegen.

mujal loodud koonduslaagrites. Areteerimiseks piisas vaid poolehoiu avaldamisest nõukogude võimule või rahulolematuse väljendamisest okupantide suhtes. 1918. aasta kevadeks tõusis areteeritute arv kogu Eestis rohkem kui 5000 inimesele. Sajad nõukogude aktivistid saadeti Saksamaale sunnitööle.

Eesti kodanlus kiitis okupantide kohutavad kuriteod heaks ja püüdis neid igati õigustada. K. Päts, I. Poska ja J. Vilms, kes 1. märtsil okupatsioonivägede põhjagrupi juhataja kindral Seckendorfi jutule pääsesid, teatasid truualamlikult: „Meie oleme rõõmsad, et ülesanne, mille Teie Ekstsellents enesele seadnud olete — rahu ja korda meie maal jälle jalule seada — meie püüetele täielikult vastab, mispärast meie nende rahvakihtide nimel, keda esitame, selles suhtes igal võimalikul viisil sõjaväevalitsusele abiks olla tahame."[1] Tartus 12. mail 1918 toimunud „Maaliidu" kongressil konstateeriti samuti „head vahekorda Saksa sõjaväevõimudega" ja otsustati „vastastikuse usalduse" õhkkonnas ning „mõlemapoolsete kasude kaitsmise" huvides nendega koostööd veelgi tihendada.

Eesti kodanlus oli töörahvaga arvete õiendamisel usinaks

[1] „Tallinna Teataja" nr. 1, 11. märtsil 1918.

okupantide käsilaseks. Erilist osa etendas selles balti-sakslastest ja eesti kodanlikest natsionalistidest loodud vabatahtlik relvastatud politseiline organisatsioon „Bürgerwehr" („Omakaitse"). Tões ja meeles teenisid okupante ka eesti parempoolsete sotsiaaldemokraatide (sotside) liidrid, kellest vahest ei jäänud maha ka mõned esseeride tegelased.

Okupatsioonivõimude majanduspoliitika eesmärgiks oli katta Saksa imperialismi järjest kasvavaid sõjakulusid vallutatud alade paljaksriisumise arvel. Okupandid rekvireerisid toiduaineid, loomi, metsamaterjali, vedasid Saksamaale välja kõik väärtusliku, eelkõige tööstusseadmeid, tooraineid, valmis- ja pooltooteid. Saksa okupantide poolt Eesti rahvamajandusele tekitatud üldkahju moodustas kodanliku statistika andmetel 193 miljonit kuldrubla.

Okupantide röövpoliitika tõttu kannatas kõige enam töölisklass. Eesti tööstuse sihikindla laostamise tagajärjel jäi suurem hulk töölistest tööta. Vabrikuproletariaadi üldarv kogu Eestis vähenes saksa okupatsiooni perioodil 50 000-lt (arvestamata umbes 15 000 Tallinna kindlustatud piirkonna ehitustöölist) umbes 14 000-le ehk ligemale $^3/_4$ võrra, sealjuures langes metallitööliste üldarv koguni 90% võrra.[2] See oli eesti töölisklassile rängaks hoobiks.

Iga kuuga muutus tööliste olukord ikka raskemaks. Tööpäeva pikendati 8-lt 10 tunnini, Saksa sõjaväe tellimusi täitvates ettevõtetes aga kuni 14 tunnini. Töötasu oli 2—3 korda madalam nõukogude-aegsest, normeeritud tarbeainete hinnad aga okupatsioonieelsetest ligi kaks korda kõrgemad.

Maal sunniti töörahvast jälle mõisnikke ja kulakuid orjama. Mõisa piires teostas kõrgemat politseivõimu mõisnik. Ka pastoritele tagasiantud kirikumõisates pidid rentnikud ja sulased töötama endistel orjalikel tingimustel. Lisaks alalõpmatutele rekvisitsioonidele hakati talupoegadelt uuesti sisse nõudma nõukogude võimu poolt tühistatud tsaariaegseid pangavõlgu.

Julma terroriga ja rahvamajanduse laostamisega käis kaasas jõhker rahvuslik rõhumine. Tollal Tartus ilmunud balti-sakslaste eriväljaandes „Deutsches Extrablatt" kirjutati küünilise avameelsusega: „Nüüd on lõpp igasugusel lobal „enesemääramisest". Nüüd otsustab võitja sund. Vae victis!" („Häda võidetuile!") Kõikides ametiasutustes kehtestati ainsaks asjaajamiskeeleks saksa keel. Õppetöö kesk- ja kõrgemates koolides võis toimuda ainult saksa keeles ja Preisi programmide alusel. Okupandid, balti-sakslased ja nende käsilased eesti kodanluse hulgast arendasid laialdast suusõnalist ning trükipropagandat eesti rahvust, tema kultuuri ja keelt mõnitava ning saksa okupatsiooni ja terrorit õigustava „kultuurtreegerluse" vaimus.

[2] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all. Tallinn, 1953, lk. 6—7; ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, lehed 1—2.

Bresti rahulepingut rikkudes tegid okupandid koos balti-sakslastega aktiivseid ettevalmistusi, et Baltimaad Balti hertsogiriigi nime all muuta Saksamaa agraarprovintsiks ja asustada sakslastega.

Kuid saksa röövvallutajate ja nende kodanlikest natsionalistidest käsilaste metsikused ning repressioonid ei suutnud töörahvast põlvili suruda. Ta alustas visa ennastsalgavat vabadusvõitlust. Avangardi asus jällegi töölisklass eesotsas kommunistliku parteiga.

Kõigepealt kerkiski eesti kommunistide ette parteiorganisatsioonide taastamise ülesanne, sest okupantide tulekul ei jäetud partei illegaalset organisatsiooni kohale. Oli tarvis ka uuesti luua sidemeid partei Keskkomiteega Moskvas, samuti VK(b)P Eesti Osakondade juhtkonnaga Petrogradis.

Esimestena asusid neid ülesandeid lahendama Tallinna kommunistid. Seda tuli teha äärmiselt rasketes tingimustes. Asja ajasid veelgi keerukamaks partei Tallinna komitee liikme V. Vöölmanni oportunistlikud seisukohad ja väärad sammud. Vöölmann oli nimelt arvamusel, et vaatamata okupatsioonile tuleks püüda legaalse parteina edasi töötada. Sel ajal kui Punakaart ja nõukogude aktiiv Tallinnast ajutiselt taganesid, katsus ta taastada Oktoobrirevolutsiooni-eelset Tallinna linnavalitsust, mille esimeheks ta oli olnud. See Vöölmanni seisukoht, mida algul osaliselt toetas kaks linnakomitee liiget N. Janson ja J. Rossfeldt, mõisteti parteiorganisatsioonides resoluutselt hukka. Kirjas „Pravda" toimetusele märkis V. Kingissepp, et Vöölmanni tegevuse iseloom on täielikus vastuolus meie partei taktika ja programmiga, on oportunistlik taktika.[3] Objektiivselt tähendas see samm eesti kodanluse ja okupantidega koostöötamise võimalikuks pidamist ning rahvahulkade eemalekiskumist röövvallutajatega leppimatu võitlemise teelt.

Juba esimestel okupatsiooninädalatel hakkasid kommunistide vahel sidemeid taastama Tallinna komitee liige J. Tippo ning töölised-kommunistid J. Kuppar, J. Schüts, J. Alasoo jt.[4] Parteiorganisatsiooni taastamiseks korraldati partei liikmete põrandaaluseid koosolekuid, hakati looma tehaste parteikollektiive ja -rakukesi. Viimaste baasil taastati Tallinna komitee, kuhu kuulusid J. Tippo, J. Kuppar, J. Schüts, J. Alasoo jt.

Linnakomitee esimene istung toimus kahekümnenda märtsi paiku. Aprillis moodustati illegaalse parteitöö operatiivsemaks juhtimiseks Kommunistliku Partei Tallinna Komitee Büroo eesotsas J. Tippoga; Tallinnas otsustati asutada põrandaalune trükikoda. Aprillis toimunud partei Tallinna komitee istungil

---

[3] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 17, nim. 4, s.-ü. 35, lehed 160—162.

[4] Sealsamas, f. 17, nim. 1, s.-ü. 98, lehed 4—5; EKPA, f. 6495, nim. 3, s.-ü. 1, lehed 1—6; nim. 1, s.-ü. 6, lehed 1—2.

arutati üksikasjaliselt illegaalse parteiorganisatsiooni edaspidise taastamise ja parteiorganisatsiooni võitlustaktika küsimusi. Koosolek kritiseeris teravalt V. Vöölmanni, kes polnud veel loobunud partei legaliseerimise mõttest. Partei legaliseerimine oleks okupatsiooni tingimustes olnud võimalik ainult marksismi-leninismi põhimõtetest ja eelkõige proletariaadi diktatuuri eest võitlemisest loobumise hinnaga. Tallinna komitee asus kindlalt seisukohale, et võitlus okupantide vastu on üheaegselt võitlus nõukogude võimu taastamise eest.

Aprillis õnnestus illegaalne parteiorganisatsioon taastada ka Narvas. 26. aprillil toimus siin sügaval põranda all kommunistide koosolek, millest võttis osa 14 seltsimeest, sealhulgas partei Tallinna komitee esindaja. Otsustati moodustada partei Narva komitee organisaatorite kolleegium, määrati kindlaks parteisse uute liikmete vastuvõtmise kord ning konspiratsioonireeglid ja töötati välja organisatsiooni edasine tegevuskava. Aprilli lõpul saabusid Narva Nõukogude Venemaalt Eestisse illegaalsele tööle tulnud kogemustega parteitöötajad R. Eige, M. Peterkopp, J. Mägi ja J. Kaasik. Viimane neist jäigi Narva. Teised hakkasid hiljem töötama Tallinnas, Tartus, Virumaal. Maikuus tuli Tallinna põrandaalusele tööle ka jääretkest osavõtnud K. Tiitsen.

Tänu kommunistide ennastsalgavale tegevusele suudeti juba 1918. aasta suveks peale Tallinna ja Narva luua parteikollektiivide, -rakukeste ning usaldusmeeste võrk ka teistes tähtsamates Eesti keskustes.

Et töörahva massiorganisatsioonid olid valjult keelatud, siis oli kommunistidel legaalse töö võimalusi väga vähe. Seda tähtsamaks pidas partei kommunistide ja nende pooldajate individuaalset selgitustööd töötajate hulgas, eriti aga parteilise ajakirjanduse, lendlehtede, üleskutsete ning brošüüride väljaandmist ja levitamist. 1. mai eel hakkas ilmuma Eesti parteiorganisatsiooni illegaalne häälekandja „Kommunist", mille tiraaž oli 5000—10 000 eksemplari. Seda trükiti algul Petrogradis. Maikuust peale hakkas tööle Tallinna komitee põrandaalune trükikoda, kus trükiti eesti- ja saksakeelseid lendlehti ning üleskutseid eesti töörahvale ja saksa soldatitele. Need lendlehed ja üleskutsed ilmusid massilises, kuni 15 000-lises tiraažis.

Illegaalse kirjanduse levitamisest võtsid peale kommunistide aktiivselt osa parteitud aktivistid, kuigi okupatsioonivõimud selle eest karistasid surmanuhtlusega ja rakendasid karme repressioone ka selle linna, tänava või asula elanike suhtes, kust lendleht leiti. 4. aprillil näiteks saadeti 50 Tartu elanikku pantvangidena laagrisse selle eest, et eelmisel ööl oli ühe tänava nurgal üles kleebitud kommunistliku sisuga lendleht. Kuid repressioonid ei suutnud kommunistliku tõesõna hulkadesse jõudmist pidurdada. 1. mai puhul levitati üleskutseid ja ajalehte „Kommunist" Tallinnas, Narvas, Tartus, Valgas, Rakveres, Pärnus jm.

K. Tiitsen.

„Kommunistis", üleskutsetes ning lendlehtedes selgitati töörahvale ja saksa soldatitele ning madrustele rahvusvahelist olukorda, paljastati saksa imperialistide ja okupatsioonivõimude röövpoliitikat ning anastusplaane, ühtlasi ka eesti kodanluse ja sotside rahvavastast tegevust. Töötajaid õhutati otsustavale võitlusele okupatsioonirežiimi kukutamiseks ja nõukogude võimu taastamiseks. Saksa soldateid kutsuti üles töörahvaga solidaarselt kõigist rahvustest töötajate ühiste vaenlaste — imperialismi ja iga liiki ekspluataatorite vastu võitlusse astuma.

Tööliste esimesed streigid algasid tavaliselt küll majanduslikul pinnal, aga kasvasid peatselt üle okupatsioonivastaseks poliitiliseks võitluseks. Aprillis toimus streik Tallinna sadamas. 1. maid tähistati Tallinnas illegaalse parteiorganisatsiooni juhtimisel poliitilise üldstreigiga, osalised streigid toimusid ka Narvas, Tartus, Valgas ja mujal.

Tallinnas rakendasid okupatsioonivõimud 1. mai eel erilisi ettevaatusabinõusid. Kõigest hoolimata alustasid Tallinna töölised organiseeritult streiki. „Dvigateli" jt. tehaste töölised püüdsid organiseerida ka traditsioonilist 1. mai rongkäiku, kuid see aeti saksa sõjaväeosade ja „Bürgerwehri" salkade poolt laiali. Julmalt suruti maha ka Narva Kreenholmi tööliste maistreik. Sel-

lele järgnes vabriku mõneks ajaks sulgemine. Valgas heiskasid töötajad raekoja hoonele punase lipu revolutsioonilisele võitlusele kutsuva loosungiga. Levitati hulgaliselt lendlehti.

1. mai väljaastumisega algas töölisklassi ja kogu eesti töörahva aktiivne võitlus okupantide ja nende käsilaste vastu. Mõnel pool saavutasid streikivad töölised isegi otseseid järeleandmisi. Näiteks reas Tartu ettevõtetes tõsteti streigi tagajärjel mõnevõrra tööliste palka.

Streigivõitlus jätkus ka 1918. aasta suvekuudel. Juunis toimusid Tallinna sadamatööliste ja trükitööliste ning Narva Kreenholmi tööliste visad streigid. Sadamas streigi mahasurumiseks areteeriti 21. juunil 60 töölist, kuid sellele vaatamata organiseerisid sadamatöölised juulis teise streigi. Juuli lõpul puhkes uue hooga trükitööliste poliitiline streik, mistõttu mitmed ajalehed ei ilmunud.

Kuigi maal olid parteitööks veelgi raskemad tingimused kui linnas, võis sealgi tunda kommunistide tegevuse mõju. Suvel asuti maal looma illegaalseid parteirakukesi ja -kollektiive. Töötavad talupojad hakkasid selga sirgu ajama. Vaatamata võimude vägivallale saboteerisid talupojad massiliselt rekvisitsioonikäske. Nii keeldus peaaegu kogu Voltveti valla talurahvas andmast okupantidele põllumajandussaadusi.[5] Paljudes kohtades, näiteks Audru, Tammiste, Suigu jt. Pärnumaa valdades, rikuti korduvalt sideliine, tungiti kallale üksikutele okupatsioonivõimude ja sõjaväe esindajatele ning parunitele, koguti ja peideti relvi jne.

Rahulolematuse tunnuseid hakkas ilmnema ka Eestis paiknevate okupatsioonivägede soldatite ja madruste hulgas. Sellele aitas kaasa kommunistide selgitustöö. Aprillis keeldus 280 soldatit Tallinnast Soome minemast sealse töörahva revolutsiooni verre uputama, mille eest nad Tallinna elevaatorisse heideti. Seoses 1. maiga toimusid Tallinna reidil asuvatel Saksa sõjalaevadel madruste revolutsioonilised väljaastumised, mis aga relva jõul maha suruti. 9 madrust poodi üles ja 36 areteeriti. Mai keskpaiku toimusid massilised sõjavastased meeleavaldused Rakvere garnisoni soldatite hulgas. Tallinnast kohalekutsutud valitsusele ustavad väeosad surusid need meeleavaldused maha. Esines juhtumeid, kus saksa soldatid soodustasid võimude kätte sattunud eesti illegaalsete parteitegelaste põgenemist. Suure huviga lugesid saksa soldatid kommunistide saksakeelseid lendlehti ja üleskutseid.

Võitluses saksa okupantide ja kodanluse vastu ei olnud eesti töörahvas üksi — talle kuulus kõigi Nõukogudemaa rahvaste ja eelkõige vene rahva toetus. Nõukogude vabariik oli tol ajal äärmiselt raskes seisukorras. Võitluseks tema vastu olid ühinenud kaks kontrrevolutsioonilist jõudu — välisintervendid ning Vene-

[5] ENSV KMKO, kollektsioon „Saksa okupatsioon Eestis 1918"; ENSV ORKA, f. 393, nim. 4, s.-ü. 26, leht 533.

maa kodanluse, mõisnike ja kulakute valgekaart. Kommunistlik Partei viis rahva isamaasõtta välisinterventide ja valgekaartlaste vastu. Punaarmee, mille ridades oli 1918. aasta suvel ligi pool miljonit vabatahtlikku, kasvas sügiseks juba miljoniliseks regulaararmeeks.

Eesti töörahvas mõistis varsti, et Venemaa tööliste ja talupoegade kangelaslik võitlus interventide ning valgekaartlaste vastu oli okupeeritud alade rahvastele peamiseks ja kõige tähtsamaks toetuseks. Ja tuhanded Nõukogude Venemaale taandunud ning seal juba varem elanud eesti töörahva pojad ja tütred asusid koos kogu nõukogude rahvaga kaitsma Oktoobrirevolutsiooni saavutusi.

Mittevene rahvusest töötajate kaasatõmbamiseks uue elu ehitamisele ja Nõukogudemaa kaitsmisele tegid suurt tööd VK(b)P rahvuslikud sektsioonid (osakonnad) ja Vene SFNV Rahvusasjade Rahvakomissariaadi rahvuste osakonnad (komissariaadid). Rahvuslike sektsioonide loomist ja nende tööd juhtisid VK(b)P Keskkomitee ja kohalikud parteikomiteed tootmis-territoriaalse põhimõtte alusel. 1918. aasta märtsi keskpaiku moodustati Petrogradis VK(b)P Eesti Osakondade Ajutine Büroo, kuhu kuulusid H. Pöögelmann, J. Käspert, J. Heintuk, A. Leetsman jt. 1918. aasta suveks oli organiseeritud laialdane VK(b)P Eesti Osakondade võrk. Suuremad partei eesti osakonnad tegutsesid Petrogradis, Moskvas, Kroonlinnas, Jamburgis, Arhangelskis, Sestroretskis, Vjatkas, Permis, Omskis, Tomskis, Oparinos, Jekaterinburgis, Novo-Nikolajevskis, Oudovas, Iževski relvatehases ja mujal. Üksnes Petrogradi osakonnas oli üle 1000 liikme, Jamburgis üle 300.[6] Jamburgis asutatud sidepunkti kaudu, mida juhatasid vanad Narva kommunistid M. Laius ja A. Randmer, loodi kontakt ka Eesti illegaalse parteiorganisatsiooniga.

19. mail 1918 toimus Petrogradis partei eesti osakondade esindajate nõupidamine, kus tehti kokkuvõtteid organiseerimistöö esimestest tulemustest ja moodustati ajutise büroo asemele uus juhtiv organ — VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, J. Heintuk, A. Jea, H. Pöögelmann. Keskkomitee häälekandjana ilmus Petrogradis ajaleht „Tööline". Peale „Töölise" anti mitmel pool Venemaal välja teisi eestikeelseid ajalehti. Jätkus juba Tallinnas ilmuma hakanud ajakirja „Eesti Kool" väljaandmine. Kirjastati eestikeelses tõlkes V. I. Lenini töö „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded". Ilmusid samuti V. Kingissepa brošüür „Kellele iseseisvus, kellele ike", J. Anveldi, H. Pöögelmanni jt. tööd. 1918. aasta juulist novembrini saatis VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee laiali 53 eri väljaannet.[7] Keskkomitee juures töötas agitatsioonibüroo

[6] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 17, nim. 4—5, s.-ü. 10, leht 81; nim. 1, s.-ü. 98, leht 13.

[7] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 21, lehed 1—68.

eesotsas eesti töölisliikumise tuntud tegelase J. Käspertiga. Büroo varustas kirjandusega nii VK(b)P Eesti Osakondi kui ka Eesti illegaalset parteiorganisatsiooni ja valmistas ette agitaatoreid, sealhulgas ka tööks Eestis paiknevate saksa soldatite hulgas.

VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee ja Rahvusasjade Rahvakomissariaadi Eesti Osakond, mida juhtis H. Pöögelmann, organiseerisid partei, nõukogude, sõjaväelise, majandusliku, kultuurialase ja pedagoogilise kaadri ettevalmistamist.

Suurt tööd tehti Nõukogudemaal Punaarmee eesti kommunistlike rahvusväeosade moodustamisel. 1918. aasta märtsi keskpaiku loodi Helsingi kaudu Petrogradi jõudnud eesti punakaartlastest ning partei ja nõukogude aktivistidest Üksik Tallinna Eesti Kommunistlik Pataljon, mille koosseisust suure osa moodustasid kommunistid. Mai lõpul saadeti pataljon, kuhu kuulus umbes 800 meest, Idarindele valgekaartlaste ja Tšehhoslovakkia korpuse vastu ning formeeriti seal ümber 1. Tallinna Eesti Kommunistlikuks Kütipolguks. Maikuus viidi lõpule Eestist Narva kaudu lahingutega Jamburgi taganenud punakaartlastest Tartu ja Narva eesti kommunistlike polkude formeerimine ja mõlemad polgud saadeti augustikuus Põhjarindele.

Suurt tähelepanu eesti kommunistlike väeosade loomisele pööras 13.—15. juulil 1918 Moskvas toimunud VK(b)P Eesti Osakondade konverents, millest võttis osa ka Eesti illegaalse parteiorganisatsiooni esindaja. Konverentsi päevakorras oli neli põhiküsimust: Punaarmee eesti rahvusväeosade loomine, partei liikmete sõjaväeline ettevalmistamine, organisatsiooniline küsimus ja okupatsioonivastase vabadusvõitluse iseloom ning eesmärgid Eestis. Esimeses küsimuses tegi ettekande J. Sihver, kes oli Punaarmee eesti väeosade üks aktiivsemaid organiseerijaid. Otsustati kommunistlike eesti kütipolkude loomist igati kiirendada ja laiendada. Konverents pöördus üleskutsega kõigi Nõukogude Venemaal viibivate eesti rahvusest tööliste ja kehvikute poole, et nad astuksid Punaarmee eesti rahvusväeosadesse. Relvi ja muud materiaalset abi paluti VK(b)P Keskkomiteelt ja Nõukogude valitsuselt. Konverents kohustas kõiki partei eesti osakondi organiseerima üldist partei liikmete sõjaväelist väljaõpet. „Iga partei liige," öeldi otsuses, „peab õppima sõjakunsti ja olema partei komitee kutsel igal momendil valmis relvastatud väljaastumiseks."[8] Valiti uus 5-liikmeline Keskkomitee: J. Anvelt, J. Heintuk, A. Jea, J. Sihver ja R. Vakmann.

Pärast konverentsi elavnes partei eesti osakondade töö tunduvalt. Eesti sõjaväelaste-instruktorite ja komandöride üldkoosolekul valitud ajutine büroo asus kongressi otsuste alusel energiliselt formeerima uusi rahvuslikke väeosi. Selle büroo tööd jätkas 1918. aasta augustis Petrogradis loodud Eesti Kütiväe Sõjaväelaste

[8] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 4, leht 7, 16.

Nõukogu eesotsas J. Sihveriga. Septembris-oktoobris formeeriti Jamburgi piirkonnas 2. Viljandi Eesti Kommunistlik Kütipolk. Suvel ja sügisel moodustati veel 2 raske- ja 2 kergepatareid, ratsaeskadron ja mõned teised üksused.

Juba esimestes interventide ja valgekaartlastega peetud lahingutes ilmutasid eesti kommunistlikud väeosad suurt meelekindlust ning piiritut ustavust sotsialistlikule revolutsioonile. Tallinna, Tartu ja Narva kommunistlike kütipolkude ja teiste eesti kommunistlike väeosade sõjategevust hinnati kõrgelt. Kangelasteo eest Põhjarindel anti Tartu polgu 1. pataljoni komandörile A. Lillakale Punalipu orden. Paljud väeosad said autasuks punalipu ja komandörid — revolutsiooni aurelva.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse kaasabil organiseerisid VK(b)P Eesti Osakonnad rahvusliku sõjaväelise kaadri ettevalmistamist ning eesti rahvusest töötajate üldist sõjaväelist väljaõpet.

Punaarmee eesti väeosade loomine ja nende kangelaslik võitlus interventide ning valgekaartlaste vastu oli ka tähtsaks eelduseks Eesti vabastamisel saksa okupantidest.

Eesti rahvale olid suureks toeks Nõukogude riigi välispoliitilised sammud, millega paljastati saksa imperialistide röövpoliitikat Baltimaadel ja Bresti lepingu jämedat rikkumist. Seoses Läti ning Eesti Saksamaa külge liitmise plaanidega esitas Nõukogude valitsus 24. aprillil ja 26. mail 1918 Saksa valitsusele protestinoodi.[9]

Okupeeritud Eestis tugevdasid kommunistid päevast päeva oma sidemeid töörahva hulkadega ja organiseerisid neid järjest aktiivsemalt okupantide ning nende käsilaste vastu võitlema. 4. augustil toimus partei Tallinna komitee koosolek, kus arutati Moskvas peetud VK(b)P Eesti Osakondade konverentsi töö tulemusi ja kuulati ära kohalike parteikollektiivide aruanded. Otsustati veelgi aktiviseerida organiseerimis- ning selgitustööd töötatajate ja saksa soldatite hulgas.

Kommunistid täiustasid pidevalt parteitöö vorme ning kasutasid ära pisemadki legaalse töö võimalused. 1. septembril 1918 Tallinna parteikollektiivide esindajate ülelinnalisel koosolekul täiendati partei Tallinna komitee koosseisu ja valiti endise linnakomitee büroo asemele täitevkomitee (R. Eige, J. Mägi, J. Tippo, K. Tiitsen jt.), kes hakkas juhtima parteitööd kogu Eestis. Tallinna linnakomitee ja selle täitevkomitee liikmeks valiti ka kogenud parteitöötaja M. Likemets, kes seni oli võidelnud Idarindel Üksiku Tallinna Eesti Kommunistliku Pataljoni koosseisus.[10]

---

[9] Документы внешней политики СССР, т. 1, Москва, 1957, lk. 263, 321—323.

[10] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 6, 1928, lk. 21—24.

Eesti kommunistlike väeüksuste komandöride kursuste lõpetajad 1919. aastal. Keskel istub J. Anvelt (×).

Partei Tallinna komitee soovitusel võtsid kommunistid osa haigekassade ja käsitööliste seltside tegevusest. Tehastes ja asutustes hakati kommunistide initsiatiivil looma Punase Risti organisatsioone. Tallinna komitee suunas Punase Risti organisatsiooni presiidiumi oma esindajatena M. Likemetsa, K. Tiitseni jt. Punase Risti organisatsioone kasutati eelkõige saksa okupantide poolt areteeritud seltsimeeste ja nende perekondade abistamiseks ning poliitiliseks selgitustööks töötajate hulgas. Elavnes kommunistide tegevus karskusseltsis „Valvaja".

1918. aasta sügiseks hõlmas illegaalsete parteiorganisatsioonide võrk kõik Eesti suuremad linnad, paljud alevid ja maarajoonid. Üheteistkümnes maakonnas tegutsesid vastutavad parteiorganisaatorid. Kõige aktiivsemalt kulges parteitöö Tallinnas. Augusti algul oli „Dvigatelis" kõigest 12 partei liiget, novembris aga oli neid juba 40. Sadamatehastes suurenes kommunistide arv kolme kuu jooksul 20-lt 40-ni, raudtee remonditöökodades oli novembri algul 50 kommunisti, tselluloosivabrikus 25, autoremonditöökojas 20, Krullis 20, Noblessneris 30, Lutheris 20 jne.[11] Partei maaorganisatsioonidest olid tugevamad Harjumaa ja Pärnumaa omad. Parteikollektiiv tegutses ka Pääsküla vangilaagris.

[11] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 15, lehed 9—10; „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 6, 1928, lk. 25—28.

1918. aasta oktoobri keskpaiku kuulus kogu Eesti illegaalsesse parteiorganisatsiooni juba üle 400 kommunisti.[12] Parteikollektiividesse oli registreeritud ligikaudu 800 poolehoidjat, kes aktiivselt täitsid mitmesuguseid parteilisi ülesandeid. Ajalehes „Izvestija" hinnati eesti põrandaaluste kommunistide võitlust kõrgelt. Ajaleht kirjutas septembri algul: „Eestis areneb põrandaalune revolutsiooniline propaganda intensiivselt."[13]

Kommunistliku partei juhtimisel võttis Ukraina, Valgevene, Leedu, Läti ja Eesti töötajate okupatsioonivastane vabadusvõitlus 1918. aasta sügisel määratu suure ulatuse ning muutus üldrahvalikuks. Sellele aitasid kaasa Punaarmee edusammud rinnetel, nõukogude võimu kindlustumine, sõjatüdimuse ja revolutsioonilise meeleolude kasv saksa soldatite hulgas.

Proletariaadi streigivõitlus hakkas Eestis sügisel uuesti hoogu võtma. Augusti lõpul ja septembri algul streikisid mitmete ettevõtete, sealhulgas Noblessneri ja Sadamatehaste töölised. Kõige silmapaistvamaks väljaastumiseks okupatsioonirežiimi vastu kujunes Tallinna proletariaadi üldstreik 12.—14. septembril 1918, mis haaras kõik suuremad ja ka enamiku linna väiksemaid ettevõtteid.[14] „See streik algas majanduslikul pinnal," kirjutas „Pravda", „kuid päeva jooksul omandas poliitilise iseloomu . . ."[15]

Töölised nõudsid 8-tunnilist tööpäeva, palga kõrgendamist, toiduainete normide suurendamist ja töölisvanemate valimiste läbiviimist kõigis ettevõtetes. Ööl vastu 12. septembrit väljalastud Tallinna komitee lendlehtedes kutsuti kõiki töölisi osa võtma algavast üldstreigist, alustama avalikku võitlust oma kurnajate vastu ja päästma oma perekonnad näljasurmast. Saksa soldateile tehti ettepanek töölistega solidaarselt välja astuda. Vastavas lendlehes öeldi: „Meie teame, teid saadetakse meid rahustama, meie verd valama, meid türmides piinamiseks ja näljutamiseks kinni püüdma. Ärge tehke seda mitte, pöörake oma sõjariistad käskijate vastu." Samal ajal avaldati ka Tallinnas tegutseva „saksa sõjaväelaste kommunistliku rühma" allkirja kandev üleskutse saksa soldatitele ja madrustele, keda kutsuti „töölistega ühinema ja nende nõudmiste läbiviimist toetama. Meie parooliks," öeldi lendlehes, „olgu seltsimees Liebknechti sõnad: „Mitte kodurahu, vaid kodusõda.""[16]

12. septembri hommikul esitasid töölisdelegatsioonid peaaegu kõigis suuremates ettevõtetes oma nõudmised, mille täitmiseks anti aega üks tund. Ettevõtjad ja okupatsioonivõimud lükkasid need kõikjal tagasi ning ähvardasid streigi sõjaväe abil maha

[12] „Жизнь национальностей" nr. 1, 9. novembril 1918.
[13] „Известия" nr. 194, 8. septembril 1918.
[14] ENSV Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv (TLA), f. 196, nim. 1, s.-ü. 19, lehed 1—9.
[15] „Правда" nr. 209, 29. septembril 1918.
[16] EKPA, f. 4907, nim. 1, s.-ü. 17, leht 1.

suruda. Sellele vaatamata alustas Tallinna proletariaat ühe tunni pärast üldstreiki. Streikivate töölistega kuulutasid end solidaarseks paljud saksa soldatid ja madrused. Noblessneri laevatehasesse streiki maha suruma saadetud saksa soldatid ja madrused tervitasid streikivaid töölisi mütside lehvitamisega ning eestikeelsete hüüetega „Tervist, seltsimehed!". Streikijatel õnnestus läbi viia rida välkmiitinguid. Tööliste kättemaksu kartusel panid Sadamatehaste ja mitme teise ettevõtte direktorid ja kõrgemad ametnikud plehku. 13. ja 14. septembril avaldasid okupatsioonivõimud mitu käskkirja ja üleskutset, milles kästi töölisi surmanuhtluse ähvardusel tööle asuda. Lendlehtede levitajate ja streigile „ässitajate" kinnipüüdmise eest pakuti nüüd endise 200 asemel juba 500 marka pea kohta. Repressioonidele vaatamata kestis streik mitmes ettevõttes ka 14. septembril.

Üldstreigi tulemusi arutati 17. septembril Tallinna vabrikuvanemate nõukogu illegaalsel koosolekul ja partei Tallinna komitee istungil. Streigi poliitiline tähtsus oli suur. Streik näitas illegaalse parteiorganisatsiooni tugevust ning Tallinna proletariaadi organiseeritust. See ajas okupantidele hirmu nahka. Üldstreigi ajal ilmnes ühtlasi revolutsiooniliste meeleolude tõus saksa soldatite ja madruste hulgas.

Oktoobri lõpul võttis töölisklassi revolutsiooniline võitlus veelgi suurema ulatuse. 29. oktoobril organiseeris illegaalne parteiorganisatsioon võimsa poliitilise streigi, mis oli pühendatud 1905. aasta 16. oktoobri veretöö ohvrite mälestusele ja suunatud okupatsioonivõimude vastu. Eriti ulatuslik oli streik Tallinnas, kus jäid peaaegu kõik ettevõtted seisma. Trükitööliste streigi tõttu ei ilmunud sel päeval ajalehed „Revaler Zeitung" ja „Päevaleht". Revolutsiooni ohvrite mälestusmärk Uuel turul ehiti streikijate poolt pärgadega. Päeval peeti siin ja ettevõtetes miitinguid ning levitati proklamatsioone.[17]

Töölisklassi julge võitlus orjastajatega tiivustas ka teisi rahvakihte saksa okupantidele vastu hakkama. Okupatsioonivõimude käskude ja korralduste saboteerimine talurahva poolt sai tavaliseks nähtuseks. Mõisates hakkas levima streigiliikumine. Oktoobri lõpul toimus mõisatööliste streik Virumaal Vihulas. Üha laiemalt levisid maal kommunistlikud lendlehed. Need liikusid käest kätte või siis kinnitati telefonipostide, tarade ja hoonete külge. Tallinnas, Tartus ja mitmel pool mujal esines õppiva noorsoo väljaastumisi.

1918. aasta sügisel muutus Baltimaadel paikneva Saksa okupatsiooniarmee poliitiline meelsus ja moraalne seisukord järsult. Soldatite ja madruste hulgas tugevnes üldine sõjavastane meeleolu ja revolutsiooniline käärimine. Väeosades tekkisid kommunistlikud sõjaväelaste grupid. Septembri algul keeldus suur osa

[17] ENSV TLA, f. 196, nim. 1, s.-ü. 19, leht 10.

Tallinna garnisonist Läänerindele minemast. Sellega seoses areteeriti palju soldateid ja vastuhakanud väeüksused suleti Kopli kasarmutesse. Tallinnas 29. oktoobril toimunud poliitilise streigi ajal, kui garnisoni väeosadele anti käsk miitingud laiali ajada ja streik maha suruda, keeldusid soldatid ning madrused seda käsku täitmast ja läksid tagasi kasarmutesse.

Okupantidevastase võitluse järjest intensiivsemaks muutumise olukorras omandas väga olulise tähtsuse kõigi okupeeritud alade illegaalsete parteiorganisatsioonide tegevuse koordineerimine. Leedu Kommunistliku Partei silmapaistev tegelane V. Mickevičius-Kapsukas oli juba 10. augustil 1918 pöördunud VK(b)P Keskkomitee poole ettepanekuga luua Moskvas vastav büroo. Partei Keskkomitees leidis see ettepanek täielikku heakskiitu. 15. septembril 1918 toimus VK(b)P Keskkomitees nõupidamine, mida juhatas J. M. Sverdlov. Nõupidamise ettepanekul loodi okupeeritud alade kommunistlike organisatsioonide keskbüroo. Eestimaa kommunistliku organisatsiooni esindajaks oli keskbüroos H. Pöögelmann.[18]

V. I. Lenin pidas keskbüroo tööd väga tähtsaks. Keskbüroo liikmetega toimunud nõupidamisel juhtis ta erilist tähelepanu vajadusele valmistada rahvahulki ette relvastatud ülestõusuks, tugevdada selgitustööd saksa soldatite hulgas, varustada neid ohtramalt kirjanduse ja lendlehtedega, luua tõlkijate büroo saksakeelse kirjanduse väljaandmiseks ja saata saksa keelt valdavaid vilunud parteilasi okupeeritud aladele agitatsioonitööle.[19]

2. oktoobril toimunud keskbüroo koosolekul arutati illegaalse töö olukorda ja ülesandeid okupeeritud aladel seoses revolutsioonilise liikumise tõusuga Kesk-Euroopa maades. Koosolekul töötati välja üksikasjaline programm, mis sai tegevusjuhendiks kõigile okupeeritud alade parteiorganisatsioonidele.[20]

Konkreetset poliitilist olukorda arvestades ning Keskbüroo otsustest ja soovitustest juhindudes võttis Eesti illegaalne parteiorganisatsioon oktoobris kursi relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele. 10. oktoobril toimus R. Eige juhtimisel partei Tallinna komitee laiendatud koosolek, kus põhiliste küsimustena arutati käesolevat poliitilist olukorda, streigiliikumise küsimust ja parteiorganisatsiooni ülesandeid. Kuulati kohalikke aruandeid ja analüüsiti põhjalikult eesti töörahva poliitilist meeleolu. Tselluloosivabriku parteikollektiivi esindaja märkis, et „töölised on enamuses kommunistliku ilmavaatega". Nõupidamine naelutas häbiposti eesti kodanluse, kes oli pöördunud Rootsi ja Entente'i maade poole sõjalise abi saamiseks. Vastuvõetud otsus suunas

[18] NLKP Keskkomitee MLI PKA, f. 17, nim. 1, s.-ü. 100, lehed 1—3; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 10, lehed 2, 4.

[19] Sealsamas, f. 333, nim. 1, s.-ü. 3, leht 10.

[20] Sealsamas, f. 333, nim. 1, s.-ü. 1, leht 8; EKPA, f. 6496, nim. 1, s.-ü. 10, leht 8.

kogu Eesti parteiorganisatsiooni relvastatud ülestõusu viivitamatule ettevalmistamisele.

Linnakomitee otsuses öeldi: „a) Et meil revolutsiooni iga päev oodata on, sellepärast on meil tarvilik ruttu kõigis kohtades organisatsioonid luua (maal kui ka linnas); b) kõik valgekaardi staabid ja asukohad (kus kohas nad asuvad) järele vaadata; c) sõjariistade ja laskemoona üle statistikat pidada ja asjakohaselt ära jagada."[21]

Koosolek arutas läbi ja kiitis heaks ka eesti töörahvale saadetava üleskutse projekti.

VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee korraldusel saabusid Eestisse põrandaalusele tööle mitu kogenud parteitöötajat. Oktoobri keskel tuli siia Eesti töölisliikumise silmapaistev tegelane, VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee liige R. Vakmann, kelle aktiivsel osavõtul arenes pingeline tegevus relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks.

19.—23. oktoobril 1918 toimus Moskvas okupeeritud piirkondade kommunistlike organisatsioonide I konverents, millest võtsid osa Ukraina, Valgevene, Leedu, Läti, Eesti, Poola ja Soome esindajad. Konverentsi tööd juhtis VK(b)P Keskkomitee ülesandel J. M. Sverdlov, kes esines tervitusega ja võttis osa otsuste väljatöötamisest. V. I. Lenin jälgis tähelepanelikult konverentsi käiku ja andis juhendeid peamistes poliitilistes küsimustes. Konverentsil kuulati ära ettekanded olukorrast kohtadel, arutati läbi ja võeti vastu otsused käesoleva momendi, okupeeritud alade kommunistide taktika ning loosungite ja relvastatud ülestõusu ettevalmistamise kohta, aga samuti tööst okupatsioonivägede soldatite keskel, okupantide poolt Saksamaale aetud tööliste olukorrast ja abinõudest nende vabastamiseks ning organisatsioonilises küsimuses.

Konverents valis uue Keskbüroo (Eestimaa parteiorganisatsiooni esindajana kuulus sinna J. Sihver), saatis tervituse V. I. Leninile ja võttis vastu üleskutse Eesti, Läti, Leedu, Valgevene, Poola ja Soome töölistele — alustada viivitamatult võitlust okupeeritud alade vabastamiseks.[22]

24. oktoobril toimus Petrogradis Keskbüroo liikmete, VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee, Eesti illegaalse parteiorganisatsiooni ja Petrogradi linna ning kubermangu parteiorganisatsiooni eesti osakondade esindajate erakorraline koosolek, kus arutati läbi Moskvas toimunud konverentsi tulemused ja kavandati abinõud konverentsi otsuste elluviimiseks. Käesoleva momendi ja Eesti parteiorganisatsiooni taktika küsimuse arutamisel soovitas V. Kingissepp „igal juhtumil katsuda võimu oma kätte võtta, enne

---

[21] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 6, 1928, lk. 27—28.

[22] „Правда" nr. 251, 20. novembril 1918; nr. 253, 22. novembril 1918.

J. M. Sverdlov.

kui seda Eesti valgekaart teha jõuab", ja rõhutas, et nüüd „poliitiline agitatsioon peab olema suunatud eriti eesti kodanluse inglise orientatsiooni vastu". J. Sihver andis ülevaate Punaarmee eesti väeosade formeerimisest. Otsustati veelgi laiendada eesti- ja saksakeelsete lendlehtede ning „Kommunisti" trükkimist ja levitamist Eestis. Koosolek tegi partei Eesti Osakondade Keskkomiteele ülesandeks välja töötada käesoleva momendi taktikalised loosungid, koondada Eesti vabastamiseks kõik jõud, viia läbi eestlaste-kommunistide mobilisatsioon. Keskkomiteele anti õigus vajaduse korral koopteerida oma koosseisu uusi liikmeid. Koosolek rõhutas, et väga oluliseks ülesandeks on luua üle-eestimaaline tugev illegaalne parteikeskus. Otsustati saata illegaalsele tööle Eestisse veel üks rühm võitluses karastatud revolutsionääre.

1. novembril toimus partei Tallinna komitee koosolek, kus arutati okupeeritud piirkondade kommunistlike organisatsioonide oktoobrikonverentsi ja Petrogradis 24. oktoobril toimunud eesti kommunistlike organisatsioonide esindajate koosoleku otsuseid. Tallinna komitee otsustas alustada tööliste relvastatud võitlus-

salkade loomist ning asuda ette valmistama tööliste saadikute nõukogude valimisi.[23]

1918. aasta sügiseks oli maailmasõda alustanud keiserlik Saksamaa ise lämbumas sõja ja nälja pihtide vahel. Saksa imperialismi sõjaline katastroof kiirendas revolutsioonilise kriisi küpsemist. 3. novembril puhkeski Saksamaal kodanlik-demokraatlik revolutsioon. Kuus päeva hiljem kukutati keisrivalitsus. Kuigi see revolutsioon ei lõppenud tööliste ja talupoegade võiduga, ei kasvanud ümber sotsialistlikuks revolutsiooniks, andis ta siiski uut hoogu okupeeritud alade töörahva vabadusvõitlusele.

Eestis algas töörahva revolutsiooniliste väljaastumiste uus laine veel enne, kui siia jõudsid esimesed teated Saksamaal puhkenud revolutsioonist.

7. novembril avaldas põrandaalune Eesti kommunistlik parteiorganisatsioon Oktoobrirevolutsiooni 1. aastapäevaks eesti- ja saksakeelse üleskutse „Eesti töölistele, saksa soldatitele ja madrustele". Selles soovitati töörahva suurt püha tähistada üldstreigi väljakuulutamisega, tänavademonstratsioonide ja miitingutega ning organiseerida vennastumisi ja solidaarsusmeeleavaldusi saksa soldatite ning madrustega. Üleskutse lõppes võitlusloosungitega: „Maha sõda! Surm töörahva timukatele! Kõik võim tööliste ja soldatite nõukogudele!"[24] Seda üleskutset levitati laialdaselt üle maa, sealhulgas Saksa okupatsioonivägede hulgas.

Mitmed Tallinna ettevõtted jätsid 7. novembril töö seisma. Järgmisel hommikul toimus raekoja ees mitmesaja osavõtjaga miiting. Sealt liiguti revolutsiooniliste laulude saatel rongkäigus sadama ja Kopli rajooni tehaste juurde, kus miitingud jätkusid. Päeva jooksul ühinesid streikijatega enamiku Tallinna ettevõtete tööliskollektiivid, kaasa arvatud mereväe sadamatehaste töölised.

Hoolimata okupatsioonivõimude ähvardustest, hoolimata sellest, et kodanlikud natsionalistid ja sotside liidrid rahvast „sõnakuulmisele" manitsesid, kasvasid Tallinna tööliste väljaastumised kiiresti poliitiliseks üldstreigiks.

9. novembril tuli tänavale terve proletaarne Tallinn. Töö seisis kõigis suur- ja ka paljudes väike-ettevõtetes. Üldstreigist ja meeleavaldustest võtsid osa ligi 7000 töölist ja tuhanded töötatöölised.[25] Streigiga ühinesid kooliõpilased. Raekoja ees, Vene turul, paljudes ettevõtetes ja mujal toimusid mitme tuhande osavõtjaga miitingud, koosolekud ja demonstratsioonid. Töötajad nõudsid poliitilisi vabadusi, okupatsioonivägede äraviimist, sõjaväevõimude mittevahelesegamist Eesti siseasjadesse ja Punaarmee eesti väeosade Eestisse toomist. Streikijate meeleolu oli niivõrd revolutsiooniline, et paljudel koosolekutel ning miitingutel lasti kõnelda ainult kommunistidel ja nende pooldajatel.

[23] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 14, leht 1.
[24] „Proletaarne Revolutsioon Eestis" nr. 3, 1927, lk. 19.
[25] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, leht 21.

Revolutsioonilaine haaras ka Baltimaadel olevaid Saksa okupatsioonivägesid. Eesti kommunistid ja Tallinna saksa sõjaväelaste kommunistlik rühm tõhustasid agitatsioonitööd Eestis paiknevate okupatsioonivägede hulgas. Üheks aktiivsemaks kommunistliku kirjanduse levitajaks saksa soldatite hulgas oli Tallinna parteiorganisatsiooni liige V. Trommel. Läbiotsimisel leiti tema korterist seitsme eri nimetusega saksakeelseid brošüüre ja lendlehti, kokku 630 eksemplari. Selle kirjanduse hulgas olid K. Marxi ja F. Engelsi „Kommunistliku partei manifest", brošüürid bolševike partei programmist, rahvusvahelisest olukorrast ja Nõukogude valitsuse välispoliitikast ning sõjavastased, revolutsioonilised üleskutsed saksa soldateile.

Esimesed teated Saksa revolutsioonist jõudsid Eestisse 8. novembri õhtul, mil saksa madrused Tallinna sadamas kinni püüdsid radiogrammi võidukast ülestõusust Kielis ja Wilhelmshafenis. 9. novembril — üheaegselt Tallinna proletariaadi poliitilise üldstreigiga — puhkes Tallinna mereväebaasi madruste ülestõus. Ülestõusnud madrused heiskasid laevadel punased lipud ja nende algatusel moodustati Tallinna garnisoni soldatite ning madruste nõukogu. Soldatite nõukogud tekkisid ka teistes Saksa 8. armee väeosades. Kuid nende juhtimise haarasid endi kätte saksa parempoolsed sotsiaaldemokraadid, kes algusest peale püüdsid nõukogude tegevust suunata saksa ja eesti töörahva huvide vastu ning allutada neid reaktsioonilistele ohvitseridele. Osa kõige revolutsioonilisemaid madruseid ja soldateid saadeti kohe Saksamaale.

Tallinnast VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomiteele saadetud kirjas öeldakse: „Seisukord on revolutsiooniline. Väga võimalik, et juba täna võim tuleb võtta... Täna, 11. novembril algavad läbirääkimised madrustega. Tehke silmapilk mis võimalik, et seisukorda päästa. Viivitus võib meile surmaks olla. Töölised nõuavad miitingutel Eesti polkude siiatoomist. Täna seisab arvatavasti suur päev ees."[26]

Kuid ka töörahva vaenlased ei maganud. Okupandid, balti parunid pidasid juba mõnda aega aktiivselt kulissidetaguseid läbirääkimisi eesti kodanluse ja sotside esindajatega, et ühiselt maha suruda revolutsiooniline liikumine ja ära hoida nõukogude korra taastamist. Eesti kodanlus oli mitmel korral pöördunud Entente'i riikide ja Saksa võimude poole palvega Saksa väed esialgu kohale jätta, sest ta kartis oma revolutsioonilise töörahvaga üksijäämist. „Me teame," ütles V. I. Lenin VI nõukogude kongressil, „et Wilsoni valitsus puistati üle telegrammidega, milles paluti, et Saksa väed jäetaks Poolasse, Ukrainasse, Eesti- ja Liivimaale, sest olgugi et nad on saksa imperialismi vaenlased, kuid need sõjaväed teevad nende tööd: nad suruvad maha bolševikke.

[26] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 13, lehed 2—3.

Laske neil ära minna alles siis, kui bolševike lämmatamiseks kohale ilmuvad antantofiilsed „vabastavad väed".“[27]

Entente'i ja Saksamaa vahel sõlmitud vaherahu-kokkuleppes fikseeritigi, et Saksa väed võivad Nõukogudemaa okupeeritud aladelt lahkuda alles siis, kui liitlased nende territooriumide sisemist olukorda arvestades leiavad, et selleks on saabunud aeg.

10. novembri õhtul kutsus Seckendorf enda juurde Ajutise Valitsuse aegse Eesti kubermangu komissari I. Poska, kellelt „palus nõu ning abi tööliste rahustamiseks". Seckendorfi ja Poska vahel toimusid läbirääkimised, kuidas Saksa väeosade abil rakendada okupatsiooni administratsiooni asemel uuesti tööle Eesti maapäev. Sellega taheti vältida tööliste saadikute nõukogude tekkimist. Järgmisel päeval upitasidki okupandid ja balti parunid jalule neile vastuvõetava kodanliku ajutise valitsuse.

Kodanliku ajutise valitsuse peamureks oli töörahva revolutsiooniline võitlus okupatsioonivõimude abil maha suruda. Okupatsiooniaegne „Bürgerwehr" („Omakaitse") allutati „Eesti Kaitseliidu" nime all sõjaministrile, kusjuures selle koosseis, juhtiv kaader ja ka peaülesanded jäid endiseks. Kaitseliidust kujunes kodanliku diktatuuri üks peamine alustugi.

„11. november," kirjutas V. Kingissepp, „on kokkulepe Balti hertsogiriiklaste ja Eesti kodanluse vahel. *Sellega sai Eesti kodanlus Seckendorfi ja Balti hertsogiriiklaste esimese ja ülema käsu täitjaks: töölisi vaos hoida!*“[28]

Kui kodanliku ajutise valitsuse moodustamine teatavaks sai, avaldasid kommunistid üleskutse „Eesti töörahvale". „See Seckendorfi, Lloyd George'i ja Wilsoni armust „ajutine valitsus"... on otsene väljakutse Eesti töörahvale," öeldi selles. „Pätsi, Poska, Tõnissoni, Vilmsi ja Martna leer on üks balti parunite, Seckendorfi ja inglise-ameerika imperialistide leeriga. Kapitalistliku eraomanduse veresidemed seovad neid. Ei saa parunite vastu võidelda ning Pätsi-Martna ja inglise-ameerika imperialistide-vägistajate ja röövikute vastu mitte võidelda!" Üleskutse lõppes sõnadega: „Elagu Eesti Nõukogude Vabariik! Maha kapitalism! Elagu sotsialism!“[29]

Vastuseks partei üleskutsele tulid Tallinna töölised 12. novembril punaste lippude all tänavaile kindla revolutsioonilise nõudmisega: „Maha kodanlik valitsus!" Demonstratsiooni eesotsas sammusid „Dvigateli" ja tselluloosivabriku töölised. Lasnamäelt siirduti kesklinna, kus rongkäiguga ühinesid Balti Puuvilla Manufaktuuri ja rea teiste ettevõtete töölised. Nõuti okupantide poolt jaluleupitatud kodanliku valitsuse kohest lahkumist ning okupatsioonivõimude mittevahelesegamist ja teatati, et töörahvas

[27] V. I. Lenin. Teosed, 28. kd., lk. 131.

[28] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 12.

[29] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958, lk. 21—22.

määrab ise oma saatuse, taastades nõukogude võimu.[30] Vene turul pidi toimuma töörahva miiting, kuid see aeti Saksa sõjaväeosade ja kaitseliidu kuulipildujatulega laiali.

Kodanliku ajutise valitsuse vastu suunatud demonstratsiooni kohta kirjutas V. Kingissepp: „12. november on ajalooliseks tõenduseks, et töölisklass juba kodanliku valitsuse hälli juures leppimatult vaenulisena seisis."

Saksa okupatsiooni perioodil suuri kaotusi kandnud eesti proletariaadil ei olnud aga veel küllaldaselt jõudu ja relvi, et võidelda kahurite ja kuulipildujatega relvastatud okupatsioonivägede ja kaitseliitlaste ühisrinde vastu. Ehkki parteikollektiivid tegutsesid nüüd juba kõigis tähtsamates Eesti keskustes ja ka reas maakohtades, jäi provints Tallinnas arenevatest revolutsioonilistest sündmustest tunduvalt maha. See nõrgendas töörahva löögijõudu. Samaaegselt kasutasid kodanlus ja tema abimehed-sotsid töölisklassi ja töötava talurahva liidu nõrgendamiseks natsionalismimürki. Natsionalismi levikut soodustas ka Saksa okupatsioon, sest näiliselt paistsid kõik hädad rahvusliku surve tagajärjena. Nende sotsiaalsete hädade klassituum jäi varjatuks. Seepärast nägid paljud töötajad, nagu märkis V. Kingissepp, Poska tulekus eeskätt ainult Seckendorfi lahkumist. „Nähti, et *sakslane* läks, aga ei nähtud mitte, et *saks* — eesti kodanlane jäi!"[31]

Antud klassijõudude vahekorra juures ei olnud töörahval võimalik võimu haarata, seda enam, et tegelik riigivõim Eestis jäi endiselt okupatsioonivõimude kätte.

2. Eesti Töörahva Kommuun

Raskes võitluses interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni ühinenud jõudude vastu ei jäänud eesti töörahvas üksi. Nõukogude Venemaa töölised ja talupojad ruttasid talle appi. 13. novembril 1918 kuulutas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee kõik Bresti rööviepingu tingimused annulleerituks. Ta kutsus Baltimaade, Ukraina, Taga-Kaukaasia, Poola ja Soome rahvaid üles igati tugevdama vennalikku liitu Venemaa töörahvaga, määrama ise oma saatust rahvaste sotsialistliku enesemääramisõiguse alusel, lubas neile omakasupüüdmatut abi ja toetust.

Aktiivseid ettevalmistusi Eesti vabastamiseks tegid Nõukogude Venemaal VK(b)P Eesti Osakonnad. Nad astusid kiiresti samme uute Punaarmee eesti väeosade moodustamiseks ja nende võitlusvõime tugevdamiseks, kuulutasid välja Eestist Nõukogude Venemaale evakueerunud kommunistide ja parteitute töötajate

[30] ENSV ORKA, f. 78, nim. 1, s.-ü. 131, leht 129; „Kommunist" nr. 10, 16. novembril 1918.

[31] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 8.

mobilisatsiooni ning pöördusid Nõukogude valitsuse poole palvega saata teistel rinnetel võitlevad eesti väeosad viivitamatult Eesti piiridele.

VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee suunas Eestisse põrandaalusele tööle paarkümmend kogemustega parteitöötajat. Novembri teisel poolel hakkasid siin tegutsema V. Kingissepp, J. Rästas, M. Koolmeister, A. Koni, R. Nieländer, L. Linder, H. Tederov, A. Tiimann, A. Randmer, M. Laius, A. Vegner, L. Tõldsepp, A. Umblia, J. Lepiksaar, A. Davõdov, O. Jürgenson, K. Riipus, R. Anslaud (R. Majak) jt.

15. novembril 1918 loodi VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee koosolekul 11-liikmeline Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, H. Pöögelmann, J. Sihver, R. Vakmann, J. Heintuk, J. Ikmelt, A. Jea, E. Teiter, M. Trakmann jt. Revolutsioonikomitee ülesandeks oli organiseerida võitlust Eesti vabastamise ja töörahva võimu kehtestamise eest.

Ka okupeeritud Eestis tehti ettevalmistusi kodanluse ja interventide võimu kukutamiseks. Partei Tallinna komitee juhtimisel toimusid põhiliselt 12.—15. novembril Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu valimised. Nende tulemused näitasid, et töörahvas tahab taastada nõukogude võimu ja koondub üha kindlamalt kommunistide ümber. Esialgselt valitud 58 saadiku hulgas oli 37 bolševikku, 15 parteitut (kellest ka enamik toetas bolševikke), 5 sotsi ja 1 esseer.[32] 15. novembril toimus partei Tallinna komitee laiendatud koosolek, kus arutati kujunenud poliitilist olukorda. Koosolekul kuulati ära ettevõtete parteikollektiivide esindajate aruanded, tehti kokkuvõte Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu valimiste käigust ja otsustati lähematel päevadel kokku kutsuda nõukogu esimene istung.

Suur tähtsus oli kommunistliku partei eesti organisatsioonide konverentsil, mis tuli kokku Tallinnas 16. novembril 1918. Konverentsil oli esindatud 17 suuremat kohalikku Eestimaa parteiorganisatsiooni: Tallinna, Narva, Tartu, Rakvere, Paide, Pärnu, Viljandi, Rapla, Raikküla, Juuru, Kose, Türi-Alliku, Keila, Kunda, Aseri, Mõisaküla ja Järvakandi organisatsioon. Konverentsil valiti illegaalse parteiorganisatsiooni ülemaaline juhtiv keskus — Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee eesotsas V. Kingissepaga. Keskkomiteesse valiti veel R. Vakmann, M. Likemets, J. Rästas ja R. Vennikas.[33] Keskkomitee esindajatena valiti Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu saadikuteks R. Vennikas ja J. Rästas.

Parteikonverentsi päeval ilmus ajalehe „Kommunist" esimene legaalne number, milles avaldati Keskkomitee üleskutse „Kõigile Eesti töölistele".

[32] EKPA, f. 4907, nim. 1, s.-ü. 16, leht 1.

[33] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 19; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 380, leht 45.

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee liikmed.

V. Kingissepp.

M. Likemets.

J. Rästas.

R. Vakmann.

R. Vennikas.

Järgmisel päeval, 17. novembril toimus Tallinnas tööliste protestikoosolek ajutise valitsuse repressioonide vastu. Koosolekul anti tugev löök esseeridele, kes püüdsid töölistele sisendada pessimismi, väites, et neil polevat jõudu võimu enda kätte võtmiseks. Sõnavõtnud kommunistid rõhutasid, et töölistel ei tule „oodata", vaid otsustavalt võidelda kodanliku ajutise valitsuse kukutamiseks, asuda taastama nõukogude võimu; ühtlasi soovitasid nad Nõukogude Venemaa töörahvalt abi paluda. Suure häälteenamusega võetigi kommunistide resolutsioon vastu. Kommunistide täieliku võiduga lõppes ka esseeride algatusel 19. novembril kokkukutsutud suur rahvakoosolek Tallinnas. Neil päevil toimusid paljudes ettevõtetes massilised tööliskoosolekud; vastuvõetud resolutsioonides nõuti kogu võimu üleandmist nõukogudele.

Partei Tallinna komitee ettepanekul tuli 19. novembril „Valva-

jas" oma esimeseks istungiks legaalselt kokku Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu. Ta kuulutas enese kõrgeimaks kohapealseks võimuks. Nõukogu esimeheks valiti R. Vennikas. Nõukogu võttis kogu oma tegevuse aluseks kommunistliku partei poliitika ja pöördus eesti töörahva nimel Nõukogude Venemaa töörahva poole üleskutsega üheskoos võidelda ühise vaenlase vastu.

Töölised taastasid Tallinna Nõukogu ja ametiühingute abil ettevõtetes revolutsioonilisel teel 8-tunnilise tööpäeva, korraldasid oma huvide kaitseks massilisi streike ja demonstratsioone, saboteerisid kodanlike võimude korraldusi, moodustasid relvastatud võitlusgruppe ja koondasid jõude valitsuse kukutamiseks.

Protestiks kontrrevolutsioonilise maapäeva kokkutuleku ja ajutise valitsuse töörahvavaenuliku tegevuse vastu kutsus Tallinna Nõukogu Eesti Keskkomitee ettepanekul töölisi 20. novembril üldstreigile ja massilisele tänavademonstratsioonile. Sellest võttis osa 4000 töölist, kes nõudsid maapäeva laialiminekut ja võimu üleandmist töörahvale. Kaitseliitlased avasid demonstrantide peale tule. Üks tööline tapeti.

Kommunistide juhtimisel jätkas Tallinna proletariaat kangelaslikku võitlust. 19.—22. novembril toimus trükitööliste poliitiline streik, mille tõttu enamik kodanlikke ajalehti ei saanud ilmuda. Samal ajal aga trükiti „Kommunisti" Kalla trükikojas. Selle trükikoja tööliste üldkoosolek otsustas üksmeelselt: „Selle peale vaatamata, et mingisugused mustad jõud meie lehte „Kommunisti" ei lase ilmuda, teeme ta ilma peremehe loata valmis." Kaks nädalat (14.—29. novembril) toimus autoremonditöökodade tööliste streik, mis oli suunatud kodanliku valitsuse vastu.

Revolutsiooniliste jõudude koondamine otsustavateks väljaastumisteks jätkus ka teistes linnades ja maakondades. Energiliselt töötasid Narva kommunistid. Valiti uus partei Narva linnakomitee, mille koosseisu kuulusid A. Tiimann, A. Randmer, H. Vilbach, J. Solts, R. Nieländer. Linnakomitee otsusega moodustati ka 5-liikmeline Narva Revolutsioonistaap. Tugevdati selgitustööd kohalikus Saksa garnisonis. Revolutsioonistaap avaldas eesti ja saksa keeles üleskutse Narva töölistele ja saksa soldatitele, organiseeris relvade kogumist ja saksa sõjaväelastelt nende ostmist. Linnakomitee aitas ettevõtete parteikollektiive tugevdada ja konspiratiivkorterite võrku laiendada. Partei sidepidajate, lendlehtede levitajate ja relvakogujate ohtlikke ning vastutusrikkaid ülesandeid täitsid tublid naiskommunistid L. Vaarmann, J. Vilbach, L. Säkk, P. ja M. Tasko, A. Paas jt.

Maakondades töötasid Eesti Keskkomitee vastutavad organisaatorid, kelle juhtimisel arenes revolutsiooniline töö ka paljudes valdades ja alevites. Silmapaistva eduga töötas näiteks Virumaal parteiorganisaator A. Pedajas, kes lühikese ajaga organiseeris maakonnas rohkesti uusi elujõulisi parteikollektiive ja tugevdas

töörahva hulgas tehtavat poliitilist selgitustööd. Saaremaal, kus ei olnud loodud veel ühtegi parteikollektiivi, täitis novembris-detsembris organisaatori ülesandeid kommunistliku partei kohalik aktivist A. Valtin.

Eesti kodanlus ja balti parunid tegid kõik, et töörahva võitlust maha suruda ning oma võimu päästa. Ajutine valitsus pöördus Ententei riikide poole palvetega kindlustada, et Saksa väed liitlaste loata ei lahkuks ja et nad eesti valgekaarti varustaksid relvade ning sõjamaterjalidega. Okupantidelt saadigi hulgaliselt iga liiki relvi ja sõjatehnikat, kaasa arvatud suurtükid, soomusrongid ja sõjalaevad, igasugust sõjamaterjali ja muud varustust, samuti raha. Et aga eesti kodanlus ei saanud laostuvale Saksa armeele sugugi kindel olla, mangus ta kiiret sõjalist abi Ententei riikidelt, eelkõige Inglismaalt.

Peamine hädaoht ähvardaski eesti töörahvast nüüd Ententei imperialistide poolt. Saksamaa sõjaline lüüasaamine vabastas nende käed ja nad hakkasid nüüd Nõukogude-vastast interventsiooni forsseerima.

Inglise-ameerika-prantsuse imperialistid püüdsid Eestit, Soomet ja Lätit muuta sõjaliseks platsdarmiks Petrogradi vallutamisel ja sealt Moskvale pealetungi arendamisel.

Kommunistide selgitustöö tulemusel aeti nurja mitu kodanliku ajutise valitsuse rahvavastast üritust. Täieliku krahhiga lõppes võimude poolt 16. novembril väljakuulutatud „vabatahtlike" mobilisatsioon. Kukkus läbi ka maapäeva poolt väljalastud sisemine sõjalaen.

Kodanlusele tõttasid appi sotsid, kes astusid ajutise valitsuse koosseisu. Sotside liidrid A. Rei, K. Ast, O. Sternbeck jt. keelitasid töörahvast ajutise valitsusega kui ainuvõimaliku „pääseteega" leppima. Kommunistid paljastasid sotside pettuse. Nad näitasid, et töörahvale on tõeline pääsetee ainult nõukogude võimu taastamises.

Vastuseks Eesti ja Läti proletariaadi läkitusele saatis Nõukogude valitsus relvastatud jõude Eesti ja Läti vabastamiseks, koondades Narva ja Pihkva alla 7. armee. Selle koosseisus suunati Narva alla ka Punaarmee eesti väeosad ja Pihkva alla läti kütipolgud. Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee kiitis 20. novembril heaks Eesti vabastamiseks koostatud sõjalis-operatiivse tegevusplaani.

Otsustav lahing Narva pärast toimus 28. novembril.

29. novembri hommikuks oli Narva vabastatud. Oli saabunud ajalooline hetk eesti rahva elus. Keskpäeval toimus Narva raekojas VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee ja Eestimaa Ajutise Revolutsioonikomitee koosolek, kus võeti vastu otsus kuulutada Eesti suveräänseks sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks Eesti Töörahva Kommuuni nime all. Moodustati Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu, mille kätte läks kogu võimutäius. Nõukogu

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu liikmeid. Vasakult paremale H. Pöögelmann, J. Anvelt, O. Rästas, J. Käspert, M. Trakmann, K. Mühlberg, A. Vallner.

esimeheks nimetati J. Anvelt. Valitsusse kuulusid V. Kingissepp, H. Pöögelmann, J. Käspert, O. Rästas, R. Vakmann, M. Trakmann, K. Mühlberg, A. Vallner, Joh. Mägi.

Loodi ja rakendati viivitamatult tööle Kommuuni Nõukogu valitsused.

Samal päeval, 29. novembril, andis Eesti Nõukogude valitsus välja manifesti „Kõigele Eesti linna ja maa töörahvale". Revolutsioonilise eesti töörahva ja Punaväe nimel kuulutas manifest nõukogude võimu Eestis taastatuks. Kõik kodanliku ajutise valitsuse ja saksa okupantide poolt väljaantud seadused, määrused ning korraldused kuulutati kehtetuks. Manifestis iseloomustati Kommuuni Nõukogu tegevuse üldsuunda ja esimesi samme töörahva huvide kaitsmisel. Ühtlasi teatati, et niipea kui Eesti on interventidest ja valgetest võimumeestest vabastatud, kutsutakse kokku töörahva nõukogude kongress, kellele Kommuuni Nõukogu esitab aruande, andes temale üle kogu võimutäiuse.[34]

Manifest kutsus eesti töörahvast aktiivselt võitlema sünnimaa vabastamiseks välis- ja sisevaenlastest ning nõukogude korra taastamiseks.

---

[34] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958, lk. 36—42.

Kommuuni Nõukogu pöördus kõigi kapitalistlike maade tööliste poole raadioläkitusega.

30. novembril 1918 saatis Kommuuni Nõukogu Vene Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu esimehele V. I. Leninile telegrammi, milles teatas Eesti Nõukogude Vabariigi väljakuulutamisest. V. I. Lenin tegi vägede ülemjuhatajale ettepaneku, et Punaarmee „Läti, Eesti, Ukraina ja Leedu ajutisi nõukogude valitsusi" igati toetaks.[35]

7. detsembril 1918 võttis Vene SFNV Rahvakomissaride Nõukogu vastu dekreedi Eesti Nõukogude Vabariigi iseseisvuse tunnustamise kohta. V. I. Lenini allkirjaga avaldati see dekreet järgmisel päeval „Pravdas".[36] 24. detsembril võttis ka Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu otsuse Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariigi iseseisvuse tunnustamise kohta. Kesktäitevkomitee avaldas kindlat veendumust, et „alles nüüd kus täielik enesemääramise vabadus on tunnustust leidnud ja kus võim on töölisklassi kätte läinud, luuakse kõigi endise Vene impeeriumi territooriumil elavate rahvuste töötajate vabatahtlik, vankumatu ja vaba liit".[37]

Hoogsa rünnakuga vabastas Punaarmee Pihkva grupeering 25. novembril Pihkva, 2. detsembril Petseri ja 8. detsembril Võru. Seejärel jätkus kiire pealetung Läti ja Eesti lõunaosa vabastamiseks. Lõuna-Eesti vabastamisest võtsid osa läti kütiväeosad. Pihkva grupeeringu sõjakomissariks oli tuntud läti bolševik J. Fabricius.

Vaimustusega tervitasid töörahva hulgad Eesti Töörahva Kommuuni väljakuulutamist. Nad võitlesid energiliselt töörahva võimu taastamiseks kogu Eesti territooriumil ja andsid Punaarmee üksustele mitmekülgset abi ning toetust. Vabastatud Võru töötajate ülelinnaline miiting saatis Kommuuni Nõukogule palava tervituse, milles öeldi: „Saadame teile revolutsioonilise tervituse ja tõotame, et saame jätkama võitlust valgekaartlaste ja inglise-ameerika imperialistide vastu kuni kapitalismi lõpliku kukutamiseni ja kommunismi võiduni kogu maailmas."[38] Paari päevaga astus üle 400 Võru töölise ja ümberkaudsete valdade sulase ning kehviku vabatahtlikult Punaarmeesse. Paljudes kohtades kehtestas töörahvas nõukogude võimu veel enne Punaarmee väeosade kohalejõudmist.

15. detsembril toimus Valgas töötajate relvastatud ülestõus. Ülestõusu eel pöördus kohalik parteikomitee üleskutsega tööliste, soldatite ja kehvikute poole. Valgetel õnnestus tabada kümmekond ülestõusnut, keda elajalikult piinati ja siis tapeti. Kuid võim läks siiski töörahva kätte. Ööl vastu 18. detsembrit jõudsid

[35] V. I. Lenin. Teosed, 28. kd., lk. 205.
[36] „Правда" nr. 267, 8. detsembril 1918.
[37] Документы внешней политики СССР, Москва 1957, т. 1, lk. 627.
[38] „Eesti Kütiväe Teataja" nr. 8, 14. detsembril 1918.

siia Punaarmee väeosad. Valgete poolt tapetud ülestõusnute matused kujunesid võimsaks revolutsiooniliseks meeleavalduseks.

Vabastatud Valgas avaldas Läti Nõukogude valitsus 18. detsembril 1918 manifesti, millega kuulutati välja Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

Üldpealetung Narva alt Tallinna suunas algas mitmete raskuste tõttu alles 6. detsembril. Valgete vastupanu murti kiiresti. 9. detsembril vabastasid Punaarmee osad Jõhvi. Pealetung arenes kogu Põhja-Eestis. Esirinnas võitlesid Tartu, Narva, Viljandi ja Tallinna eesti kommunistlikud kütipolgud ning detsembris moodustatud Eesti Kommunistlik Ratsapolk.

Partei Eesti Osakondade Keskkomitee kutsus Narvas 12. detsembril kokku Narva rindel võitlevate Punaarmee eesti väeosade kommunistide konverentsi, millest võtsid osa 68 delegaati, kes esindasid 482 partei liiget. Parteikollektiivide esimeeste aruannetes ja delegaatide sõnavõttudes märgiti punaste võitlejate kõrget võitlusvaimu. Ühtlasi kritiseeriti tõsiseid puudusi nende varustamise alal ning parteitöö laokilejätmist mõnedes väeüksustes. Konverents võttis vastu otsused parteitöö parandamiseks ning väeosade lahinguvõime tugevdamiseks. Loodi Punaarmee eesti väeosade parteikollektiivide ühendatud büroo.

Konverents pöördus Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu poole ettepanekuga võtta kiiresti tarvitusele abinõud Punaarmee väeosade paremaks relvade, laskemoona, toiduainete, inimreservide ja transpordivahenditega varustamiseks. Kommuuni Nõukogule tehti ka ettepanek määrata brigaadide ja polkude staapide juurde valitsuse volinikud, kes hoolitseksid väeosade varustamise eest ja aitaksid vabastatud rajoonides taastada nõukogude võimu.

Tartu kütipolk murdis ägedas Rägavere lahingus valgete vastupanu ja vabastas 16. detsembril Rakvere. Tallinna kütipolk vabastas samal päeval Kunda ja tungis edasi Tallinna suunas. Kommunistide poolt juhitavad partisanisalgad Aseris, Purtse-Jõesuus, Tallinnas, Nõmmel, Aegviidus, Mõisakülas ja mujal desorganiseerisid valgete tagalat, hävitasid nende elavjõudu ja tehnikat, rikkusid sideliine ning kommunikatsioone.

Tallinnas valmistasid Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ja Tallinna parteiorganisatsioon relvastatud ülestõusu aktiivselt ette. Ülestõusu organiks pidi saama Tallinna Nõukogu. Detsembrikuu esimesel poolel läbiviidud uued Tallinna Nõukogu valimised andsid kommunistidele veelgi suurema võidu — 49 saadikust oli 33 kommunisti, 11 nende pooldajat, 1 esseer ja 4 sotsiaaldemokraati. 13. detsembril toimus Tallinna komitee illegaalne koosolek, kus arutati seoses 12. detsembril Entente'i interventide sõjalaevastiku Tallinna alla saabumisega muutunud poliitilist olukorda. Koosolek leidis, et antud tingimus-

tes pole siiski võimalik relvastatud ülestõusu otsekohe läbi viia. Seda otsustati alustada Punaarmee väeosade lähenemisel. Seni aga peeti vajalikuks organiseerida poliitilisi meeleavaldusi, streike ja miitinguid inglise interventide ja kodanliku ajutise valitsuse vastu suunatud loosungite all.[39]

Relvastatud ülestõusu edasilükkamine oli tingitud kartusest, et inglise intervendid tulevad maale ja uputavad ülestõusu verre. Nagu aga hiljem teatavaks sai, oli K. Päts maapäeva kinnisel koosolekul 27. detsembril teatanud, et Inglise admiral keeldus eesti kodanlust maaväega abistamast, sest interventsioonivastased meeleolud ja revolutsiooniline käärimine tugevnesid ka inglise madruste ja soldatite hulgas. Maapäeva koosolekust osavõtnud sotsid ja esseerid varjasid seda asjaolu töörahva eest. Kuid vaatamata Inglise admirali äraütlemisele jäi siiski püsima nii inglaste maaletuleku kui ka sõjalaevadelt Tallinna ülestõusurajoonidele tule avamise oht.

Tallinna komitee ettepanekul organiseeris siinne Tööliste Saadikute Nõukogu 15. detsembril „Estonia" kontserdisaalis suure töörahva koosoleku. Tulvil saal ei suutnud kõiki mahutada ja paljudel tuli jääda uste taha.

Koosoleku meeleolu oli revolutsiooniline. Sotside, esseeride ja mõnede teiste väikekodanlike parteide esindajail lasti vaevalt rääkida. Nende udused resolutsioonid kukkusid hääletamisel haledalt läbi, saades kõigest neli kuni paarkümmend häält. Seevastu kommunistide resolutsiooni poolt, mille esitas R. Vakmann, tõusid tuhanded käed. Selles nõuti Inglise laevastiku lahkumist, kodanliku Pätsi-Rei valitsuse tagandamist ja nõukogude võimu kehtestamist ning paljastati sotside reetlikkust. „Tööliste saadikute nõukogu," märgiti resolutsioonis, „kui ainuke õige töörahva esitus, peab viibimata võimu oma kätte võtma."[40]

17. detsembril organiseerisid partei Tallinna komitee ja Tööliste Saadikute Nõukogu ametiühingute osavõtul Tallinna tööliste poliitilise protestistreigi ning massilise tänavameeleavalduse loosungitega „Maha intervendid!", „Inglased välja!". Streigist võtsid osa enamiku suuremate ettevõtete töölised.

Kuigi demonstratsioon kandis rahulikku iseloomu, paiskas ajutine valitsus selle vastu eriti valitud relvastatud jõud. Tänavate ristumiskohtadele ja majade katustele paigutati kuulipildujad. Rannavärava mäe taga seati laskevalmis soomusrongi kahurid. Valgekaartlased ja kaitseliitlased avasid Raekoja platsile kogunenud relvadeta tööliste pihta kodanliku valitsuse käsul tule, tappes Krulli tehase valaja kommunist E. Arboni ja Rotermanni tehase töölise E. Mölderi. Paljud said haavata. V. Kingis-

[39] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 26, 27, 31, 32.
[40] EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 15, leht 20.

sepp kirjutas 17. detsembri sündmuste kohta: „Sellest päevast sai Pätsi-Rei valitsusest avalikult ja lõplikult lihunikkude valitsus. Demokraatlikule pimesikumängule tehti järsk lõpp. Kontrrevolutsioon heitis katte oma mõrtsukaliselt palgelt . . ."[41]

Kodanluse alatu veretöö ei suutnud töölisi paanikasse viia. Veel samal päeval tuli kokku Tallinna Nõukogu erakorraline koosolek, kus arutati töötajate relvastatud ülestõusule kutsumise küsimust. Kuid otsus selle kohta jäigi tegemata, sest sõjariistus valgekaartlaste ja kaitseliitlaste salgad tungisid nõukogu koosoleku ruumi, ajasid nõukogu laiali ja areteerisid paljud saadikud.

Kodanluse diktatuuri kindlustamiseks likvideeriti kõik elementaarsemadki vabadused. „Kommunist" suleti juba 29. novembril. Rüüstati kõik töölisorganisatsioonid. 18. detsembril keelati ära Tallinna Nõukogu tegevus. Teostati massilisi läbiotsimisi, areteeriti kommuniste ja nende pooldajaid. Kõikjal seati sisse sõjaväljakohtud.

Samal ajal jätkus rindel Punaarmee edukas pealetung.

VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee ja Kommuuni Nõukogu rakendasid abinõusid oma sõjaliste jõudude, rinde ja tagala tugevdamiseks. Sõjaväelisele tööle suunati parim partei kaader. Alustati uute komandöride ettevalmistamist. Tõmmati kaasa ka parteituid sõjaväelasi-spetsialiste. Kommuuni Nõukogu sõjaliseks konsultandiks Eesti vabastamise küsimuses määrati A. Kork, kellest kodusõja käigus sai silmapaistev Punaarmee komandör.

Tartu—Pärnu suunas arendas edukalt pealetungi Punaarmee 49. polk. Selle Tartule lähenemisel puhkes 20. detsembril 2. polgu soldatite ja linna töörahva ülestõus, mille oli organiseerinud illegaalne partei linnakomitee. Ülestõusnud töölised ning soldatid kukutasid kodanliku võimu ja kehtestasid linnas töötajate massiorganisatsioonide abil revolutsioonilise korra. Tartu kaitseks koondatud eesti valgekaartlaste ja kaitseliitlaste salgad ning Bulak-Balahhovitši valgeratsaväägi taganesid paanikas linnast. Viivitamatult võeti üle kodanliku ajalehe „Postimees" toimetus ja trükikoda, kus hakati välja andma kommunistlikku ajalehte „Edasi". 21. detsembri õhtul raekojas toimunud koosolekul valiti 15-liikmeline Tartu Revolutsiooniline Nõukogu (Komitee), kelle kätte läks linnas kogu võim. Ülestõusu läbiviimisel ja uue võimu organiseerimisel etendasid aktiivset osa kommunistid F. Nurmberg, A. Umblia, J. Lepiksaar, A. Kriisk, A. Nigulas jt. 22. detsembri hommikul jõudis Punaarmee 49. polk Tartu ja võeti juubeldustega vastu. 24. detsembril vabastati Tapa, 3. jaanuaril 1919 vabastas Tartu kütipolk Aegviidu jaama.

Sunniviisiliselt valgearmeesse mobiliseeritud soldatid keeldusid järjest sagedamini Nõukogude-vastasest vennatapmissõjast

[41] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 32—33.

osa võtmast. Hulgaliselt deserteeruti rindeväeosadest, sagenesid ohvitseridele vastuhakkamised ja ülejooksmised Punaarmee poole. Ka kaitseliidu võitlusvõime langes silmanähtavalt.

Kodanlikke võimumehi Tallinnas haaras paanika. Nad ei julgenud tihtilugu ööseks kojugi minna. Tööliste ülestõusu ja Punaarmee Tallinna marssimise hirmul hoiti peaministri käsul Paldiskis auru all laeva, millega kodanluse liidrid kavatsesid rahva viha eest välismaale põgeneda. 26. detsembril teatas ajutine valitsus Helsingi, et kui soome „vabatahtlikud" lähema kolme päeva jooksul eesti kodanlusele appi ei jõua, siis ei maksa üldse tulla, kuna kogu Eestis taastatakse nõukogude võim.

Kabuhirmus heitsid eesti kodanlikud tegelased endilt viimased „iseseisvuse" hilbud. 27. detsembril võttis kodanlik maapäev K. Pätsi ettepanekul vastu salajase otsuse, milles paluti Inglismaa valitsust Eesti viivitamatult okupeerida.

Eesti vabastatud aladel ehitati samal ajal hoogsalt uut elu. 1919. aasta jaanuari alguseks, s. o. natuke rohkem kui ühe kuu jooksul, olid Punaarmee väeosad eesti töörahva aktiivsel toetusel vabastanud suurema osa Eesti territooriumist: Viru-, Narva-, Valga-, Võru- ja Tartumaa, osa Viljandi-, Pärnu-, Järva- ja Harjumaast. Punased polgud olid Tallinnast 30—35 km ja Paidest 4—5 km kaugusel. „Sotsialismi punane lipp lehvib Eestimaa kohal," kirjutas Nõukogude Venemaa rahvusasjade rahvakomissar J. V. Stalin, „Eestimaa töörahva hulgad juubeldavad."[42]

Eestimaa parteiorganisatsioon kuulus pärast Eesti iseseisvaks nõukogude vabariigiks saamist endiselt ühtse VK(b)P koosseisu. Eesti kommunistide esindajad võtsid osa ka 1919. aasta märtsis toimunud VK(b)P VIII kongressist. Partei Eesti Osakondade Keskkomitee delegaadina oli kongressil otsustava hääleõigusega J. Hansing, kes esindas ühtekokku 8000 VK(b)P Eesti Osakondadesse kuuluvat kommunisti. Nõuandva häälega võttis kongressist osa ka partei Petrogradi eesti osakonna delegaat A. Leetsmann.[43]

VK(b)P VIII kongressil oli määratu suur tähtsus kogu partei ja kõigi nõukogude rahvaste elus. Ta võttis vastu partei uue programmi ja töötas välja abinõud kodusõjas võidu saavutamiseks. V. I. Lenini ettekande alusel võttis kongress vastu ülitähtsa otsuse üle minna keskmiku neutraliseerimise poliitikalt temaga kindla liidu sõlmimise poliitikale, samuti otsuse sõjalises küsimuses, kiitis heaks leninlikud seisukohad massilise Nõukogude regulaararmee loomisel üldise sõjaväeteenistuskohustuse alusel. Partei ehitust käsitlevas resolutsioonis rõhutas kongress, et „tingimata on vajalik ü h t n e tsentraliseeritud kommunistlik partei ühtse Keskkomiteega, kes juhib kogu parteitööd ... Kõik VKP ja tema juhtivate asutuste otsused on tingimata kohustuslikud kõi-

[42] J. V. S t a l i n. Teosed, 4. kd., lk. 176.
[43] Восьмой съезд РКП (б). Протоколы, Москва, 1959, lk. 460, 478.

gile partei osadele, olenemata nende rahvuslikust koosseisust".[44] Ühtse tsentraliseeritud kommunistliku partei juhtiv tegevus oli üheks tähtsamaks nõukogude rahva võidu tingimuseks kodusõjas.

Parteiorganisatsioonide juhtimise ajutiseks keskuseks Eesti Töörahva Kommuuni territooriumil sai VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee. Selle koosseisu tugevdamiseks tehti 18. detsembril 1918 otsus kutsuda igast enam kui 100-liikmelisest parteiorganisatsioonist Keskkomiteesse üks esindaja. Keskkomitee, Kommuuni Nõukogu ja Punaarmee eesti väeosade häälekandjaks oli ajaleht „Eesti Kütiväe Teataja" ja alates 1919. aasta jaanuarist „Tööline".

Partei Eesti Osakondade Keskkomitee astus samme Narva ja Tartu komitee tugevdamiseks. Parteikomiteed moodustati ka teistes linnades — Rakveres, Võrus, Valgas. Partei Eesti Osakondade Keskkomitee avaldas „Üleskutse parteiorganisatsioonidele", milles rõhutati partei juhtivat osa ning tehti partei organitele ja kõigile kommunistidele ettepanek igati tugevdada olemasolevaid ja luua uusi parteikollektiive, eelkõige sõjaväeosades ja nõukogude asutustes.

Keskkomitee ja linnakomiteed suunasid kohtadele parteitöötajaid. Nende abil moodustati lühikese ajaga eluvõimelised parteikollektiivid paljudes tööstusettevõtetes, raudteel, valdades ja endistes mõisates.

Tõsist tähelepanu pööras partei revolutsioonilise valvsuse tugevdamisele ja oma ridade puhtuse hoidmisele. Keskkomitee juhendite kohaselt viidi kogu vabastatud territooriumil 1918. aasta detsembris ja 1919. aasta jaanuaris läbi partei liikmete ümberregistreerimine.

Vabastatud territooriumil hakkas eesti töörahvas kommunistliku partei juhtimisel kõigil elualadel läbi viima ulatuslikke sotsialistlikke ümberkujundusi.

Tööliste ja kehvikute aktiivsel osavõtul lammutati saksa okupantide ja eesti kodanluse poolt loodud ekspluataatorlik riigiaparaat ja loodi uus nõukogude riigiaparaat. Likvideeriti kaitseliidu organisatsioonid ja keelati ära kodanlike parteide tegevus. Kodanlikud ajalehed suleti.

28. novembrist 1918 kuni 31. jaanuarini 1919 loodi viies täielikult vabastatud maakonnas nõukogud ja rakendati need tööle. Neljas osaliselt vabastatud maakonnas asusid tööle ajutised nõukogude võimu organid. 126 vallas rakendati samuti tööle nõukogud.

Kodusõja olukorras ei olnud võimalik läbi viia üldisi nõukogude valimisi. Kommuuni Nõukogu tegutses kui eesti töörahva ajutine revolutsiooniline valitsus. Partei organite ettepanekul

---

[44] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 443.

moodustas Kommuuni Nõukogu ka maakondade ja linnade täitevkomiteed ning kinnitas nende juhtiva koosseisu. Narvas, töölisasulates, alevites ja valdades teostasid aga kohalikku võimu töörahva poolt valitud nõukogud eesotsas täitevkomiteedega.

Nõukogude töö parteilise juhtimise tugevdamiseks loodi linnade ja maakondade nõukogude ja nende täitevkomiteede juurde parteikollektiivid.

Asuti Eesti Töörahva Kommuuni konstitutsiooni projekti välja töötama, mille nõukogude kongress pidi pärast kodusõja lõppemist vastu võtma.

Suurt tähelepanu pöörati kesk- ja kohalike asutuste tööstiili parandamisele. Kommuuni Nõukogu „Üleskutses korra loomisele" öeldi: „Kõik vabariigi ametnikud on kohustatud selles teadmises töötama, et ametnikud on rahva jaoks, aga mitte rahvas ametnike jaoks." „Töölises" ilmus rubriik „Meie vead". Selles paljastati puudusi ja bürokratismi avaldusi nõukogude ning majandusorganite töös, levitati eesrindlaste töökogemusi ja kutsuti töötajaid üles riigi juhtimisest aktiivselt osa võtma.[45] Kommuuni Nõukogu erimäärusega seati kõigis asutustes sisse kaebusteraamatud ning rakendati tööle ühiskondlikud kontrolörid. Kommuuni Nõukogu osakondade ja allosakondade arvu otsustati vähendada. Julgelt edutati juhtivale tööle töölisi tööpingi tagant.

Revolutsioonilise korra kaitseks loodi igas linnas, alevis ja vallas vabatahtlikkuse alusel miilits ning revolutsiooniline kaitsevägi. Samuti moodustati kontrrevolutsiooni ja spekulatsiooni vastu võitlemise erikomisjonid, mis sellal täitsid ka erakorraliste kohtute funktsioone. Kuni rahvakohtute valimiseni teostasid kohtumõistmist ka mitmel pool loodud juriidilised komisjonid. Moodustati juurdlusorganid ja tribunal.

Kontrrevolutsiooni vastupanu maha surudes ja spekulatsiooni vastu karme abinõusid rakendades pidasid nõukogude võimu kesk- ja kohalikud organid rangelt silmas revolutsioonilist seaduslikkust, võitlesid igasuguse anarhia ja omavoli vastu. Siseasjade Valitsus kehtestas range korra läbiotsimis- ja areteerimiskäskude väljaandmisel. Seadusevastased läbiotsimised, areteerimised ja varanduse rekvireerimised tunnistati kuriteoks ning nende kordasaatjad langesid karmi karistuse alla.

Võitluses kontrrevolutsiooni vastu, nõukogude võimu ja sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamisel ning sotsialistliku ülesehitustöö organiseerimisel toetusid partei ja nõukogude organid töörahva laiadele hulkadele, ametiühingutele, kommunistlike noorte organisatsioonidele, nende ettepanekutele ning algatustele. Partei aktiivseks abiliseks noorsoo kasvatamisel, tema mobiliseerimisel võitlusse interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu

[45] „Tööline" nr. 4, 26. jaanuaril 1919.

oli näiteks paarisajaliikmeline Tartu Kommunistlik Noorte Ühing, mis loodi 5. jaanuaril 1919. Iseloomustades oma tegevuse eesmärke ja ülesandeid, deklareeris ühing kindlalt: „Meie püüe on kommunistlikus sihis välja areneda ja noorsugu partei tegevusele ette valmistada."[46] Tartu Kommunistliku Noorte Ühingu esimeheks valiti noor energiline kommunist K. Johanson. Suurt abi eesti noortele andis Punaarmee 49. polgu komissar, ülevenemaalise noorsooühingute I kongressi delegaat ja VKNÜ Keskkomitee liige P. Smorodin, kes Tartu kommunistlike noorte koosolekutest, nõupidamistest ja ühingus korraldatud diskussioonidest aktiivselt osa võttis.

Nõukogude võim võttis viivitamatult tarvitusele terve rea abinõusid töörahva olukorra parandamiseks. Nõukogud võtsid arvele kõik toiduained, korraldasid nende jaotamist ja kindlate hindadega müüki kaardisüsteemi alusel. Organiseeriti ühiskondlikku toitlustamist, avati kauplusi, sööklaid, kommunaalettevõtteid. Võeti tarvitusele rida abinõusid spekulatsiooni vastu võitlemiseks. Valitsuse eridekreediga kehtestati väliskaubanduse monopol.

Suurt abi elanikkonna varustamisel sai eesti töörahvas teistelt nõukogude vabariikidelt, eelkõige Vene ja Ukraina töörahvalt. Eestist saadeti omakorda Petrogradi ja Ukrainasse kartuleid, tekstiiltooteid jm.

Töötajaid, eriti paljulapselisi töölisperekondi, hakati kapitalistide ja parunite korteritesse paigutama. Töörahvale hakati andma tasuta arstiabi. Koostati sotsiaalkindlustuse dekreedi projekt.

Uuesti alustasid tööd vabrikud ja tehased. Kehtestati 8-tunniline tööpäev, laupäevaseks tööajaks määrati kõigile 6 tundi. Alaealistele pandi maksma 4—6-tunniline tööpäev.

Kõikides ettevõtetes seati sisse tööliskontroll, pangad, vabrikud ja tehased natsionaliseeriti. Samuti natsionaliseeriti raudteed, sideasutused ja suuremad kaubandusettevõtted. Eridekreediga tunnistati rahva omandiks kõigi valgete poole ülejooksnud rahvavaenlaste kauplused, talud, majad, tööstusettevõtted jne.[47] Energiliselt korraldati ka transpordiolusid.

Vene SFNV ja teised nõukogude vabariigid andsid eesti töörahvale vennalikku abi kogenud kaadri, toorainete ja sisseseadete näol. 22. detsembril pidasid Kommuuni Nõukogu ja Vene SFNV valitsuse esindajad läbirääkimisi, mille tulemusel Kommuuni valitsus sai 10 miljonit rubla laenu. Hiljem suurendati laenu 60 miljoni rublani. 4. jaanuaril toimusid läbirääkimised majandusliku koostöö küsimustes Nõukogude Vene kaubanduse ja tööstuse rahvakomissari L. Krassiniga. Nõukogude vabariikide vaheliste

[46] „Edasi" nr. 42, 7. jaanuaril 1919.

[47] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958, lk. 82.

majanduslike suhete arendamise küsimuses toimus Moskvas 27. veebruaril 1919 ulatuslik nõupidamine. Sellest võtsid osa Vene SFNV keskasutuste, Ukraina, Leedu, Läti ja Eesti nõukogude valitsuse esindajad ning eksperdid.

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu ja kohalikud nõukogude organid astusid organiseeritult ja kiiresti rea tähtsaid samme töötava talurahva huvides. 1917. aastal ja 1918. aasta algul nõukogude võimu poolt antud maadekreedid ja määrused kuulutati uuesti kehtivaks. Kommuun kaotas igasuguse rendimaksmise ja vabastas töötavad talupojad tsaariaegsetest võlgadest. 5. detsembri dekreediga kuulutati kõik mõisad uuesti rahva omandiks. Natsionaliseeritud mõisatest moodustatud ühismajapidamiste juhtimiseks valiti mõisatööliste üldkoosolekutel 3—5-liikmelised mõisa tööliste komiteed. Paljudes Viru, Võru, Tartu, Valga ja Narva maakonna ühistatud mõisates hakati kommuune looma. Mõisakomiteede abistamiseks seati 1919. aasta jaanuaris ametisse ringkondade (kihelkondade) ja valdade põllumajanduslikud instruktorid.

Arvestades sotsialistlike suurmajapidamiste eeliseid väikeste individuaalmajapidamistega võrreldes, samuti teatud osa mõisatööliste ja talusulaste soove, võttis Kommuuni Nõukogu suuna põllumajanduslike kommuunide loomisele. Kommuunidesse kavatseti ühendada mitte ainult mõisad, vaid ka kõik talumajapidamised. Sellepärast ei näinud Kommuuni Nõukogu ette isegi mitte mõisate osalistki tükeldamist ning nende arvel maata ja vähese maaga talupoegade maanälja kustutamist. Kodusõja tingimustes omas see küsimus aga suurt poliitilist tähtsust.

Eesti Töörahva Kommuuni ja Eesti parteiorganisatsiooni juhtivad tegelased ei arvestanud oma agraarpoliitikas küllaldaselt neid muutusi, mis klassijõudude vahekorras ja töötava talurahva meeleoludes saksa okupatsiooni ajal olid toimunud. Neid maata ja vähese maaga talupoegi, kes maad tahtsid, oli nüüd märksa rohkem kui otsekohe pärast Oktoobrirevolutsiooni. Märgatavalt nõrgenenud oli ka töölisklass. Sellepärast tulebki veaks tunnistada katsed ühendada kommuunidesse kõik talupojad, sest selleks ei olnud veel ette valmistatud isegi mitte kõik sulased ja kehvikud, rääkimata juba kesktalupoegadest.

1932. aasta märtsis avaldatud EKP Keskkomitee „Manifestis" märgiti, et Kommuuni valitsuse agraarpoliitika peamised vead seisid selles, et ta 1) ei jaganud teatud osa mõisa- ja suurtalunike maadest sulastele ja kehvikutele, 2) ei kuulutanud selgelt ja kindlalt, et kehv- ja kesktalupoegade maa jääb puutumata, 3) ei andnud otsustavat vastulööki leninliku talurahvapoliitika üksikutele moonutustele ning katsetele välja kuulutada talupoegade sunduslik kommuunidesse ühendamine.[48]

[48] „Klassivõitlus", 141/142, 1932, lk. 5.

Eesti Töörahva Kommuuni põllumajanduslike instruktorite kursused 1919. aastal. Esimeses reas keskel H. Pöögelmann.

Need vead nõrgendasid kodusõja ajal tööliste ja talupoegade liitu ning tekitasid kommunistidele raskusi kodanluse, sotside ja esseeride demagoogia paljastamisel agraarküsimuses.

Suurt ülesehitavat tööd tegid Eesti parteiorganisatsioonid eesrindliku intelligentsi aktiivsel toetusel ning osavõtul hariduse ja kultuuri arendamise alal. Kõikides koolides kaotati uuesti õppemaks, õppetöö hakkas toimuma taas emakeeles ja koolid said kõigile kättesaadavaks. Usuõpetus kaotati. Kehtestati nõukogude õppekavad. Koolide tööd hakkasid juhtima maakondade ja linnade täitevkomiteede haridusosakonnad ja vallanõukogud. Kommuuni Nõukogu valmistas ette ka üldist polütehnilise suunaga koolireformi. Vastavas dekreediprojektis öeldi, et „last tuleb maast madalast õpetada iseseisvalt nii vaimlist kui ka kehalist tööd tegema ja seda hindama"[49].

Ettevalmistusi tehti ka õppetöö alustamiseks Tartu ülikoolis. Eesti Töörahva Kommuuni õppeasutusena alustas 1919. aasta märtsis Petrogradis tööd Eesti Töörahva Ülikool.

Kommuuni Kultuuri ja Hariduse Valitsus pööras erilist tähelepanu massilise kultuurharidusliku töö viljelemisele noorsoo ja täiskasvanute hulgas. Nõukogude võim seadis oma eesmärgiks teha kultuuri hüved kättesaadavaks kogu rahvale. Uuesti

[49] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958, lk. 103.

kuulutati rahva omandiks kõik teatrihooned, kinod, kontserdisaalid.

Olulise panuse nõukogude kultuuri kujunemisele Eestis andis Kommuuni kirjastuse osakond, mille eesotsas oli J. Lilienbach. Kuigi ei jätkunud vajalikul määral paberit ja muid materjale, suudeti 1919. aasta esimese viie kuu jooksul (1. märtsist jätkas kirjastuse osakond tööd Petrogradis) välja anda mitmesuguseid raamatuid ja brošüüre üle 370 000 eksemplari. Poliitilist kirjandust ilmus 21 raamatut ja brošüüri, sealhulgas K. Marxi ja F. Engelsi „Kommunistliku partei manifest", VK(b)P uus programm jm.

Eredaks näiteks eesti eesrindliku intelligentsi tegevusest töörahva ürituse, sotsialismi teenimisel oli kommunisti ja suurepärase viiulikunstniku Eduard Sõrmuse tegevus. Elades sel ajal Inglismaal, võttis ta aktiivselt osa interventsioonivastasest liikumisest „Käed eemale Nõukogudemaast!". Revolutsioonilise tegevuse pärast areteeriti ta ja saadeti 15. veebruaril 1919 Inglise valitsuse otsusega maalt välja. Saabunud Soome kaudu Petrogradi, läks ta viivitamatult vabatahtlikuna rindele, kus esines rohkearvuliste kontsertidega punaarmeelastele ja töörahvale, võitles nii kunstirelvaga kui ka sõjariistaga nõukogude võimu eest. Ta unistas ja võitles kirglikult selle eest, et kogu Eestimaa kuuluks taas rahvale. „Siis ehitame niisugused kunstitemplid, paneme niisugused kontserdid toime, et Vanemuisel enesel rõõmu pärast pisarad silmi tulevad . . ."[50]

Samal ajal kui töörahvas uut elu ehitas, tegid eesti kodanlus ja balti parunid interventide abile toetudes meeleheitlikke jõupingutusi, et Punaarmee edasitungi peatada. Eestile anti rahvusvahelise kontrrevolutsiooni ühendatud sõjakäigus Nõukogudemaa vastu tähtis koht.

Peamisteks jõududeks, mis hoidsid ära kodanliku ajutise valitsuse kukutamise, olid siia saadetud Inglise sõjalaevastik, baltisaksa ja vene valgekaartlikud väed ning soome palgasõdurid. Et kogu töörahva poolt vihatud kodanlik valitsus jäi püsima peamiselt inglise interventide abil, seda kinnitasid ka eesti kodanlus ja sotside liidrid. „Ilma Inglise laevastiku ilmumiseta oleks meie juba langenud koduse tõuke survel," kirjutas sotside häälekandja 14. jaanuaril 1919.

1919. aasta jaanuaris oli valgetel Tallinna—Paide joonel koos tagavaraväeosadega kuni 10 000 meest, arvestamata kaitseliitu. Punaarmeel oli siin aga kõigest 3000—4000 meest.

Interventide ja valgete ülekaalukatel jõududel läks korda Punaarmee pealetung seisma panna ja 7. jaanuaril 3 soomusrongi ning Inglise laevastiku toetusel pealetungile asuda. 9. jaanuaril langes Tapa, 14. jaanuaril Tartu ja 19. jaanuaril, pärast kahepäevaseid ägedaid lahinguid, Narva.

---

[50] „Klassivõitlus" nr. 1/2, 1919, lk. 31.

1. veebruaril õnnestus valgetel vallutada Valga ja Võru, tungida Irboskani ja osalt ka Läti Nõukogude Vabariigi territooriumile, katkestada raudteeühendus Nõukogude Läti ja Pihkva vahel.

Nõukogude väeosade vastupealetungid nurjusid jõudude vähesuse tõttu. Punaarmee väejuhatusel ei olnud võimalik Eesti rindelõiku uusi reserve suunata. 1919. aasta kevadel muutus pearindeks Idarinne. VK(b)P Keskkomitee ja isiklikult V. I. Lenini juhendite kohaselt suunati kõik jõud Idarinde tugevdamiseks, sest eelkõige siin otsustati kogu revolutsiooni ja kõigi nõukogude vabariikide saatus.

Partei Eesti Osakondade Keskkomitee ja Eesti Töörahva Kommuuni Valitsus, kes pärast Narva langemist tegutsesid lühikest aega Võrus, asusid Pihkvasse ja seejärel Luugasse. Nad astusid koos 7. armee juhatusega samme eesti kütiväeosade võitlusvõime tõstmiseks ja Eestist evakueeritute abistamiseks.

20.—23. märtsil 1919 toimus Luugas kommunistliku partei eesti osakondade konverents. Sellest võtsid osa 27 saadikut otsustava häälega ja üks saadik nõuandva häälega. Kõik delegaadid olid Oktoobrirevolutsiooni-eelse parteistaažiga.

Kesksemate küsimustena olid parteikonverentsi päevakorras: Eesti Osakondade Keskkomitee aruanne, mille esitasid J. Heintuk ja P. Lepp, J. Anveldi aruanne Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu tööst ja H. Pöögelmanni ettekanne Kommuuni Rahvamajanduse Valitsuse tegevusest. Kuulati ära ka informatsioon 1919. aasta märtsi algul Moskvas V. I. Lenini juhtimisel toimunud Kommunistliku Internatsionaali I kongressi tööst, mille esitas H. Pöögelmann, kes Eestimaa parteiorganisatsiooni esindajana oli sellest kongressist otsustava hääleõigusega osa võtnud. Samuti kuulas konverents ära kohalikud aruanded, arutas kirjanduse väljaandmise, kirikusse suhtumise ning teisi küsimusi. Konverentsil valiti uus 7-liikmeline partei Eesti Osakondade Keskkomitee, kuhu kuulusid G. Kippar, P. Lepp, H. Pöögelmann, O. Rästas jt. Peale selle nähti ette kaks kohta partei illegaalse organisatsiooni esindajatele.

Konverentsist osavõtjad saatsid kõigi eesti kommunistide ja töötajate nimel palava tervituse Kommunistliku Internatsionaali juhile V. I. Leninile. Samuti saatis kongress kaastundetelegrammi Ülevenemaalisele Kesktäitevkomiteele seoses selle esimehe, Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi silmapaistva tegelase J. M. Sverdlovi surmaga.[51]

Kodanlaste ja interventide võimu alla sattunud Eestis käis metsik arveteõiendamine töörahva kallal. Interventide ja valgekaartlaste staapidele anti juhend: bolševikke mitte vangi võtta, vaid hukata kõik, keda õnnestub kätte saada. Eesti kodanli-

[51] „Edasi" nr. 65, 28. märtsil 1919; EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 27, lehed 1—2.

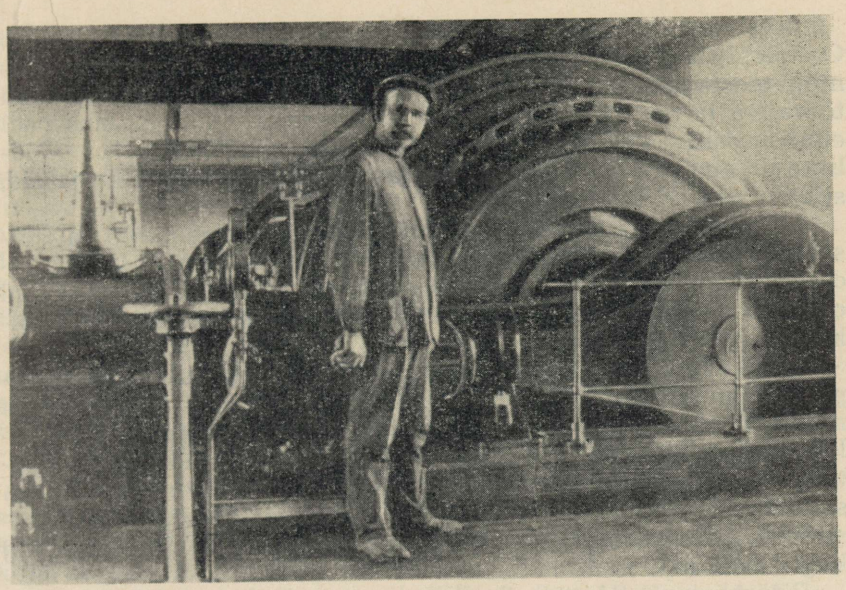

J. Schüts.

kud natsionalistid õigustasid täielikult Lääne imperialistide lootusi, õppides kiiresti selgeks töörahva timukate ameti. Nende kõige agaramate abilistena verepulma organiseerimisel paistsid silma soome valgekaartlased, keda hakati nimetama „lihunikeks".

Kisendavast omavolist ja kõige elementaarsemate inimõiguste jõhkrast jalge alla tallamisest kõnelevad ka kodanlike sõjaväljakohtute nii-öelda ametlikult vormistatud otsused. Sadade hukatute toimikus puudub üldse igasugune konkreetne süüdistusmaterjal.

Tuhandeid süütuid inimesi piinasid kodanlikud võimud viimse võimaluseni täistuubitud vanglates ja saksa okupantidelt päranduseks saadud koonduslaagrites Pääskülas, Naissaarel, Allikal ja mujal.

Kodanluse terrori ohvritena kaotas Eesti parteiorganisatsioon kodusõja aastail ligikaudu 2000 kommunisti, kelle hulgas oli palju aktiivseid ja kogemustega parteitöötajaid. 1919. aasta verise terrori esimestel kuudel hukati kodanlike natsionalistide poolt partei Tallinna komitee liikmed J. Kuppar ja J. Schüts, Virumaa parteiorganisaator A. Pedajas, Tartu parteikomitee liige Tiimann, parteiaktivistid L. Linder, Ed. Veidenbaum, J. Allik, H. Vilbach, L. Vaarmann, L. Tõldsepp, J. Kuiv, J. Klaamann, A. Tedlo, Tartu kommunistlike noorte juht K. Johanson ja paljud teised vaprad võitlejad.

Sotside ninamehed M. Martna, A. Rei, K. Ast, A. Hellat, O. Sternbeck, J. Jans jt. olid verise terrori jõhkraiks õhutajaiks ning teostajaiks. Ässitades valgeid verekoeri arveid õiendama töörahva ja tema kommunistlike juhtidega, kirjutas J. Jans veel enne massilise valge terrori algust oma partei häälekandjas: „Töölised on kari ja juhid täidavad karjaste kohuseid. Lööge karjaseid, siis on ka kari laiali pillatud."[52]

V. Kingissepp ütles eesti kodanlike natsionalistide ja sotside kuritegude kohta: „Pätsi veretööd panid isegi kivid kisendama. Sotsid olid Eesti töörahva oigamiste summutajateks. Sotsid olid ja on valgeks põlleks Eesti kodanluse verisele timukakirvele."[53]

Nõukogude rahvaste, sealhulgas ka eesti rahva vastu toimepandud massiliste kuritegude peaorganisaatoriks olid Ententei imperialistid. V. I. Lenin kirjutas: „Kui inglise ja ameerika kodanluse esindajad ilmusid Soomesse, Eestisse, hakkasid nad kägistama veel suurema ülbusega kui vene imperialistid, suuremaga sellepärast, et vene imperialistid olid vana aja esindajad ega osanud õieti kägistadagi, need inimesed aga oskavad kägistada ning kägistavad lõpuni."[54]

Töörahva ekspluateerimine tugevnes järsult. Hävitati kõik Eesti Töörahva Kommuuni saavutused. Vabrikutes ja mõisates peremehetsesid taas kapitalistid ning parunid. Eesti majandus langes Ameerika ja Inglise monopolide sõltuvusse ning rakendati Nõukogude-vastase interventsiooni teenistusse.

Kuid kodanlusel ei õnnestunud siiski töörahvast põlvili suruda. Kõigele vaatamata ei läinud interventidel ja eesti kodanlusel korda hävitada põrandaalust kommunistlikku parteiorganisatsiooni ja tema Keskkomiteed. 1919. aasta kevadel tegutses Eestis põranda all ikkagi 300 partei liikme ümber.

Antud olukorras tuli partei Eesti organisatsioonil taktikat muuta, oma ridu koondada, illegaalset organisatsiooni kindlustada, legaalseid tugipunkte taastada, töörahva hulkadega loodud sidemeid tugevdada. Lakkamatult ja visalt paljastasid eesti kommunistid Lääne imperialistide, eesti kodanlike natsionalistide ja sotside rahvavaenulikku poliitikat ning püüdsid nurja ajada nende kuritegelikke plaane kasutada Eestit Nõukogude-vastase sõja platsdarmina.

Silmapaistvat osa põrandaaluse organisatsiooni tugevdamisel, parteitöö vormide ja meetodite väljatöötamisel ning kogu revolutsioonilise töö juhtimisel etendas V. Kingissepp. Tema võitluskaaslased nimetasid teda õigusega Eesti Keskkomitee selgrooks, kogu illegaalse parteiorganisatsiooni hingeks ja ajuks. V. Kingissepp keskendas kogu oma jõu ja suurepärase organiseerimisande

[52] „Sotsiaaldemokraat" nr. 2, 4. jaanuaril 1919.
[53] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 42—43.
[54] V. I. Lenin. Teosed, 30. kd., lk. 192.

eelkõige kahe peamise ülesande lahendamisele — omavahel kindlalt ühenduses olevate, raudse distsipliiniga parteirakukeste loomisele ja hästi konspireeritud põrandaaluste trükikodade asutamisele.

Tänu kommunistide ennastsalgavusele ja nende lahutamatule sidemele töörahvaga täideti mõlemad ülesanded rasketes valge terrori tingimustes peagi edukalt. 1918. a. detsembri lõpul organiseeriti partei Keskkomitee illegaalne käsirullpressiga trükikoda Tallinnas Graniidi tn. 13, kus see töötas 1919. aasta veebruarini. Selleks ajaks loodi uus trükikoda Lillekülas Endla (Witenhofi) tn. 71—13, mis tegutses sügiseni; alates 1. maist trükiti seal ka ajalehte „Kommunist". Umbes samal ajal organiseeris Keskkomitee teise trükikoja Tallinna lähedal Liival, kus samuti trükiti „Kommunisti" ja lendlehti. Konspiratsiooni eesmärgil vahetati selle trükikoja asukohta aasta vältel viiel korral. Vastutusrikkaid ülesandeid trükikodade töö organiseerimise, nende tehnilise varustamise, trükkimise ja paberi muretsemise alal täitsid julged ning ennastsalgavad kommunistid K. Tiitsen, H. Tederov, M. Peterkopp, A. Lääts. Trükitehnilisest tööst, kaastöö ja valmistoodete kohaletoimetamisest ning muude sidealaste ülesannete täitmisest võtsid agaralt osa J. Emmar, H. Kill, A. Paas, P. Sahk, A. Salm, L. Tiitsen jt. Juba esimese kolme kuuga, s. o. 21. maini, suutis Keskkomitee illegaalne trükikoda välja anda üle 20 revolutsioonilise üleskutse töölistele, talurahvale ja kodanliku armee sõdateile ning kolm numbrit „Kommunisti", kogutiraažiga 100 000 eksemplari. Lendlehed ja „Kommunist" olid parteile asendamatuks võitlusrelvaks, mille abil ta viis oma tõesõna laiadesse rahvahulkadesse. Levitati ka käsitsi kirjutatud kommunistlikke lendlehti.

Lühikese ajaga taastati sidemed kohalike parteiorganisatsioonidega, laiendati konspiratiivkorterite võrku ja täiustati illegaalse partei organisatsioonilist struktuuri. Eeskujuks teistele sai Tallinna parteiorganisatsioon. Partei Tallinna komitee juhtiva tuumiku moodustasid R. Eige, M. Peterkopp, J. Tippo, K. Tiitsen. Iga tehase parteiorganisatsioon määras ühe esindaja, kes arvati linnakomitee liikmeks. Kuid sel süsteemil oli oluline puudus, sest esindaja sissekukkumise korral katkes side tehaseorganisatsiooni ja linnakomitee vahel. Kindlamate konspiratiivsidemete ja operatiivsema juhtimise tagamiseks moodustati 1919. aasta hiliskevadel linnakomitee ja tehaste organisatsioonide vahel kahekordne side. Tallinn oli jaotatud 3 rajooni, kuhu linnakomitee määras vastutavad parteiorganisaatorid. Keskkomitee saatis vastutavad parteiorganisaatorid ka kõigisse suurematesse linnadesse ja maakondadesse.

Käitiste parteikollektiivide juurde loodi kommunistlikule liikumisele kaasatundjate grupid. Nendes tehti intensiivset kasvatustööd. Kaasatundjad täitsid partei mitmesuguseid üles-

andeid revolutsioonilise kirjanduse levitamisel, konspiratiivkorterite hankimisel, streikide, koosolekute ja miitingute organiseerimisel, viisid läbi sõjavastast selgitustööd kodanliku armee soldatite hulgas. Paljud neist, kes olid läbi teinud revolutsioonilise võitluse karmi kooli, astusid hiljem parteisse. Juuli algul oli üksnes 7 Tallinna tehases juba 160 partei liiget, kelle ümber oli koondunud enam kui 1000 partei pooldajat. Tugevamad parteikollektiivid olid tselluloosivabrikus, kuhu kuulus 20 kommunisti ja ligi 300 kaasatundjat, Balti Manufaktuuris, kus oli 16 partei liiget, raudteel ja Sadamatehastes, kus oli üle 40 kommunisti ja mitusada kaasatundjat. Aasta lõpuks oli Tallinna parteiorganisatsioonil üle 300 konspiratiivkorteri.

Kommunistide asendamatuiks legaalseiks tugipunktideks töörahva võitluse organiseerimisel olid ametiühingud. Ametiühingute Kesknõukogu liikmetena tegutsesid sel ajal aktiivselt kommunistid A. Krais, M. Õun, A. Pärtel, M. Saarits ja teised. Ametiühingute tegevus ei piirdunud töötajate majandusliku võitlusega. Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja „Töö Hääl" esimeses numbris märgiti, et majanduslikule võitlusele peavad ametiühingud vaatama kui oma tegevuse nii-öelda miinimumprogrammile, kuna maksimumprogrammiks on võitlus sotsialismi eest.[55]

Kommunistide algatusel avaldasid ametiühingud kodanliku terrori vastu julgelt protesti. 15. märtsil saatis Kesknõukogu ajutisele valitsusele seoses vabrikuvanemate nõukogu ning Ametiühingute Kesknõukogu liikmete ja teiste töölisaktivistide areteerimisega uue protestikirja. Selles hoiatati kodanlikku valitsust, et kui viimane ei arvesta protestis esitatud nõudmisi, „siis jätavad tööliste organisatsioonid omale tegevusevabaduse"[56].

Kommunistide ja töölishulkade vaheliste sidemete laiendamisele tegi teataval määral kahju mõnede Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee liikmete (J. Rästas, M. Likemets) väär seisukoht 1919. aasta algul sotside poolt koostatud seaduse alusel toimunud vabrikuvanemate nõukogude valimiste ja nende tegevuse hindamisel. Nende seltsimeeste mõjul lasti välja lendleht, mis kutsus üles vabrikuvanemate nõukogusid boikoteerima. V. Kingissepp kirjutas selle kohta hiljem väga tabavalt, et „vabrikuvanemate boikoteerimine oleks sama, kui me paiskaksime lapse (vanemate nõukogu) ühes veega (seadusega) vannist välja."[57]

Kommunistlik partei organiseeris ja tugevdas oma illegaalseid kollektiive ja rakukesi ka maal, mobiliseeris töötavat talurahvast võitlusse interventsiooni ja kodanluse diktatuuri vastu. Aktiivselt tegutses kommunistlik organisatsioon Väätsal, Saadjärvel, Voldis ja mujal. Paljudes kohtades tegutsesid üksikud kommunistid-organisaatorid.

[55] „Töö Hääl" nr. 1, 28. veebruaril 1919.
[56] ENSV ORKA, f. 1910, nim. 1, s.-ü. 28, leht 11.
[57] EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 7, leht 15.

Kommunistliku Partei Eesti organisatsioon pidas vastu kontrrevolutsiooni kõige ägedamale rünnakule ja muutus taas mõjuvaks poliitiliseks teguriks, juhtis hoogsalt töörahva revolutsioonilist ning sõjavastast võitlust. Ehk küll kodanlusel oli Eestis õnnestunud interventide abil nõukogude võim sõjalise jõuga ajutiselt likvideerida ja siin kehtestada terroristlik diktatuur, sarnanes tema tagala tuldpurskava vulkaaniga, mis tihti töötajate revolutsioonilistest väljaastumistest lausa kees.

Üheks kõige silmapaistvamaks revolutsiooniliseks sündmuseks oli Saare- ja Muhumaa töörahva kangelaslik ülestõus kodanliku ajutise valitsuse, mõisnike ning interventsiooni vastu. See kestis peaaegu nädal aega, 16. kuni 21. veebruarini 1919.

Revolutsioonilist selgitustööd Saaremaa talurahva hulgas tegid sõjaväest tagasipöördunud kehvikud A. Koit ja A. Ohak, kes olid osa võtnud võitlusest nõukogude võimu eest Venemaal ja seal tutvunud kommunistliku partei ideedega. Nad koondasid enda ümber hulgaliselt mõttekaaslasi (M. Kirr, I. Vokk, M. Õue, M. Ellam jt.).

Ülestõusu alustasid Kuivastusse kokkukäsutatud mobiliseeritud. Muhumaalt kandus ülestõus kulutulena Saaremaale, kus paari päevaga 15 valla valitsused töörahva kätte võeti. Moodustati relvastatud võitlussalgad, mida mõnel pool, näiteks Hellamaal, Punakaardiks nimetati. Kohalike võimuorganitena loodi valdades töörahva komiteed (nõukogud) ja valiti komissarid. Kuulutati välja 18—45-aastaste meeste punasesse sõjaväkke mobiliseerimine. Organiseeriti rahvaväe varustamist ja töötajate toitlustamist. Valiti ka rahvasaadikuid maakonna nõukogusse, mis pidi kohe pärast Kuressaare vabastamist kokku tulema. Hakati üle võtma mõisaid, mis kavatseti maatameestele ja kehvikutele välja anda.

Kuid mandrilt saabunud karistussalga abil suruti ülestõus veriselt maha. Üksnes sõjakohtu otsuse põhjal hukati üle 250 inimese, arvestamata neid, kes hiljem areteeriti ja tapeti, ning neid, kes ilma mingi kohtuta surnuks piinati. Paljud inimesed mõisteti kuni 20 aastaks sunnitööle.

Saaremaa töörahva ülestõusu lüüasaamise peamiseks põhjuseks oli tema stiihiline iseloom. Kommunistliku partei organisatsiooni Saaremaal ei olnud. Ülestõus oli mandri töörahva võitlusest isoleeritud. Seoses Saaremaa ülestõusuga pöördus Eesti Keskkomitee 24. veebruaril 1919 üleskutsega kogu eesti töörahva poole. „Meie oleme kõige hingega ühes „mässava" saarte rahvaga..." öeldi üleskutses. „Needus kodanluse verekoertele! Elagu töörahva revolutsioon! Elagu Eesti Töörahva Kommuun!"[58] Kuid eesti tööliskiass ei saanud antud tingimustes saarlaste üles-

[58] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958, lk. 111.

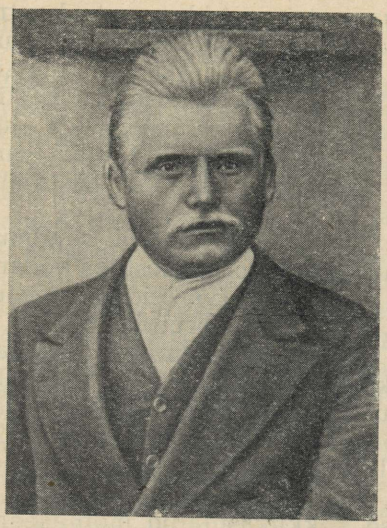

A. Koit.

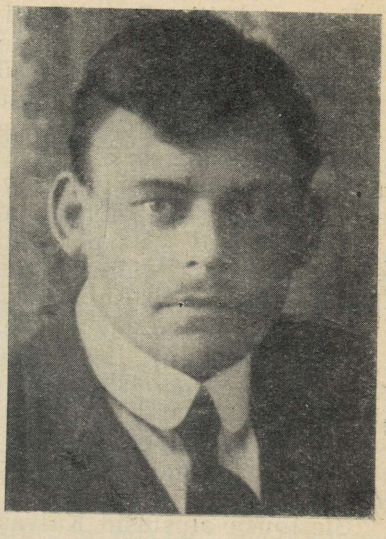

A. Ohak.

tõusu toetada. See algas siis, kui valged olid põhilise osa Eesti Töörahva Kommuuni territooriumist juba vallutanud. Olukord rindel võimaldas kodanlikul valitsusel Saaremaale täiendavaid karistussalku suunata.

Lüüasaamisest hoolimata oli Saaremaa töörahva ülestõusul suur tähtsus. Eesti kodanlus nägi, et ainuüksi natsionalismimürgiga niisutatud nuudi- ning võllapoliitikaga ei ole enam võimalik töörahvast vaos hoida ja Nõukogude-vastast sõda jätkata. Seepärast otsustas ajutine valitsus juba Saaremaa ülestõusu teisel päeval, s. o. 17. veebruaril, osa mõisaid, nimelt rüütelkonna mõisad, riigi omanduseks kuulutada ja nad põllutööministeeriumi valitsemise alla võtta. Sellega püüdis ajutine valitsus ära hoida Saaremaa sündmuste kordumise mujal, rahustada maatamehi, kehvikuid ja soldateid, kes avaldasid suurt meelepaha selle üle, et parunid nõukogude võimu poolt konfiskeeritud mõisatesse tagasi tulid.

Kartes kodanluse võimu kokkuvarisemist, tõstsid hädakisa ka tööerakondlased ja sotsid, soovitasid avaliku terrori kavalamate valitsemismeetoditega asendada.

Eesti kodanlus võttiski ette ulatusliku poliitilise pettemanöövri. Et laiendada oma diktatuuri sotsiaalset baasi ja hankida suurtükiliha osavõtuks Nõukogude-vastasest interventsioonist, asus ta läbi viima kaualubatud Asutava Kogu valimisi. Need toimusid 5.—7. aprillil 1919.

Asutava Kogu valimiskampaaniast võttis osa kümme parteid,

kellest tähtsamad olid maaliit, rahvaerakond, tööerakond, sotside ja esseeride partei. Maaliit lubas läbi viia mõisate osalise võõrandamise „seadusliku tasu" eest ja järkjärgulise maareformi. Sotsid ja tööerakondlased esinesid valimistel „sotsialistlike" parteidena. Eriti osavalt püüdsid hääli sotsid, kes lubasid Asutava Kogu kaudu muuta Eesti „töötava rahva vabariigiks", nõudsid mõisamaade tasuta võõrandamist ja tükeldamist, tõotasid sotsialismi „seaduslikul teel" teostada ja alustada rahuläbirääkimisi Nõukogude Venemaaga. Tööerakondlased nõudsid oma valimisprogrammis täielikku ühinemis- ning streigivabadust ja isegi „tööstusettevõtete järkjärgulist natsionaliseerimist". Esseerid nõudsid täielikku amnestiat, kaagikohtute kaotamist ja viivitamatut rahu sõlmimist Nõukogude Venemaaga. Otsustavatel klassivõitluse momentidel jäi aga esseeride partei „erapooletuks", kõikudes kodanluse ja proletariaadi vahel. V. Kingissepa hinnangu järgi vankusid esseerid „sinna-tänna nii kui pilliroog klassivõitluse maruhoogude käes"[59].

Hoides kurssi nõukogude võimu taaskehtestamisele, otsustas kommunistlik organisatsioon valimisi boikoteerida. Valimiste eel pöördus partei Eesti Keskkomitee läkitusega kogu töörahva poole. Ta paljastas kõigi kodanlik-natsionalistlike parteide valimisprogrammide kontrrevolutsioonilise sisu ja nende lubaduste silmakirjalikkuse. Kommunistid näitasid, et Asutav Kogu, mille vundamendiks on kodanluse poolt hukatud tööliste ja maatameeste surnukehade virnad, saab valgete lihunikkude koguks ning kodanliku kontrrevolutsiooni varjamise tööriistaks ja et tal pole mingit õigust rahva nimel otsuseid teha. Eesti kommunistid andsid loosungi: „Mitte asutavasse kogusse lobisema, vaid püss käes punase lipu alla! See on meie tee! See on töörahva võitluseviis käesoleval ajal! Üles sõjariistus võitlusele punasel väerinnal! Üles ennastsalgava võitluse jätkamisele valgete seljataga!" Partei illegaalses trükikojas trükiti 21 000 eksemplaris „Ristilöödud töörahva nimekiri nr. 11 Eesti Asutava Kogu valimistel", milles olid ära toodud kodanluse poolt piinatud ja hukatud 120 seltsimehe nimed. Partei kutsus töötajaid laskma valimiskasti ainult „Ristilöödud töörahva nimekirja nr. 11", mida salaja levitati mitmes linnas ja maakonnas. Valimised tõid võidu väikekodanlikele parteidele. Sotsid said Asutava Kogu 120 kohast 41 kohta, tööerakond 30 ja esseerid 7. Valitsev partei — Pätsi maaliit — sai ainult 8 kohta, rahvaerakond (peamiselt natsionalistliku demagoogia abil) 25 kohta. Ülejäänud 9 kohta läksid väiksematele rühmitustele.

Valimiste tulemused näitasid, et kodanlusel oli õnnestunud oma palgaliste agentide — sotside abil rahvahulki petta. „Valgete sõjaline võit oli ühtlasi nende poliitiliseks võiduks ja Asutava

[59] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 80.

Kogu valimised said teoks," kirjutas „Kommunist".[60] Kodanliku diktatuuri sotsiaalne baas laienes tunduvalt, eriti küla väikekodanlike kihtide arvel.

Kommunistlik partei hindas muutunud olukorda Eestis kainelt ja õigesti. Partei Keskkomitee lendlehes „Töörahva poegadele Eesti valges väes", mis avaldati seoses Asutava Kogu kokkutulekuga, märgiti, et Asutava Kogu kokkutulek näitas seda, et „...töörahva revolutsioon valgeväe tagalas on ajutiselt lüüa saanud".

Parteiorganisatsioonid jätkasid töörahva hulkadega loodud sidemete tugevdamist, aktiviseerisid tööd ametiühingutes, kodanlikus sõjaväes ja noorte hulgas.

Kommunistide ja ametiühingutegelaste algatusel toimus 15. aprillil „Estonia" kontserdisaalis 1000 osavõtjaga ülelinnaline töötute koosolek. Sõnavõtjad paljastasid kodanliku valitsuse ja sotside töörahvavastast poliitikat. Koosolekul võeti vastu Ametiühingute Kesknõukogu resolutsioon, mis lõppes järgmiste sõnadega: „Ainult järjekindel klassivõitlus kodanluse vastu võib parandada töölisklassi olukorda ja hävitada ebaõiglase kodanliku korra. Me nõuame tööd ja leiba!"[61]

Peagi saadi jagu veast, mille mõned Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee liikmed ametiühingutesse suhtumises olid teinud. Nimelt oli partei Eesti Keskkomitee pärast seda, kui 1919. aasta aprilli algul Ametiühingute Kesknõukogu esimees areteeriti ja „Töö Hääle" 7. number konfiskeeriti, otsustanud ametiühingutes enam mitte töötada ja võtta suund nende likvideerimisele. Otsuse autorid põhjendasid oma seisukohta sellega, et verise kodanliku diktatuuri tingimustes ei saavat ametiühingud töölisklassi huvides midagi ära teha ja et nende olemasolu on poliitiliselt kasulik kodanlusele, kuna annab tema diktatuurile demokraatliku värvingu.[62] See oli viga, mille süvenemine oleks lõhkunud partei sidemed rahvahulkadega.

Paljud Tallinna kommunistid ja tehaste parteikollektiivid ei täitnud aga seda otsust ning töötasid endiselt ametiühingutes. V. Kingissepp, kes selle otsuse tegemisest osa ei võtnud, pidas kommunistide aktiivset osavõttu ametiühingutest ja teistest töörahva legaalsetest organisatsioonidest ilmtingimata vajalikuks — ka juhul, kui need on loodud kodanluse või sotside poolt. Ta pani ette Keskkomitee ebaõige otsus tühistada ja anda välja vastav üleskutse, mis selgitaks partei suhtumist legaalsetesse organisatsioonidesse. Seda tehtigi.

Energiliselt töötas kommunistlik partei kodanlikus sõjaväes. 1919. aasta aprillis moodustati partei Eesti Keskkomitee juurde sõjaline sektsioon (osakond) eesotsas G. Kreuksiga, kelle vahetul juhtimisel läks korda juba suveks luua üsnagi suur ja elujõuline

[60] „Kommunist" nr. 1 (15), 1. mail 1919.
[61] ENSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1175, lehed 50—52.
[62] EKPA, f. 26, nim. 1, s.-ü. 7, leht 8.

valgearmee kommunistlik organisatsioon.[63] Sõjaväeosades loodi kommunistlikke rakukesi, kelle ümber koondus rohkesti partei pooldajaid. Paljudes sõjaväeüksustes tegutsesid aktiivselt üksikud kommunistid ja parteitud aktivistid, kes levitasid kommunistlikke lendlehti ning „Kommunisti" ja tegid suulist selgitustööd nii sõdurite kui ka tagala töötajate hulgas. Näiteks keeldus 22. märtsil 1919 sõdur E. Pleksneri üleskutsel terve 7. polgu 4. rood Punaarmee vastu sõdimast. Sõdurite P. Käussaare, N. Tannbaumi ja J. Männiksaare selgitustöö tulemusel ei läinud 4. polgu 2. roodu 78 sõdurit Karlova küla all punaarmeelaste positsioone ründama. Valgearmees tegid kommunistlikku ja sõjavastast selgitustööd A. Vakrem, K. Pihla, A. Simka, J. Jaakson, A. Niika, A. Villemson, T. Samkov, E. Sokk, O. Peendra, J. Lammerson ja A. Tuuling.

Üha aktiivsemalt lülitus revolutsioonilisse liikumisse proletaarne noorsugu, keda kodanlik valitsus püüdis suurtükilihaks kasutada.

Rahulolematus sõja vastu kasvas ka maal. Siin aga raskendas revolutsioonilist tööd see asjaolu, et paljud talupojad veel väikekodanlike parteide ja Asutava Kogu lubadusi uskusid.

Pärast ajutist vaheaega hakkas tööliste poliitiline võitlus kodanluse vastu aprillis uuesti elavnema. Suure poliitilise tähtsusega sündmuseks kujunesid 1. mai revolutsiooniline tähistamine Tallinnas ja sellele järgnenud uus streigilaine. Nädal aega enne rahvusvahelist töölispüha laskis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee välja lendlehe „Eesti töörahvale". See avaldati ka illegaalses ajalehes „Kommunist", mille 1919. aasta esimene number anti välja 1. maiks. Partei Keskkomitee kutsus töötajaid üles tähistama seda päeva kodanlik-natsionalistliku kontrrevolutsiooni, rahvusvahelise imperialismi ja Nõukogude-vastase interventsiooni vastu suunatud massiliste poliitiliste demonstratsioonide ja streikidega. Peaaegu kõigi tööstusettevõtete töölised, samuti paljud maatöölised lõpetasid 30. aprillil töö ja tähistasid 1. maid streigiga. Seda ei julgenud keelata ka valitsus, kes sotside ettepanekul „lubas" 1. maid „rahvusliku pühana" kodus tähistada. 30. aprillil aga tehti teatavaks valgete sisekaitse ülema käsk, millega keelati igasugused demonstratsioonid, tööliste kogunemised ja miitingud. „Töö Hääle" 1. mai number konfiskeeriti. Majakatustele seati üles kuulipildujad. Sotside partei avaldas üleskutse maidemonstratsiooni boikoteerida.

Sellele vaatamata kogunesid Tallinna töölised 1. mail kell 9 hommikul punaste lippude ning töölisi ühinema kutsuvate loosungitega Peetri väljakule (Võidu väljak) ja Tööliste Maja ette. Kartes, et soldatid võivad töölistega ühineda, sulgesid võimud nad

[63] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 20.

kasarmutesse. Demonstrantide vastu paisati kaitseliidu, politsei, soomusronglaste ja kooliõpilaste salgad, kes demonstratsiooni jõuga laiali ajasid. Tööliste Maja rüüstati. Tööliskorterites teostati läbiotsimisi ja areteerimisi.

Järgmisel päeval avaldas partei Keskkomitee lendlehe „Eesti töörahvale! Tallinna vahvale proletariaadile!", mis paljastas kodanluse ja sotside veretöö ning viimaste kahekeelsuse.[64] Partei kutsus töölisi üles kodanlike võimude vägivallale üldstreigiga vastama. Selle ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks moodustati Ametiühingute Kesknõukogu juures streigi-keskkomitee. Alates 2. maist toimus paljudes tehastes terve nädala jooksul protesti-streike. 5. mail teatati töösturite esindajatele, et kui tööliste nõudmisi ei rahuldata, algab 10. mail üldstreik.

8. mail andis kodanlus Asutava Kogu kaudu, mille esimeheks oli sots A. Rei, valitsusohjad üle uuele valitsusele, kus 4 ministri-kohta said sotsid, 3 kohta tööerakondlased ja 2 rahvaerakond. See „sotsialistlik" valitsus eesotsas tööerakondlase O. Strandmaniga tegi kõik, et üldstreiki ära hoida ja igasugune revolutsiooniline ning sõjavastane liikumine maha suruda, et sõnakuulelikult täita Ententе'i imperialistide kategooriline käsk alustada koos Judenitšiga pealetungi Petrogradile. 9. mail keelas sõjavägede ülemjuhataja ära kõik streigid ja ähvardas töölt lahkujad sõjakohtu alla anda. Üöl vastu 10. ja 13. maid areteeriti provokatsiooniliste süüdistuste alusel 18 Ametiühingute Kesknõukogu juhatuse liiget ja mitmed teised töölisaktivistid.

Eesti Keskkomitee laskis viivitamatult välja lendlehed, mis paljastasid selle valitsuse nurjatused ja kutsusid võitlust mehiselt jätkama ning nõudma areteeritud seltsimeeste vabastamist. 12.—14. mail streikisid Tallinna kõigi suuremate tehaste, nende hulgas „Dvigateli", Balti Puuvilla Manufaktuuri, tselluloosivabriku, Noblessneri, Krulli jt. tehaste töölised. Eriti visa iseloomu kandis trükitööliste üldstreik, mis kestis vahetpidamata 1.—15. maini; raamatuköitjad streikisid ühtejärge koguni 8 nädalat.[65] Trükitööliste streigi tõttu ei ilmunud enamik kodanlikke ajalehti ja katkes isegi paberraha trükkimine. Sotsist siseminister A. Oinas oli sunnitud Asutavas Kogus tunnistama, et „ainuke ajaleht, mis Tallinnas vahepeal ilmus, oli põrandaalune „Kommunist"".

Vastuseks sotside partei töölisvaenulikule poliitikale otsustas Tallinna 26 ametiühingu juhatuse ühine koosolek 15. mail panna sotside häälekandja „Sotsiaaldemokraat" töörahva boikoti alla. See otsus leidis laiades töörahva hulkades üksmeelset heakskiitu ja ühe kuuga langes „Sotsiaaldemokraadi" lugejate arv ligemale poole võrra.

---

[64] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1958, lk. 131—132.

[65] ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, s.-ü. 130, lehed 25—26.

Strandmanni valitsuse rahvavastast sise- ja välispoliitikat iseloomustas partei Eesti Keskkomitee kui „Pätsi poliitikat ilma Pätsita".

See valitsus oli Entente'i imperialistide kuulekas tööriist Nõukogude-vastase interventsiooni käigus, eriti Judenitši ja eesti valgearmee Petrogradi-sõjakäigu organiseerimisel. „Kommunisti" lendlehes nr. 3 näitaski V. Kingissepp, et see „eesti kodanluse valitsus ja asutav kogu — nukuteater on, mida näiteseinte tagant hüppama ja kargama pannakse, nagu neid Pariisist ja Helsingist nööriga just tõmmatakse".

Tekkinud olukorras ei olnud eesti proletariaadil reaalseid väljavaateid lähemal ajal kodanlikku korda kukutada ja nõukogude võimu taastada. Arvestades Baltimaade rindelõigus kujunenud olukorda ja lähtudes Nõukogude vabariigi üldistest huvidest, samuti Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee sellekohasest ettepanekust, võtsid Eesti Töörahva Kommuun ja VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee 5. juunil vastu otsuse Kommuuni asutuste tegevuse lõpetamise kohta.

Peamiseks põhjuseks, miks nõukogude võim sel korral Eestis võidule ei tulnud, oli asjaolu, et Eesti töörahva vastas seisid ameerika, inglise, prantsuse ja teiste imperialistide, vene valgekaartlaste ja imperialistide käsilaste — eesti kodanluse, balti parunite, soome, rootsi ning taani palgasõdurite ühendatud jõud. Teistel nõukogude vabariikidel aga ei olnud tol ajal võimalik eesti töörahvast küllaldaselt abistada. Kommuuni lüüasaamise üheks põhjuseks oli ka see, et Saksa okupatsiooni tagajärjel oli eesti töölisklass märgatavalt nõrgenenud.

Teatavat negatiivset osa etendasid Kommuuni perioodil tehtud vead, eelkõige agraarküsimuses. Tehti ka sõjalis-operatiivseid vigu, nagu vaenlase jälitamise katkestamine pärast Narva vabastamist. Samuti venitati mobilisatsiooni läbiviimisega.

Kuid Eesti Töörahva Kommuuni tähtsus eesti töörahva vabastusvõitluse ajaloos oli määratu suur. Eesti töörahvas õppis Oktoobrirevolutsiooni ja Eesti Töörahva Kommuuni ajal oma relvastatud jõude looma, korraldama ja juhtima, õppis nõukogude võimuaparaati ja sotsialistlikku majandust organiseerima. Töörahvas veendus oma kogemuste najal, et nõukogude võim esindab töörahva huve ja vabastab ta kapitalistlikust orjusest. Kommuuni Nõukogu organid tegid ära väga suure töö rahvahulkade klassiteadlikkuse tõstmisel.

Kommuuni ajaloolist osa hinnates märkisid Kommunistliku Partei Eesti organisatsiooni ja VK(b)P Eesti Osakondade esindajad 1919. aasta augustis Petrogradis toimunud ühisel konverentsil vastuvõetud resolutsioonis: „Eesti Nõukogude Vabariik kadus küll silmapiirilt rahvusvaheliste mõrtsukate käe läbi, kuid surnud pole ta mitte. Ta elab tuhandete ja sadade tuhandete eesti tööliste südames edasi . . ."

Grupp kodusõjast osavõtnud Eesti kommunistlike väeosade võitlejaid Leningradis 1928. aastal.

Eesti kommunistlikud väeosad jätkasid võitlust Punaarmee ridades ja kaitsesid Nõukogudemaad mitmesugustel interventsiooni ja kodusõja rinnetel. Denikini ja Wrangeli vastu võideldes kirjutasid nad kodusõja ajaloosse mitmeid kuulsusrikkaid lehekülgi. Eesti sõjameeste hulgast kerkis esile rida Punaarmee väljapaistvaid väejuhte — A. Kork, A. Kukk, I. Raudmets, J. Ludri jt. Eesti kommunistlikud polgud täitsid auga oma revolutsioonilise, internatsionaalse kohustuse maailma esimese töörahvariigi — Nõukogude Venemaa kaitsmisel.

Eesti Töörahva Kommuun oli suurimaks ajalooliseks sündmuseks Eesti töörahva elus pärast Oktoobrirevolutsiooni ja tähtsaks tähiseks teel 1940. aasta sotsialistlikule revolutsioonile.

3. Eesti kommunistide võitlus Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel rahu sõlmimise eest

Nõukogude vabariik lõi kommunistliku partei juhtimisel tagasi interventide ja valgekaartlaste rünnakud ning jätkas samaaegselt järjekindlat ja aktiivset võitlust rahu eest.

Eestimaa kommunistliku parteiorganisatsiooni peamiseks ülesandeks sai 1919. aasta suvest alates rahvahulkade võitluse organiseerimine ja juhtimine, et Eesti Nõukogude-vastasest interventsioonist välja lülituks ning Nõukogude Venemaaga rahu

sõlmiks. Kommunistid selgitasid töörahva hulkadele Nõukogude valitsuse rahupoliitikat, tutvustasid neid laialdaselt tema rahuettepanekutega, mida eesti kodanlus rahva eest varjata püüdis, paljastasid interventide ja kodanluse mahhinatsioone.

Nõukogude valitsus taotles viivitamatut demokraatliku rahu sõlmimist kõikide riikidega. 1919. aasta aprillis tegi V. Kingissepp siseminister sots A. Oina kaudu kodanlikule valitsusele ettepaneku saata Nõukogude Venemaale delegatsioon rahuläbirääkimiste alustamiseks.[66] 25. aprillil, kui Punaarmee oli juba peatanud Koltšaki edasiliikumise ja asunud ise vastupealetungile, pöördus ka Ungari Nõukogude Vabariigi valitsus V. I. Lenini algatusel vahemehena raadio teel kodanliku Eesti valitsuse poole ettepanekuga alustada Nõukogude valitsusega rahuläbirääkimisi. Seda ettepanekut toetas ka Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu oma läkituses eesti töörahvale.

Kuid Eesti kodanlik valitsus jäi nende ettepanekute suhtes kurdiks ja ajas oma väed Entente'i imperialistide käsul koos Judenitši vägedega pealetungile Petrogradi vastu.

Samal ajal ei mõelnudki Entente'i imperialistid kodanliku Eesti iseseisvust tunnustada. Just siis, kui Judenitš ja eesti valged Petrogradile peale tungisid, otsustasid nad 26. mail Koltšaki ametlikult kogu Venemaa „ülemvalitsejaks" tunnistada ja Eesti ning teised Baltimaad „Koltšaki impeeriumi" kubermangudeks muuta. Eesti iseseisvuse mittetunnustamist püüdis kodanlus rahva eest igati varjata. Rohkearvulistes lendlehtedes paljastasid ja häbimärgistasid kommunistid kodanluse alatu silmakirjalikkuse ning tema lömitamise Entente'i imperialistide ees.

Kommunistliku partei poolt V. I. Lenini algatusel rakendatud abinõude tulemusel peatas Punaarmee interventide edasitungi ja läks juuni keskpaiku ise vasturünnakule. Judenitši Loodearmee ja eesti valgekaartlased paisati tagasi Narva ja Pihkva alla, löödi tagasi Koltšak.

Kuid juba juuli algul alustas Entente Nõukogudemaa vastu uut, kombineeritud sõjakäiku. Seekord pidi pealöögi andma Denikin. 9. juulil pöördus VK(b)P Keskkomitee partei liikmete ja kõigi nõukogude rahvaste poole V. I. Lenini kirjaga: „Kõik võitlusse Denikini vastu!". See kiri sai kogu Nõukogude vabariigile võitlusprogrammiks, aitas mobiliseerida vajalikke jõude Denikinile vastulöögi andmiseks.

Interventsiooni peaorganisaatorid — Entente'i imperialistid — tegid Judenitšile ja Eesti kodanlikule valitsusele ülesandeks valmistuda uueks pealetungiks Petrogradile. See tekitas valgeväe sõdurite hulgas suurt meelepaha. Deserteerimised sagenesid, keelduti lahingusse minemast, hakati ohvitseridele vastu. 10. juu-

[66] V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 140—141, 156—157.

lil puhkes Tartu tagavarapataljonis sõdurite ülestõus. See tekitas Ententei Baltimaade sõjalistes esindustes suurt ärevust. Eesti kodanlus surus ülestõusu sotside heakskiitmisel veriselt maha. Sõjaväljakohus mõistis 22 meest surma.[67]

19. juulil 1919 pöördus Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee töörahva poole rahumanifestiga: „Et vabastada Eesti töörahva käsi otsustavaks võitluseks kodanluse vastu ja luua tingimusi, milles see võitlus lahedamalt areneda võiks, selleks on vaja lõpetada sõda punase Venemaa vastu. Sellepärast kutsume meie teid üles võitlusele, et tehtaks *rahu punase Venemaaga!*". Manifest rõhutas, et kodanlikku valitsust on tarvis töörahva aktiivse võitlusega sundida rahu tegema.[68]

Rahumanifesti seisukohad leidsid hulkades palavat toetust. 20. juulil kiitis partei Tallinna komitee pleenum selle manifesti üksmeelselt heaks. Pleenum kohustas parteiorganisatsioone koondama kõik jõud võitlusse rahu eest loosungi all „Elagu rahu Nõukogude Venemaaga!". Linnakomitee tegi ühtlasi kõigile parteikollektiividele ettepaneku organiseerida tehastes ja vabrikutes massilisi streike, koosolekuid ning miitinguid. Otsustati ühineda 21. juulil 1919 läbiviidava rahvusvahelise proletariaadi poliitilise streigiga loosungi all „Käed eemale Nõukogude Venemaast!".

Juhtides töörahva hulkade võitlust rahu eest, tuli eesti kommunistidel jagu saada oma ridades esinevatest lahkarvamustest. Oli kommuniste, kes ei saanud rahuliku kooseksisteerimise leninliku poliitika olemusest veel aru ja arvasid, et rahu kodanliku Eestiga tähendab ühtlasi proletariaadi „klassirahu" kodanlusega.

Väärvaateid ümber lükates kirjutas J. Anvelt 27. septembril „Klassivõitluses": „Rahu tegemine ei paku Eestile mingit pääseteed revolutsiooni käest. Vene vabariik saaks aga selle rahu läbi „hinge tagasi tõmmata". Eesti kaudu oleks võimalus Skandinaaviaga ja ka Eesti enesega kaubavahetust alustada, väeliin lüheneks teatud osa, kuigi võrdlemisi vähe. Ühtlasi algaks sellega poliitiline lagunemine vastaste ridades. Kui seda kõike silmas pidada, tuleb täiesti lapsikuks mõnede seltsimeeste taktikat pidada, kes Vene vabariigi ja Eesti vahelise rahu vastu kõnelevad. See on samasugune „pahempoolsus", nagu seda Bresti rahu ajal nägime."[69]

Eestimaa kommunistliku parteiorganisatsiooni edukas võitlus ei olnud mõeldav ilma tihedate sidemeteta VK(b)P Keskkomi-

---

[67] Eesti Töörahva Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1958, lk. 137—140.

[68] Sealsamas, lk. 141—143.

[69] „Klassivõitlus" nr. 10, 1919, lk. 4.

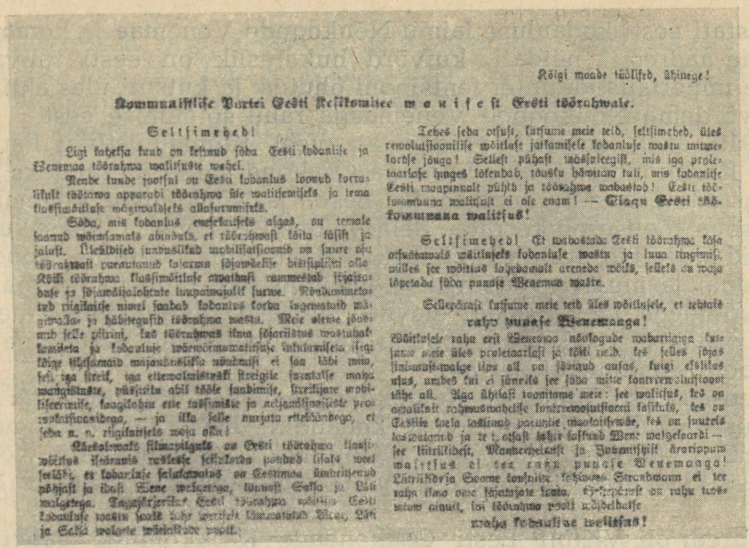

Kõigi maade töölised, ühinege!

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee manifest Eesti töörahvale.

Seltsimehed!

Liigi tohtlisa kraud on leitnud jõba Eesti kobanilise ja Venemaa töörahva vahelisele wahel.

Nende kuude jooksul on Eesti kobanilus koonud korraliselt töötawa apparadi töörahwa üle wotiisemiseks ja iremakuulsamalise mõjuwahendiks.

Sõda, mis kobanilus ewakuatsiseks aigas, on temale koonud mõnelamaks aastaks, et töörahwast lõita täielik ja jalaist. Ülesehitatud juurdelikud mobilisatsioonid on juure nii tugewasti paranenud tolerama jõjuwõelise diktatuuri alla Eesti töörahwa klassimõtlisele enamikuli rammeinab jõjuisabade ja jõjamõtjakohtute kuupaiwajalik surme. Nõukomiteedeb ei riigikaitse nimel saadab kobanilus korda ingemaiuid majandus- ja häbiteguid töörahwa wastu. Meie olenne jõuwarb selle piirini, kus töörahwas ilma jõjoriitsuse wastahakkamiseta ja kobanilus wärwõrmmaatilisele inkubamiseta ilma lõige liigsemaid majandusliiku ühendusi ei jaa läbi mia, sel. ja tiraid, ega elementaarsedi tiraigile juurdelise maja wariigiõiguse, pääsõiguse alal tõele jaubimise, kirjalijane wabalseerimise, koogilohu ega tasõimise ja asjaajamiseõiguse proletariaatsuse — ja ülle selle nurjata ettekõndega, et jeba n. n. riigikaitseks mõja ohu!

Ülestõusuks tiimpõiguts on Eesti töörahwa klassiwõitlus kõrwale reeleise seisukohta pandud lisats wee seisus, et kobanilise seisukorraga on Eestimaa ümbritsenud põhjast ja läält Lääne wõikeriigi, lõunast Saksa ja Läti wõigetega. Tagajõrgilise Eesti töörahwa wõitlus Eesti kobanilise wastu leidis täie wastuse Saksa wõrgiste Bermontiide Läti ja Eesti wõigete wõitlejate poolt.

Teheb seda otsuse, tuisume meie teid, seltsimehed, üles revolutsioonilise wõitlusele jaitsmisele kobanilise wastu mitmekordse jõuga! Selleit pühajt wõõsaiseggist, mis iga proletaariselse hinges lõtendab, tõusku hõmuma tuli, mis kobanilise Eesti wangipaisalt pühib ja töörahwa wabastab! Eesti töölisrahwa wõitlust ei ole enam! — Tõeju Eesti töörahwa wabastamise wõitlus!

Seltsimehed! Et wabastada Eesti töörahwa kõja ortsõtawalt wõitlejate kobanilise wastu ja luua ringmiselt, milles jee wõitlus lõjebamalt arenebe wõitu, jeilets on waja lõpetada jõba punaje Wenemaa wastu.

Sellepõrast tuisume meie teid üles wõitlejate, et ärkatate **raha punaise Wenemaaga!**

Wõitlejate raha eest Wenemaa nõukogude wabariigiga tuisume meie üles proletaariaati ja tõhi meid. tes jeilets jõjeriitsuse-waige ilpa all on jõnaud anfas, kuigi elsilias ulas, nimeb tui ei jõnetä jee jõba mitte kontrrevolutsioont tõhe all. Aga ühtlasi teatame meie: jee wõitlus, tes on ausõlisit rahwusmahelise kontrrevolutsiooni tasihuls, tes on Tastile tuela tõimnud poisuise maatasihwade, tes on juurels kasõlaimb ja te t. otsat tõhe softwab Wene wõigeteardi — jee liitrilõdejt, Mannerheimit ja Judenitšit õrotippuma wõitlusa ei tee ranje punaje Wenemaaga! Liitrilõdrja Soome kontrolitse tegiwaes Saraubmann ei tee raha ilma oma jõjatajate teata. Õpetajate on raha tõsemaks ainult, kui töörahwa wõõli wõõbelbaise

raha kobanilise wõitlusa!

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee rahumanifest 19. juulist 1919.

teega ja Kommunistliku Internatsionaaliga, mille asutamisest Eesti parteiorganisatsioon oli osa võtnud. 1919. aasta mai lõpul moodustas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Venemaabüroo (hiljem nimetati see ümber Välismaabürooks). Selle koosseisu kuulusid J. Anvelt, P. Lepp, O. Rästas ja R. Nieländer. Sügisel, pärast R. Nieländeri langemist võitluses Judenitši vastu, arvati büroo liikmeks H. Pöögelmann. Büroo esindas Eestimaa illegaalset parteiorganisatsiooni Nõukogude vabariigis ja pidas sidet välismaailmaga.

Büroo oli tihedas kontaktis Kominterni Täitevkomiteega ja VK(b)P Keskkomiteega, informeeris neid parteitöö ja klassivõitluse olukorrast Eestis. Samal ajal osutas ta tõhusat abi Eesti illegaalsele parteiorganisatsioonile ning informeeris viimast Nõukogude vabariigi ja rahvusvahelise töölisliikumise olukorrast. Talle anti üle Eesti Töörahva Kommuuni Kultuuri ja Hariduse Valitsuse kirjastusosakond, mis juba 1919. aasta oktoobriks avaldas 60 eri nimetusega raamatut ja brošüüri, sealhulgas K. Marxi, V. I. Lenini ja eesti revolutsionääride töid. Büroo häälekandjana ilmus parteipoliitiline ajakiri „Klassivõitlus". Neid trükitooteid levitati salaja ka Eestis. Venemaabüroo valmistas ette ja laskis koos 7. armee poliitosakonnaga kuni 1. detsembrini välja ligi 50 lendlehte Valge-Eesti sõduritele ja töörahvale. Lendlehtedes selgitati Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi rahupoliitikat,

paljastati eesti kodanluse laimu Nõukogude Venemaa ja kommunistide aadressil, näidati, kuivõrd hukatuslik on eesti rahvale lääne imperialistide interventsiooni õhutus ja kutsuti üles aktiivselt võitlema Nõukogude Venemaaga rahu sõlmimise eest.

1919. aasta augustis moodustati veel Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Lääne-Euroopa Osakond, mille ülesandeks oli tutvustada Lääne-Euroopa töölisi Eestis ja Nõukogude Venemaal valitseva tõelise olukorraga. Selle liikmed P. Lepp, J. Saksakulm jt. lõid sidemeid Berliinis, Lüübekis, Hamburgis, Stettinis, Kopenhaagenis ja mujal tegutsevate kommunistlike ning töölisorganisatsioonidega ja välismaal elavate eestlaste-revolutsionääridega ning organiseerisid nende kaudu Eesti illegaalsele parteiorganisatsioonile mitmekülgset abi.

Seoses Eesti Töörahva Kommuuni tegevuse lõpetamisega ja võitlusega rahu sõlmimise eest kodanliku Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel pidi muutuma VK(b)P Eesti Osakondade ja Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee organisatsiooniline vahekord.

Varem oli VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee vahetult juhtinud Kommuuni parteiorganisatsiooni ja koos illegaalse Keskkomiteega osa võtnud ka kogu Eestimaa parteiorganisatsiooni juhtimisest. Uues olukorras võis ta ühendada ainult VK(b)P Eesti Osakondi, sealhulgas eesti kütidiviisi parteikollektiive, ning teha organisatsioonilist, poliitilist ja kultuurmassilist tööd Nõukogude Venemaal elavate eestlaste hulgas. Sellepärast lõpetas VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee Luuga konverentsil valitud koosseis tegevuse ja andis osa oma funktsioonidest — Eesti illegaalse parteiorganisatsiooni esindamise ja temaga vahetute sidemete pidamise — üle Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee Venemaabüroole.[70]

Petrogradis 9.—11. augustil 1919 toimunud VK(b)P Eesti Osakondade konverentsil valiti uus Eesti Osakondade Keskkomitee. See tegi tõhusat tööd niihästi eesti kütidiviisi parteikollektiivide ja väeosade võitlusvõime tõstmiseks kui ka Nõukogudemaal elavate eestlaste mobiliseerimiseks töörahva riigi aktiivsele kaitsele ja sotsialistlikust ülesehitustööst osavõtule. VK(b)P Eesti Osakonnad andsid toetust ja abi ka illegaalsele Eesti parteiorganisatsioonile.

Kuid osa VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee liikmeid (J. Palvadre, P. Peterson jt.) ei suutnud Eestimaa parteiorganisatsiooni uusi ülesandeid mõista. Nad alahindasid eesti töölisklassi jõudu, Eesti illegaalse parteiorganisatsiooni ja tema Keskkomitee osatähtsust eesti töörahva sõjavastase ning revolutsioonilise võitluse juhtimisel.[71] Nende mõjul võttis VK(b)P Eesti

[70] J. Anvelt. Eestimaa Kommunistliku Partei kongress. (Novembris 1920), „Klassivõitlus" nr. 3—4, 1921, lk. 26.

[71] O. Rästas. Põrandaalused, Leningrad, 1932, lk. 45.

Osakondade 1919. aasta augustikonverents vastu täiesti väära otsuse, mis pani ette Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee ja Venemaabüroo likvideerida ning kogu töölisliikumise juhtimine Eestis üle anda VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomiteele.[72] Objektiivselt kaldusid nad seega „revolutsiooni ekspordi" marksismivastase teooria seisukohtadele. J. Palvadre, P. Petersoni ja nende pooldajate vead raskendasid tunduvalt nii illegaalse parteiorganisatsiooni kui ka VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee tegevust, mis veel hiljemgi häiris EKP tööd.

Entente'i imperialistid lasksid käiku kõikvõimalikud poliitilised, diplomaatilised, sõjalised ja rahanduslikud surveabinõud, et sundida väikeriike koos Denikini ja Judenitšiga uuele sõjakäigule asuma.

26. augustil toimus Riias Entente'i sõjalise missiooni juhtimisel Eesti, Läti, Leedu, Poola ja Judenitši esindajate nõupidamine. Siin täpsustati lõplikult üldise pealetungi plaan, mille vahetuks eesmärgiks oli vallutada Petrograd ja toetada Denikini pealööki Moskvale.

Petrogradi vallutamise plaanid ajas nurja eelkõige Nõukogude vägede uus edukas pealetung Pihkva all. Sellest võttis osa ka Üksik Eesti Brigaad, kes seejärel suunati Daugavpilsi kaitsele.

Kui edukat pealetungi arendavad Punaarmee väeosad Eesti piirideni jõudsid, tegi Nõukogude valitsus 31. augustil kodanliku Eesti valitsusele raadio teel otsese ja vahetu rahuettepaneku. Nõukogude valitsuse noodis märgiti: „Vaatamata sellele, et Tallinna Valitsus liitlasriikide survel, rahuldades eesti rahva huvide vastaselt eranditult nende huvisid, teostab seniajani koos vene valgekaartlike jõukudega sõjalisi operatsioone Peterburi ja Pihkva kubermangudes Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi vastu, pöördub Vene Nõukogude Valitsus, kes on esiteks tagasi võtnud Jamburgi ja seejärel ka Pihkva, tema poole ettepanekuga alustada rahuläbirääkimisi ... Eesti riigi sõltumatuse kõrvalekaldumatu tunnistamise alusel Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi valitsuse poolt."[73]

Eesti töörahva surve kodanlikule valitsusele tugevnes. Eriti kujukalt tuli see ilmsiks esimesel üle-eestimaalisel ametiühingute kongressil. Selle ettevalmistamisele pööras kommunistlik partei suurt tähelepanu. Ettevalmistusi kongressi kokkukutsumiseks alustati juba 1919. aasta veebruari lõpul vastava komisjoni moodustamisega. Juulis valiti Ametiühingute Kesknõukogu esimeheks kommunist A. Annus, kes koos äsja vanglast vabanenud Kesknõukogu liikme kommunist M. Koolmeistriga vahetult juhtisid kongressi ettevalmistustöid.

---

[72] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 60.

[73] Документы внешней политики СССР, т. II, 1958, lk. 242—243.

A. Annus.

Kommunistlik partei määras kindlaks kongressi põhiülesanded ja eesmärgid ning andis välja illegaalseid lendlehti, kus selgitati kommunistide ja kogu proletariaadi ülesandeid seoses eelseisva kongressiga. Partei kutsus kommuniste ja kõiki töölisi astuma ametiühingu liikmeks ning valima kongressi delegaatideks ainult kommuniste ja neid parteituid töölisi, kes kiidavad heaks kommunistliku partei poliitilise joone rahuküsimuses. Partei Tallinna komitee 7. augusti üleskutses „Tallinna töölistele" märgiti eelseisva ametiühingute kongressi kaugeleulatuvat tähtsust ja kutsuti töölisi üles mitte andma häält sotsidele. „Iga sotsidele antud hääl on antud kodanlusele," öeldi üleskutses. „Astuge ametiühingute liikmeks!... Meie parteikollektiivid Tallinnas peavad rakendama kõiki vajalikke abinõusid, et ametiühingute liikmete arv mitmekordistuks... Tallinna ametiühingud peavad muutuma kongressi alustoeks." Üleskutse lõppes sõnadega: „Rahu punase Venemaaga!"

Eestimaa ametiühingute I kongress toimus Tallinnas 30.—31. augustil. Kongressil oli esindatud ligi 40 000 organiseeritud töölist ja teenistujat. 417 delegaadist olid 379 kommunistid või nende pooldajad. Sotside parteid esindas ainult 33 delegaati.

Esimese, erakorralise küsimusena arutati Inglise valitsuse siinse esindaja provokatsioonilist tegevust. Viimane palus kongressi eel enda juurde Inglise esindusse Kesknõukogu esimehe A. Annuse ja tegi talle ettepaneku organiseerida kongressi ajal relvastatud ülestõus valitsuse kukutamiseks, lubades selleks toetust ning rahalist abi. Sellega tahtis ta provotseerida väljaastumist, takistada rahuläbirääkimiste alustamist Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel, et saada ettekäänet töörahva võitluse veriseks mahasurumiseks, ning luua tingimused uue sõjakäigu organiseerimiseks. Kongressil selles küsimuses vastuvõetud eriresolutsioon mõistis lääne imperialistide provokatsioonilise poliitika järsult hukka ja nõudis provokaatori — Inglise konsuli väljasaatmist Eestist.

Kongress andis sotside partei kodanlikule poliitikale õige hinnangu ja kuulutas sotside delegaadid „kontvõõrasteks töörahva kongressil". Häbiposti naelutatuina lahkusid viimased saalist.

Eesti ametiühingute tegevuse aluseks tunnistati revolutsioonilise klassivõitluse poliitika ning Kommunistiku Internatsionaali platvorm.

Vaatamata sellele et kodanliku valitsuse siseminister sots A. Hellat oli valjult keelanud rahuküsimust puudutada, kerkis see ometi kongressi tegevuse tulipunkti. Rahuküsimuses vastuvõetud resolutsioonis nõuti valitsuselt interventsiooni ja Judenitši loodearmee toetamise lõpetamist ning rahuläbirääkimiste kohest alustamist — vastavalt Nõukogude valitsuse ettepanekutele. Kongressi resolutsioon kutsus töörahvast üles otsustavalt võitlema rahu eest ja lõppes loosungiga: „Elagu rahu Nõukogude Venemaaga!". Resolutsioon võeti vastu üksmeelselt, tohutu revolutsioonilise vaimustusega. Delegaadid laulsid püsti tõustes „Internatsionaali".

Kuid just sel momendil asus „sotsialistlik" valitsus Entente'i imperialistide õhutusel töörahva valitud esindajatega jõhkralt arveid õiendama. Kongressisaali tungisid relvastatud valgekaartlased, kaitseliitlased ja politseinikud. Siseministeeriumis varem koostatud nimekirjade alusel areteeriti 74 kongressi delegaati. Neile lisaks vahistati linnas veel 28 töölisaktivisti.

Protestiks kongressi laialisaatmise vastu organiseeriti Tallinna ja ka teiste linnade tööstusettevõtetes rida streike. Tallinnas võttis neist osa üle 2000 töölise. Töötajad nõudsid areteeritud seltsimeeste vabastamist. Kuid kodanlus ja sotside liidrid otsustasid areteeritud aktiivsemad töölisliikumise tegelased hukata. Kõik 102 areteeritut viidi rongiga Irboskasse, Pihkva rindele. Ametlikus teadaandes öeldi, et nad saadetakse välja Nõukogude Venemaale. Väljasaatmine aga organiseeriti nii, et see pidi jätma valgete dessandi mulje ja provotseerima tulevahetuse Punaarmee väeosadega. See provokatsioon nurjus üksnes punaarmeelaste ja

areteeritute valvsuse tõttu. Enne seda aga eraldati areteeritute hulgast 26 aktiivsemat töölisklassi juhti, nende seas A. Annus, M. Koolmeister, J. Tippo, E. Hammer, J. Allik, A. Pruul, J. Riismann, H. Vennikas, M. Õun, A. ja M. Umberg. Sots A. Hellati käsul tapsid soomusronglased nad elajalikult Irboska lähedal rabas. Ainult kommunist A. Pärtelil õnnestus põgeneda. See alatu nurgatagune mõrv kutsus esile laialdase meelepaha ja paljastas veel kord sotside verise juudanäo.

Kuid interventidel ja eesti kodanlusel ei õnnestunud murda eesti töörahva võitlust rahu eest. Kommunistlik partei avaldas oma lendlehes kõik ametiühingute kongressi poolt vastuvõetud resolutsioonid ja need said kogu rahvale teatavaks. Töörahvas ja lihtsõdurite mass toetas palavalt kongressi otsuseid ja see raskendas tõsiselt Petrogradi vastu uue sõjakäigu organiseerimist.

Kõrgelt hindas Eesti ametiühingute kongressi tähtsust V. I. Lenin. „Väike Eesti," ütles V. I. Lenin, „andis oma parteitul ametiühingute konverentsil väärika vastuse tugevale Inglismaale, — Inglismaale, kes ähvardas meid neljateistkümne riigi liiduga."[74]

Kodanlus oli sunnitud töörahva meeleolu arvestama. Ta ei saanud Nõukogude valitsuse rahuettepanekut otseselt tagasi lükata. Rahvahulkadele prügi silmaajamiseks alustaski ta Pihkvas 17. septembril läbirääkimisi. Kuid eesti kodanluse poolt Pihkvas esitatud nõudmistest — Punaarmee tõmmatagu tagasi Petrogradi — Dno — Velikije Luki — Vitebski — Orša joonele — selgus, et kodanliku Eesti valitsus tegutses Ententi imperialistide survel ega taotlenud tõsiselt rahu. Teisel päeval katkestaski kodanlik valitsus Ententi riikide käsul rahuläbirääkimised ning hakkas ette valmistama uut Nõukogude-vastast sõjakäiku.

Kui Denikini armee oli lõunas vallutanud juba Kurski ja jätkas pealetungi Orjoli—Tuula—Moskva suunas, alustaski ligi 50 000-meheline Judenitši loodearmee Inglise laevastiku toetusel uut pealetungi Petrogradile. Nõukogude vabariik elas üle väga raske ja ohtliku momendi.

Sotside ja tööerakondlaste valitsuse käsul asusid ka eesti valgekaartlikud väed koos Judenitšiga teistkordselt Petrogradi peale. Et maasaamise illusioonide abil sõdurite võitlusvaimu tõsta, võttis kodanlik Asutav Kogu 14. oktoobril vastu maaseaduse, mille kohaselt mõisnike suurmaavaldus võõrandati. Maad lubati anda esijoones kodanliku armee sõduritele. Lääne imperialistid andsid Judenitšile ja Denikinile üha suuremat abi relvastuse, sõjamaterjalide, raha, instruktorite suunamise ja muu näol. Petrogradi vallutamise operatsiooniks suurendas Entente oma sõjalist abi ka Eesti kodanlikule valitsusele.

Kuna Petrogradi rinne oli nõrgenenud, eriti seoses osa jõu-

[74] V. I. Lenin. Teosed, 30. kd., lk. 7.

dude suunamisega Lõunarindele, õnnestuski Judenitšil koos eesti valgekaartlastega 20. oktoobriks Petrogradi lähistele jõuda. Keskkomitee ja V. I. Lenini üleskutsel asus Petrogradi kangelaslik töölisklass rinnaga kaitsma revolutsiooni hälli, muutes linna võitmatuks kindluseks.

Septembris-oktoobris arenesid Lõunarindel otsustavad lahingud. Vastavalt partei poolt kavandatud Denikini purustamise võitlusprogrammile suunati Lõunarindele uusi Punaarmee väeosi, sealhulgas kümneid tuhandeid vabatahtlikke kommunistide ja kommunistlike noorte hulgast. Üksik Eesti Brigaad, kes pärast Pihkva vabastamist (25. augustil) pidas raskeid kaitselahinguid Daugavpilsi all, formeeriti septembri lõpul uuesti kahebrigaadiliseks Eesti Kütidiviisiks ja suunati oktoobris samuti Lõunarindele.

11. oktoobril läks Punaarmee Lõunarindel üle vastupealetungile. Paari kuuga purustati Denikini peajõud ja 1919. aasta lõpuks oli suurem osa Ukrainast vaba. Võideldes õlg õla kõrval vene, ukraina, läti jt. Punaarmee väeosadega, võttis ka Eesti Kütidiviis ennastsalgavalt osa Nõukogudemaa lõunarajoonide vabastamisest valgekaartlastest ja interventidest, sealhulgas Orjoli, Kurski, Belgorodi, Timi, Voltšanski, Izjumi, Donetsi basseini, Mariupoli ning hiljem ka Krimmi vabastamisest.

20. oktoobril 1919. aastal, s. o. Orjoli vabastamise päeval, anti Punaarmee väeosadele käsk vastupealetungiks Petrogradi all. Mitu päeva kestnud ägedates ja rasketes lahingutes murti vaenlase rinne läbi ja Judenitši armee ning eesti valgekaartlased taganesid paanikas.

Kommunistliku Partei Eesti organisatsioon arendas sel ajal aktiivset tegevust, et Petrogradi ründava Judenitši armee ja eesti valgete tagalat nõrgendada. Tugevnesid partei read, laienes parteiorganisatsioonide võrk. Parteisse võeti vastu ainult läbiproovitud ja karastatud seltsimehi. Novembri lõpuks oli põrandaaluses organisatsioonis juba 515 liiget, sealhulgas Tallinnas 278. Energiliselt tegutsesid parteiorganisatsioonid Narvas, Tartus, Pärnus, Valgas, Viljandis, Rakveres ja ka paljudes kohtades maal — Raplas, Raikkülas, Kärdlas, Aseris, Kundas, Kosel, Türil, Kapa-Kohilas, Mõisakülas, Sindis, Jägalas, Arukülas, Mustvee-Lohusuus, Jõgeval, Hallistes, Järvakandis, Kärus, Keilas.[75] Nende liikmed levitasid partei lendlehti ja tegid rahva hulgas selgitustööd.

Aktiivset tegevust jätkas kommunistlik organisatsioon kodanlikus sõjaväes. Sõdurid-kommunistid ja nende pooldajad levitasid hulgaliselt partei illegaalseid väljaandeid nii rindel kui ka tagalas asuvates väeosades.

Väga tähtsaks pidas partei illegaalset trükisõna, mille abil ta operatiivselt reageeris olulisematele sise- ja välispoliitilistele

---

[75] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 20.

Seltsimehed Eesti soldatid!

Kaua jatkub teil kannatus — kaua teie lasete end ja oma pidi orjuda?

Augusti lõpul tegi Nõukogude Venemaa Eesti valitsejale ettepaneku sõjavõimalusi läbi rääkida ja rahu teha. Rahvaliiduline Venemaa ei taha enam Eesti ülemistelegi asjadele survata. Ta teab et Eesti töörahvas ja soldatid ise nõukogude valitsuse loomad, kui teda lahutada teiatud.

Eesti valitsus oli sunnitud rahuettepaneku peale nõu pidama, nagu oleks teinegi lõpetamise poolt, kui sõjavägi ja töölised nõudsid rahu. Aga oma teistel arutustel arvasid nad mitteõigesti. Eesti mõisnikud ja ärimehed, kes sõjaajal raha ja varandust sõjast saavad, mõtlesid: **Nad otsustasid töölisi ja sõjaväge petta.** Silmakirjalik on nõukogude poolt, tegelikult aga soovivad nad inglasi ja Venet tõsiselt lõhkuda, et ilma ja ühe Peterburi peale tungeda.

Eesti valitsus saatis, et teid petta, rahu saatkonna ilusa pühkmega.

Juba teisel päeval võõrias aga Eesti ülemvõimude ninamees ärva Pärt ühes saatkonnaga mujale teenistuse ja tegi mõnejaa. Miks? Neil olla tarmis tähtsatega ja kerbuksega enne läbi rääkida.

Läks läpi kus aega mööda. Selle aja jeres valmistasid inglased ja Venet valgetkaart ühes Eesti ärasaadjatega, kes endid sõjaliselt demokraatideks ja töörahvaliidu nimetanud, Peterburi ärarõõmsiks ette. Lõpuks teatas Eesti valitsus, et ta meinis ton 2. oktoobril Tartus rahuläbirääkimisi jätkama. Kuid ühtlasi sirutatiid ajaiehed teha, et Tartus miite mõnagi lõpuasjalt ei otsustata. Taemaa nõtta, et Ühg nõuke on Eesti soldatsi Venet ajaarti ja mõõtkittade eest maha notinud! Rahuga ei ole mitte tõiret!

Venet nõukogude valitsus vastas tõne, et ta juba 12. oktoobrile saatkonna Tartusse saadab, Eesti valitsus teatas, et seitse tohta sama poolt lähemal ajal vastus tuleb

Ja siis rahuga nii: orga mitte hiikku ega kõhku!

Selle aja jeres algasid ajaarti läbirääkimised Judenitši ja Nõdejanio Peterburi poole tungimu, kuna Eesti valitsus neile, töörahwa peojatele ja töörahwa lõgistajatele, oma nõukogudele soldatid ja ajaarti appi saatis. Alles nüüd kui Venet valgetkaart Peterburi oli purustanud, kui ta nüüdsel nende „armistel“ lugunõudmisel ilmnedes ilmnedes ei saa enam leidis, kui ärasaadjad läbirääkimised ja valgete eluiga Peterburi pärast lõpetamas, talupoegadelt rõõmutud taaskasutatud Narma poole tagasi sõitnud ja Pärnumu, — alles nüüd tuleb Eesti demokraatidel valitsejad rahulõpumus mõelda.

Aga kas teate, mis ärrade Strandmanni, Hellati ja teiste „rahuvaenlaste“ valitsus Nõukogude Venemaalt nüüd vastab!

Eesti ja Läti nõukogude peab kõrbest sõda, neil ei ole aega rahu teha!

Kui tõsi kaebe saamad, siis teatamad veel, mil rahu ülg juttu ajades nõuke ei!

Kas mõib veel ükimatar irmisamisi teie ülg ollu tui see nõuetus on? Teie mendate eesti nõukogude Pihkvo, Peterburi, Nõia all. Laihoneri jõupio nõukogude nõuki pisumõisa, tui järgmisest päevadest Eesti töörahwa poegi surma saata. Sest ärra Laihoner on ainult kaebelaimeger ja nii on ainult Inglise mõtte. Ja selleks, et ärra Laihoner kaebelaitsemisõnnis saada ja teie sõjaväelasele vaenlaseks antada, tuleb teil, Eesti soldatid, veel palju, palju verd maksma. Mis sõjaks? Mõtteid kaebaa õigetele tegelaste tõõtise nõi tõõpoes surma! Kui aga Laihoneri ja Inglise aafrandiben tõõpoest ja teye Eesti valitsejt ja ärasaadjagi Inglise ja Prantsuse valimeeretele finiga kaupa kaubatate?

Aga Eesti valitsejad ei ole aega rahuläbirääkimisi pidada!!

Üles teid sotsb, Eesti soldatid!

Kas see tõesti teaki teha ioni ülgie, et mõabadus ja maa eest sõdite? Kes on ise vaenlane? Ilgati taaka valitsus Teie meenab tõõlised ja maatamised ametnikkaste kongresse kutse tuua. Selle kongressi peitis ilmsiti tainti, sõnamaster Pelisi teatis 6 saadikut Venetse saata, kuna 20 saadikut Nõukogude maha tapeti. See on demokraatlik maharingi maha tõstki kui nõigab teie ülgajt on sõjakõtus ealuse järele maha tapetud, ilgi et nad miite oma soovaaka valitsejad.

Kes maatemeerisõa on maad saanud?

Ilmaste tõtte tõhemad mõtjad. Mõeldiste antatse kuue jala pikkuse ja kolme jaoe laiuse ingemaa, kui nüb mõbagi nõuda tulgemad.

Ülges kui Venet Nõukogude maharitt langeks, kõgistakkt Pernisun ja Hellatan Eesti ülestõusule

Selle on meie maatamatsed tõõtatid enam kui ühe korra ise leiatanud. Nad tahtsaid Eestis ülle pöörata kõbermõrderite ja orjapõõtud korra valimeeretele pärast.

Eele ei lasa maidu Venet nõbaritigiga rahu, kui teie oma ülemõõtsise ja petlikke sõda ei lõpeta.

Alles siis kui Teie ülemkorraste Laihoneride pantisti teete demokraatlike valitsejate ülestõusega laiast petlaste ning tõõlisest Eestist Nõukogude nõbaritgi ülesi kuna, kaiab ometigi ülgi lõpp.

Siis Aaskaane meie ülestõusu Eesti pärastele lätimõega, kes Venet valitsejat ääre leid, Spanse ja Eiene pantajõmõeratsõega tagi pärastele jalgsi ja Venet valgetkaart. Nõuke ja nõõtisid saamad tõõrahwa omale ja me ülgime rahus elama ning oma tõõe pääsime.

Nõõlsõtsage ette, Eesti soldatid, et organisseeritult ja kõrrega üles astuda!

Ühge ülgi kommunistlik partei kõõtsmõõs sõjaväe organisatsioonides Tõõlisest. Ülgage valimeeretele organisatsioonid ja tõõlised. Ülge meimis, tuni nad tuksid!

Ülgage rahu Venet nõbaritigiga!

Elagu rahvaliiduline!

Ülgu Nõukogude nõbaritt!

Maha Eesti ülemõõse valitsejad, maha kõbermõrderlased ja nõõsõõ ajaarti!

Surm vaenlaseõõdele ja Venet saatjaõõdele!

Kommunistliise Partei Keskkomitee Eestis.

Kommunistlik lendleht kodanlikku armeesse mobiliseeritud sõduritele.

sündmustele. Vaatamata ülirasketele tingimustele suudeti 1919. aastal välja lasta ja levitada mitmesuguseid illegaalseid trükiseid, kokku 300 000 eksemplari, millest 200 000 eksemplari anti välja 1919. aasta teisel poolel. Enamik nendest kutsus võitlusele, et kodanlikku Eestit interventsioonist välja lülitada. 14. oktoobril, kui Judenitši ja eesti valgekaartlikud väed Petrogradile lähenesid, andsid partei Keskkomitee ja Valge-Eesti sõjaväe kommunistlik organisatsioon välja lendlehe „Eesti töörahvale". Selles paljastati kodanliku valitsuse poliitikat ja kutsuti sõdureid üles keelduma sellest kontrrevolutsioonilisest sõjakäigust osa võtmast.

Sõjavastased ja revolutsioonilised meeleolud võtsid kodanlikus sõjaväes ähvardava ulatuse. Ehkki Asutav Kogu oli lubanud maad anda, keeldusid mobiliseeritud sõdurid üha sagedamini Nõukogudemaa vastu välja astumast. Nii Judenitši kui ka Eesti valgearmee lagunemine võttis eriti suure ulatuse pärast seda, kui Punaarmee oli Orjoli ja Petrogradi all vastupealetungi alustanud. „Viimase nädala sees on meeleolu väerinnal kohutavalt langenud. Valitseb üleüldine rahulolematus," kirjutas Tartu sõjatsensuur oma 15. novembri ettekandes 2., 5., 6., 7. ja 8. Valge-Eesti polgu sõdurite meelsuse kohta. Kodanlik tsensor pidi tunnistama, et kasvava rahulolematuse ja võimudevastaste väljaastumiste põhjusteks on Eesti valgete väe osavõtt Petrogradi sõjakäigust, raske majanduslik olukord kodus, aktiivne kommunistlik propaganda ja lihtsõdurite kindel veendumus, et kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse rahupoliitika on siiras.[76]

Ametiühingute ja töölisvanemate nõukogu abil organiseeris kommunistlik partei Tallinnas ja ka teistes linnades, asulates ning mõisates streike ja töörahva hulkade sõjavastaseid väljaastumisi. Võitlustahteline oli Pärnu kolme trükikoja tööliste streik, mis kestis nädal aega — 18.—25. oktoobrini. Veidi hiljem streikisid Räpina paberivabriku töölised. Tallinnas algas uus streigilaine 5. novembril, mil sadama tolliaitade töölised töö katkestasid. Streik vältas 3 päeva. Tööliste asemel rakendati tööle sõjaväeosa. 5. novembril lõpetasid töö ka „Dvigateli" töölised ja päev hiljem toimus raudtee peatehaste tööliste protestistreik kahe töölisvanema areteerimise pärast.

7. novembril, Oktoobrirevolutsiooni 2. aastapäevaks, avaldas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee üleskutse eesti töörahvale — „Protestistreigile punase Piiteri kaitseks!". Lendlehes öeldi Tallinna revolutsioonilise proletariaadi poole pöördudes: „Teie olete alati olnud kogu Eesti töörahva mõistuseks ja südametunnistuseks ... Kostku ka seekord teie protestihääl üle terve maailma ... Ärgu võigu ükski ajalookirjutaja ütelda, et Eesti töölisklass truualamlikult ja hirmunult pealt on vaadanud, kui punast Peterburi veristama mindi."

---

[76] ENSV ORKA, f. 495, nim. 10, s.-ü. 14, leht 154.

Eriti laia ulatuse võttis Tallinna proletariaadi streigiliikumine alates 13. novembrist. Streigid algasid raudteetööliste ametiühingu poolt väljatöötatud uue palgatariifi ja teiste majanduslike nõudmiste esitamisega, kuid kasvasid kiiresti üle suure poliitilise tähtsusega üldstreigiks. Streigi eesmärgiks oli sundida kodanlikku valitsust Nõukogude Venemaaga rahu sõlmima. Üldstreigi juhtimiseks moodustati kesk-streigikomitee.

Sotside ja tööerakondlaste valitsus püüdis üldstreiki mitmesuguste alatute abinõudega nurja ajada. Tallinna ametiühingute juhatuste koosolek võttis 19. novembril vastu eriresolutsioonid, milles eesti sotsid kuulutati (35 häält poolt, 2 vastu) tööliste äraandjaiks ning kutsuti töölisi üles streiki jätkama.

Üldstreik kestis kuni 24. novembrini, „Dvigatelis" ja mitmes teises ettevõttes kuni 29. novembrini. Sellest võttis osa 5500 töölist. Streikivate tööliste massilise vallandamise, mobiliseerimise ja areteerimisega õnnestus 19. novembril tegevusse astunud uuel, J. Tõnissoni valitsusel lõpuks üldstreik likvideerida. Eesti töölisliikumise ajaloos oli see Tallinna proletariaadi üldstreik üks suuremaid ja kestvamaid, mis kodanlikul valitsusel interventsiooni jätkamist tunduvalt takistas. Nimelt üldstreigi ajal tegigi kodanlik valitsus otsuse Nõukogude riigiga rahuläbirääkimisi alustada.

Mehisest võitlusest, mida eesti töörahvas rahu eest pidas, oli teadlik ka V. I. Lenin, kes 22. oktoobril kirjutas: „Kas on kontrollitud, et eestlased sõdivad? Kas ei ole siin pettust? Kas ei lähe mitte Judenitšiga kaasa *ainult valged eestlased* (ohvitserid), kes moodustavad eestlaste hulgas tühise vähemuse?

Vaja kümme korda läbi mõelda, kümme korda mõõta, sest massilised andmed näitavad eesti *talurahva* rahutahet."[77]

Nõukogude valitsus pakkus kõikidele riikidele uuesti rahu, kuid mitte oma nõrkuse pärast. Nõukogude valitsuse 1919. aasta 30. oktoobri üleskutses inglise, prantsuse ja eesti töölistele ning talupoegadele märgiti: „Sügavalt eksivad need, kes mõtlevad, et tööliste-talupoegade Venemaa, rahva Venemaa, on languse eelõhtul ... Suured rahvahulgad astusid meil võitlusse. Meie reservid on ammendamatud. Meie vaenlaste jõud on aga peaaegu välja kurnatud ja mõningaid neist ähvardab juba lõplik kokkuvarisemine."[78] Üleskutses paljastati Entente'i imperialistide ja eesti kodanlike võimumeeste valepropagandat ning rõhutati, et Nõukogudemaa on ainus maa, kes on valmis Balti riikide iseseisvust tunnustama. Nõukogude valitsus kinnitas uuesti, et Nõukogude Venemaa poolt ei ole mingit takistust, mis segaks Eestiga rahu- ja sõprusvahekorra loomist. Ka Nõukogude riigi poolt novembrikuus kodanliku Eesti valitsusele saadetud nootides öeldi, et „Nõu-

---

[77] Ленинский сборник, XXXIV, lk. 233—234.

[78] Документы внешней политики СССР, том II, Москва, 1958, lk. 272.

kogude valitsus ... ei ole oma rahusoovi muutnud ja ootab Balti riikide ettepanekuid eelseisvate läbirääkimiste kuupäeva suhtes ..."[79]

Kodanlike naaberriikidega rahu sõlmimise eest võideldes andis V. I. Lenin resoluutse vastulöögi Trotskile. Viimane tegi pärast Judenitši purustamist ettepaneku loobuda edasistest jõupingutustest kodanliku Eestiga rahu sõlmimiseks, anda Punaarmeele käsk ületada Eesti etnograafilised piirid ning pealetungi jätkata. V. I. Lenin mõistis selle plaani hukka ja nõustus täielikult Välisasjade Rahvakomissariaadiga, kes oma ettekandes V. I. Leninile märkis: „On tarvis teha kõik selleks, et ära hoida sissetungimist Eestisse. See muudaks järsult meeleolu kõikides väikeriikides, kellega me peame ja valmistume läbi viima läbirääkimisi, ning ajaks need kokkulepped nurja, sest kõikjal tekiks ettekujutus meie „imperialismist"." Rahuläbirääkimised etendaksid määratu suurt osa, veendes eesti talurahvast ja väikekodanlust, et me ei taha neid vallutada ...

Eesti sõjapartei rõõmustaks, kui me annaksime talle ettekäände talurahva ja linna väikekodanluse patriootilist sõjatuhinat uuesti meie vastu üles puhuda. Me ei tohi sellesse püünisesse tükkida."[80]

Punaarmee otsustavad võidud rindel, Nõukogude riigi aktiivne rahupoliitika, eesti töörahva rahu- ja revolutsioonilise liikumise tugevnemine — kõik see sundis imperialismi vastuoludes siplevat Eesti kodanlikku valitsust hoolimata Entente'i keelust 5. detsembril Nõukogude Venemaaga rahuläbirääkimisi alustama.

Eesti kodanlik valitsus ilmutas läbirääkimistel suurt aplust. Arvestades Eestiga sõlmitava rahu suurt rahvusvahelist tähtsust ja Nõukogudemaa üldisi huve ning silmas pidades ka paljukannatanud eesti töörahva abistamise eesmärki, tegi Nõukogude valitsus mõningaid järeleandmisi. Kodanlikule Eestile loovutati Petseri- ja Narva-tagused vene elanikkonnaga alad. Ta sai 15 miljonit kuldrubla endisest Tsaari-Venemaa kullafondist ja Nõukogude Venemaa vabastas ta igasuguste tsaariajast pärinevate välisvõlgade tasumisest, millega vähendati Eesti sõltuvust välisriikidest. Rahulepingule kirjutati alla Tartus 2. veebruaril 1920.

Tartu rahul oli suur rahvusvaheline tähtsus. Ta kindlustas märksa Nõukogudemaa olukorda, lõi esimese sügava prao Nõukogude-vastase interventsiooni rõngasse. Pärast Tartu rahu sõlmimist pidid ka Läti, Leedu ja Soome kodanlik valitsus rahvahulkade survel rahuläbirääkimistega nõustuma. Tartu rahu oli seega erineva sotsiaalse süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise esimeseks ajalooliseks kogemuseks.

---

[79] Документы внешней политики СССР, т. II, Москва, 1958, lk. 287.
[80] Ленинский сборник, XXXIV, lk. 234.

Kommunistlise Partei Manifest

Eesti töörahwale

Tartu rahu puhul.

Seltsimehed ja wennad!

Ühes Judenitshiga, külg külje wastas Koltshaki ja Denikiniga, liitriikide ülemjuhatuse all ja toetusel sõdis Eesti herrasriik Wenemaa nõukogude wabariigi, sellesamaga ka töörahwa rewolutsiooni ja iseenda „iseseiswuse rippumatuse" wastu kuni töörahwa punased wäed otsustawat wõitu ei saanud tsaristliste walgete kindralite üle, Eesti herrasriigil selle tõttu enam ei olnud, keda toetada ja kellelt toetust saada klassisõjas; ja — kuni liitriikide kapitalistlised walitsused proletariaadi surwe all sunnitud ei olnud Eesti herrasriigile rahutegemist lubama.

Wenemaa töörahwa rewolutsiooniline kangelasemeel wõitis liitriikide tanki ja naelsterlingi! Lääne proletarijaadi äge klassiwõitlus ja kommunistliste aadete kiire laiali lagunemine ühes tulise poolehoidmisega, mis Wenemaa töörahwa rewolutsioonil rahwuswahelise proletarijaadi hulgas on, wõttis maailma walitsewatelt klassitelt sõjawäe, mille waral punast Wenemaad rahustada.

Hambaid kiristades oli selle tagajärjel ka Eesti kodanlus sunnitud jätma unistusi kolmewärwilist lippu lehwima panna Peterburi ja Moskwa tornidel. Kartes punaste sissetungimist ja sisemist rewolutsiooni, tuli Eesti kodanlusel leppida oma „iseseiswuse ja rippumatusega" rahu teha riikliselt organseeritud klassiwaenlasega, lõpetades niiwiisi klassisõda Wenemaa nõukogude wastu, mis oma alguse sai Eesti töörahwa allaheitmisest tule ja mõõgaga 1919. a. jaanuaris ja weebruaris.

Rahuleping ei protokolleeri mitte jõudude wahekord, päkapikuse Eesti herrasriigi ja punase hiigla Wenemaaga, waid selle wiimase ja üleilmse kontrrewolutsiooni wahel. Iwan Poska käega kirjutas Lloid George Tartus rahulepingule alla. 15 miljoni kuldrubla, 1 miljon dessatini metsa ja muud majanduslised kontsessioonid Eesti herrasriigile on esimene altkäemaks kodanlusele, et see — olgu ta mis rahwusest tahes — Wenemaa töörahwa wabariigi rahule jätaks.

Tartu rahuga on üleilmse kontrrewolutsiooni Eesti wäesalk tema rahwuslistesse piiridesse surutud. See on rahwuswahelise töölisteklassi osaline wõit, mis wastab tema jõudude tänasele seisukorrale. Eesti töörahwa eluline huwi ja ülesanne on — surmata kontrrewolutsiooni Eesti piirides.

Eesti proletaarlased!

Tartu rahulepinguga ei ole weel lõpul Eesti töörahwa wõitlus rahu eest punase Wenemaaga. Kontrrewolutsiooni sõjaline wäerind on Eesti kohal läbi murtud, aga punase

Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee manifest 6. veebruarist 1920 eesti töörahvale Tartu rahu puhul.

V. I. Lenin hindas Tartu rahu kui võitu, millel „on hiiglasuur ajalooline tähtsus, sest see on saavutatud ilma vägivalla tarvitamiseta, see võit saavutati ülemaailmse imperialismi üle, võit, tänu millele bolševikud võidavad kogu maailma poolehoiu"[81].

Tartu rahu kättevõitmisel oli silmapaistvaid teeneid ka eesti kommunistidel, kes seisid töörahva rahuvõitluse eesotsas. Rääkides Eestimaa kommunistliku organisatsiooni võitlusest Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel rahu sõlmimise eest, rõhutas välisasjade rahvakomissar G. V. Tšitšerin „eesti seltsimeestekommunistide määratu suuri teeneid, kes nihutasid täiesti tagaplaanile oma kohalikud huvid ja arvestasid ainuüksi kogu revolutsiooni kui terviku huvisid"[82].

Sotsialistliku revolutsiooni üldiste huvide esiplaanile seadmine vastas ka eesti töörahva huvidele, tema edasise klassivõitluse eesmärkidele ja perspektiividele. Kodusõjas sai eesti töörahvas küll lüüa, kuid ta omandas tohutu palju ajaloolisi kogemusi edasiseks sotsialismi eest peetavaks võitluseks. Rahu sõlmimine Vene SFNV ja kodanliku Eesti vahel lõi teatud mõttes soodsamad tingimused eesti töölisklassi võitluseks kodanliku diktatuuri kukutamise ja nõukogude võimu taastamise eest. Rahu-

[81] V. I. Lenin. Teosed, 30. kd., lk. 296.
[82] „Вестник НКИД" nr. 3, 27. veebruaril 1920.

leping nõudis kõigi vene valgekaartlike jõudude desarmeerimist ja välismaiste vägede, sealhulgas Inglise laevastiku viivitamatut Eestist lahkumist. Läbi kukkusid ka plaanid, mille järgi Eestit taheti Inglismaa või USA mandaatmaaks muuta.

Tartu rahu ja kodanliku Eesti tunnustamine Nõukogude Venemaa poolt andsid tugeva vastulöögi venevastasele natsionalismile, aitasid kaotada tsarismi ajast päritud umbusalduse ja rahvusliku vaenu igandeid vähemteadlikes hulkades. V. I. Lenin märkis: „Just nimelt Poola, Läti, Leedu, Eesti, Soome riigi iseseisvuse tunnustamisega võidame me pikkamööda, kuid kõrvalekaldumatult väikeste naaberriikide kõige mahajäänumate ... töörahva hulkade usalduse. Just niiviisi kisume me nad kõige kindlamini välja „nende oma" rahvuslike kapitalistide mõju alt, viime nad ... nõukogude vabariigi poole."[83]

Seoses Tartu rahulepingu allakirjutamisega avaldas Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee 6. veebruaril 1920 manifesti eesti töörahvale, milles anti hinnang Tartu rahule ja näidati ära parteiorganisatsiooni ning proletariaadi edasised ülesanded kodanliku diktatuuri tingimustes. „Tartu rahuga," öeldi partei manifestis, „on ülemaailmse kontrrevolutsiooni Eesti väesalk tema rahvuslikesse piiridesse surutud. See on rahvusvahelise töölisklassi osaline võit, mis vastab tema jõudude tänasele seisukorrale. Eesti töörahva eluline huvi ja ülesanne on — surmata kontrrevolutsioon Eesti piirides ... Rahuleping ei muuda klassisõda klassirahuks!"

Tartu rahuga muutus Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni olukord. Organisatsioonil tuli hakata tegutsema proletariaadi parteina kodanlikus riigis. Selle tõttu ei saanud Eestimaa kommunistlik organisatsioon enam kuuluda VK(b)P koosseisu. Päevakorrale kerkis Eestimaa illegaalse parteiorganisatsiooni programmi, põhikirja, strateegia ja taktika ning konkreetse tegevusplaani väljatöötamine ja suhete reguleerimine VK(b)P ning Kominterniga.

Need küsimused tõsteti üles kirjas, mille Eesti Keskkomitee 1920. aasta 7. juunil VK(b)P Keskkomiteele saatis. Selles märgiti, et pärast Tartu rahulepingu sõlmimist on Eesti parteiorganisatsiooni ja VK(b)P edaspidiste suhete otsustavaks teguriks kodanliku diktatuuri olemasolu Eestis. „Sellest faktist me järeldame," öeldi partei Eesti Keskkomitee kirjas, „et on vaja ja otstarbekohane konstitueerida *Eestimaa Kommunistlik Partei, mis on samavõrd autonoomne kui kõik Kommunistlikku Internatsionaali kuuluvad parteid.*"[84] Kuna illegaalne Eestimaa parteiorganisatsioon kuulus siis veel vormiliselt VK(b)P koosseisu, taotles Eesti Keskkomitee VK(b)P Keskkomiteelt vastavat otsust, mis sanktsio-

[83] V. I. Lenin. Teosed, 30. kd., lk. 268.

[84] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 24.

neeriks juba tegelikult väljakujunenud uue olukorra. Ühtlasi avaldas Eesti Keskkomitee veendumust, et „võidurikas proletaarne revolutsioon Eestis taasühendab Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa Kommunistliku Parteiga, et üheskoos helget töörahva riiki üles ehitada“[85].

22. juunil 1920 arutas VK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo Eesti Keskkomitee ettepanekut ja kiitis Eestimaa parteiorganisatsiooni vahetu III Kommunistlikku Internatsionaali kuulumise ja sellest tulenevad järeldused heaks.

Eestimaa kommunistlik organisatsioon hakkas valmistuma EKP esimeseks, asutavaks kongressiks ning jätkas põranda all rasketes tingimustes ennastsalgavat võitlust töörahva eluliste huvide ja nõukogude võimu taaskehtestamise eest, hoides kõrgel proletaarse internatsionalismi ning rahvaste vendluse lippu.

---

[85] Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 24.

SISUKORD

Eessõna 5

I peatükk

MARKSISMI LEVIKU ALGUS JA VÕITLUS VSDTP ORGANISATSIOONIDE LOOMISE EEST EESTIS (XIX SAJANDI 90. AASTAD — 1904).

1. Kapitalismi arenemine ja tööliskiassi tekkimine 7
2. Marksismi leviku algus Eestis 18
3. Esimesed VSDTP organisatsioonid Eestis. M. I. Kalinini revolutsiooniline tegevus Tallinnas 27

II peatükk

VSDTP ORGANISATSIOONID EESTIS 1905—1907. AASTA REVOLUTSIOONI AJAJÄRGUL.

1. Revolutsiooni algus. Tööliste ja talupoegade esimesed väljaastumised 43
2. VSDTP organisatsioonid Eestis revolutsiooni edasiarenemise perioodil 50
3. Eesti töörahva osavõtt ülevenemaalisest poliitilisest streigist. Relvastatud detsembriülestõus 65
4. VSDTP organisatsioonid Eestis 1906.—1907. aastal. Terijoe konverents 83

III peatükk

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID REAKTSIOONIAJAJÄRGUL (1907—1910).

1. Reaktsiooni pealetung 103
2. Eesti bolševike võitlus menševike-likvidaatorite vastu, parteiorganisatsioonide taastamise ja tugevdamise eest 109
3. Legaalsete võimaluste ärakasutamine rahvahulkade ettevalmistamisel uueks revolutsiooniks 125

IV peatükk

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID REVOLUTSIOONI UUE TÕUSU AASTAIL (1910—1914).

1. Revolutsiooni uus tõus Eestis 133
2. Bolševistlike ajalehtede „Pravda" ja „Kiir" osa Eesti parteiorganisatsioonide tugevdamises ja ühtekoondamises 139

3. Eesti bolševike võitlus töölisliikumise ühtsuse eest. Kodanliku natsionalismi paljastamine 157
4. Revolutsioonilise liikumise kasv 1914. aastal. Üle-eestimaalise parteikeskuse loomine 169

V peatükk

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID IMPERIALISTLIKU MAAILMASÕJA JA TEISE VENE REVOLUTSIOONI AJAJÄRGUL (JUULI 1914 — MÄRTS 1917).

1. Majanduslik ja poliitiline olukord 176
2. Eesti bolševike töö rahvahulkades 179
3. Eesti bolševikud revolutsioonilise kriisi küpsemise ja kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni perioodil 191

VI peatükk

EESTI BOLŠEVISTLIKUD ORGANISATSIOONID SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI VÕIDU AJAJÄRGUL (MÄRTS—OKTOOBER 1917).

1. Poliitiline olukord Eestis pärast tsaarivalitsuse kukutamist. Bolševike partei organisatsioonide väljatulek põranda alt 207
2. Eesti bolševikud revolutsiooni rahuliku arenemise perioodil 213
3. Eesti bolševike võitlus VSDT(b)P VI kongressi otsuste elluviimise eest 232
4. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit Eestis 244

VII peatükk

EESTI BOLŠEVIKE VÕITLUS SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI EDASIARENDAMISE JA NÕUKOGUDE VÕIMU KINDLUSTAMISE EEST (OKTOOBER 1917 — VEEBRUAR 1918).

1. Nõukogude riikluse aluste rajamine Eestis 257
2. Esimesed sotsialistlikud ümberkujundused Eestis 269
3. Töörahva kangelaslik võitlus sissetungivate Saksa vägede vastu 283

VIII peatükk

EESTI KOMMUNISTLIK ORGANISATSIOON VÄLISMAISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA AJAJÄRGUL (1918—1920).

1. Eesti bolševikud saksa okupantide ja nende käsilaste vastase üldrahvaliku võitluse eesotsas 292
2. Eesti Töörahva Kommuun 311
3. Eesti kommunistide võitlus Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel rahu sõlmimise eest 340

ОЧЕРКИ ИСТОРИИ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ

Часть I

(90-е годы XIX века — 1920 г.)

На эстонском языке

Обложка Л. Круусмаа

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja A. Vaarandi

Kunstiline toimetaja R. Tungla

Korrektorid M. Amon ja S. Aron

Ladumisele antud 10. VIII 1961. Trükkimisele antud 16. IX 1961. Paber 60:90, 1/16. Trükipoognaid 22,5+2 kleebist. Arvutuspoognaid 24,72. Trükiarv 10 000. MB-06823. Tellimise nr. 1465. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tänav 54/58.

Hind 80 kop.

1—9

V-30991

ÜLEVAADE EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI AJALOOST

ÜLEVAADE EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI AJALOOST